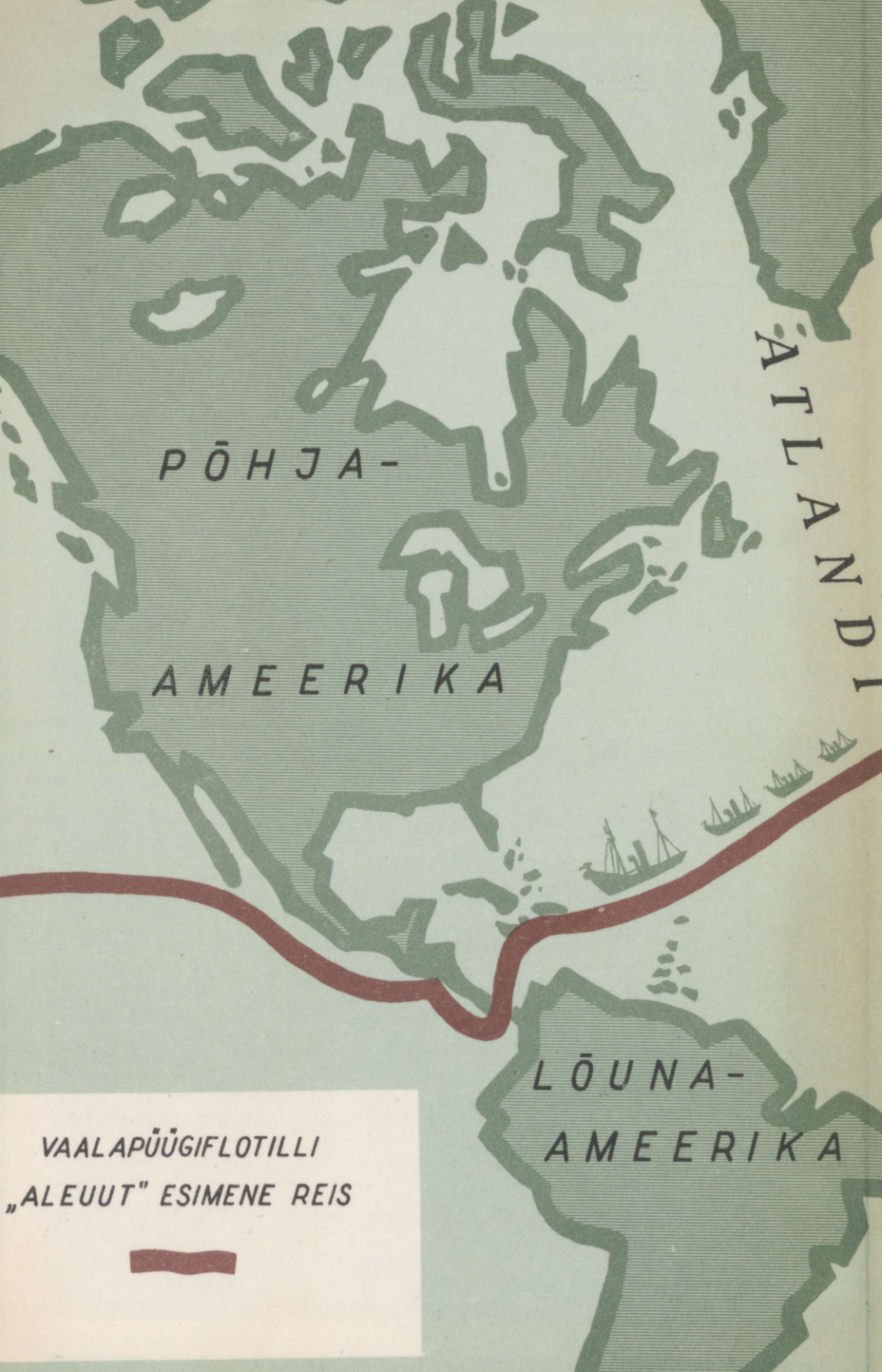
B. Zenkovitš

VAALADE JAHIL ÜMBER MAAILMA

MAAILM JA MÕNDA

PÕHJA-
AMEERIKA
ATLANDI
LÕUNA-
AMEERIKA
VAALAPÜÜGIFLOTILLI
„ALEUUT" ESIMENE REIS

V-20783

REISIKIRJELDUSTE SARI

B. A. ZENKOVITŠ

VAALADE JAHIL ÜMBER MAAILMA

J-180
-856-

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1957

Originaali tiitel:

Б. А. Зенкович

Вокруг света за китами

Государственное издательство географической литературы

Москва 1954

TÕLKINUD
V. Kossatkin

ILLUSTREERINUD
N. Kondakov

ÜMBRISPABERI JA EESLEHE KUJUNDANUD
A. Vender

KAANEKUJUNDUS
R. Pangsepp

EESSÕNA

1932. aasta juulis eemaldus Leningradi sadamas kai äärest suur, mitte just päris tavalise välimusega laev. See oli Nõukogude esimene vaalapüügi-emalaev aurik „Aleuut" — äsja organiseeritud Kaug-Ida vaalapüügiflotilli lipulaev. Kieli lahes pidi „Aleuut" kohtama kolme vaalapüügilaeva ning sõitma üle ookeanide oma sihtkohta — Vladivostokki.

„Aleuudi" pardal viibis väike grupp teadlasi, nende hulgas Leningradi ülikooli zooloogiaprofessor Nestor Aleksandrovitš Smirnov — meres elavate imetajate tuntud uurija, ja tema assistent Boriss Aleksandrovitš Zenkovitš — käesolevate märkmete autor.

Vaalapüügiflotilli „Aleuut" ekspeditsioon äratas väga suurt huvi, ning me jälgisime tähelepanelikult nii tema reisi üle ookeanide kui ka meie vaalapüüdjate esimesi samme Kaug-Ida meredes. Sugugi mitte väiksemat huvi ei põhjustanud ka meie vaalapüüdjate järgnenud püügiekspeditsioonid. Iga trükis ilmunud artikkel või raamat, mis ühel või teisel määral kirjeldas nõukogude vaalapüüdjate meresõite ja tegevust, leidis eest laialdase lugejate ringi. Ent artikleid polnud kahjuks nii palju, nagu oleksime soovinud, populaarseid raamatuid aga oli veelgi vähem.

Seetõttu köidab B. A. Zenkovitši — vaalapüügiflotilli „Aleuut" esimesest kaugesõidust ja seitsmest püügiretkest osavõtja — reisimärkmete avaldamine kõikide nende tähelepanu, keda huvitab geograafia ja zoogeograafia, meri, meremeeste-vaalapüüdjate elu ja jahipidamine ookeanihiiglastele.

Vaalapüügiflotilli organiseerimise momendil töötas raamatu autor Vladivostokis Vaikse Ookeani Kalamajanduse Teadusliku Uurimise Instituudis, mistõttu see reis (kaasa arvatud ka raudteesõit Vladivostokist Leningradi) kujunes temale ümbermaailmasõiduks. Väljunud Leningradist, viibis flotill Saksamaal, Inglismaa rannikul, Jamaika saarel, Panamas, läbis Panama kanali, külastas Revilla Gigedo saari (Mehhiko), ületas Vaikse ookeani, viibis Havai saartel, Bonini saarestikus, Jaapanis, ning jõudis lõpuks Vladivostokki.

Näinud kõike seda oma silmaga, kirjeldab autor külastatud maade, saarte ja linnade loodust ja nende elanikke, esitades seejuures väärtuslikke ning huvitavaid teatmeid.

Edasi kirjeldab B. A. Zenkovitš oma muljeid mitmesuguste vaalaliikide küttimisel, jutustab sellest, kus ja millal neid esineb, tutvustab meid nende bioloogiaga ja tööndusliku tähtsusega, nende eluviiside ja harjumustega. Lisaks sellele on raamatus lühidalt juttu ka vaalapüügi ajaloost, sealhulgas Vene Kaug-Ida meredes ja Antarktises.

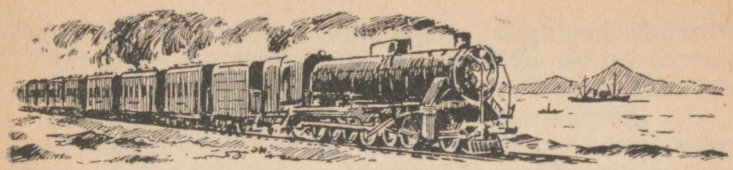
Raamat tervikuna on kirjutatud huvipakkuvalt, elavalt ning kergesti loetavalt.

Heaks täienduseks tekstile on dokumentaalsed fotod ning joonised.

Käesolev teos, mis on pühendatud esimese Nõukogude vaalapüügiflotilli „Aleuut" sünniloole ja esimesele meresõidule, on huvipakkuv ning kasulik igale lugejale.

L. A. Zenkevitš,

professor, bioloogiateaduste doktor,
NSV Liidu Teaduste Akadeemia korrespondeeriv liige

ESIMENE PEATÜKK

Jutuajamine Vladivostokis. — „Vladivostok—Moskva" kiirrongis. — Saabumine Leningradi. — Mida kujutab endast „Aleuut". — Pikaleveninud ettevalmistused. — Ettenähtamatu takistus. — Veidi mälestusi. — Vanad tuttavad. — „Aleuudi" inimesed. — Ettevalmistused kaugesõiduks. — Mereleminek. — Balti meri. — Saksamaal. — Tormituuled — kõikjal aina tormituuled. — Vaalapüügilaevade kohalesaabumine.

Oleme merel. Lõpuks ometi! On lõppenud peaaegu neli kuud kestnud ärasõidu-ootus.

Alles neli kuud tagasi ma ei mõelnudki üldse „Aleuudile" ning kuulasin ilma erilise vaimustuseta, õigemini öeldes umbusklikult, ära ettepaneku siirduda sellel laeval pikale meresõidule ülesandega uurida vaalu ja vaalapüüki. Vähe oli neid, kes tollal, 1932. aastal, teadsid, et Kamtšatka Aktsiaselts oli suure ookeaniauriku (veeväljasurvega enam kui 11 000 tonni) ümber ehitanud ujuvaks vaalapüügibaasiks-vabrikuks. Ka minul oli sellest ebaselge ettekujutus. Just seepärast kuulasingi nii umbusklikult meie tuntud mereloomade-uurija S. V. Dorofejevi juttu. Sergei Vassiljevitš aga on kangekaelne inimene: kutsunud endale abiks Sojuzmorzverpromi juhataja B. T. Seliverstovi ja minu töökaaslased, suutis ta mind veenda.

2. aprillil 1932. aastal vestlesime „Aleuudist" ja vaalapüügist, aga juba 5-ndal kuupäeval viis mind

kiirrong Leningradi poole, kus toimus ekspeditsiooni formeerimine. Olles põline kaugidalane, töötasin tol ajal Kalamajanduse Instituudi aspirandina, ja mind köitis iga uus üritus, eriti veel säärane, nagu vaalapüük, mida organiseeriti ka Kaug-Idas. Meresõit polnud mulle võõras. Minu aktivas oli juba kaks suurt mereekspeditsiooni, merehaiguse all ma ei kannata, oma esimesed meresõidud sooritasin suurepärasel purjelaeval — kolmemastilisel kuunaril „Rosinante", mida kasutati teaduslike uurimisreiside läbiviimiseks, seetõttu tõotas eelseisev merereis mulle palju huvitavat.

Leningradist saadetud telegramm kõneles sellest, et „Aleuut" läheb merele aprilli lõpul.

Kiiresti möödus kümme rongis veedetud päeva. S. V. Dorofejev, kes sõitis minuga koos Moskvani, abistas mind teadusliku töö plaani koostamisel, lähtudes meie Kaug-Ida tingimustest, mida ta samuti hästi tunneb. Meie raamatutes on vähe juttu vaaladest ja vaalapüügist, mõnedes neist leiame aga täiesti eksliku arvamuse, nagu ei suudaks meie maa kunagi hakata tegelema vaalapüügiga, sest selle organiseerimisega seotud kulud on suured ning vaevalt küll õigustavad end.

Leningradis selgub, et „Aleuudi" mereleminek viibib. Flotilli juhid tegid mulle ülesandeks asuda teadusliku osa ettevalmistamisele. Siin aga järgnes teine, seekord väga meeldiv ootamatus: koos meiega siirdub merereisile professor N. A. Smirnov. Nestor Aleksandrovitš on maailmakuulus teadlane, meres elavate imetajate üks parimaid tundjaid, ja võimalus saada seesuguse teadlase assistendiks rõõmustas mind väga.

Kui ette valmistada, siis ette valmistada, — ja me asusimegi Nestor Aleksandrovitšiga tööle. Istun päevade kaupa Teaduste Akadeemia Zooloogia Instituudis või raamatukogus, tuhnin vanades foliantides, teen väljavõtteid, tõlgin võõrkeelseid töid, joonestan kaarte ja kirjutan välja vaalade püügialade koordinaate. Õhtuti olen ma Nestor Aleksandrovitši juures, tema nii paljudele tuntud korteris Moikal. Istume seal hilisööni, koostades meresõidukaarti ühes märkustega selle

kohta, kus, millal ja missuguseid vaalu me võime kohata oma pika reisi kestel. Marsruut on teada: Leningrad — Kiel — Jamaika — Panama — Revilla Gigedo saared (Mehhiko) — San Francisco ja edasi piki Ameerika mandri rannikut Beringi merele, mis ongi meie reisi eesmärgiks; Beringi merest, vaalapüügi lõpetamise järel, — Vladivostokki, millega ma viingi lõpule oma ümbermaailmasõidu.

Järgmisel päeval pärast Leningradi jõudmist sõitsime tutvuma „Aleuudiga". Tohutu suur, kõrge eestäävi ja ahtriga, seisis ta Kanonerski saare Merekanalis. Tõmbiotsalises ahtris paistis silma määratu suur, kaldpõrandaga avaus. See on kuulus slipp — kõige huvitavam seadis „Aleuudi" konstruktsioonis, mida mööda vaalad laevadekile üles vinnatakse. On ju „Aleuut" kaasaegne vaalapüügi baas, ning kõik vaalade tükeldamise ja töötlemisega seotud operatsioonid sooritatakse tema dekil. Slipp on peaaegu 5 meetrit lai ja 17 meetrit pikk. Tema kõrgus on 4,5 meetrit, mistõttu on võimalik ka kõige suuremaid vaalu selle slipi kaudu üles vinnata. Slipipõranda 45-kraadiline kallak hõlbustab vaala ülesvinnamise operatsiooni. Slipi kohal asetseb püssirohukamber, kuhu paigutatakse püssirohu, kapslite ja muude lõhkematerjalide tagavarad.

Slipp viib välja ahtridekile, mis kujuneb vaalakerede tükeldamise ning rookimise platsiks. Siin hakatakse vaaladelt eraldama rasva. Selle platsi pikkuseks on 21 meetrit 12-meetrilise laiuse juures. Mitte iga vaal ei mahu siia oma pikkuselt, ent sellest raskusest aitab üle saada piki paremat parrast kulgev määratu suur 44 meetri pikkune koridor. Selle koridori neljameetriline laius võimaldab mistahes pikkusega vaala üles vinnata. Ainult tema kõrgus (3,5 meetrit) paneb kahtlema. Olen jõudnud merehiiglaste kohta üsna rohkesti kirjutusi läbi lugeda, ja just seepärast teevadki mind rahutuks seesugused detailid. Aga eks me hiljem näe, küllap me juba midagi välja mõtleme. Meremehed oskavad ju leida väljapääsu igast olukorrast.

„Aleuudi" keskpaigas asetsevad eluruumidena kasutatavad pealisehitised. Seal on juhtiva koosseisu ruu-

mid — kakskümmend ühe- ja kahekohalist kajutit, ühiskajut juhtiva koosseisu jaoks ja kambüüs. Samas asub ka meie laboratooriumi ruum. Pealisehitiste peal ja nende kõrval all paiknevad vintside seeriad, millede kandejõuks on 4 kuni 30 tonni. Nende vintside abil hakatakse vaalu ahtripoolsele platsile tirima ja seal tükeldama. Kogu vaalakerede tükeldamise ja rookimise protsess on meil ju mehhaniseeritud.

Piki paremat parrast kulgeva laia koridori kaudu, millest hakatakse rasvata vaalakeresid, mõnikord aga ka terveid vaalu läbi lohistama, suundume vööripoolsele tükeldamisplatsile. See plats võtab enda alla pealisehitistest kuni käilavintsideni ulatuva ruumi. Tema pikkus on 19 meetrit ja laius 15 meetrit. Platsil on 10 avaust, millesse visatakse rasvasulatamiskateldesse minevad liha- ja luutükid. Vööripoolsele platsile on paigutatud kaks aurujõul töötavat saagi vaalaluude katkisaagimiseks ja rida vintse vaalakerede vinnamiseks, nende ringipööramiseks ja üldse vaalade tükeldamise hõlbustamiseks. Viis losspoomidega masti hakkavad abistama mehi nende operatsioonide sooritamisel.

Siseneme juhtiva koosseisu ruumidesse. Kajuteid lahutab masinaosakonnast kitsas koridor. Kajutid pole suured, igaühes neist on üks illuminaator ja varbkardinaga uks. Igas kajutis on koi, diivan, meremehe laud-sekretär, kapp, pesemisvahendid, raamaturiiul ja üks tool või tugitool. Läheme edasi ühiskajutisse. Seegi on võrdlemisi väike. „Lõunastada ja õhtustada tuleb kahes vahetuses," selgitab kapteni teine abi V. Šmidt, kes saadab meid ringkäigul läbi laevaruumide.

Laskume alla meeskonnaruumi. Kummalgi laevaküljel piki parrast asuvad neljakohalised kajutid. Esialgu seisavad nad veel tühjalt, sest meeskond on alles komplekteerimata. Igas kajutis on külgseinte ääres kahekorruselised vedrukoid, keskel seisab laud, kummalgi pool sissekäiku kapid, kuid mõnedesse neist pole veel midagi asetatud, ehkki nad on valge õlivärviga üle tõmmatud ja kajutite põrandad on linoleumiga kaetud. Kõikjal käib kibekiire tegevus; tööde korraldajad jooksevad ringi, kirudes varustajaid, püü-

des meilegi kaevata, kuid heitnud siis käega, jooksevad minema. Muide, kus on siis nähtud seda, et tööde korraldajad ei kaebaks, ja on siis keegi kunagi varustajatega rahul olnud?

Teisel dekil asetsevas koridoris paigaldatakse söe ümberlaadimisseadeldise konveierit. Ahjukütjate töö muutub seeläbi märksa kergemaks ja ka kivisöe vastuvõtmine kiireneb samuti. „Aleuut" tarvitab ööpäeva jooksul ära rohkem kui 50 tonni kivisütt, ees seisab pikk meresõit, ja seepärast laaditakse kõik vabad ruumid kivisütt täis. Vabadeks ruumideks aga on meil reservuaarid, kuhu kogutakse vaalatraani sulatamisest saadavat rasva. Need on niinimetatud „tankid". Nende mahutavus on 3500 tonni rasva, tähendab nendesse mahub umbes viis tuhat tonni kivisütt ja punkrisse veel kuni 1500 tonni. Selline söetagavara kindlustab 130-päevase meresõidu. Laevapõhja lähedal asuvasse vaheruumi, joogivee- ja varutsisternidesse võetakse 1800 tonni vett, millest jätkub umbes samasuguseks ajavahemikuks.

Vabriku monteerimine, mis hakkab vaalarasva ümber töötama, pole veel lõpule viidud, — see tuleb lõpetada pika sõidu ajal püügipaigale, esialgu aga on üles seatud ainult hiiglasuured katlad rasva väljasulatamiseks, ja nende külge paigutatakse praegu peamasina juurde viivat torustikku. Katelde juures võib silmata meie elektrikeevitaja Mark Redkini vilgast kuju, kes on iga asja peale meister. Näib, et laeval pole sellist pilu, millele ta poleks suuteline oma agregaadiga ligi pääsema. Isanime pole talle nooruse tõttu veel ette nähtud, kuigi kuulen päris sageli, kuidas üks või teine pärast mõnda trikki elektrikeevituse alal nimetab Marotškat aupaklikult „Stepanõtšiks". Samas töötab Leningradi põlisest meistrite suguvõsast põlvnev isoleerija Saša Taškenov, kes oskab samuti oma „kittimisvahenditega" (nõnda nimetatakse meil isoleerimismaterjale) kujuteldamatutesse kitsustesse tungida. Mark Redkin harrastab kunstilist fotograafiat, Saša Taškenov aga ... on ületamatu habemeajaja! Muide, meil leidub palju huvitavaid inimesi.

Läheme masinaruumi. Seal käsutab teine mehhaanik

Gužijev — inimene, kes tunneb suurepäraselt masinat ning kes oma pika töötamisaja jooksul masinistina ja mehhaanikuna on temaga täiesti kodunenud. Masinaruumi meeskond austab ja osalt nagu veidi kardabki teist mehhaanikut. „Teine" — see on ju masina peremees ning sealjuures nõudlik ja hea peremees. Masina korrasolek on Gužijevile au küsimuseks. On näha, et teda pole asjata heade töötulemuste eest kuldkellaga autasustatud. Kella üle on ta väga uhke ning võrdleb tihtilugu ilma erilise vajaduseta kellaaega meie kronomeetritega, milleks tal tuleb tõusta kaptenisillale.

Gužijevi kõrval seisab Oskar Ginteri — esimese järgu masinisti, minevikus Kaug-Ida punase partisani — pikk ning vaikiv kuju. Väga põhjalikult tunneb Oskar Ginter Kaug-Ida mereäärseid sopkasid; seal on ta roninud õige palju, juhtides partisanisalku mööda jahiradasid, kuid niisama hästi tunneb ta, põline proletaarlane, suurepärane treial ning masinist, ka oma masinat. Töö lausa lendab tema käes ja isegi Gužijev, kelle meele järele olla on üsna raske, neelab tema poole pöördumisel alla oma tavalised „tervitussõnad". Minusse suhtub Oskar heatahtlikult — ühtedel ja samadel sopkadel käisime me temaga partisanipõlve-aastail, ning minuga vestlemisel kaob tema silmadest tavaline karmus, eriti veel siis, kui vestleme armsatest paikadest, Primorjest, „millest kaunimat küti jaoks enam midagi ei leidu", nagu ütleb Ginter — igasuguste metsloomade ja lindude innukas küttija. Ma pole küll kütt, kuid minu rännud Kaug-Ida aladel võimaldavad mul jahimehejuttudest auga välja tulla.

Tõuseme dekile. Kastide virna juures käib vestlus vene-inglise-hispaania-soome keeles. On puhkehetk — kuuldub naeru ja naljatusi. Ühineme vestlejatega. Selgub, et masinist Fastenko — meie laeva vigurivänt ja riiukukk — on sattunud vaidlusse madrus Ljubaviniga. Mõlemal on huvitav elulugu, mõlemad on võtnud osa kodusõjast — „mere-ratsaväelased", nagu neid naljatades nimetatakse, sest nad teenisid tõepoolest ratsaväes, ehkki nad mõlemad on peaaegu juba lapsepõlvest peale meremehed. Fastenko on terava keelega, tal on

puht-ukrainalik huumor, kuid ka Volodja Ljubavinile ei maksa „konnasilmale astuda" — annab nina pihta, ja veel kuidas! „Improviseerima" on nad mõlemad suured meistrid ning võivad rääkida lausa värssides. Kummalgi on varus palju igasuguseid „mere- ja jahilugusid", ja meie üldiseks imestuseks osutuvad paljud neist sulatõeks.

Jõudeajal koguneb Fastenko ja Ljubavini ümber alati inimesi, et kuulda „veel mõnda ammujuhtunud lugudest". Praegu istuvad siin hispaanlane-emigrant Ṛori ja ameeriklane Peare. Kõnelevad mere- ja maismaaelu eelistest, vaidlevad ägedasti, kuid siis järsku selgub, et polegi millegi üle vaielda: mõlemad tõendavad, et pole kaunimaid päevi kui need, mis on mööda saadetud merel, pika meresõidu ajal, kui meresina sulab ühte taevasinaga, ja et tõeline inimene merd alati mõistab ning armastab. Keegi tähendab, et tõelisi meremehi polegi nüüd enam järele jäänud, et mered on muutunud rahvavaeseks aurikute tekkimisega, mis ei viibi enam kuigi kaua meresõitudel, vaid muudkui ületavad meresid ja ookeane kõige lühema ajaga ning kõige lühemate teede kaudu. Talle tõendatakse tuliselt, et nii see tõepoolest ongi, kuid et vaalapüüdjad sõidavad endiselt merd ning viibivad merel palju kuid, järgnedes vaalakarjadele, et nad veedavad endist viisi tunduva osa oma elust ookeanil ja käivad niisugustes paikades ning pealegi veel säärasel ajal, millal tavalised reisi- ja kaubalaevad sinna kunagi ei ilmu. Niisugusest jutuajamisest järeldub, et üksnes vaalapüüdjad võivad kanda meresõitjate nime.

Vahetame üksteisega pilke. Kui palju õigeid mõtteid on väljendatud neis meie seltsimeeste märkustes. Tõepoolest, varemalt s õ i d e t i merd, nüüd aga lihtsalt ü l e t a t a k s e meresid; varasematel aegadel ilmusid purjelaevad Maailma ookeani peaaegu kõigisse osadesse ning elustasid ääretut veekõrbet, nüüd aga on aurikute reisiteed täpselt teada ja valdavaimat osa ookeanist ükski laev enam kunagi ei külasta. Suessi ja Panama kanali ehitamine lühendas veelgi enam laevateid. Ja meremeestelgi kaob (pikkamööda, aga siiski)

too professionaalne välisilme, mis, tingituna kauaaegsest viibimisest ookeanil, kaugel randadest, oli omane kunagistele kaugesõidu-meremeestele.

Kõik see on muidugi olulisel määral nii, aga kas siis ennastsalgavus, omakasupüüdmatus, visadus ning kangelaslikkus on ainult purjelaevastiku meremeeste ja suurte ookeanisõitude spetsiifilised omadused? Kas siis meie nõukogulik elu ei esita iga päev veelgi eredamaid näiteid seltsimehelikkusest, kangelaslikkusest ja eneseohverdamisest, visadusest ja omakasupüüdmatusest meie rahva ihaldatud eesmärgi — vaba, õnneliku ning kauni elu saavutamise nimel?

Ning keegi kõnelebki juba õhinaga meie päevade romantikast ja meie meresõidu eelseisvast romantikast. Tuuakse näiteid märkamatu, kuid suure heroismi kohta meie tavalises argipäevaelus.

Puhkeaeg lõpeb, ja me läheme laiali. Laev täitub taas kõmina ja lõginaga. Pilluvad sädemeid elektrikeevitusaparaadid, nii peadekil kui ka üladekil töötavad katelsepad. On käimas paadidaavetite proovimine, ning päästepaadid tõusevad kord õhku, kord langevad jälle platsatades vette. Töötavad auruvintsid, sest elektrivintse alles monteeritakse. Ees on veel palju tööd. Kanali kallaste vahel sõeluvad vahetpidamatult sõudepaadid ja kaatrid, mis veavad kohale igasugust varustust.

Päevad mööduvad pingelises töös. 19. juulil sõidame söesadamasse, 21. juulil lõpetame söe punkerdamise ning siirdume külmutushoone juurde ülejäänud lasti järele.

Viimased päevad Leningradis on tulvil askeldusi. Tuleb kõik ette näha, võtta kaasa kõik vajalik ja ka tagavaraks, et mitte osta välismaal. Laeval sünnib midagi iseäralikku. Meie kapten Leonti Ivanovitš Burghardt — kokkuhoidlik, kõike aegsasti varuks muretsev inimene — on laevadekile kokku kuhjanud sada tonni kivisütt ning söekotte täis toppinud kõik eriotstarbeks ettenähtud ruumid. Laeva trümmid neelavad vahetpidamatult kotte tsemendi ja soolaga, kaste konservidega, puust ja rauast vaate igasuguste tagavaradega, köite ja trosside bogte, katlaid, raudplaate ja -torusid,

mutritest vanikuid, ent mägi kaldal ei alane ega alane, veoautod aga muudkui veavad juurde üha uusi tonne igasuguseid veoseid.

Laevalael ragisevad lakkamatult töötavad vintsid. Pöördume kapteni vanemabi poole: „Millal tuleb siis lõpp?!" Tema aga vehib ainult käega, ning tema korraldused kostavad juba vöörilt, kus mingit lasti ei tõsteta nii nagu tarvis. Kõik töötavad maksimaalse pingega, vaikides. Nalja pole enam kuulda. Selleks pole nüüd aega. Saaks aga rutemini lõpetada laadimistööd, — niigi oleme mereleminekuga suuresti hilinenud.

Rahvakomissariaadi esindajad olid meil sagedasteks külalisteks. Lõpuks siirdusime proovisõidule mööda Soome lahte, proovisime järele laeva peamasina ja teised mehhanismid. Pöördusime siis vanasse kohta tagasi ja saime teada, et oleme saanud oma rahvakomissariaadilt tubli kingituse — komplekti muusikariistu puhkpilliorkestri jaoks ja pianiino; kuid samaaegselt saabus ka käskkiri meie merelemineku tähtaja kohta. Seepärast keeb meil nüüd töö ööd ja päevad läbi. Me ise tahame samuti võimalikult rutem lahkuda sadamakai äärest, seda enam, et vaalapüügilaevade meeskonnad on juba sõitnud Norrasse vastu võtma meie jaoks ehitatud kolme vaalapüügilaeva — „Avangardi", „Entusiasti" ja „Trudfronti".

Lõpuks 27. juuliks on veostemägi kaldal tunduvalt vähenenud, viimased sada tonni soola on peale laaditud ja kuigi dekkidel valitseb veel täielik kaos, on kõikide näod löönud rõõmust särama. Küllap me juba selle segadusega pardal ise toime tuleme. Viimased formaalsused sadamas, ning kolm ärasõiduvilet leiavad vastukaja kõigis saja kahekümne kuues südames. Siirdume deviatsiooni kontrollimiseks Kroonlinna ja sealt algab merereis. Meie omaksed ja tuttavad ei uskunud eriti, et me saame 27-ndal teele asuda, seetõttu oli ärasaatjaid vähe.

Väsinuna, sest formaalsused venisid kesköönì, läheme magama. Algab rütmiline laevaelu. Esimene vahiteenistus merel... Mõnedele on see esmakordne nende elus. Juba ongi heidetud vette logi, mis regist-

reerib ühtlaselt meie meresõidu esimesi miile; täidetakse vahižurnaali esimest lehekülge, laevapäevikusse kantakse esimesed märkmed.

Balti merele jõuame ilusa ilmaga. Hommik on selge ning vaikne. Meile tuleb vastu palju laevu — alates väikestest kalapüügipargastest ja lõpetades päikese käes silmipimestavalt valendavate reisiliinilaevadega. Mistahes punktis silmapiiril on mitu suitsujoakest. Elava laevaliiklusega meri. Aegapidi seame end kajutites sisse; asjad ja raamatud asetatakse vastavatesse kohtadesse, — igaüks püüab luua harjumuse kohast hubasust, võimalusi selleks on aga olemas. Kogenud, paljureisinud meremehed paigutavad kõik nii ära, et ei oleks kõlinat ega kompsimist ja, mis peaasi, et miski ei kukuks ega puruneks. Seda õpetavad nad ka algajatele.

Märkamatult möödub kolm esimest meresõidupäeva, ja 31. juulil jõuame vanasse saksa linna Kieli. Ankrusse jääme Holtenau juures, Kieli sadamas. Paistavad gooti stiilis majad ja majakesed, parkide ja aedade rohelus.

Kieli laht on üks soodsamaid purjespordi harrastamiseks, ja see sport on siin väga arenenud. Meie laevalgi on palju purjespordi harrastajaid, kes nüüd, reelingu juures seistes, vahetavad oma muljeid kümnete edasi-tagasi liuglevate jahtide suhtes. Sõidavad soliidsed, 20- ja 30-tonnised kahemastilised jahtlaevad, mis on võimelised sooritama reisi ümber maailma, ja nende kõrval — pisikesed „pähklikoorekesed", peaaegu taskurätiga purje asemel. Palju svertpaate ja sealsamas väikeste külgmootoritega süstad.

Ootame sadamavõimude saabumist. Lähenebki kaater, algab tollikontroll. Maaleminekuluba meeskonnale on saadud, kuid aeg on juba hiline, nii et kaldale läheme alles homme. Kesköö paiku — tugev äike puhangulise tormituulega, hommikul aga saame teada, et on hukkunud Saksa sõjaväe õppe-purjelaev. On uppunud 68 inimest — mereväekooli õpilast. Säh sulle Balti veelomp! Ning põhjusigi võib ainult aimata — hukkusid kõik. Hommikul nukker rongkäik — puksiirid veavad ümberläinud purjekat oma õudustäratava

laipade-laadungiga. Mööduvad „Aleuudist". Rivistume dekil, langetame lipu . . .

Meie laeva hakkavad ründama igasugused firmade esindajad, vahendajad, rätsepad, kes tahavad tellimusi saada. Parda juures seisab kaater tööst vabade inimeste maaletoimetamiseks. Me tulime Kielt, et kätte saada ammutellitud raadioaparatuuri, millest osa ei olnud Leningradi saabunud. Selgub, et sakslased pole kaugeltki mitte alati täpsed. Kuid firma „Telefunken" esindajad on juba kohale ilmunud ning meie raadiojaama ülem Naum Serebrennikov selgitab nendega seda asja. Kõnelus lõpeb lubadusega lõpetada raadiojaama monteerimine kuue päeva jooksul. Eks me näe!

Nestor Aleksandrovitš tunneb end haiglasena, ja seepärast pean ma üksi sõitma Hamburgi tellitud teadusliku varustuse järele.

Kielist ja Hamburgist on palju kirjutatud. Minu tähelepanu köitis laevade rohkus nendes sadamates. Kuid nad on paali* kinnitatud. Palju töötuid meremehi on nii Kielis kui ka Hamburgis. Elutud laevad jätavad nukra mulje, — see on nagu mingisugune laevade kalmistu!

Hamburgis lõpetan kiiresti meie teadusliku rühma asjaõiendused, saan kätte tellitud seadeldised, kasutan raamatukogu teenuseid, kes teeb kahe päevaga valmis minu poolt tellitud haruldaste raamatute fotokoopiad, ja pöördun kergendustundega tagasi laevale, oma juba koduseks saanud kajutisse. Päevad lendavad ruttu, on juba 6. august, kuid raadiojaam pole ikka veel valmis. Säh sulle veelkord too paljukiidetud saksa täpsus! Meeskond arutleb tuliselt seda viivitust, keegi teeb ettepaneku esitada „Telefunkeni" inseneridele väljakutse „võitluseks", kuid vaikib kohe kohmetuses, üldise naerulagina saatel. Me oleme harjunud oma töömeetoditega, oma mõõdupuuga ega suuda siin järsku kohaneda . . .

6. augustiks jõuavad pärale meie vaalapüügilaevad. Nad jätavad väga meeldiva mulje. Otsekohe algab

---

* Paal ehk polder — kinnituspost, post laeva kinnitamiseks sadamas. *Tõlk.*

„palverännak" nendele laevadele, sest nad vaierdusid mõlemal pool „Aleuuti". Sellest päevast alates hakatakse meie „Aleuuti" nimetama „emaks", sest nüüd on tal tekkinud kolm „last".

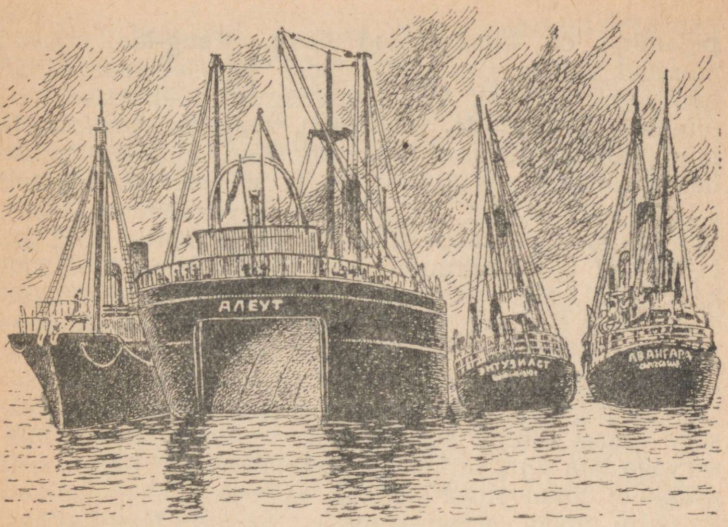
„Aleuudiga" võrreldes on need meie kolmikud väga väikesed laevad ja erinevad minu arvates üksteisest ainult oma nime poolest. Värvitud on nad täiesti ühesuguselt — must kere ja valged pealisehitised. Meie „vaalapüüdjad" on 260 register-tonnised metall-laevad, 34 meetrit pikad, kõrgel asetseva vööriga. 890-hobujõuline masin võimaldab arendada sõidukiirust kuni 14 miili tunnis. Laevad on kahemastilised, kusjuures esimesele mastile — fokkmastile — on vantide kohale kinnitatud korv ehk „varesepesa", nagu teda nimetavad vaalapüüdjad ja mereloomade küttijad, vaalade jälgimiseks. Keskmist kasvu inimene on selles korvis varjatud peaaegu kaelast saadik — nii on see ohutum õõtsumise ja järskude pöörete puhul, milliseid vaalapüügilaev sooritab vaalade küttimisel. On ju vaalapüügilaev nii ehitatud, et ta võib teha pöördeid peaaegu „kanna peal".

Kuid ma märkasin ka erinevusi: igal vaalapüügilaeval on mastikorvil erinev arv musti vööte. Nende vöötide järgi mastikorvil eristan ma neid kerge vaevaga. Nii teemegi nende vahel vahet, kuni iga laev on omandanud omaenese, teistest erineva palge. Meremeeste kätes kujuneb see „pale" üsna kiiresti, selleks aga on vaja, et need käed oleksid tingimata hellalt hoolitsevad.

Kuid jätkan vaalapüügilaeva kirjeldamist. Vööriosas, poolbakil* on liikumatule lafetile paigutatud harpuunikahur. Pealisehitiste juures, fokkmasti taga, asub 35-tonnine vints, mis hakkab vaalapüügil etendama spinningu rulli osa. Kummagi parda ääres, pealisehitiste kõrval, on erilistele pukkidele asetatud kakskümmend harpuuni. Harpuunid on valmistatud erilisest sitkest terasest. Iga harpuuni pikkus on ligikaudu poolteist meetrit ja kaal umbes 65 kilogrammi pluss har-

---

* Poolbakk — kõrgem osa või pealisehitis deki vööripoolses osas, mis algab eestäävi juurest.

Vaalapüügilotill „Aleuut".

puuni otsa kruvitud 9-kilone malmist lõhkegranaat. Me seisame kaua kahuri juures, silmitsedes selle detaile. Tema kaliiber on 3,5 tolli, toru pikkus ühes lukuosaga aga 185 sentimeetrit. Harpuun asetatakse kahurisse torusuudme kaudu. Kahuri ees on kaks „lava" — eendid ja lohud vaalapüügilaeva vööriosas, kus keerleb eesmine vaalaliin (tross), mis on seotud harpuuni külge ning lendab tulistamise momendil harpuuniga kaasa. Viimane on seega trossi otsas, nii nagu õngekonks õngenööri otsas.

Igal vaalapüügilaeval on 22-liikmeline meeskond. Laskume vaalapüügilaeva eluruumidesse. Kajutid nendel laevadel on kitsavõitu ning pimedad, kuid on kaunistatud punase puu ja saarepuuga. Ainult kaptenil on ühiskajuti kohal pealisehitises, paadidekil*, oma kajut. Igal vaalapüügilaeval on muidugi ka raadiojaam, on olemas raadiotelefonid ja raadiopeilingaatorid. Side-

* Paadidekk — dekk, kus asuvad laeva päästepaadid ning nende ülestõstmiseks ja allalaskmiseks vajalikud seadised.

pidamine on kindlustatud hästi, Kaug-Ida udustel meredel valitsevates püügioludes aga on see kõige hädavajalikum asi. Vaalapüügilaevad tõid kaasa harpuunide, granaatide, püssirohu, tropiste, kapslite ja muu kahurivarustuse tagavara. Nad tõid ka erilise harpuunitrossi (vaalaliini) bogte, spetsiaalse vahendi kõverakskooldunud harpuunide õgvendamiseks, sest ühe harpuuniga saab tulistada palju kordi, kuid iga lasu järel tuleb harpuuni kontrollida, kuna juba väikegi ebatäpsus põhjustab märgist möödalaskmise. Peale selle tõid nad kohale poolsada spetsiaalset nuga vaalade tükeldamiseks, — niinimetatud flenšer-nuga. Nende nugadega lõigatakse vaalarasva ja -liha. Niisugune nuga kujutab endast spetsiaalselt taotud (terasserv rauast alusel) sirbikujulist, teravaksihutud välisservaga laia tera, millel on pikk (enam kui ühe meetri pikkune) tammepuust käepide. Kõik need asjad, samuti ka palju muud varustust, millest jutustan teises kohas, tassitakse üle „Aleuudile", tema mahukatesse, kuivainete säilitamiseks ettenähtud siseruumidesse.

Iga päev on meil külalisi. Ka meie ise viibime iga päev töölisklubides. Meie juurde tulevad töölisdelegatsioonid, silmitsevad laevu, tutvuvad meie eluga. Imestavad raamatute rohkuse üle kajutites, vaatlevad huviga raamatukogu, punanurka, sporditarbeid. Väga paljud neist paluvad endile raamatuid ja meie juhtide portreesid. Kuid me peame kindlalt meeles oma printsiipi — ükskõik millisel viisil mitte vahele segada teiste maade rahvaste ellu, ning ütleme neile viisakalt ära. Ent pärast külaliste visiiti osutub nii mõnigi ese siiski kadunuks. Minu kajutist näiteks läksid kaduma Lenini, Stalini, Vorošilovi ja Budjonnõi portreed. Puudusid ka mõned raamatud.

Kohalikes klubides valitsevad kombed panevad meid vägagi imestama. Suurde saali, kus on ette nähtud kas loeng või mõne populaarse kõnemehe esinemine, on paigutatud lauakesed. Lauakeste taga istutakse, süüakse, juuakse õlut või mõnda muud jooki, aetakse juttu ning samal ajal kuulatakse oraatorit, kes seisab laval kõnetoolis ning räägib väga elavalt sellest, mis, nagu näha, enamikku publikust äärmiselt huvitab, sest

aeg-ajalt kuuldub aplause või heakskiidukõminat. Meile on selline vaatepilt ebatavaline; me oleme harjunud hoopis teisiti suhtuma nii loengutesse kui ka oraatoritesse, ja üldse oleme harjunud kuulma sõnavõtte hoopis teistsuguses miljöös. Hoopis teine maailm! Keegi tähendab, et meilgi olnud kunagi nõndasamuti... Mõnikord, ühe või teise kõnemehe üleskutsel, kes mainib meie kohalviibimist, tõstetakse meie terviseks klaasi. Mitte kohe ei harju me niisuguste tähelepanuavaldustega. Muide, meile lähenevad mõned uudishimulikud, kes on palju kuulnud kuulsatest vene habemetest... Meie aga oleme ilma habemeta!

Alles 16. augustil viiakse lõpule raadiojaama monteerimine, ja me võime oma meresõitu jätkata. Kogu meie flotill liigub lähemale Kieli kanali sissekäigulüüsidele. Meid on tulnud saatma väga palju rahvast. Kielis on võetud tööle mitu kütjat, pärast kooskõlastamist vastavate võimudega. Oli 1932. aasta august. Saksa sõjalaevad, möödudes „Aleuudist", saluteerisid esimestena meie punasele lipule ning nende meeskonnad lehvitasid meile oma sirmita madrusemütsidega. Oli ju Kieli kanal Saksa sõjalaevastiku baasiks. Meie pardal mängib Kieli kaubasadama meremeeste klubi puhkpilliorkester; mängitakse innukalt nii venivaid valsse kui ka lahkumismarsse. Siis aga ilmub loots oma abilistega, viimased külalised laskuvad alla meid saatvatele kaatritele; ühele kaatritest on asunud orkester, kostavad muusikahelid, mille aegamööda summutab meie ankruid tõstva ankrupilli mürin.

Vaalapüügilaevad eemalduvad meist, et mitte takistada meie laeva manöövreid. „Aleuudi" korsten hakkab välja ajama paksu suitsu, heliseb mehhaanilise telegraafi kell. Loots ja tema abilised suunduvad rooliruhvi. Meie kapteni pikk kuju ilmub ruuporiga käes nähtavale kord kaptenisilla ühel, kord teisel tiival. Käib laeva rutuline sõiduvalmis seadmine, tõstetakse üles paraadtrapp ja kinnitatakse kaugesõidu nõuetele vastavalt. Mitte niipea ei avane võimalus seda uuesti alla lasta.

Aeglaselt läbime lüüsi värava, — praegu käsutab kõiki loots, ettevaatlikult libiseb „Aleuudi" suur kogu

piki lüüsikambri graniitseina. Sein on meie paadidekiga ühel tasemel: all on näha puust parvi-sillakesi, mis kaitsevad laevakeret vastu seina põrkamise eest. Meie laev on vaierdatud, ning lüüs hakkab aegapidi täituma veega, tõstes laeva järk-järgult üha kõrgemale. Poole tunni pärast siseneme Kieli kanalisse.

TEINE PEATÜKK

Kieli kanal. — Põhjameri. — Viimane sõe punkerdamine. — Puksiiris üle ookeani. — Randadeta meri. — Sargasso adrud. — Uletame Vähi pöörijoone. — Kariibi merel. — Jaimaikal. — Elav konveier. — Port Royal ja Kingston. — Esimene orkaan. — „Eksootilised" muljed. — Jamaika maroonide järeltulijad.

Imelik on tunda end ookeaniauriku pardal ning sõita mööda kitsast roheliste kallastega jõekest — Kieli kanalit. Peaaegu kõik tööst ja vahiteenistusest vabad inimesed vaatlevad mõnuga kanalit palistavaid rohelisi kaldaid. Keegi loeb valjusti teatmeid Kieli kanali kohta. Minuni kanduvad laused: „... Töid alustati 1887. aastal, esimesed laevad aga läbisid Kieli kanali 1895. aastal... moderniseeritud aastail 1909—1915, kusjuures kanali laius on veidi üle 100 meetri enam kui 11-meetrilise sügavuse juures... Kanali pikkus on 98 kilomeetrit... On võimeline läbi laskma laevu süvisega kuni 10 meetrit..."

Üksteise järel sõidame läbi nelja silla alt, ja meile näib, et „Aleuudi" mastid tingimata riivavad neid sildu. Häirimatult rahulik sakslasest loots jagab lühikesi käsklusi; rooliratast pöörab samuti sakslasest tüürimees. Selle juures viibivad meie omad: nii vahiolijad kui ka vahiteenistusest vabad inimesed meie kapteni Leonti Ivanovitšiga eesotsas. Kanali tsoonis juhivad laeva saksa lootsid ja tüürimehed — kanali garanteeritud töötajad. Tõsi küll, ühel korral juhtus

nende töös väike viperus: kas oli loots andnud ebaõige käskluse, või oli tüürimees jäänud hetkeks unistama, kuid me põrkasime laevaninaga vastu kallast. Häbiasi! Flegmaatiline loots kaotas otsekohe kogu oma uhkuse, läks näost higiseks ja hakkas sillal edasi-tagasi jooksma. „Aleuudi"-mürakas aga, pööranud end kanali suunale risti, võttis enda alla kogu kanali. Nüüd ilmus lavale meie kapten: valjult kõlav käsklus, ja vilgas vaalapüügilaev „Entusiast", kes järgnes meile esimesena kiiluvees, oligi juba meie ahtri taga, viskas meile otsa ning hakkas meie laeva ettevaatlikult kaldast eemale tirima. Veel kord helises mehhaanilise telegraafi kell (kapten oli jõudnud masina seisma panna), ja me jätkasime aeglaselt edasiliikumist. Seekord läks veel võrdlemisi libedasti... lootsil ja tema abilistel. Loots on kaotanud oma võiduka ilme (meie aga teame, et ta on fašistliku partei liige — meid hoiatati ses suhtes), ning vestleb lipitsevalt kapteniga, püüdes heaks teha oma vääratust. Leonti Ivanovitš vastab talle ühesilbiliselt, lahkumata mehhaanilise telegraafi juurest.

Meile tuleb vastu väikesi kaatreid ja kuunareid, mis siirduvad Põhjamerest Balti merre. Läbime mitu laiendatud kohta kanalis. Mõnedes neist seisavad suured aurikud, andes meile teed. Alles videvikus, tulede paistel, mis rippuvad vanikutena musta vaikse vee kohal, jõuame Brunsbütteli lüüsikambriteni. Nii nagu Holtenauski, on neid kambreid samuti kaks, ja nad asetsevad kõrvuti. Meie lootsi ja tema abilisi asendab nüüd teine loots oma abilistega. Nad juhivad meid mööda Elbet kuni väljapääsu juures oleva tulelaevani. Vastu ööd hakkab sadama vihma, ja dekk muutub inimtühjaks. Hilisööl jõuame tulelaeva juurde ja jätame lootsidega hüvasti. Pöördume läände, Inglise kanali suunas. Laev hakkab õõtsuma — juba annab end tunda ookeani lähedus. Meil seisab veel ees vaalapüügilaevade viimane punkerdamine, seejärel aga reis üle Atlandi ookeani.

21. augustil jõudsime Cornwalli juurde ja alustasime söe ümberlaadimist. Ilm, mis püsis seni võrdlemisi vaiksena, on muutunud tuulisemaks ja segab söe punkerdamist. Ent 25. kuupäevaks on söelaadimine

siiski lõpetatud ja vaalapüügilaevad võetakse puksiiri. Tuulise ilmaga on neid ookeanil raske sõega varustada, sõetagavara on neil ainult kaheks nädalaks, meresõit aga kestab isegi kõige optimistlikumate arvestuste järgi vähemalt kuu aega. Seepärast Leonti Ivanovitš otsustaski neid puksiiris vedada. Sellest kujuneb maailmarekord kolme laeva üheaegse pukseerimise alal üle ookeani. Kapten on kõik hästi läbi mõelnud, teostanud ülitäpsed arvestused, välja arvestanud meie reisitee kogupikkuse, valmis muretsenud võimsad puksiirtrossid ning on päris kindel selle eksperimendi õnnestumises.

„Meri ja taevas, muud mitte midagi," ütlesid endisaja meresõitjad, vaadates otsiva pilguga neile tundmatusse kaugusse, kus merehorisondi viirg taevaga ühte sulab. Läbiuuritu ja teadaoleva valdkond oli tol ajal väga piiratud, ning oli vaja suurt julgust selleks, et usaldada end ebakindla, dekita laevukese ja tuulte kapriiside hoolde. Rikkalik fantaasia nägi tollal meredes tohutu suuri meremadusid, leviaataneid*, ning inimesed ootasid niivõrd veendunult midagi imetaolist, et mõned neist tõepoolest nägidki ja kirjeldasid igasuguseid kohutavaid madusid ja muid merekoletisi. Fantastika põimus siin tegelikkusega, — aga olgu muuseas öeldud, et maailmas ongi palju tõelist, mis sarnaneb fantastilisega. Merede ja ookeanide sügavused on ju alles puudulikult läbi uuritud.

Ees on veel nii palju huvitavaid mere-ekspeditsioone ja uusimate aparaatide abil teostatavaid uurimisi, milledega tegeleb sadu teadlasi, kes tungivad samm-sammult looduse „saladustesse". Ning tihtilugu loodus avaldabki meelsasti neid saladusi. Aga ookean... see on — ookean uurimisi. Kapten Nemo „Nautilus" lakkab varsti olemast fantastika: kas nii või teisiti, kuid inimesed õpivad nägema elu mere põhjas, elu vete sügavuses. Meie mitte ainult hakkame nägema mere elu, vaid õpime seda isegi kuulama.

Esialgu aga võime öelda koos Hamletiga, et „taevas

---

* Leviaatan — piiblis esinev muinaslooline merekoletis. *Tõlk.*

ja maal on rohkem asju, sõber, kui teie mõttetarkus unes näeb". Need on mõtted, mis mõlguvad tõenäoliselt mitte üksi minu peas, sest minu lähedal, päästepaadi juures, seisab professor Smirnov ning vaatleb samuti mereavarust, ja missugune nooruslik sära on ta silmis! Ent horisont on otsekui kõrb. Seal aga vilksatab ja supsatab miski, ning „Aleuudi" vöörist lendab mööda parveke lendkalu. Esimesed lendkalad! Me viibime juba lähistroopikas, oma nooruspõlve lemmik-kirjanike poolt nii ülistavalt kirjeldatud paikades. Vaesed olevused, kui ilus on teie lend, kuid ma tean, et üksnes soov päästa oma elu sunnib teid veest välja paiskuma teile võõrasse keskkonda — õhku, ja et mingi ablas kiskja jälgib vettelaskumise momenti varitsedes teraselt teie lendu. Jooksen vööri, kuid ei suuda midagi eraldada selles sinas. Ning jällegi vaikus. Kostab masina ühetasaseid ohkeid, ühtlase jälje jätab enda järel laevapropeller ning monotoonse mühinaga peksleb vesi vastu meie laeva nina. Hämardub. Süttivad sõidutuled. Päike laskub vette, värvides ookeani purpuriga ja veel mingi sirelililla värvusega, mis on omane ainult merele ja mida võib täheldada üksnes kaugel ookeanil... Mustaks ja purpurseks värvunud pilved omandavad kummalisi piirjooni. Kord ilmub nähtavale tohutu ratsanik, kes ajab kedagi taga metsikus galopis, kord paistavad jälle võimsa lossi müürid määratu suurte kuplitega... Millise jõuga pidid säärased pildid mõjustama möödunud aegadel meremeeste rikkalikku kujutlusvõimet! Missuguseid endeid pidi neis nägema selliseid pilte jälginud meremehe ebausklik mõttelend! Lõi lõkkele fantaasia...

„Kui päike laskub merre, siis on head ilma oodata!" kuuldub ootamatult roolikambrist. Ja ma olen taas kaasaegse auriku pardal, kus on kõik ette arvestatud ja kus juhuslikkust peaaegu üldse ei esine. Täiustatud astronoomilised seadised, võimsad masinad, veekindlate vaheseintega varustatud terasest laevakere, raadio — kõik see on meremehe teadvusest vähehaaval välja tõrjunud ebakindluse-tunde, kartuse tundmatu ees ja, mis seal salata, ka palju poeesiat. Aga ookean on siiski ilus, tema kõbrutavat pinda on väga mõnus

vaadelda, kuid ikkagi ootad midagi teadmatut, tundmatut ning imepärast, uurid ahne, otsiva pilguga silmapiiri.

Ületame Golfi hoovuse — Mehhiko lahest tuleva ekvatoriaalse hoovuse, mida täheldas esimesena suur meresõitja Kolumbus. Samuti nagu suured majesteetlikud jõed virgutavad elu maismaal, nii elustavad ka hoovused maailma kaugeid kolkaid, kandes sinna sooja vett ja ühes sellega ka elu. Tõsi küll, esineb ka külmi hoovusi, aga Golfi hoovus on soe: ta leevendab külma Skandinaavias ja meie Muurmanis. Jõgi keset ookeani!

Seal, kus ookeani pindmisi kihte läbivad võimsad veearterid hoovuste näol, pulbitseb elu täie jõuga, ja seal elab muidugi ka inimene. Kümned triivivad kuunarid oma vettelastud kalavõrkudega varjavad meie eest ära idakaare. Meie tee kulgeb paralleelselt nende kergete purjelaevadega, mis nii väga meenutavad kauget minevikku, ja ainult läheneva ujuva konservitehase suits tuletab meile meelde, et kaluri romantilisel elul neil, eemalt hubastena paistvail kuunareil on proosaline aluspõhi — vajadus üle anda oma riskantse kutsetöö vili ettevõtjale-kapitalistile, kes viibib kusagil kaugel maismaal. On ju maani 700 miili, ähvardav Biskaia laht aga on üpris lähedal...

11. september. Silmipimestav hommik. Päike ei taha sõna otseses mõttes ookeani siledale pinnale ära mahtuda. Ja veel missuguse imeliku ookeani pinnale! Viibime tuulevaikuse piirkonnas, randadeta meres, meres, mis sisendas esimestesse meresõitjatesse nii suurt õudustunnet. „Sargasso adrudest koosnevad väljad," räägiti vanasti, „haaravad oma embusesse õnnetu laeva, ja tal pole enam pääsu." Tõepoolest, „Aleuudi" teele ilmuvad algul üksikud väikesed laigud, seejärel aga terved rohelised, smaragdrohelised väljad. Vahimadrus jookseb tihtilugu logi juurde kõrvaldama selle külge takerdunud vetikaid. Keegi otsib visalt Beljajevi „hukkunud laevade saart". Romaani autor tõenäoliselt ei võinud arvatagi, et meil avaneb võimalus revideerida tema fantaseeringuid. Ja kümmekond binoklit uuribki nüüd tähelepanelikult silmapiiri, sest järsku...

Kuid midagi peale adrude, mis tasakesi õõtsuvad helesiniste varjunditega sinises vees, meie silm ei seleta, — ei mingeid vanade hukkunud laevade riismeid, ei mingeid teokarpidega kattunud maste ega tünne. Enamik meist on umbes 20-aastased noored, peaaegu kõigil on keskharidus, kõik armastavad ja hindavad raamatuid, eriti aga raamatuid merereisidest ja -seiklustest.

Meie kaptenil Leonti Ivanovitšil on suurepärane raamatukogu, sealhulgas ka palju haruldasi väljaandeid pikkadest reisidest. Osa raamatuid on ta merele kaasa võtnud ning laenutab neid meelsasti usaldusväärsetele lugejatele. Usaldusväärne on aga tema silmis igaüks, kes armastab merd. Ta on merealaste teadmiste liikuv entsüklopeedia ning jutustab ühtelugu midagi teda ümbritsevaile meremeestele, õigemini küll — tulevastele meremeestele. Haritud meremehena hindab ta väga noorsoo janu teadmiste järele ning annab kuulajaile märkamatult edasi oma suurt armastust mere vastu. Ta tunneb ning armastab purjelaevu ja purjesporti. Nagu üldse kõik meremehed, nii nõuab ka tema, et laeval valitseks ideaalne puhtus, süsi aga pole, tema väljenduse järgi, mingi rämps! Ja kui kellegi lumivalgel vormikuuel avastatakse söeplekid, siis ei pööra ta sellele tähelepanu. Roostet aga ei salli ta silma otsas. Siis on kuulda ainult: „Maha kraapida, mennikuga katta, värviga üle tõmmata."

Praegu veedab ta palju aega laeva ahtris, kontrollib alatasa oma arvestuste õigsust puksiirtrosside kinnitamise suhtes. Vaalapüügilaevad õõtsuvad endiselt meist kaugel ahtri taga, pikkade trosside otsas, külmade kateldega. Sealsamas, ahtris, toimuvad ka improviseeritud loengud mitmesugustel mere-ainelistel teemadel ja võetakse läbi „suurt merepraktikat".

Päevad mööduvad. Meie raadiojaama ülem Naum Serebrennikov on juba ammu astunud pidevasse raadioühendusse kodumaaga, millegipärast just Odessaga, ning me saame iga päev uudiseid oma üha enam kaugenevalt sünnimaalt. Kui ahnelt me kuulame iga sõnumit! Serebrennikovile on komsomoli liinis tehtud korraldus iga päev koostada ja lugemiseks välja panna informatsioonilisi bülletääne uudiste kohta NSV Liidus.

Torisenud veidi „viisakuse pärast", nagu ta ütleb, koostabki Naum neid bülletääne ning istub päevade kaupa kuuldeklappidega või kontrollib suure hoole ja armastusega oma eeskujulikku raadiojaama. Me astume vahel tema poole sisse vajaliku aukartusega ning kõneleme telefoni kaudu pikkade puksiirtrosside otsas meile järgnevate vaalapüügilaevadega, tihtipeale kuulame ka muusikat.

„Entusiastil" valitseb eeskujulik kord. Kapten Dobrželski on kogenud komandör, kes oskab laeval distsipliini säilitada. Teistel laevadel on olukord mõnevõrra halvem, — kaptenid on veel päris noorukesed, kogemusteta, ja vahel tulebki ette... Arvestage seda, et 126 inimest määratu suurel „Aleuudil" ei kohtu mitte iga päev, pealegi käib seal tehase monteerimine ja on palju tööd. Vaalapüügilaeva 22 inimesel aga pole peaaegu midagi teha, vahest ainult mõnikord rooli taga seista. Ei mingeid torme, ei korsaare ega ka muid ärevusttekitavaid elamusi, enamik pole aga veel kahtekümmend aastat vana. Ainus lõbu on südame kergendamiseks koka sõimamine lõuna- või õhtusöögi pärast, mis olevat halb. Võtavad päikesevanne... Kui vähemalt haidki nähtavale ilmuksid. Või esinevad needki ainult romaanides? Miskipärast pole neid näha, kuigi siin peavad olema kõige ehtsamad „haikala-kohad". Juba siis, kui möödusime Assoori saartest, olevat märgatud haikala uime, kuid tookord, olles nähtavasti ära hirmutatud mitmekümne söödastatud konksuga, põgenes see ettevaatlik kiskja meie suurejoonelise külalislahkuse eest. Kõige kirglikum kalapüüdja oli meil doktor Boriss Nikolajevitš Kotlerenko. Kui avaldasin sihilikult arvamust, et see polnud vist ikka haikala seljauim, vaid lihtsalt ujuva puu oks, heitis ta mulle ainult raevuka pilgu. Ta ju ise nägi, kuidas hai juba lähenes tema õngele, aga eks nood käpardid sega end igal pool vahele... Muide, doktor leidis üsna pea enesele lohutuse. Nähes, kuidas ma püüan õngitseda võimalikult rohkem sargasso adrusid, vahetas ta oma „haiviha" armulikkuse vastu ja konstrueeris terastrossi jupist erilise paljuharulise „tragi", ning hakkas mind edukalt abistama. Huvitav oli teda vaadelda, kui ta ainult

spordipükste väel, kummardunud üle parda, heidab hoolikalt vette oma kuulsat „tragi", mida ta ühegi teise kätte ei usalda. Heide — ja minu käsutuses on kahl vetikaid, nende vahel aga minu tänase vaimustuse objektid — väikesed krabid. Ärge muiake, — need on ju Sargasso mere krabid! Kes on saanud neid oma kätes hoida? Väga vähesed. Tõsi küll, need vähikesed on kõigest ühesentimeetrilise läbimõõduga, kuid ega asi ei seisa ju suuruses, tröötime endid. Kõik, mis veest välja tõmmatakse, asetatakse formaliinilahuse või piiritusega täidetud purkidesse. Mul on nende suhtes antud suur „tellimus" nii Kalamajanduse Instituudist kui ka Teaduste Akadeemiast. Küllap me hiljem näeme, kes veel elutseb sargasso adrudes.

Keskpäev. Minu sargassopüüdja, lõpetanud oma igapäevase arstliku ringkäigu ning heitnud eneselt „ametliku ülikonna" (spordisärgi), on juba oma „tragiga" tööpostil. Peatselt väljume Sargasso merest ja kuigi oleme teadlikud, et leiame sargasso adrusid ka Kariibi merest, jõuame siiski otsusele, et need siin on ikkagi „pärismaisemad", ja seepärast täiendamegi siin oma tagavarasid Teaduste Akadeemia jaoks. Nii mööduvadki märkamatult päevad rangelt kindlaksmääratud töötundide ja ülalkirjeldatud laadi puhkeaja veetmisega. Ookean aga on endiselt lahke ning kuni Jamaikani on „ette tellitud" hea ilm. Kapten on meie reisiteekonna suhtes kõik ette arvestanud ja välja arvutanud, et tulla toime tarbetute erutusteta. Seepärast me ei sõida suurtel ookeaniteedel, vaid vaikusetsoonis. Ookean on sõbralik, päevad mööduvad täpse kava kohaselt, aja jooksul on dekk lastist vabanenud — kõik vabriku agregaadid on paigutatud oma kohtadele laeva siseruumides või alumisel dekil. Õhtuti töötavad mitmesugused ringid, — kogu õppe- ja teadusliku töö üldjuhiks on meil professor Smirnov, tema aga on nendes küsimustes vali ja pedantne. Ühe sõnaga, elu kulgeb siingi nii, nagu ükskõik missuguses meie kodumaa osas: inimesed töötavad, õpivad ja puhkavad. Ainult sõidukiirus on meil väikesevõitu, — liigume 6 miili tunnis. Ja ookean on väga tühi.

17. septembril leiab aset suursündmus — oleme ületanud Vähi pöörijoone, ja 18. septembril on teine pidupäev: puksiirköied on ära võetud ja vaalapüügilaevad hakkavad nüüd liikuma omal jõul. Otsekohe suureneb kogu flotilli sõidukiirus. Sõidame täiskäigul, 12—13 miili tunnis; ees ja kõrval liiguvad eskordina vaalapüügilaevad. Suundume Jamaika saarele. Me pole juba ammu näinud maad, nüüd aga on see meie ees, ja veel missugune! Sellest maast oleme ju kunagi lugenud Mayne Reidi ja kapten Marryati raamatutest! Minu järjekordse loengu teemaks on Kariibi meri ja maad selle mere ääres.

Kariibi meri on tuntud oma tugevate orkaanide poolest, meid aga võtab ta lahkelt vastu. Sõidame nagu järvel — merel pole ainsatki kibrakest. 21. septembril silmame Jamaika mägesid ning kella üheksaks õhtul jääme Port Royali söesadama juurde ankrusse. Söekompanii agendile on Londoni kaubanduslik esindus aegsasti teatanud meie saabumisest, ning meid ootab 1 800 tonni kivisütt. Kaldalt paistavad hõredad tuled; sadam on halvasti valgustatud, öö aga on pime, troopiline — lämmatav, vaikne.

Meid äratasid laadijate monotoonsed hüüded. Meresõidu kestel olime tublisti päevitunud, ka ülikondade kandmisest olime võõrdunud ning mõtlesime nüüd teatud rahutustundega vajadusele rõivastuda taas etiketi nõuete kohaselt ja, mis peaasi, — kanda kaelas kraed ja lipsu. On alles varajane hommik, kuid kuumus on väga suur — varjus 38°. See on raske, kurnav kuumus. Tuult ei ole peaaegu üldse, laht on mägedest piiratud, võib-olla aga on lihtsalt vaikne ilm, kuid meie ei tunne endid kuigi hästi. Ka dušš ei aita — vee temperatuur on üle 33°. Kõigis kajutites on hakanud surisema ventilaatorite propellerid, kuid nemadki toovad meile vähe värskendust, sest liigutavad todasama seiskunud õhku.

On alanud söe punkerdamine. Sadam on mehhaniseeritud, ent... valitseb kriis, ja seepärast laadivad sütt neegrid korvidega. Nad voorivad edasi-tagasi kaldal oleva söemäe ja meie laeva siseruumide vahel. Inimjõud on odavam, ei vaja remonti ning sellega

pole mingit muret — töötuid jätkub igal ajal. Räägitakse, et neegrid on kõige elurõõmsam rahvas maailmas, kuid vaadeldes meie söelaadijaid ei tahaks seda nagu uskuda. Aga missugused toredad kraanad seisavad kaldal!

Trapi juures seisab suurekasvuline politseinikmulatt. Tal on käes *club* (kumminui), meiega on ta viisakas, kuid meie laevade punaste lippude suunas heidab ta valvsaid pilke. Pinevusega silmitseb ta meie pikakasvulisi vahimadruseid, aga meie parima jõumehe Petja Jelissejevi atleedi-figuurilt, kes on äsja vabanenud vahiteenistusest katlaruumis ja on nüüd, pärast sauna, ilmunud dekile, ei saa „korravalvur" kuidagi oma silmi ära pöörata; seejuures on ta oma kõrgest kasvust hoolimata sunnitud Petjale alt üles vaatama...

Sadama lähedal asetseb Inglise koloniaalrügemendi laager. Elatakse telkides, siin-seal muruplatsid, lillepeenrad. Ma lootsin näha kõrgekasvulisi „*bobby*'sid" ja „Tom Atkinseid", kuid valdav enamik sõdureid on, viisakalt öeldes, nigelavõitu. Vormiriided on neil khakivärvi, lühikesed põlvpüksid, sukad, poolsaapad ja särk, peas valge korkkiiver. Enamiku moodustavad rahhiitilise või skrofuloosse välimusega noored. Igal juhul sugugi mitte mehine ega sõjakas välimus. „Vajaksid paremat toitmist," kuulen kellegi reisikaaslase kaastundlikku häält. Sõdurid tulevad meie laevale, suitsetavad meelsasti vene paberosse ning naeratavad kohmetult. Tugevakasvulise politseiniku või meie vahimadruste kõrval on nad päris poisikesed.

Ma hakkasin sealsamas, sadama kõrval, püüdma korallikalakesi. Sadu neid kalakesi tiirleb kivide ümber otse kalda juures, ja mu purk täitub kiiresti. Muidugi abistavad mind selles doktor ja meie teised kalapüügiharrastajad, kuid olles meresiiliku kohaliku teisendi pikkade ogade vastu oma sõrmed ära torganud, jahtuvad nad üsna kiiresti ning siirduvad laatsaretti „pinde" välja urgitsema. Aga ma vajan ka meresiilikuid, ja seepärast haaran neid ettevaatlikult kepi kaheharulise otsaga ja asetan nad niisama ettevaatlikult, et mitte katki murda nende väga pikki ning hap-

raid okkaid, esialgu pange; küll pärastpoole juba näeme, kuidas neid säilitada. Möödaminnes korjan ka kohalikke koralle (nad on valged ja roosakad) ning mitmesuguseid imeilusates kirevavärvilistes karpkodades elutsevaid limuseid. Kuid minu anum ongi juba täis, ja tuleb appi paluda vabatahtlikke, kes aitaksid mul püütud saaki laevale toimetada.

Pärast lõunat sõidame Kingstoni — Jamaika pealinna. See asetseb lahe vastaskaldal. Sõit Port Royalist Kingstoni võtab üle tunni aja. Meie 35-hobujõuline kaater „Aleutik" liigub aeglaselt, 6 miili tunnis, kuid tuuleke lahtises lahes värskendab meid pisut, ja me oleme rahul. Vesi lahes on sogane, sarnane sooveega, ja selles näib peituvat küllaltki palju igasuguseid ebameeldivaid üllatusi. Seal aga ongi juba sadam ja väike muul. Aitame oma ekipaaži naisperel maale minna. Torkab silma määratu suur plakat, mis teeb teatavaks, et neil päevil hammustas hai kellelgi tütarlapsel jala ära, ning hoiatab, et suplemine lahes on ohtlik. Siin ongi see eksootika. Keegi tähendab, et kohalikud haid toituvadki üksnes naiste jalgadest. Meie omad on kogunenud plakati juurde, ja keegi keelemeestest tõlgib üksikasjaliselt selle sisu.

Kingston on vaikne linnake. Otse sadama juures asub turg. Turul on kohalikud saadused, müüjateks on eranditult neegrid. Meid huvitab peaasjalikult kohalik puuvili. Ripuvad banaanikobarad, kullendavad ananassid, on palju õunu. Selgub, et õunad on Kaliforniast. Ja äkki — kõige tavalisem arbuus! Siin kasvatatakse ka arbuuse, aga mis peamine, nad on siin kolm korda kallimad kui ananassid. Jamaika on põlluharijate saar, peaaegu kõik elanikud (umbes miljon inimest) on neegrid — endised orjad. Saarel kasvatatakse banaane, suhkruroogu, kohvi, kakaod, tubakat, apelsine, kuulsat jamaika pipart „pimento". Valgeid on saarel 15 000 inimese ümber; selle arvu moodustavad riigiametnikud, plantaatorid ja kohalik garnison. Jamaika varustab banaanidega metropoli ja mõningaid teisi maid. Konkureeritakse kurikuulsa ameerika puu-

viljakompaniiga*. Ent Jamaikalgi on palju ameeriklasi. Need on mitmesuguste firmade (sealhulgas ka puuviljakompanii) esindajad ja isegi teaduslikud töötajad...

Jõuame King Streetile — linna peatänavale. Palju kauplusi, mis aga suuremalt jaolt on ilma ostjateta. Kõigepealt läheme postkontorisse: tuleb saata koju sõnum kaugelt maalt. Kirjad on posti pandud, on ostetud mitmeid margiseeriaid (meil on palju margikogujaid). Astume tänavale, kuid kuumus toob meid kiiresti „mõistusele", ning me astume sisse esimesse ettejuhtunud kohvikusse. Jääga vesi toob küll mõnevõrra kergendust, kuid katsest juua jääga segatud puuviljamahla pidin näiteks mina kohe loobuma. Ma rüüpasin tuld, aga mitte vedelikku, ja seejuures vedelat ning külma tuld! Jah, külma ja isegi jääkülma, kuid jamaika pipraga! See on juba midagi mõistetamatut. Öeldakse, et pidavat hästi janu kustutama. See on nii, kuid enne tuleb harjuda, harjumiseks aga pole meil aega. Mitte niipea ei unune mul jamaika pipar — „pimento".

Huvitav tõsiasi: kuhu me ka sisse ei astuks, kõikjal pakutakse meile kõigepealt jääga vett ja alles pärast seda päritakse meie tuleku eesmärgi üle. Nii on see igal pool, kauplustes ja asutustes. Selle tava kiidame me kõik heaks. Siirdun koos Nestor Aleksandrovitšiga kohalikku botaanikaaeda ja sealt muuseumi. Aed on suurepärane, ja me jalutame kaua tema varjulistel puiesteedel, imetledes tõeliselt toredaid taimi. Botaanikaaias valitseb hea kord. Samas kõrval on muuseum.

---

*„United Fruit Company" — Põhja-Ameerika monopolistlik organisatsioon troopilise puuvilja (peamiselt banaanide) turustamise alal. Kurikuulsaks on see kompanii muutunud seetõttu, et ta šantaaži, väljapressimise, äraostmise ja Kesk-Ameerika „väikeriikide" siseasjadesse relvastatud vahelesegamise teel on haaranud enda võimu alla tohutu suured maa-alad troopilises Ameerikas ning organiseerinud seal banaaniistandused. Kõik need riigid on tegelikult muutunud Ameerika Ühendriikide monopolistide — selle puuviljakompanii aktsionäride — tavalisteks kolooniateks või poolkolooniateks. Kompanii on saanud „kuulsaks" tõelisteks koloniaalorjadeks muudetud kohalike elanike metsiku ekspluateerimise poolest.

Muuseumis tutvume teaduslike töötajatega, kes tunnevad hästi saare ajalugu. Sealsamas kohtame suurt rühma ameeriklasi, kes samuti uurivad Jamaika ajalugu, tema floorat ja geoloogiat. Neid on tunduvalt rohkem kui inglise teadlasi, kuid öeldakse ju, et külalisi on ikka rohkem kui pererahvast...

Muuseumi on koondatud rikkalikud etnograafilised kollektsioonid. Elasid ju Jamaikal — „allikate saarel" — enne hispaanlaste tulekut aravakkide suguharud. Ühtede hispaania allikate järgi olnud neid siin 6 miljonit, teiste allikate andmeil aga kõigest 600 000. Kuid järele ei jäänud ühtegi hinge. Oma 150 aastat kestnud võimutsemisaja jooksul hävitasid hispaanlased viimaseni kõik aravakid. Ja ainult muuseumis asetsevad lihvitud kivikirved, igasugused savinõud, odad ja sõjanuiad, puust või kivist valmistatud raidkujud meenutavad nüüd veel sõnatult siin kunagi elanud kütte, kalureid ja põlluharijaid — aravakke.

Inglismaa anastas Jamaika ajavahemikul 1658—1670, millal kogu Jamaikal elunes umbes kolm tuhat hispaanlast ja neegerorja. Huvitav, et neegrid-maruunid ehk maroonid, nagu neid nimetati, ei alistunud vallutajatele, vaid läksid mägedesse ja häirisid kuni XIX sajandi alguseni oma kallaletungidega saare uusi valdajaid. Aga saare uued asunikud — inglased — ei hakanud tegelema mitte ainult istanduste majandamisega, vaid ka märksa tulusama asjaga — mereröövimisega. Port Royal kujunes Kariibi mere piraatide peakorteriks ning kokkuröövitud saagi laopaigaks. Hiljem aga hakati kaubitsema aafrika orjadega, ja siin, Jamaikal, oli üks suurimaid orjaturge.

Seda kõike jutustab meile teatava uhkustundega üks muuseumikülastajaid, nähtavasti ameerika teadlane. „Oo, anglosaksid on alati olnud ettevõtlik rahvas," tähendab ta lõpuks. Inglise teaduslikud töötajad kuulavad meie keskustelu ilma erilise huvita, kuid ei katkesta seda. Pole midagi öelda: mis tõsi, see tõsi. Meid huvitab küsimus, kas on säilinud materjale 1865. aastal neegrist preestri Gordoni juhtimisel toimunud neegrite ülestõusust, kohtumõistmisest ülestõusnute üle, sellest, kuidas poodi 400 ülestõusust osavõtnut eesotsas

nende preestri ning juhiga, kuidas viidi läbi eksekutsioon ülejäänud 600 osavõtnu suhtes, kelle hulgas oli rohkem kui 220 naist. Selgub, et neid materjale muuseumi ajaloo-osakonnas ei leidu...

Õhtul pöördume tagasi heledasti valgustatud „Aleuudile". See on jälle räpane (kuigi süsi pole ju rämps), vahetpidamata voorivad edasi-tagasi söelaadijad. Inglise traditsiooni kohaselt katkestatakse pühapäevaks töö. Me kiirustame küll väga ja laadijad on nõus töötama kõrgendatud tasu eest, kuid traditsioonid... Sõidame randa, üürime taksiautod ning siirdume Sinimägedesse. Tee lookleb nii pööraselt, et isegi karastatud meremehed ei tunne endid hästi, mõned õõtsumisega vähem harjunud inimesed aga on täiesti haigeks kiigutatud ning ronivad roheliseks muutunud nägudega suuri vaevu autost välja. Möödume kohvi-, apelsini-, sidruni- ja kookospalmi-istandikest, silmitseme kakaopuud ja tema pikliku kujuga vilju, joome kookospiima. See pole kaugeltki nii maitsev, nagu tavaliselt arvatakse. Aga võib ka olla, et praegu pole õige hooaeg?

Ületame palju sildu, mis viivad üle käredavooluliste jõgede ja ojade; mõnel neist on kosed. Maa on kõikjal hästi haritud ning igal pool võib näha nendes istandikes töötavate inimeste musti või tõmmusid nägusid. Mägedes pole rannikul valitsevat rammestavat kuumust, ja siin on kerge hingata. Peatume tohutu suure leivapuu juures ning, muidugi mõista, laseme end pildistada. Minu „Leicagi" ei viibi tegevuseta olekus, kuid olemata kindel oma võimetes teen iga kord ühest ja samast mitu ülesvõtet. Millegipärast arvasin, et „Leicaga" on väga kerge pildistada, kuid selgub, et hästi pildistada on erakordselt raske. Sõitsime mööda mitmest poolenisti mahajäetud linnakesest või asulast, — seda on praegu raske täpselt öelda. Palju kunagi suurte ning nähtavasti ka ilusate majade varemeid. Peatusime lõunatamiseks ühes säärases endisaja linnakeses — San Rafaelis. Ilma sõnata „san" (püha) ei astunud hispaanlased sammugi, ning igasuguste pühakute nimedega huultel saatsid nad siin teise ilma viimase kui ühe indiaanlase. Muide, ka inglased on

jumalakartlikud inimesed ning peavad endid samuti äravalitud rahvaks, kõiki teisi aga hävitavad vagalt.

Tagasi saabume hilisõhtul. Kõik on väljasõiduga rahul, kuigi suur hulk eksootilisi muljeid on meid väga ära väsitanud. Neegrid-autojuhid on meeldivalt üllatatud meie suhtumisest nendesse ja ka sellest, et täname neid toreda autosõidu eest. Ent meie ei suutnud neid kuidagi veenda koos meiega lõunastama: liiga suur oli nende hirm oma valgete isandate ees. Tõstame autodest välja korvid ostetud puuviljaga ning sammume mööda ähmaselt valgustatud muuli meid ootava kaatri „Aleutik" poole.

Jamaika sadamas lahkub meie juurest osa saksa katlakütjaid, kelle asemele palkame kütjateks neegreid. Soovijaid on massiliselt, meie aga vajame ainult kuut. Me hakkame üha enam sarnanema endiste aegade vaalapüüdjatega, — oma meeskonna paljurahvuselisuse mõttes. Hispaanlane Rori ja ameeriklane Peare, kes sõitsid meiega koos juba Leningradist saadik, selgitavad meie uutele seltsimeestele elu ja töö iseärasusi sellel laeval. Kurb oli vaadata, kuidas uued katlakütjad tammusid ühelt jalalt teisele sööklaukse juures, suutmata täielikult uskuda seda, mida neile rääkisid Rori ja Peare. Kuid meie meeskonna liikmete lahked kutsed, nende südamlikud naeratused ja sõbralikud müksud said lõpuks võidu sajandite jooksul väljakujunenud umbusklikkuse üle, ning kõik kuus istuvad nüüd läbisegi meie omadega lumivalgete laudade taga ja söövad hea isuga nii vene borsši, vene putru kui ka kõike muud, mis on sel päeval ette nähtud. Neid üllatab ka see asjaolu, et süüa võib vastavalt isule. Meie juures külas viibivad Inglise sõdurid vaatavad hämmeldust väljendava naeratusega vene kombeid pealt, kuid ei protesteeri nende vastu mingisugusel viisil.

29-ndal saadab sadama-agent laevale lootsi teatega, et on oodata tugevat orkaani (tsüklonit) ja et tuleb ette valmistuda. Loots on murelik ning soovitab meie vaalapüügilaevadel eemalduda „Aleuudist" ning kusagil kaugemal ankrusse jääda. Jamaika kannatab sageli orkaanide ja maavärinate all, nii et siin sellega ei nal-

jatata. Kuid õhtuks saame teada, et tsüklon on Jamaikast mööda läinud ning suunanud kogu oma raevu Puerto Rico saare vastu, kus on purustanud San Juani linna. Ohvreid on palju. Meil siin puhub aga keskmise tugevusega tuul, mis ei ületa 5 palli. Läheme viimast korda kaldale ja ostame tagavaraks jamaika kohvi. Räägitakse, see olevat parim kohv maailmas. Ostame veel täiendavalt juurde ananasse, apelsine ja teisi puuvilju. Viimast korda astume sisse postkontorisse. Sealt siirdume linnaparki, mis oma jaheduse ja lilledega meid alati ligi meelitas.

2. oktoobril on laeva laadimine lõpetatud, on viidud lõpule ka viimased formaalsused, ning me asume teele Panama kanali poole, Colóni.

KOLMAS PEATÜKK

Üle Kariibi mere. — Taamal paistavad Kordiljeerid. — Magav vaal. — Colón ja San Cristobal. — Veidi ajalugu. — Peatus ja tutvused. — Kakaomaal pole šokolaadi. — Vaal Panama kanalis. — Ameerika põhja- ameeriklaste päralt.

Kariibi meri on taas rahulik, ja me sõidame otsekui järvel. Ei tahaks nagu uskuda, et alles hiljaaegu möllas siin nii palju hädasid põhjustanud tsüklon. See on flibustjeeride — mitmest rahvusest mereröövlite — meri, kes röövisid kuulsaid Hispaania hõbeda-galioone, mis liikusid karavanidena Kesk-Ameerikast Hispaaniasse. Muide, rööviti kõiki, keda aga jumal saatis. Kui palju hinnalise lastiga laevu on siin merepõhja lastud! 5. oktoobri varahommikul silmasime mägesid, need olid Kordiljeerid, Ameerika. Vaalapüügilaevad sõidavad „Aleuudi" järel kiiluvees.

Tahtsin kuuluda nende hulka, kes näevad meie laevalt esimestena Ameerikat, ja seepärast olin niipea kui hakkas koitma juba sillal ning uurisin kiikriga teraselt silmapiiri. Kell 5 hommikul leidis aset ebatavaline sündmus: sõitsime täiskäigul otsa magavale vaalale. Hiiglasuur loom hüppas peaaegu täielikult veest välja ning ilmudes aeg-ajalt veepinnal nähtavale peaaegu kogu oma pikkuses, kadus viimaks silmapiiril. Vigastasime teda, — sõitsime kiirusega 12 miili tunnis, säärane hoog aga pidi andma üsna tugeva tõuke, ja vist

ehmatasime ta poolsurnuks. Seda tuleb ette väga harva, ja ma kahetsen, et mul polnud kaasas fotoaparaati. Veelgi rohkem kahetseb kinooperaator Jan Toltšan, kes teeb kaasa meie flotilli meresõidu.

Kella neljaks pärast lõunat jõuame muuliga piiratud Limoni lahe sissepääsu juurde, mille taga asub Colóni linn. Möödume Fort Randolphist. See pole mitte Panama, vaid Ameerika Ühendriikide fort. Lahe vastaskaldal paistab Fort Sherman. Liigume aeglaselt reidile ning asume seal ankrusse.

Oleme Panamas. See on väike riik, kus on ainult 800 000 elanikku, kuid kes pole temast kuulnud? Läbib ju Panamat maailma üks tähtsamaid ühendusteid — Panama kanal. Ja see riik — Kolumbia vabariigi kunagine osa — loodi üksnes seepärast, et Põhja-Ameerika Ühendriikide isandail tekkis vajadus järeleandlike inimeste järele, kes oleksid nõus kuulekalt täitma Washingtoni korraldusi.

Panama on Ameerika Ühendriikide poolkoloonia seisundis. Riigi täpne piir pole veel seniajani kindlaks määratud, kuid täpselt on kindlaks määratud „rendilepingu" põhjal jagamatult Ameerika Ühendriikidele kuuluva „Panama kanali tsooni" piirid. Panama riigi ja Panama kanali ajalugu on tulvil vägivalla-akte, röövimisi, riisumisi ja äraostmisi. Teatavasti avastas Indiasse viiva lääne-meretee otsingutele siirdunud Kolumbus seda ise teadmata tohutu suure mandri, mida hiljem hakati nimetama Ameerikaks. Kolumbuse jälgedes sööstis sinna Hispaaniast palju kerge saagi otsijaid — konkistadoore. Üks neist, Rodrigo de Bastidas, sattuski 1501. aastal praeguse Panama rannikule.

Indiaanlased jutustasid hispaanlastele mingisugusest kitsast maaribast kahe ääretult suure mere vahel, ning aastail 1502—1503, oma neljanda merereisi ajal, otsis Kolumbus asjata väina, mis tema arvates pidi ühendama neid meresid. Väin jäi küll avastamata, — seda polnudki olemas, — kuid see-eest leiti Kariibi merre suubuvates jõgedes palju kulda.

Selle tulemusena tekkis 1509. aastal Darieni lahe rannikule Hispaania koloonia. Selle etteotsa tõusis varsti Vasco Nuñez de Balboa. Tal oli palju tuttavaid

indiaanlaste kasikede (*cacique* — pealik) hulgas, kes tihtilugu kinkisid talle kulda. Kroonikakirjutaja jutustab, et kord läinud hispaanlased omavahel tülli neile kingitud kulla pärast ning selle juures viibinud ühe indiaani pealiku poeg öelnud neile: „Kui te nii väga armastate seda metalli, siis sõitke kaugemale lõunasse, ja te näete seal inimesi, kes joovad ja söövad kuldnõudest." Niiviisi said hispaanlased teada Peruu olemasolust. Indiaanlased jutustasid, et mitme päevateekonna kaugusel laiub niisama suur meri nagu Kariibi meri. Selle mere ääres asetsebki kullariik. Tõsi küll, indiaanlased jutustasid, et seal on palju vapraid sõjamehi. Balboa ja tema kaaslased, kelle hulgas oli ka Pizarro, kuulasid tähelepanelikult indiaanlaste seletusi. Balboa siirdus varsti selle maa otsingutele; talle järgnes ohtralt teisi saagiotsijaid. Avastati rida uusi maid Ameerika Vaikse ookeani ranniku ääres, nende hulgas ka muinasjutuline Peruu. Nagu igal pool mujal, nii hävitati ka siin kohalikud elanikud — indiaanlased — lühikese aja jooksul ja asendati neegerorjadega. Panama maakitsus oli tähtsaimaks teeks, mis ühendas Hispaaniat tema tohutult rikaste maavaldustega Lõuna-Ameerika lääneranniku. Juba XVI sajandil ehitati üle maakitsuse tee Vaikse ookeani äärest Kariibi mere rannikuni. Juba tollal tärkas kanali loomise idee, kuid Hispaania kuningas Felipe II taipas, et inglased võivad selle ala enda kätte haarata, ja kuulutas seepärast: „Mida jumal on ühendanud, seda ärgu inimene lahutagu", ning keelas surma ähvardusel isegi mõtelda kanali ehitamisele. Tõepoolest, inglise piraadid rüüstasid alatasa Hispaania asundusi ja laevu. Suurt abi osutasid mereröövlitele hispaanlaste poolt orjastatud indiaanlased ja neegrid, kes lootsid nende kaasabil vabaneda orjusest. Tänapäevani figureerivad siinsetes legendides ja jutustustes Drake'i, Morgani ja teiste niisama „kuulsate" flibustjeeride pealikute nimed.

Möödus mitu sajandit. 1821. aastal kuulutas Panama enda sõltumatuks Hispaaniast ning astus Bolivari poolt loodud Kolumbia Föderatsiooni. Ameerika maade kongressil 1826. aastal astus Simon Bolivar välja kanali ehitamise poolt Ladina-Ameerika rahvaste jõu-

dudega. Kuid välismaiste kapitalistide poolt õhutatud ning süvendatud sisetülid ajasid nurja Bolivari plaanid, kes oli üks tähtsamaid tegelasi võitluses sõltumatuse eest. 1846. aastal sundisid Ameerika Ühendriigid Uus-Granadale (Kolumbiale) peale „kokkuleppe", mis andis neile õiguse lõivuvabale transiidile üle Panama maakitsuse — „kõiki teid mööda, mis eksisteerivad või millised võidakse rajada tulevikus", ning võtsid endale „vastutuse" rahu eest selles tsoonis... Sellega pandi alus Põhja-Ameerika kapitali ülevõimule. Aastail 1851—1855 ehitas Ameerika kompanii üle Panama maakitsuse 77 kilomeetri pikkuse Panama—Colóni raudtee. See raudtee rajati sõna otseses mõttes inimluudele. Töölisteks olid neegrid ja hiinlased, keda suri tuhandetena kollapalavikku ja malaariasse.

Sündmuste edaspidine käik on hästi teada. Prantsuse ehituskompanii ebaõnnestunud katse kanalit ehitada ning selle ehitusega seotud grandioosne riisumine ja altkäemaksuvõtmine, mis on „rikastanud" inimkonda uue sõnaga „panama", seejärel läks kõik üle ameerika bisnismänide kätte. Vanade äraproovitud vahenditega, väljapressimise ja äraostmisega, püüdsid Ühendriigid saavutada Kolumbialt maksimaalseid järeleandmisi, kuid Kolumbia valitsuses juhtusid olema ausad inimesed, ja see plaan kukkus läbi. Takistajad asendati kiiresti oma inimestega, ning Ameerika Ühendriigid saidki „rendile" osa Kolumbia rahvuslikust territooriumist — Panama kanali tsooni, laiusega 10 kilomeetrit. Kõige selle eest maksti 10 miljonit dollarit ühekordse tasuna ja 250 000 dollari suurust renti aastas. Rahva survel tühistas Kolumbia parlament 1903. aasta augustis vihatud lepingu, mis oli Washingtonis sepitsetud. Siis otsustati „organiseerida revolutsioon" Panamas. Lavastati ülestõus, mida toetas Ameerika Ühendriikide sõjalaevastik ja tema kõigis troopikamaades nii kurikuulus merejalavägi.

1903. aasta novembris kutsuti Colóni ja Panama linnas kokku miitingud, kus rahvas kuulis imestusega, et „ta on vabastatud", sest on toimunud „revolutsioon". Täies paraadvormis Ameerika ohvitser heiskas uue vabariigi lipu. Ameerika Ühendriigid tunnustasid amet-

likult uue vabariigi valitsust. Kolumbia valitsuse katse seda niinimetatud mässu maha suruda peatas otsekohe Ameerika Ühendriikide avaldus, et ühtegi Kolumbia sõdurit ei lasta Panama territooriumile. Kolumbia president teatas: „Ameerika valitsus oma laevastiku ja merejalaväega takistas seda, et ustavad väeosad oleksid vaigistanud reetureid ning ülestõusu maha surunud. See valitsus kattis oma maa lipuga osa maakitsusest ning garanteeris seda oma sõdurite ja eskaadritega." Nii saigi Panamast „sõltumatu" riik. 1914. aasta sügiseks oli Panama kanali ehitus põhiliselt lõpule viidud ja selle kanali läbis esimene laev. Nüüd on kanali tsooni laiendatud 16 kilomeetrini.

Astume kaldale. Seal on väga palju sõjaväelasi: see on Ameerika garnison. Kanalit valvatakse hoolega. Linnas on massiliselt juuksuritöökodasid, palju kauplusi ja igasuguseid poekesi, nende omanikeks ja müüjateks aga on jaapanlased. Nii juuksuritöökojad kui ka kauplused on inimestest tühjad, kuid näib, et see häirib „negotsiante" üsna vähe. Ja ka välimuse järgi otsustades pole nad ärimehed. Kauplused on täis saksa kaupu. Isegi panama suveniirid on, nagu selgub, „Made in Germany" (valmistatud Saksamaal). Panama kanali valmimisest alates on Antilli meri muutunud üheks suurtest maailma merekaubanduse teedest. Praegusel ajal (1932. aastal) on ta maailma selles osas ühegi teise konkurentsi mitte salliva Ameerika Ühendriikide mereimperialismi jagamatu domineerimise tsooniks. Ja äkki — „valmistatud Saksamaal". Arvatavasti on ka seal, Saksamaal, suur ameerika bisnis jõudnud oma juuri ajada, siin, Panama kanali tsoonis, aga näeme selle bisnise konkreetset avaldumist.

Kriis avaldab mõju ka Panama kanalile. Kanalit läbivate laevade arv on järsult vähenenud. Meie ankrukoha läheduses on vesi uhtunud madalikule ühe laeva, kahemastilise kuunari. Ma küsisin sadama-agendilt, mispärast ei astuta samme selle laeva päästmiseks. Ta vastas, et omanik keeldub maksmast laeva päästmise eest: „Nagunii jääb paali seisma, — pole midagi teha, hakka siis veel maksma laeva päästmise eest." Kuid ameerika puuviljakompanii „United Fruit Company"

lumivalgeid külmutuslaevu näeb siin õige sageli. Sellele kompaniile kuuluvad määratu suured istandused Panamas ja teistes Ameerika vabariikides. Istandustes kasvatatakse mitmesugust troopilist puuvilja, peamiselt aga banaane. See kompanii on kõikide banaaniistanduste monopoolseks valdajaks ning maksab nii palju, kui palju peab vajalikuks. Tema nimetab ja kukutab kohalikke „valitsejaid", tema dikteerib elutingimusi nende „banaanivabariikide" elanikkonnale.

Tahtmatult meenub mulle kinnine jaotuskauplus Panama kanali teenistujate jaoks. Asi seisab selles, et kakaomaal, San Cristobali ja Colóni linnas, me ei suutnud leida ... šokolaadi! Šokolaadi müüakse seal ainult kanali töötajate (s. t. ma tahan öelda — valgete töötajate) jaoks loodud kinnises jaotuskaupluses, kus kaupu saab osta mitte dollaritega, vaid eriliste boonidega. Teistest kauplustest võis saada igasuguseid jaapani, saksa ja isegi india tooteid, puuvilja ja šokolaadi aga ainult kanali jaotuskauplustest. Ja veel üks Panama iseärasus: hulgihinnad on seal jaehindadest kõrgemad. Nii imelik kui see ka ei ole, aga nii see on: kui osta toidukraami väikeste partiidena, siis tuleb ta umbes 25 protsendi võrra odavam kui hulgaviisi ostes.

San Cristobalis (tegelikult on see Colóni sadamarajoon) lamavad obeliski juures suure vaala luud. Nägin tema pealuud, selgroolülisid ja mõnda roiet. Minu imestusele järgnes jutustus suurest sinivaalast, kes püüdnud kanali kaudu Atlandi ookeanist Vaiksesse ookeani ujuda. See muidugi oli nali, asjalugu ise aga oli järgmine.

1922. aasta jaanuaris põikas hiiglasuur sinivaal Panama kanalisse ning tõusis esimeste lüüsideni. Kuna ta takistas laevasõitu, siis tappis kaitsevalve ta kanali administratsiooni korraldusel kuulipildujatulega. Vaal osutus peaaegu 30 meetrit pikaks — see oli üks kõige suuremaid vaalu, kes jäävad ookeanis üha haruldasemaks. Vaal pukseeriti seejärel merele ning jäeti sinnapaika. Mõne päeva pärast aga olid lained ta kanalitsoonis kaldale uhtunud, kus ta roiskudes hakkas õhku mürgistama. Vaal pukseeriti uuesti merele ja lendurid purustasid ta lennukilt heidetud pommidega. Ometi

kandsid lained mõned vaala osad hiljem jällegi kaldale, ja nüüd valendavadki seal tema luud, meenutades õnnetut vaala.

Samuti nagu Jamaikal, valitseb ka siin väga suur ning niiske kuumus. Ootame kärsitusega ärasõitu. Siingi käib meil külalisi — ameerika meremehi ja harukordadel ka kohalikke elanikke. Ka siin on hinnas meie kapsasupp ja hapukapsas igal kujul. Need kapsad aitasid mul näiteks varuda šokolaadi ja puuvilja. Magame vähe, sest on väga palav, suplemine aga meid ei meelita: vesi on Limoni lahes kuidagi sogane, naftalaikudega, seal ujub igasugust rämpsu, ja ka vee temperatuur on selline, mis ei karasta. Pesemiseks vajalikku magedat vett aga saame endiselt pool pangetäit iga mehe kohta ööpäevas. 9. oktoobril läheme viimast korda kaldale — suveniiride järele ja postkontorisse. Ameeriklased soovitavad meil osta kuivatatud inimpäid*, kuid me keeldume niisugustest haruldustest. Meid saadavad peaaegu alati meie laeva külastanud meremehed ning teinekord abistavad meid, eriti suhtlemises merejalaväe nokastanud esindajatega, kes tahavad meile oma sõbralikke tundeid avaldada, ise hädavaevu jalul püsides.

Ostame papagoisid, igasuguseid troopilisi haruldusi, palmipuust ja kookospähklist nikerdatud esemeid, sealsete okkaliste kalade topiseid ja muud tühja-tähja. Külastame kohalikku restorani, kus meie pillimehed saavutasid oma kunstiga suure menu. Meil on häid pianiste ja ka keelpillide alal leidub küllaldaselt meistreid. Restoranides on kõik kallis ja mitte põrmugi maitsev. Kõike asendab siin kajenni pipar — nii kvaliteeti kui ka maitset.

---

* Mõnede Kesk-Ameerika suguharude indiaanlased kogusid trofeedena nende poolt tapetud vaenlaste päid. Neid päid töödeldi erilisel viisil ja „balsameeriti" mitmesuguste aromaatiliste taimede suitsuga. Indiaanlased tundsid peas leiduvate luude järkjärgulise eemaldamise saladust, mistõttu pead, säilitades oma esialgse kuju, vähenesid mõõtmeilt kuni kooritud kookospähkli suuruseni (10—12 cm). Selliseid päid on säilinud mõningates metsikutes maanurkades. Ettevõtlikud bisnismänid ostavad neid päid ja müüvad edasi „õudustäratava eksootika" harrastajatele.

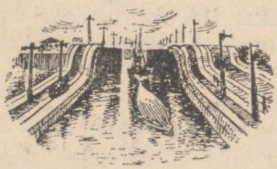
Colóni linna moodustavad enamjaolt kahekorruselised majad; paljud neist on vanaaegses hispaania stiilis ehitised. Õuedel, tänavatel ja rannaäärsetel puiesteedel kasvavad ilusad palmid, sealhulgas ka kookospalmid. Mõnede majade juurde on rajatud nägusad lilleaiad, mis hämmastavad lillede mitmekesisuse, nende kuju ja värvirikkuse poolest. Paljudes õuedes, eriti vanaaegse arhitektuuriga siseõuekestes patiotes, purskavad fontäänid või on lihtsalt olemas basseinid jahutuseks. Tänavatel liigub vähe rahvast. Hiljem saime teada, et neil puhkudel, kui linna tuleb palju Ameerika sõjaväelasi, eelistavad kohalikud elanikud ebasoovitavate vahejuhtumite vältimiseks kodus istuda. Ameeriklastel on ju eksterritoriaalsuse õigused, aga „poisid kipuvad teinekord mitte just tavalisel kombel endid lõbustama", selgitab meile üks päriselanikest. Isegi jaapanlased sulevad sel ajal oma kauplused ja juuksuritöökojad... Tuleb tähendada, et need on üsna tüsedad „poisid", erinevalt oma inglise kolleegidest Jamaika saarel. Merejalaväes on palju neegreid, kes käituvad võrdlemisi viisakalt ja korrektselt. Jah, neid „poisse" kasvatatakse, kasvatatakse omapäraselt, spetsiaalselt. „Neil on juba selline eriala," seletab mulle kohmetult üks sõjalaeva mehhaanik. „Nad ju ei oska midagi muud peale relva käsitsemise." Räägitakse, et paljud neist oskavad vaevalt lugeda ja oma nime kirjutada.

Oma armeed Panamal ei ole, kuid räägitakse, et tal olevat oma rahasüsteem. Panama rahaühikuks on balboa. See on võrdsustatud Ameerika dollariga. Ent kõikjal on käigus ainult Ameerika dollarid, ja me ei märganud miskipärast kusagil ainsatki balboad. Õige harva kohtame tänavatel ka selle maa kunagisi pärisperemehi — indiaanlasi. Selgub, et hispaanlased ei ole kõiki hävitanud. Mõned suguharud säilisid ja tõrjusid edukalt tagasi hispaania konkistadooride karistussalgad. Põhiliselt on siin tegemist nende suguharudega, kes elasid raskesti ligipääsetavais Darieni mägedes ja metsades. Need indiaanlased on kuni käesoleva ajani säilitanud oma vanad tavad ning elavad endiselt suguharudena. Ainult nende maid on hakanud järk-järgult anastama uued tulnukad — ameerika puuviljakompa-

nii. Ameeriklased pole hispaania konkistadoorid: ligipääsematud metsad ja mäed neid ei peata. Peamiseks keeleks on siin hispaania keel, kanali tsoonis aga inglise keel.

Selgub, et siia, Limoni lahte oli sattunud juba Kolumbus, kelle auks ongi Colóni linnale antud tema nimi: Colón on Kolumbuse nime hispaaniapärane vorm. Panama on tüüpiline põllumajanduslik koloniaalmaa; siin võib aasta jooksul koguda mitu lõikust, ent elanikkond nälgib. Mida siin küll kõike ei kasva! Kuid kakaomaal pole šokolaadi, ja siin pole ka kohvi, riisi, maisi, ube, kartuleid ega kookospähkleid selle maa elanikkonna tarvis, inimeste tarvis, kes seda maad ise harivad; nende valduses pole juba ammugi mitte midagi, ja kui mõnel juhtubki olema, siis on need üksnes niisugused tillukesed maalapikesed, mis aitavad ainult kuidagiviisi hinge sees hoida, et mitte nälga surra. Muide, perioodiliselt esineb ka nälgasuremisi. Siin see kedagi ei huvita, kõige vähem Ameerika puuviljakompanii aktsionäre. Aga kui palju on siin söötis seisvat maad!

Panamas ei saa me osta kuulsaid „panamaid" — punutud õlgkübaraid. Siin võib neid praegu võrdlemisi harva kohata, sest millegipärast on neid nüüd hakatud valmistama Peruus. Panama on kuulus värvilist puitu andva punase puu ja sandlipuu poolest. Kõik see kuulub samuti välismaalastele, s. o. ameeriklastele Ameerika Ühendriikidest.

NELJAS PEATÜKK

Läbi Panama kanali. — Kus on siis krokodillid? — Lüüsid. — Tere, Vaikne ookean! — Taboga saare juures. — Jälle ameeriklased. — Tootmisnõupidamine ookeanil. — „Aleuut" on tööks valmis. — Vaala lahes. — Kostariika. — Jätkame meresõitu. — Hiigelraid. — Lõpuks ometi haikalad. — Püüdsime hiiglasuure kilpkonna.

10. oktoobril jätame Atlandi ookeaniga hüvasti ning lahkudes Moskiito ja Limoni lahest, millede kaldail asetseb Colón, siseneme kitsasse jõeharusse, millega siin algab Panama kanal. Kunagi voolas siin Chagrese jõgi, mis suubus Moskiito lahte; nüüd on see jõgi muutunud kanali osaks ning moodustanud kaks veehoidlat, milledest Gatuni järve pindala võtab enda alla üle 400 ruutkilomeetri. Kanali faarvaater kulgeb esialgu Chagrese jõesängi endist nõgu mööda, seejärel läbi Culebra mäeaheliku 15 kilomeetri pikkuse süvendi kaudu ja edasi mööda Vaiksesse ookeani suubuva Rio Grande jõe orgu.

Ettevaatlikult siseneb „Aleuut" kitsasse jõeharusse. Me vahime huviga sogast vett; võib-olla näeme siin kirjanduse kaudu nii kuulsaks saanud krokodille. Limoni lahes neid ei ole. Meie poolt selle kohta esitatud küsimuste peale naerdakse: „Kõige hirmsamateks „krokodillideks" on siin viinastanud ameeriklased või halvas tujus olevad ameeriklased." Muide, teatakse rääkida, et krokodille on siiski esinenud. Teatmikus on

öeldud, et kanali suurimaks laiuseks on 91,4 meetrit, sügavus aga 12,5 meetrit. Lüüsideni sõidame üle kahe tunni — sinna on kõige rohkem 11 kilomeetrit. Kolm lüüsi tõstavad meid aeglaselt 26 meetri kõrgusele. Väikesed elektrivedurid, mis liiguvad kanali kõrval rööbastel, tirivad enda järel „Aleuuti" ja vaalapüügilaevu. Meie kinooperaator Jan Toltšan tegeleb ülemisel sillal filmimisega. Kogu olemasolev fotoamatööride aktiiv Mark Redkiniga eesotsas plõksutab fotoaparaate.

Keegi on lasknud lendu kuulujutu, et Gatuni järves, kuhu me praegu siseneme, olevat palju krokodille, ja meie ahned pilgud uurivad nüüd teraselt kaldaid ja veepinda, otsides sealt „magevete koletisi". Iga palk paistab liikumatult lamava krokodillina. Samal ajal tegeleb meie loots mitte ainult laeva juhtimisega, vaid müütab ka agaralt eksootilisi postkaarte, mis kujutavad krokodille mitmesugustes poosides. Esialgu aga on krokodillid ainult postkaartidel. Muide, kanali tsoonis, kus peaaegu igal meetril võib kohata relvastatud valvureid ja kus kõikjal paistavad silma süvendamismasinad, on krokodillidel väga raske säilida.

Kanal kulgeb keset looduslikult kaunist maastikku; kummalgi pool faarvaatrit ilmub nähtavale suur hulk troopilise metsaga kaetud saarekesi. Oleme rõõmsad, et läbime neid kohti päeval ning võime kõike näha. Umbes viis tundi ületasime Gatuni järve, seejärel sõitsime kilomeetrit kümme Culebra süvendi kahe püstloodse seina vahel üheastmelise Pedro Migueli lüüsi juurde, mille kaudu laskusime väikesele Miraflorese järvele. Kolm kilomeetrit kaugemal, kus lõpeb järv, on näha kanali viimase lõigu ees asuvad kaheastmelised Miraflorese lüüsid. Gatuni järve juures tõusime lüüside abil, nüüd aga laskume Vaikse ookeani tasapinnani. Siingi pukseerivad meid elektrivedurid ühest lüüsikambrist teise, ja lõpuks olemegi kanali viimases, 13 kilomeetri pikkuses lõigus. See kanalilõik asetseb ühel tasemel Vaikse ookeani pinnaga. Laevaliiklus kanalis pole eriti suur, kuid meile jutustatakse, et 1929. aastal läbis kanali rohkem kui 6000 suuretonnaažilist laeva, vedades siitkaudu läbi üle 30 miljoni tonni kaupa.

Kanali läbimiseks kulub igal laeval tavaliselt umbes 8 tundi, meie aga läbisime selle 7 tunniga. 81 kilomeetrit kanalit on jäänud selja taha, ja meile paistavadki juba piki vasakut kallast Balboa linna hooned. Möödume linnast, sõites sadama suunas, kust meile tõttab vastu lootsikaater. Meid saatnud loots, tema abilised ja kaks kaitsevalvurit jätavad meiega hüvasti ning laskuvad oma kaatrisse, olles väga rahul meie külalislahkusega. Balboa linn kannab hispaania konkistadoori Vasco Nuñez Balboa nime, kes esimesena eurooplastest nägi tundmatut ookeani ning nimetas ta Lõunamereks. See sündmus leidis aset 25. septembril 1513. aastal. Varsti pärast seda Balboa hukati Hispaania kuninga käsul: tema vastu esitati valesüüdistus reetmises. Tänulikkus, mis nii tavaline kuningatele, ja mitte üksnes Hispaania omadele.

Paljudel meie seltsimeestest on käes ilusad piltpostkaardid, mis sümboliseerivad kahe ookeani ühinemist. Neid nimetatakse „kahe ookeani suudluseks". Postkaardil on kunstipäraselt kujutatud kogu kanalit tema kõigis detailides, on täpselt ära näidatud kanali pikkus ja laius, järvede ja lüüside mõõtmed, ent kõige huvitavam on ikkagi see asjaolu, et ookeane kujutatakse kahe lehvivate juustega naisepeana, kes lähendavad teineteisele oma huuled suudluseks.

Panama kanali suudme piirkonnas on palju Ameerika sõjalaevu. Hämardub, ning laevad on kaunis tulede-ehtes. Alles pimedas jõuame ühe kanali lähedal paikneva saare — Taboga saare — juurde. Panamale kuulub üle poolteise tuhande saare, neist enam kui tuhat saart Vaikses ookeanis. Sealsamas Panama lahes, maakitsuse Vaikse ookeani poolsel küljel, asetsevad Pärlisaared, mis on kuulsad oma pärlite poolest. Kusagilt vasakult paistab silma tulede kuma — see on vabariigi pealinn Panama. Sellal, kui seisime Colónis, leevendasid ainult igaõhtused vihmad mõningal määral lämmatavat päevast kuumust, õhk aga oli seal umbne, sumbunud. Siin aga on hoopis teine asi: on tunda ookeani lähedust, läänest hoovab meeldivat jahedust, ümberringi on vaikne ja üksnes lainemurru kohin tundub kostvat kuidagi üpris lähedalt — lõunapoolsest

küljest varjavad silmapiiri saare kõrged mäed. Algab tõus, ning meie laev pöörab end ankrutel siia-sinna. Kuid selleski on tunda erinevust. Colónis, Limoni lahes tõusis vesi 50—70 sentimeetri võrra, siin, Panama lahes aga saavutavad tõusuvee-lained kuni 6,5-meetrilise kõrguse.

Atlandi ookean on jäänud seljataha. Kuidas võtab meid vastu Suur ehk Vaikne ookean?

12. oktoobri hommik — esimene hommik Vaiksel ookeanil — on silmipimestavalt päikesepaisteline. Arvutu hulk kajakaid tiirleb laevade ümber. Kõik vaalapüügilaevad on „Aleuudi" külge vaierdatud. Vesi on türkiissinine, läbipaistev ning väga puhas. Ookeanilt puhuv õrn tuuleke paneb veepinna õige kergelt virvendama. Meile on saabunud külalisi: kohalik ülemus — „kuberner" (*„el gobernador"*), nagu esitleb end meie juurde saabunud keskealine paljasjalgne mees kaugeltki mitte enam uhiuues ameerika kombineeritud ülikonnas, kes kannab peas laiaäärelist kübarat, ja tema saatjaskond — kaks sõudjat umbes samasuguses rõivastuses. See on kohaliku asula vanem. „Kuberneriga" peetakse läbirääkimisi mõne sea ostmise asjus kambüüsile. Läbirääkimisi peab meie hispaanlane Rori, sest „kuberner" valdab ainult hispaania keelt. Silmitsen kiikri abil lahte ja mägesid. Mööda hiiglaslikke viadukte laskub mägedest alla veejuhe. Sellest veejuhtmest tulev vesi, seletavad meie külastajad, on jääkülm.

Pärast hommikusööki sõidame randa. Mind huvitab kohalik litoraalvöönd (kaldaäärne floora ja fauna), ja ka niisama on mõnus jalutada säärasel rannal.

Vaevalt oleme jõudnud tillukese lahe äärde, kui satume kohe Ameerika sõjaväepatrullile. Ameeriklased on väga viisakad, meie ei ärata neis kahtlust. Nad jutustavad, et tabasid täna hommikul kaks jaapani spiooni, kes tulevahetuses patrulliga said surmavalt haavata. Selgub, et Taboga saarel paiknevad Ameerika fordid, mis kaitsevad kanali lähiseid. Veel üks jooneke Vaikse ookeani probleemi juurde.

Ma kogun kiiresti mitmesugustest limustest ja vetikatest koosneva kollektsiooni ning püüan käsikahvaga

paarkümmend siinsamas kaldakivide juures ringlevat kirevavärvilist korallikalakest. Pärast seda jalutame ringi asulas, mida ümbritseb aedade lopsakas rohelus. Muidugi mõista koormame end banaanikobaratega, ostame kookospähkleid ja siis tagasi laevale. Ülejäänud osa päevast kulub kollektsioonide korrastamisele, mitmesuguste ülestähenduste tegemisele päevikusse ja katsele püüda „Aleuudi" lähedalt mõni kala. Kuid mi ıu õnged osutuvad nõrkadeks: õngenöör ei kannata välja saagi raskust ja katkeb juba sügavuses. Paremas olukorras pole ka meie teised kirglikud õngesportlased — Mark Redkin ja doktor. Ka nemad olid peaaegu tabamas oma saaki, kuid ikka lipsas see viimasel silmapilgul minema. Tuleb kasutusele võtta tugevamad õngenöörid, kuid täna on juba hilja, — hämardub, õhtul aga seisab ees tootmisnõupidamine kõiki väga erutavate küsimustega. Asi seisab selles, et meresõidu kestel üle Atlandi ookeani ja peatuste ajal sadamates on viidud lõpule kõikide rasvasulatamistsehhide monteerimine, lõpetatud on ka muud tööd kõikide mehhanismide töökorda seadmisel esimeste vaalade vastuvõtmiseks.

Koosolek kujunes tõeliseks peoõhtuks. Inseneri A. E. Stevensit pilluti õhku; pilluti õhku ka tehase kõige enam väljapaistnud brigadire ja töölisi. Meie tootmisnõupidamisest võtsid osa harpuunijad-välismaalased. Need on: vana harpuunija norralane Carlsen, kes on püüdnud vaalu kõigil laiuskraadidel, keigarlik saksa harpuunija Kraul, kes on samuti oma elu jooksul nii mõndagi näinud, ja lõpuks Olaf Ekvedt — pootsman, kes määrati harpuunijaks ainult seetõttu, et üks töölepalgatud harpuunija ütles mereleminekust ära. Ka temal on suuri kogemusi, sest ta on töötanud juba palju aastaid pootsmanina ja harpuunija abina. Meie hakkame neilt õppima vaalapüüki, nemad aga õpivad esialgu tundma neile uudseid tavasid, mis on omased nõukogude kollektiividele. Nõupidamisest võtavad samuti osa vaalapüügilaevade kaptenid, nende hulgas hiljuti vaalapüügilaeva „Trudfront" kapteniks määratud Pjotr Andrejevitš Zarva. Me oleme temaga suured sõbrad, — temagi on otsustanud pühen-

dada end vaalapüügile, saada esimeseks nõukogude harpuunijaks.

Oli organiseeritud ka kontsert. Meil on häid lauljaid, doktor Boriss Nikolajevitš Kotlerenko bariton aga on juba ammu võitnud kogu meeskonna sümpaatia. Meil on palju pianiste ja väike laulukoor, kes pole piirdunud üksnes vanade merelaulude kätteõppimisega; on ka tantsijaid, ja veel missuguseid! Kahjuks on puhkpilliorkestri repertuaaris esialgu vähe palasid, kuid sellest hädast aitavad välja bajaanid.

Öösel eemaldusime Taboga saarest. 14. oktoobril — esimene tormipuhang koos paduvihmaga. Tuulehoog vaibus kiiresti, kuid meie kajutites on rohkesti vihmavett. Paadidekk, ülemine dekk, kus asuvad paadid (meil on viis suurt päästepaati), on kuumusest pragunenud, see aga on meile laeks. Ja tagajärg: istume ning silmitseme veeloike laudadel ja tekkidel. Tuli hakata kõike kuivatama ja „lae" remondile mõtlema. Kannatadasaanud kogunesid ülemisele dekile üldisele nõupidamisele ja äkki ... unustati kõik: parda ääres ujus hiiglasuur sinihai. Kusagilt ilmusid välja püssid, ja mitmest kuulist tabatud kiskja viskus korraks üles ning kadus siis silmist. Sellest päevast alates nägime sageli suuri ja väikesi, mitmesuguse värvusega haisid, ning pikkamööda harjusime nendega. Miskipärast meremehed vihkavad haikalu, kuigi on kindlasti teada, et inimese kallale tungivad nad õige harva ja et kõik sellised juhud on väga täpselt registreeritud. Seepärast ongi nii, et maksab vaid haikala uimel kusagil püssilasu kaugusel nähtavale ilmuda, kui juba keegi jookseb püssiga. Kajakaid aga ei tohi puutuda. Meremeeste vana ebausu järgi siirduvad kajakatesse merel hukkunud meremeeste hinged.

17. oktoobril jõuame Kostariika rannikule ja siseneme Vaala lahte (Balaena Bay). Laht on kuulus selle poolest, et juba purjelaevastiku aegadest alates tulevad vaalapüüdjad siia puhkama. Ta on ammust ajast laialdaselt tuntud kõigi laiuskraadide vaalapüüdjatele. Nüüd tutvume meiegi sellega. Aeglaselt siseneb meie flotill peaaegu suletud lahte. Jääme ankrusse umbes lahe keskpaigas, väljapääsu lähedal. Vaalapüügilaevad vaierdu-

vad otsekohe oma „ema" külge, nagu „Aleuuti" üha sagedamini nimetatakse. Rannal paistab banaanialleede keskel väike asula. Lahekesse suubub kaunis lai oja. Silmame mitut paati. Sõidame rannale. Meile tulevad vastu viisakad pärismaalased, hispaania-indiaani-neegri päritoluga mestiitsid. Meie hispaanlasel Roril on selle asula lähikonnas mitu tuttavat või koguni kauget sugulast. Õigemini öeldes oli kunagi, sest viimast korda viibis ta siin aastat viisteistkümmend tagasi. Siiski läheb ta neid otsima ja meie imestuseks leiabki nad üles. Teda mäletatakse veel ja tervitatakse palavalt.

Rannal on meie meremeeste suur ekskursioon. Sellest võtab osa ka tuntud argpüks Volodja K. Tema argus ja mõningad teised omadused on saanud meil kõnekäänuks, aga nagu ehtne Tartarin Tarasconist kunagi, astub ta ette püss käes, ja jutustab hooplevalt oma tulevastest kangelastegudest. Ületatakse parajasti jõekest, rõivaid käes kandes, kui keegi järsku röögatab: „Krokodill!" Meie Tartarin toob kuuldavale metsiku hädakisa, viskab püssi ja rõivad vette ning pistab hüpeldes kalda poole punuma. Kuid ka seekord pole krokodille kusagil näha, ja vaesel Volodjal tuleb nüüd ümberolijate veelgi suuremaks lõbuks püssita ja rõivasteta paadi juurde sammuda.

Laevu polnud Vaala lahes juba ammu käinud, punase lipu all sõitvaid laevu aga veel mitte kunagi. Mahajäänud kolgas, — uudised kanduvad siia vaevaliselt, nii et ranna põliselanikud said Rorilt nii mõndagi kuulda. Doktori juurde suundus tõeline palverännak, ning siin sai ta igasuguste troopiliste haiguste alal suure praktika. Tuli isegi opereerida: keegi hädavares oli astunud vees peidusolevale raikalale, ja see lõi teda oma sabaga, milles on mürgised ogad. Ranna põliselanikke üllatas, et neid abistatakse tasuta ja et valged inimesed kohtlevad neid nii sõbralikult. Seda polnud siin varem juhtunud . . ."

Jõekesse tuleb palju kala. Elanikud nimetavad teda „kingfishiks" (kuningakalaks). Hispaanlased või hispaanlaste järglased kõnelevad ainult hispaania keelt, kalu aga nimetavad miskipärast inglise keeles. Otse

ranna juures ujub suurel hulgal haisid, kellest mõned on väga suured. Nende seljauimed vilksatavad päris lainemurru lähikonnas ja ka jõekese suudmes. Pean tunnistama, et mul kadus suplemiseks igasugune isu, kuid seejärel läksin julgemaks, jälgides, kuidas indiaanlaste lapsed haikalu kartmatult minema ajasid, torkides neid väikeste harpuunidega, millega nad püüdsid kalu, ise rinnust saadik vees seistes. Ka haid pidasid kaladele jahti. Ja seistes ka ise rinnuni vees ning hoides harpuunikest torkevalmis, ootan haikala-uime nähtavale ilmumist minule kättesaadavas kauguses. Tuleb tunnistada, et mul tõmbus süda kokku, kui kolme meetri pikkune hai minu läheduses veepinnale ilmus, kuid ma siiski torkasin teda, ja pealegi veel nõnda, et harpuunike jäigi hai kehasse. Sain selles jahiloos ka kannatada: haavatud kiskja riivas mind pisut oma küljega, kiskus soomustega ära osa minu supelpükstest ja kriimustas mind ennast. Lapsed naersid. Aga kaugele haikala siiski ei ujunud. Ta jätkas jahti kaladele, ja me tundsime tema kehal tolkneva harpuunikese järgi igakord ära, et see oli just „minu" hai.

Õhtul vaierdub kogu siinne rannalaevastik meie eskaadri juurde, ning kohalikud elanikud kuulavad siinsamas laevadekil korraldatud kontserti. On ostetud igasugust kribu-krabu kambüüsi tarvis, elussead kaasa arvatud. Kõigil vantidel ripneb banaanikobaraid; need on murtud rohelistena ja nad valmivad teel. Saame teada, et on olemas mitmesuguseid banaane: ühtesid neist võib süüa vähevalminutena, teisi tingimata täiesti kollaseina ja mustaks läinud otstega, kolmandaid aga tuleb igal juhul küpsetada või praadida samuti nagu küpsetatakse või praetakse kartuleid. Meie pooldame puuvilja tarvitamist värskel kujul ning tunneme huvi üksnes tooreltsöödavate banaanide vastu.

Koidu ajal väljume lahest ja satume otsekohe määratu suurele hiigelraide parvele. Säh sulle põhjakalu. Ujuvad päris veepinnal. Võib selgesti eraldada neid enam kui poolteisemeetrilise läbimõõduga vastikuid vee-elukaid, kes meie lähedalt tasakesi mööda ujuvad. Tulistamisest võtab osa ka Nestor Aleksandrovitš, ning koletiste kollased kehad kaovad sügavusse. Atlandi

ookeanis me midagi sellesarnast ei näinud, aga kui tähelepanelikult me jälgisime seal veepinda!

Liigume nähtavuse kaugusel rannast. Igasuguste elusoleste poolest on meri väga elav. Sageli kohtame haikalu, kellest mõnede seljauimed on juba kaugelt nähtavad, delfiine ja vahel ka kilpkonni — tohutu suuri kilpkonni, kellede kilbid paistavad silma juba suurest kaugusest, läikides päikese käes. Vaalapüügilaevadelt püütakse kilpkonni: seal on seda hõlpus teha, sest pardad on madalad, aga katsuge seda teha „Aleuudilt"! Veepinnani on oma neli meetrit. Kuid Leonti Ivanovitš, meie kapten, on ise valmistanud võrkpüünise, ning möödudes ühest magavast kilpkonnast õige lähedalt, me püüame ta võrku. Kilpkonn rabeleb meeleheitlikult, kuid paljud käed on juba püünise köiest haaranud, vinnavad teda üles ja juba tirivadki dekile. Kümmekond silmi vaatleb huviga tema meetripikkust kilpi. Kapten paigutab ta esialgu ühte päästepaati, mis on eelnevalt veega täidetud, ja seal ta nüüd pekslebki, silmadest voolab tal suuri pisaraid. Kilpkonn nutab?! Ja kuigi meie gastronoomid on juba mõttes nautinud kilpkonnasuppi, otsustab kapten ta vette tagasi lasta. Lasemegi ta lahti; kilpkonn sukeldub ning kaob veemullikeste vahus. Vaalapüügilaevadel on praktilisemad inimesed: kambüüsi, ja ei mingeid sentimente! Nii ei õnnestunudki meil kilpkonnasuppi maitsta.

Me läbime neid kohti, kus esineb vaalu, ja seepärast otsustatakse saata vaalapüügilaevad proovipüügile: tarvis ju meeskonda treenida ja ka rasvasulatamismehhanisme järele proovida. Kõik uurivad teraselt horisonti, lootes silmata vaalade fontääne. Oleme oma loengutes üksikasjaliselt jutustanud vaaladest ning järelikult ka vaalafontäänidest, ja nüüd kipuvad paljud nägema neid fontääne või vähemalt „midagi sellesarnast", nagu seletavad vaatlejad enda vabanduseks pärast seda, kui need osutuvad lihtsalt veesammasteks, mille on põhjustanud lainetus või mõni suur kala.

25. oktoobril tapsime esimesed vaalad. Meil valitseb suur elevus. Täna avanes uus lehekülg meie maa rahvaste igivanas jahinduse ajaloos — sündis nõu-

kogude vaalapüük. Ja meie oleme selle jahindusharu sündimise fakti tunnistajad, ning võtame sellest aktiivselt osa. Kuid kes tappis esimese vaala? Naum Serebrennikov on kõigi eetri kaudu levivate uudiste säilitaja ja edasikandja, kuid ka tema ei tea seda. Sellest teatati samaaegselt nii „Entusiastilt" kui ka „Trudfrondilt". Tähendab, on tapetud kaks vaala. Aga millal siis kumbki neist tapeti? Vaalapüügilaevadest ette jõudnud „Aleuut" jääb oma asukohas triivi. Seatakse töövalmis vintsid ja muu inventar. Silmapiiril on näha kaks vaalapüügilaeva. Kõik kogunevad rutuga dekile. Esimesena jõuab kohale „Trudfront". Tema rooliratta juures näeme kapten Zarva rõõmust säravat nägu, sillal aga Carlseni rahulikku kuju, kes piip hambus ja käed taskus vaatab oma saaki veidi põlastava pilguga.

See on väike, umbes 13 meetri pikkune finnvaal ehk nagu meie teda nimetame — heeringavaal. Põhjas ja kaugel lõunas on Carlsen harjunud harpuunima soliidseid vaalu, siin aga juhtus ette mingisugune vasikas. Noori vaalu nimetavad vaalapüüdjad vasikateks, samuti nimetatakse ka vaalapoegi, kes toituvad alles emapiimast. Selgub, et see vaal tapeti kell 12.15, kusjuures selsamal ajal ja peaaegu samas kohas tegi lasu ka meie teine vaalapüügilaev „Entusiast". Viimane ilmub kohale ja näitab oma aega: samuti kell 12.15. Kuid „Trudfront" jõudis pärale esimesena ning on juba oma saagi üle andnud, seepärast tunnistatakse üksmeelselt võitjaks „Trudfront". Seda otsust tervitatakse valjude hurraahüüetega.

Meie orkester on selleks ajaks ära õppinud „Internatsionaali", kaks valssi ja tuši. Kõik need lood müriseva nüüd vaheldumisi. Selle aja jooksul organiseerivad instruktorid vaalade ülesvinnamist „Aleuudi" pardale.

VIIES PEATÜKK

Esimene vaal „Aleuudi" pardal. — Vaalapassid. — Mere-jäljetundjad. — Õpime vaalu tükeldama. — Revilla Gigedo saarte juures. — Socorro saarel. — Õnnestunud kalapüük. — Linnulaadad. — Kilpkonnapesad.

Oma esimesi vaalu me mõõdame hoolikalt mõõdulindiga, mis on jagatud meetriteks ja sentimeetriteks. Rasva paksust määratakse seadise abil, mis kujutab endast teravat varrast selle peale kantud jaotustega (steatomeeter). Kõik andmed mõlema vaala kohta kanname spetsiaalsetele kaardikestele ja žurnaalidesse. Vaevalt oleme oma tööga lõpule jõudnud, kui vaalade ümber on kogunenud nii meie meeskond kui ka vaalapüügilaevade meeskonnad. Meil on sisse seatud vaalapüüdjaks pühitsemise rituaal: pühitsetav peab pidulikult vaala juurde sammuma ning talle kõhule patsutama. Initsiatiiv kuulub professor Smirnovile, kes viibki selle tseremoonia läbi ülimalt tõsisel näoilmel, meid aga pole tarviski kutsuda. Igaühele pakub huvi puudutada vaala. Need on küll väikesed, kuid meile on nad esimesed ja seepärast me pildistamegi neid suure hoolega. „Meie" tähendab siin kõiki neid, kellel on fotoaparaat.

Vaalapüügilaevade kaptenid toovad minu kätte „vaalapassid" (ka vaaladel on oma „passid" ...); need on erilised ankeedid, milles näidatakse ära, kus, millal

ja millistel asjaoludel kohati vaala (või vaalu), missugune oli tuul ja lainetus, pinnavee ja õhu temperatuur ning laeva täpne asukoht (koordinaadid) vaala kohtamisel ja tapmise momendil, samuti ka see, kui palju kulus aega vaala jälitamisele, vaierdamisele ja pukseerimisele, ning muud vaalade ilmumisega kaasaskäinud nähtused ja asjaolud; kas täheldati sel ajal ka kajakaid, kalu või muid mereloomi. Me kavatseme hakata mere-jäljetundjateks, tahame hakata luurama vaalu merevete avarustes, ja siin tuleb arvestada iga pisiasja. Merel ei tehta midagi asjata. Juhtub seal lendama parv linde, siis on ilmne, et neil on mingi eesmärk, võib-olla ootab neid kusagil rikkalik saak; aga saak võib olla väga mitmesugune, ning sellega võivad olla seotud teised „jahilised", võib-olla, et ka vaalad. Just seepärast „mere-jäljetundjad", — aga vaalapüüdjaid peaks võima nii nimetada, — ei jäta midagi silmapaari vahele ning märgivad hoolega üles kõik, mida nad on täheldanud. Purjelaevade-ajastu vaalapüüdjad avaldasid oma vaatluste ja tähelepanekute tulemusi harva ja kasinalt, ning seetõttu ongi mineviku vaalapüüdjate töömeetodite kohta nii vähe teatmeid. Kiivalt varjasid ja varjavad vaalapüüdjad ka „kohti", niinimetatud „vaalavälju", kus vaalu sageli esineb või kus neid esineb teatud kindlatel hooaegadel. Isegi vahižurnaalidesse kanti igaks juhuks sisse ebaõiged pikkus- ja laiuskraadid, ehtsate mereröövlite kombel, kes peitsid oma varandusi.

Meie meeskond õpib vaalu tükeldama ning viib selle töö kaunis ruttu lõpule algul laeva ahtri- ja siis ka vööridekil. Tõsi küll, vaalad on väga väikesed ja nende tükeldamine ei tekita erilisi raskusi.

Viimasel nõupidamisel kapteni juures otsustatakse läbi viia katsepüük Revilla Gigedo saarte juures. Need saared kuuluvad Mehhikole, ning juba ammust ajast on teada, et Socorro ja Clarion'i saare lähikonnas võib kohata vaalu oktoobri- ja novembrikuul. Nende saarte juures otsustataksegi õppida meile uudset ala. Vesteldakse nendest saartest. Saarte piirkonnas varem käinud ja praegu „Aleuudi" pardal viibivad norra instruktorid seletavad, et midagi huvitavat me sealt ei

leia. Isegi joogivesi tuleb randumisel kaasa võtta, sest seal seda ei leidu. Teatmiku põhjal ma tean, et need on väikesed kaljused saared, lahti ega ankrukohti seal ei ole, samuti puudub saartel ka mage vesi; taimestikust on esindatud peaasjalikult kaktused; on olemas linnulaadad, saarte läheduses aga asuvad kohad, kus püütakse palju tuunikalu.

Ööse l jõuame nende saarte piirkonda ja jääme sinna triivi, sest elanikke saartel ei ole ning järelikult pole ka majakaid ega muid hoiatavaid tähiseid, karisid aga esineb siin kõikjal. Hommikul läheneme oma vaalapüügilaevadele, kes on siia jõudnud vähe aega enne meid. Veidi vasakul paistab silma saarelahmakas. See on Socorro saar. Vaalapüügilaevad on mööda ookeani laiali sõitnud, meie aga läheme saarele. Laseme alla päästepaadi ja suundume saare poole. Kaua aega otsime randumisvõimalust. Lootsiraamatu järgi on saare selles osas kergem randuda, kuid see kergus on suhteline. Lastes sisse väikese ankrukese (dreki) ja selle ankrukese köit (drekiköit) järele andes läheneme siiski ettevaatlikult paadipäraga järsu kalda lähedal asuvale suurele lamedale kivile ning hüppame üksteise järel sellele. Kivil on pikad läbipaistvad soolaliistakud, mis sarnanevad jääga. Sammume rudistades üle nende kaljulõhe juurde, hüppame sellest üle ja olemegi kaldal.

Rand on nukrailmeline, päikesest kõrvetatud; siinseal kasvab suuri kaktusi. Mõnevõrra kaugemal avaneb org, aga see on samuti nukker ning üksluine. Rannakaljudel on palju kajakaid, fulmaare, kormoraane ja tormilinde. Nad moodustavad tõelisi linnulaatu, kuid praegu, kus pesitsushooaeg on juba lõppenud, lendavad nad siia üksnes puhkama, sageli ainult ööseks. Kaljulõhedes on palju guaanot — linnusõnnikut. Rüngaste ja kinkude nõlvadel silmame kuivanud rohtu. Siiski vihmade perioodil, mis peab varsti algama, peaks siin leiduma ka mingeid haljastaimi, mitte ainult kaktusi. Ja äkki, kujutlege meie hämmastust, märkasime ühel nõlvakul mitut jäära! Jahimeestel hakkasid erutusest käed värisema: kuidas siis, metsikud jäärad! Ent me kustutasime kiiresti nende jahi-

tuhina, öeldes, et need on kodujäärad. Astusime lähemale. Lambad ja jäärad silmitsesid meid rahulikult, nende hulgas oli ka tallesid. Hea, et olime lootsiraamatust jõudnud lugeda, et nendele saartele on toodud paljundamiseks lambakarju. Tõsi küll, meie norralased väidavad, et omanikud lubavad neid tappa juhul, kui lambanahad jäetakse maha. Asi seisab selles, et ka lambaomanikud ise lihast just eriti ei hooli: nad vajavad villa ja lambanahku; liha nad välja ei vea (puuduvad külmutushooned), välisõhus kuivatatud või soolatud lambaliha järele aga pole siin kuigi suurt nõudmist.

Olles suure vaevaga järsku nõlvakut mööda üles roninud, jõudsime päikesest kõrvetatud nõkku, kus leidsime eest seal vihmaperioodi kestel esineva järve jälgi, mis oli nüüd muutunud pragunenud põhjaga kuivrabaks. Nukrustunnet sisendav vaatepilt. Ja kaugemalgi pole lugu parem. Siiski läbime selle raba, tolmu üles keerutades ja aeg-ajalt pragudesse kukkudes. Robinsonil oleks siin räbalasti läinud, peaasi — pole vett. Katse seda kaktuste seest leida (me teame, et on olemas niisuguseid kaktusi, mis oma õõnsa tüve südamikku koguvad vett) lõppes ebaõnnestumisega. Pole need kaktused. Ka mitte need, mis annavad sööda-vat vilja. Muide, võib-olla pole praegu nende hooaeg? Igal juhul takistavad nad meid tublisti oma okastega, nii et me ainult pikkade nugade abil rajame endile teed.

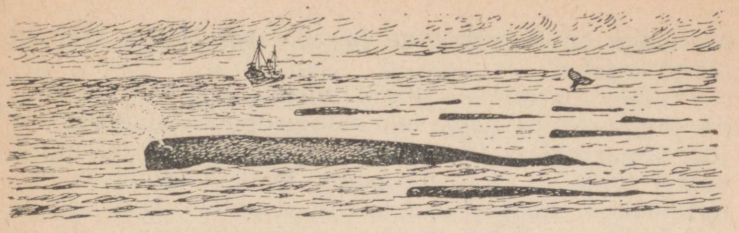
Me hulkusime saarel ringi senikaua, kuni meil tekkis tugev janu (vesi aga oli päästepaadis väikeses ankrus). Kaks kirglikku kalapüüdjat — doktor ja Mark — olid vahepeal juba enne meid paadi juurde tagasi jõudnud ning näitasid nüüd meile ülimalt ükskõiksel näoilmel tõepoolest suurepärast saaki: paarikümmend õige suurt kala, mis nad olid püüdnud kõigest tunni-poolteise jooksul, samuti paari väikest haid. Mark Redkin kui Astrahani elanik, kes tema enda sõnade järgi on karpkalade varal üles kasvanud, lubab meid õhtul kostitada astrahani õhtusöögiga. Me kõik nõustume meeleldi olema tema külalisteks, keeldume ainult hailihast, mis meie arvates on puisevõitu. Kuid nagu selgub, püüdis

Mark haisid hoopis selleks, et nülgida neilt nahk ning poleerida selle nahaga igasuguseid puust või luust valmistatud esemeid. Tõepoolest, noore haikala nahk sobib selleks väga hästi. Haikala teravahambulised plakoidsoomused osutuvad kõige peenemaks lihvimisvahendiks, paremaks igasugusest liivapaberist.

Õhtul sai teatavaks otsus viibida selles rajoonis mitte üle kahe nädala, misjärel sõidame otse koju, aga mitte Beringi merele, vastu lõuna poole siirduvatele vaaladele, nagu see varem kavas oli. Oma marsruudi määrame hiljem kindlaks.

Varahommikul sõitsime uuesti rannale, seekord aga suundusime väikesesse lahekesse, mille me eile olime valmis vaadanud. Selle ees oli madalik, leidus ka väike läbikäik lahte, nii et meie päästepaat pidi sealt kuidagiviisi läbi pääsema. Maandumine läks seekord tunduvalt libedamini kui eelmisel päeval, ning meie päästepaat tungis ninaga otse valgesse korall-liiva. Igaks juhuks viskasime dreki siiski võimalikult kaugele kaldale, ja järsku silmasime otse veepiiril suurt kilpkonna. Kuni me tema juurde jooksime, jõudis ta sukelduda selles kohas sügavasse kaldavette. Ent mida ta siin tegi? Ma teadsin üldiselt, et kilpkonnad käivad neil saartel munemas. Hakkasime otsima ja mõne aja pärast avastasimegi mitu liivakühmukest, milledest igaühes peitus mitukümmend muna. Edaspidi nägime ka mitut äsjakoorunud pisikest kilpkonnapoega. Pesas leidunud munad matsime hoolikalt jälle liiva sisse, mõned tillukesed kilpkonnad viisime aga endaga kaasa; kuluvad ära kollektsiooni jaoks.

Märganud „Aleuudile" lähenevaid vaalapüügilaevu, pöördusime kiiresti tagasi laevale. Minu esialgsed plaanid muutuvad nüüd järsult. Otsustati, et ma lähen üle ühele vaalapüügilaevadest ning siirdun koos nendega vaalapüügile. On väga ahvatlev jälgida, kuidas peetakse jahti vaaladele, — selleks ma ju siirdusingi sellele merereisile.

KUUES PEATÜKK

Vaalapüügilaeval. — Kohtumine kašelottidega. — Kõige kummalisem loom maailmas. — Kuidas troopikavööndis kašelottidele jahti peetakse. — Harpuunikahur tegevuses. — Kašeloti vaierdamine. — Lendkalad. — Haid. — Haide õngitsemine. — Vaalapüügilaeval „Trudfront". — Põhjavaalade nähtavaleilmumine. — Finnvaalade küttimine troopikavetes. — Kapten Zarva. — Vaalapüügilaeval „Avangard." — Kaks vaala ühe harpuuni otsas. — Harpuunija Ekvedti ebausk. — Püügi lõpp.

Olen „Entusiasti" pardal. Siin tundsin otsekohe erinevust „Aleuudi" sujuva liikumise ja vaalapüügilaeva sööstlike hüpete vahel. Meri on peaaegu vaikne, ent sellest hoolimata võtab vaalapüügilaev tõsiselt iga „kiprakest". Vaalapüügilaeval on madalad pardad, ja järskude pöörete korral uhkab neist üle vett. Troopikavetes on see isegi mõnus, aga kuidas meeldib see põhjas? Sõidame juba mitu tundi, kuid mingeid tundemärke vaaladest pole näha. Muutsime kurssi ning hakkasime liikuma siksakiliselt, kauge Kalifornia lahe suunas. Kapten Dobržalski seisab sillal sportpükstes ja paljastele jalgadele tõmmatud tuhvlites, kuid peas on vormimüts. Harpuunija Kraul on täies vormis, — isegi lips on tal ees. Mina olen paljale ihule tõmmatud kombineeritud ülikonnas ning tuhvlites paljastel jalgadel. On palav, mis siin veel kaelasidemega peale hakata!

Meri aga on türkiissinine ja nii lage! Harva märkad mõnd kajakat.

Tundi kuus olime sõitnud tulemusteta, kui horisondil järsku ilmus nähtavale mingisugune lainemurd ja just nagu midagi fontääni taolist. Kuid see oli mingi veider fontään, mitte ülespoole, vaid ettepoole suunatud. Hakkan kaalutlema: kas need pole vahest kašelotid? Koht on ju neile sobiv — troopikavöönd, siin on juba ammust ajast nendele jahti peetud. Muide, seda näeme kohe. Vaalapüügilaev on juba teinud järsu pöörde ning liigub sellele „lainemurrule" kiirsõidul risti vastu. Pool tundi hiljem pomiseb Kraul: „Spermwhale" (kašelott) ja astub kahuri juurde. Tema pootsmanist abiline on ammugi mastikorvis ning peab sealt harpuunijaga läbirääkimisi. Mina, fotoaparaadiga rinnal, leian enesele koha sillakesel, mis ühendab kapteni-silda poolbakiga, kus seisab kahur. Kõik vahiteenistusest vabad inimesed kas ripuvad vantidel või seisavad parraste ääres. See on ju esimene jaht kašelottidele, ning igaüks tahab näha kõike algusest lõpuni. Ma loendan kuni 14 fontääni. Hästi teades, et troopikavetes liiguvad selliste gruppidena tavaliselt emaloomad poegadega oma sultani ning käskija, vana suure isakašeloti saatel, püüan teda üles otsida. Meremehed pöörduvad minu poole küsimustega, ja ma jutustan neile rutakalt, et kašelotid on polügaamid, s. t. iga isase kohta tuleb mitu emast, kümnest-kaheteistkümnest kuni neljakümneni, et võistlevate isaloomade vahel leiavad aset julmad taplused; võitja asub emaste ja noorloomade karja etteotsa ning kaitseb neid südilt igasuguste ohtude, peaasjalikult aga oma võistlejate eest. Tegelikult ähvardab kašelotti hädaoht ainult inimese poolt, sest vaevalt võib mistahes loom, isegi merevete õelaim kiskja mõõkvaal ehk tapja-vaal, nagu teda nimetavad vaalapüüdjad, talle liiga teha. Midagi ei suuda talle teha ka hai, ükskõik kui suur ning raevukas ta ka ei oleks.

Kašelott on kõige kummalisem loom maailmas. Juba üksi tema pea äratab imestust: tohutu suur, kuid oma näilisest kohmakusest hoolimata ideaalselt voolujoonelise kujuga, moodustab ta ühe kolmandiku kašeloti

kogupikkusest ning sisaldab ohtrasti vedelat rasva — niinimetatud vaalavõidist. Seepärast nimetataksegi kašelotte ka võidisvaaladeks. Kašeloti alalõug seevastu on väga kitsas ning varustatud tugevate, noortel loomadel ühtlasi ka väga teravate hammastega; isaloomadel on neid üle 50. Ülalõuas esineb hambaid hõredalt ja needki on mingisugused rudimendid, aga mitte täisväärtuslikud hambad. Emaloomadel on väikesed, kuid teravad hambad, mis vanaduse saabudes säilitavad oma kuju, vanadel isaloomadel seevastu aga on suured ning enamasti nürid hambad. Veel üks iseärasus: isased kašelotid on emastest palju suuremad. Kui näiteks emase kašeloti maksimaalne pikkus on veidi üle 12 meetri, kusjuures ta kehakujult on sale, siis isaste kašelottide pikkus on üle 20 meetri; emastest on nad vähemalt kolm korda paksemad ning massiivsemad.

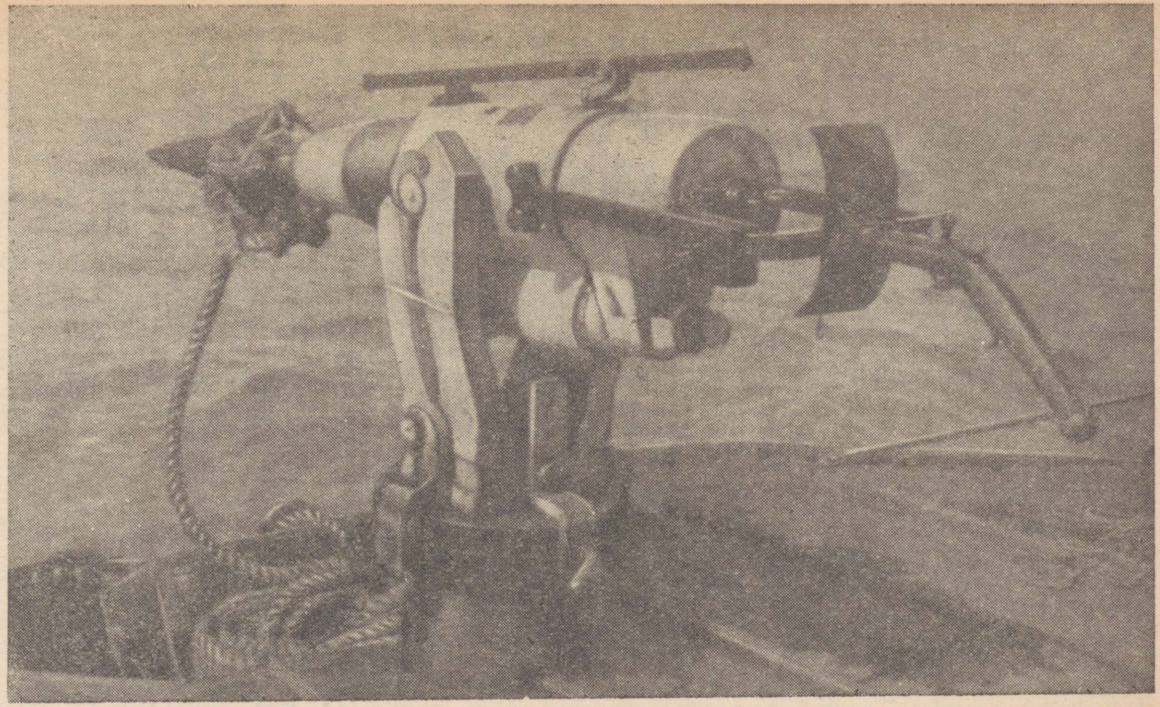
Senikaua, kui ma seda jutustasin, kašelotid sukeldusid ning kapten peatas laevamasina, täites harpuunija Krauli lakoonilist käsklust. Vaala nähtavaletuleku momendist alates käsutab laeval harpuunija, kuna kapten või vahitüürimees on vaid tema tahte kuulekad täitjad. „Entusiast" jätkab inertsi jõul müratult edasiliikumist. Ma silmitsen vaalapüüdjaid. Kraul vaatab ringi, pöörates end siia-sinna, kuid eemaldamata oma kätt kahuri käepidemelt; masinaruupori juures viibiv kapten jälgib tähelepanelikult harpuunijat; vintsi kõrval, mille trumlitele on keritud vaalatross ehk nn. vaalaliin, seisab vanem-mehhaanik Golubev; pootsman keerleb „varesepesas", vahetades aegajalt mõne sõna harpuunijaga. Ülejäänud on otsekui tardunud: kes vantidel, kes parda ääres. Päike aga kallab ohtralt oma kiiri. Kange kuumus ja selline erakordne vaikus. Tüütavalt pikkadena tunduvad mööduvad minutid, ja me kõik võpatame oodatud, ent siiski ootamatult äkilisest pootsmani hüüdest: „Sperm vasaku parda juures!" Harpuunija pöörab järsult kahurit, ja me näeme, kuidas veidi eespool, vasaku parda poolt ilmub aeglaselt nähtavale kašeloti tõmbiotsaline pea ja kuidas umbes 45-kraadise nurga all vasakule ja ettepoole sihitud fontään puistab merele veeprits-

meid. Fontääni hääl on selgesti kuuldav, meenutades töötanud auru väljalaskmisel tekkivat visinat, kuid see on väga lühike. Esimese järel ilmub nähtavale veel mitu kašelotti. Kraul keerleb koha peal ringi, silmitseb neid teraselt, sihib kord üht, kord teist, valides nähtavasti kõige suuremat. Tundub, et ta otsib suurt isaloома, karja eestvedajat.

Nüüd tardub ta sekundiks. Kuuleme kahurilasu raksatust, harpuuni ja vaalatrossi vihinat ning seejärel kumedat plahvatust juba kašeloti kehas. Granaat lõhkes. Kramplik tõmme, ning kohe alustavad oma laulu amortisaatorite plokid, lastes läbi kümneid meetreid jämedat, 12-sentimeetrilist vaalatrossi. Kašelott on haavatud, kuid tal näib olevat veel küllaldaselt jõudu selleks, et katsuda minema pääseda. Ülejäänud kašelotid ujuvad verelaigu juurde ega püüagi kusagile põgeneda. Veendun nüüd oma silmaga, et kašelottidele omistatav karjainstinkt on tegelik fakt, aga mitte mõni vaalapüüdjate poolt jõudeajal lendu lastud väljamõeldis.

Rutuliselt valmistatakse ette kahurit järgmiseks lasuks. Meie kahureid laetakse vanaviisi — otsast. Kahurit laeb pootsman; see on tema kohustus ja privileeg. Ta võtab linasest riidest kotikese, milles on 225 grammi suitsuta püssirohtu, tambib selle kahuritorusse, katab kummist tropiga ja tambib selle samuti kõvasti sisse (tropp ja selle otstes olevad kummikettad peavad vältima harpuuni kõverdumist laskmisel) ning asetab siis kahe madruse abil kahuritorusse harpuuni, surudes selle tihedasti tropi vastu.

Harpuuni vars koosneb kahest, varre ees- ja tagaosas üksteise vastu ulatuvast kaarjast terasplaadist, mis on valmistatud erilisest sitkest terasest. Nende kaarjate plaatide vahele jääb pilu, milles asub kaheksakujuliseks painutatud teraskonks, mis vabalt libiseb mööda harpuunivart. Selle külge kinnitataksegi eesmine vaalatross, mis on omakorda ühendatud peavaalatrossiga. Harpuun kaalub 65 kilogrammi. Harpuuni otsas, tema pöörleval peal on neli hargnevat „käppa" ja eriline kruvipea, mille otsa keeratakse granaat. Eelnevalt asetatakse kruvipeasse kapsel-detonaa-

Harpuunikahur vaalapüügiks.

tor, vintsooni aga määritakse rasvaga. Samal ajal raputab harpuunija ise granaadisse musta püssirohtu ning seejärel, kallutanud kahuritoru otsaga allapoole, keerab granaadi harpuunipea otsa. Kahur on laskevalmis, tarvis veel ainult süütekapsel tema laenguruumi avausse keerata. Seda tehakse viimasel hetkel, ja siis on kahur täiesti laskevalmis. Kuidas ka ei rutatud, nõudis see siiski 10 minutit: mõõdan täpselt iga operatsiooni kestust.

Harpuunija märguande peale laseb vanemmehhaanik käiku 35-tonnise vintsi ning hakkab köit aegapidi välja tõmbama, samuti nagu keritakse välja õngenööri spinningurulli abil. Aeglaselt ligineb vaalapüügilaev veriseid fontääne purskavale, nähtavasti surmavalt haavatud kašelotile. Surmaga heitleva kašeloti ümber tunglevad tema liigikaaslased, kuid vaalapüügilaeva lähenedes ujuvad nad kaugemale. Kašelott tõmmatakse otse laevaparda äärde, ning teine lask kahurist teeb lõpu tema piinadele. Kašeloti keha lamab küljel ega upu. Sel ajal kerkib silmapiirile „Avangard", kellele meie kapten on raadio teel teatanud, et avastasime grupi kašelotte ja et kauguses on näha veel teisigi vaalagruppe. Meil hakatakse kašeloti keha rutuliselt parda juurde tirima. Masinale antakse aeglane käik, ja vaala kere asetubki piki auriku parrast, kuid nüüd tuleb ta vaierdada selliselt, et ta ei segaks või äärmisel juhul võimalikult vähem segaks vaalapüügilaeva manöövreid. Selleks võtavad kolm meest kolme raskuseks oleva metallitükiga varustatud köie ja heidavad selle vette nii et köis ümbritseks vaala saba; köie ühte otsa on seotud painduv terastross. Seejärel tõmmatakse köis spetsiaalse klüüsi kaudu pardale, kusjuures vaala saba on nüüd terastrossi haardes. Kuid tross lõikaks kiiresti läbi vaala saba, seepärast on ta säärase juhu vältimiseks ühendatud jämeda ketiga. Vöörivintsi abil tõmmatakse see kett tihedasti ümber vaala saba ja kinnitatakse; harpuunitrossid lõigatakse ära, ja vaal ongi vaierdatud. Igal vaalapüügilaeval on kummalgi pardapoolel kolm paarisklüüsi, mistõttu ta saab samaaegselt pukseerida kuni 6 vaala. Esialgu aga oleme kinni püüdnud ainult ühe vaala. Lähenen vintsi ees

asuvale siseruumile. Seal käib vaalatrossi kohalepanek. Vaalatross on valmistatud kvaliteetsest manilla kanepist, tema paksus on 12 sentimeetrit ja tõmbetugevus 16 tonni. See tross on ühendatud tunduvalt peenema trossiga — eesmise vaalatrossiga, millel on umbes samasugune tõmbetugevus. Kuid vaal kaalub palju rohkem, ja kui ta haavatuna püüab lahti pääseda, tema jõud suureneb, eriti veel siis, kui ta pole surmavalt haavatud. Siin tulevad vaalatrossile appi plokid-amortisaatorid, mis on kinnitatud fokkmasti külge otse vaatluskorvi all. Vaalatross läbib need plokid, plokid omakorda aga on ühendatud väga tugeva terastrossi abil laevakiilu külge kinnitatud võimsate vedrudega. Need vedrud amortiseerivadki vaala järske tõmbeid ega lase tal trossi katki rebida. Tõsi küll, tuleb ette juhtumeid, kus ei aita ka vedrud.

„Avangard" asub peaaegu meie kõrval. Lastakse kahurist mingi kašeloti pihta. Näeme harpuunija Ekvedti hiiglaslikku kogu ja kuuleme tema käsklusi. Haavatud kašelott ujub meie laeva vahetus läheduses veepinnale ja vähkreb vaalatrossi otsas. Tema tohutu suur kere ei jäta mingeid kahtlusi: harpuun on tabanud karja juhti. „Avangardil" valitseb mõistetav ärevus. Valmistutakse teiseks lasuks. Vaal tõmbab tugevasti trossi ja „Avangardilt" antakse seda suurel määral järele. On näha, kuidas mõnikord eriti järskude tõmmete ajal plokkamortisaator ulatub peaaegu dekini. Nähtavasti on kašelott kergesti haavatud. Järsku jääb ta üsna vaikseks, igal juhul pole ta tõmbed enam nii tormilised, nagu mõne minuti eest. Kraul pomiseb süngel ilmel midagi omaette. Astun lähemale ja kuulen: „Igal juhul lasevad minema, sperm on kergelt haavatud." „Avangardil" hakatakse ettevaatlikult trossi välja tõmbama. Ekvedt valmistub teiseks lasuks, kuid äkki viskub kašelott üles, tugev tõmme ... Siiski rebis trossi katki ja läks.

Selle aja jooksul on kašelotid mööda ookeani laiali valgunud, — nähtavasti annab end tunda „peremehe" puudumine. On kadunud ka kauged kašelottide grupid, mida me varem märkasime. Troopikavööndis saabub pimedus ruttu ning varakult, ja me sõidame emalaeva

juurde, mis ootab meid kusagil saarte lähikonnas. Süttivad tuled. „Avangard" sõidab meist ette, kuid me ei kurda: ta sõidab ju tühjalt, meie aga ikkagi saagiga.

Hilja õhtul läheneme „Aleuudile". Ta särab tuledes. Laevadekid on elektrilampidest eredasti valgustatud, parda ääres ujub kaks vaalakeret. Selgub, et ka „Trudfront" on püüdnud kaks vaala. Carlsen juba oma saaki käest ei lase. Saame korralduse asuda vasaku parda äärde. On kuulda lainemurru kohinat läheduses asetseva saare rannal. Ahtris asuva „Aleutiku" juurde on kogunenud rühm elavalt vestlevaid inimesi, kelle hulgas on ka vaalapüügilaevade madruseid. Järsku paiskub algul ühele, seejärel ka teisele midagi laksatades vastu nägu ning hakkab siis rabelema dekil. Selgub, et sinna on lennanud mitu võrdlemisi suurt lendkala. Meie „Aleuudi" pardad asuvad üsna kaugel veepinnast, ometi suutsid nad tõusta nii kõrgele — vähemalt neli meetrit. Kas neid meelitas sinna ere valgus või põgenesid nad mõne röövkala eest, seda on raske öelda, kuid minu käsutuses on nüüd mitu lendkala ja ma asetan nad formaliinilahusega täidetud purki. „Aleuudi" parda äärest kihutavad mööda fosforestseerivad varjud, kellest mõned hämmastavad oma suurusega: need on haid, keda on siia meelitanud tapetud vaalade kered ja see tohutu verehulk, mis nende vaalakerede tükeldamisel „Aleuudi" dekilt vette jookseb.

Palav ning selge hommik. Taevas pole ainsatki pilvekest. Tööpäev algab vara. Vaalakered loksuvad kettide küljes parda juures, tööpaadi kõrval. Kaks madrust laskub paati; samal ajal lastakse laevalael trosse järele, ning vaal tõmmatakse pikkamööda ahtri juurde. Slipile on juba asetatud tormitrapp, mille kõrval lamab viietonnise vintsi trossi ots. Paadimehed on selleks ajaks ümber vaala saba tropi* tõmmanud (umbes samasugusel viisil, nagu seda tehakse vaalapüügilaeval), ning see ühendatakse nüüd klamberhaagi abil vintsi tros-

---

* Tropp — lühike tross või kett, mille mõlemad otsad on kokkuplessitult pandud ümber ploki, tõstetavate esemete jne.; võimaldab esemeid kinnitada ja tõsta. *Toim.*

siga. Instruktori märguande peale hakkab vints vaala saba aeglaselt slipile tirima. Kui see on tehtud, tõmmatakse ümber vaala saba veelgi soliidsem tropp, mis on ühendatud 35-tonnise vintsi trossiga; see vints vinnabki lõpuks vaala pardale.

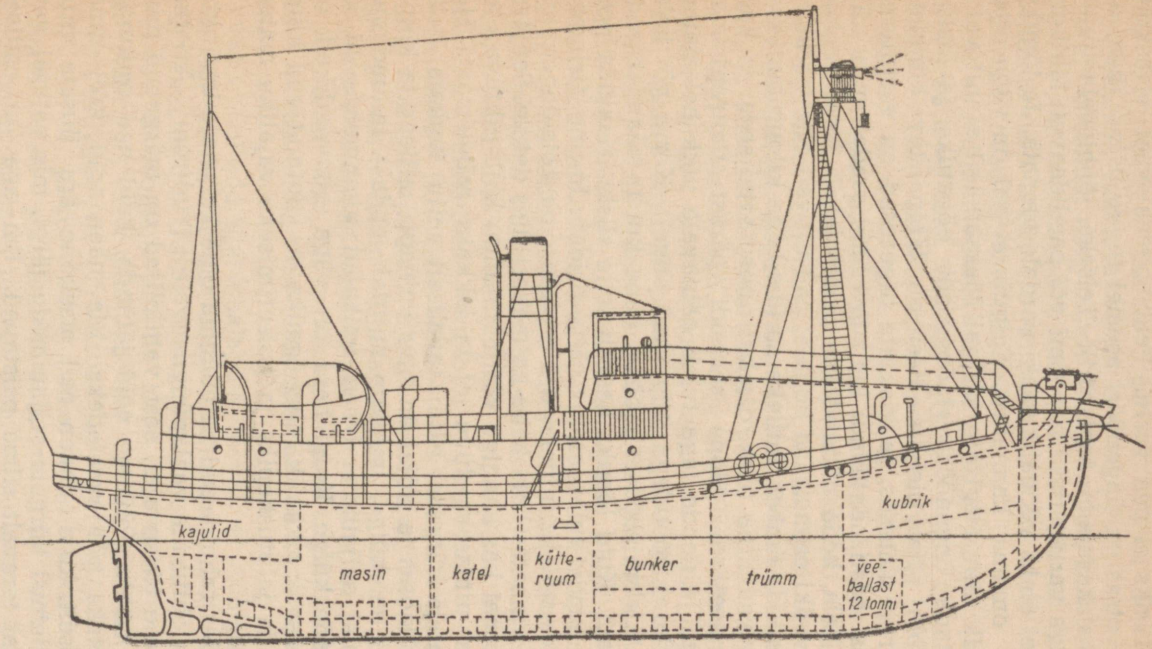
Ma sean käepäralt mõõdulindi, steatomeetri ja muu vajaliku. Professor Smirnov, laiaäärelises kübaras ja suurtes jäänaeltega varustatud saabastes, seisab märkmik käes. Alustame vaala ülevaatust ja mõõtmist. See on vana emakašelott, teravate, kuid liikuvate hammastega — vanaduse tundemärk kašeloti emaloomal. Looma peal, mis meenutab ahenevat ja seejärel veidi laienevat veetilka (kuju poolest muidugi), leidub palju arme ja haavu — need on kalmaaride ja kaheksajalgade iminappade ning „küüniste" jäljed, kelledest kašelotid peamiselt toituvad. Selg ja pea on mustavärvilised, kõht heledam, kuni halli värvitoonini. Kõri kohal on mitu kurdu. Selja- ja kõhunahal on näha parasiitide jälgi, kuid parasiite endid ei leidu.

Sel ajal karjub vahimadrus, et üks vaaladest on trossi küljest lahti pääsenud ning kandub hoovusega laeva juurest eemale. Tema järele saadetakse tööpaat. Paadimeesteks pakkusid endid tüürimees Volodja Bisserov ja tüürimadrus Miša Dikovinkin. Jälgin neid läbi kiikri. Nad jõuavad vaalakere juurde ja askeldavad tema ümber. Ent nad käituvad paadis kuidagi imelikult. Näen, et vaalakere ja paat on ümbritsetud paljudest haikaladest, kelle seljauimed lõikavad veepinda päris paadi lähedal. Mõlemad „kangelased", olles ilmselt hirmunud, tegelevad sellega, et tõrjuvad haisid eemale pootshaagi ja aeruga. Muide, mitte just väga meeldiv naabrus, ja kuigi ma eespool juba kirjeldasin, kui vabalt käitusid haidega indiaani lapsed Vaala lahes, ja tean merel asetleidnud õnnetusjuhtude statistika põhjal, et ujuva inimese kallale tungivad haid vaid harukordadel, röövib seesuguste viiemeetriliste kiskjate nägemine siiski igasuguse isu hakata nende tähelepanekute ja statistiliste andmete õigsust praktikas kontrollima, ja ma mõistan täiel määral meie meremeeste elamusi paadis. Kuid kapten on juba märganud meie seltsimeeste viperust, „Aleuut" käivitab masina ja

tõttab appi. Kaastundeavalduste asemel saavad meie vintsutatud meresõitjad „Aleuudil" pilgete osalisteks. Tõsi küll, auriku pardal võib ohutult kangelast mängida. Õhtul aga on mõlemad „peaaegu kannatada saanud", nagu neid nüüd nimetatakse, asunud õngedega varustatult ahtrisse, et kätte maksta läbielatud hirmu eest. Üldse on meil haide püük neil päevil suuresti moodi läinud. Haikala selgroolülidest valmistatakse kõikjal hinnatud, suurepäraseid jalutuskeppe, ja igaüht meelitab perspektiiv tuua meresõidult kaasa jalutuskepp, mis on tehtud omaenese kätega püütud hai selgroolülidest. Need aga, kes tegelevad igasuguste väikeste iluasjakeste nikerdamisega puust või luust, peavad jahti haikala nahale — heale poleerimisvahendile. Mina olen samuti huvitatud nii ühest kui ka teisest, peale selle aga tahaksin väga troopikavetes kinni püüda mõne säärase kiskja, et siis hiljem kaugel kodumaal jagada meie õngespordi-harrastajatega oma muljeid ja elamusi, rääkimata juba teadlase teadmishimust ja vajadusest hankida mõned head eksemplarid kollektsiooni jaoks.

Kuid kõige suurema hai püüdis siiski kapten Dobržalski. Tema eksemplar oli 510 sentimeetrit pikk! Praegu on ta kibedasti ametis — nülib hai nahka, prepareerib tema pead ja ajab hoolikalt hai selgroolülisid tulevase jalutuskepi raudvardast telje otsa. Minulgi on kuivamas nii haikala nahk kui ka paar jalutuskeppi, kuid minu eksemplaride mõõtmed on ainult veidi üle kolme meetri. Kõik püütud haid me muidugi lahkame (küll sellega on tööd!), kusjuures mõnede maost leiame isegi kondenseeritud piima purke, mis on kambüüsist merre heidetud; ühe hai sisikonnas avastasime vana põrandaharja. Kuid kinnipitseeritud ja vaigutatud pudelit seal sisalduva kirjaga laevahuku läbi kannatada saanud inimestelt ei ole meil õnnestunud leida... Jules Verne on meie raamatukogus aukohal, ning „Kapten Granti laste" ja „Saladusliku saare" järele valitseb vististi kõige suurem nõudmine.

Ärge arvake, et hai kinnipüüdmine on lihtne asi. Esiteks peab teil olema sobiv püügiriist. Spetsiaalne konks tuli lasta valmistada meie sepal, sest tavaline

Vaalapüügilaeva läbilõige.

õngekonks ei pea vastu. Peab olema veel teraskett, mille otsas on õngenööri asemel tugev tross (hea on selleks kasutada logiköit!). Teiseks, õngitseda tuleb plokiga varustatud losspoomi või paadidaaveti lähikonnas, et oleks võimalik saaki pardale vinnata. Ja lõpuks, peab omama kannatust. Selgub, et hai on väga ettevaatlik ning isegi arg kiskja! Maksab teil ainult veidi liigutada õngenööri, et õngesööt võpatuks, ja kiskja panebki juba plehku. Vesi on läbipaistev kümnete meetrite ulatuses, ja kiskjate liigutused on varjulisest kohast hästi nähtavad. Iga suurt haid saadab mitu väikest kala, keda nimetatakse „lootsideks". Need lootsid ilmuvadki esimestena kohale; nad ujuvad ettevaatlikult õngesööda ümber, milleks on ühe-kahe kilogrammi raskune vaalaliha tükk, otsekui nuusutavad seda, ja kaovad seejärel. Mõne sekundi pärast ilmuvad nad uuesti, ja nende taga tuleb nähtavale pikk helesinine, mõnikord vöötidega (tiigerhai) siluett. Korra või kaks ujub kiskja söödast mööda, enne kui ta söandab seda haarata. Kuid lõpuks haarab selle siiski. Haakida pole teda tarvis, tuleb ainult välja tirida! Ja me tirimegi, visates selleks teinekord üle ploki oma köis-õngenööri, ning vinnates kala kahe-kolmekesi üles dekile. Seejärel tuleb hai kas kangiga või mõne muu kättejuhtuva esemega uimaseks lüüa, et ta lakkaks rabelemast. Hai kõhul ja külgedel istub tavaliselt mitu imikala, kelle pea ülaosas ja seljal on suur iminapp, millega ta kinnitubki hai külge. Iminapp kujutab endast muundunud eesmist seljauime. Need imikalad klammerduvad ka laevade külge. Kuigi haid on väga ettevaatlikud, on meie saak rikkalik, ning igaüks on suutnud end kindlustada jalutuskepiks ja poleerimiseks vajaliku materjaliga.

Olles rahuldanud haipüügiga oma kalastaja-instinkte, kolin õhtul üle vaalapüügilaevale „Trudfront". Ärkame päikese tõusu ajal, sest vahilolijad on märganud mingeid vaalu. Püüame neid jälitada, kuid nad osutuvad kiireteks põhjavaaladeks. Ma näen neid küll esmakordselt, kuid tunnen nad otsekohe ära ilusate ning võrdlemisi kõrgete seljauimede järgi, mis vaiksel veepinnal teravalt silma paistavad. Ilm aga on endiselt

ilus ning selge. Vaalad liiguvad kiiresti Kalifornia lahe suunas; nad ujuvad meie vaalapüügilaevast tunduvalt kiiremini ning nende jälitamine on kasutu. Lootes, et nad muudavad kurssi või vähendavad kiirust, jälitame neid siiski üle tunni aja. Kuid meil ei vea, vaalad kaovad kiiresti silmapiirilt.

Ent samal hetkel märkab meie „korvimees" (korvis olev vaatleja) teist vaalade gruppi. Need on mingid teised vaalad, väikeste seljauimedega. Nende fontäänid taastavad kiiresti meie hea tuju. Otsustades selle järele, et nad purskavad oma fontääne kaunis sageli, need vaalad ei kiirusta. „Trudfront" sõidab vaaladele õige lähedale, ning harpuunija Carlsen tapab ühe neist esimese lasuga. Algab vaierdamine. Erinevus finnvaalade ja kašelottide vaierdamise vahel seisab selles, et kašelotid pärast surma ei upu ja nende vaierdamine on seetõttu lihtne; finnvaaladega aga on teine lugu — need vaalad vajuvad pärast surma vee alla, mistõttu nende keha tuleb eelnevalt õhku täis pumbata. Vaierdamise protsess on umbes samasugune nagu kašelottide puhul, ent niipea kui vaal on parda äärde tõmmatud ja vaal lamab kõhuga ülespoole, pistetakse tema kõhtu paljude külgavaustega varustatud kompressorivooliku ots, mis on aetud pika teiba otsa. Voolikust lastakse vaalakeresse suruõhku ja „kortspill" — vagudega kaetud finnvaala kõht — ongi suureks paisunud ning vaal jääb pinnale ujuma. Sellepärast siis nimetataksegi neid vaalu vaguvaaladeks, — taipab lõpuks üks minu alalistest kuulajatest. Nagu näha, ei piisanud talle seletamisest, oli tarvis vaala oma silmaga näha ja alles pärast seda võis nõustuda, et see on tõepoolest vaguvaal.

Tahan viibida igal vaalapüügilaeval, et esialgu kasvõi põgusaltki tutvuda kõigi kolme harpuunija vaalapüügimeetodiga. Minu ülesandeks pole mitte ainult vaalade bioloogia, vaid ka kogu vaalapüügiprotsessi kirjeldamine, meie püügipäevad aga on piiratud.

Vaalapüügilaeva „Trudfront" kapten Pjotr Andrejevitš Zarva pakub mulle oma külalislahkust kogu püügihooajaks ja kinnitab, et harpuunija Carlsen on kõige vilunum ja et temaga koos sõites kogun ma roh-

kem huvitavaid tähelepanekuid kui teiste juures. Zarva on väga ekspansiivne inimene, pärit Kertšist; merd sõidab ta juba noorukieast alates, tunneb ning armastab seda. Koos temaga on meeldiv sõita, seda enam, et tema külalislahkus on suurejooneline ning südamlik. Kuid ma tahan tingimata vaadata, kuidas õigustab meie lootusi Olaf Ekvedt — endine pootsman, nüüd aga harpuunija.

Järgmise päeva hommik leiabki mind juba „Avangardi" pardal. Meri on lage, ja me sõidame ümber Socorro saare, lootes saare teisel küljel leida vaalu. Meie lootused täituvad — näemegi meile juba tuttavaid kašelottide „kohulaineid" ja teatava nurga all ettepoole suunatud fontääne. Peagi silmame ka aegajalt nähtavale ilmuvaid hiigelliblikaid — kašelottide sabauimi, kes sukelduvad püstloodselt, peaga allapoole, ja näitavad mõne hetke vältel ookeani pinna kohal oma tohutu suurt saba. Muidugi on see jälle kašelottide segakari, nagu ma seda endamisi olen nimetama hakanud. Siin on vanu emaseid kašelotte, emaloomi ühes poegadega ja ka noori isaloomi, ning kusagil seal, nende hulgas, viibib ka selle karja juht — tohutu suur isane kašelott. Sõidame lähemale nendele sukelduvatele või alles veepinnal olevatele kohmakatena näivatele loomadele. Kašelotid on rahulikud ega pööra meile mingit tähelepanu. Me närvitseme ja heidame vahetevahel pilke harpuunijale. Kõigil on meeles hiljutine nurjunud jaht suurele isaloomale ja seepärast jälgitakse teraselt kord siin, kord seal nähtavale ilmuvaid massiivseid vaalakehasid.

Vaalapüügilaev liigub kõige aeglasemal käigul, vesi parraste taga pahiseb vaevaltkuuldavalt. Kašelottide keskel ujuvad mõned kajakad ja fulmaarid. Üks neist püüab tiibu lehvitades parajasti meie läheduses veepinnale ilmunud kašeloti seljale istuda. Olaf Ekvedt tajub minu inspektorlikku pilku ning valmistub lasuks vana pootsmani hoolikusega. Kuid ta on veel noor harpuunija ning närvitseb silmanähtavalt. Ta on otsekui tardunud oma kahuri juurde ja annab ainult käega signaale, kuhu laeva suunata. Järsku tardub ta käsi paigale (signaal: masin, stopp!): seni kõige tasasemal

käigul sõitnud vaalapüügilaev toppab masina ja me liigume üksnes inertsi jõul. Olafi pikk kogu on saagiahnelt ettepoole kooldunud, — ma astun lähemale ning näen, et ta sihib kašelottide grupi suunas. Ma ei jõuagi veel taibata, missuguse ta neist on endale märklauaks valinud, sest järsku kõlab pauk, ning „suitsuta" püssirohu suits varjab vaalapüügilaeva vööri. Kuid vaalatrossi sahinat ja plokirataste kriginat kuuldes mõistan, et Olaf on märki tabanud. Mitu jõulist kramplikku tõmmet — ja tross vajub longu. Ootame, senikaua aga laetakse palavikulise kiirusega harpuunikahurit: kõigil on veel meeles suure kašeloti küttimislugu... Aga ei, tross on „paneeril" (meremeeste keeles — püstloodis): näib, et kašelott on tapetud. Hakkame trossi ettevaatlikult välja kerima. Olaf laskub kõhuli bakile ja uurib pingsalt vett. Siis tõuseb ta üles, laotab nõutult käsi ning heidab uuesti pikali. Heidan samuti bakile maha, silmitsen teraselt läbipaistvat veesina ning mõistan viimaks harpuunija nõutust. Miskipärast kerkib üheaegselt veepinnale kaks vaala. Vints tirib üles järjest rohkem ja rohkem vaalatrossi, ning meil avaneb võimalus veenduda, et emalooma täielikult läbistanud harpuun on tapnud ka teise kašeloti, nähtavasti üsna suure vaalapoja.

Vaalad kerkivad veepinnale, ning meie oletused osutuvad õigeks. Seal on üheteistkümne-kaheteistkümne meetri pikkune emavaal ja tema vähemalt kaheksameetriline vasikas. „Avangardi" meestel tõuseb tuju. „Sina aga rääkisid, et reisijad ajavad tingimata kõik nurja," pöördub kapten Makarov Olaf Ekvedti poole. Reisija — see olen mina, ja Olaf Ekvedt muigab hämmeldunult. „Ära usu iga ennet," tähendab lõpuks kapten, misjärel sealsamas hakkab keegi kohe jutustama nii meremeeste keskel levinud kui ka igasugustest teistest ennetest. Meie vanad kaptenid näiteks kardavad esmaspäeva, eriti veel siis, kui esmaspäev langeb ühte 13. kuupäevaga, — „tingimata juhtub siis õnnetus". Meenutame, kuidas inglased Jamaikal pilkavalt naersid selle, esmaspäevaga seotud ebausu üle ning rääkisid: „Naljakad on need venelased, nad on nii ebausklikud — kardavad esmaspäeva. Ma saan aru, kui nad

kardaksid reedet, — reedesel päeval ja eriti veel siis, kui juhtub olema 13. kuupäev, ei läheks ka mina ise miski hinna eest merele, aga esmaspäeval?! Oh neid venelasi!...“ Nad ei saanud põrmugi aru, mille üle me nii lõbusalt naersime, ega jaganud meie lustlikku meeleolu, kui me seletasime, milles on asi.

Kõigest kaks nädalat saime nendes paikades vaalu püüda. Minu silma all tapeti siin üksteist kašelotti, kolm finnvaala ja kaks põhjavaala. Kahel korral tulistasin minagi harpuunikahurist haavatud vaalade pihta, — seda aga on ju nii vähe! Lohutan end ainult tulevikuväljavaadetega, meresõitude ja vaalade küttimisega meie meredel.

14. november. Leningradis sajab lumelörtsi, siin aga püsib, Oskar Ginteri väljenduse kohaselt, umbes säärane ilm, „nagu... Vladivostokis, Okeanskajal“. Tõsi, sügis on Vladivostokis ilus, aga seal pole seda kanget kuumust ja ka sealne taevas pole selline türkiissinine. Meil seisab ees söe punkerdamine vaalapüügilaevadele, ja me sõidame taas Revilla Gigedo saarte juurde. Läheneme Clarioni saarele. Need saared pole millegi poolest kuulsad, kuigi on olemas ebamäärane vihje sellele, et esimesena avastanud Clarioni saare meresõitja Magalhães. Sellest kirjutab ameerika maateadlane H. E. Nunn. Saared asetsevad põhjalaiusel 18—19° ning nende pindala on teatmeraamatu andmeil 4718 ruutkilomeetrit. Alam-Kalifornia poolsaarelt on nende saarteni 450 kilomeetrit. Heaks orientiiriks on Socorro saarel Evermani mägi, Clarioni saarel aga Galliegose ja Tenti mäed. Me teame, et Kalifornia lahes toimub juba ammust ajast vaalapüük, millel oli omal ajal väga suur tähtsus. Nende saarte ja mandri vahel püütakse palju kalu. Ka praegu, kus me liigume kursiga Clarioni saare suunas, on merel näha mitu triivivat mootorlaeva, millede meeskonnad, jämedate bambusritvade järgi otsustades, püüavad tuune ja boniitokalu. Me möödume üsna lähedalt nendest laevakestest, mis, tõsi küll, on meie vaalapüügilaevadest ainult veidi väiksemad, ning hüüdleme vastastikku kaluritega. Meie nähes tõmmatakse veest välja üks keskmise suurusega tuunikala, kelle nad riputavad

vantide külge, et me võiksime nende saaki paremini näha. Mandrile lähemal püütakse ka sardiine, samuti meriahvenaid, mudilasi ja palju muid kalu.

Jõuame „Aleuudi" juurde, mis on jäänud triivi. Kaunis lähedal, umbes nelja miili kaugusel, paistab Clarion. Laseme alla mootorpaadi ja siirdume kalu õngitsema ning minu kollektsioone täiendama. Leiame võrdlemisi ruttu ühe väikese hea supelrannaga lahekese. Ühes kohas on kaldavesi väga sügav, kalju langeb seal püstloodselt sügavusse, ja ma otsustan seal püüdma hakata. Kahe tunni jooksul õnnestub mul püüda paarkümmend eredavärvilist troopikakala, kümmekond määratu suurt meriahvenat (*Sebastodes*'te perekonnast), mitu kuningakala, kelledest igaüks on ligemale puuda raskune, kaks mureeni ja ühe kaheksajala. Kaheksajalga ma üldse ei oodanudki: ta sööstis tormiliselt õngesööda kallale ning haaras selle ühes õngenööriga nii tugevasti kõigi oma kaheksa rohkearvuliste iminappadega varustatud haarme vahele, et suutsin hädavaevu vabastada õngekonksu. Mul on olemas „veesilm" (30-sentimeetrilise läbimõõduga bambustüve tükk, mille ühte otsa on paigutatud klaas), ja läbi selle võib väga hästi näha kõike, mis sünnib isegi 30 meetri sügavusel. Niisuguse „silma" abil võib tundide kaupa huviga vaadelda elu põhjas ja keskmistes veekihtides, eriti niisuguses tuule eest kaitstud lahekeses. Mureenid olid üle meetri pikad ja tegid mulle samuti palju tüli, enne kui õnnestus neid pootshaagi löögiga vaikseks teha. Nende hambad on pikad ja teravad nagu nõelad. Küll nad vingerdasid, olles sööda statud õngekonksu alla neelanud, ja tuleb lausa imestada, et nad õngenööri katki ei hammustanud. Tõsi küll, õngenöörgi on mul suurepärane: jäme inglise nöör, vahejätku ümber aga on punutud vasktraat.

Minu saaki nähes ei suuda meie kiivad kalamehed varjata oma kadestavat vaimustust. Selle aja kestel, kui ma siirdusin rannale hulkuma, asuvad Mark, doktor ja kapten Zarva päästepaati, ning varsti kuulen nende võidurõõmsaid hääli: on püütud esimesed ning nähtavasti suured kalad.

Lahekesele läheneb kaks sõudepaati ameerika tuuni-

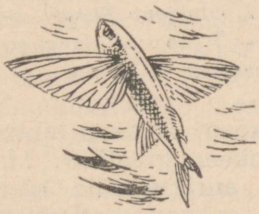
püüdjatega. Selgub, et nad on tulnud siia kilpkonnamune otsima, aga kui peaks mõni kilpkonn ette juhtuma, siis on neil ka tema jaoks koht valmis vaadatud. Nad leiavad siin kiiresti nii seda kui teist. Kaugemale saare sisemusse ei pääse. Meie riietus on kergevõitu, kaktustega aga pole nalja — võimsad ogad tõkestavad läbipääsu. Tõsi, oleme varustatud pikkade nugadega, kuid iga samm nõuab palju vaeva, tihniku hõrenemist aga pole näha. Meremehed ameerika kalalaevalt räägivad, et saare teisel küljel leidub mugavamaid radasid ja et neid mööda saab tungida saare sisemusse; kuulu järgi olevat seal avastatud isegi üks või mitu allikat mageda veega, kuid selle teate kontrollimiseks pole meil aega. Räägivad, et sellele ja ka teistele seni asustamata saartele on tekkinud isegi elanikke. Jutustavad oma kalapüügist. Nagu selgub, püüavad nad alguses söödaks sardiine ja alles pärast seda siirduvad tuunipüügile. Püütud tuuni- ja boniitokalu hoiavad nad jääl, külmutusruumis, söödakalu sardiine aga laeva ahtris asetsevas väikeses basseinis. Sõidame oma mootorpaadiga nende laeva juurde, ja nad kutsuvad meid püüki pealt vaatama. Asi seisab selles, et saare lähikonda on ilmunud parv tuunikalu, nähtavasti mingit saaki taga ajades. Meil ei tule kuigi kaua oodata, sest tuunikalad ujuvad laeva lähedusse, ning kalurid hakkavad surnud sardiine käputäite kaupa kalasumbast merre pilduma. Samas lastakse vette ka kaks õngenööri, kusjuures kumbki neist on kahe bambusridva külge kinnitatud. Õngeridvad asetatakse spetsiaalsetesse pesadesse, kuid praegusel momendil on kumbki ritv eri kaluri kätes; järelikult püüavad ühe, sardiiniga söödastatud õngekonksuga üheaegselt kaks kalurit. Meie juuresolekul püütakse kolm väiksemat tuunikala. Erilist huvi see püük meis ei ärata. Põnev oleks siin spinninguga püüda! Siis oleks tõepoolest huvitav. Nii aga on vaja üksnes vilumust, et õnge otsa sattunud kala kahe ridva abil üheaegselt laeva juurde tõmmata, misjärel tuun haaratakse kahva ja pannakse jääle.

Juba kostavad „Aleuudi" viled. Me jätame kaluritega hüvasti, asume oma paati, käivitame mootori ja

ruttame koju. Me loodame, et meie kalasaagist saab tore õhtusöök kogu flotilli meeskonnale, seda enam, et juba oma esimeste saakide põhjal oleme jõudnud väärtiselt hindama hakata kohalike kalade väärtusi.

15. november. Eilsel nõupidamisel otsustati muuta meie marsruuti. Läbime kogu Vaikse ookeani, algul sõidame Havai saartele, külastame Honolulut, varume seal värsket toidumoona ja vett, sealt aga edasi Jaapanisse ja Vladivostokki.

Meie järjekordsete loengute teemaks on Vaikne ookean, selle uurimise ajalugu, Havai saarte avastamine ja nende ajalugu. Kirjandus Havai saarte kohta pole meil just eriti rikkalik, kuid selle lünga täidavad vene ümbermaailmasõitjad — uute maade avastajad: Krusenstern, Lisjanski, Golovnin, Kotzebue. Need raamatud on mul kaasas, ja missuguse erutusega ma loen nüüd veelkordselt neid meie väljapaistvate meremeeste oivalisi ülestähendusi.

SEITSMES PEATÜKK

Liigume Havai saarte poole. — Ookeani kõrb. — Jälle vaalad. — Vaalalihast biifsteek. — Igavese kevade maa. — Honolulu ja Pärlisadam. — Petja Jelissejevi „metslased". — Honolulu — vaalapüügikeskus. — Ananasside ja suhkruroo maa. — Pisut ajalugu. — Jooni Vaikse ookeani probleemist. — Waikiki. — Honolulu turul. — Burnes Pauaghi Bishopi muuseumis. — Legend kuningas Ronast. — Kapten Cook Havai saartel. — Venelased Havai saartel. — Lahkumine Havai saartelt. — Töötud „paradiisisaartelt".

Kui tühi on ookean! Tulevad tahtmatult meelde tuntud nõukogude okeanograafi J. M. Šokalski sõnad: „Oma suuruse ja aurikuliinide hõreduse tingimustes kujutab Vaikne ookean endast peaaegu kõrbet." Oleme juba nädal aega teel, aga pole kohanud veel ühtki laeva. Ainult kaks või kolm fregattlindu ilmub aeg-ajalt meie laeva lähedusse ning lendab siis uuesti kusagile ära, kord meist maha jäädes, kord jälle ette jõudes. Ääretu veekõrb. Esimese eurooplasena nägi teda Balboa ja nimetas ta Lõunamereks. Rea sajandite jooksul pärast Balboat oli ta tõepoolest Lõunamereks hispaania kolonistidele, kes olid asunud elama rannikule Peruu ja Mehhiko vahel. Kõigile meremeestele oli ta Lõunamereks, sest sellel merel sõites orienteerusid nad lõunapoolkera tähtede järgi: need olid oivalised lõunataeva tähtkujud, mis valgustasid laevadele

teed — Lõuna Rist, Lõuna Kolmnurk ja Magalhãesi pilved, mis laialdases passaattuulte piirkonnas on hästi nähtavad ja nii hädavajalikud meresõiduks selles ääretus ookeanis. Magalhães nimetas selle Vaikseks mereks, ja ka meile on ta Vaikne meri — Vaikne ookean. Ainult kerge tuuleke kurrutab õige pisut tema veepinda; vesi on sinine ning läbipaistev, ülal selge taevasina. Aga ööd on pimedad, lähedastena paistvate tähtedega. Seda kõrbet elustab ainult meie neli laeva; on rõõmustav näha pimedal õhtul vaalapüügilaevade tulesid. Liigume aeglasemalt. Laevad, õigemini nende põhjad, on tihedalt kattunud igasuguste merikarpidega ja vetikatega, see aga mõjub meie sõidukiirusele.

Vahin ookeani tumesinisesse vette, kuni silmad valutama hakkavad, kaotamata ikka veel lootust näha seal midagi elavat — delfiini, haid, võib-olla koguni vaala või lihtsalt mõnd lendkalade parvekest. Aga mitte midagi! Isegi fregattlinnud, kes meid esimestel päevadel saatsid, on nüüd kadunud. Aga need on ju kohad, kus möödunud sajandil peeti jahti kašelottidele. Muide, on võimalik, et suured kašelottide karjad liiguvad kusagil 15—20 miili kaugusel meist ja me ei näe neid. Purjelaevad liikusid siksakiliselt, halssides, meie tee aga on sirge. Kõrb. Prooviks lasksime sellesse veesinasse planktonivõrgu, aga see tuli tagasi absoluutselt tühjana, ometi lasksime ta 500 meetri sügavusse.

Kirjanduses ülistatakse alati Vaikse ookeani ekvatoriaalse piirkonna kliimat, mida iseloomustab soojus ja pehmus. Kõikjal pöörijoonte vahelisel alal püsib merepinnal aasta ringi peaaegu muutumatu 25-kraadine temperatuur. Siin puhuvad mõõdukad tuuled, mille jõud tõuseb harva üle 4 palli; tihtilugu esineb ka täielikku tuulevaikust. Taevas on siin alati selge, udu esineb ainult Aasia saarte ahelike ja Ameerika ranniku lähikonnas. Siin, pimedate sametiste öödega troopikavööndis, hiilgavad tähtkujud harukordse eredusega. Madalad atollid oleksid asustamatud juhul, kui selles ookeaniosas, kus nad paiknevad, möllaksid tormid: orkaanid on siin küll väga haruldased nähtused, aga neid esineb siiski, ning säärastel juhtudel uhavad lai-

ned nende paradiisisaarekeste elanikud viimseni ookeani voogudesse.

Me teame, et vaatamata oma väiksusele ning laialipillatusele põhjustavad Vaikse ookeani vulkaanilised ja korallsaarestikud siiski mõningaid häireid passaattuulte tsooni atmosfääri rahulikus seisundis. Kõrgeid mäetippe omavad vulkaanilised saared, nagu seda on Havai saared, millede poole me sõidame, kondenseerivad oma mäeharjade ümber niiskust. Tihti katavad neid mäeharju pilved, milledest vallanduvad paduvihmad, mis on tõtt öelda, küll väga lühiajalised, kuid niisutavad ohtrasti orge ja mägismaad. Sellest niiskusest piisab täiel määral selleks, et mägede nõlvakud kattuksid kõige rikkalikuma troopilise taimestikuga. Seda me nägime juba Jamaikal, Panamas, Vaala lahes ja Kostariikas, nüüd saame seda näha Vaikse ookeani keskosas, Havai saartel.

Ent Havai saared ei koosne mitte ainult kõrgete mägedega vulkaanilistest saartest: selles saarterühmas leidub ka atolle, madalaid korallsaari. Seal on rohkesti madalaid laguune, millede läbipaistev vesi torkab silma juba kaugel horisondil. Need laguunid, millele troopikapäike heidab oma kiiri peaaegu püstloodselt, kujutavad endast mahukaid katlaid, kus vee temperatuur on paljude kraadide võrra kõrgem ümbritseva mere temperatuurist. Vesi neis aga uueneb aegamööda kitsaste kanalite kaudu, tõusu ajal. See põhjustab vee intensiivset auramist ja nende atollide kohal asetsevate õhukihtide tunduvat soojenemist. Küllastunud veeaurudest, tõusevad viimased atmosfääri kõrgematesse kihtidesse. Tõusvate õhuvoolude tulemuseks on aurude kondenseerumine; see põhjustab elektrilisi nähtusi, mille tagajärjeks on ülitugevad pikselöögid ja paduvihmad.

Esialgu sõidame Vaikse ehk Suure ookeani tuulevaikses tsoonis. Kõigest sellest jutustan ma meie meremeestele õhtutundidel, kui me koguneme dekile ja ainult üks elektrilambike valgustab minu lektorilauakest. Kõik istuvad või lebavad dekil ning kuulavad suurima huviga (ütlen seda liialdamata, sest meil on noored inimesed, kes õpivad armastama merd ja kõike

seda, mis on merega seotud) esimestest Vaikse ookeani vetele ilmunud eurooplastest, Magalhãesi elust, eurooplaste julmustest avastatud maade päriselanike suhtes.

Sel õhtul läheme laiali hilja. Kavatsetud loengust kujunes küsimuste ja vastuste õhtu, millest võtsid osa ka professor Smirnov ja meie kapten Leonti Ivanovitš, kes on „suurte avastuste ajastuga" hästi kursis.

... Alles 26. novembril, 700 miili kaugusel Havai saartest, märkasime mõnd vaalade fontääni. Vaalapüügilaevad sööstsid muidugi neid taga ajama, kuid üksnes kapten Zarval õnnestus ühe vaala kurss läbi lõigata, ning harpuunija Carlsen tappis tolle vaala. See oli väga vana vaal. Me vaatlesime teda üksikasjaliselt „Aleuudi" pardal, ja kuigi norralased nimetasid teda põhjavaalaks, ehk ivašivaalaks, jõudsime lõpuks veendumusele, et see pole põhjavaal, vaid sellele väga lähedane ning sarnane vaalaliik, niinimetatud Bryde'i vaal. Kuid need vaalad esinevad tavaliselt ainult Lõuna-Aafrika rannikul, Vaikses ookeanis on nad väga haruldased. Selle vaala liigilise kuuluvuse tegime kindlaks alles hiljem, võrreldes tema kiuseid meie kollektsioonis leiduvate vaalakiustega. Vaala magu oli täidetud mingisuguste väikeste kalade massist, kelle liiki me ei suutnud kindlaks määrata, sest nende pead olid juba seedunud. Nähtavasti asetsevad kusagil siin senini veel kaardile kandmata kalarikkad madalikud. Vaal oli väike ja väga lahja. Temast sai ainult 75 kilogrammi rasva. Aga selle vaala lihast valmistatud biifsteek oli suurepärane. Kokk kandis hoolt liha leotamise eest kerges soolvees ja seejärel, meie nõuande kohaselt, ka äädikas, praadis liha sibulaga, ja sellest sai oivaline roog, mis meenutas vasikaliha. Osa vaalalihast paigutasime külmutusruumi: külmutatult kaotab see oma spetsiifilise vaalaliha-maitse, meie aga ei ütle edaspidigi ära vaalabiifsteegi söömisest.

28. novembril tulid nähtavale Havai saared, õigemini küll nende mägede harjad. Laevadekil käib juba mitmendat korda kibekiire kraamimine. Kuigi oleme tapnud vähe vaalu, on meie laev ikkagi hakanud leh-

kama, ja me katsume nüüd kasvõi veidigi rasvakihti reelingutelt maha kraapida ning vaalakerede töötlemisplatsid lõplikult puhtaks küürida. Pestakse keeva vee ja pesupulbriga, kuid nagu öeldakse, vahelduva eduga. Ikkagi on tunda kerget haisu...

Mul' on käes Jack Londoni „Reis „Snarkil"". Me läheneme ju Havai saartele peaaegu samade teede kaudu. Nüüd näen minagi enda ees kuulsat Mauna Kead (Valget mäge). See on Vaikse ookeani saarte kõrgeim mäehari, tema kõrgus on 4214 meetrit. Mäehari on lumega kaetud, õigustades seega oma nime. Tema kõrval, pisut põhja pool, asub tegutsev vulkaan Mauna Loa. See vulkaan purskab väga sageli, iga kolme-nelja aasta tagant. Kusagil selle vulkaani nõlval asetseb Kilauea kraater, mille ümbermõõt on üle 13 kilomeetri ja sügavus üle 200 meetri: see kujutab endast keeva laavaga täidetud järve. Mõne aja pärast avaneb meie pilkudele Maui saarel asetseva kustunud vulkaani Haleakala (eesti keeles — päikese eluase) tipp. Veel rohkem põhja pool asub Molokai saar, kus elavad pidalitõbised. Kõik need nimed on mulle ja ka paljudele teistele tuttavad juba lapsepõlvest saadik. Ainult vähesed meie hulgast pole ehk lugenud Jack Londonit ega mäleta tema jutustust „Makaloa niinmatil" või „Reisi „Snarkil"". Meie noorsoo hulgas on ta väga populaarne ning armastatud kirjanik, meie meeskonna liikmed aga, kordan siin seda, on peaaegu kõik veel niisuguses eas, kus lapsepõlve- ja noorusaastad on alles päris hiljutine minevik... Muide, inimene on nii kaua noor, kuni ta silmades sätendab huvi elu vastu, kõige uue ja kõige selle vastu, mis teda ümbritseb. Vaadake, kuidas säravad Nestor Aleksandrovitši silmad! Ma mäletan, kuidas särasid akadeemik Obrutševi silmad, kui me rääkisime oma siirdumisest ümbermaailmasõidule.

Havai saared asetsevad Vaikse ookeani troopikavööndis põhjalaiuse 18°54′ ja 22°15′ vahel. Enamiku aastast puhuvad siin püsivad kirdepassaadid, mis toovad rikkalikke sademeid ja jahedust. Havai saarte kliimale avaldab mõju ka Põhja-Ameerika rannikult tulev ning jahedust toov külm Kalifornia hoovus.

Tuulte ja hoovuse ühise toime tulemuseks on see, et Havai saarte kliima on imetlusväärselt ühtlane, mahe, troopikavööndile omase rammestava kuumuseta. Honolulus näiteks on kõige kõrgemaks temperatuuriks +32°, kusjuures madalamat temperatuuri kui +11° pole seal veel kunagi täheldatud. Ent mõningatel mägedel püsib talvekuudel siiski lumi.

Mitte asjata ei nimetata Havai saari „igavese kevade maaks".

29. novembril 1932. aastal jõudsime Oahu saare juurde, mis on suuruselt kolmas, aga oma ilu poolest, nagu räägitakse, kogu Havai arhipelaagis kõige kaunim. Siin asub administratiivne keskus ning tähtsaim sadamalinn Honolulu, siin asub ka kuulus Pärlisadam (Pearl Harbour). Kunagi oli see Vaikse ookeani vaalapüüdjate kesksek kokkutulekukohaks. Siin, sellel paradiisliku kliimaga saarel, veetsid möödunud sajandi vaalapüüdjad pärast vaevarikkaid meresõite põhjavetes oma puhkepäevi ning laristasid läbi oma ränga vaevaga teenitud raha. Reidilt, kus me seisame sadamavõimude saabumist oodates, paistab silma gooti stiilis ehitatud torn havailaste traditsioonilise tervitusega „Aloha"; see on kujundatud hiiglasuurtest tähtedest, mida öösel ümbritsevad pärjana põlevad elektrilambikesed. Raske on täpselt edasi anda, mida õieti tähendab „Aloha". Selle sõnaga väljendatakse tervitust, sõprustundeid, kõige hea soovimist, armastust...

Vasakul paistab silma tohutu suur ananass — ananassikonserve tootva vabriku reklaam. Havai on ju ananasside maa. Ainult mereäärne rannariba on valge, kõik muu kaob rohelusse. Rohelusse upub ka linn, kuid tema kohale kõrguv hiiglasuur mägi — „Punšikarikas" — on hall, roheluseta. Laeva juurde sõidab kaater arsti, sadama-agendi ja lootsiga. Meid viiakse söesadama kaide juurde, sest me hakkame oma vaalapüügilaevu söega varustama. Loots juhib „Aleuudi" sadamasse. Honolulu tähendab „Vaikne sadam", ja see nimi on täiel määral õigustatud. Möödume sadamasildadest. Siingi avaneb meile pilt, mis on sellel reisil läbitud teiste sadamate põhjal meile juba

nii tuttavaks saanud, — sadamakai ääres roostetab kümneid laevu... „Pole lasti," tähendab loots, „kriis."

Mulle meenub tahtmatult üks koomiline juhtum, mis leidis aset meie eskaadri lähenemisel Honolulule. Ma seisin paadidekil ning vaatlesin huviga Oahu saare kõrgele kerkivaid sinakasmusti, osaliselt sissevarisenud vulkaanide kraatreid, mis paistsid teravalt silma mägede jalameid ümbritseva lopsaka roheluse taustal, koolduvatest kookospalmidest ja banaanipuudest palistatud pimestavalt valget randa, nende puude varju peitunud heledavärvilisi majakesi, meenutasin Jack Londonit ja tema armastust Havai saarte vastu, tema suurepärast „Snarki", kui järsku minu alatine reisikaaslane Petja Jelissejev, kellele tema kohutava jõu pärast oli antud nimeks Petja-gorilla, kõmistas oma sügava bassihäälega: „Boriss Aleksandrovitš, metslased tulevad... saarelt... kanakid..."

Parda lähedalt möödus koketne jaht, milles istus tõmmu, tuliuutes valgetes rõivastes noormees, kuna purjeriide taga võis näha veel kaht kogu. Nagu moežurnaali lehekülgedelt maha astunud „metslased" ja samas äsja katlaruumist välja roninud, üleni söega määrdunud ning ainult „häbelikkuse põllega" (käterätiga) kaetud Petja, kes tõepoolest meenutas kapten Cooki aegade metsinimest! Nähtavasti oli Petja fantaasia kandunud kakssada aastat tagasi, just tollesse aega, millest ma jutustasin eile oma järjekordsel loengul.

Siseneme kitsasse lahekääru ning vaierdume sadamakai ääres. Meie ümber koguneb paate lastega, kes teevad ettepaneku visata neile metallraha vette. Muide, seda mainitakse vist küll igas kirjutises...

Kaldal on vältimatu politseinik ja mitukümmend eri rahvusest inimest, kes jooksevad meie laeva ahtri suunas. Neid meelitab ligi meie punane lipp, mille siidi liigutab paitavalt õrn tuul. Pääs dekile on esialgu keelatud, ja seepärast pole meid veel keegi külastanud. Lõpuks on formaalsused sissesõidu ja meie dokumentide viseerimise asjus lõpule viidud ning me võime kaldale siirduda. Mõistagi ihaldame me kõik pääseda

rannale, mida on külastanud ka meie kuulsad meresõitjad.

Kui silmitseda piltpostkaartidel või reklaam-albumites kujutatud „igavese kevade maa" (nii nimetatakse neil Havai saari) kaunidusi, siis võib tekkida arvamus, et nende õnnelike saarte elanikud elavad endiselt idüllilises poolürgses olukorras oma rohtonnides, kattes oma keha ainult rohust tehtud „häbelikkuse vööga". Ent kogu Oahu saare kohta leidsin ma ainult ühe rohtonni, mida säilitatakse mälestusesemena tulevastele põlvedele, rohust seelikutes tütarlapsi aga võib kohata üksnes ... tsirkuses. Seal esineb rahvatantsude ja -lauludega kuus või seitse enam-vähem puhtaverelist havai *„girl'i"*. Nii tantsud kui ka laulud on omapärased, ent imekaunid. Samas tsirkuses võib kuulda ka havai kitarri, mille meloodilised helid meile nii väga meeldivad. Selle kitarri helid kostavad ka mõnest restoranist ja kuulsast hotellist „Moano", kuid mujal ma seda kitarri ei kuulnud, kuigi seisin mõnikord kaua aega rannal, kuulates kohalike kalurite poolt lauldavaid nukrameelseid havai meloodiaid.

Oma eksisteerimise eest võlgneb Honolulu tänu vaalapüüdjatele, kes valisid siinsamas kõrval asetseva, merelainete eest riffidega varjatud ja kirdepassaatide eest mägedega kaitstud Pärlilahe oma peatus- ja puhkepaigaks sõitudel Ameerikast Beringi, Tšuktši või Ohhoota merre ning nendest meredest lõunameredesse. Siin leidsid vaalapüüdjad eest pehme kliima, lahke ning heasüdamliku elanikkonna, rohelust, külluses värsket toidumoona ja kõike muud, mis meremehele läheb tarvis lühiajaliseks puhkuseks. Vaalapüüdjate järel ilmusid kohale misjonärid, kes leidsid siin viljaka pinna kui mitte „jumalasõnale", siis vähemalt oma kaubandusalastele vägitegudele. Iga misjonär võttis saartele ilmudes kaasa peale evangeeliumi ka igasugust kaupa, peamiselt riiet, mitmesuguseid pisiasju ja sageli ka vägijooke. Asula ühes otsas pidas ta jutlusi, teises otsas aga avas oma poekese. Jutlustes ta müristas ja paukus kõlvatuse vastu, kõlvatuseks ja häbituseks aga nimetas misjonär saarlaste harjumust peaaegu ilma rõivasteta läbi ajada. Osava petturi poolt

eredates värvides kirjeldatud põrgupiinad rabasid sügavalt eilsete paganate rikkalikku fantaasiat, ja kanakid, kellel oma algelise rõivastuse kõlvatusest senini aimugi polnud, „veendusid" nüüd vajaduses katta oma alastiolekut. Aga kust võtta selleks raha, sest jutlustaja-kaupluseomanik nõuab ju sularaha? Ja nii mõnigi havailanna, olles kohutatud põrgu ja põrgupiinade nägemustest, läks tänavale, püüdis seal kinni mõne nokastanud meremehe ning sai koos dollaritega igasuguseid haigusi. Ent kõlblus võidutses — saadud dollarite eest osteti misjonäri poest kleit, ja juba järgmises jutluses ei unustanud kavalpea mainimast, et see ja see naine on asunud oma hinge päästmise teele. Misjonärid ehitasid endile verandadega maju, asutasid rikkalikke aedu ja linn aina kasvas. Sadam meelitas ligi Ameerikast Hiinasse sõitvaid kauba- ja sõjalaevu.

Saared osutusid rikkaks hästilõhnava sandlipuu poolest, mida raiuti halastamatult. Honolulust sai vaalapüügikeskus. Siia vedasid oma riskantse töö vilja põhja- ja lõunamerede vaalapüüdjad, siia sõitsid kokku Breemeni, Hamburgi, New Yorgi ja Londoni kaupmehed üles ostma vaalarasva ja -kiuseid, siin värvati meeskondi uute vaalapüügiekspeditsioonide jaoks. Kaubanduskompaniid ehitasid oma kontoreid, avati panku, ladusid ja kauplusi. Linn kasvas ning rikastus. Esimene ameerika vaalapüüdja randus Havai saartel 1819. aastal. Ligikaudu samal ajal algas Vaikse ookeani põhjaosas suurejooneline vaalapüük. 1846. aastal saabus Honolulusse üle 600 vaalapüügilaeva. Valged elasid siin ülihästi ning rikastusid, kanakid aga hakkasid välja surema; nende väljasuremine toimus aeglaselt, kuid järjekindlalt.

Paljude reisijate tunnistust mööda olid havailased füüsiliselt terve, moraalselt tagasihoidlik ning elurõõmus rahvas. Kõik vaatlejad märkisid, et see oli ülimal määral andekas rahvas. Sellest kirjutavad ka möödunud sajandi algul Havai saartel käinud vene meremehed J. F. Lisjanski, V. M. Golovnin ja O. Kotzebue, kes jutustavad suure südamesoojusega nende saarte elanikest ning hindavad väga kõrgelt nende kultuuri. Kotzebue märgib eraldi põllumajanduskultuuri kõrget

taset Oahu saarel, mida ta külastas 1816. aasta novembris. Ta kirjutab:

„Tarot täis istutatud põllud, mida võib vabalt järvedeks nimetada, köitsid mu tähelepanu. Iga niisugune umbes 160 ruutjala suurune põld moodustab korrapärase nelinurga ning on, sarnaselt meie basseinidele, ümberringi kividega ääristatud. See põld (või tiik, sest ka selleks võib teda nimetada) on paari jala sügavuselt vee all, ja sellesse soisesse pinnasesse istutataksegi taro juur, mis kasvab ainult säärases niiskuses; iga põld on varustatud kahe lüüsiga selleks, et ühest küljest vett sisse lasta ja teisest küljest seda välja lasta naaberpõllule. Põllud alanevad järk-järgult, nii et üks ja seesama vesi, mis voolab välja kõrgemal asetsevast veekogust, kuhu ta juhitakse ojast, niisutab laialdasi istandikke. Istutamise ajal lastakse vesi tavaliselt alla selliselt, et teda ei jää sinna rohkem kui pool jalga; sellesse soosse istutatakse pealseid neilt taimedelt, millede juured on juba küljest ära võetud; pealsed juurduvad kiiresti ning kolme kuu möödudes on valminud uus saak. Taro nõuab palju ruumi, sest ta ajab tugevaid juuri; tal on pikad varred ja suured lehed, mis näivad ujuvat veepinnal. Põldude vahel asuvate, 3 kuni 6 jala laiuste vahemike kummalegi servale on istutatud suhkruroogu või banaane, mis moodustavad meeldivaid varjulisi alleesid. Elanikele on need taropõllud veel ka ses suhtes kasulikud, et kalad, keda püütakse kaugelasuvatest ojadest ja siis sellesse vette lastakse, kodunevad siin väga hästi. Täpselt samuti toimivad saarlased ka merekaladega meres, kus nad kasutavad mõnikord väliseid korallrahusid, ning ehitades viimaste juurest kaldani ulatuva korallkividest seina, loovad otse merre hõlpsasti kasutatavaid kalasumpi. Niisugune sump nõuab, tõsi küll, palju töövaeva, aga hoopiski mitte seda oskust, mida nõuavad taropõllud, millede rajamine eeldab nii töövaeva kui ka oskust. Ma ise nägin suuri mägesid, mis olid kaetud niisuguste põldudega, mida niisutavat vett järk-järgult alla lasti; iga lüüs moodustab väikese kose, mis suhkruroo- või banaanialleede vahel asuvasse naabertiiki langedes pakub harukordselt meeldivat vaatepilti."

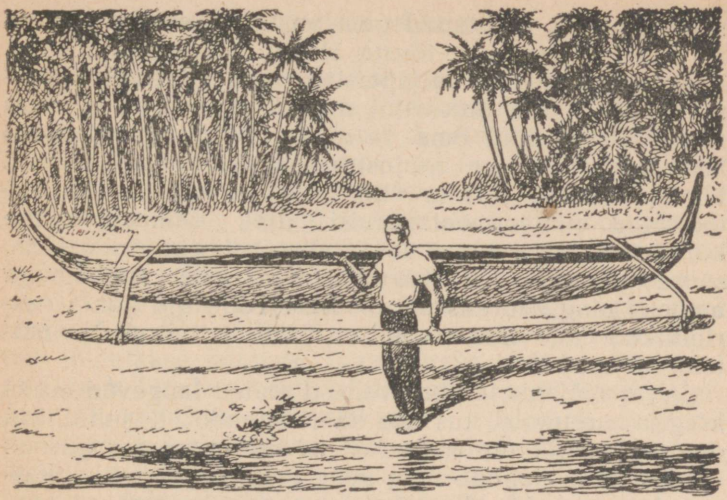
Havailased polnud mitte üksnes osavad põlluharijad ja kalurid, vaid ka tähelepanuväärsed meresõitjad. Nad lõid originaalse ning väga teravameelse konstruktsiooniga paadid — kanuud, mis olid erakordselt meresõidukõlvulised ja hästi kohandatud kaugesõitudeks. Havailased orienteerusid suurepäraselt tähtede järgi ning võtsid oma kanuudel ette pikki meresõite, väljudes oma saarestiku piiridest ja külastades kaugelasetsevaid saari.

Nagu mulle teatati, on käesoleval ajal puhtaverelisi havailasi kogu arhipelaagil umbes 20 000 inimest. Ent alles 130 aasta eest oli neid 300 000—400 000.

Kuni XIX sajandi lõpuni kujutasid Havai saared endast „sõltumatut" kuningriiki. 1893. aasta „revolutsioon" muutis nad „vabariigiks", aga juba 1898. aastal annekteerisid Ameerika Ühendriigid selle vabariigi, jättes saartele silmakirjaks „pärismaise" omavalitsuse ning määrates ametisse ameeriklasest kuberneri ameerika administratsiooniga. Kuid sellele eelnes salajane võitlus, mille alustasid juba Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide misjonärid. Sellesse võitlusse püüdis vahele segada ka Jaapan, kes sai väga hästi aru, et jänkid, kinnitades oma kanda Vaiksel ookeanil ning luues Havai saartel võimsa merebaasi, omandavad suurepärase eelposti oma ekspansiooniks Aasiasse, esmajärjekorras Hiinasse.

Havai saartel jutustati mulle ühest iseloomulikust juhtumist. Kord, kui Ameerika eskaader oli Jaapanis külaskäigul, tundis üks Ameerika kõrgematest ohvitseridest nende eskaadrit vastu võtma tulnud Jaapani ohvitseride hulgas ära oma endise ideaalse teenri, kes oli nagu vits vette kadunud. Enne seda aga olid läinud kaduma tähtsad dokumendid, millede kadumist kuni selle kohtumiseni teenri arvele ei pandud.

Ka sel ajal, kui me külastasime Havai saari, jätkasid ameeriklased aktiivselt selle rajooni, eriti aga Pearl Harbouri ehk Pärlisadama, Ameerika suure sõjalaevastikubaasi kindlustamist. Kuid asi seisab selles, et tööjõuks on siin jaapanlased. „Sellega tuleb leppida," tähendas selle loo jutustanud Ameerika ohvitser, „ehi-

Havai kalur kanuuga.

tajateks on ju erafirmad, need aga palkavad kõige odavamat tööjõudu — jaapanlasi ja hiinlasi."

Honolulus on 96 000 elanikku. Siin on tohutu palju autosid. Räägitakse, et kakskümmend aastat tagasi liikunud Honolulu tänavatel väga palju ratsanikke, — seal sõitnud ringi terved kavalkaadid; nüüd asendavad neid pikad autode rodud. Siingi avaldub kriis — taksiautode kompanii on sunnitud vedama sõitjaid trammipileti hinnaga, ning me võime endile iga päev lubada lõbu sõita 10 sendi ees taksoga ning supelda Waikikis, mida nii värvirikkalt on kirjeldanud Jack London.

Honolulu tänavad — need on tavalise Ameerika väikelinna tänavad: palju kauplusi, peamiselt jaapanlaste omi. Kaubad on suuremalt jaolt jaapani või saksa päritoluga. Kõikjal ananassid — värsked ja konserveeritud — ja väga odavad.

Peaväljakul, mingi hoone vastas, mis paistab silma oma kuivavõitu arhitektuuri poolest, seisab Havai saarte kuninga Kamehameha I mälestussammas kullatud pronksist — mantlis, peas kiiver ja käes oda. See oli Havai saarte ühendaja, kes sai laialdaselt kuulsaks

seeläbi, et ta, hävitanud oma vastased, suutis väikese rajooni vürstikesest tõusta Havai saarte kuningaks. Tema kohta loeme väljapaistva vene meresõitja Vassili Mihhailovitš Golovnini raamatust, kes on nii haaravalt kirjeldanud oma reise ja vangipõlve jaapanlaste juures. Suure soojustundega jutustab Golovnin Havai saartest, kus ta viibis oma aastail 1817—1819 teostatud ümbermaailmareisi ajal, samuti nende kuningast, keda ta nimetab ebatavaliseks inimeseks, suure mõistuse ja haruldaselt kindla iseloomuga meheks ning suureks patrioodiks. Tolle aja kohta eesrindlikud Golovnini vaated on üldiselt tuntud. Nii näiteks kirjutas ta:

„Avar mõistus ja ebatavalised anded langevad osaks kõigile surelikele, kus nad ka ei sünniks, ja juhul, kui oleks võimalik mitusada last maakera mitmesugustest osadest ühte koguda ning meie reeglite järgi üles kasvatada, siis võib-olla võrsuks nende hulgast rohkem käharjuukselisi ning mustanäolisi suuri inimesi kui eurooplastest sündinute hulgast. Saarlaste seas leidub vaieldamatult inimesi, kellele on antud kaugelenägev mõistus ja harukordne vaimukindlus. Ehkki seesugused inimesed esimesel kohtumisel eurooplastega pidasid viimaseid üliinimlikeks olenditeks, märkasid nad peagi nende juures neidsamu puudusi, milliseid nägid enestegi juures, ning nägid ära, et nad on kõiges samasugused. Nende hulgas leidub isegi mõttetarku, kes oma tahtekindluse poolest ei jää maha antiikaja filosoofidest, kelle nimed on meile säilitanud ajalugu." Niisuguse hinnangu andis ta Havai saarte elanike kohta.

Hästikorrastatud maantee, asfalttee, viib Waikikisse — Honolulu lähedal asetsevasse suvituskohta ning kuurorti. Me sõidame iga päev sinna suplema — mööda umbrohelusse uppuvatest bangalotest, kihutame mööda kookospalmide alleed päris veepiiri läheduses. Waikiki hämmastab teid juba esimesel silmapilgul oma toreda supelranna ja tohutu kõrgete lainetega, mis kerkivad kusagil kaugel horisondil. Harjalised kõrglained sööstavad üksteise järel ranna poole ning purunevad vastu kallast. Igal pool, kuni silmapii-

rini, on näha sadu suplejaid ja kümneid „laudadel sõitjaid".

Supelrannas on palju kabiine lahtiriietumiseks ja seeni-päikesevarje kaitseks päikesekiirte eest. Veidi kaugemal hiiglasuur kuursaal ja vetelpäästejaama vaatlustorn. Supelranna korall-liiv on lumivalge ning eraldub kaunilt tumeda roheluse taustal. Muidugi istusime me pingil, millel kunagi puhkas Jack London. Muide, võib-olla see polegi enam sama pink, aga vaade on sama, ümberringi seesama veetlev ilu. Plaažil on peaaegu eranditult noored, elurõõmsad, nagu igal pool mujalgi maailmas. Palju suurepäraseid sportlasi. Kuidas sõidetakse laudadel lainemurrus, seda on kirjeldanud Jack London. Mida võiks lisada sellele mere, lainete ja oivaliste „veeratsanike" hiilgavale ning nii kunstilisele kirjeldusele? Meiegi proovisime sõita laudadel; need loovutati meile otsekohe heameelega, lõbusa naeru saatel, kuid nende laudadega kaugele ujuda ning seal laineharjadel lennata polegi nii lihtne. Katseid ju tehti, ent kas maksabki öelda, et need lõppesid ebaõnnestumisega? Hea, et me ei erinenud kohalikest suplejatest oma nahavärvuse poolest: meresõidu kestel olime kõik nii pruuniks põlenud, et ainult silmad ja juuksed reetsid meis eurooplasi, kuna kõiges muus aga ei erinenud me põrmugi puhtaverelistest kanakkidest.

Me tutvusime siinse vetelpääste-meeskonnaga. Need toredad poisid demonstreerisid meile meeleldi oma päästevahendeid: suurepärased gikid*, igasugused köied ja igati korralik päästepaat. Nende hulgas oli puhtaverelisi havailasi, segaverelisi ja valgeid, kuid polnud jaapanlasi. Päästetöö on neil väga hästi korraldatud ja nad on uhked selle üle, et viimaste aastate jooksul pole neil olnud ainsatki õnnetusjuhtumit. Neis tekitab vaimustust Petja Jelissejevi muskulatuur ja see, kui kerge vaevaga ta tõstab kõige raskemaidki pomme. Mõningal määral imestab neid seegi asjaolu, et meie seltsimehed tunnevad hästi poksi ning pareerivad kergesti isegi vältimatuina näivaid lööke. Miski-

* g i k k — (ingl. *gig*), kitsas kerge sõudepaat. *Toim.*

pärast peavad nad poksi anglosakside privileegiks... Me oleme palju treeninud „Aleuudi" pardal ülesseatud võimlemiskangil ning hämmastame nüüd oma tuttavaid mitmesuguste harjutuste viimistletud puhtusega. Iga päev ootavad meid ees meie uued tuttavad ja nende ring üha laieneb.

Siinne ilmastik aga rõõmustab iga päev oma värskusega ja selge taevaga. Päeval esineb lühiajalist äikest paduvihmaga, mis muudab tänavad silmapilkselt veeojadeks, öösel aga värskendab õhku hõre vihm.

Kevad on lillede aeg. „Igavese kevade maa" õigustab oma nime. Kõikjal on palju lilli, tänavail aga müüakse veel erilisi, üksnes kroonlehtedest tehtud vanikuid; need vanikud kannavad siin nimetust „lei". „Leisid" kaelas kandes jalutavad ringi noored, aga ka elatanud inimesed ei jää nendest maha. Ka mõne meie meremehe kaela on ilmunud „leid". Enamik kajutitest on täis lilli, millede lõhn hõljub ringi koridorides. Laeva ühiskajutis seisavad hiiglasuured lillekimbud, mida meile iga päev toovad meiega sõbrustavad saareelanikud. Meie sagedasteks külalisteks on ka havai kalurid — tõelised kanakid, kes sõidavad tihti siia oma kaugelasuvatest, mööda saare rannikut laialipillatud külakestest.

Mitte kaugel söejaamast, kus seisab meie flotill, asetseb turg. Seal olen ma sagedaseks külaliseks. On raske kirjeldada turul esindatud mereloomade rikkalikkust ning mitmekesisust. Tohutu suured krabid, kaheksajalad, kalmaarid ja kilpkonnad lamavad seal kõrvuti erineva suurusega mitmevärviliste kaladega. Sealsamas kõrval on aga näiliselt Havai saartele sugugi mitte omased tapetud hirved, vutid ja faasanid. Meile seletatakse, et üks Kamehamehadest (kas kolmas või neljas) tellinud umbes saja aasta eest Euroopast hirvi ja lasknud need Molokai saarele lahti. Seal leidsid nad endile soodsad elutingimused ja paljunesid kiiresti. Vutid aga tõi siia kapten Vassili Golovnin, kes kinkinud need Kamehameha I-le. Ka faasanid toodi sisse Euroopast.

Puuviljaturg on täis kuhjatud ananasse (ananassid on Havai saarte uhkuseks), mangopuu- ja papaiavilju,

banaane, granaatõunu, tamarindi- ja leivapuu vilju, kookospähkleid, roosasid õunu ja alligaatori-pirne. Samas kõrval on kalifornia õunad, apelsinid, pirnid ja kastid jaapani mandariinidega. Müüjateks on jaapanlased, hiinlased, korealased, harva havailased. Praegu pole hooaeg, turiste on Havai saartel vähe ja seetõttu on kõik väga odav. Turul on palju soola. Selgub, et soola tootmine on Havai saartel üheks vanimaks tööndusharuks, mis tekkis siin juba ammu enne esimeste eurooplaste tulekut. Sool on ammuaegne maitseaine paljude havai toitude juures.

Meie oleme Nestor Aleksandrovitšiga kuulsa Burnes Pauaghi Bishopi nimelise muuseumi sagedasteks külastajateks. Selle muuseumi asutas Honolulus 1889. aastal Charles Bishop, kes elas Havai saartel üle 50 aasta ning oli abielus havai printsessi Pauaghiga — Kamehameha kuningliku suguvõsa viimse järeltulijaga. Bishop armastas siiralt Havai saari ja havai rahvast; ta oli polüneesia muististe tuntud kollektsionäär ja asutas selle muuseumi oma naise mälestuseks. Muuseumi on koondatud etnograafiliste kollektsioonide ülirikkalikud kogud Havai saarte ja ülejäänud Polüneesia kohta. Seal võib näha muidki kollektsioone. Rikkalik etnograafia osakond annab ereda pildi havailaste elustolust enne eurooplaste tulekut. Klaaskappides säilitatakse toredaid pealikute mantleid kollastest ja punastest linnusulgedest, igasuguseid puust ja kivist esemeid, mitmesuguseid relvi ja tarbeasju. Hoolikalt kogudes ning säilitades neid kollektsioone tulevaste põlvede jaoks, osutas Bishop viimastele väga kasuliku teene. Minevikumälestisi võib ju praegu leida üksnes muuseumis, sest misjonärid hävitasid barbaarselt kõik selle, mis meenutas havailaste endist „paganlikku" elu, ning kõrge kunsti ja suure ürgpõlise kultuuri mälestised hukkusid kas tuleriitadel või preestrikuube kandnud barbarite vasarahoopide all.

Meile meenub, et Leningradi etnograafia muuseumis säilitatakse meie kuulsa kaasmaalase, Vene laevastiku ohvitseri O. Kotzebue poolt kogutud kollektsioone. Nende kollektsioonide ja jooniste hulgas leidub väga haruldasi eksemplare. Muuseas olgu tähendatud,

et Kotzebue viis esimesena läbi Honolulu (Gana-Rura) sadama instrumentaalse kaardistamise. Muuseumi töötajad on sellest teadlikud ning meenutavad, et venelastesse on havailased alati suhtunud erilise poolehoiuga, sest ükski ammumöödunud aegadel seal käinud vene meresõitjatest pole enesele mitte kunagi lubanud isegi vähimat kõrkuseavaldust kohalike elanike suhtes. Vene meremeeste viisakus ja sõbralikkus on jäänud kauaks püsima havai rahva mälus. Mul oli väga meeldiv näha raamatuid, milledes kirjeldatakse Golovnini, Kotzebue, Krusensterni ja Lisjanski reise, — sealhulgas koguni esitrükke vene keeles!

Märganud meie siirast huvi Havai saarte ning üldse kogu Polüneesia mineviku ja oleviku vastu, näitasid muuseumi töötajad, kelle hulgas leidub ka ehtsaid havailasi, meile palju sellist, mida pole saalidesse välja pandud, ning andsid meile võimaluse tutvuda muuseumi töödega. Kui palju legende on kogunud muuseumi töötajad, kes sooritavad uurimisretki paljudele Havai arhipelaagi saartele ja ka teistele Polüneesia saartele.

Kogu maailma teadlasi on juba ammu viinud segadusse polüneeslaste omapärane kultuur, muuhulgas ka küsimus sellest, missugusel ajaloolise arenemise staadiumil leidsid neid eest eurooplased? Selle kohta on avaldatud üsna mitmesuguseid arvamusi. Polüneeslased ei tundnud metalle; nad kasutasid ainult kivist, luust, puust või teokarpidest tehtud riistu ning elasid järelikult „kiviajastul". Veelgi enam: nad ei kasutanud vibu ega noolt, ei tundnud pottsepatööd, käisid poolpaljaina, — vähemalt Havai saartel. Ja kui sellele lisada veel julmad sõjatavad, siis võib öelda, et nad olid tõepoolest metslased.

Kuid vaadelge tähelepanelikumalt, silmitsege kivikirveste väljatöötust, puunikerdiste või teokarpide kunstilist viimistlust, värvitoonide valiku poolest imestamisväärseid sulgmantleid, suuri sulglehvikuid ja kiududest punutud esemeid, riide suurepärast väljatöötust „taapa" koorest, niinmatte ja vaibakesi, korve ja paunu, meenutagem terrassikujulisi taropõlde, nende imetlusväärseid irrigatsiooniseadeldisi; lõpuks tuleta-

gem meelde veel seda, et see oli laevaehitajate ning meresõitjate rahvas, tähelepanuväärse ning omapärase meresõidukultuuri loonud rahvas. Eurooplased ei tundnud kunagi tasakaalustajaga varustatud kanuud. Juba ammu enne seda, kui eurooplased alustasid suurte maadeavastuste ajastut, olid polüneeslased asustanud Vaikse ookeani saared, sooritades pikki meresõite laevadel, mis olid ehitatud suure oskusega ja rauda kasutamata. Vaikse ookeani troopilise tsooni vulkaanilistel saartel, nagu ka tolle vöötme korallsaartel, ei leidu ju metallide maake. Seal pole ka savi.

Kui hästi nad olid õppinud tundma merehoovusi ja passaattuuli! Kui eksimatult oskasid nad orienteeruda tähistaeva järgi!

Ja nende vaimne kultuur! Nende mütoloogia ei olnud välja töötatud sugugi mitte vähema hoolikusega kui näiteks vana-kreeka mütoloogia. Nende suurte jumalate kultus tuletas samuti meelde antiikse maailma kultuurrahvaste religioone. Nende tänini säilinud ning õnneks üleskirjutatud laulud ja tantsud on suurepärased.

Ka nende ühiskondlik kord, mille leidsid eest esimesed eurooplased, polnud kaugeltki mitte ürgaegne. Sugukondlik kord oli seal lagunemas, suguharust oli eraldunud ülemkiht, kes oli haaranud enda kätte peaaegu kogu maa ning kujundanud päriliku aadli. Selle aristokraatia hulgast tõusid esile pealikud, kellele kuulus peaaegu despootlik võim. Seisuslikke gruppe eraldasid üksteisest teatud religioossed ja rituaalsed keelud. Polüneeslaste ühiskondlik kord seisis juba klasside ja riigi tekkimise lävel. Havai saartel on selle näiteks Kamehameha I tegevus.

Aga missugune on havailaste-polüneeslaste, julgete meresõitjate päritolu? Kuidas nad sattusid nendele Vaikse ookeani ääretutesse avarustesse laialipillatud saartele? See oli küsimus, mida me ei saanud esitamata jätta oma tuttavaile Bishopi muuseumist. Me teadsime, et polüneeslaste põlvnemise kohta on olemas mitmesuguseid teooriaid, kuid meid huvitas kuulda, mida arvavad sellest muistsete asukate eneste järeltulijad. Selgus, et siingi pole ühist seisukohta. Enamik on

siiski arvamusel, et nende esivanemad on tulnud Indoneesiast või Lõuna-Aasiast. See huvitav probleem on käesoleva ajani siiski veel lõplikult lahendamata.

Kui palju huvitavaid legende jõudsin ma läbi lugeda sel ajal, kui Nestor Aleksandrovitš vestles muuseumi töötajatega neil ja nendetaolistel teemadel. Legendid kuuluvad ju ka nende tõendite hulka, mis võivad rahvaste suguluse kindlaksmääramisel tarvis minna. Neid kogutakse siin suure hoolega. Siin on üks neist legendidest, mis kapten Cooki kohtumisel pärismaalastega etendas nii suurt osa. Ma annan selle edasi võimalikult lühendatud kujul, jättes välja väga palju üksikasju.

... Palju aastasadu tagasi elas Kealakekuas Havai kuningas Rona. Ta oli suur sõjamees ning vallutas kogu saare, isegi naabruses asetsevad saared alistusid talle. Tal oli naiseks kaunitar, keda ta meeletult armastas. Pöördunud kord ühelt sõjaretkelt koju tagasi, leidis ta seal eest temale alluva suguharu noore pealiku, kes lõbustas ta naist. Armukadeduse hoos purustas äkiline kuningas kivikirvega oma naisel pea. Jahmunult vaatas rahvas oma kuningat, kes samuti õudustundega vaatas oma kätetööd. Pärast metsikut raevuhoogu saabus lõpmatu kurbus ja lein. Õnnetu kuningas ei väljunud nädalate kaupa oma onnist, ja keegi ei söandanud häirida tema leina. Kuid ühel päeval, pärast väga tugevat orkaani ja maavärinat, toimus kuningaga imetlusväärne muutus. Ta väljus onnist hoopis teise inimesena. Algasid rahvapidustused laulude, tantsude ja võistlusmängudega. Vahepeal oli kuningas käskinud valmis seada hiiglasuure paadi, säärase, milliseid kasutati ainult kaugesõitudeks, ning varustada see kõige vajalikuga. Siis kutsus ta kokku kogu oma rahva ning ütles: „Minu mure on leevendamatu, ja minust ei saa enam head valitsejat. Mul pole tahtekindlust rahvast üksmeeles hoida ja vaenlasi raudsel käel alistumisele sundida. Nüüd ma lahkun siit üksi, kuid saabub aeg, ja ma tulen tagasi."

Nende sõnadega sõitis ta minema, võtmata kaasa ainsatki sõudjat. Kõik taipasid, et ta siirdus maale, kus ta lootis leida oma palavalt armastatud naist. Rahvas nuttis kibedasti, vaadates kaugusesse kaduvat suurt

kuninga paati. Ning ustav rahvas vahtis päevast päeva lootusega mere poole, oodates oma kuninga tagasipöördumist. Ta ju lubas seda, lubadused aga täidetakse alati. Möödusid aastad, aastakümned ja aastasajad, kuid legend kuningas Rona tagasitulekust kandus havailaste juures põlvest põlve. Ja siis ühel päikesepaistelisel päeval ilmus silmapiiril nähtavale kaks tohutu suurt, täiesti ebatavalist tüüpi paati. Imestusega vahtisid saarlased hiiglaslikke laevu, kuni neil tärkas järsku mõte: „See on ju kuningas Rona, kes sõidab tagasi oma kodusaartele. Ta pöördub oma rahva juurde tagasi sellisena, nagu oli lubanud, — tugevana, võimsana, võitmatuna."

James Cook, — sest need olid selle kuulsa meresõitja laevad, — võttis imestusega vastu jumalikud austusavaldused, mida talle osutasid pärismaalased. Legend võimaldas kapten Cookil varuda toidumoona ilma igasuguse tasuta või siis kõige odavamate hindadega. Kuid pärismaalased mõistsid peagi, et äsjasaabunud sarnanevad väga vähe kuningas Ronaga. Havailaste hulgas levis kuuldus, et need uustulnukad on saabunud Havai saartele sel põhjusel, et neil kodus pole midagi süüa. Mõningate madruste kõhnus ja Cooki püüded varuda suuremal hulgal toidumoona kinnitasid seda versiooni. Peale selle põhjustas kokkupõrkeid uustulnukate väljakutsuv käitumine, nende põlastav suhtumine kohalikesse kommetesse, vägivalla-aktid ja katsed kinni võtta havailaste pealikuid. Ühes niisuguses kokkupõrkes tapeti kapten Cook, kelle keha lasti ühe versiooni järgi merre, teise versiooni järgi aga Kealakekua lahte.

Sellel igavese kevade maal mööduvad päevad väga ruttu. „Aleuudile" ja vaalapüügilaevadele toimuvad iga päev kohalike elanike „palverännakud". Oleme peaaegu esimesteks nõukogude laevadeks neis vetes. Tuleb ka venelasi. Meie imestuseks on siia jäänud veel emigrante, kes 1907. ja 1913. aastal toimetati siia värbamisbüroode poolt Ukrainast ja Baikalitagusest tööle istandikes. Tuhanded neist töötasid suhkruroo- ja ananassi-istandikes, kuid hiljem, suutmata kauem taluda loomalikke elamistingimusi ning ameeriklastest

peremeeste ja tööde järelevaatajate mõnitusi, nad tõstsid mässu ning nõudsid, et neid viidaks Kanadasse või Kaliforniasse.

Meie kaasmaalased tegutsesid niivõrd otsustavalt ja niivõrd organiseeritult, et saarte kohkunud administratsioon püüdis rutem kui muidu vabaneda neist rahututest inimestest. Jaapanlastega, hiinlastega ja filipiinlastega on märksa rahulikum asju ajada, — nad on värvilised. Ent venelased on ju valged, valgemad paljudest siinsetest istandikeomanikest. Venelased näitasid esimestena organiseerituse ja sitkuse eeskuju siin saartel, kus olid harjunud võimutsema ning valitsema peremehe rusikas, politseiniku nui ja tööde järelevaataja nuut. Tollest ajast peale tõstsid ka värvilised pead. Havai saartele jäi mõnikümmend venelast, kes soetasid siin endile perekonnad, — mõned neist on naitunud havailannadega. Need venelased jutustasidki meile loo oma vintsutustest. Õnnetud on peaaegu täiesti unustanud vene keele, muutunud „ameeriklasteks", kuid mõned neist hakkasid nutma, nähes kaugelt kodumaalt saabunud laevu, ega püüdnudki üldse varjata oma nukrust ning ühtlasi ka rõõmu. Paljud unistavad tagasipöördumisest „koju", nagu nad räägivad. Ahnelt kuulavad nad meie jutustusi kodumaast, — uudiseid kandub siia harva, ja võib ette kujutada, kuidas ja mida meist kirjutatakse. Ja siin me olemegi — tõelised, elavad inimesed kaugelt Venemaalt, kes on sõitnud siia oma rahva laevadel, kes vaatavad julgelt silma igaühele ja kogu maailmale, tugevad ning elurõõmsad, tohutu suure maa peremehed, — mida loevad siin veel mingisugused kolka-ajalehed! Ja mitte ainult meie kunagised kaasmaalased pole need, kes silmitsevad meid ahnete pilkudega.

Laevadele tuleb ka puhtaverelisi havailasi, kes saavad aru, et meie silmis pole nad mitte eksootika, vaid samasugused inimesed nagu meiegi. Nende kogukad kujud ja sümpaatsed näod, — see on väga pikakasvuline ning ilusa välimusega rahvas, — ilmuvad tihtipeale hetkeks nähtavale kajutitevahelistes läbikäikudes. Meie juurde tuleb ka dokitöölisi ja laadijaid, suhkru- ja konservitöölisi. Ettevaatlikult ilmub laevale

ka kohaliku intelligentsi esindajaid. Teerajajateks neile olid muuseumi töötajad. Tuleb ka mereväelasi ja merejalaväe sõdureid. Meie juures käituvad nad imestamisväärselt hästi, imestamisväärselt... kohalike elanike, eriti värviliste seisukohalt. Enamikus on need töölis- ja farmeriperekondadest võrsunud noored. Nad on üsna kiiresti taibanud, et Nõukogude territooriumil, — meie laevadekk aga on Nõukogude territoorium, ja me kaitseme väga innukalt oma õigusi, — ei ole nahavärvuse-barjääri, et siin on kõik ühesugused, kõik on külalised ja rohkem midagi. Laevale ilmub ka armee ja laevastiku ohvitsere. Need tulevad koos perekondadega.

Seoses nende külaskäikudega juhtus üks lugu, millest tahaksin jutustada. Ma tutvusin pootsmaniga ühelt Ameerika lahingulaevalt — poksi asjatundjaga ning poksitšempioniga. Ta viibis mitmel korral minu kajutis, vaatles huviga Venemaalt kaasatoodud asju, minu jahi- ja õngespordivarustust. Kord, kui ma ühe muuseumitöötajaga linnas jalutasin, juhtus ta meile vastu tulema. Nähes, et ta ei söanda meile läheneda, vaid millegipärast kõhkleb, astusin ise tema juurde ning küsisin, milles asi seisab? Ta vastas, et tal on hea meel mind nähes, et ta tuleb hiljem minu poolt läbi ning seletab, milles asi on, ent praegu ta kardab, et minu tuttavad vaevalt kiidavad minu käitumise heaks ja et ta parem lahkub. Olin täiesti nõutu. Aga kui ma olin tagasi pöördunud oma teekaaslase juurde, kes seisis kaupluse vaateakna ees väga pirtsaka näoilmega, sai mulle selgeks, et on juhtunud midagi, mis on seotud tolle mereväelasega. Läksime vaikides edasi. Varsti liitusid meiega veel mõned ühised tuttavad. Pärast tükk aega kestnud vaikimist alustas minu kaaslane sellest, et palus end väga vabandada, seejärel aga hakkas mulle ette heitma, et ma luban enesele peatuda ning rääkida rahvarikkal tänaval mereväe reakoosseisu kuuluva madrusega! Kujutlege enesele minu hämmastust. Ma ei suutnud kuidagi mõista, mille poolest minu käitumine šokeeriv oli. Siis hakkasid kõik, eriti daamid, mulle kooris seletama, et mereväelased on tavalised palgasõdurid, et ükski korralik inimene ei hakka

mereväelaseks, et need on palgalised dresseeritud mõrvarid jne., ja et ükski korralik ameeriklane ei tee nende hulkuritega tegemist.

Kui ma püüdsin neile mõista anda, et meil on sõjaväeteenistus iga korraliku kodaniku suurimaks aukohustuseks, palusid nad mind, jällegi kooris, erinevaid asjaolusid mitte ära segada.

„Teil on see ju igaühe kohustus, meie aga peame palgasõdureid."

„Aga nad on ju ometi teie kaitsjad," ei suutnud ma enam kauem vastu pidada. „Kuidas võib siis nendesse nõnda suhtuda?"

„Seitsmekümne viie dollari eest kuus," kõlas vastus.

„Noh, aga kuidas on siis ohvitseridega?" küsisin ma. Selgus, et ohvitserid — see on juba hoopis iseasi. Nad ju hoiavad vaos kogu seda palgaliste sõdurite karja... Pean tunnistama, et nende juttude mõjul tekkis mul üsna ebameeldiv tunne.

Sellepärast siis sattuski too pootsman segadusse: ta teadis väga hästi, et ta on äratõugatu ja et tal pole pääsu niinimetatud korralikku seltskonda. Kuidas ta siis kaitseb seda „korralikku seltskonda" ja üldse seda ühiskonda, mis on rajatud sellistele printsiipidele? Mul ei tarvitsenud sellele hüljatule seletama hakata, et „ebameeldivusi" ju oli, aga oma suhtumist temasse ja tema seltsimeestesse me ei muutnud. Ja minu arvates said nad hästi aru, miks. Meie aga mõistsime, mispärast on Ameerika garnisoni kasarmute ja ekipaažide paiknemise rajoonis Honolulus nii palju kõrtse ja igasuguseid muid asutusi. Jah, „eeskujuliku" demokraatia maal on „eeskujulikud" kombed ja traditsioonid! Meie meremehed ei uskunud algul, kui jutustasin neile tollest vahejuhtumist. Kuid venelased-havailased, nagu me nimetame vanu vene emigrante, kinnitasid kõike seda ja jutustasid meile palju muudki.

Meid külastasid ka valged emigrandid; need polnud veel keelt unustanud... Kuid nendega ei olnud meil millestki rääkida, ja me tegime selle tõsiasja nõndaviisi selgeks, et sellest said aru nii ameeriklased kui ka inimesed mistahes muust rahvusest või keelkonnast.

3. detsembril leidis meil aset midagi kultuurialase rünnaku taolist. Laevale tulid kohalikud muusikamehed-havailased ja tantsijannad; ilmus palju havailastest kalureid ja talupoegi. Laevadekil esineb kohalik kuulsus, tantsijanna miss Rosie. Ta esineb vanaaegsetes rahvarõivastes, mis on, tõsi küll, tõmmatud trikoole: lühike rohust seelik ning käe- ja jalavõrud. Ta tantsib oivaliselt, kuigi see väljendub üksnes puusade rütmilises õõtsutamises, keha õõtsumises ja sujuvates käteliigutustes. Aga tema käed — need otsekui saadavad kogu tantsu ning kõnelevad; imetlusväärsed käed. Tants on vanaaegne ning seda kantakse ette väga harva. Laevadekk on tulvil rahvast, sest meile on sõitnud palju külalisi, kes on kuulda saanud, et siin esineb miss Rosie oma ansambliga. Meie kinooperaator Jan Toltšan jäädvustab filmilindile selle peoõhtu. Kuni hilisööni kestab kontsert, millest võtavad osa ka meie jõud. Menu on täielik, ja me saadame veel kaua oma külalisi piki linna sadamarajooni vaikseks jäänud tänavaid.

Järgmisel päeval siirdun koos bioloogiajaama ja akvaariumi töötajatega järjekordsele ekskursioonile rahudele. Oma kollektsioonide täiendamiseks olin ma juba neljal korral jõudnud teha väljasõite mitmesugustesse paikadesse mererannal, aga see ekskursioon pidi mul siin kujunema viimaseks. Bioloogiajaama tillukese sadamani sõidame autos, seejärel aga võtame istet uurimisretkede jaoks spetsiaalselt kohandatud merepaadis, mille ahtripoolne osa põhjast on tehtud paksust illuminaatoriklaasist. Läbi selle klaaspõhja ja nn. „veesilma" (osa bambustüvest, mille alumise otsa sisse on paigutatud klaas) vaatleme merepõhja umbes kolmekümne meetrini ulatuva sügavuseni. Kõik me oleme supelpükstes ja purjeriidest kingades, mis on varustatud paksude kummitaldadega, — korallrahudel te paljajalu juba ei kõnni! Sukeldume raskuseks köie otsa seotud korallitüki kaasabil, olles ise seejuures veeprillides, et takistamatult vaadelda laguuni põhja. Minu viimane saak ületab kõik ootused: korallrahude vahel kahmame kinni mitu kalakest, keda havai määrajates seni pole veel märgitud, rääkimata paljust muust.

Tagasi pöördume alles päikese loojangu ajaks väsinutena, kuid rahulolevatena.

7. detsembril jätame Honoluluga hüvasti, kõigil on kätes lillevanikud („leid"). Vana havai uskumuse kohaselt tuleb need pärjad vette visata, ja kui vesi toob pärja kaldale, siis tähendab see seda, et pärjaomanik tuleb veel kord Havai saartele tagasi. Seepärast ujubki reidil suur hulk lillevanikuid — paljud meist tahaksid veel kord külastada Havai saari. Meid on saatmas väga palju rahvast. Tuuakse kingitus Bishopi muuseumilt — muuseumi ja hüdrobioloogilise jaama tööde komplekt. Sõitsime viimast korda vaatama mereakvaariumi, et imetleda mererikkusi. Havai saarte vetes elutseb ju üle 600 kalaliigi, kusjuures paljud liigid esinevad üksnes nendes vetes. Tegime viimase lõbusõidu balanssiiriga varustatud kanuul.

Levib kuuldus, et laeva laadungiruumi on peitu pugenud palju „jäneseid". Algab üldine läbiotsimine. Puistame ühe laevaruumi teise järel otsast otsani läbi ning veendume, et 18 inimest on tõepoolest tahtnud lahkuda „paradiisisaartelt", sest, nagu selgub, ka paradiisis on vaja dollareid, neid aga ei saa kuskilt teenida. „Kriis," seletab meile üks „jänestest", elukutselt mehhaanik. Sõudepaat nende õnnetute töötutega suundub kalda poole, sest vahepeal oleme sõitnud reidile. Viimane suplus reidil, sest paraadtrapp on alla lastud, ja tagasi laevale. Juba kostabki vahitüürimehe käsklus: „Valmistuda paraadtrapi tõstmiseks!"

Viimased formaalsused sadamavõimudega ei võta enam palju aega. Üksteise järel mööduvad meist jahid, balanssiiridega kanuud, mootorkaatrid. Need on meie havai tuttavad, kes meiega ikka veel hüvasti jätavad.

Laevadele on antud käik, ning me hakkame aegamööda eemalduma sadamast ja lahest; vaalapüügilaevad hargnevad meie silmale nii tuttavasse kiiluveekolonni, viimased käeviiped taskurätikutega või sellega, mis kätte juhtub, heidetakse vette viimased „leid", ja me liigumegi juba vanadel sõiduradadel, mida mööda liikusid havailaste esivanemad, mida mööda sõitsid esimesed hispaanlaste laevad, kes avas-

tasid Havai saared ja nii kaua hoidsid seda avastust suures saladuses.

Meie kohal tiirleb hüdroplaan — meie flotilli filmib õhust Havai kinokompanii. Me liigume peaaegu piki Havai arhipelaagi Midway saare suunas. Päeval olemegi juba avamerel. Pärast kärarikast randa algab laeval tavaline kaugesõidu argipäevaelu. Sorteerin ja korrastan oma kollektsioone, mida mul õnnestus Honolulu ümbruskonnas tunduvalt täiendada, uurin ja dešifreerin kiiruga paberile visatud ülestähendusi ning valmistun jätkama peatuse ajal unarusse jäetud töid.

KAHEKSAS PEATÜKK

Midway saare poole. — Lisjanski jälgedes. — Midway ja selle elanikud. — Jääme orkaani tiiva ette. — Vaalapüügilaevade ärasõit. — Bonin-šima saarte poole. — Fregatt „Pallada" jälgedes. — Ootamatu takistus. — Mõningaid dokumente on kasulik fotografeerida. — Havailased Bonini saartel. — Läheme Jokohamasse. — Vesipüks. — Jokohamas. — Ujuv kauplus. — Jalgrattatrekk „Aleuudil". — Uuesti teele. — Jaapani Sisemeri. — Jaapani merel. — Läheneme kodumaa randadele. — Vladivostok.

Oma olemuselt kujutavad Havai saared endast veealuse mäeseljandiku tippude ahelikku. Meie kursi suhtes kulgevad need mäed kagust loode suunas mitme tuhande miili ulatuses. Selle mäeaheliku jalam asetseb vee all rohkem kui nelja tuhande meetri sügavusel, mõned mäetipud aga tõusevad enam kui neli tuhat meetrit üle ookeanipinna (Havai saartel asuva vulkaani Mauna Loa kõrguseks on 4214 meetrit). Need mäeharjad ulatuvad ookeanist välja kaheksa kõrge vulkaanilise saare näol, mida õigupoolest nimetataksegi Havai saarteks sõna kitsamas mõttes. Ent peale nende kaheksa saare kuulub selle arhipelaagi koosseisu veel üle tuhande miili kaugusele loode suunas, just meie laevakursi suunas kulgev veealune mäeahelik, mis koosneb madalikest ja siin-seal väikeste atollidena üle ookeani pinna ulatuvatest karidest. Selles ahelikus asetsevad teatavasti ka Lisjanski saar ja Neeva mada-

lik, mis avastati ning mida kirjeldati 1805. aastal, purjelaev „Neeva" ümbermaailmasõidu ajal J. F. Lisjanski juhtimisel. Me kahetseme siiralt, et ei saa külastada seda saarekest. Tõsi küll, seal pole ei vett ega ka metsa. Üksnes hülged ja linnud peremehetsevad endiselt, nagu Lisjanski ajalgi, tollel saarekesel. Midway saar on viimane lüli selles ahelikus. Ta on Ameerika Ühendriikide eraldi koloonia ega allu Havai võimude jurisdiktsioonile. Kusagil siin, ookeani põhjas asetseb läbi Vaikse ookeani juhitud kaabel, mis kulgeb Midway saare kaudu.

12. detsembril ilmnevad kõik tormi tunnused. Meid seni suurel arvul saatnud eri liiki linnud on peaaegu kadunud, järele on jäänud üksnes mustad tormilinnud, kes lendavad õige madalal lainetama löönud mere kohal. Ka taevas on muutunud süngeks, silmapiir tumeneb, on tekkinud ummiklained, baromeeter aga üha langeb.

Meil on järjekordne küsimuste ja vastuste õhtu ühes kontsertosaga. Meie inimesed pole veel suutnud vabaneda Havai saartel veedetud puhkeaja muljetest, igaüks on sealt kaasa toonud mõne isikliku tähelepaneku ning nõuab nüüd selgitust. On toodud päevavalgele Bishopi muuseumi komplektid ja igasugused teatmikud. Eriti huvitab meie meremehi venelaste viibimine Havai saartel möödunud sajandi algul. Ja seepärast on minul kaasas oleva teose „Materjale vene asustuste ajaloost Ida-ookeani rannikualadel" nelja väljaande järele suur nõudmine. Valjusti loetakse ette Vassili Golovnini teoseid, mereväe kaptenleitnant Juri Lisjanski ümbermaailmareisi aastail 1803—1806 „Neeval", Vene mereväeleitnant Kotzebue reisi ümber maailma laeval „Rjurik". Ja kuigi need teosed on kirjutatud juba ammu, tungivad nad ometi meie noorte südamesse, nii et siin polegi tarvis mingeid selgitusi ega ümberjutustusi, meremeestele on nendetagi kõik selge ning arusaadav, sest jutustavad ju meremehed ja jutustavad oivaliselt. Neid raamatuid ma hoian väga (need on ju esimesed ja seniajani ainukesed väljaanded!), mistõttu loeme neid ette õhtuti laevadekil, olles endid võimalikult mugavamini sisse seadnud. Täna

aga sundisid meid tugevad tuuleiilid kajutitesse varju pugema.

13. detsembril nägime mitut vaalafontääni, kuid tugev lainetus ei võimaldanud neile jahti pidada. Liigume aeglaselt; eest puhub tuul otse näkku, meie laeva laadungiruumid aga on tühjad ja taglase purjepind üsna suur. Vaalapüügilaevad meie kõrval ujuvad taarudes, kogu aeg ninaga vett kündes, ja on näha, et nende dekile paiskub sageli vett. Taevas on endiselt sünge, meie aga oleme pika sõidu kestel harjunud selge taeva ja vaikse merega.

16-nda hommikul jõuame Midway saare juurde. Siin rahu varjus on otsustatud vaalapüügilaevu punkerdada. Robert Lewis Stevensoni kirjeldusele jutustuses „Laeva saladus" võib nüüdisajal lisandada ainult raadio- ja kaablijaama ning valgetest majakestest koosneva väikese asula sinna istutatud palmide ja teiste puude võrade all. Tugev lainemurd vahutab rahude kohal, mis ümbritsevad rõngana seda merepinnast veidi välja ulatuvat saarekest. Parda ääres ilmub korraks nähtavale uudishimuliku hülge pea, — siin neid elutseb, teame seda juba Lisjanski reisikirjelduse põhjal. Lendab palju kajakaid ja vältimatuid fulmaare. Midway on tüüpiline atoll, s. o. saareke, mida igast küljest ümbritseb korallrahudest barjäär, milles esineb vaid siin-seal üksikuid merele viivaid läbikäike. Atolli basseinis valitseb vaikus, meie ümber õõtsuvad aga mitte kõrged ummiklained.

Saare elanikud sõidavad meie juurde väikesel mootorpaadil. Need on raadiotehnikud ja muud spetsialistid, kes teenindavad siinset kaablijaama. Asulas elab kakskümmend meest ja mitte ühtki naist. Aurikud külastavad seda saarekest harva ning elanikud on rõõmsad meie siiatuleku üle, seda enam, et nad olid raadio kaudu teadlikud meie viibimisest Honolulus. Kahjuks ei võtnud me nende jaoks posti kaasa, kuid võisime neid varustada kahe nädala eest ilmunud ajalehtedega. Uudishimulikult vaatlevad nad meie ananasse täis kuhjatud kajuteid, sest me ostsime endile suuremal hulgal valmis alles roheliseõitu ananasse ning riputasime need järelvalmimiseks kajutite sein-

tele. Tugev ananassilõhn ütleb alati kajuti peremehele, et järjekordne ananass on lõplikult valminud ja et on paras aeg teda sööma hakata. Kostitame ka oma külalisi, nemad aga eelistavad igasugustele ananassidele... hapukapsaid ja neist kapsastest valmistatud borššši. Need boršid on toonud meile „kuulsuse" kõigis troopikamaades, ja igal pool palusid kohalikud elanikud neid kostitada just selle söögiga. Nii oli see Havai saartel, ja nii on see ka siin. „Ananasse aga kasvatame ise," — vastasid meie külalised. Muidugi ei üllatanud me neid ka banaanidega, mida hoitakse suurel hulgal meie külmutuskambris.

On käimas vaalapüügilaevade punkerdamine. Väike ummiklainetus segab tööd, meie fendrid* aga kaitsevad vaalapüügilaevade pardaid vähe löökide ja mõlkide eest. „Trudfrondi" kapten Pjotr Zarva, kes on armunud oma laevukesse, krimpsutab iga uue löögi puhul valuliselt oma nägu. Ummiklainetuse tõttu tuleb meil siirduda teisele poole saart, kus on võrdlemisi vaikne. Rahudel silmame hüljeste gruppe, kes ei pööra meile mingit tähelepanu. Nähtavasti saare elanikud neid ei puutu, ja nad vahivad ükskõikselt, — kui nad üldse vahivad ega jätka oma uinakut, — neist mööduvat paati. Kasutades peatust tegeleme muidugi ka siin agaralt kalastamisega ning püüame üht-teist minule huvipakkuvat. Nagu kogu saarestiku vetes, nii on ka siin palju igasuguseid kalu; esineb ka kilpkonni. Aga haisid pole näha, nagu me ei näinud neid kogu oma sõidu kestel Havai saarte juurde ja pärast lahkumist Havai saartelt. Seega siis neil meestel, kes ei püüdnud haisid Revilla Gigedo saarte juures, pole nüüd ei jalutuskeppi ega ka poleerimisnahka.

Punkerdamise lõpetasime 18. detsembril, ning nüüd on järgmine peatus Jaapani saarte juures. Reisipäevad kulgevad taas rütmiliselt, ainult ilm on muutlik ega tõota midagi head. Raadio teatab, et tsüklon läheneb nii idast kui ka edelast. Isegi sel juhul, kui tõeline tsüklon meieni ei ulatu, annab selle järelmõju end

---

* Fender — laeva küljel rippuvad ümarpuud, punutised või korgikotid kaitseks laeva väliskülgede hõõrdumise vastu. *Tõlk.*

ikkagi tunda lainete ja tuuleiilide näol. Igaks juhuks on dekkidele tõmmatud leierid. 23. detsembril puhub meile näkku kuni kaheksa pallini ulatuv vastutuul. See on juba torm — esimene torm kogu mereteekonna kestel, ning laeva käik muutub kohe aeglasemaks. Õõtsutab tugevasti. Laeva kalle ulatub vahel kuni 31 kraadini. Tuul ja lained, aeglustades laeva käiku, ähvardavad jätta vaalapüügilaevu ilma söeta, aga neid pukseerida on sellise lainetuse ajal samuti võimatu. 30-nda õhtul selgub kapteni tõsisest näoilmest, et tsükloni eest me ei pääse.

Öö on väga rahutu, õõtsumine paiskab inimesi koidest välja, laev ägiseb ning kiriseb, tuul vingub metsikult taglases, lained paiskuvad aeg-ajalt üle parraste ning kihutavad vahutavate voogudena mööda laevalage ja läbikäike. Laeva vööriosa kubrikutest on riskantne väljuda, — lained võivad üle parda uhtuda. Mul on meelde jäänud üks juhtum, mis oleks peaaegu lõppenud õnnetusega. Üks meie tüürimeestest — madrus Nikolai P., suur ning tugev mehemürakas, paistis silma mõningate „veidruste" poolest, mida igapäevases kõnekeeles tavatsetakse nimetada laiskuseks. Teda kutsuti „Kolja — aeglane käik". Ta ei kiirustanud kunagi. Aeglaselt ning flegmaatiliselt reageeris ta pootsmani või vahitüürimehe ükskõik missugustele, tihti lausa südantlõhestavatele hüüetele. Ja see meie „Kolja — aeglane käik", kes elas vöörikubrikus, otsustas kambüüsi minna. Süüa ta armastas. Ta liikus dekil nagu alati aeglaselt ning kiirustamata, suuri vaevu leierite vahelt läbi pugedes. Ma seisin sellal kaptenisillal ning mõõtsin tuule kiirust. Just parajasti sel momendil tegi „Aleuut" ninaga sügava „kummarduse", — ahter kerkis üles ning laevapropeller hakkas ragistama õhus. Laev oli lihtsalt sõitnud tohutu suurde lainesse ja selle hari jäi hetkeks poolbaki kohale rippu. Näis, et laine lööb Kolja kohe uimaseks ja paiskab üle parda, kuid siin juhtuski midagi täiesti ennenägematut. Hiiglasuure hüppega Kolja sõna otseses mõttes lendas üle kogu laevalae ning puges vintside taha varjule. Jutustamine võtab aega, tegelikult aga möödus vaid sekund tollest hetkest, kui ta sai korraks

tagasi vaadata, ja laine paiskus laevadekile, kus alles äsja oli seisnud meie melanhoolik. Kapten, kes seda pilti pealt nägi, ainult kääksatas korra ning pühkis higi näolt. Säh sulle „Kolja — aeglane käik"! Missuguseid hüppeid ta oskab sooritada, kui on tarvis oma elu päästa! Ent see Kolja „vägitegu" võeti kaastundeavalduste asemel vastu pilgete rahega, kui ta rahutult ringi piiludes lõpuks kambüüsi jõudis.

31-sel on selge, täiesti pilvitu taevas, päike paistab, kuid ookean kohiseb maruliselt, tuul on väga tugev, rabab jalust ning matab hingamist. Meie laev enam edasi ei liigu — masin töötab küll täiskäigul, aga tuul ja lained viivad meid tagasi. Olukord muutub üsna täbaraks. Päev möödub, toomata olukorda mingit paranemist. Teatmikes ongi öeldud, et kõige tugevamad taifuunid esinevad siin absoluutselt selge ilmaga. Vaalapüügilaevad hoiduvad meie lähedusse, kadudes aegajalt täiesti silmist hiiglasuurte lainete taha, kuid vahetevahel jälle laineharjal kõrgele üles paiskudes. Õõtsumine on maruliselt tugev, anemomeeter näitab 11 palli, lained on vähemalt 10 meetrit kõrged, ent vaalapüügilaevad püsivad hästi lainetel ning, meie seisukohalt vaadatuna, neid pillutab torm isegi tunduvalt vähem kui meie „Aleuuti". Umbes saja miili kaugusel meist heitleb üks ameerika postilaev samuti ülitugeva õõtsumisega ning püüab eemalduda tsükloni tsentrist. Sellest teatab meile Naum Serebrennikov — tal on ameeriklastega raadioside.

Uut aastat võtame vastu orkaani ulguva vihina saatel, istudes oma kajutites, õigemini küll püüdes seal endile mingit kindlamat istekohta leida, sest meie tohutu suur laev on nüüd kaotanud kogu oma väärikuse: ta hüpleb, kaldub küljele, krigiseb ja ägiseb. Siiski õnnitleme üksteist saabunud uue aasta puhul ning palume Serebrennikovi luua kuidagiviisi side kodumaaga. Kuid eetris valitseb täielik kaos, — sealt kuuldub ainult tormisignaale. Kusagil kaugel palub keegi abi, ja tema „SOS" sisendab kurba meeleolu. Ta on kusagil väga kaugel, mingisugused laevad sõitsid välja teda abistama, aga kas nad jõuavad õigeks ajaks

kohale? Ronime tihtipeale raadioruhvi, et selle laeva kohta uusi teateid saada. Ronime seepärast, et normaalselt liikuda ei lase meil tuul, mis lööb jalust maha, rõhub selle sõna otseses mõttes, nii et lämbudes õhusurvest, oleme vahetevahel sunnitud isegi pikali heitma, et veidi hinge tõmmata, misjärel liigume jällegi edasi, — kas külg ees või nii, kuidas juhtub. Eetris valitseb endiselt vaikus: muud signaalid segaksid merehädas olevalt laevalt tulevate signaalide vastuvõtmist.

1. jaanuar. Torm ei vaibu, — siin võib ta kesta nädala või rohkemgi aega pilvitu, selge taeva juures, ja seepärast otsustatigi saata vaalapüügilaevad iseseisvalt lähimale maale, sest nende söevaru on õige väikeseks jäänud. Vaalapüügilaevad ei allu sellisel määral tuule mõjule nagu tohutu suur ning poolenisti tühi „Aleuut"; nad saavad sõita vastu tuult ja laineid. Lähimaks maaks on Bonini saared, mida mõnikord nimetatakse ka Ogasavaraks. Nad asetsevad kaugel ookeanis, kuid on meile võrdlemisi lähedal.

Oleme jäänud üksi, sest vaalapüügilaevad kadusid kiiresti kõrgete laineharjade taha. Nad suundusid meile kõige lähemal asuva Bonini arhipelaagi saare Haha-šima juurde, kus peab olema poolenisti suletud, peamiste tuulte eest varjatud Okiminato laheke. 2. jaanuaril tuul siiski veidi nõrgeneb, ja meiegi hakkame kursi järgi edasi liikuma. Sõidame eile lahkunud vaalapüügilaevade jälil. Kapten kavatseb isegi lahekesse mitte põigata, vaid triivis saare varjus varustada vaalapüügilaevad söega ning seejärel Jaapanisse minna.

Bonin-šima saari (jaapani keeles „asustamata saared" või „inimtühjad saared") tundsid jaapanlased juba ammustest aegadest. Eurooplastele aga said need saared tuntuks hispaanlaste meresõitude ajast, kes nimetasid neid Arzobispo saarteks. Hiljem, 1639. aastal, avastati see saarestik uuesti, — seekord hollandlaste poolt, kes nimetasid nad Grachti saarteks. Juba 1593. aastast peale saatsid jaapanlased neile saartele asumisele riiklikke kurjategijaid ning asutasid seal väljasaadetute koloonia, kuid jätsid aastal 1725 need

saared maha. Pärast seda olid Bonini saared jälle kaua aega asustamata.

Kuigi neid saari kõigil kaartidel nimetatakse Bonini saarteks, nimetavad jaapanlased neid kõigis oma teatmikes ja lootsiraamatutes alati O-gasa-vara-šimaks nende saarte esiavastaja, ühe väikevürsti nime järgi, kes oli esimesena teostanud sinna meresõidu ning koostanud nende saarte kohta üldkaardi. Ühtekokku kuulub sellesse saarestikku 89 saart, kuid ainult kümmet neist võib nimetada saarteks, ülejäänud on vaid raskesti ligipääsetavad kaljud. Selle arhipelaagi kliimat kirjeldatakse väga soojana ning soodsana põllunduse arendamiseks. See arhipelaag koosneb neljast saarterühmast, tema koosseisu kuuluvad saared kulgevad peaaegu otse piki meridiaani põhjalaiusel 26° 36′ kuni 27° 45′, s. o. üle kaheksakümne miili idapikkusel 142°10′. Nad kujutavad endast kuni 390 meetri kõrgusele üle merepinna tõusvate kustunud vulkaanide ahelat. Saarte üldpindala on umbes 70 ruutkilomeetrit. Kümnel suurel saarel on palju orge, mis niisutatuna õige rohkearvuliste allikate poolt, on üleni kaetud Aasia Vaikse ookeani kliimavööndi troopilisele tsoonile tüüpilise taimestikuga.

Siin kasvab üliküllus mitmesuguseid palmiliike, punast puud ja suhkruroogu, palju igasuguseid viljapuid, mis on omased ka tunduvalt mõõdukama kliimaga tsoonile. Siin hakkasid juba ammustest aegadest käima vaalapüüdjad, kašelottide küttijad, kes avastasid hea sadama, mis sai Port Lloydi nime. Peaaegu kõigil neil saartel esineb suurel hulgal kilpkonni, kes on tuntud oma kvaliteetse liha poolest. Saarte lähedal meres on palju kalu ja suuri vähilisi. Muidugi leidub seal ka palju igasuguseid merelinde, kes muide ongi juba merele lennanud, ennustades tormi peatset lõppemist. Veel kord leiab siin kinnitust meremeeste vana värsistatud tähelepanek: „Kajakas kui kõnnib mööda randa, tusk siis poeb meremehe rinda; seni kui ta pole istund vette, — oota tormi: lind näeb ilma ette." Nad ongi juba hakanud lainetele laskuma, kuigi tuuleiilid neid sealt esialgu veel minema pühivad.

Sõjalaevastiku purjekal „Senjavin" külastas neid

saari Fjodor Lütke — Vene mereväelane, teadlane ning maadeuurija, kes koostas Bonini saarte kohta suurepärase kirjelduse. Ja kuigi see toimus 1828. aasta aprillis, loeme veel praegugi huviga tema reisikirjelduse lehekülgi, sealhulgas ka neid, mis on pühendatud tema laevameeskonna viibimisele Bonini saartel. Siin on käinud ka veel teine vene laev — transpordilaev „Irtõš" esimese järgu kapteni I. V. Vonljarljarski juhtimisel, kes saabus siia 1845. aasta paiku. Kapten Lütke viis siit ära kaks laevahukust pääsenud vaalapüüdjat.

26. juulil 1853. aastal saabus nende saarte juurde admiral Putjatini eskaader, kes siirdus eriülesandega tol ajal välismaalaste jaoks ligipääsematusse Jaapanisse. See tähelepanuväärne merereis olekski vajunud märkamatult unustusehõlma, kui admirali reisikaaslaste hulgas poleks olnud väljapaistvat vene kirjanikku I. A. Gontšarovi, kes jäädvustas igaveseks ajaks selle meresõidu oma reisikirjelduses „Fregatt „Pallada"". Seda raamatut loeme ka praegu ikka ja jälle ning leiame sealt iga kord midagi niisugust, mida me varem ei märganud.

Meie aeglasele edasiliikumisele vaatamata hakkasid horisondil 5. jaanuariks juba paistma saarterühmad. Lootsiraamatu järgi on Haha-šima asustamata saar. On väga huvitav vaadelda selliseid oivalisi, kuid asustamata kohti.

Uuistame kalapüügist, suplusest. Loodame seal ka kilpkonni püüda. Alles hommikuks jõuame saarele lähemale ning hakkame liikuma piki randa. Silmitsen kaptenisillalt kaljuseid kaldaid, mida tõepoolest katab lopsakas ning mitmekesine rohelus. Paistavad lehvikpalmid ja vististi ka kookospalmid. Silman mingisuguseid võimsaid puid, millel on tihe lehestik ning kõrge võra. Kas too vahest polegi punase puiduga „tomana", millest omal ajal raiuti mast fregatt „Palladale"? Kalda juures on palju kive, millede vastu pekslevad kohulained. Lahtesid pole näha. Kaljud sarnanevad meie Kaug-Ida keekuritega* — nad asuvad samuti saare rannast

* Keekurid — üksikult seisvad kõrged samba-, seina- või seenekujulised kaljud Kaug-Ida rannavetes või ka rannal. *Tõlk.*

mõnevõrra eemal ning nende vahel, samuti nagu meie meredeski, voogavad kohulained. Muidugi tohutult palju linde. Üks suurtest saartest on Haha-šima (haha tähendab jaapani keeles ema). Selles saarestikus on olemas ka Titi-šima (titi — isa) ja Muko-šima (muko — poeg). Nähtavasti on need saarte nimed seotud mõne legendiga.

Astume vaalapüügilaevadega raadioühendusse. Nad seisavad juba Okiminato lahes ning teatavad, et lahekese rand on asustatud ja et neile läheneb sealt kaater mingisuguste kohalike võimudega. Teatavad, et kaatris on näha palju relvastatud mehi, tõenäoliselt sõjaväelasi. Järsku nende raadiosaade katkeb. Leonti Ivanovitš kutsub välja radisti ning teeb talle ülesandeks astuda iga hinna eest raadioühendusse meie kodumaa raadiojaamadega ning teatada neile, et asume Boninšima arhipelaagi juures ning kavatseme sisse sõita Haha-šima saarel asuvasse Okiminato lahte. Meil vedas (ja veel kuidas vedas, see selgus meile alles hiljem), Naum Serebrennikov kannab ette, et on loodud side Odessaga ja seejärel ka Vladivostokiga ning et kõik kapteni korraldused on täidetud, radiogrammid on välja saadetud ning on kätte saadud ka „kviitungid" — vastused selle kohta, et radiogrammid on vastu võetud.

Sõidame kaldale lähemale. Tuleb nähtavale sissepääs mingisugusesse kaljudest piiratud kaldalõhangusse. Kapten palub signaalidega luba sisse sõita ilma lootsita või siis saata laevale loots. Sissesõiduluba on saadud ja me siseneme päris tõelisse sadamasse. Aga kui imelik on see sadam! Uurin kallast ülemiselt sillalt 42-kordselt suurendava kiikriga.

Kaldal on palju sõdureid ja madruseid; nad tõmbavad kiiresti katteid... mereväe kaugelaskesuurtükkide võimsatele torudele. Läbi kiikri on kõike seda nii hästi näha ja ka patareisid on siin nii palju, et raske oleks neid mitte märgata. Säh sulle „asustamata saar"! Otse ranna ääres on kaljurahnudesse raiutud ellingud, aga võib-olla ka, et need on looduslikud koopad, kus seisavad allveelaevad. Olukord muutub tund-tunnilt täbaramaks. See on siis too Vaikse ookeani probleem

vaadatuna Vaikse ookeani teisest küljest! Meie juurde sõidab väikesel kaatril sadama kapten, — vähemalt sellena ta esitleb end meile. Ta valdab päris hästi inglise keelt, silmitseb meid imestanult ning vangutab pead. Leonti Ivanovitš palub temalt tungivalt, et ta kinnitaks sissesõiduloa sadamasse kirjaliku dokumendiga, mida ta teebki pikemalt aega viitmata. Saanud kätte selle ametliku dokumendi, otsustasime selle igaks juhuks fotografeerida. Jaapanlastelt võib kõike oodata, — meie, kaug-idalased, teame seda väga hästi, — pealegi veel niisuguses kaugelasetsevas paigas. Astusime veel kord, nüüd juba oma peatuskohast ja Jaapani sadamakapteni loal, raadioühendusse Odessaga ning teatasime sinna, et seisame Okiminatos ja et meie sissesõit sadamasse on vormistatud.

Vaevalt jõuti telegramm üle anda, kui meie juurde ilmusid uued, seekord juba teist laadi võimude esindajad: kohalik politsei... Meie raadioruhv on kinni pitseeritud, side maailmaga katkestatud; masinaruumi, kaptenisillale ja raadioruhvi juurde on paigutatud tunnimehed. Vaalapüügilaevadel ei lubata meile läheneda söe punkerdamiseks, sütt aga on neil, nagu öeldakse, ainult „luuaga pühkida". Kapten avaldab energiliselt protesti, vihastub ning saavutabki lõpuks loa varustada vaalapüügilaevu söega. Jaapanlased tuhnivad vahižurnaalis, ja meil on raske mõista, mida nad otsivad. Lõpuks teatatakse: see on keelatud sadam, mistõttu meie laevad viiakse üle teise sadamasse; küll siis näeb, mis saab edasi.

Kapten kirjutab mereprotesti ebaseadusliku kinnipidamise kohta ning näitab dokumenti, mis annab kogu meie eskaadrile vaba sissesõidu ja väljasõidu õiguse. Jaapanlased on ilmselt segaduses, kuid üks neist ei kaota „meelekindlust" ja haarab kapteni sõrmede vahelt selle dokumendi. Siis teatab kapten talle, et foto on samuti dokument, ning näitab talle alles märga fotokoopiat... Minut hämmeldust, misjärel dokument antakse meile tagasi. Siirdume Titidzima saarterühma juurde Futamiko sadamasse, mis inglise kaartidel kannab Port Lloydi nimetust... Jah, see on toosama sadam, kus seisid omal ajal „Senjavin" ja hil-

jem ka „Pallada". Kaldal paistavad majakesed, mägedel on väga palju rohelust, sadamakai ääres seisab aga mingi õige vananenud konstruktsiooniga aurik. Edelapoolsest küljest on laheke avatud ja me silmame merel laevu; eesmistel mastidel olevate „varesepesade" järgi otsustades on need vaalapüügilaevad. Selgub, et kusagil läheduses on tõepoolest olemas kaldalasetsev vaalapüügibaas, ja vaalapüügilaevad kütivad lahekese lähikonnas vaalu. Vaalapüügilaevad on vananenud ehitusega, väikesed ning aeglase käiguga. Jälgime huviga oma suure kiikri abil vaalapüügilaevade manöövreid.

Sel ajal tulid lahekesse vaalad. Seda juhtub võrdlemisi harva. Nad ujusid meist väga lähedalt mööda ja me tegime kiiresti kindlaks, et need olid küürakad pikkuimvaalad. Neid on kerge eraldada igast teisest vaalaliigist. Jaapani vaalapüügilaevad on samuti sisenenud lahekesse ning peavad jahti meie naabruses. Jaht kestis tunde, kuid ükski vaalapüügilaev ei pääsenud kordagi kindlale laskepositsioonile. Me teame, et nende saarte juures esineb suurel arvul kaselotte, siia põikab ka põhjavaalu, nüüd aga selgub, et siin võib kohata ka pikkuimvaalu. Selle lahekese, kus me praegu seisame, avastas vaalapüüdja Coffin ning see oli paljude aastakümnete jooksul puhkepaigaks vaalapüüdjatele. Siin varusid nad endile värsket köögivilja, püüdsid kalu ja kilpkonni. Kunagi oli see laht kuulus kilpkonnade rohkuse poolest, kuid praegu pole neid siin enam üldse. Puuduvad ka haikalad, keda varemalt siin alati mainiti; õigemini öeldes, nad on siin haruldaseks jäänud.

Siis aga märkame merel väikest purje, ning poole tunni möödumisel liugleb meist mööda kerge habras paat, mis on ümbermineku vältimiseks varustatud balanssiiriga. Täpselt samasugune kanuu, nagu Havai saartelgi. Selles istub kaks inimest, kusjuures üks neist on kaunis pikakasvuline ega sarnane sugugi jaapanlasega. Silmitseme tähelepanelikumalt — havailane! „Aloha, aloha!" kuuldub mitmelt poolt. Havailane vaatab tagasi ning vastab meile samuti traditsioonilise havai tervitusega. Pärastpoole saime teada, et Bonin-

šima saarestikus elab palju havailasi „rassi parandamiseks", nagu meile selgitas üks jaapani riigiametnik.

Kanuu tuleb meile lähemale, näeme selles kalu ja õngenööre, kuid politseiniku hüüe meie laevalt sunnib kalureid eemalduma. Mingisugusel väikesel kaatrilogul toodi kaldalt värsket toidumoona. Meile on kaldaleminek keelatud. Muuhulgas toimetati laevale ka suurel hulgal kvaliteetseid mandariine. Siin on loodud suuri mandariini- ja ananassi-istandusi; kasvatatakse ka banaane.

Igavuse peletamiseks hakkasime kalu õngitsema. Meil on suur tagavara õngekonkse ja õngenööre; ostsime need juba Saksamaal valmis, täiendades vahepeal oma õngevarustust veel Colónis ja Honolulus. Kalapüük edeneb kõigil väga hästi, — siin on alati olnud palju kalu. Meie laeva ahtri juures püüab iga päev kalu kaks jaapanlast, kes istuvad tillukeses, kuid imetlusväärselt kaunilt viimistletud paadikeses. Üks neist, — karmide näojoonte ja tooreste maneeridega mees, — meenutab sõjaväelast, teine aga on, nagu näha, tõeline kalur. Tihtilugu naeratab ta meile siis, kui tema kaaslane seda ei näe. Kord rebis see jaapanlane katki oma õngenööri, mille eest sai oma kaaslaselt tublisti pragada. Ma olin õngenööri katkimineku ja sellele järgnenud sõneluse tunnistajaks ning mõistsin noore jaapanlase nukrast näoilmest, et ta sai tubli peapesu. Läksin kiiresti oma kajutisse ja tõin sealt oma tagavarast paraja õngenööri. Hõigatanud kalastajaid, viskasin nende paadikesse õngenööri, andes neile märkidega mõista, et kingin selle neile. Elatanud jaapanlane pobises midagi, noor kalastaja aga hakkas peaga noogutama, tänades mind naeratusega ja žestidega kingi eest. Järgmise päeva hommikul olid minu kalamehed, nagu alati, jällegi aegsasti oma püügikohal. Minu eilne tuttav piilus sageli laeva suunas, ja kui ma olin dekile ilmunud, naeratas sõbralikult ning noogutas mulle peaga. Minu „sainara" (tere) peale vastas ta väga meelsasti. Hakkasin jälgima nende püüki, seda enam, et nad püüdsid eriliste seadeldiste abil kalmaare, ja sel ajal kukkus minu jalgade juurde maha väike pakike. Jaapanlased istusid liikumatult, kuid noorem

neist viitas silmadega pakikesele, misjärel suunas hoiatava pilgu oma kaaslase poole. Ma tõstsin pakikese üles ning eemaldusin, et vaadata, mida see sisaldab. Pakikeses oli suurepärane jaapani õngenöör ja ehtsad, meisterliku paindega omatehtud kalapüügikonksud mingist valgest metallist. Ma tänasin kalurit žesti ja pilguga. Ta oli ilmselt väga rõõmus, et ta kingitus vastu võeti.

Lahekesse on ilmunud mitu havai kanuud, kuid neid ei lasta meie eskaadri ligigi, olgugi et nad on juba korduvalt teinud katset meile läheneda ja on tõenäoliselt püüdnud selleks ka luba hankida. Nad liuglevad sageli üsna meie laeva lähedal ja kui nad näevad, et me jälgime neid kiikritega, tervitavad meid žestidega, mõnikord aga laulavad. Nende lauludes kordub õige sageli „aloha" — sõna, millega me tervitasime siin meile esimesena vastujuhtunud havailast.

Alles 20. jaanuaril, meie saadiku vaheleastumise tulemusena, saime lõpuks loa sõita Jokohamasse. Siin, Bonini saartel, valitseb igavene suvi, selles suhtes sarnaneb siinne kliima Havai saarte kliimaga, kuid juba järgmisel päeval pärast lahkumist Port Lloydist (Futamikost) hakkasime tundma, et liigume vastu talveperioodile, külma kliimaga tsooni poole. Senikaua aga, kuni me pole veel jõudnud tolle tsoonini, ründavad meid tugevamad või nõrgemad tormipuhangud koos vihmasadudega. Tuuleiilid tulevad ootamatult, vihma aga valab nii, et laevadekk lausa ujub lakkamatust veevoolust, kuid juba poole tunni möödumisel paistavad taas päike ja selge taevas, — kuni järgmise pilvekese ilmumiseni.

Õnneks olime oma üladeki nii hästi ära tihtinud (selle kallal töötasid kõik ning pealegi suure naudinguga, näidates oma oskust ja vanadele purjesportlastele omast vilumust), et meid ei kohuta mingisugused veevalangud. Tõsi on ka see, et Bonin-šima saarestikus kastsid meid õhtuti ja mõnikord ka öösiti korrapäraselt lühiajalised kuid tugevad vihmad, mistõttu dekk pole kuumusest pragunenud.

Liigume elusolendite poolest rikkas meres. See sõit meenutab meie meresõitu Kesk-Ameerika rannikul:

samasugune lindude rohkus, mõnikord harva on näha vaalade fontääne, vahetevahel vilksatab vee kohal mõni lendkalade parveke. Ka laevu on nüüd üsna rohkesti. Kord siin, kord seal ilmub nähtavale igasuguste laevade, nii suurte kui ka väikeste purjesid ning ka aurikute suitsujugasid. 23. jaanuaril aga nägime vesipükse — keerlevaid musti suitsu- või aurusambaid, mida ühendasid taevaga kitsad vöödid, otsekui olnuks vesipüks soolika abil pilvega ühenduses. Taevas aga olid vöödilised pilved, värvuselt tumevioletsed kuni roosad, kusjuures valgus oli värelev nagu virmaliste puhul. Meist möödusid nad poolteise kuni kahe miili kauguselt ning nende alumised ja ülemised laienevad lehtrid olid selgesti näha. See on siiski väga ilus ning meile täiesti ohutu vaatepilt, ehkki võib juhtuda, et vesipüks langeb meile kaela suure veesambana juhul, kui ta peaks meiega kokku põrkama.

Muutub järjest jahedamaks. Õhtuti ei saa enam palituta dekile minna. Möödume üsna lähedalt Jaapani saartest. Siin valitseb juba talv, pehme Lõuna-Jaapani talv, kuid ikkagi talv. Kõrged mäed on kaetud lumega.

26. jaanuaril saabume Jokohamasse. Paistab kuulus mägi Fudžijama, kaetud lumega. On kõigest kolm kraadi sooja, ja meile tundub väga külmana. Poole aasta jooksul oleme jõudnud harjuda troopilise kliimaga. Kohale on ilmunud konsul. Tuleb mingisugune asjaarutamine: jaapanlastest on raske vabaneda, aga eks me näe, mismoodi nad suudavad seletada meie flotilli põhjuseta kinnipidamist. Sõidavad kohale ka ülikooli esindajad ning kutsuvad professor Smirnovi ja mind külla. Kuid selgub, et meie meeskonnale on maaleminek keelatud, mistõttu me lükkame selle lahke küllakutse tagasi, öeldes jaapani teadlastele, et meiegi oleme „Aleuudi" meeskonna liikmed, ning järelikult on ka meile maaleminek keelatud, eri lubasid me aga vastu ei võta.

Ka Jokohamas seisab kaide ääres palju laevu tegevuseta. Mööda lahte kihutavad siia-sinna veetrammid, mis veavad sõitjaid ühelt kaldalt teisele või siis loendamatutesse sadamatesse ja asulatesse. Kuigi meid kaldale ei lasta, jääb kaubandus kaubanduseks, ja meie

laeva juurde ilmuvad ujuvad kauplused. Meile püüavad läheneda ka spetsiifilise iseloomuga ujuvad asutused, kuid meie meeskonna protestid sunnivad neid lahkuma...

Meie meremehed on kokku ostnud mitte ainult puht jaapani päritoluga iluasjakesi ja muud tühja-tähja, vaid ka jalgrattaid, ning meie laeva dekil sõidavad nüüd jalgratturite grupid vöörist ahtrisse ja tagasi. Masinist Fastenko etendab seal liikluse reguleerija osa, seistes keset ahtripoolset platsikest tünni otsas. Ühes ujuvas kaupluses leidsime palju kääbustaimi, mida nii meisterlikult oskavad kasvatada jaapani aednikud. Minu kajutis on nüüd väike kasvuhoone tillukeste palmidega, kaunite võrade ja narmaskiududest karvendavate tüvedega, nagu see peabki olema; jaapanlaste lemmikpuud — pisikesed kirsipuud ning samasugused kääbuslikud mandariini- ja sidrunipuukesed. Mind on varustatud ka jaapani ümmarguste rippuvate akvaariumidega, kus kasvavad veetaimed ning elavad teod ja kalakesed.

Igas kajutis on meil jaapani karbikesi ja kastikesi; need on kaetud suurepärase jaapani lakiga, mille valmistamise saladust euroopa meistrid ei tunne veel kuni tänase päevani. Harva tuuakse meile tooteid jaapani pronksist, mõnikord ka vanaaegseid. Huvitav on märkida, et jaapani politseil ja tema tavadel pole siin mingit populaarsust, ja seda isegi mitte kaupmeeste hulgas, meremeestest ja teaduslikul alal töötajatest rääkimata. Meile jutustati jaapani avalikkuse suurest meelepahast seoses meie flotilli kinnipidamisega ja jaapani politsei jõhkra käitumisega. Meie laeval viibivad politseiametnikud kaotavad oma tähtsuse, ja me ei tee neist enam väljagi. Muidugi mõista, oma kajutisse me neid ei lase, mistõttu neile jääbki teadmatuks, mida õieti kujutab endast vene külalislahkus. Ent pildistama kipuvad nad kõige tüütavamal viisil kõike, mis aga juhtub sattuma nende objektiivi ette. Kui palju meie inimeste... selgasid on jäädvustatud nende filmilintidele!

Jõudis lõpule meie „asja" arutamine, toimus kohtuistung, kus lükati tagasi (!?) kõik „süüdistused", mää-

rati meile mingi ainult jaapanlastele endile teadaoleva formaalsuse mittetäitmise eest sümboolne trahv ning otsustati „süüdistuse ilmse absurdsuse tõttu lõpetada asja arutamine". Süüdistus aga oli vägagi tõsise iseloomuga. Meenutan, et meie vaalapüügilaevad sattusid esimestena Jaapani mereväe kindlustatud salatsooni, mille olemasolust ei teadnud keegi maailmas. Hiljem selgus, et Jaapani sõjaväelise kliki esialgseks kavatsuseks oli täielikult hävitada kõik nende salajaste ettevalmistuste tunnistajad, kuid meid päästsid radiogrammid, mis meie kapten oli jõudnud kodumaale saata. Kogu maailm teadis, et me sõidame Haha-šima saarel asuvasse Okiminato lahte, sest meie raadiotelegrammi kuulsid mitmesuguste maade laevad. Seejärel soperdati meie vastu kiiruga kokku süüdistus salakuulamisest... Ameerika Ühendriikide kasuks! Lisan veel, et Bonin-šima saarte vetes polnud fregatt „Pallada" aegadest saadik käinud ühtegi võõramaist sõjalaeva, ning käesoleva sajandi algusest saadik ainsatki võõramaist laeva. Meie ilmumine pööras pea peale kogu konspiratsiooni, ning Jaapani sõjaväeline klikk kaotas pea.

Lõpetanud kõik formaalsused, asume 13. veebruaril koduteele. Jälle Vaikses ookeanis. Liigume kallaste läheduses. Meil on kurss Jaapani sisemerele ehk sisemeredele, nagu neid teinekord nimetatakse. Räägitakse, et see on ilusaim meri maailmas. Nõnda kirjutatakse ka lootsiraamatutes, kuid meil on Jaapani „kaunidustest" isu sedavõrd täis, et isegi Fudžijama kaunist koonust silmitseme täiesti ükskõikselt, kui mitte tarvitada teravamaid sõnu. Igatseme kogu hingest koju.

16. veebruaril jõuame Kii väina; vasakul meist paistab Šikoku saar. Liigume Jurato väina mööda Osaka sadama poole, kus meid peab ootama loots, kelle ülesandeks on laevade juhtimine läbi Jaapani Sisemere. Sadama lähistel tulebki meile vastu lootsikaater, millel on loots koos oma abilistega. Loots valdab võrdlemisi hästi vene keelt ja oskab ka veel üht teist keelt, mida ta nimetab inglise keeleks. Ta on väga jutukas ning seletab, et teab ajalehtede kaudu meie viibimisest

Ogasavara (Bonin-šima) saarestikus. Osakasse me sisse ei sõida, milline asjaolu meid kõiki väga rõõmustab.

Jaapani Sisemeri (Setouti) on Vaikse ookeaniga ühenduses Kii väina, mille me äsja läbisime, ja sellest lõuna pool asetseva Bungo väina kaudu. Need väinad on väga laiad, rohkearvuliste laialipillatud saarte ja saarekestega. Jaapani merega ühendab seda merd kitsas Šimonoseki väin. Meie kaartidel on sel sisemerel mitu nime. Alles hiljuti, kui lähenesime Osakale, viibisime Idzumi „meres", mida lahutab Harima „merest" suur saar Avadzi ja terve hulk väikesi saarekesi. Harima „meres" näeme suurt ning väga rohelist Sedo saart ning seejärel üha uusi ja uusi pisikesi saarekesi; igal juhul pole need kaljud, sest nad on nii rohelised, neil kasvab mitmesuguseid puid, kusjuures tuulevaikus võimaldab läheneda peaaegu igaühele neist saarekestest. Ka igasuguseid lahekesi leidub siin väga suurel arvul. Üldiselt võttes pole need muidugi kellegi mered, vaid pooleldi kinnised basseinid. Kogu päeva kestel liigume ühest basseinist teise (kui soovite — merest merre).

Loots nimetab meile kõige kaunimaid kohti, mis tahes-tahtmata äratavad meie tähelepanu. Neis skäärides liigub edasi-tagasi väga palju mitmesuguseid laevu, nii purjekaid kui ka mootorlaevu; kohtame suuri ookeaniaurikuid, kuunareid ja päris tavalisi pargaseid. Loots jutustab meile nende skääride elanike mõningatest kommetest ning üldse ülistab igati jaapanlasi kui suurepäraseid meremehi ja kalureid, eriti aga reklameerib ta jaapani ausust, mis olevat omane ükskõnes jaapanlastele. Tema viimane väide leiabki siinsamas hiilgava kinnituse; keegi jaapanlane on mootorpaadi varda küljest ära lõiganud meie lipu ning seejärel kadunud saarekeste vahele. Loots on mõningal määral hämmeldunud ning paneb ette teatada sellest juhtumist politseile (samuti parim maailmas...), ent kuna see on seotud laeva peatusega ja ajakuluga, siis lükkab kapten selle ettepaneku tagasi.

Ületame Bingo „merd" (Bingo-nada). Mõnedel saarekestel seisavad siin pagoodid või ehitused, mis sarnanevad pagoodidega. Loots nimetab neid kord nii, kord

jälle teisiti: kas lehtonniks, või suvilaks, või templiks. Bingo „meri" kujutab endast tsentraalset basseini. Edasi tuleb Misima „meri", samuti saarekestega. Selle „mere" loodenurgas paikneb Hirosima linn, mille ilust loots meile palju jutustab. Selgub, et Hirosima on tema sünnipaik. Iga nepp kiidab oma sood, ütleb vene rahva kõnekäänd. Muide, siin on kõikjal nii kaunis, et usume meeleldi Hirosima ainulaadsesse ilusse, nagu ka Kure, Tokujama ja teiste Jaapani linnade ilusse.

Misima „mere" järel läbime Je „mere" ning pärast seda viimase, Suo „mere". Loeme väljavõtet teatmikust Sisemere kohta. Seal öeldakse, et selle mere graniitkaldad on tavaliselt kõrged ning järsud, kusjuures kaljurahnud on siin sageli püstloodsed. Üksikud graniidimassiivides esinevad kaljulõhed on nende üleujutamisel mereveega muutunud sügavateks abajateks. Rannik, eriti just põhjapoolne rannik, kujutab endast lakkamatut ja korrapäratut sirge kaljuse ranniku vaheldumist neemede ja poolsaarte ning arvukate lahekestega. Kõik see vastab sellele, mida me näeme. Näeme nii kitsaid väinu üksikute avarate basseinide vahel kui ka üksikuid maismaa-massiive ühendavaid kitsaid maakaelu. Näeme imetoredaid, kollakasvalge liivaga kaetud plaaže, mis nii suuresti erinevad troopikavööndi saarte valgetest, korall-liivastest supelrandadest. Näeme hulgaliselt lahekesi — suurepäraseid varjupaiku igasugustele laevadele ja laevukestele. Väiksemate saarte ja terve mandrina paistva Hondo saare kallastel on palju asulaid, kuid millegipärast on nad väga väikesed, koosnedes tihti vaid viiest-seitsmest majakesest ja ühest templist.

Sisemeri on tähtis veetee, seejuures kogu Jaapanile tähtis laevatee, sest jõelaevandus on siin üldiselt vähe arenenud. Siin asetseb rohkem kui kakskümmend suurt Jaapani sadamalinna. Siin on tunduvalt soojem kui Jokohama juures Tokio lahes, kuid siiski mitte palav, mitte troopika. Elanikud — kalurid ja paadimehed — on riietatud puhtalt, kuid äärmiselt vaeselt. Me möödume sageli õige lähedalt nende asulatest ning näeme oma silmaga nende elu-olu, sest majakeste sei-

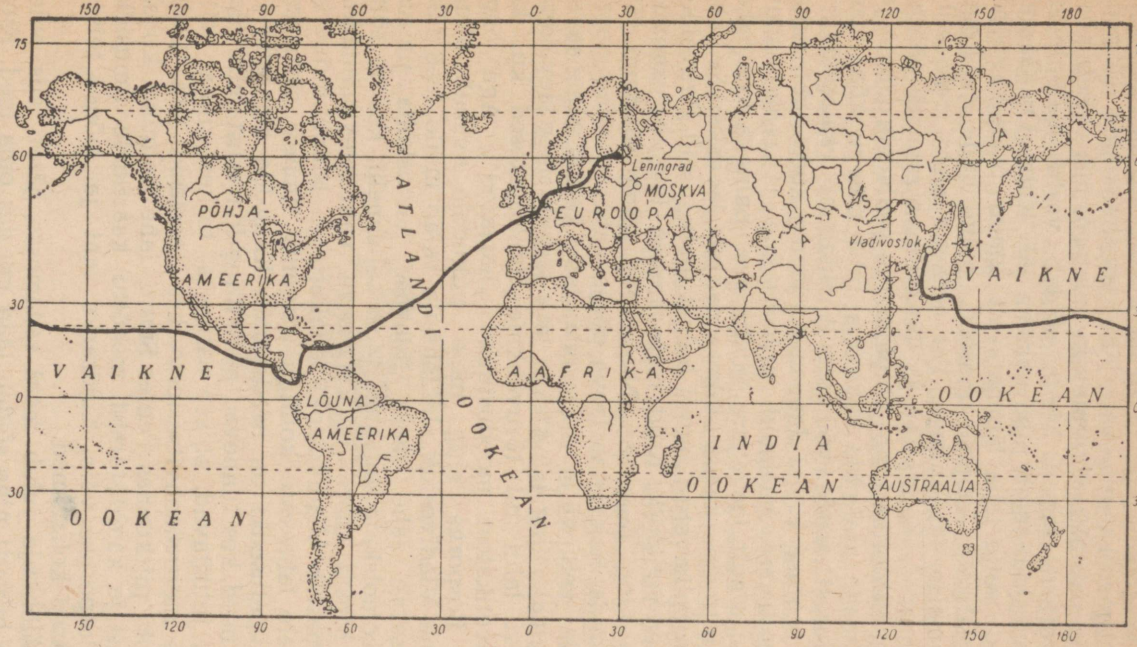
nad on lahti lükatud. Nende paadikesed ujuvad meist mööda otse meie külje all, ja me näeme kalurite viletsat püügivarustust. Meie laeva ahtris lehviv punane lipp ei kohuta neid põrmugi. Just vastupidi — paljud paadid eemalduvad kalda juurest ning püüavad meile järele jõuda või siis sõidavad meile põiki ette, et sel viisil meile lähemale jõuda. Vaalapüügilaevade mehed kõnetavad neid päris sageli, kui nad sõidavad meie järel kiiluvees. Kallastel on suurel hulgal väikesi majakaid ja blinktuleboisid; kõikjal on just nagu jõgedel veeteede märke, nii et meie edasiliikumine meenutab laevasõitu mööda jõgesid ja järvi. Kuid on näha ka suuri, sireenide ja pöörlevate laternatega varustatud meremajakaid. Õhtul liigume nagu valgustatud kanaleid või puiesteid mööda, kui oleme mõnes kitsuses. Kõikjal paistavad tuled; kui nad on värvilised, siis puutuvad nad ka meisse: vilguvad, näitavad õiget laevateed. Õhtuks muutub õhk üsna jahedaks, isegi külmaks. Väljas aga on erakordselt vaikne. See vaikus viib veelgi enam (eriti veel praegu, õhtusel ajal) mõttele, et liigume mööda järvi ja kanaleid. Taevas on tume, kuid tähine.

17. veebruari õhtul jõudsime Šimonoseki väina kaudu Jaapani merele. Laevaviledega jätame lootsikaatriga hüvasti. Vaevalt aga oleme jõudnud võtta kursi loodesse, kui sealt hakkas otse näkku puhuma „Nord-West", nagu meil Kaug-Idas nimetatakse külma Siberi tuult. Meid õõtsutavad valgete vahuharjadega kroonitud lained, mis pimeduses fosforestseerivad. Ilm on vilu, palituta nüüd enam dekile minna ei saa. Taevas aga on endiselt selge, paistavad tähed. Vladivostokini on kolm päeva sõitu, s. o. kolm ööpäeva. Vaalapüügilaevad liiguvad taas oma tavalises sõidurivis — kaks meie laeva parraste kõrval ja kolmas selle ahtri taga. Sõidavad lakkamatult „kummardades". Viis-kuus palli tähendab neile juba õõtsumist, kuigi tihtilugu „hüplevad" nad veelgi väiksema lainetuse ajal. Püügilaevade kõikumine on hoogne, kuid see on peaaegu alati ristteljeline kõikumine, mistõttu koidki kajutites on paigutatud piki laevapardaid. Üldiselt peavad nad hästi vastu lainetele, just nagu

pardid, kuigi mõnikord ammutavad parrastega vett dekile.

Mul tuleb veeta palju kuid vaalapüügilaevadel, viibides mitte enam lahkes troopikavööndis, vaid meie Kaug-Ida karmides meredes. Seepärast püüan juba aegsasti ette näha kõiki oma töötamisvõimalusi nendel laevadel, samuti ka sellekohaste seadiste ja varustuse paigutust. Elan neil koos kapteniga, selles suhtes olen juba kokku leppinud, eeskätt kapten Zarvaga. Ta on otsustanud saada meie esimeseks vaalapüüdjaks, ning olen veetnud temaga juba palju õhtuid vesteldes meie tulevastest ühistest mereretkedest. Mina olen ju kaug-idalane, tema aga on meremees Mustalt merelt, seepärast pühendangi teda järk-järgult meresõidu iseärasustesse meie vetes, jutustan talle meie merede rikkustest, sealhulgas muidugi ka vaaladest. Need mered on küll karmid, kuid väga rikkad, ja siin kasvavad esmaklassilised meremehed, kes tunnevad hästi oma tööd. Tuletorne pole ju Kaug-Ida vetes kuigi palju, nii et siin ei tule lõbusõitudest tulede järgi midagi välja. Praegu aga paistab merel terve leegion tulesid, mis kuuluvad suurele hulgale kalapüügilaevadele. Kuigi meri on rahutu, tuleb ikkagi püüki jätkata. Kuid peaasi on ikkagi see, et püütakse äärmiselt ebakindlate künadega ja pealegi nii kaugel rannast. Kui nägime samasugust pilti Lõuna-Jaapani rannikul, siis meil polnud kaluritest sel määral kahju kui praegu: seal oli soe, aga siin, külmas meres...

20. veebruaril hakkab paistma meie kodumaa rannik. Varsti sõidame Peeter Suure lahte, see aga on niisama hästi kui kodu. 21-sel oleme juba lahes, on jõudnud lõpule seitse kuud kestnud meresõit üle kahe ookeani ja kuue mere. Liigume keset õhukest jääd, mida meie „Aleuut" purustab kerge vaevaga. Vaalapüügilaevad liiguvad meie taga kiiluvees, sest isegi niisuguse jää purustamine käib neile üle jõu. Jääl lebavad hülged, — hiljuti lõppes neil poegimisperiood, ning täiskasvanute kõrval lebavad pojad. Nii emahülged kui ka hülgepojad silmitsevad mööduvaid laevu ükskõikselt, — on näha, et hüljestele pole siin juba ammu jahti peetud. Kuid mereloomi esineb siin harva,

Vaalapüügibaasi „Aleuut" ja kolme vaalapüügilaeva teekond Leningradist Vladivostokki.

mida on tähele pannud ka meie seltsimehed, põhjas ja Valgel merel tegutsevate jahiekspeditsioonide liikmed.

Juba paistabki Skreplevski tuletorn, mis seisab kõrgel kaljusel saarel. Meile sõidab vastu jäälõhkuja, sest edaspidi tuleb juba paksem jää. Külm. On jäänud kaugele selja taha lämmatavalt kuum troopikavöönd oma lahkete soojade merede, palmipuude ja kogu lõunamaise eksootikaga. Ees ootavad meid meie külmad mered, Kamtšatka ja Tšuktšimaa rannad, põhjamaine eksootika ning jahipidamine vaaladele udude ja rajuilmade ajal. Me hakkame juba praegu kõnelema vajadusest asuda võimalikult rutemini vaalapüügile. Pika peatuse kestel Jaapanis võtsime koost lahti ning kontrollisime masinaid, puhastasime ja remontisime kõike; ainult laevakere tuleks veel puhtaks kraapida. Me ju veame kaasa kõike seda, mis laevakerele kuhjus troopikavetes: suurel hulgal igasuguseid tõruvähke ja merevetikaid. Kuid meie kapten Leonti Ivanovitš leidis siingi õige tee. Niipea kui olime jõudnud jää piirkonda, hakkas ta laeva põhja vaheruumidest aegamööda vett välja pumpama: laev kerkis vähehaaval kõrgemale ning jää kiskus järk-järgult meie laevakere küljest lahti nii tõruvähkide lubikojakesed kui ka merevetikatest moodustunud „harjased". Aga ongi juba Bosporus ning meie pilkudele avaneb üleni lumine Vladivostok. Jäälõhkuja rajab meile teed läbi Kuldsarve lahe meie tulevase peatuskoha juurde Komsomolskaja sadamas. Meie seltsimehi, kes on sõitnud Musta mere ja Vahemere vahelistes väinades, hämmastab Vladivostoki lahekeste ja Istanbuli juures asuvate lahekeste konfiguratsioonis ilmnev sarnasus. Ja nimetusedki on needsamad. Kaug-Ida elanikud ja eriti need, kes tunnevad meie Kaug-Ida asustamise ajalugu, jutustavad, et see sarnasus torkas silma neile Vene mereväeohvitseridele, kes teostasid siin Vladivostoki piirkonnas Peeter Suure lahe ranniku kirjeldamist ja kaardistamist, mistõttu kaartidele ilmusidki Ida-Bosporuse väin, Kuldsarve laht ja mõned teised säärased kohanimed.

Jäälõhkuja juhib meid sadamasse, jätab siis viledega hüvasti ning sõidab jääd murdes oma teed. Kuu-

len, et lastakse alla ankrut; kuulen, kuidas masin jääb seisma ja kuidas hakkavad töötama vintsid, mis pingutavad trosse. Oleme kodus. On lõppenud minu reis ümber maailma, minu raudtee- ja meresõit. Peaaegu üksteist kuud tagasi väljusin ma Vladivostokist lääne suunas ning pöördusin nüüd, ida poolt tulles, samasse paika tagasi. Kannan oma päevikusse sisse viimased read ning lähen dekile. Ka mind ootavad siin sõbrad ja koolivennad instituudist, tuttavad minu esimestest meresõitudest. Laevalael leiab aset piirivalve- ja tollikontrolliga seotud formaalsuste täitmine, kuid kõik mõistavad meie kärsitust ning vormistavad ruttu vajalikud dokumendid. Ja juba sööstavadki lainena dekile meie sõbrad, omaksed ja tuttavad. Meie meeskonna hulgas polegi kuigi palju kaugidalasi, kuid ka nende sõpradest ja sugulastest jätkub kogu ekipaažile. Kõik saavad kutse külastada vladivostoklasi, kedagi pole unustatud: selle eest oleme meie, kaugidalased, juba hoolitsenud. Meie orkester, kes meresõidu kestel on muutunud täiesti korralikuks orkestriks, mängib dekil küll marsse, küll valsse. Pole otsa järelepärimistel ega lõppu seletustel. Kui hea on olla kodus, seltsimehed!

ÜHEKSAS PEATÜKK

Vaalapüügile. — Uuesti merel. — Tatari väin. — Fregatt „Pallada" haud. — Sahhalin. — La Pérouse'i väin. — Kuriili saarteahelik. — Oma esivanemate radadel. — Veidi hiljutist ajalugu. — Vaikne ookean. — Esimene kašelott. — Püük on alanud! — Millest toituvad kašelotid? — Kaalume kašelotti. — Temast saadav produktsioon. — Noorte vaalapüüdjate elamusi.

Meie flotilli Vladivostokki saabumise momendist on möödunud kolm kuud, nüüd aga oleme uuesti merel ja liigume Sahhalini poole, et võtta sealt peale sütt ning siirduda vaalapüügile. Maikuu, aga merel on külm. Meie laeva välimus sarnaneb vähe tema väljanägemisega Leningradist väljumise ajal. Laevadekil on puhas ja avar, kuigi alles kahe päeva eest lebasid seal kastid, köied ja igasugune varustus kuudepikkuseks vaalapüügiks. Kolm päeva hiljem jõuame Tatari väina ja möödume Sovetskaja Gavanist. Siin, Konstantinovskaja lahes, lamab merepõhjas legendaarne fregatt „Pallada". Olen kahel korral viibinud selles lahes ning püüdsin kord isegi tragi abil veest välja tuua tüki selle fregati pannulit, kuid kaotasin siin vaid asjata oma tragi, mis võib-olla juhtus ka fregati külge kinni jääma. Meie vana harjumuse kohaselt jutustame õhtuti neist paikadest, milliseid parajasti läbime, kusjuures täna õhtul me tuletame meelde nii kirjanikku I. A. Gontšarovi kui ka tema kuulsaid reisikirju „Fregatt

„Pallada"" ja selle fregati hauda — Sovetskaja Gavanit. Jälle tutvun meie laeva uue meeskonnaga. Meid „vanakesi-ümbermaailmasõitjaid" on jäänud mitte üle paarikümne inimese, aga Oskar Ginter, Volodja Ljubavin, Saša Taškenov ja kapten Zarva on nende hulgas.

Pjotr Andrejevitš Zarva juhib endiselt „Trudfronti" ning tema laevuke liigub meie laeva kõrval. Selge ilmaga näen alati kaptenisillal kapten Zarva rässakat kogu. Me oleme temaga kokku leppinud, et kohe pärast Sahhalini lähen üle tema laevale ning et hakkame koos õppima meile uudset tööala.

Sahhalinil me kaua ei peatu. Saame suurepärast Rogatinski sütt, ja asume teele. Meie laev on jällegi rekordiliselt lühikese ajaga puhtaks küüritud; selle kallal töötas, vett ja põrandaharja säästmata, sadu töökäsi, — kõik tõttavad vaalapüügile. Kivisüsi on meil paigutatud laadungiruumidesse ja rasvareservuaaridesse, nii et teistest laevadest erineme ainult tohutu suurt slippi omava ahtri poolest. Nagu alati, nii ümbritsevad nüüdki „Aleuuti" puhtad vaalapüügilaevad: üks kummagi parda kõrval ja üks ahtri taga. Möödume (1933. aasta juunis) Lõuna-Sahhalini rannikust, liikudes La Pérouse'i väina poole. Harva ilmub merel nähtavale mõne laeva siluett, kuid see-eest saadab meid arvutult palju merelinde — kajakaid, fulmaare, tormilinde. Sõidame läbi väina. Mõlemal pool on Jaapani kaldad, ometi on Sahhalin kunagine Vene maaala. Kuid on möödunud juba üle kahekümne aasta tollest ajast, kui selle saare lõunapoolne osa lakkas olemast Vene territoorium. Väina kummalgi kaldal seisavad Jaapani patareid...

Oleme läbinud väina ning sõidame nüüd Ohhoota merel. Ammu see oli, kui Vene korvetid ja ristlejad said instruktsioone minna ristlema Ohhoota merre — „oma geograafiliselt asendilt Vene sisemerre", nüüd aga möödu Jaapani patareidest ja oota igasuguseid „jaapani vahejuhtumeid". Ometi on kõik need maad ju meie omad, vene maadeuurijate poolt avastatud ning tundmaõpitud alad, mis loovutati Jaapanile tsaarivalitsuse kuritegeliku, rahvavaenuliku poliitika tagajärjel.

Ilm on külm ning udune. Meil oma kaasaegsetel, hästikorrastatud laevadel on külm, ja isegi täiustatud instrumentidele vaatamata takistab meid udu, — mida pidid siis küll ütlema meie esivanemad, kes oma viletsatel pargastel sõitsid sedasama ebasõbralikku merd? Veel sajandite möödudes vaatavad meile vene meresõitjate ja maadeuurijate, teenistuslaste ja küttide, madruste ja sõdurite mehised näod, karmide, harukordselt sitkete, julgete ning vastupidavate inimeste näod, keda ei suutnud peatada ükski takistus: ei ääretud stepilagendikud, ei pakane, ei nälg, ei inimtühjad maa-alad, ei möllav ookean ega ka vaenlased. Mis kiskus neid kaugetesse maadesse, milline unistus sundis neid võitma tuhandeid hädaohte? Jõudsid ju meie maadeuurijad 60 aastaga Uraalist Vaikse ookeanini! Missugune teine rahvas on veel kunagi või kusagil sooritanud sellise kangelasteo? Võidakse öelda, et see oli kasuahnuse, kerge teenistuse ja rikkuse, pehme kulla — karusnahkade tagaajamine... Oli ju sedagi, kuid mitte see ei olnud peamiseks tõukejõuks. Venemaa liikus oma looduslike piiride poole, — inimesed otsisid priiust ja vabu maa-alasid, inimesed teenisid oma rahvast ja oma riiki, ning teenisid ausalt. Tänu neile inimestele, kes läksid „vastu päikesele", muutus Venemaa Vaikse ookeani äärde ulatuvaks mereriigiks.

Vene ekspeditsioonidele ja kolonistidele kuulub Kuriili saarte avastamise, uurimise ning nende esialgse asustamise au. Need inimesed oskasid raevukalt võidelda, kuid oskasid ka elada sõpruses ja üksmeeles kõigi rahvastega maailmas. Andekad vene inimesed kandsid Kuriili saared kaartidele, asusid neile saartele elama, tõid sinna igasuguseid seemneid ja kariloomi, ehitasid faktooriaid. Kuid nad ehitasid ka kooli saarte põliselanike ainude jaoks, kes nii majanduslikult kui ka kultuuriliselt seisid kõige madalamal arenemisastmel. Ataman Danilo Antsiferov ja jessaul Ivan Kozõrevski jõudsid esimestena Šumšu ja Paramuširi saarele ning kutsusid ainusid „lahkuse ja sõbralikkusega" üles astuma Vene riigi alamateks. See oli 1711. aastal. Kozõrevski koostas saarte kaardid ning hankis nende kohta põhjalikke teatmeid. Aastal 1719

saadeti Kaug-Idasse kaks topograafi — Ivan Jevreinov ja Fjodor Lužin — ülesandega „sõita Kamtšatkani ja sealt edasi, kuhu on kästud". Nad pidid muu hulgas uurima ka Kuriili saari ja „kõik korralikult kaardi peale üles märkima". See ülesanne täideti. Pärast neid käis Kuriilidel kümneid vene ekspeditsioone ning nad uuriti järk-järgult läbi, kõige lõunapoolsemad saared kaasa arvatud.

Kui võrrelda Vene valitsuse ja Vene riigitegelaste poolt antud instruktsioone nende instruktsioonidega, milliseid said hispaania, inglise ja muud võõramaised ekspeditsioonid, siis paneb tahes-tahtmata imestama see humaansuse vaim, millest on läbi imbunud need, meie maadeuurijaile antud ametlikud kirjad. Võtame näiteks Siberi kuberneri Soimonovi instruktsiooni sotnikule Ivan Tšornõile ja vanemale Nikita Tšikinile: „Reisiteekonnal kaugetele saartele ja tagasi... kirjeldada: nende suurust, väinade laiust, missuguseid metsloomi on saartel... järele pärida kulla- ja hõbedamaagi ning pärlite suhtes... hoiduda ülekohtust, riisuvatest maksudest... ja muudest juhenditevastastest tegudest, nagu ka jõhkrast kohtlemisest ja kõlvatust vägivallast, oodates usinuse eest kõrgeimat armulikkust ning autasu." Ja edasi: „Ainusid püüda veenda astuma alamlusse, ilmutamata seejuures mitte ainult teoga, vaid ühegi märgiga toorest käitumist ja vihameelt, vaid lahkust ja sõbralikkust." Ja edasi kaupmees Lebedev-Lastotškini aruande põhjal vastuvõetud otsus (1779. aastast): „...Kuriillased jätta vabadeks ning mingeid makse neilt mitte võtta, ja ka edaspidiselt seal elavaid rahvaid selleks mitte sundida, vaid püüda jahindusaladest ja kaubavahetusest loodetava kasu huvides oma sõbraliku käitumise ja lahkusega jätkata nendega sobitatud tutvust... et aga neile rahvastele kellegi poolt mingil viisil survet ei avaldataks ega kitsendusi ei tehtaks, siis kinnitada kindla sõnaga... et neid rahvaid kuidagiviisi ei rõhutaks..." Vene inimesed polnud orjakauplejad!

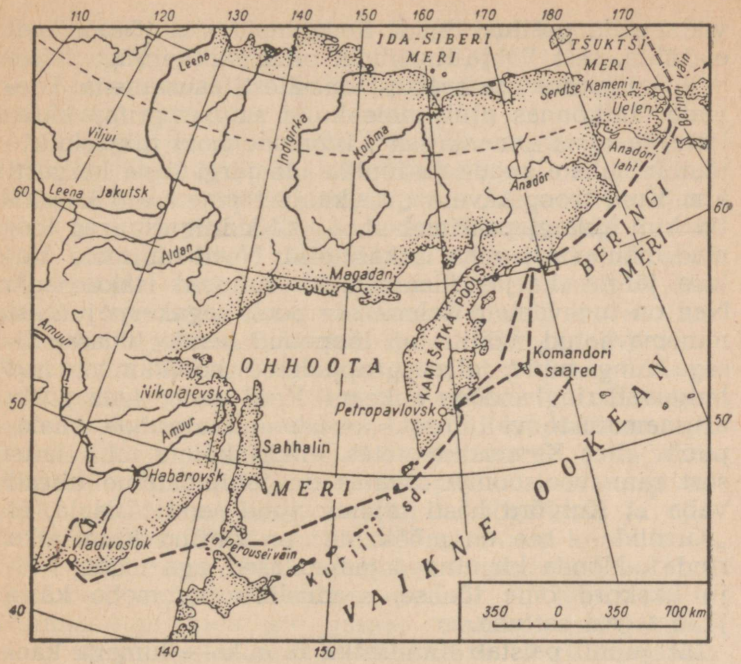
Missuguse ahne tähelepanuga kuulavad kõike seda meie meremehed, kelle hulgas leidub kui just mitte meie esimeste maadeavastajate otseseid järglasi, siis

vähemalt nende nimekaime. Meil on olemas Kozõrevski, Tšikin, Tšuprov, Moškov, Antsiferov. On ka Zvezdotšotov. Kõik nad on põlised kaugidalased, ja seepärast neid hakataksegi nüüd nöökivalt nimetama „maadeuurijate järeltulijateks" või lihtsalt „järeltulijateks". „Kes on vahil? Ah Kozõrevski järeltulija..." Aga Novogradlennõi ehtsad järglased elavad veel praegugi Kamtšatkal.

Hakkame mõistma, mispärast Ohhoota merd nimetatakse kõige ebalahkemaks mereks maailmas. Juuniski on siin õige külm. Ja tihedaim udu, kuna ilm on võrdlemisi vaikne. Liigume edasi, andes sageli vilet; vaalapüügilaevadel undavad samuti viled, mistõttu tekib mulje, nagu liiguks mõni suur eskaader. Vaiksesse ookeani kavatseme sõita Neljanda väina kaudu.

20. juunil möödume lõõmavast saarest, mis omab järsunõlvalise koonusetaolise kuju; see kaljusaar kuulub Paramuširi saarterühma. Hiiglasuurtest kaljulõhedest paiskub välja suitsu ja tuld. Mitte asjata ei nimetanud neid saari Kuriilideks (курить — suitsema, aurama) esimesed vene maadeuurijad, nende hulgas ka Šelihhov ja kuulus kapten Golovnin. Tõepoolest tabav nimetus. Paljud saared ajavad välja suitsu, ja maavärinad pole siin sugugi haruldaseks nähtuseks. Jaapanlased nimetavad seda saarestikku Tšišimaks, mis tähendab „tuhat saart". Tegelikult on neid 36. Siin on 16 tegutsevat vulkaani ja õige palju kuumi väävliallikaid, milles juba Kuriili saarte esimesed vene asunikud ravisid reumat ja haavu. Väinas paistab veest välja hüljeste päid. Sõidame lähemale, ning ma eraldan seal kotikuid ja veidi kaugemal ka merilõvisid. Kunagi saadi Kuriilidel suurel hulgal merisaarmaid, kotikuid ja rebaseid, kuid kõik need karusloomad hävitati hiljem jaapanlaste poolt röövellikul viisil, mistõttu kotikute kohtamine ärataski meis sellist huvi.

Kuriili arhipelaagi saared, eriti põhjapoolsesse rühma kuuluvad, on sünged ja külmad, aga missuguseid rikkusi peidavad endas neid saari ümbritsevad veed! Seal on lugematul hulgal kalu, kusjuures paljud lõhilased tungivad väinadest läbi ning veedavad oma

Vaalapüügibaasi „Aleuut" ja kolme vaalapüügilaeva teekond vaalapüügi ajal NSV Liidu Kaug-Ida meredes.

toitumisperioodi arhipelaagi vetes; lõuna pool on palju heeringlasi, kelle tohutu suured parved ilmuvad ka Lõuna-Sahhalini ranniku lähedale. Kuriili saarte lähikonnas esineb alati ka rohkel arvul suuri vaalalisi ja tuhandetesse isenditesse ulatuvaid delfiinide karju. Me teame, et Kuriilidel on jaapani vaalapüügibaase — ühes neist baasidest töötas varem meie harpuunija Carlsen.

Terve päeva kestel läbime kahe saare vahel paiknevat Neljandat väina, püüdes ookeanile läbi murda. Siinne tugev, meile vastusuunaline hoovus sunnib meid sõna otseses mõttes läbi murdma. Miljoneid linde, — pilved, mis kipuvad varjutama taevast, — lendleb või ujub väinas ja saarte juures, kus asetse-

vad nende pesituspaigad. Keegi neid siin tõenäoliselt ei tülita, sest Põhja-Kuriilidel on elanikke väga hõredalt, kusjuures osa saartest on täiesti asustamata. Laevade lähikonnas ujub meie kursi suunas grupp kašelotte, ja meie „vanakesed", tunneme neid hiiglasuurte tömbininaliste peade ja fontäänide järgi üsna kergesti ära. Kuid troopikavete „vasikatele" pole need kašelotid küll kellegi paarimehed, — kõik hiiglasuured loomad, nähtavasti puha isakašelotid. Need on, meie üteluse järgi, „karjas ülearusteks osutunud isaloomad". Nad on tugevamate isaloomade poolt segakarja juurest minema aetud, võitlus on lõppenud nende lüüasaamisega ning nüüd, olles gruppidesse koondunud, nad hulguvad ringi mööda ookeani. Kuid oleme igasuguste arusaamatuste vältimiseks otsustanud alustada vaalapüüki alles Kamtšatka vetes, ehkki kolme miili laiusest rannaveetsoonist arvates on jahipidamine täiesti vaba... Kuivõrd hästi tajume nüüd seda tõsiasja, et „Kuriilid — see on mõõk, mis on sihitud Kamtšatka rinda". Nõnda kirjutavad jaapanlased, aga mõõk võib ju ükskord oma tõelise, seadusliku peremehe kätte jälle tagasi sattuda.

22. juunil paistab Kamtšatka rannik — lumega kaetud sopkad. Horisont on puhas, udu ei ole. Vaalapüügilaevad luusivadki juba ringi saagi otsingul. Meist on nad kaugele eemale sõitnud, meie aga liigume Moržovaja lahekese suunas, kus kavatseme peatuda ning varuda magedat vett, mis on meil juba lõpukorral.

Nii flotilli meeskond kui ka tema komandeeriv koosseis on asendunud uute inimestega. Flotilli kapteniks-direktoriks on nüüd kogenud Kaug-Ida meremees Aleksandr Ignatjevitš Dudnik, kes on palju sõitnud Kaug-Ida karmidel meredel. Ta tunneb põhjalikult Kamtšatka ja Tšuktšimaa randu, sest nii mõnegi jaapani ja ameerika salaküti on tabanud valvelaev „Brjuhhanov", mille kapteniks ta oli palju aastaid. Ta tunneb peast Kamtšatka idapoolse osa kaldareljeefi ja Komandori saari, Korjakimaad ja Tšuktši poolsaart, sest valvates meie kotikute kogunemiskohti Komandori saartel, samuti merihobuste ja teiste loivaliste

laagrikohti, on ta pugenud igasse „auku", luurates seal pooleldi piraatlikke kuunareid, kes tulusa teenistuse ootel varjavad endid paljudes kuni praeguse ajani veel nimetutes lahekestes.

Vaalapüüdjatega puutus ta esmakordselt kokku 1925. aastal, millal meie Kamtšatka ranniku läheduses töötas norra kontsessioonikompanii „Vega" ühe ujuvbaasi ja nelja vaalapüügilaevaga. Siis aga tegi valvelaev „Brjuhhanov" kindlaks, et norralased hävitasid röövvellikult meie vaalarikkusi: nad kasutasid ära ainult vaalarasva, kuna vaalakered heitsid tervelt lahtedesse. Lagunevad vaalakorjused mürgistasid vett. Siinkohal tuleb aga silmas pidada, et piki kogu Kamtšatka idarannikut — norra vaalapüüdjate tookordses küttimispiirkonnas — liiguvad teatud kindlal aastaajal (tavaliselt juulis-augustis) kõrgehinnaliste kamtšatka lõhilaste mitme miljoni pealised parved, kes tungivad sealt lahekestesse ning seejärel ka jõgedesse ja ojadesse kudema. Kuid norralastele ei läinud korda need lõhekalad, nagu ka vaalapüügist saadava tooraine ratsionaalne ärakasutamine, — neil oli tähtis saada minimaalsete kulutuste juures maksimaalseid kasumeid ning rahuldada oma aktsionäre. Just seepärast sundisidki kuunar „Brjuhhanovi" aktid, milledes norra kontsessionääride poolt teostatud vaalade röövpüüki kirjeldati küllaldase üksikasjalisusega, meie valitsust keelduma kontsessiooni tähtaja pikendamisest, ning pärast kaks aastat kestnud röövküttimist, mille jooksul nad olid saanud 570 vaala, pidid norralased lõpetama vaalapüügi meie ranniku juures.

See polnudki nii väga ammu. Praegu aga jälgin meie vaalapüügilaevu, mis on vaalade otsingul merd mööda eri suundades laiali sõitnud, silmitsen meie emalaeva ja kümneid meremehi-vaalapüüdjaid, kes seavad valmis varustust peagi algavaks tööks.

Ilm muutub paremaks, pilgule avanevad kauged sopkad. Läbime Utašudi saare traversi. Siin on endiselt loendamatul arvul igasuguseid linde, sealhulgas ka palju parte. Kord siin, kord seal tõuseb lendu merepartide parvekesi, tohutu palju kajakaid, fulmaare, seal aga ilmuvad nähtavale ka lunn-algid, kelle

punased nokad sarnanevad papagoi nokaga. Kõrgel taevalaotuses venivad veel hanede karavanid. Päike tuleb välja, taevas muutub üleni selgeks, ning me näeme Korjakskaja ja Avatša sopka majesteetlikke koonuseid, mõnevõrra madalamal aga ka Kozelskaja sopkat. Möödume Povorotnõi neemel seisvast tuletornist ning liigume, möödudes Avatša lahest, Šipunski neeme poole. Korjakskaja sopka lumivalge tipp särab silmipimestavalt, — kuigi on kätte jõudnud juunikuu teine pool, püsib kõikjal mägedes ikka veel lumi. Šipunski neeme taga asub Moržovaja laht, ja sinna me nüüd ruttamegi, sest saadud raadiotelegrammidest nähtub, et vaalapüügilaevad on juba alustanud jahipidamist. Kuid samal ajal saame teada, et Utašudi saare juures on kätte saadud esimene kašelott. Otsustame triivi jäädes siin oodata. Püügi avas „Entusiast". Kapteniks on seal Mihhail Mihhailovitš Stankov — noor ning endast väga lugupidav kapten. Ta töötas Vaikse ookeani kalamajanduse instituudis ning otsustas vaalapüüdjaks hakata. On otsustatud korraldada pidulik vastuvõtt esimesele vaalapüügilaevale, kes avab püügi. Vaalapüügilaevade vahel on sõlmitud sotsialistliku võistluse lepingud „esimese vaala", plaani kiireima täitmise, luuretegevuse parima läbiviimise, kivisöe, määrdeainete, harpuunide, harpuunitrosside ökonoomsema tarvitamise jne. kohta, samuti ka vastastikuse abistamise kohta.

Seal ilmubki nähtavale „Entusiast". Võtame vaalapüügilaeva meeskonna ja tema harpuunija vastu müriSevate hurraahüüetega. Oma saksa enesevalitsemisele vaatamata Otto Karlovitš punastab ning muheleb rahulolevalt. Vaalapüügilaevale toimetatakse kingitused esimese vaala eest. Muidugi mõista mängib sel puhul meie puhkpilliorkester, kelle koosseis on küll märgatavalt kahanenud (peaaegu kõik selles orkestris on uued näod), kuid kes laseb reipalt kuuldavale tušši ja „Internatsionaali".

Kašelott tõmmatakse võrdlemisi ruttu ahtridekile — tükeldamisplatsile. Enamik meie uutest meremeestest pole veel kunagi nii lähedalt vaala näinud ning tungleb nüüd uudishimust aetuna murruna tapetud kaše-

loti ümber. Plõksuvad fotoaparaadid — igaühele pakub huvi lasta end pildistada kašeloti lõugade juures. „Vanadele" meenub meie ümbermaailmasõidu ajal sisseseatud traditsioon, ja nende pealekäimisel peab nüüd igamees kašeloti „kõhukesele" patsutama.

Tapetud kašeloti kohta toob kapten Stankov vaalapassi nr. 1. Nagu ma juba seletasin, seatakse meil väljatöötatud metoodika kohaselt iga tapetud vaala jaoks sisse kaks ankeeti ehk nn. passi: üks pass vaala tapmise kohta ja teine pass (žurnaal) vaala tükeldamise kohta. Need dokumendid me töötame hiljem läbi, koostame vaalade tabamiskohtade (püügipiirkondade) kaardid, võtame arvesse kõik vaalapüügiga kaasaskäivad nähtused ja asjaolud, kirjeldame üksikasjaliselt vaalade käitumist erisuguse ilmastiku korral mitmesugustes eri paikades, kusjuures kõiki neid üksikasju kirjeldame iga vaalaliigi kohta eraldi; kirjeldame ka kogu vaalakerede tükeldamise protsessi igal üksikul dekil, kaalume ära mõned vaalad, uurime produktsiooni hulka. Kõik need materjalid lubavad meil otsustada vaalade karja seisukorra üle, samuti ka vaalapüügi arendamise ja laiendamise võimaluste üle. Kui me aga oleme õppinud põhjalikult tundma vaalade käitumist, siis on meil edaspidi kergem nendele jahti pidada ning õpetada meie noori harpuunijaid. Kõigi tükeldamisprotsesside kirjeldus aga võimaldab meil selle väga tähtsa töö jaoks välja töötada kõige ratsionaalsema tehnoloogilise protsessi.

Kašeloti kurgus leidsime mitu kaheksajalga ja süvaveekala. Kaheksajalad polnud kuigi suured (nende haarmed ehk kombitsad olid vaevalt 90 sentimeetrit pikad), aga kašeloti maos avastasime hiiglasuure kalmaari jäänuseid. Kalmaar on peajalgsete limuste hulka kuuluv mereloom, kaheksajala lähedane sugulane, kuigi tal pole mitte kaheksa, vaid kümme jalga-kombitsat. Meie eksemplari jäänustest nähtus, et see kalmaar oli kuni kaks meetrit pikk, kusjuures tema haarmejalgade pikkus ulatus kuni viie meetrini. Üldiselt aga tuleb mõnikord ette kalmaare, kelle üldpikkus ühes kombitsatega on üle 15 meetri. Nende röövloomade haarmed, — kalmaarid aga on

tüüpilised ning seejuures veel õige julmad ning raevukad röövloomad, — omavad rohkel arvul võimsaid iminappu, kusjuures need iminapad on varustatud teravate kiskudega, mis tungivad ohvri kehasse. Need röövloomad on kiired ujujad ning elutsevad suures sügavuses, alati hämaras vees. Sinna, igavesse hämarusse, sukelduvadki kašelotid saagi otsinguil, peajalgsed limused aga, nende hulgas ka hiiglaslikud kalmaarid, on kašelottide armastatuimaks toiduks.

Meie kašeloti pead, nagu muide ka kõigil teistel kašelottidel, keda meil õnnestus püüda juba troopikavetes, katsid ümmargused, sissemuljutud äärtega laigud, millede keskel leidus rebestushaav; need olid hiljuti saadud haavad. Rohkesti selliseid jälgi ja värskeid haavu tegime kindlaks ka selle kašeloti kõhul ja seljal. Näib, et kalmaar võitles väga raevukalt oma elu eest, kuid tõsiseid vigastusi ta, olgu siinkohal öeldud, kašelotile siiski tekitada ei jaksa, sest kašeloti keha katab kaitserüü taoliselt paks kiht tihket pekki (rasva). Sellel eksemplaril ulatus peki- ehk rasvakihi paksus kuni 25 sentimeetrini, kusjuures ta oli kogu kere ulatuses võrdlemisi ebaühtlane: koljul oli rasvakiht õhem — 13 sentimeetrit, külgedel ja kõhul aga paksem — 25 sentimeetrit.

Kasutades ära asjaolu, et on tapetud ainult üks kašelott ja et meeskond tükeldab seda veel üsna aeglaselt, asume rasva kaalumisele. Selgub, et rasva üldkogus on 12 tonni. Nii mõnigi mees meie ekipaaži hulgast raiub kašeloti alalõuast välja hambaid — mälestuseks esimesest vaalast. Muide paljudel väljendus kogu see mälestus pärastpoole selles, et kašeloti hammastest hakati valmistama noapäid. Oma värvuselt ja võibolla osalt ka kvaliteedilt sarnaneb kašeloti hammas elevandiluuga, mistõttu need noapead on väga ilusa välimusega. Muuseas olen tähele pannud, et iga kaugesõidu ajal haarab kogu laevameeskonda mingi epideemia-taoline kirglik harrastus. Kas valmistatakse punasest puust väikseid, ankruga varustatud päästerõngaste mudeleid laeva või omaste ülesvõtete ilustamiseks, kusjuures need poleeritakse ülimal määral hiilgama, või harrastatakse pussnugade kaunistamist

kombineeritud või luust valmistatud peadega, ja mida originaalsemad on siis sellised noapead, seda suurem au nende meistrile; teinekord aga häilivad nad piipe ja suitsupitse või siis jälle voolivad mälendeid; viimane on küll juba polaarvete meremeeste privileeg, kuid on nüüd saanud omaseks ka vaalapüüdjatele. Muidugi tegin minagi omal ajal korduvalt läbi kõik need harrastused — lõikasin välja pildiraamikesi, higistasin noapeade kallal, lihvisin sulepäid... Meie „vanaisa" — peamehhaanik Jossif Antonovitš Geine — muutub rahutuks: „Nüüd hakkavad nad jälle viile laiali tassima, nii et töö jaoks ei jäägi enam vajalikku instrumenti." Kuid ta on heasüdamlik inimene, ja kui oskad temale läheneda ega unusta seejuures tüürimehi kiruda (neil seal polegi muud teha, kui ainult oma sillal nurgast nurka jalutada!), siis ilmubki varsti lagedale tagavaraks hoitud viilike. Ta on vana põhjalane ning mõistab hästi meremehe hinge. Juba üle kolmekümne aasta sõidab ta kõigil meredel ja ookeanidel. Ta oli vanemaks mehhaanikuks jäämurdjal „Lütke" selle laeva tuntud meresõidu ajal Wrangeli saarele. Olles parimaks laevamehhaanikuks Vaikse ookeani basseinis, seisab ta nüüd meie flotilli kogu mehhaanikaalase töö eesotsas.

Meie ümbermaailmasõitjast insener-tehnoloog N. P. Bojev kiirustab mehi, et need hakkaksid esimesest kašelotist rasva välja sulatama. Esimene vaal on oma mõõtmeilt keskmine (tema pikkus on 15 meetrit), aga peaasi on siin see, et ta on meil ainuke vaal, mistõttu tema kohta on võimalik saada mõningaid andmeid. Nikolai Polikarpovitši läbematus on täiesti mõistetav: on saabunud raadioteade, et vaalapüügilaevad on märganud mitut vaalagruppi ning ongi juba alustanud jahipidamist neile vaaladele. „Entusiast" sõidab nende juurde, meie aga võtame taas kursi Moržovaja lahele. Õhtu saabudes möödume Šipunski neemest ja selle juurest kaugele merre ulatuvast kividerodust; paistab automaat-tuletorn, kuuldub merilõvide möirgamist, — siin asub nende tuhandepäise karja laagrikoht. Juba hämardub, levib udu, — ja linnudki on hakanud ranna poole lendama.

Šipunski neem on Kamtšatka poolsaare kõige kagupoolsemaks tipuks. Kunagi elas siin rohkearvuliselt kamtšadaale, käesoleval ajal aga elutsevad siin ainult karud ja merilõvid... Moržovaja lahe poole liigume läbi tiheda udu. Juba niigi oli üsna jahe, udu aga tõi veel enesega kaasa ka üdini läbitungiva niiskuse. Sõidame, aeg-ajalt vilesid andes ning määrates laeva asukohta sügavuse ja arvutuste põhjal. Käik on aeglane: kapten juhib laeva ettevaatlikult, sest liigume nagu piimas, kaptenisillalt saab hädavaevalt bakki eraldada; pealegi on saabunud öö oma pilkase pimedusega. Hilisõhtul saame raadiotelegrammid: „Entusiast" on saanud kaks vaala, nende hulgas ka suure sinivaala, „Avangard" aga kaks kašelotti.

Päevavalguse saabudes oleme juba Moržovaja lahes. See kaunis sügavale mandrisse ulatuv laht avaneb merele Ost-Nord-Osti suunas ning koosneb kolmest osast, milliseid lahutab üksteisest kaks maanina. Lahe lõunapoolse sissekäigu juures seisab Moržovõi saareke, põhjapoolse sissekäigu juures aga Argali neem. Siin esineb palju metsikuid lambaid argalisid, ja seepärast ongi neeme hakatud kutsuma nende nimega. Lahe lõunapoolne ja keskmine osa ulatuvad kaugele mandri sügavusse Süd-Süd-Westi suunas, kuna aga lahe tunduvalt laiem ning lahtisem põhjapoolne osa, kus paikneb omakorda mitu väikest lahekest, tungib mandrisse peaaegu otse lääne suunas.

Oleme sisenenud lahe väljaveninud lõunaossa, mida igast küljest ümbritsevad võrdlemisi kõrged lumega kaetud sopkad. Mööda järske nõlvakuid langevad kohisedes ning vahutades alla ojad ja kosed. Nurgasopis suubub lahte väike jõgi. All on palju rohelust, veidi kõrgemal aga lamab paks lumi. Need on Kamtšatka loodusele omased kontrastid. Paistavad isegi rohelised puuvõrad, millede tüved ja juured on poolteise meetri paksusesse lumme mattunud. „Aleuudi" viled on ajanud ärevusse sadu linde, kes tõusevad laeva kohal lendu valge pilvena ning täidavad oma kriiskava hirmukisaga selle tavaliselt vaikse ning inimtühja lahe, ja ka siinsete paikade karvase päris-

peremehe — pruunkaru, kes ronib kiiruga mööda järsku sopkanõlva, aeg-ajalt ringi vahtides.

Meie jahimehed on haaranud vintpüssid, kuid küttide tulistamine ainult suurendab juba selletagi hirmunud mesikäpa väledust. Selgub, et ta pole siin üksi. Kaldaäärsest rohelusest jookseb üksteise järel välja veel viis karu. Ka kõrgemal, lumel, silmame karusid. Siis kuulen kedagi lausuvat: „Eh-hee, on see paigake ikka karurikas!" Jahimehed on isegi oma vintpüssid unustanud, nad seisavad ja imetlevad haruldast vaatepilti. Muide, pärastpoole harjusin selliste vaatepiltidega, eriti siis, kui meie poolt püütud vaalade jäätmetest hakkasid toituma kogu ümbruskonna karud, keda siinsetes paikades on juba ammustest aegadest esinenud väga suurel arvul.

Selle aja kestel asusime ankrusse, lasksime alla tööpaadi ja päästepaadi ning seejärel ka oma kaatri „Aleutiku", kinnitasime laeva kahe trossi abil rannakaljude külge ning vedasime kohale kummivooliku, et varuda magedat vett otse kosest, mida hakkaski sealt tulema isevoolu teel. Lahes on tunduvalt soojem, ja kui veel tõuseb päike, siis muutub meie olemine täiesti heaks. Kaldal töötanud mehed on leidnud juba metsikult kasvavat lauku ja karulauku, samuti ka maikellukesi, mille kimbukestega nad pöörduvadki laevale tagasi. Lahes valitseb täielik vaikus.

Siis ilmub käänaku tagant nähtavale „Entusiast", vedades enda järel slepis oma saaki. Mootoriga asjalikult turtsudes läheneb talle „Aleutik" ning võtab vastu ühe püütud vaaladest. Suure vaevaga õnnestub tal seda mereelukat slipini tirida, sest siin juba on, mida tirida. Vaalakerel on terast meenutav helk helesinaka varjundiga, tema kõhuvoldid aga on hallikashelesinised. See on kuulus sinivaal — kõige suurem loom, kes kunagi on elanud meie planeedil.

Slipile vinnati teda kahe 30-tonnise vintsiga. Ahtripoolsele tükeldamisplatsile ta siiski ära ei mahtunud; ta saba tuli tirida koridori, aga vaala pea lebas ikkagi slipil. Vaal osutus 26,5 meetrit pikaks, tema ümbermõõduks rinnauimede kohal oli aga 12,5 meetrit. Meie meeskond silmitses nõutult seda hiiglast:

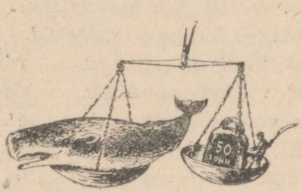
kummast küljest tükeldamisega peale hakata? Tegin sellest merehiiglasest mitu ülesvõtet, pannes eelnevalt vaalakere kõrvale „mastaabi" jaoks seisma suure kasvuga madruse Lavronovi. Ma ei hakka seekord kirjeldama kõiki vaala tükeldamisega seotud elamusi. Ütlen ainult niipalju, et lõikusime teda tervelt kolm päeva, olles ise pahkluust saadik veres ja rasvas. Kui ma seletasin siis tükeldajatele, et kuu aja pärast tükeldavad nad niisuguse vaala kolme-nelja tunniga ja kolme kuu möödumisel ühe tunniga, siis üksnes viisakuse pärast nimetati mind (minu juuresolekul) naljahambaks. Pidi ka see vaalamürakas meile ette juhtuma just püügi algul! Isegi kašelottide tükeldamine, mis on raskem kui vaguvaallaste tükeldamine, tundus pärast seda vaala üsna kerge tööna, vaatamata sellele, et nad olid juba veidi riknenud... Jah, on hea, et õhk on siin jahe ja et vesi on jääkülm: seetõttu vaalakered ei rikne nii kiiresti. Aga püügitegevus oli astunud oma õigustesse, — algasid töörohked argipäevad, tuli töötada ja õppida, ning me töötasime ja õppisimegi. Selgus, et me ei võinudki nii väga usaldada norra tükeldamis- ja rasvasulatustöö spetsialistide teadmisi ja vilumust; paljudest asjadest pidime üle saama omaenese jõul.

Kuid leidus aega ka puhkamiseks: uuesti alustasid tööd ringid ja raamatukogud, kostsid taas puhkpilliorkestri helid, õhtuti toimusid üldhariduslikud ja eriteemalised loengud, alustas tegevust ka parteilise õppetöö võrk. On alanud nõukogude püügilaevale omane argipäevaelu. Tarvis juba algusest peale anda hea tempo, — ees ootab ju viis kuud rasket tööd, — kogu elu ja töö tuleb niiviisi üles ehitada, et ei oleks paika norutamisele ega igatsemisele maa järele, et ei oleks mahajäämist kuivamaa töötempost. Jõudeaega tuleb täita huvitava ning kasuliku tegevusega. Eriti murelikud oleme ses suhtes siis, kui mõtleme vaalapüüdjatele. Neil on elu raskem ja keerukam kui meie tohutu suurel emalaeval. Vaalapüügilaeval ei saa teinekord mahti süüagi nagu kord ja kohus. Juba väikese lainetusega algab seal „tants". Ja ka jahipidamine vaaladele väsitab tublisti; meie laeval on puha

noored inimesed, noored aga on vastuvõtlikumad igasugustele muljetele.

Hilisööni kestab parteikomitee büroo istung endise kaevuri, praegu aga meie flotilli vastutava sekretäri Pjotr Ivanovitš Nelga eesistumisel. Võitlus kvantiteedi eest, võitlus kvaliteedi eest, sotsialistlik võistlus, toitlustamine, varustamine, lööktöölised, orkester, näitering, raamatukogu, loengud — kõik see vilksatab büroo protokollidest. Kuuldub kirglikke vaidlusi, kuid alati leitakse ühine keel.

On alanud flotilli argipäevaelu...

KÜMNES PEATÜKK

Finnvaalade jahile. — Vaalapüügilaeval Kamtšatka merel. — Vana harpuunija. — Finnvaalade jälitamine. — Kuidas sukelduvad ja hingavad finnvaalad. — Vaal spinningu otsas. — Verised fontäänid. — Finnvaalade kiindumus. — Vaal on tapetud. — Milleks pumbatakse tapetud vaaladesse õhku. — Vaal lipuga. — Sidepidamine vaalapüügilaevade vahel. — Merehiiglase agoonia. — Vaala taga puksiiris. — Kutsume appi. — „Märgistatud" vaal. — Ohtlik seisukord. — Vanade vaalapüüdjate jutustusi. — Legend vaalakarjade juhist. — Vana harpuunija pettumus. — Kus ja kunas peetakse jahti finnvaaladele. — Finnvaalade ränded.

Mind äratas kõrvulukustav kisa: „Vaal paremal pardal!" Hakkas kopsima laeva rooliratas, laev kaldus küljele, kuuldus dekilt äravoolava vee pahinat. Taevas muutus hallimaks. Ma lamasin kitsal diivanil vaalapüügilaeva „Trudfront" kapteni kajutis. Pjotr Andrejevitši ei olnud, — ta oli nähtavasti juba üles läinud. Tõmban kiiresti saapad jalga (ma magasin rõivastatult), haaran vihmamantli ja sirmiga mütsi ning väljun kapteni kajuti ees olevale platsikesele. Sileda ookeanipinna kohal hõljub pilvesagaratena kerkiv udu. Ma pole veel jõudnud harjuda vaalapüügilaevaga, — alles eile hilisõhtul istusin ümber „Trudfrondile", et põhjalikult tutvuda kõigi vaalapüügiga seotud aistingute ja elamustega. Ammu aega tagasi, juba ümbermaailmasõidu ajal, leppisime kapten Zarvaga

kokku, et hakkame koos temaga uurima vaalade eluviise ja harjumusi ning kogu küttimisasjandust. Nüüd ongi kätte jõudnud aeg hakata tegelema nende küsimustega siin, Kaug-Ida vaalavetes.

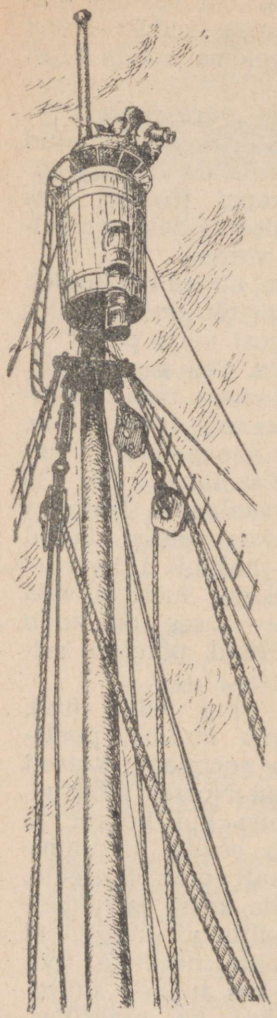
„Aeglane käik!" kuuldub käsklus „varesepesast".

„Aeglane käik!" kostab kapten Zarva summutatud hääl kõnetorus, mis ühendab kaptenisilda masinaruumiga. Ronin mööda järsku raudtreppi (trappi) üles kaptenisillale ning teen Pjotr Andrejevitšile etteheiteid, et ta ei äratanud mind juba varem.

„Ma ju tean, et sa ärkad otsekohe, niipea kui kuuled meie lärmi," vastab Zarva. „Meie ise tõusime ka alles kümne minuti eest. Kell on ju kõigest nelja peal."

„Trudfrondil" tõustakse väga vara. On veel pime, aga harpuunija Carlsen, alles riietumata oma tööülikonda, ilmub kohvitassi käes hoides laevadekile, astub paadi juurde ning uurib oma vanamehelike, ent teraste silmadega merd. Ta on 65-aastane, neist 35 aastat peab ta harpuunijana jahti vaaladele. Näib, et maailmas ei ole sellist nurgakest, kus poleks käinud Carlsen oma pika meremehepõlve jooksul. Juba viiskümmend aastat rändab ta meredel ega mõtlegi veel puhkusele minna. Tema kõnekeel — see on kogu maailma keelendite imelik segu. Nüüd põimub sellesse ka venekeelseid sõnu.

Praegu seisab ta kahuri juures ning vahib üles, vaatluskorvi poole, milles istub tema abiline, pootsman Haugen. Pootsman Haugen on norralane, kutselt tüürimees. Kuid harpuunijate arv on Norras piiratud, mistõttu läheb veel palju aega, enne kui noorel ja isegi andekal tüürimehel õnnestub saada harpuunijaks. Harpuunijad kaitsevad innukalt oma kutseala. See on omapärane tsunft, oma kindla korra ja rangelt väljakujunenud tõekspidamistega. Mitte nii kergelt ei loovuta vanad harpuunijad oma kohta noortele töölärglastele, ja nii peabki Haugen, kes tunneb suurepäraselt vaalapüüki nii teoorias kui ka praktikas, juba rida aastaid sõitma merd pootsmanina, s. o. harpuunija abilisena. Kahuri juurde lasti teda ainult kui pootsmanit: ta võis seda laadida ja puhastada, ja see oligi kõik...

Vaalade jälgimine mastikorvist — „varesepesast".

Minu mõttelõnga katkestas meie laevapootsmani Voituhhovi hüüd: „Vaal otse vööri ees!"

Meie ees tõuseb õhku võimas fontään, mõne sekundi pärast — teine, ja nõnda, teatud vaheaegade järel, ühtekokku kuus fontääni. Iga kord ilmub fontääniga üheaegselt nähtavale osa vaala seljast ja peast. Vaala kuuenda hingetõmbe ajal kerkib esile vaala kogu selg väikese seljauimega, ning Carlsen eemaldub kahuri juurest. Me ei jõudnud läheneda vaalale parajale laskekaugusele, kui aga finnvaal (see oli nimelt finnvaal ehk heeringavaal) näitab seljauime ja osa sabavart, siis tähendab see seda, et ta sukeldub teatud ajavahemikuks vee alla. Panen kella järgi tähele vaala viimase sissehingamise ja sukeldumise momendi, vajutan käima sekundimõõtja ning jään ootama vaala järjekordset pinnalekerkimist. Carlsen räägib midagi. Astun temale lähemale ning kuulen: „Mispärast üksainuke?" Tõsi jah, finnvaalad liiguvad tavaliselt ikka rühmadena, 2—3—5 või rohkem looma igas salgas, siin aga on järsku üksik heeringavaal.

„Vaal taga... pööre paremale... täiskäik!" kostab üheaegselt harpuunija ja kapteni käsklus. Vaalapüügilaev liigub tõukeliselt, arendab kiirust, pöördub järsult, sõna otseses mõttes „kanna peal" ümber ning kihutab vastupidises suunas.

„Kolm vaala vööri ees!" kuuldub vaatluskorvist, kuid ka meie ise oleme juba silmanud kolme purskejuga meist umbes poole miili kaugusel. Vaalapüügilaeva sõidukiiruseks on 13,5—14 miili tunnis, finnvaal aga viibib veepinna lähedal kuni kaks minutit, nii et me ei või enam kaotada ainsatki sekundit. Ma uurin teraselt fontääne, mida purskavad õhku finnvaalad (Haugeni ja Carlseni määrangu kohaselt on kõik kolm vaala finnvaalad). Need fontäänid, eriti esimene, olid kõrged — ulatusid 8 meetri kõrgusele; nad meenutasid oma ülaosas laienevat sammast. Üht fontääni paiskas vaal välja umbes kolm-neli sekundit. Sel hetkel, kui fontään hakkas allapoole vajuma, kuuldus heli, mis tuletas meelde kokkusurutud auru väljalaskmisel tekkivat pahinat. Meenuvad vanade vaalapüüdjate jutud sellest, et „vaalad möirgavad ja nende möirgamine kostab kaugele". Tõepoolest, seda häält võib vaikse ilma korral kuulda kuni miili kaugusele, kuid see hääl ei sarnane sugugi mitte möirgamisega, vaid pigemini surve alt vabaneva auru heliga.

Esimese purskejoa järel kerkivad õhku järgmised fontäänid, mis on aga juba palju väiksemad ja jõultki nõrgemad. Pärast esimest fontääni ujuvad vaalad tavaliselt veepinna läheduses, umbes 2—10 meetrit sellest allpool. Ronin kähku mööda vante üles vaatluskorvi, et jälgida sealt selle kolmiku liikumist. Just nagu käskluse järgi tõusevad nad veepinnale ja kaovad siis uuesti vee alla. Kuid lõpuks on välja lastud ka kuuendad fontäänid, ning meile avaneb nüüd taas võimalus näha seljauimega vaalaselgi ja osa nende sabavarrest...

Jäime hiljaks, — vaalad sukeldusid enne kui jõudsime läheneda neile laskekaugusele. Kuid Haugen ja Carlsen on rahulikud. Nad on juba harjunud jahipidamisel esineva juhuslikkusega, — kõik läheb normaalselt, siin pole midagi närvitseda. Kasutades tekkinud vaheaega, kannan taskuraamatusse sisse oma esimesed tähelepanekud: „Esimese fontääni kõrguseks finnvaala pinnaleilmumisel pärast kestvat sukeldumist on umbes 8 meetrit ja selle kestus 3—4 sekundit. Järgnevad, vahepealsed fontäänid on väiksema kõrgusega

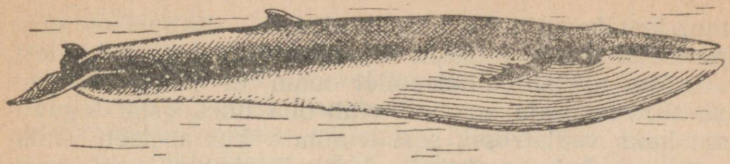
ning kestuselt lühemad. Finnvaal purskab välja kuni 6 fontääni 10—16-sekundiliste vaheaegadega. Veepinnal viibib kuni kaks minutit. Paisates üles vahepealseid fontääne, ujub ta 2—10 meetri sügavusel veepinnast. Sukeldudes pikemaks või lühemaks ajavahemikuks, näitab finnvaal pead, seljauimega selga ja osa sabavart." Vaatame, mis tuleb edasi.

Niikaua kui tegin oma ülestähendusi, möödus umbes viis minutit. Horisont on selge, väljas on juba täiesti valge, kuid sombune. Tundub, nagu oleks möödunud palju tunde, tegelikult aga kõigest kakskümmend minutit tagasi ma veel magasin. Kuid juba kostabki kaptenisillalt uus hüüe: „Vaalad otse vööri suunas!"

Siis kõlab taas harpuunija kiire käsklus — „täiskäik edasi!" — ning ainult laevamasina mürin ja vöörist kõrvu ulatuv veepahin ütleb, et liigume täiskäigul. Vesi on läbipaistev, ja „varesepesast" võib näha suurde sügavusse. Mina ja Haugen jäime liiga kauaks silmitsema smaragdrohelist veesügavust ning magasime maha vaalade pinnaleilmumise. Ent jahipidamise ajal toimetatakse vaatlusi laeva kõigist esileulatuvaist punktidest — kaptenisillalt, bakilt, paadidekilt, ja küllap kusagil juba leidub keegi, kes oma karjega märku annab veepinnal silmatud vaaladest. Nii oli see ka antud juhul...

Kuus tundi kestis vaalade tagaajamine. Nad tiirlesid mööda ringjoont, mille raadius ei ületanud kolme miiligi ja me ei saanud neile kuidagi läheneda kindla lasu kaugusele, riskida aga Carlsen ei tahtnud. Harpuunikahuri surmavaks laskekauguseks on 120 meetrit, kuid niisuguse vahemaa tagant on raske märki tabada, ehkki märklaud ise on küllaltki suur: on ju finnvaalad vähemalt 18 meetrit pikad, nende „laius" või „kõrgus" aga (nimetage seda, kuidas ise soovite) pole alla kolme meetri. Ent ka harpuunikahuri tabamistäpsus on üsna suhteline, seepärast ei tohi riskida.

Jälitasime neid vaalu niikaua, kuni „kolmik" kerkis otse meie parda kõrval veepinnale. Järgnes välkkiire kahuripöörang ja veel kiiremini, kui ma

Finnvaal ehk heeringavaal.

seda jutustan, kostis pauk ning harpuun tungis ühe vaala kollakasse selga, kusjuures oli selgesti näha, et nahk seljal ja küljel pragunes kiirtekimbu taoliselt. Finnvaal ei jõudnudki veel sukelduda, kui vee all kostis juba kumedam heli — granaadi lõhkemine vaala kehas. Kramplik tõmme... ja vaal oligi kadunud. Bakideki all asetseva amortisaatori rullidest hakkas sahinal läbi jooksma vaalatross. Aga tabamus osutus surmavaks. Umbes kolmsada meetrit vaalatrossi on juba maha keritud, ning Carlsen käsib seda pidurdama hakata. On mulje, nagu oleks vaal hiiglasuure spinningu otsas, kus õngenööri asendab 12 sentimeetri paksune manillaköis, õngeritva — vaalapüügilaeva 30 meetri kõrgune mast ja spinningurulli — laevavints, mille kandejõuks on 35 tonni. Kõigele sellele lisanduvad veel spetsiaalsed amortisaatorid, mis on terastrossi abil ühenduses laevakiilu külge kinnitatud võimsate vedrudega. Ilma nende amortisaatoriteta vaalatross ei suudaks muidugi finnvaala hüpetele ja tõmmetele vastu pidada, sest selle trossi tõmbetugevus on 16 tonni, keskmise vaala kaal aga oma 50 tonni.

Seal järsku ilmub umbes kahesaja meetri kaugusel meist nähtavale purskejuga, kuid see pole mitte tavaline, vaid verine fontään. „Näitab punast lippu," nagu ütlevad neil puhkudel vaalapüüdjad. Järelikult oleme tabanud kopsudesse, — selgitavad üksteisele meie meremehed. Ent kuigi saadud haav on igal juhul surmav, võib vaal isegi niisuguse haavaga elada veel mitu tundi, ning tal jätkub niipalju jõudu, et vaalatrossi kogu aeg pingul hoida. Seepärast tuleb ta teise lasuga lõplikult surmata. Senikaua kui ma seda jutus-

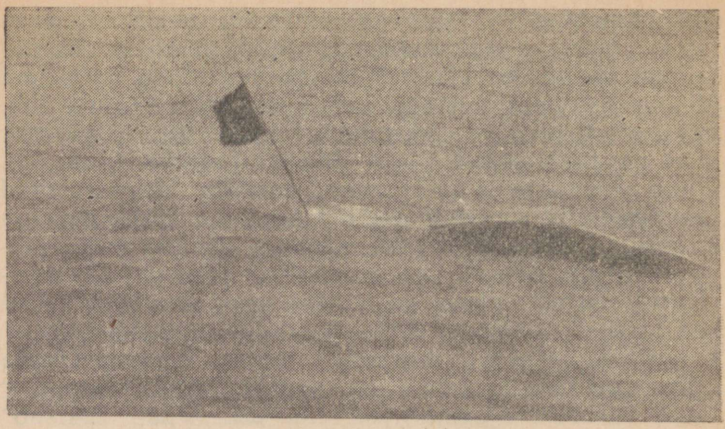
tan, laetaksegi juba harpuunikahurit. Kahurilaadimise protsessi ma kirjeldasin ühes eelmistest peatükkidest, mistõttu ma siinkohal sellel enam ei peatu. Märgin ainult veel seda, et meil võib olla üheaegselt tegevuses kaks vaalatrossi, sest trümmis, kus asetseb vaalatross, on kaks osakonda, kuna kummalgi pool masti on olemas plokk-amortisaatorid; plokirattaid on samuti kaks — üks kahuriplatvormi all ja teine otse laevaninas. Kuid meil on veel tagavaras mitu bogti vaalatrossi, sealhulgas ka nn. eesmist vaalaliini. Mõnikord pikendame põhilisi vaalatrosse neile otsapandud vaalatrossidega. Aga tuleb ette ka selliseid juhtumeid, kus haavatud vaalade lõplikuks surmamiseks mõeldud harpuunid tuleb siduda tagavaratrosside külge, ühendamata neid seejuures põhitrossidega.

Vaalatross on tegevusvalmis. Trossi eesmine ots (ta on mõnevõrra peenem põhilisest vaalatrossist, kuid samasuguse vastupidavusega, sest ta on valmistatud parimast itaalia kanepist) ühendatakse kiiresti harpuuniga, ja harpuunija annab korralduse hakata vaala pikkamööda ning ettevaatlikult püügilaeva juurde tirima, andes samal ajal laevale aeglase käigu veepinnal lebava vaala suunas. Kuid seal on kolm vaala. Selgub, et vaala mõlemad kaaslased on ujunud tema juurde, otsekui püüdes teada saada, mispärast ta on nende juurest lahkunud ning käitub nii imelikult. Vaaladel on tugevasti arenenud karjainstinkt: nad liginesid oma hättasattunud liigikaaslasele ega lahkunud tema juurest. Kogu selle aja, mille kestel laeti kahurit (see võttis aga umbes kümme minutit), viibisid terved vaalad, hoolimata kõigist muist harjumustest, oma haavatud seltsilise kõrval, ning lahkusid tema juurest alles siis, kui ta oli juba peaaegu vaalapüügilaeva parda äärde tõmmatud. Teise lasuga annab Carlsen vaalale lõplikult surmava hoobi, ning ta pöördub kummuli, kõhuga ülespoole. Kõht on tal valge, isegi piimvalge, väga paljude voltide ja vagudega, mistõttu neid vaalu nimetataksegi vaguvaallasteks.

Vaal vajub aeglaselt vee alla, kuni jääb pidama sügavusel, milleni ulatuvad laevalt vettelastud trossid. Tuleb meeles pidada, et üldreeglina kõik vaguvaalla-

sed pärast surma upuvad, mistõttu nende keresse tuleb ujuvuse saavutamiseks õhku pumbata. Vaalakerega ühenduses olevaid trosse hakatakse tollesama 35-tonnise vintsi abil aeglaselt veest välja kerima ehk, meremeeste keeles, „viirama". Niipea kui hiiglasuur vaal on püügilaeva vööri juures pinnale kerkinud, võtab harpuunija fokkmasti vantide külge seotud spetsiaalsetelt tugedelt maha pika teiba, mille otsa on kinnitatud seest õõnes ümmargune otsraud väga paljude külgaukudega. See otsraud on ühendatud kompressori juurest tuleva painduva, pealt traadiga punutud kummivoolikuga, mille kaudu pumbatakse vaalakeresse suruõhku. Harpuunija pistab otsraua vaala kõhtu, surub selle sinna peaaegu tervenisti sisse ning laseb suruõhul joosta vaalakeresse. Vaal „paisub" kiiresti, sest tema kõhukoobas täitub õhuga ning omandab vajaliku ujuvuse. Harpuunija võtab kompressorivooliku otsraua kõhust välja ning topib sinna tekkinud haavakese erilise piigi abil takkudega kinni. Pärast seda vaal enam ei upu, ja teda on nüüd kerge pukseerida.

Päev on selge, päikesepaisteline. Meie läheduses on nähtavale ilmunud mitu vaalagruppi, nii et oleks võimalus edukalt jahti pidada. Kui me vaierdaksime oma vaala püügilaeva parda juurde, siis kaotaks laev tunduva osa oma manööverdamisvõimest ja ka tema sõidukiirus väheneks, sest et vaal, kui hästi me teda ka ei vaierdaks, hakkaks ikkagi pidurdama laeva käiku, eriti pöörangutel. Seepärast otsustataksegi jätta vaal vette triivima. Selleks aga, et vaala pärast jahi lõppemist kergesti üles leida, torgatakse temasse punase lipuga varustatud pikk bambuslatt. Lipukangale on valge lõngaga õmmeldud vaalapüügilaeva „Trudfront" number — „2" (seepärast on ka selle püügilaeva korstnal kaks valget triipu). Seejärel haaratakse vaalasaba silmusesse hariliku (kanepist) köiega, mille teise otsa kinnitatakse kas päästerõngas või mõni poi. Lipuga märgistatud vaalakere jäetakse merele triivima. Kapten määrab täpselt kindlaks selle koha, kuhu jäetakse vaal, ning vaalapüügilaev jätkab vaalade jälitamist.

Kašelott lipuga.

Sel päeval ei läinud meil enam korda tappa ühtki teist vaala, ning otsinud üles „lipu alla" jäetud finnvaala, siirdusime Moržovaja lahes seisva „Aleuudi" juurde. Jah, ega olegi nii kerge asi vaaladele jahti pidada. Olime kogu päeva suure närvipinge all — ilm oli ilus, vaaladki olid kohal, aga ometi ei suutnud me neile teist korda kindla lasu kaugusele läheneda. Meie Pjotr Andrejevitšiga jälgime kõike tähelepanelikult, kuid ei sega mitte kusagil vahele. Käsutab harpuunija ja ainult tema. Meie aga õpime, olles seadnud oma õppuse suhtes vägagi ranged tähtajad.

Liigume Moržovaja lahe poole. Jahipidamise ajal me eemaldusime sellest lahest umbes kuuekümne miili kaugusele, nii et „Aleuudi" parda äärde jõudsime alles hilisööse l. Me teame, et päeva jooksul on saadud neli vaala ega imesta sugugi, nähes eredalt valgustatud „Aleuuti" ja tema dekil edasi-tagasi liikuvaid inimesi. Kõik vaalakered toimetati kohale juba hilisel ajal, ja selleks, et nad hommikuks lehkama ei hakkaks, tükeldatakse neid nüüd öösel. Vaalakeha temperatuur on ju 38°, meie aga pumpame veel selle kere õhku täis, lisagem sellele juurde ka vaala keha ümbritsev tihke rasvakord, — kõik see soodustab kiiret lagune-

mist. Seepärast tehaksegi tööd siis, kui on olemas vaalu, — see on võitlus toodangu kvaliteedi eest. Eemalt paistab ahtripoolsel platsil töötavate vaalatükeldajate brigadiri Natšinkini tohutu suur kogu, kes korraldab vaalakerede ülesvinnamist ja nende tükeldamist. Reelingu juures seisab „Aleuudi" kapteni vanemabi Vassili Nikititš Zahharovi kuju vältimatu piibuga suus. On raske öelda, millal õieti magab Zahharov. Ükskõik mis ajal ka ei saabuks merelt see või teine vaalapüügilaev, võtab Vassili Nikititš teda alati vastu, tunneb huvi tähtsamate päevasündmuste vastu, pärib järele, mida ja millisel hulgal neil peaks tarvis minema. Ta on kapteni parem käsi, ta on laeva peremees. Olles vaala üle andnud, suundume aega viitmata uuesti merele. Viskan enese diivanikesele, et seal vähe aega suikuda, sest juba tunni-paari pärast võib mind äratada hüüe — „vaal parda ääres!"

Aeg läheneb juba keskööle, kuid vaalu pole näha. Asjata muudame korduvalt kurssi, sõidame siksakiliselt ja jälgime hoolikalt lindude parvi, — vaalu ei ole, mitte kuskil pole näha nende purskejugasid. Astume raadiotelefoni teel ühendusse „Entusiastiga". Sealt teatatakse, et nad asuvad kakskümmend miili meist ida pool ning peavad jahti mitmes grupis ujuvatele finnvaaladele. Nad näevad kuni kuut finnvaalade gruppi, 3—5 pead igas grupis. Kutsuvad meidki sinna. Zarva võtab kiiresti teise kursi, ja me lendame täiskäigul „Entusiasti" asukoha suunas. Umbes tunni aja pärast silmamegi juba vaalu. Tuleb tähendada, et vaalade (sääraste vaalade, nagu finnvaalade ja sinivaalade) fontääne on võimalik eraldada ainult kuni 5 miili kauguselt, mitte üle selle. Seepärast liiguvadki püügilaevad vaalade otsingul siksaki-kujulises murdjoones, jälgides suure hoolega iga horisondilõiku. Vaalade asukohtadele võivad tihtipeale osutada lindude parved, sest alati tiirleb seal linde, kus leidub toitu. Et aga paljude lindude toit sarnaneb vaalade toiduga, siis tuleb kaunis tihti ette, et linnud juhivad vaalapüüdjad vaalakarjade asukohta. Suur lindude parv aga on nähtav juba kauge maa tagant, igal juhul rohkem kui 5 miili kauguselt.

Nüüd finnvaalade (heeringavaalade) toidust. Need finnvaalad, keda me seniajani püüdsime, toitusid üksnes planktoni pisivähkidest, kes hõljuvad vees, moodustades mõnedes mereosades, eriti seal, kus leiab aset soojade ja külmade veemasside segunemine, määratu suuri kogumeid. Kronoki laht, kus me praegu jahti peame, ongi just üheks niisuguseks kohaks. Siin põrkavad kokku põhja poolt tuleva külma hoovuse veed ning idast ja kagust lahte kanduvad soojema vee voolud. Seepärast leidubki siin üliküllu ses igasuguseid meres elavaid või merega seotud loomi. Kunagi nimetati seda lahte Kopra mereks, sest neis paikades saadi üsna rohkesti „merikopraid" (merisaarmaid), kelle suurepäraseid karusnahku on alati väga kõrgelt hinnatud. Üle Kronoki lahe viivad ka Komandori saartel elutsevate kotikute rännuteed. Siinsamas, nagu juba teame, Šipunski neemel — Kronoki lahe kõige lõunapoolsemas punktis — paikneb üks viimaseid merilõvide laagrikohti. Üle selle lahe suunduvad Kamtšatka idaranniku jõgedes asetsevatesse kudemispaikadesse loendamatud lõhilaste (nerka, ketakala ja gorbuuša) parved. Peale lõhilaste on siin palju heeringaid (sealhulgas ka kuulsaid „Županovskaja" heeringaid), lesti, hiidlesti, turske ja meriahvenaid. Siia lahte põikavad isegi Vaikse ookeani ivaši-sardiinid, nagu me võisime mõne aja pärast veenduda. Ja kui palju on siin igasuguseid merelinde!

Me oleme veendunud ka selles, et Kronoki laht on peateeks kõikidele vaaladele, kes kevadel ja suve algul liiguvad põhja poole ning kes hiljem pöörduvad sealt lõunasse tagasi. Pealegi on see laht juba iseendast ülirikkalikuks „karjamaaks" vaaladele. Seda näitavad minu regulaarsed planktoni-uurimised. Oleme koos Pjotr Andrejevitšiga otsustanud seda lahte põhjalikult tundma õppida, mistõttu me ilma planktonivõrkudeta merele ei sõidagi. Meie aktiivseteks abilisteks sel alal on pootsman Voituhhov ja madrus Fedja Prokopenko, kes on otsustanud iga hinna eest saada harpuunijaks. Oma planktoniproove võrdleme hiljem sellega, mis leidub vaalade maos, saades niiviisi meile praegu üldistuste tegemiseks vajalikke andmeid. Muidugi

mõista hakkasime püügialade kaarte koostama juba esimese vaala tapmise momendist alates, ning märgime nüüd hoolega üles iga püütud vaala tapmiskoha koordinaadid.

Ma juba mainisin, et finnvaalade maost oleme seni leidnud ainult vähikesi, kellede enamik kuulub lõhkjalaliste (*Schizopoda*) seltsi. Meie Kaug-Ida vetes elutseb neid tohutu suurel hulgal; me tegime kindlaks nende massilise esinemise ka Kronoki lahes. Nende pisivähkide massilise eksisteerimise tõttu merevees muudab viimane paiguti oma värvust ning muutub kollakasoranžiks. Kevad- ja suvekuudel on neid pisivähke tavaliselt eriti palju, ja selleks ajaks ilmuvadki siia võrdlemisi suured vaalakarjad, kes põhiliselt toituvad neist planktonilistest organismidest. Ent hilissügisel, vee pindmiste kihtide jahenemisega, laskuvad planktonilised organismid sügavusse, vaalad aga lähevad ära soojadesse vetesse troopikavööndi piirkonda, kus me kohtasimegi neid mõnikord oma ümbermaailmasõidu ajal.

Aga tuleme nüüd finnvaalade küttimise juurde tagasi. Carlsen valis välja ühe, meile lähemal asunud viiepealise vaalagrupi, ning jälitamine algas. Nii nagu tavaliselt, stopperit ja märkmikku käes hoides, seisan nüüdki fotoaparaadiga rinnal ning püüan arvutamise teel kindlaks määrata vaalade vee all oleku ja veepinna lähedal viibimise kestust, et siis hiljem, paljude vaatluste järel, tuletada nende tähelepanekute põhjal teatud kindlat seaduspärasust, kui muidugi niisugust läheb üldse korda kindlaks teha. Vahetevahel teen oma „Leicaga" ülesvõtteid sukelduvatest vaaladest. Seega peab Carlsen vaaladele jahti harpuunikahuriga, mina aga fotoaparaadiga.

Juba üle tunni aja jälitame vaalu, aga ikka veel pole jõudnud läheneda neile niisugusele vahemaale, mis oleks Carlseni arvates küllaldaselt lähedaseks distantsiks: ta armastab tulistada vaalu 10—15 meetri kauguselt. Järsku piserdab meid mõlemaid vaala fontään. See pole küll kuigi meeldiv üllatus, sest vaalafontääni „lõhn" on, väga viisakat väljendust kasutades, üsnagi eemaletõukav. Kuid sinna pole midagi parata,

— sellega tuleb meil juba leppida, nagu ka paljude teiste ebamugavustega, mis on seotud vaalade küttimisega külmades meredes. See-eest aga on nüüd Carlsenil avanenud võimalus tulistada vaala oma armastatud distantsilt, ja ta kasutabki kohe ära selle võimaluse. Kõlab pauk, ning vaalatross lendab kohutava kiirusega merre. Rullid, ehkki nad on hästi määritud, vinguvad sõna otseses mõttes, — niivõrd suure kiirusega libiseb neist läbi vaalatross. Näib, et vaal on haavatud „mittesurmavast" kohast. Aga mis see siis on? Me lausa kangestume ootamatusest: ainult 20 meetri kaugusel meist hüppab veest välja hiiglasuur loom ning, paisates õhku tohutu suuri veejugasid, langeb merre tagasi.

„Täiskäik tagasi, rool otse!" karjub Carlsen võõraks muutunud häälega.

„Laše köit järele, ära tuku!" kõlab uus käsklus. Näost kahvatu Haugen sõna otseses mõttes veereb mööda vante „varesepesast" alla (kus ta on kogu aeg olnud) ning sööstab trümmi, kus hakkab palavikulise kiirusega mõlemat vaalatrossi ühte siduma. Nähtavasti seisab ees üsna tõsine asi. Vaalapüügilaev sõidab tagasikäiguga, ahtriga vett vahule ajades. Mulle meenuvad laevade hukkumise juhud, mis leidsid aset samasugustel asjaoludel, ja ma mõistan, mis erutab harpuunijat ja pootsmanit. Vaalapüügikroonika tunneb juhtumeid, kus kergestihaavatud vaalad on veest välja hüpanud ja langedes vaalapüügilaevale selle purustanud ning ümber paisanud. Säärastel puhkudel pääsesid ainult vähesed... See pole vaala kallaletung laevale, vaid tema kukkumine laevale, kuid vaalapüüdjate seisukord ei muutu seeläbi sugugi kergemaks. Just seda kardavadki nüüd vaalapüügis kogenud Carlsen ja Haugen, kes on oma elu jooksul nii mõndagi näinud. Mina aga tean säärastest faktidest senini küll ainult kirjanduse põhjal, ja mind pole need faktid eriti liigutanud, aga näha oma silmaga õhku paiskunud vaala ning niisuguse 50—60-tonnise merekoletise löögi all olla — see on liiga reaalne... Laev eemaldub vaalast, köit on järele lastud umbes 900 meetri ulatuses, ja juba töötabki Haugen kahuri juu-

res, laadides seda pootsman Voituhhovi ja madrus Kuznetsovi abiga.

Seisame Pjotr Andrejevitšiga kaptenisillal — tema, nagu alati, kõnetoru juures, mina aga pildistamisvalmis seatud fotoaparaadiga, mille olemasolu ... ma seekord hoopis unustasin! Jäin ilma haruldasest ülesvõttest. Jah, vahel juhtub.

Järsku vaalapüügilaev võpatas, jäi seisma ning hakkas siis täie tagasikäigu juures edasi liikuma. Me ainult vaatasime korraks teineteisele otsa. Viivitamatult peatasime masina, ning vaalapüügilaev muutus hiiglaslikuks ujukiks. Meie juurde astub Carlsen — ta on juba rahunenud — ja ütleb, et harpuun on veidi kõrvale kaldunud, on sattunud vaala sabavarde ega ole nähtavasti tema selgroogu riivanud. Kui nüüd ainult mast katki ei murduks ... Pärast esimesi metsikuid hüppeid, — vaal aga viskus veel ja veel kord veest välja, kuid mitte enam nii kõrgele nagu esimesel korral, — tirib vaal meid enda järel, aeg-ajalt jõuliselt sikutades. Tugevate rapsakute ajal kirisevad vedrud, amortisaatorite plokid laskuvad aga päris deki ligi. Vanemmehhaanik ja äsja kahuri laadimise lõpetanud Haugen seisavad vintsi juures, olles valmis kahuri kõrval bakil seisva Carlseni esimesel märguandel alustama trossi väljakerimist. Katsume laevale tagasikäiku anda, kuid vaalapüügilaev liigub ikkagi jõnkeliselt edasi, seejärel aga libiseb sujuvalt, nagu polekski meil üldse tagasikäiku. Mida kõike me küll ära ei teinud selle nelja tunni kestel, mille jooksul vaal vedas meie laeva enda järel slepis, — püüdsime talle järele jõuda, sõitsime paralleelkursil, kusjuures vaalatross kujutas endast määratu suurt kaarjoont (sel viisil lootsime vaala veelgi rohkem ära väsitada), kerisime välja ning lasksime taas järele vaalatrossi, andsime laevale tagasikäigu, püüdsime haavatud hiiglast igal võimalikul viisil vintsutada, — kuid vaala energia ei vähenenud, ja ta tiris meid ikka edasi kagu poole, ookeanile. Tuli paluda abi vaalapüügilaevalt „Avangard", mis oli võrdlemisi lähedal ning sai kohale sõita rutem kui „Entusiast". Kuid ka kahel laeval tuli veel kaua aega jännata. Teist laeva vaal ei lasknud lähedale, — ta näh-

tavasti juba samastas haava poolt tekitatavat valu laevade lähenemisega, — ning sukeldus alati vee alla, niipea kui vaalapüügilaev lähenes temale kauge lasu kaugusele. Ja ainult kahe laeva ekipaažide ühised jõupingutused võimaldasid lõpuks, pärast kaks tundi kestnud pingelist tööd, kihutada selle „metsiku" vaala kehasse teise harpuuni, mis andiski talle surmahoobi.

„Seekord pääsesime veel üsna kerge vaevaga," tähendas Carlsen. „Kui ma töötasin Jaapani vaalapüügijaamas, vedas üks finnvaal mind kord tervelt 22 tundi, ja ma olin sunnitud köie katki raiuma, sest ta tiris meid kaugele merele, meie söetagavara aga oli lõpukorral."

Tõepoolest, oma suuruse poolest on finnvaal sinivaala järel teisel kohal. On teada juhtumeid, kus on püütud kuni 27 meetri pikkusi ja üle 80 tonni raskusi finnvaalu. Tuleb märkida veel seda, et vaalapüüdjate sõnade kohaselt paranevad finnvaalade haavad kiiresti. Meie saagi hulgas oli juba kaks finnvaala suurte armistunud haavadega küljel ja seljal. Nagu näha, olid sealt harpuuniga välja kistud tohutu suured liha- ja rasvatükid. Neis kohtades oli rasvakord õige õhuke. Nähtavasti oli harpuun ainult kergelt lihasse tunginud, luid oli ta riivanud vaid vähesel määral, ning vaal pääseski minema. Kahetsesin väga, et meil polnud filmiaparaati, millega oleks olnud võimalik üles võtta kogu selle suurepärase vaalajahi, eriti aga vee kohal õhku paiskunud kahekümne meetri pikkuse vaalakere... Unustamatu vaatepilt! Niisugust asja näeb harva isegi ookeanil. Ühtki teist jahti ei saa võrrelda jahipidamisega ookeanihiiglastele, — isegi siis, kui jahti peetakse kaasaegselt hästikorrastatud ning paljude juhuslikkuste vastu igati kindlustatud vaalapüügilaevalt.

Tahan veel jutustada „märgistatud" vaalast, kelle märgistajaiks olime meie ise, ja kuidas see juhtus. Mõne päeva möödumisel jahipidamisest tollele „metsikule" vaalale, ühel vaiksel juulikuu päeval, millal isegi taevas oli helesinine ja päike meid pisut soojendas, nii et seisime dekil ainult sviitrites, märgati mitut vaala. Algas kaua aega kestev jälitamine, ning lõuna paiku (umbes kell 14) sattus üks vaaladest Carlsenit

ahvatlevasse kaugusesse. Järgnes lask, kuid harpuun lendas välja liiga suure kaldnurga all, vedas vaalaseljale vao ning kiskus selja seest välja umbes kahemeetrise rasvatüki ühes seljauimega. Samal ajal sähvas talle vaalatross säärase „piitsalöögi", et muutis vöödiliseks vaala selja, kaunistades seda armide ja kriimudega. Vaene vaal tegi järsu hüppe, viskus peaaegu täielikult õhku, kuid ettepoole, mitte üles, nagu too „metsik" vaal, ning seejärel kadus.

„Noh, nüüd ujub küll ühe jutiga Odessani välja," naerdi meeskonna hulgas. Uudishimutsedes pärisime Carlseni käest „süütult" järele, et mispärast sai ta siis tolle vaala peale niivõrd maruvihaseks, et röövis temalt seljaehte ning peksis teda nii raevukalt vaalatrossiga. Süüdi selles olid muidugi kahur, harpuun ja lõpuks ka vaal ise, aga mitte küttija. Kõik kütid on ühesugused, ka vaalakütid. Vaal sukeldus nii sügavale ja tõusis pinnale nii kaugel meie laevast, et sel päeval me teda enam ei näinud. Vaene vaal on kaotanud oma ehte — seljauime, tema haavu söövitab nüüd meresool, tuju on rikutud, — ta ju tuli meie vetesse kosuma, siin aga äkitselt säherdune paha lugu... Harpuun tõi enesega kaasa ainult rasvatüki. Carlsen oli väga pahuras meeleolus, muuhulgas ka meie „küsimuste" pärast, käis oma kahuri ümber, silmitses seda, kahtles nii sihtimisraamis kui ka kahuri amortisatsiooniosa täitvas amortisatsioonivedelikus (glütseriinis), pööras kahurit küll nii, küll naa, kuid teine vaal, kellele meil õnnestus kerge vaevaga järele jõuda ja kelle ta tappis kohe esimese lasuga, lohutas peagi Carlsenit ning taastas tema usu kahurisse.

Kujutlege meie imestust, kui me järgmisel päeval nägime endi „märgistatud" vaala kõige rahulikumal viisil (just kui polekski midagi juhtunud) „ringi jalutamas" paaris ühe teise vaalaga.

„Ta on nüüd kangelane," naerdi meie vaalapüügilaeval, „väljus võitlusest küll peksasaanuna, kuid elusana." Ei saanud olla mingit kahtlust — see oli meie eilne tuttav. Kiikri abil oli selgesti näha triipe, mis olid tekkinud selga tabanud trossilöögist, ja tohutu suurt valkjasroosat laiku just tolles samas kohas, kus

peaks asetsema vaala seljauim. Nüüd oli tast saanud „valgeseljaline" vaal, niivõrd kaugele paistis tema valge seljalaik ja niivõrd järsult erines ta nüüd teisest vaalast. Tegime korraks katset talle lähemale sõita, aga võta näpust! Sukeldus vette, tagasi vaatamata, ning pistis plagama. Niisama ruttu kadus tema järel ka teine vaal. Kogu päeva kestel viibis ta meie läheduses, kuid kadus iga kord, niipea kui püüdsime tema poole suunduda. Vaaladel on väga hea kuulmine ja ka nägemine pole neil sugugi nii halb, nagu seda arvavad mõned vaatlejad. Me veendusime selles korduvalt.

Järgmisel päeval viibis ta neissamades paikades, — tuleb aga tähendada, et planktonivõrk tõi mereveest suurtes kogustes vaalade lemmiktoitu — lõhkjalalisi vähikesi, ja neid vähikesi vaal arvatavasti jahtiski, meid aga ta enda lähedale ei lasknud. Valu, mida vaal tundis harpuuni rikošettlöögist, oli nähtavasti seotud laevamasina või -propelleri müraga või veel millegi muuga (see on juba vaala saladus), kuid meid püüdis ta nüüd ilmselt vältida. Teised vaalad suhtusid meie kohalviibimisse tavaliselt täiesti ükskõikselt, ja kui nad juhtusidki teinekord sattuma meie laeva lähedale, lasksid rahulikult välja oma ettenähtud fontäänide arvu ning sukledusid siis niisama rahulikult vee alla. Siin aga oli ilmne, et see vaal püüdis end meie eest igati kõrvale hoida. Carlsen jutustab, et tal on esinenud juhtumeid, kus ta „märgistas" sel viisil nii mõnegi vaala ning kohtas pärast seda mitut aastat järgemööda neid „märgistatud" vaalu, kusjuures nood loomad olnud siis alati väga ettevaatlikud ega lasknud laevu endi lähedusse. Petja Zarva ütleb erutatult: „Milline pikk viha, ometi tavatsetakse öelda, et need olla juhmid olendid." Seoses sellega meenutame igasuguste maapealsete loomade käitumist, nende eluviise ja harjumusi, nende kavalaid võtteid, head mälu ja ettevaatlikkust.

Kas see vaal ei olnud nii pika vihaga või oli ta koguni väga halva mäluga, kuid juba kolmandal päeval ei püüdnud ta enam meie eest nii agarasti kõrvale põigata, nagu tegi seda kahel esimesel päeval, ning ühel „ilusal" momendil tungiski harpuun tema selga

just tolle valge laigu piirkonnas, ja ta tapeti koha peal. Naersime Carlseni ja tema teooriate üle: ta ju kinnitas meile, et „märgistatud" vaal ei lase kunagi ühtki laeva enda lähedusse ning elab kõrge vanuseni.

Möödus veel üks kuu. Me olime juba unustanud vaala sööstlike hüpete ajal üleelatud vapustused ning pidasime nüüd jahti Beringi meres, Oljutora neeme juures. Seal liikusid määratu suured, randade poole kudema tõttavad heeringaparved, ja nende keskel ujusid kuni kolmkümmend finnvaala, kes neile heeringatele agarasti jahti pidasid. Selgub, et ka meie finnvaalad on valmis loobuma planktonilisest dieettoidust ning pisivähkidelt kalatoidule üle minema. „Varesepesast" oli huvitav jälgida, kuidas hiiglasuured vaalad, kes läbipaistvas vees olid selgesti nähtavad, pöördusid külili ning, avanud lõuad pärani, sööstsid tihedate heeringaparvede keskele, neelates heeringaid kümnete kaupa. Kamtšatka heeringas aga pole mõni Primorje rannavete väike heeringlane; ta on ainult veidi väiksem gorbuušast (viimase pikkus on 50 sentimeetrit). Sealsamas läheduses keerles mitu mõõkvaala, „mereõudust", nagu nimetavad seda ablast kiskjat paljud meremehed ja vaalapüüdjad. „Tapja-vaal" — nii nimetavad mõõkvaala vaalapüüdjad kogu maailmas. Kord siin, kord seal vedasid veepinnale vagusid nende kõrged, mõõga- või vikatitaolised seljauimed. Ma olen lugenud rohkesti jutustusi mõõkvaalade kallaletungidest vaaladele ja sellest kabuhirmust, mida pidavat tundma kõik vaalad mõõkvaalade lähenemisel. Siin aga toitusid mõõkvaalad samuti heeringatest, ja vaalad ei teinud neist väljagi.

„Mõõkvaalad ründavad kõiki ja igaüht," jutustab tuntud norra vaalapüüdja ning uurija Larsen, „kašelotti haaravad nad alalõuast ja rebivad tal keele välja juhul, kui neil õnnestub sellele ligi pääseda. Teistel vaaladel kisuvad nad välja lihatükke, tungides hammastega kehasse ja haarates nagu tangidega sealt, kust juhtub. Ei põhjas ega lõunas pole teist looma, kes sisendaks suuremat kabuhirmu!

Kõik vaalad, isegi hiiglaslik sinivaal ja heeringavaal, püüavad vältida kohtumist mõõkvaaladega. Võrreldes

tohutu suurte vaaladega, keda nad endile ohvriks valivad, on mõõkvaalad väikesed loomad, ent neil on olemas hambad; nende elus, nagu ka paljude maismaal elutsevate kiskjate elus, etendavad lõuad peamist osa: tuleb õgida teisi, et ennast mitte ära ei õgitaks. Löönud kord hambad ohvrisse, imeb mõõkvaal just nagu kaan end tugevasti selle külge; juhul, kui vaal, püüdes temast vabaneda, viskub veest õhku, ripneb mõõkvaal ikkagi vaala küljes, juhtub ta aga kuidagi lahti rebenema ja vette kukkuma, ründab ta vaala uuesti, niipea kui viimase raske keha on tugeva lartsatusega merre tagasi langenud, ega lase oma ohvrit enne lahti, kuni pole talle teinud lõppu ja kuni vesi nende ümber pole verest punane.

Mõned kinnitavad, et mõõkvaal ainult mängib vaalaga, niisamuti nagu delfiin mängib laevanina ees, kuid kõik minu kaasmaalased ainult muigavad seesuguseid arvamusi kuuldes: nad tunnevad hästi mõõkvaala omadusi."

Mõõkvaaladest ja oma tähelepanekutest nende kiskjalike vaalade kohta jutustan veel edaspidi, kuid antud momendil oli neil sõlmitud rahu vaaladega heeringate arvel, sest, ütlen seda veel kord, vaalad ei ilmutanud mingit rahutust, vaatamata sealsamas viibivatele mõõkvaaladele.

Vaalad olid niivõrd kibedasti ametis heeringate tagaajamisega, et meie kohaleilmumine neid põrmugi ei häirinud, ja me sõna tõsises mõttes sõitsime laevaga neile otsa. Juba mitmel korral oli paiskunud dekile haisvaid vaalafontääne, kuid need vaalad juhtusid olema kas meie ahtri taga või siis päris parda juures, ning Carlsen aina ootas soodsat momenti. Mina aga jälgisin põnevusega hiiglaste liigutusi, sest mastitünnist on nii hästi näha kõik, mis sünnib läbipaistvas vees, nende võimsate loomade iga liigutus ja pööre, kes on nii ilusad ja isegi „elegantsed" selles, neile omases stiihias. Nende hulgast paistis välja üks eriti suur eksemplar, ja Carlsen koondaski just temale oma tähelepanu. Minu kõrval „varesepesas" seisev Haugen kinnitab, et seekord saame sellest vaalakarjast kätte vähemalt kolm vaala, aga võib-olla rohkemgi, sest ilm

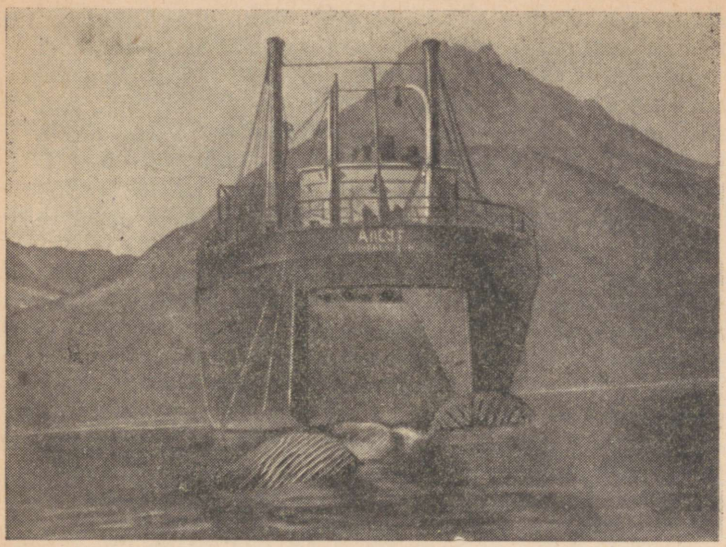
on imeilus, just nagu ei viibikski me praegu Beringi merel.

Varsti aga näeme selgesti, et suur heeringavaal on kerkimas veepinnale ja et ta peab pinnale tõusma otse laevanina juures. Haugen hoiatab valjusti Carlsenit ja too valmistubki lasuks. Ja tõesti, otse baki juures kerkib aegamööda nähtavale lai pruun selg, vaala saba aga on alles laeva all. Vaalapüügilaev seisab liikumatult paigal, vaevalt-vaevalt õõtsudes lainest, mille on põhjustanud pinnalekerkiv hiiglane. Sillakesel kõnetoru juures seisev kapten Zarva ootab harpuunija korraldust, et seda kohe masinaruumi edasi anda. Rooliratta taga seisab meie parim tüürimees Kuznetsov. Kõik on otsekui tardunud ootusärevusest... Haugen sosistab mulle, et tuleb vaatlustünnist välja ronida ning alla dekile laskuda, sest vaal on väga suur. Mina aga viivitan, jälgin, kuidas heeringavaal sujuva nõtkusega „keerab" enese veepinnale. On näha, kuidas päris veepinna lähedal avanevad tema lehtrikujulised hingeavad ja kuidas õhk, haarates enesega kaasa hingeavade kohale jäänud veekihi, paiskub välja võimsa fontäänina. „Milline imetlusväärne loom," vilksatab mul mõte, ja selsamal hetkel kostab pauk, mast aga värahtab kohutavast rapsakust. Kõrvetades tuliseks oma peopesad, Haugen sõna otseses mõttes libiseb vante mööda alla laevadekile. Ma pole nii kärmas, kuid elu päästmiseks ruttan samuti nii nagu suudan. Vaevalt olen jõudnud dekile laskuda, kui meie laevale langeb hiiglasuur vari — kõige rohkem kolmekümne meetri kaugusel laevast hüppab haavatud vaal veest välja ning kukub küliti vette. Läbipaistev vesi muutub sogaseks sellest tohutust mudamassist, mille on kaasa toonud vaal, kes nähtavasti oli sukeldunud põhjani.

„Täiskäik tagasi!" kõlab Carlseni käsklus, kuid kapten Zarva ongi juba teinud sellise korralduse, ja vaalapüügilaev hakkab nüüd tagurpidi liikuma. Aegajalt kuuldub plokkide vingumist. Kõik on dekil otsekui tardunud; isegi laevakokk, kes tuli sinna nalja viskama, on oma kambüüsi tagasi kobinud ning silmitseb sealt meie tardunud kujusid. Teise hüppe ajal käib üle deki tagasihoitud ohe: vaal langeb plartsata-

des vette peaaegu selles kohas, kus alles kahe minuti eest oli vaalapüügilaev. Vaalatross lakkab libisemast, see on halb tundemärk: tähendab, vaal tiirutab ringiratast ümber laeva ning võib igal hetkel uuesti veest välja paiskuda ja meie laevale langeda. Vaikus. Isegi siin heeringatele jahti pidanud tohutu suur linnuparv on kusagile ära lennanud; on kadunud ka heeringad. Meist kolme miili kaugusel paistab süngelt Oljutora neemelahmakas. Ilm on vaikne ning selge. Oleme siin üksi. „Kui peaks nüüd laevale langema, siis oleme kõik kadunud," mõlgub nähtavasti igaühe ajudes. Rannani ujuda ei jaksa, laev on rauast, mõlemad päästepaadid on tugevasti kiilplokkide külge seotud, kõik päästerõngad on samuti taglase külge seotud. Siis aga alustavad rullid taas oma vinguvat laulu, ja süda läheb kohe kergemaks. Tähendab, vaal eemaldub meist, olles valinud teatud suuna, ning on lakanud visklemast meie laeva ümber. „Nii et, kõik läks hästi," loen igaühe silmadest. Zarva pühib näolt higi ning naeratab kuidagi hajameelselt. Tõepoolest, pinge langeb sedamaid ja isegi lihased lõdvenevad. Nüüd on meil uus mure: et vaal ära ei läheks ega vigastaks laevamasti. Haugen ongi juba kahuri juures ja Voituhhov tassib sinna harpuuni.

Edasi läheb asi päris harilikku rada. Linnud on jälle tagasi ilmunud ja nende kisa ei väljenda enam mingit nukrust. Järgneb tavaline lugu — vaala väsitamine; siin käib kõik nii, nagu spinningumeestel suure kala puhul. Vaal on raskesti haavatud ega püüagi meid pukseerima hakata, ning Carlsen, valinud paraja momendi, laseb tema pihta teise harpuuni, misjärel kõik läheb nii, nagu ette nähtud. Ainult seekord me ei jätnud enam vaala vabalt vette ujuma, vaid vaierdasime ta püügilaeva parda äärde. Määratu suured sabauimesagarad lõikasime küljest ära, et nad ei pidurdaks vaalapüügilaeva ega pritsiks laevale vett, ning sõitsime edasi — otsima vaalu, kes olid vahepeal meist kaugemale ujunud. Vahemärkusena olgu tähendatud, et need sabauimesagarad lõigatakse vaalakerede vaierdamise korral alati küljest ära ning visatakse minema. Mõnikord siiski võtab kokk nende küljest mõne tüki,

„Aleuut" Glubokaja lahes, slipi juures vaalad.

et neist „sülti" valmistada. Ja asjasse mittepühendatud inimene sööb seesugust sülti ning aina imestab: kust on nad ometi võtnud nii palju seajalgu? Tõepoolest, see söök meenutabki seajalgadest sülti, eriti veel siis, kui seda rooga valmistatakse Pjotr Andrejevitši isiklikul järelevalvel.

Sel päeval saime juba ilma igasuguste dramaatiliste komplikatsioonideta veel ühe heeringavaala, misjärel suundusime Glubokaja Severnaja lahte, kus seisis oma veevarusid täiendav „Aleuut".

Mõne päeva pärast sõitsime kaugemale põhja poole, jälitades sinna siirdunud vaalu. Minu arvestuste kohaselt peaks põhjas, Tšuktšimaa rannikul, olema palju vaalu. Seal on väga madal (see tähendab muidugi suhteliselt madal) vesi ning esineb üliküllus planktonilisi ja põhjalähedastes veekihtides elutsevaid vähikesi, samuti tohutu suurel hulgal igasuguseid kalu ja vaalu, keda seal käesoleval ajal keegi ei häiri. Vaguvaaladele aga pole seal seniajani, nii nagu varematel aega-

delgi, veel üldse jahti peetud. Beringi väinas, mille keskel asetsevad väikesed Diomedese saared (nendelt saartelt võib üheaegselt näha nii Aasia kui ka Ameerika rannikut), ei ulatu sügavus üle 90 meetri, suuremalt osalt on väin aga veelgi madalam. Väinast lõuna pool asetseb väga suur mandriline madalik, mis kulgeb Navarini neeme juurest Aleuudi poolsaareni, — Aasiast Ameerikani! See madalik võtab enda alla Beringi mere kogu kirdepoolse osa.

Ent siinkohal tuleb veidi jutustada ka Beringi merest, kus me vaalapüügiga tegeldes viibime küllaltki kaua aega. Siin töötas omal ajal kuulus „Vitjaz" admiral Makarovi juhtimisel, kes uuris selle mere hüdroloogiat. Vaikset ookeani põhjapoolsest küljest sulgeva Beringi mere üldpindalaks on 2 275 000 ruutkilomeetrit. Mere suurimaks sügavuseks on ühtede andmete järgi umbes 5000 meetrit, teiste andmete kohaselt aga umbes 7000 meetrit. Aleuudi saarteahelik oma arvukate vulkaanidega moodustab kitsa barjääri, mis kulgedes Beringi mere ja Vaikse ookeani sügavate nõgude vahel ulatub Aleuudi poolsaare juurest Kamtšatkani. See on otsekui sein, millel on järsud, kuid ebastabiilsed nõlvad: on ju teada, et vulkaanilise päritoluga Joann Bogoslovi saar kerkib (isegi meie päevil, kaasaegsete inimeste tähelepanekute järgi) aeg-ajalt esile sügaviku kohal, et siis uuesti veesügavusse kaduda. Kliima on siin külm ning udune. Juba ammust ajast nimetavad meremehed seda merd „udukotiks". Vee värvus selles meres on tavaliselt roheline või tuhmjasroheline, eriti sombuse ilmaga. Tormid ja sademed on siin väga sagedased, eriti sügisel ja talvel. Nagu peaaegu igal pool mujalgi kõrgetel laiustel, nii esineb siingi väga rikkalik fauna, mis on üliküllaselt esindatud nii liikide kui ka isendite arvu poolest. Kamtšatka, Korjaki- ja Tšuktšimaa kaljustel randadel, samuti ka saartel, elutseb tohutu suurel hulgal linde. Siin ei saa sõna otseses mõttes teha sammugi hirmutamata pesalt kümneid linde, kes siin suve algul alles hauduvad. Kuid need polegi nii väga kartlikud linnud, — nad laskuvad sealsamas kohe oma pesadele tagasi, kõigest ühe-kahe sammu kaugusel nende rahu häirijast. Väga

suured on selle külma mere kalarikkused. Siin on palju vähilisi, tööndusliku tähtsusega krabid kaasa arvatud, samuti ka limuseid. Kõik vaalaliigid, keda teatakse esinevat Vaikse ookeani põhjapoolses osas, ilmuvad suveks ka Beringi merre. Siin leidub suurel arvul loivalisi, sealhulgas ka kuulsaid kotikuid, kellede siinsed kogunemiskohad on laialdaselt tuntud juba ammustest aegadest. Kuni käesoleva ajani tuleb siin ette isegi mitmete tuhandete merihobuste laagrikohti.

Meri on rikas, ja juba ammustest aegadest alates kasutab inimene selle mere rikkusi. Vene maadeuurijad nimetasid teda omal ajal Kopra mereks, sest Kamtšatka rannikualadel saadi tollal rohkel arvul kõige hinnalisemaid karusloomi — „merikopraid" (merisaarmaid). Kunagi oli ka see meri „oma geograafiliselt asendilt" puht-vene meri. Sellest jutustan omal kohal, siin märgin aga ainult seda, et sellesse merre tungivad Kurošivo hoovuse soojad veed. Kuid jääd me leidsime siit eest isegi veel juuni lõpul, kusjuures jääväljad laiusid Oljutora lahe horisondi kogu ulatuses. Mere põhjapoolne osa on aga talv läbi jääkattes, ehkki see jää, nagu meile jutustasid loomakütid tšuktšid ja eskimod, on siin peaaegu alati liikumas.

Tuleb otsekoheselt öelda, et ettepanek sooritada püügiretk Beringi väina ja Tšuktši merre ei tekitanud meie harpuunijates mingit vaimustust. Nad on miskipärast veendunud selles, et seal on jää ja et vaalu me seal ei kohta. Nad ütlevadki nõnda: „Kui juba norralased pole seal käinud, — seal aga pole nad tõepoolest kunagi käinud, — siis tähendab see seda, et seal pole ka vaalu."

Minu ettepanekut toetas tuliselt Pjotr Andrejevitš Zarva, toetasid ka teised seltsimehed. Seepärast läksimegi õnne katsuma, seda enam, et see aasta oli meile luureretkede läbiviimise aastaks. Püsisid külmad ning udused ilmad, tõeline „udude sünnimaa", nagu kõlabki selle mere teine hüüdnimi, ning vahel „kuulsime" küll läbi udu vaalafontääni häält, kuid jahti pidada ei saanud. Udus läbisime ka Beringi väina, möödudes Suurest Diomedesest, ning jõudsime Tšuktši merele.

Meie imestuseks Tšuktši mere kohal taevas selgines: kerge tuul hajutas udu. Jõudsime Alaska ranniku lähedusse, mille madalad kaldad joonestusid selgesti silmapiiril, kuid vaalu me ei kohanud; samuti polnud näha ka jääd. Meiepoolse ranna suunas nägime mingisuguseid sambaid, mis aeg-ajalt kadusid, et siis mõne aja pärast uuesti nähtavale ilmuda. Otsustasime kindlaks teha, mis sambad need on, ja jätkasime edasiliikumist Tšuktši poolsaare suunas, Dežnjovi neeme poole. Pärast kahetunnist sõitu täiskäiguga jõudsime selgusele, et need sambad on vaalade fontäänid, mis refraktsiooni tõttu olid nähtavad peaaegu kolmekümne miili kaugusele. See oli esmakordne juhtum, kus me nii kauge vahemaa tagant nägime vaalafontääne, tegelikult isegi mitte fontääne, vaid nende peegeldust õhus.

Taevas oli halliks muutunud ning mere kohale oli laskumas udu, kui me sõna tõsises mõttes sööstsime umbes kolmesaja-pealise finnvaalade ja pikkuimvaalade karja keskele. Vaalad, kes ujusid kolme- kuni viiepealiste gruppidena, ei olnud sugugi kartlikud, nad lihtsalt ei osutanud meile mingit tähelepanu, ja neid oli suhteliselt väikese merelõigu kohta niivõrd rohkel arvul, et meil polnudki tarvidust neid siin jälitama hakata. Maksis vaid minutit viisteist liikumatult paigal seista, kui juba ilmuski laskeulatuses nähtavale paar vaala, mõnikord aga rohkemgi. Haugen, kes oma ameti tõttu viibis mastikorvis, karjus sealt alla: „Vasakul kahe uimega vaal!" Selle karje tõi ta kuuldavale mingi ebatavalise häälega, korrates seda veel ka norra keeles. Tavaliselt antakse meil käsklusi ikka vene keeles, millega on aja jooksul harjunud ka meie võõramaalased.

Tuleb märkida, et vanade vaalapüüdjate hulgas on levinud ebausk, mille kohaselt vaalakarjadel olevat oma juhid ehk kuningad, keda norralased nimetavad „konungiteks", ja et neil karja juhtidel pidavat olema kaks seljauime. Ma olin küll kuulnud sellest ebausust, kuid ei omistanud sellele mingit tähtsust, teades, et meremeestel, kaluritel ja küttidel on palju igasuguseid jutte mitmesugustest imedest, mis pidavat esinema

ookeanis. Kuulnud Haugeni hüüet, sööstsin bakile ning silmasin sealt tõepoolest vaala kahe vaevaltnähtava seljauimega: see vaal parajasti sukeldus. Erutatud Carlsen, kes kogu oma pikaajalise vaalapüügipraktika kestel polnud kordagi tabanud ainsatki kahe seljauimega vaala (üldse oli ta aga tapnud üle kolme tuhande vaala), hüüdis Haugenile, et ta ei laseks silmast toda imelikku vaala ega pööraks tähelepanu teistele vaaladele, kellede rasked kogud kerkisid kord siin, kord seal ning sageli ka meie laeva läheduses veepinnale.

Kujutlege enesele kasvõi minutikski tinahalli merd, taamal paistvaid kaljusid süngel mererannal, pilvist taevast, pealevalguvat udu, mis tiheda seinana laotab end mere kohal, väikest kahemastilist laeva ning kümmekonda liikumatult paigale tardunud inimkuju, kes on riietatud, õigemini mässitud poolkasukatesse ja viltidesse või saabastesse, ümberringi aga sadu vaalafontääne! Kuid juba mõne hetke pärast kadus see idülliline pilt: Haugen silmas imelikku vaala, kes ujus nüüd aeglaselt ristsuunas meie laevakursile. Ideaalne olukord! Sujuvalt alustas vaalapüügilaev oma jahiteekonda; harpuunija seisis kummargil oma kahuri juures. Vaal liikus väga aeglaselt ega ilmutanud vähimatki rahutust. Sekundi-paari pärast kostis pauk: harpuun sattus vaala seljasse, veidi ettepoole eesmisest seljauimest. Aga mis see on? Järsku eraldus teine uim sööstlikult vaalaseljast ning ujus kõrvale. Me taipasime, et olime tapnud imetava emavaala, kes ujus koos oma pisikese pojaga. Oli muidugi kahju, väga kahju, kuid polnud enam midagi parata! Meil on ju kõige rangemalt keelatud pidada jahti emavaaladele, kes liiguvad oma imemisealise poja saatel, nagu on keelatud tappa ka noori vaalu.

Harpuunist tabatud emavaal pöördus aeglaselt kummuli, kõhuga ülespoole. Tema nisanibudest (emavaaladel on kaks udarat ja kaks nisanibu) tuli tugeva pulseeriva joana piima. See piimajuga värvis vett kahe meetri ulatuses ning valgus siis laiali. Vaalakere ei uppunud. Nähtavasti oli emavaal saanud tabamuse otse südamesse, mistõttu ta ei jõudnudki õhku välja

hingata ja püsis nüüd veepinnal. Vaalapoeg ehk vasikas, nagu neid tavaliselt nimetatakse, oli kusagile ära ujunud. Nukraks muutunud Carlsen lahkus bakilt ning läks ära oma kajutisse — jällegi oli haihtunud tema lootus ja unistus tabada vaalakarjade juhti. Ka Haugen tundis piinlikkust: kuidas võis see ometi juhtuda, et tema, vilunud vaalapüüdja, ei suutnud eraldada emavaala kõrval tema vasikat! Mõned andsid talle ärritatud toonil nõu hakata prille kandma. Ruttu kuid vaikides, ilma tavaliste naljadeta, vaierdas meeskond selle vaalakere. Samal ajal hakati laadima kahurit. Ja siis ilmuski nähtavale vaalapoeg. Ta ujus päris veepinna juures ning otsis taga oma ema, kuid ema, kes oli nüüd vaalapüügilaeva parda äärde kettidega tugevasti vaierdatud, oli tema jaoks jäädavalt kadunud. Ta vaevleb mõned päevad ilma toiduta ning seejärel hukkub — selline on juba kõikide nõrkade olendite tavaline saatus siin maailmas. Ja meilgi on kõigest sellest üsna vähe tulu, sest emavaalad on imetamise ajal tavaliselt väga kõhnad ning annavad äärmiselt vähe rasva. Jälgisin spetsiaalselt rasva väljasulatamist sellest emavaalast, kusjuures selgus, et kahekümne meetri pikkusest imetavast emaloomast saime kõigest umbes kolmsada kilogrammi rasva. Tavaliselt aga annab säärane vaal vähemalt kaheksa tonni rasva. Et meil aga kord juba oli aset leidnud niisugune äpardus, siis võtsime sellelt emavaalalt piimaproovid vaalapiima keemilise koostise kindlakstegemiseks, millest jutustan edaspidi.

Samal päeval, õigemini küll ühe tunni jooksul, mis oli meie käsutuses kuni videviku saabumiseni ja udu tekkimiseni, tapsime veel kaks vaala, kuid veel kaua aega pärast seda kerkis meie silmade ette tolle üksikuks jäänud tillukese vaalapoja seljauim, kes oli nüüd näljasurmale ohvriks määratud. Astusime raadio kaudu ühendusse „Aleuudiga" ja meie teiste vaalapüügilaevadega, ning tegime neile teatavaks, et oleme leidnud rikkaliku vaalavälja ning palusime neid võimalikult rutem liikuda Dežnjovi neeme juurde, misjärel alustasime ka ise sinnasõitu, vedades enda järel puksiiris kolme vaala. Liikusime ranna läheduses, või-

deldes Beringi merest Tšuktši merre suunduva kiire hoovusega, möödusime umbes sajast eskimo jarangast koosnevast Naukani asulast, mis paikneb poolsaare kõige idapoolsemas punktis, ning asusime seejärel ankrusse Dežnjovo asula juures — kohas, kus pidime kohtuma oma flotilliga. Tänase päeva jooksul püütud saagi jaoks valmistasime poiga varustatud ankru ning, heitnud selle ranna läheduses merre, kinnitasime tema külge oma vaalasaagi — varustatult lipuga, mille varda torkasime ühte vaalakeresse.

Möödus aastaid. Palju igasuguseid seiklusi ja elamusi tuli meil vaalade küttimisel läbi elada, kuid miskipärast sööbisid mällu just need esimesed juhud, kus me alles hakkasime tutvuma vaalade eluviiside ja harjumustega ning kus iga püügipäev tõi meile midagi uut, midagi niisugust, mida me enne seda veel ei teadnud, olgugi et merel polnud me kaugeltki mitte algajad. Praegu aga oleme harjunud vaatama kõigele hoopis teise pilguga, võiks ehk öelda „mere-jäljetundjate" pilguga. See asjaolu võimaldaski meil võrdlemisi kiiresti omandada kõike seda, mille tundmaõppimiseks tavalises olukorras kulub pikki aastaid. Sest juba kahe-kolme aasta möödumisel olime põhjalikult läbi uurinud, õigemini öeldes avastanud meie vaalapüügirajoonid, olime üht-teist teada saanud vaalade eluviisidest ja harjumustest, kusjuures vilumuse poolest vaalade püügi- ja töötlemistehnika valdkonnas jõudsime isegi ette oma õpetajatest-norralastest. Juba kahe aasta pärast astusid kahurite juurde omad, vene harpuunijad, ja esimeseks meheks nende hulgas oli muidugi Pjotr Andrejevitš Zarva.

Nüüd jutustan lühidalt finnvaalade harjumustest, keda meil nimetatakse heeringavaaladeks. Minult küsitakse tihtilugu, kus siis veel nendele vaaladele jahti peetakse, mille järgi me tunneme ära, et need on just finnvaalad, aga mitte mõned teised vaalad, kus ja kuidas sünnitavad nad oma poegi, kui vanaks nad elavad ja mida me teame nende põlvnemisest.

Finnvaaladele peetakse jahti nii Põhja-Ameerika kui ka Lõuna-Ameerika rannikul, nii Vaikse ookeani poolsel kui ka Atlandi ookeani poolsel veealal. Neid

püütakse seal kümnetesse ja sadadesse ulatuval arvul. Meie naabrid Alaskal peavad peaaegu igal aastal jahti heeringavaaladele mandri lähedal ja Aleuudi saarteaheliku piirkonnas. Neid saadakse ka Jaapani ja Korea ranniku juures. Finnvaaladele peetakse jahti ka Norra ja Islandi ranniku lähikonnas, Fär-saarte ja Shetlandi piirkonnas, Gröönimaa vetes, Hispaania ja Portugali ranniku juures, Assoori saarte ja Hispaania Maroko ranniku läheduses, Peruu ja Tšiili rannikul, Lõuna-Aafrika (Kapimaa, Natal) lähikonnas ja Madagaskari saare juures. Kuid eriti suurel hulgal saadakse neid Antarktise vetes. Kui kõigis ülaltähendatud piirkondades saadakse kümneid ja sadu vaalu, siis Antarktise vetes püütakse neid tuhandetena. Nii näiteks said 1952. aastal Antarktise vetes üksnes ujuvbaasid 18 380 finnvaala, arvestamata neid, mis püüti Lõuna-Georgia saarte juures, kus juba ammust ajast (umbes poole sajandi jooksul) töötavad rannaäärsed vaalapüügijaamad, mis saavad käesoleval ajal püügihooaja jooksul kuni kaks tuhat finnvaala.

Heeringavaalu e. finnvaalu on meie vaalapüüdjad õppinud hästi ära tundma, ja nad eristavad kerge vaevaga üksteisest mitmesuguseid vaalaliike, esiteks fontäänide järgi ja teiseks igale vaalaliigile, järelikult ka finnvaaladele iseloomulike liigutuste järgi veepinna läheduses. Heeringavaala fontään meenutab kaunis sirget, oma ülemises osas laienevat sammast, ning tuleb tähendada, et see sammas ei sarnane sugugi nende joonistega, mida aeg-ajalt avaldatakse mitmesugustes, sealhulgas ka teaduslikes töödes. Esimene, kõige võimsam fontään (vaal purskab ju selle välja pärast võrdlemisi kestvat vee all viibimist) tõuseb 8 kuni 10 meetri kõrgusele, kusjuures fontääni väljapurskamise (roiskunud õhu väljahingamise) protsess kestab 4—5 sekundit. Seejuures tuleb kuuldavale iseloomulik ning võrdlemisi tugev heli, mis tuletab meelde suruõhu väljalaskmisel tekkivat häält. See pole muidugi mõista mingi „möirgamine", vaid pigemini turtsumine: vaaladel puuduvad ju häälekurrud, järelikult möirata ega ammuda finnvaal ei saa. Meil oli juhus jälgida sadu haavatud heeringavaalu, kellel oli veel palju jõudu

vastupanu avaldamiseks, kuid sellele vaatamata oli nende surmaheitlus alati hääletu.

Toitumisperioodil, millal leiab aset finnvaalade intensiivne toitumine kas meie Kaug-Ida „nuumsöödaväljadel" või siis Antarktise meredes, purskab rahulikus olekus viibiv heeringavaal 10—16 sekundi pikkuste vaheaegade järel välja kolm kuni kuus fontääni (ainult harukordadel ka üle kuue fontääni). Me kontrollisime sadu kordi sekundimõõtjaga neid intervalle fontäänide vahel, misjärel tuletasimegi need keskmised arvud. Purskejugade laskmise, s. o. hingamise ajal viibivad need vaalad veepinna juures kuni kaks minutit. Kui palju me ka ei jälginud finnvaalade hingamisprotsessi, mitte kunagi ei viibinud nad veepinna juures kauem kui kaks minutit. Seejärel sukelduvad nad uuesti sügavusse, kuhu jäävad kolmeks kuni kuueks minutiks. Siin tuleks veel ära märkida ka seda, et enne sukeldumist võrdlemisi pikaks ajavahemikuks (3—6 minutiks) teeb finnvaal viimase pika hingetõmbe, hingates sisse suurema õhutagavara. Sukeldudes vee alla pikemaks ajaks, näitab finnvaal oma pead, kogu selga ühes seljauimega ja osa sabavart; seejuures painutab ta keha üsna kõveraks, ajab küürutaoliselt kumeraks oma selja ning koolutab sabavart, vee alla kaob aga kuidagi pööreldes. Kuid mitte kunagi ei näita ta oma sabauime sagaraid. Tal on keskmise suurusega, nii umbes 35 kuni 50 sentimeetri kõrgune seljauim väikese väljalõikega selle tagumises osas.

Veepinnale aga tõuseb finnvaal väga laugelt, näidates kogu oma hiiglasuurt keha peaaegu ühel ja samal tasapinnal; fontään ilmub nähtavale juba enne seda, kui vee alt kerkib esile vaala pea (sest finnvaal, nagu ma veidi eespool juba tähendasin, avab oma hingamisavad juba vee all), ning alles pärast seda kerkib veepinnale vaala pea ülaosa avatud hingamisavadega ja eesmine osa tema seljast. Lasknud välja esimese purskejoa ning sisse hinganud värske õhu tagavara, liigub finnvaal aeglaselt veepinna läheduses, ning kõiki tema liigutusi on väga hästi näha „varesepesast", kust me tavaliselt teostamegi vaatlusi. Meie silm on niivõrd harjunud eraldama üht vaalaliiki tei-

sest, et me võime alati eksimatult kindlaks määrata, missuguse vaalaga on meil tegemist.

Öösel veedavad finnvaalad peaaegu kogu aja veepinna juures, kuhu mere sügavusest tõusevad terved müriaadid planktonilisi vähilisi ja tiibjalalisi limuseid. Päeval viibivad need vähikesed ja limused peaaegu alati veesügavuse hämaruses, sest nad ei talu eredat valgust, öösel aga sooritavad „ööpäevaseid migratsioone" üles, nagu ütlevad hüdrobioloogid. Muide, neil päevadel, kui taevas on süngelt pilvine (meie vetes aga on see tavaline nähtus), jäävadki need vähikesed veepinna lähedusse, andes mereveele pruunikaspunase värvitooni. Neil puhkudel ei sukeldu ka finnvaalad, vaid ujuvad peaaegu veepinna juures ning toituvad nendest pisivähkidest. Muidugi, ka fontäänidel on siis hoopis teistsugune kuju ja purskejõud.

Mängimise ajal heeringavaalad kunagi veest välja ei hüppa; nad käituvad väga rahulikult ja isegi üksluiselt. Ent seejuures ei suutnud keegi kunagi ette ära arvata, kuskohas ilmuvad nad pinnale pärast kestvat vee all viibimist. Mitte kunagi ei läinud meil korda jälgida lõpuni heeringavaala (nagu muuseas ka teiste vaalade) veealust teekonda. Kuid ka vee all ujuvad nad õige kiiresti, sest nende minutite jooksul, kus nad vee all viibivad, ujuvad nad mõnikord ära üle kolme miili.

Heeringavaala ujumiskiirus ei ületa tavaliselt 10 miili tunnis, mõnikord aga on see veelgi väiksem. Ent pikkade rännete ajal ujuvad need vaalad suure kiirusega, vähemalt 15 miili tunnis. Me püüdsime korduvalt seesugustele vaaladele järele jõuda, kuid see ei õnnestunud meil mitte kunagi, ehkki jälitamine kestis teinekord kolm-neli tundi, — nad kadusid peagi silmapiirilt. Ärahirmutatud finnvaal arendab aga veelgi suuremat kiirust.

Mis puutub küsimusesse, kui sügavale need vaalad tavaliselt sukelduvad, siis pole see sügavus kuigi suur ega ulatu isegi 100 meetrini. Kontrollisime seda sageli, võrreldes meie planktonivõrgu saake samades paikades püütud finnvaalade mao sisaldisega. Planktonvähikeste põhimass asetses 50 meetri sügavusel, järelikult

vaalal ei olnudki tarvis sügavamale sukelduda. Sügisel laskuvad need vähikesed tunduvalt sügavamatesse veekihtidesse, ning me veendusime ka selles, et sääraste paikades tabatud vaaladel olid kas tühjad maod või nad toitusid seal kaladest. Siinkohal märgin veel seda, et neid vaalu me küttisime nii suurte sügavuste kohal, kaugel maismaast, kui ka mandri või mõne saare läheduses, kus esinesid üsna väikesed, kuni 50 meetrised sügavused, kuid need vaalad käitusid kõikjal täiesti ühesuguselt ning sukeldusid samavõrra intensiivsete jõupingutustega nii väikeste kui ka suurte sügavuste kohal.

Emainstinkt ja ühtekuuluvuse instinkt on finnvaaladel nõrgalt arenenud. Kui imetav emavaal saab juhuslikult surma või haavata, siis tema poeg põgeneb ning hoidub emast kaugele. Kui vaalapoeg saab haavata, siis ema temale ei lähene, vaid ujub minema. Ei tunne need vaalad ka isalooma kiindumust emase vastu, ja ümberpöördult.

Samuti pole neil vaaladel ka eriti head mälu. Ma juba jutustasin sellest, kuidas me kaks-kolm päeva hiljem surmasime varem harpuuniga riivatud finnvaala. Sääraseid juhtumeid esines meil nii mitmelgi korral. Veelgi enam. Mõnd vaala riivati harpuuniga mitu korda järgemööda, kuid sellest hoolimata käitusid nad teatud aja möödumisel endist viisi ega teadnud enam midagi karta.

Finnvaalad on väga raske unega. Mõnikord me lähenesime säärasele magavale vaalale ning tapsime ta kerge vaevaga.

Purjelaevastiku aegadel finnvaaladele jahti ei peetud, sest pärast surma nad upuvad; pealegi on purjeka või sõudepaadiga neile vaaladele võimatu järele jõuda.

Kaasaegne jahipidamine finnvaaladele algas möödunud sajandi lõpul. Esialgu püüti neid vähesel arvul, sest siis leidus veel märksa tulusamaid jahiobjekte, kuid pärastpoole saavutasid finnvaaladki kindla koha vaalasaakide nomenklatuuris, olles käesoleval ajal Maailma ookeani paljudes piirkondades põhiliseks püügiobjektiks.

Need vaalad võtavad teinekord ette väga pikki rändeid, siirdudes ühest ookeanist teise ookeani või ühelt poolkeralt teisele. Nagu teisedki vaalaliigid, nii kannatavad ka finnvaalad välis- ja sisenugiliste ehk parasiitide tegevuse läbi. Mõned neist parasiitidest (me mõtleme siin välisnugilisi) on omased Maailma ookeani teatud osadele, näiteks Antarktise vetele. Ja kui me leiame selliseid parasiite vaaladel, kes on püütud meie Kaug-Ida vetes, siis teame, et nad on sooritanud pika rännu Antarktisest. Sääraseid finnvaalu oleme püüdnud Lõuna-Kamtšatka vetes.

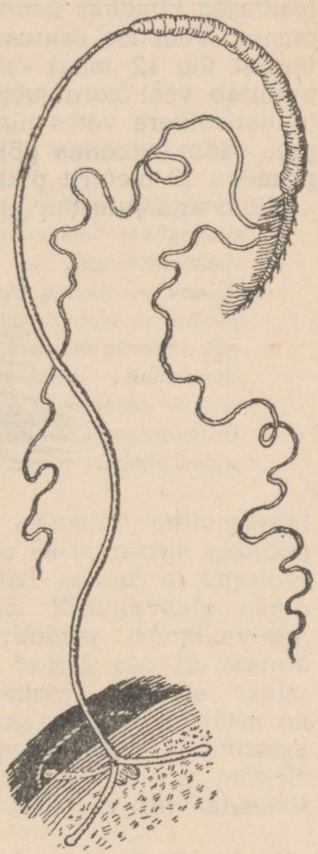
Jutustan ühe säärase loo.

1939. aasta mai esimesel poolel olime teel oma jahiväljadele, kasutades mõnevõrra ebatavalist marsruuti: läbinud Neljanda Kuriili väina, siirdusime kaugele ookeanile, sest olime otsustanud sooritada kauge ning varajase luureretke. Püügiluure leidis aset uues rajoonis, kaugetel Kamtšatka lähistel, ning meie flotill, nagu alati säärastel puhkudel, liikus hargrivis, ühel joonel, kusjuures laevad hoidusid 10—12 miili kaugusele üksteisest. Niiviisi oli meil võimalik jälgida üsna laialdast ookeani ala (50—60 miili laiuti ja 300—400 miili pikuti), sest me võtsime Kronoki lahe suunas kursi kagust, viibides sellest lahest poolteise-kahe päevateekonna kaugusel. Järgmise ööpäeva kestel märkasime vaalafontääne — loendasime üheaegselt üle kahekümne purskejoa. Vaalad liikusid kaunis kiiresti kagust loodesse, umbes samal kursil, nagu meiegi, mida ma võisin hästi näha „varesepesast" (ma viibisin „Trudfrondil"). Meie vaalapüügilaev, olles äärmiseks laevaks ujuvbaasi „Aleuut" paremal tiival, liikus umbes 20 miili võrra kaugemal ookeanis. Meist vasakul liikus „Avangard". Astusime sealsamas raadioühendusse oma baasi ja teiste püügilaevadega ning teatasime, et kavatseme püüki alustada. Vastuseks saime nende nõusoleku. Sel ajal tuli teade „Entusiastilt": ka seal näevad mehed umbes viitteist vaala. See vaalapüügilaev aga oli meist umbes 35 miili kaugusel, „Aleuudist" vasakul.

Jälitasime oma vaalagruppi tundi neli, sundides mehhaanikut andma laevapropellerile maksimaalse

pöörlemiskiiruse. Vaalad ujusid kahes kiiluveekolonnis ja purskasid peaaegu üheaegselt välja kolm-neli fontääni, seejuures oma läikivat selga näidates. Me tundsime neis kergesti ära finnvaalad, kuid imestasime nende pruunide selgade üle. Kevadistel vaaladel on tavaliselt tumedad, mustjad seljad, ja alles pärast seda, kui nad nädalat kolm-neli on viibinud meie vetes, kattub nende keha diatomeedest ehk räniveti-katest moodustatud kelmega, — vaalapüüdjate silmis on see hästi toitunud, rammusa vaala tundemärgiks.

Aeg hakkas juba õhtule kalduma, kui meil õnnestus vaaladele järele jõuda. Kõlas pauk, ja harpuun tungis üsna meie laeva kõrval ujuva vaala küljesse. Zarva tabamus oli suurepärane, vaal hakkas pärast kerget tõmblust aeglaselt uppuma, pöörates ülespoole oma valkja kõhu. Ülejäänud vaalad jätkasid oma teekonda; nad nähtavasti ei märganudki oma liigikaaslasega juhtunud katastroofi, sest too ujus peaaegu viimasena teiste vaalade taga. Panime masina seisma ning hakkasime vaalatrossi ettevaatlikult välja tõmbama ja vaala laeva juurde vinnama. See oli suur isavaal. Tema kehal leidus palju valkjaid ja halle laike, siin-seal paistsid aga silma mingisugused vaala külge kinnitunud vees õõtsuvad „oksakesed", mille otstel asetsesid väikesed luuakesed

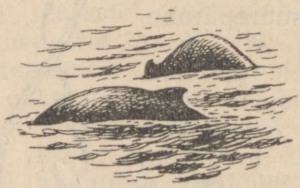

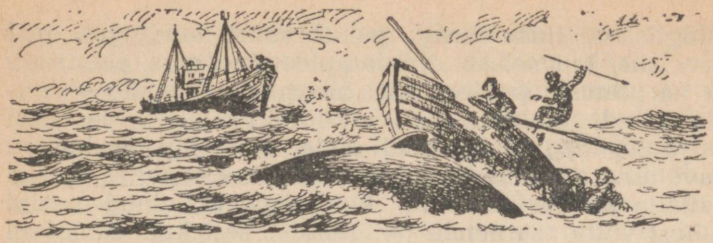
Finnvaala välisparasiit antarktiline penella.

ja pikad niitjad viburid — flagellid. See oli muidugi penella, aga mis liiki?

„Aleuudil" lõikusin neid loomi ettevaatlikult välja koos rasvatükikestega (nad tungivad sügavale vaalarasvasse) ning veendusin, et see oli antarktiline liik. Varemalt toimetasin juba korduvalt neid nugilisi Teaduste Akadeemia Zooloogia Instituuti, mille kaastööliseks olin rea aastaid, ning seal määrasidki meie eriteadlased kindlaks nende liigi kui üksnes Antarktisele omase. Vaal ise osutus erakordselt rasvaseks: saime temast üle 12 tonni esimese sordi rasva. See asjaolu kinnitab veel kord meie oletust, et antud vaal toitus lõunapoolkera vetes ning võttis seejärel ette tohutu pika rännuteekonna põhjapoolkera vetesse. Vaal oli peaaegu 22 meetrit pikk.

Nüüd aga jutustan jahipidamisest teistele vaaladele.

ÜHETEISTKÜMNES PEATÜKK

Küürakvaalade jahile. — Pikkuimvaal. — Küürakvaalad ja heeringad. — Kuidas küürakvaalad heeringatele jahti peavad. — Tark vaal. — Küürakvaaladele omane emainstinkt. — Emavaala piinad. — Vanade harpuunijate mälestusi. — Küürakvaala-maiasmoka riukad. — Kus ja kuidas püütakse küürakvaalu võrkudega. — Küürakvaalade parasiitidest. — Kahe vaala taga puksiiris. — Küürakvaalade bioloogia. — Kus püütakse küürakvaalu. — Küürakvaalad-rändurid. — Meie vaatluste üldkokkuvõte nende vaalade kohta.

Juba kolmandat päeva seisis „Aleuut", mille pardal ma nüüd viibisin, Beringi meres Oljutorskoje (Apuka) asula juures, kui saabusid teated sellest, et Oljutora lahte on ilmunud küürakvaalad. Küürakvaalu nägin ma juba Bonin-šima saarte piirkonnas, troopikavetes, meie kaugesõidu ajal, kuid tol korral me ei saanud nendele jahti pidada. Jahipidamisest nendele vaaladele polnud ma veel kordagi osa võtnud, mistõttu on ka täiesti mõistetav, et ootasin suure kärsitusega vaalapüügilaevade kohalesaabumist, et siis mõnele neist ümber istuda ning neid küürakvaalu lähemalt tundma õppida.

Oli augustikuu keskpaik, püsisid head ilmad. Ka Beringi merel — sellel udude ja rajuilmade kodumaal — esineb vahel sääraseid imeilusaid päevi. Sõit vaala-

püügilaeval ilusa ilmaga pakub suurt naudingut, eriti veel siis, kui seisab ees jahipidamine oma eluviiside ja harjumuste poolest eriti huvitavale vaalale — niinimetatud pikkuim- ehk küürakvaalale. Ma olin palju lugenud ja kuulnud selle vaalaliigi arukusest, kavalusest ja isegi lõbususest või, kui soovite, siis ka vallatlevast lustlikkusest, kuid mul ei olnud senini juhust võtta osa nende jälitamisest, sest kuni seniajani me pidasime jahti Lõuna-Kamtšatka ranniku juures, seal aga esineb küürakvaalu väga harva. Igatahes, kuni selle jutustuse momendini me neid seal veel ei kohanud. Lõpuks ometi jõuab kohale kauaoodatud „Trudfront". Naeratav Zarva karjub mulle midagi, kuid vintside ragina tõttu ma teda ei kuule. Isegi morn Carlsen lehvitab mulle lahkelt kätt. Selgub, et nad on kohale pukseerinud kaks finnvaala ning kavatsevad nüüd minna küttima küürakvaalu, kellede karja on märgatud Oljutora neeme juures.

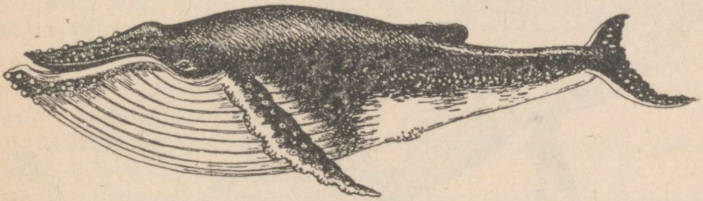
Minu ettevalmistused ei võta palju aega: kohver hädavajalike esemetega ja fotoaparaat on mul alati minekuvalmis, ning ma juba seangi sisse oma elamist „Trudfrondi" kapteni kajutis. Poole tunni möödudes, otsekohe pärast vaalade üleandmist emalaevale, sõidamegi juba täiskäigul kauguses paistva Oljutora neeme poole, püüdes võimalikult rutem pärale jõuda, et meil jääks rohkem aega jahipidamiseks. Ööd on nüüd pimedad ja videvik saabub kiiresti, mistõttu iga tund on kallis.

„Varsti näeme suurepäraseid vaalu," ütles Carlsen. „Nendele vaaladele on teinekord väga raske jahti pidada, — raskem kui üksluiste harjumustega finnvaaladele. Aga küll te ise näete..."

Poolteise tunni pärast märkasimegi küürakvaalade fontääne, mis oma kõrguse poolest ei jäänud just palju maha heeringavaalade purskejugadest, kuid mis veesamba algosas olid tunduvalt laiemad ning kuidagi kuhikjad. Ka sukeldumisviis on neil hoopis teistsugune: samuti nagu kašelotidki, näitasid nad sukeldumisel oma sabauimesagaraid, kuid nende uimesagarad olid palju nägusamad ja nende sabavarre ots oli märksa peenem. Üldiselt aga tuletasid need sekun-

diks-paariks õhus vilksatavad sabauimesagarad meelde vee kohale laskunud hiiglaslikku liblikat. Vaalad olid võrdlemisi ranna lähedal, meie aga tulime mere poolt, mistõttu nende tohutu suured sabauimesagarad mõjusid rannakaljude taustal eriti reljeefselt. Küürakvaalad ujusid mitmes grupis, — ma loendasin siin ühtekokku kuni kolmkümmend vaala. Hakkasime lähenema meile kõige lähemal asunud vaalagrupile, kuid sel momendil tõid nad uuesti nähtavale oma hiiglaslikud „liblikad".

„Noh, nüüd läksid umbes viieks minutiks vee alla," ütles Carlsen. Ma vajutasin sekundimõõtja nupukesele

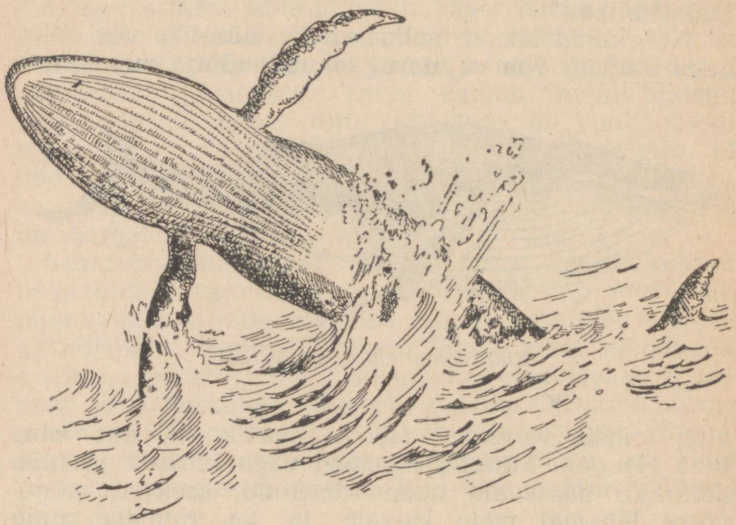

Küürakvaal ehk pikkuimvaal.

ning ronisin vantköisi mööda mastikorvi, kus istus juba Haugen. Minutid lendasid väga kiiresti, ja juba ilmusidki nähtavale uued fontäänid, seekord mõnevõrra lähemal meie laevale ja ka rannale, ning vaalapüügilaev sööstis järsult nende suunas. Aga senikaua kui me neile lähenesime, sukeldusid küürakvaalad uuesti vee alla. Nägime endi ees suurt merelindude parve, kes suure kisa ja tiibade sabinaga sagisid mere kohal. Aeg-ajalt sööstsid nad vette ning tõusid siis uuesti lendu, hoides noka vahel mingit suurt hõbedaläikelist kala. Juhtisin sellele linnulaadale Zarva ja Carlseni tähelepanu, ja siis, kui olime lähemale sõitnud, nägin läbi kiikri, et vesi lindude kogunemiskohal podises ning läikis hõbedaselt. Kuid sinna kihutaski juba meie vaalapüügilaev, vett lõigates ja seda vahule ajades: me taipasime, et seal liigub suur heeringaparv ja et selle kalaparve teel me kohtame

tingimata ka oma küürakvaalu (mitte ainult neid, keda me siin jälitasime, vaid ka teisi küürakvaalu), sest juba ammust ajast on teada, et küürakvaal ei ütle kunagi ära oma maiustoidust — suurtest ning rasvastest heeringatest.

Ja tõesti, üheaegselt meiega ilmusid heeringaparve keskele ka küürakvaalad. Lasknud välja lühikese fontääni, pöördusid nad külili ning vehkisid ja plaksuta-

Küürakvaal hüppas peaaegu täiesti veest välja.

sid nii vees kui ka vee kohal oma pikkade, kuni nelja meetrini ulatuvate rinnauimedega. Nende lühike ning paks keha kooldus kõveraks, kui nad, olles küljele laskunud ning lõugu pärani lahti hoides, tungisid sööstlikult tiheda massina ujuvate heeringate keskele ning neelasid viimaseid, surudes neid tohutu suure keelega kümnete kaupa kõvade kiuste vastu. Kogu see jahipidamine heeringatele toimus üsna veepinna läheduses, nii et võisime selgesti näha vaalade kõiki

liigutusi. Kiuste sarvliistakute vahelt paiskus välja veejoakesi; ka seda oli meil võimalik hästi näha, kuigi vaalad asusid meetri-kahe kaugusel veepinnast. Me kujutlesime, kuidas poolenisti lamedaks litsutud heeringas libiseb hiiglasuurde vaalamakku. Need heeringad siirdusid ranna juurde meriheinatihnikutesse kudema, ja selle kalaparve tihedus võimaldas vaaladele ilma eriliste jõupingutusteta haarata neid kümnete kaupa.

Aeg-ajalt hüppasid küürakvaalad üles veepinna juurde õhku hingama, lasksid välja kaks-kolm fontääni (mõnikord aga ainult ühe), ning laskusid seejärel uuesti väikesele sügavusele, et seal kalapüüki jätkata. Seal hüppavad peaaegu üheaegselt kogu oma keha pikkuses (vette jääb ainult saba) veest välja kaks küürakvaala ning langevad siis tugeva lartsatusega vette tagasi, vemmeldades vett oma tohutu suurte rinnauimedega.

„Müttavad heeringaid," tähendas Haugen, kes viibis minu kõrval kitsas „varesepesas".

See sarnanes tõepoolest teadliku sooviga uimastada uimelöökidega oma ohvreid. Nii huvitav oli jälgida küürakvaalade käitumist, kes, olgu muuseas öeldud, ei osutanud meile mingit tähelepanu, nii et me unustasime mõneks ajaks hoopis ära oma siiatuleku eesmärgi, kusjuures selle unustasid kõik laevalolijad, sealhulgas ka harpuunija, kes kahurile nõjatudes jälgis elava huviga küürakvaalade manöövreid.

Kuid nähtavasti oli Carlsen otsustanud vahele astuda, sest ta hüüdis Haugenile, et too hoiataks teda, kui küürakvaalad hakkavad laeva läheduses veepinnale ilmuma. Meil ei tulnudki kuigi kaua oodata: umbes kolme minuti pärast nägin vasaku parda lähedal pinnavette kerkivaid hiiglaslikke varje, — ma loendasin viis vaala. Kõlas Haugeni hoiatav karje. Oli selgesti näha, kuidas otse baki juures kerkisid üheaegselt veest välja kolm küürakvaala, kaks teist vaala ilmusid aga nähtavale tükk maad kaugemal, kuidas Carlsen kummardus kahuri kohale ning tulistas sellest ja kuidas keskmine suur küürakvaal sai küljesse harpuuni, kusjuures harpuuni taga lendav tross andis

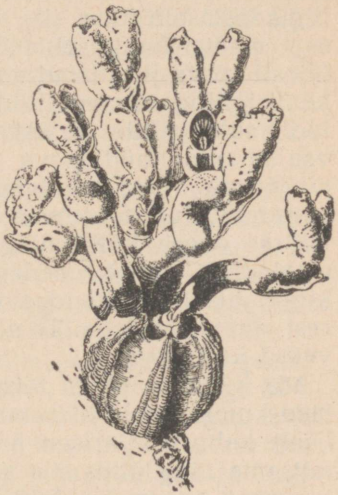
tugeva sähvaku tema lähedal viibinud teisele küürakvaalale. Kumedalt lõhkes vaalakehasse tunginud granaat, ka seda oli hästi kuulda, ja vaal pöördus aeglaselt kummuli, kõhuga ülespoole. Vaala pikad rinnauimed tõmblesid veel kramplikult, tema suust aga paiskus hooti välja heeringaid. Muide, seda nähtust olen täheldanud kõigi vaalade juures — raske haavamise või surmaheitluse momendil hakkab vaal oksele ning kogu hiljutineelatud toit paiskub tal suust välja. Kõik teised vaalad olid vahepeal kadunud, — ainult heeringad sillerdasid hõbedaselt otse laevaparda juures ning vajus järjest sügavamale aeglaselt uppuv küürakvaala kere. Siis aga hakkas tööle laevavints, ning vööri juurde tiritud vaalakeresse hakati õhku pumpama. Vaala hiiglasuur keel on suust välja vajunud, haavast uhkab aga verd, mis värvib üha laialdasemalt vett küürakvaala lähikonnas. Zarva kiirustab kahuri laadimisega, sest oleme uuesti märganud meie poolt heidutatud küürakvaalu, kes jätkasid heeringate tagaajamist.

Olles tapetud küürakvaala õhku täis pumbanud, jätsime ta lipuga varustatult sinnapaika, ise aga sõitsime edasi veelkord õnne katsuma. Küürakvaalad hoidusid üksteise lähedusse, mõnikord isegi riivasid teineteist. Kaks neist olid üsna väikesed, ja ma tulin otsusele, et need olid imemisealised vasikad või siis noorvaalad. Äkki silmasin otse parda kõrval suurt küürakvaala, kes lähenes veepinnale, siis aga sukeldus niivõrd ootamatult, et ei lasknud isegi välja tavalist purskejuga.

Nähtavasti oli see toosama vaal, kes sai vaalatrossiga „piitsalöögi", sest tema kollakasmustal seljal oli näha jutte ja kriimustusi.

„See on tark vaal," ütles Haugen, „ei ta nüüd enam lase vaalapüügilaeva enda lähedusse." Nii see juhtuski — vaal kerkis veepinnale õige kaugel meie laevast. Sel hetkel ilmus parda lähedal veest välja teine küürakvaal ning, pursates välja väikesi fontääne, hakkas päris veepinna juures julgelt edasi ujuma. See oli võrdlemisi väike küürakvaal, üleni must, väga puhta seljanahaga: tema peal, rinnauimedel ja ka sabauimesagaratel polnud küürakvaaladele tavaliselt nii

iseloomustavat „pealkasvu". Asi seisab selles, et küürakvaalade keha kattub tihedalt kroonvähkide lubikojakestega. Neile karpkodadele kinnituvad omakorda samasse vääneljalaliste seltsi kuuluvad nuivähid. Tavaliselt leidub neid nii suurel hulgal, et küürakvaal on otsekui soomusrüüs; eriti palju esineb neid vaala peal, kõri kohal ja suguelundi avause piirkonnas. Nuivähid ripnevad aga nagu narmad kroonvähkide küljes. Esimest meie poolt tapetud vaala katsid massilisel hulgal kroonvähkide kojakesed ja nende küljes narmastena nuivähid.

Kroonvähk, kelle kojale on asunud elama nuivähid.

Küürakvaal ilmus 10—12 meetri kaugusel laevaninast täiesti veepinna juurde, ja samal hetkel kajas ka kahuripauk. Harpuun tabas vaala veidi kõrgemal rinnauimest, — nägime seda väga selgesti oma „pesast"; vaal sööstis järsku kõrvale, kuid sel momendil lõhkes granaat. Et aga harpuun oli täielikult läbistanud rasva- ja lihakihi ning tema ots oli vaalast välja tunginud, siis granaat lõhkes vees, haavas kildudega küürakvaala ning põrutas ta veidi uimaseks. Tema parempoolne rinnauim oli poolenisti ära rebitud ega funktsioneerinud enam. Vaal kaldus külili ning hakkas juba vajuma, siis aga toibus ja kukkus kõvasti rabelema, pekstes vett sabaga ja vasaku rinnauimega. Järsku ilmus vasakult nähtavale suur tume vari, ning haavatud vaala kõrval kerkis veepinnale küürakvaal, kes oli haavatud vaalast märksa suurem. Haavatud küürakvaal oli ülimalt 30 meetri kaugusel meie laevast, ülalt laevamastilt paistis aga, et ta on täiesti laevaparda kõrval, sest võisime väga hästi näha nii

väiksema, haavatud vaala kui ka tema juurde ujunud hiiglasuure küürakvaala kõiki liigutusi.

„Tõenäoliselt sama lugu, nagu tolle haavatud finnvaalagagi," vilksatas mul korraks mõte. Siis aga tuli mul meelde, et finnvaalad lähenesid oma haavatud liigikaaslasele alles siis, kui viimane oli meist mitmesaja meetri kaugusel, see küürakvaal aga oli peaaegu täiesti laeva juurde ujunud, — ja juba tõmmatigi pikkamisi ning ettevaatlikult trossi, ning vinnati haavatud vaala bakile järjest lähemale, — nii et mõlemad vaalad olid nüüd laeva vahetus läheduses. Kuid alles nüüdsama olime need küürakvaalad lasuga laiali hirmutanud! Juurdeujunud vaal käitus väga imelikult. Ta pööras enese külili ning haaras oma pikkade, neljameetriliste rinnauimedega haavatud vaalal ümbert kinni, otsekui soovides teda toetada ning laeva juurest eemale vedada. Ta sõna otseses mõttes embas haavatud küürakvaala.

Ma hüüdsin, et ka teised pööraksid tähelepanu vaalade kummalisele käitumisele. Dekil laeti sel ajal rutuliselt kahurit. Carlsen hakkas neid vaalu teraselt silmitsema ning ütles siis välja oma oletuse, et võib-olla too seal on emane küürakvaal, haavatud vaala ema. Ma olin küll palju kuulnud ja lugenud emaste küürakvaalade kiindumusest oma poegadesse, kuid nägin seda esmakordselt. Nii see tõenäoliselt oligi. Sel ajal hakkas haavatud küürakvaal, ergutatuna ema poolt osutatavast abist, jõuliselt trossi sikutama ning eemale ujuma, milles teda ema agarasti abistas. Seejärel aga jäi ta jõuetult seisma. Verd voolas ojana, — tähendab, haav oli suur; vaala kohal tiirles tohutu hulk karjuvaid linde. Nähtavasti oli vaalapoeg juba nõrkemas. Carlsen polnud endaga sugugi rahul. Ükski korralik harpuunija ei hakka vasikaid tulistama, — seda keelab nii seadus kui ka harpuunijate eetika, — siin aga pidi see vaalavasikas talle ette juhtuma, ja nähtud ematragöödia mõjus nüüd talle rusuvalt, eriti veel seetõttu, et ka mina olin kogu selle loo tunnistajakspealtnägijaks, tema aga teadis, et ma ei saa suhtuda heakskiitvalt imetavate emavaalade ja vaalavasikate tapmisesse. Ma lugesin ju igale harpuunijale ja igale

meie flotilli kaptenile juba püügi algul ette vaalapüügi kohta kehtivad eeskirjad, mis keelavad kategooriliselt jahipidamise vasikaid imetavatele emavaaladele, samuti ka noortele, alamõõdulistele vaaladele, keda on isegi vees ikkagi võimalik ära tunda. Sellele järgneb terve juurdlus, aga kellele see siis meeldib? Tõsi küll, ka mina nägin oma silmaga, et vaal oli üksipäini, ega saanud ka kohe aru, et see on vaalavasikas, kuid seaduserikkumine on siiski aset leidnud, meie aga suhtume täie valjusega oma seaduste ja eeskirjade rikkujatesse.

Kuid tegu ennast enam olematuks teha ei saa, — vaalavasikas on surmale määratud, sest neljapuudane harpuun on lõhki käristanud ta külje ning ühe tema rinnauimedest peaaegu täiesti ära rebinud. Hakkasime vaalaköit uuesti üles kerima ning nihkusime aegamisi haavatud noorvaalale ja tema emale õige lähedale.

„Noh, nüüd ema kohkub ära ja pistab plagama," mõtlesin ma, kuid eksisin rängalt. Emavaal nägi lähenevat laeva, ta oli sattunud suurde hädaohtu, kuid hakkas nüüd veelgi tugevamini end poja ligi suruma, varjates teda oma kehaga. Ma olen kuulnud ja lugenud, et oma poegi kaitstes on küürakvaalad hukutanud üsna palju vaalapüüdjaid ja püügipaate, ning jälgisin emavaala kõiki liigutusi, kartes, et ta sööstab nüüd vaalapüügilaeva kallale. Kuid midagi selletaolist ei juhtunud... Emmates oma poega, lebas vaal liikumatult paigal, ja nende fontäänid, segunedes teineteisega, paiskasid õhku terve pilve veepritsmeid. Carlsen tulistas teistkordselt, sihtides seekord ema pihta, kuid ka see lask ebaõnnestus: rikošetina tagasipõrganud harpuun tungis emavaala sabavarde, see haav aga, mõistagi, pole surmav. „Nüüd hoia alt!" mõtlesin ma ning lausa libisesin vaatlustünnist alla, sest vaala (ja eriti veel niisuguse suure vaala) maruliste tõmmete ajal võib murduda mast, alla lendamine säärasest kõrgusest aga ei paku erilist lõbu. Ent kui olin juba dekile jõudnud, siis veendusin, et minu kartused olid asjatud. Emavaal, kes oli raskesti haavatud ja verest tühjaks jooksmas, toetas kehaga oma poega, kes trossi otsas tiireldes oli sellesse takerdunud, ega teinud enam vähi-

matki katset ära ujuda või kaitsta end vastupanu avaldamisega. Kogu oma olemusega ihaldas ta ainult üht — oma pojukese päästmist; tema heaks oli ta valmis oma elu ohverdama, ja ta tõigi selle ohvri. Minutid aga tundusid nii pikkadena...

Carlsen muutus veelgi süngemaks ja poetas ainult harva sekka mõne lause: kes seda ometi võis aimata, et see on „imik", et imejaid vaalavasikaid ta kunagi ei tulista, ja nõnda edasi. Ma astusin ta juurde ning ütlesin, et mullegi näis, et see pole mitte vaalavasikas, vaid täiskasvanud vaal, ja ta muutus nagu veidi rõõmsamaks. Kapten Zarva elas ilmselt kaasa küürakvaalade tragöödiale; aeg-ajalt jooksis ta bakile, kahuri juurde, ning silmitses sealt teraselt vaalade agooniat, siis jälle ruttas kärsitult kaptenisillalé tagasi. Ja meil kõigil oli väga halb meeleolu, — lõpeks see ometi võimalikult kiiremini! Palavikulise kiirusega abistasid pootsman Voituhhov ja madrus Kuznetsov Haugenit kahuri laadimisel. Raudse tervisega, tugev Voituhhov tõstis üheainsa käega üles raske harpuuni ja lükkas selle kahuritorusse. Kahur ongi taas laetud. Carlsen, nüüd jälle rahulik ning metoodiline, kruvib sisse süütekapsli, juhib kahuritoru kohale ning sihib hoolikalt emavaala. Ta tahab tema piinadele rutem lõppu teha ning seejärel tappa ka vaalapoja. Tabav lask, mida suunasid täpne silm ja haletsev süda (antud juhul aga oli see tõesti nii), tegi lõpu ema piinadele. Vaalapoeg aga oli selle poole tunni jooksul üsna jõuetuks jäänud, nii et otsustati ta surmata piigiga, mis leidub igal vaalapüügilaeval. Vaalapoeg tõmmati laeva ligi, — emavaal oli selleks ajaks juba aeglaselt vajuma hakanud, misjärel piigi terav ots asetati tema kehale, veidi tahapoole rinnauime, ning Haugen, langedes kogu kehaga piigivarrele, torkas selle sügavale vaalapoja kehasse, püüdes südameni tungida, mis tal õnnestuski.

Ilma tavalise naljatamiseta asuti nüüd vaalakerede vaierdamisele. Isegi nende kummaline välimus — pea peal esinevad mõhnad, lubikojakestest soomusrüü nende rinnal ja nuivähkidest moodustunud puhmastik emavaalal — ei tõmmanud endale erilist tähelepanu.

Aeg kaldus juba õhtule, ja me suundusime Glubokaja lahe poole, et ühineda seal oma flotilliga.

Õhtul, vaalapüügilaeva väikeses meeskonnaruumis, igale meremehe südamele nii armsaks saanud doominomängu klõbina saatel, jutustas Carlsen meile lugusid oma vaalapüügi-praktikast, mis olid seotud jahipidamisega küürakvaaladele. Aastat kolmkümmend tagasi, kui Carlsen oli alles noor, algaja harpuunija, küttis ta kord Norra ranniku juures vaalu väikesel, tolle aja kohaselt veel puust ehitatud vaalapüügilaeval. Harpuune ja nende juurde kuuluvaid laenguid kasutati tollal nii suure säästlikkusega, et väiksema vaala pihta tohtis teha ainult ühe lasu, misjärel lasti alla paat ning haavatud vaal, kui ta üldse oli haavatud, pisteti piigiga surnuks, mis oli samuti harpuunija kohustuseks. Ühel juunikuu päeval (see on ajal, millal päike püsib ööpäev läbi horisondi kohal ning valgustab põhjamerede rohelisi laineid) pidas Carlsen vaaladele jahti Finmarki (Põhja-Norra) ranniku juures. Nii nagu tänagi, haavati ka tol korral küürakvaala poega, ning Carlsen istus paati, et teda piigiga surmata. Koos temaga oli paadis veel kaks sõudjat. Kui nad olid haavatud vaalapojale juba päris ligi jõudnud, ilmus äkki kohale teine vaal — tolle vasika ema.

Carlsen teadis, et küürakvaalad oma poegi kaitstes vaalapüügipaatidele kallale sööstavad, kuid pika ootamise perspektiiv, kirdest pealevalguvad ning peatset tormi ennustavad pilved, aga peaasjalikult siiski see asjaolu, et nad olid veepinnal lebavale noorvaalale juba nii lähedale sõudnud ning tema kehaga emavaala eest täiesti varjatud, õhutasid Carlsenit noorvaalale otsustavat piigilööki andma. Löönud piigiteraviku tugeva hooga noorvaala kehasse, langes ta seejärel kogu kehaga piigivarrele, et seda võimalikult sügavamale suruda, kui siis järsku märkas, et vaalapoja kramplikud tõmblused on äratanud senini rahulikult veepinnal lebanud emavaala tähelepanu ja et too ujubki juba oma vasika juurde.

Carlsen andis sõudjaile rutulise käsu eemalduda vaalapoja kerest, mis oli juba vajuma hakanud, ning sõuda triivi jäänud vaalapüügilaeva juurde. Emavaal,

kes algul nagu tahtis juba paadi poole ujuma hakata, pöördus nüüd oma uppuva poja juurde tagasi; kuna aga viimane vajus järjest sügavamale ega liigutanud enam, sai ema nähtavasti aru, et ta vasikas on surnud, ning tõusis veepinnale. Sõudjad, mõistes hädaohtu, töötasid aerudega jõudu säästmata, kui siis järsku sööstis emase küürakvaala massiivne keha enda ümber kohulaineid tekitades raevukalt paadi kallale, ja ainult järsk pöörang tüüriaeruga päästis paadi otsesest kokkupõrkest, kuid paat oli ikkagi saanud vaalalt „kerge" müksu, mille tagajärjel murdus aer, ning paat ammutas parrastega vett. Katkiläinud aer asendati kiiresti teise, tagavaraks hoitud aeruga; laevani ei olnud enam jäänud kümmet meetritki, kui järsku tugev hoop lõi paadi puruks ning paiskas kõik kolm seesolijat külma vette. Õnneks keegi neist eriti kannatada ei saanud, kui mitte arvestada seda, et üks sõudjatest kaotas aerulöögi läbi mitu hammast. Vaalapüügilaeval märgati otsekohe nende paadi kriitilist seisukorda ning sealt õigeaegselt merre heidetud päästerõngad ja poid võimaldasid kõigil kolmel laevale pääseda.

Poja kaotusest marruläinud emavaal ründas veel mitu korda pooleldi purustatud vaalapüügipaati (paat ei uppunud, sest teda hoidsid vee peal õhuga täidetud tsinkpaagid, mis olid parraste külge ja sõudepinkide alla kinnitatud), seostades nähtavasti oma poja hukkumist selle õnnetu sõudepaadiga. Olles mures oma väikese vaalapüügilaeva pärast, andis Carlsen nii palju kui vähegi võimalik trossi järele ning hakkas kiiresti eemalduma tollest kohast, sest võis kergesti juhtuda, et raevunud emavaal asub pärast paadi purukspeksmist ka vaalapüügilaeva ründama. See oli aga juba üsna vana, puust tehtud laevalogu. Veel üle tunni aja raevutses emavaal. Paadist olid järele jäänud ainult ujuvad paagid, kuid emavaal ilmus ikka veel aeg-ajalt sinna kohta, tegi mõned pöörased tiirud ning kadus siis jällegi. Ettevaatlikult kerisid vaalapüüdjad üles vaalatrossi, vaierdasid vaalapoja laeva juurde ning suundusid seejärel läheneva tormi ulgumise saatel lähedalasuva maa poole, oma laagri asukohta.

„Ma kaotasin rahasumma, mis vastas paadi väärtu-

sele, Christensen aga oma eesmised hambad. Paadi hinna arvas peremees minu palgast maha, kuid unustas tasuda Christensenile hüvitusraha kaotatud hammaste eest," lõpetas oma jutustuse Carlsen.

Käesoleva sajandi algul tuli vahel ette juhtumeid, kus väikesed, puust vaalapüügilaevad ei pöördunud enam sadamasse tagasi. Nende kadumist polnud igakord võimalik tormidega seosesse viia, sest teinekord juhtus sedagi, et ka täiesti tuulevaikse ilmaga jäi merelt tagasi tulemata laev, millel oli kolme päeva söetagavara.

„Peremees võis seaduses ettenähtud tähtaja möödudes kätte saada oma kindlustuspreemia, kuna kümmekond perekonda, kes olid kaotanud oma toitjad, võisid pöörduda ühiskondliku heategevuse poole," lisan ma omalt poolt juurde Carlseni mõttele, ning tema piip, lasknud lendu tohutu suure suitsupilve, tegi nõusolekut tähendava nõksaku.

Tõsi küll, mitte igakord ei olnud vaalapüügilaevade hukkumise põhjustajaiks tingimata küürakvaalad või kättemaksuhimulised emavaalad, sest teinekord, nagu ma eespool juba ütlesin, hüppavad sabavarrest haavatud vaalad veest välja ning võivad vaalapüügilaevale peale langeda.

Otsest kallaletungi laevale siin ei pruugi esineda, kuid vaalapüüdjate seisukorra ohtlikkust see muidugi ei vähenda. Peaasi seisab siin aga selles, et väga harva jääb üldse ellu seda liiki traagiliste lugude pealtnägijaid: tavaliselt nad kõik hukkuvad, — kui mitte just korraga, siis mõne aja möödumisel, sest jääkülmas vees igatahes kuigi kaua ei uju, isegi mitte sel juhul, kui on tegemist ülihea ujujaga.

Peale traagiliste lugude on vanadel harpuunijatel alati reservis õige rohkel arvul erakordselt huvitavaid tähelepanekuid mitmesuguste vaalaliikide (eriti aga just küürakvaalade) eluviiside ja nende käitumises ilmnevate iseärasuste kohta. Suurem osa selle kutseala meremeestest on tõelised mere-jäljetundjad, kes kõike väga teraselt tähele panevad. Kõik vaalade ellu puutuv säilib nende mälus, õige vähesed nende hulgast liialdavad teadlikult (tuleb ette sedagi — nad on

ju lõpuks ikkagi kütid, ja veel missuguste loomade kütid!), paljud oskavad vaatlusi toimetada ning anda oma tähelepanekutele õige väliskuju, ja on väga kahju, et ainult mõned üksikud neist, märkides ausalt üles üksnes seda, mida nad on ise näinud, annavad inimkonnale edasi kõiki neid kogemusi, kõiki neid väga väärtuslikke tähelepanekuid niisuguste ülihuvitavate loomade elu kohta, nagu seda on vaalad.

Möödunud sajandi kuulsa vaalapüüdja William Scoresby raamat „Vaalapüügist Gröönimaa rannikul XIX sajandi algul" on tõlgitud kõikidesse keeltesse ja teda loetakse veel praegugi suure põnevusega. See lihtsalt kirjutatud raamat kujutab endast tõeliselt „Põhja vaalapüügipaikadesse sooritatud reisi päevikut", ning just raamatu lihtsus ja loomutruudus veetlebki selle lugejat.

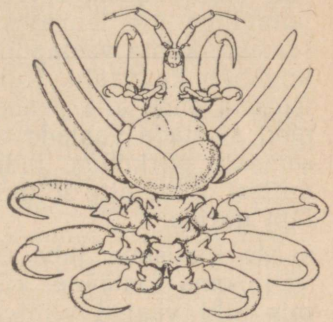
Vanad vaalapüüdjad kõnelevad alati küürakvaalast kui väga targast vaalast. Ja see on ka tõepoolest ainuke vaal, kes näiteks kargleb heeringaparvede keskel selleks, et oma pikkade rinnauimedega kalu uimastada, misjärel tal avaneb võimalus seda maiustoitu neelata. Veelgi enam, — ta teeb heeringaparve ümber tiire, neid heeringaid sel viisil järjest kitsamale veealale „kokku surudes". Täheldasime seda korduvalt Oljutora lahe piirkonnas. Heeringate sissepiiramisest hoogu sattunud küürakvaalad ei pööranud meile mingit tähelepanu ning langesidki sageli meile saagiks.

Kuid tuleb tähendada, et paljud küürakvaalad hüppavad, õigemini öeldes pistavad endid kogu oma keha pikkuses veest välja ka lihtsalt niisama, energia ülekülluse pärast. Muide, siingi püüavad vanad vaalapüüdjad leida mõnd ratsionaalset põhjust ning kinnitavad, et küürakvaalad tegevat seda, kannatades õige rohkearvuliste parasiitide tegevuse läbi, keda pesitseb küürakvaalade nahavoltide vahel ja paljudes teistes kohtades. Aga kui ma näitasin neile lähemalt neid „küüniseid", mille abil vaalaväivid küürakvaalade kehale kinnituvad, siis veendusid ka nemad, et siin ei aita mingid hüpped.

Carlsen ja teised harpuunijad jutustasid mulle mitu lugu vaalade iseäralikust käitumisest, mille pealtnägi-

jaiks nad olid nii Norra rannikul, Antarktise vetes kui ka teistes paikades.

Kõik vaalapüüdjad ja kalurid teavad seda tõsiasja, et suvisel ja sügisesel ajal ilmub Norra ranniku ja Islandi saare vahel asetsevatesse vetesse hiiglasuurel arvul pisivähikesi (norralased nimetavad neid *„rodaat"*, üldiselt aga tarvitavad vaalapüüdjad nende kohta rahvusvahelist nimetust *„cril"*). Neid pisivähke esineb nii tohutu suurel hulgal, et nad muudavad merepinna lähedal oleva vee punakaspruuniks. Sealsed heeringad ja muud kalad elavad suures toidukülluses, ning ka vaalu esineb seal palju sagedamini kui teistes paikades. Kui küürakvaalad ilmuvad niisuguse „elava roka" alale, siis käituvad nad seal üsna iseäralikult: nad teevad tiire, kogu aeg nende keskele jäävat sõõri ahendades ning moodustades sel viisil vees keerise taolise ringvoolu, mis neid vähikesi enesega kaasa haarab ning neid tiheda massina sõõri keskpaika koondab. Säärastel puhkudel pöördub küürakvaal külili ja, ajanud lõuad pärani, tungib vees tekkinud lehtrikujulise keerise keskpaika, neelates tohutul hulgal pisivähke. Teised vaalaliigid nõnda ei toimi, vaid lepivad sellega, mida leiavad veest. Küürakvaal näeb küll enne üsna rohkesti vaeva, kuid see-eest saab hiljem oma töövaeva resultaadina rikkaliku saagi.

Küürakvaala parasiit, niinimetatud vaalaväiv.

Samasuguseid juhtumeid kirjeldab ka kapten-harpuunija Ingebrigtsen, üks väheseid vaalapüüdjaid, kes tegeles teadusliku tööga. Ta täheldas samuti juhtumeid, kus küürakvaalad, ujudes ringi mööda, koondasid *„cril'i"* sõõri tsentrumisse ning hiljem neelasid sinna kuhjunud vähikesi. See tõendab nende tähelepanelike vaalapüüdjate arvamuse õigsust, kes väidavad, et küürakvaal on targem teiste vaalaliikide esindajaist.

Mõne aasta pärast panime ka ise korduvalt tähele küürakvaalade umbes samalaadset käitumist. Me avastasime tükk maad Karaginski saarest põhja pool suure pisivähkide kogumi, kelledest toituvad kõik kiusvaalalised. Vesi oli seal õline ja selle värvus erines järsult ümberkaudsest veest, mida nägime selgesti sealt lennukiga üle lennates. Mõne tunni pärast ilmusime samasse kohta vaalapüügilaeval, sest lootsime, et sinna koguneb ka vaalu. Kuid tihe udu, mis oli vahepeal matnud enda alla peaaegu kogu lahe, ei võimaldanud meil alustada vaalade otsinguid. Tuli triivi jääda, sest samasse piirkonda pidi varsti saabuma kogu flotill, millest olime ette sõitnud, soovides seda rajooni rutem läbi uurida.

Me kuulsime juba öösel, kuidas vaalad purskasid välja oma fontääne, kuid ei suutnud selgusele jõuda, mis liiki vaalad viibivad meie läheduses. Hommikul tõusis kerge tuul, mis hajutas udu, ja vahetevahel tungis mere kohal rippuvate hallide pilvede vahelt läbi isegi helgeid päikesekiiri. Mandrile lähemal oleva vee kohal märkasime sukelduvaile küürakvaaladele iseloomulikke „liblikaid" ning suundusime kohe sinna. Pjotr Andrejevitš Zarva töötas tollal juba mitmendat aastat kaptenina ning harpuunijana. Mastist võisin ma hästi näha küürakvaalade liigutusi ja mulle meenus tahtmatult tookordne õhtune vestlus harpuunija Carlseniga, sest küürakvaalad käitusid siin just nimelt selliselt, nagu oli jutustanud vana harpuunija: umbes kümme vaala ujus ringjoonel tiirutades, kusjuures torkas silma, et mõned nende hulgast ujusid oma püügikaaslaste liikumisteest risti üle ning kasutasid teiste töövaeva. Me märkasime, et seal oli ka mitu emavaala oma poegadega, mis jahutas otsekohe meie küttimistuhinat, kuid sütitas meis samal ajal vaatleja-uudishimu. Pjotr Andrjevitš ronis üles minu juurde mastikorvi, ja me jälgisime sealt mõnutundega haruldast vaatepilti: tekitades harva sekka üksikuid madalaid fontääne, liigubki seal laia sõõri piiravas ringvöödis kõrvuti kaks küürakvaala; sõõr, mis esialgu oli üsna avar, tõmbub järjest koomale. Selle sõõri perifeerias

liigub samas suunas ja samas ringikujulises vööndis kolm üksteise kõrval ujuvat vaala.

Esimene vaalapaar ongi juba oma sõõre tunduvalt ahendanud, kuid liigub kogu aeg üsna veepinna läheduses, — see on muidugi emavaal oma vasikaga: meile paistab teravalt silma emavaala tohutu suur keha, ja tema kõrval — väikeste (muidugi mõista suhteliselt väikeste) mõõtmetega vaalapoeg. Näib, et emapiima kõrval on see vaalapoeg hakanud juba toituma ka pisivähkidest. Võis arvata, et emavaal õpetas pojale pisivähkide haaramiseks vajalikke püügivõtteid. Sedasama tegid ka need vaalad, kes tiirutasid sõõri perifeerias. Siis aga vaalapoeg eraldus teistest vaaladest ning, olles end küliti pööranud, ajas lõuad pärani ning söös-tis sõõri keskele. Mõne aja möödudes toimisid täpselt samuti ka kaks väiksemat küürakvaala, kes ujusid sõõri perifeerias. Niisamuti käitusid ka teised küürak-vaalad, kes asusid esimesest vaalagrupist tükk maad kaugemal. Vaatasime Pjotr Andrejevitšiga teineteisele otsa: oli ilmne, et emavaalad toitsid siin oma poegi pisivähkidest koosneva lisatoiduga!

Kuid vaalavasikate haavamisjuhud, mis olid vare-malt vastu meie tahtmist aset leidnud, ja nendega seo-tud emavaalade tragöödiad olid nii tugevasti meie mällu sööbinud, et meil ei tulnud üldse enam mõttes-segi siin jahti alustada. Meeskonnale aga tuli siiski selgitada meie tegevusetuse põhjust ning jutustada meie tähelepanekutest, mis olid saadud juba meie vaa-lapüügialase tegevuse koidikul, kuid ligikaudu neis-samades paikades.

Jätkan vahepeal katkestatud jutustust. Tol päeval Carlseni poolt tapetud kolm küürakvaala olid kõik eri-neva kehavärvusega. Esimesel tapetud vaalal (see oli isane küürakvaal) olid nii selg kui ka pea värvuselt mustad, kõhualune aga roosa, eri suurusega mustade laikudega kaetud. Selle vaala roosat kõhtu märkasin ma juba siis, kui ta külili vees lebades heeringaid nee-las. Suurel emavaalal oli valge kõht üksikute mustade laikudega, kuna aga vaalapoeg oli üleni must, ja tema kõhulgi leidus valgeid täpikesi üksnes kõri piirkonnas. Ja tõepoolest, nagu me selles pärastpoole korduvalt

veendusime, varieerub ühe ja sellesama karja hulka kuuluvate küürakvaalade kehavärvus kõhualuse osas valgest või roosast kuni musta värvuseni, ning ainult pea ja selg on neil kõigil mustad. Emavaala ja täiskasvanud isavaala tohutu suuri sabauimesagaraid katsid massiliselt kroonvähkide suured lubikojad ühes nende küljes ripnevate nuivähkidega. Ka nende kõht ja kurgualune piirkond olid soomusrüü taoliselt kaetud nende vähilistega, kuna mõlema vaala uimede all ning suguelundi- ja pärakuava ümbruses leidus sadu vaalaväive. Ma kartsin, et pukseerimise ajal vesi nad vaalade küljest ära uhab ja et mul ei õnnestugi neid korjata. Seepärast otsustasin nad purgikesse koguda, aga kui ma tegin katset nendest kinni võtta, siis veendusin, et minu kartused olid olnud asjatud. Oma teravate „küüniste" abil püsisid need väivid väga kõvasti vaalanaha küljes, ja mul läks tarvis tugevat pintsetti selleks, et neid teatud jõupingutusega lahti kiskuda. Tõenäoliselt häirivad nad küürakvaalu üsna suurel määral. Mitte asjata ei kinnita vaalapüüdjad, et küürakvaalade harjumus ujuda kaljude juurde ja riivata neid oma kehaga on seotud sooviga vabaneda parasiitidest. Ka mina olen päris tihti juhtunud nägema küürakvaalu kitsustes ja kaljude juures ning täheldanud, et nad riivasid kehaga kaljusid.

Küürakvaalade harjumust ujuda ranna läheduses, põigata väikestesse lahekestesse ja laguunidesse ning kaljude ja kivide vahelt läbi ujuda on ära kasutatud nende omapäraseks püügiks võrkude abil. Kuulsa vene teadlase Stepan Kraševeninnikovi („Kamtšatkamaa kirjeldus") tunnistust mööda „püüavad oljutoorid vaalu võrkudega, mida nad valmistavad inimese käe jämedustest suitsutatud morsanahksetest rihmadest. Nimetatud võrgud asetavad nad merelahe suudmetesse, kusjuures võrgu ühe otsa külge kinnitavad raskuseks suure kivi, kuna teise otsa jätavad vabaks, millesse kalu tagaajavad vaalad takerduvad ning seal endid surnuks peksavad. Pärast seda oljutoorid, olles süstadel kohale sõitnud ning rihmad külge sidunud, tirivad nad kalda juurde, — sellega käivad kaasas religioossed kombetalitused". Võrkudega püüdsid nad

muidugi küürakvaalu, kes heeringaid jälitades tungivad igasugustesse kitsustesse, mille tunnistajaiks me olime juba korduvalt. Oljutoorid elavad veel praegugi Oljutora neeme läheduses, Apuka jõe suudmealal ja teistes paikades, kusjuures praegu tegelevad nad üksnes viigrite küttimisega. Morske aga pole siin enam esinenud rohkem kui neljakümne aasta jooksul; alles päris hiljuti hakkasid nad jälle siinsetesse paikadesse ilmuma. Kõike seda tuletame meelde oma õhtuste vestluste ajal.

Uus-Meremaal töötas veel hiljaaegu kaks jaama, kus tegeldi küürakvaalade püügiga väikestes lahekestes võrkude, sõudepaatide, käsiharpuunide ja püsside abil. Igal juhul, vägagi ebatavalised püügivõtted tehnika kaasaegsel arenguetapil! Seda püüki teostatakse järgmisel viisil.

Ujukitega varustatud terastross tõmmatakse kalda ja sellest tükk maad kaugemal asetseva kalju vahelises lõigus risti üle väina või kinnitatakse poi külge nendes kohtades, kus küürakvaalad tihti läbivad kaldalähedasi kitsusi. Trossi külge kinnitatakse tollijämedusest „traadist" tehtud võrk, mille silmad on üksteisega kokku taotud. Varematel aegadel kasutati nende võrkude valmistamiseks jämedaid köisi, kuid traat osutus siiski otstarbekohasemaks, mistõttu Jaapani mõnigates paikades, kus see püügiviis on veel säilinud, valmistatakse need võrgud ka praegu traadist. Vaal takerdus võrku ja rebis sageli puruks osa võrgust, kuid ta liigutused muutusid märksa aeglasemaks, ning ta surmati lõpuks kas käsiharpuunidega, mille otsas oli granaat, või lasuga väikesest kahurist.

Meie päevilgi on Uus-Meremaal olemas vaalapüügijaam, kus küürakvaalade küttimiseks kasutatakse kiireid kaatreid, millede sõidukiiruseks on 30 kuni 40 miili tunnis. Neid kaatreid saab käigu ajal järsku peatada ja laeva enese pikkusega võrduva vahemaa ulatuses (n. ö. kanna peal) ümber pöörata. Iga kaater on varustatud laevaninas seisva kerge harpuunikahuriga (selle kaliibriks on 1,25 tolli). Harpuun sarnaneb meie omaga, kuid on sellest palju kergem. Harpuuni ots on varustatud harukujuliste sakmeliste „käppadega"

(„küüntega") ja malmist granaadiga, mis oma läbilõikes on kolmnurkne (meie granaat on ümmargune). Vaalatross on meie omast peenem ning kergem (ta on valmistatud väga heast ning vastupidavast materjalist) ja asetseb rõngassekeritult kaatri ahtris, kust paiskubki lendu kahurilasu järel. Granaat on täidetud erilise lõhkeaine geligniidiga. Granaadiplahvatus paralüseerib mõneks ajaks vaala (surmab teda aga harva), mistõttu kaater sõidabki päris vaala juurde: vaalakeha pumbatakse kompressori abil suruõhku täis, misjärel sellesse pistetakse pikk piik, mille otsas on granaat, püüdes tabada vaala südant. Selle granaadi lõhkemine tavaliselt surmabki vaala lõplikult. Vaalajahti nendelt kaatritelt teostatakse kitsastes väinades saarte vahel, kus suurel vaalapüügilaeval on raske manööverdada.

Olles nendest jutustustest ja mälestustest kaasa kistud, me ei pannudki tähele, kuidas saabus hilisöö. Vaalapüügilaev liikus kiiresti kalda lähikonnas. Kõrged, järsud mäed laotasid kaugele oma varju, ning selle varju ja kuupaistel hiilgava mereriba piiril liugleski nüüd käratult meie vaalapüügilaev, jättes enda taha kiiluveevao näol ühtlase fosforestseeriva jälje. Kapten Zarva hüüdis mind ja kutsus magama, kuid mul polnud veel kaua aega tahtmist lahkuda kapteni sillalt. Säärase vaikuse juures ei tahaks nagu uskudagi, et viibime tormisel Beringi merel, ja isegi kuu paistab täna nii lõunamaiselt, ainult kusagilt vasakult kostab meieni lainemurru kohinat ja meie parda taga lirtsuvad ühtlaselt õõtsuvad vaalakered. Tundub, et kõik täna läbielatu leidis aset juba väga ammu. Seal ilmub aga silmapiiril nähtavale elektritulede kumast ümbritsetud „Aleuut", ning tundub, et oma hiiglaslikku „ema" nähes muutub meie vaalapüügilaeva liikumine veelgi kiiremaks ja enesekindlamaks.

Järgmisel päeval ühines kogu flotill Glubokaja Severnaja lahes (on olemas ka Južnaja laht, Oljutora lahes). Peaaegu täiesti ranna ääres vaierdunud „Trudfrondil" oli käimas katelde puhastamine, „Entusiast" aga valmistus merelеminekuks, ning ma otsustasingi koos kapten Stankovi ja harpuunija Krauliga merele siirduda, seda enam, et nad mõlemad mind tungivalt

palusid kaasa sõita. Kapten Zarva vaatas kadedusega pealt meie ettevalmistusi, trööstides end ainult sellega, et ka „Entusiast" pidi neil päevil katlapuhastustööde läbiviimiseks vaierisse jääma. Oli ju käimas sotsialistlik võistlus ja iga päev oli kallis, eriti veel niisuguse ilusa ilmaga, nagu täna.

„Aleuudile" vinnati tükeldamiseks meie eilset saaki, ja ma ruttasin kohale, et veel enne merelеminekut need küürakvaalad läbi vaadata ja ära mõõta. Äsja tööst vabanenud katlakütjate vahetus meie vana tuttava Petja Jelissejeviga eesotsas tegeles sel ajal rannal oleva kose juures marjade korjamisega. Mõned mehed olid loonud sellest kosest mingisuguse mehhaanilise pesukoja, ning sidunud oma „rõivakraami" kivide külge seal, kus kosejuga oli laiem, ise aga maiustasid siinsamas läheduses marjamaal või siis lihtsalt mõnulesid rohul lamades, kuni pahisev kosk uhtus nende rõivastelt maha söetolmu ja higi. Paljud läksid oja äärde Imatra sadama lõunaosas (nõnda nimetatakse Glubokaja lahekese seda osa, kus seisis meie flotill). Mõned kosed ja ilus metsik maastik meenutasid vist mõnele hüdrograafile teatud sarnasust Soome kuulsa Imatra kosega, ja küllap siit see siis tuligi, et korjakkide maal, kauge Beringi mere ühes kauneimas lahes — Glubokaja lahes — leidub sadam, mis kannab Imatra nimetust.

Lõpetanud vaalakerede läbivaatuse, asusin „Entusiasti" pardale, ja varsti liuglesimegi juba lahekese peegelsiledal pinnal. Kuid vaevalt olime jõudnud sellest vaiksest sadamast välja sõita, kui meid hakkas juba lahe sissekäigu juures lainetel õõtsutama, kuna aga kaugemal mere kohal seisis laus-seinana udu. Otsustasime sõita ranna läheduses, sest seal polnud rahusid ja ootamatuid kive. Paari tunni möödudes aga oli udu rannale lähemale nihkunud, ja me liikusime nüüd otsekui piimas. Seegi oli hea, et kõmav lainemurd võimaldas kasvõi mõningal määral orienteeruda.

Neil puhkudel, kui laev liigub, nagu tänagi, tihedas udus ja kui pole näha silmale nii harjunud horisonti, näib meremeestele, et neid varitsevad igasugused hädaohud. Tundub, et lainemurru kohin kostab tuge-

vamana, et iga hetk võime oma laevaga kivide otsa lennata. Kapten Stankovi ergas koer, nimega Tšort, seisis bakil ning haistis midagi. See setter oli tõeline laevakoer: siirdudes koos peremehega ühelt laevalt teisele, oli ta rohkem merd sõitnud kui paljud meremehed. Esialgu, nähes otse parda kõrval pinnalekerkivate vaalade fontääne, jooksis ta ülepeakaela kajutisse peitu, kuid aja jooksul harjus nendega ja isegi haukus vaalade peale. Vahel juhtus, et ta märkas vaala esimesena, mille eest ta ülendati „vaatlejaks". Koer oli väga kiindunud oma peremehesse, kes tasus talle selle eest samuti hella armastusega ega saanud tundigi olla ilma temata. Ka praegu piilus Tšort ühe silmaga kaptenisilla poole — kas tema „jumal" pole vahest sealt kajutisse läinud ja kas mõni meist talle kuidagi liiga ei tee. Siis järsku köitis koera tähelepanu mingisugune müra, ja ta haugatas lühidalt. „Võib-olla kuulis tõepoolest vaala?" tekkis meil mõte, kuid selsamal hetkel kerkis otse laevanina ees nähtavale mingi suur tume kogu.

„Paiskume kaldale," vilksatas mul mõte, kuid järsult vasakule küljele kaldunud laev oligi juba ära pööranud ning möödus... suurest jaapani krabipüügilaevast, kes, kasutades udu, teostas meie ranniku juures röövpüüki. Meie peale põrnitses sealt kümneid silmi, kuuldus jaapanikeelseid käsklusi ja seejärel hiivatava ankru keti lõginat. Me lendasime neist mööda, pöördusime siis tagasi, et röövpüügiga tegelevat laeva lähemalt silmitseda, kuid too eemaldus juba poolenisti hiivatud ankruga, mis rippus alles tema paneeril. „Kahju, et ta meie valvelaeva ette ei sattunud," tähendas Mihhail Mihhailovitš naeratades.

Udu hakkas hõrenema (kerge tuuleke oli selle liikvele ajanud), pärastpoole aga hajus lõplikult. Meeleolu muutus rõõmsamaks. Mõne miili kaugusel paistis meie eest liduv „jaapanlane" ja veel mitu samuti jaapanlastele kuuluvat laevukest — kavassakit. Muide, jaapanlaste röövpüük meie ranniku läheduses on niivõrd tavaliseks nähtuseks, et seda peetakse peaaegu täiesti „normaalseks" asjaks, mis kedagi enam eriti ei hämmasta. Ja on seal siis ainult jaapanlased? Ka

ameerika kuunarid harrastavad röövpüüki meie rannikul, kasutades selleks varjavat udu.

Me liikusime Oljutora neeme suunas, lootes kohata seal küürakvaalu, kellele „Trudfront" eile jahti pidas. Ja me ei eksinud oma arvestustes, sest varsti nägimegi seal peaaegu päris ranna juures ülespaiskuvaid fontääne ning seejärel ka mere kohal õhku tõusvaid või jälle vette sukelduvaid hiiglaslikke „liblikaid". Otto Karlovitš on juba kahuri juures. Oma harpuunijaülesannetesse suhtub ta mitte üksnes elukutselise huviga, vaid ka kui spordisse. See avaldub ka tema vaalade küttimise stiilis — ta armastab tulistada neid pika vahemaa tagant. Nüüd olimegi jõudnud koha lähedusse, kus oli näha küürakvaalu. Rand jäi meist poole miili kaugusele, heeringad tunglesid ja pekslesid otse kalda juures ning, nagu hiljem selgus, tungisid isegi lahte — Tjulenje järve, mis on merega ühenduses kitsa väina kaudu.

Rannale veelgi lähemale sõita me ei riskinud, ja meil tuli oodata, millal küürakvaalad suvatsevad ranna juurest kaugemale ujuda. Aga siin aitasid meid heeringad. Sattusime ranna juurest eemaldunud heeringaparve keskele ning võisime ainult imetleda nende helesiniseid selgi ja hõbedasi kõhualuseid. Olnuks meil nüüd käsikahv, siis oleks meie tänane õhtusöök koosnenud rasvasest ning maitsvast kalast! Kahetsustundega vahtis laevakokk seda nii lähedal ujuvat, kuid temale kättesaamatut rikkust ning käis pootsmanile peale oma palvega, et too valmistaks talle vajaliku käsikahva. Sel ajal kapten Stankov, kes oli mastil olevasse vaatluspessa roninud, hõikas sealt, et vaalad liiguvad ranna juurest meie suunas. Tegin tünnis viibivatest vaatlejatest ja sukelduvatest vaaladest mõned ülesvõtted ning siirdusin bakile, et seal soodsale vaatluspositsioonile asuda. Vaalapüügilaev suundus risti vastu veepinna läheduses ujuvatele vaaladele. Kaks vaala hüppasid peaaegu täiesti veest välja ning kukkusid siis raskelt külili, paisates seejuures õhku terve pilve veepritsmeid.

Olime neist juba viiekümne meetri kaugusel, kui Otto Karlovitš otsustas näidata esmaklassilist lasku...

ja laskiski vaalast mööda — meie laevakoka ja, tõtt tunnistades, ka mu enese suureks rõõmuks. Granaat lõhkes heeringaparve keskel, nii et nüüd oli meie käsutuses suur hulk uimaseks põrutatud ning aeglaselt uppuvaid kalu. Püüdsime paljaste kätega üle 90 suure kamtšatka heeringa ning õhtul sõime mõnuga kalapraadi, kusjuures tavaliselt kokkuhoidlik laevakokk palus seekord süüa võimalikult rohkem.

Märgist möödalaskmise pärast on Kraul veidi hämmeldunud, kuid selle hämmelduse läbielamiseks pole aega, — tuleb kahurit laadida, sest küürakvaalu pauk eriti ei kohutanud ja ka granaadikillud neid ei riivanud, vaid otse vastupidi, vaalad „olid Otto Karlovitšile tänulikud uimaseks põrutatud heeringate eest", nagu keegi ütles pilkavalt.

Tšort, saba tokina püsti ja karvad kergelt turris, seisab bakil ning jälgib samuti merel toimuvat, heites aeg-ajalt pilke vaatlustünnile, kus istub tema peremees. Küürakvaalad on päris laevaparda juures, nii et neile võiks isegi rusikaga seljale patsutada. „Jah, ilma selle parasiitide kuhjata oleks nende elu siiski lõbusam," ütles Otto Karlovitš, osutades laevast mööda ujunud väiksele küürakvaalale, kelle keha katsid suured kroonvähkide lubikojad ja nuivähkidest moodustunud „habemed". Tõepoolest, nende vaalade elu pole kuigi kerge, tuleb tassida enesega kaasa nii rasket lisakoormat, mis mõjub ka liikumiskiirusele. Pealkasvuga kattunud laev kaotab teinekord kuni 50% oma sõidukiirusest; kui palju oma ujumiskiirusest peaks siis kaotama mõni seesugune küürakvaal? Pärastpoole ma kaalusin selliseid vaalade „lisalaste" ja sain mõnikord kuni 500 kilogrammi neid lubikojakesi ja nuivähke.

Kahur on taas laetud ja meie kaastunne vaalade raske elupõlve pärast on asendunud küttimishasardiga. Pärast esimest möödalaskmist on Otto Karlovitš muutunud väga ettevaatlikuks ja ootab parajat momenti, et tulistada vääramatu kindlusega.

See võimalus avanes tal juba kahe-kolme minuti pärast ja Kraul, tema tüseduse kohta ootamatu kergusega, juhtis kahuritoru kohale, ning harpuun koos spi-

raalselt siugleva eesmise vaalatrossiga kadus suure küürakvaala, tõenäoliselt emavaala seljasse, sest küürakvaaladel on isaloomad emaloomadest palju väiksemad. Edasi järgnes tavaline lugu — vaalatross lendas alguses välkkiirelt, siis aga märksa aeglasemalt ning jäi lõpuks rippuma. Kuid sellega see asi veel ei lõppenud. Küürakvaal kerkis umbes saja viiekümne meetri kaugusel meist veepinnale ning purskas õhku tihedaid verefontääne. Oleme tabanud kopsudesse, kuid vaala lõplikuks surmamiseks tuleb nähtavasti veel kord pihta põrutada. Kolm meest töötabki juba kahuri juures, senikaua aga võime olla üksnes kõige selle passiivseteks pealtvaatajateks, mis saab nüüd ja edaspidi. Kraul vaatas haavatud vaala kiikriga ja ütles, et võib-olla ei tulegi enam teist korda tulistada, — vaal on selletagi juba hinge heitmas. Sel ajal kogunesid aga teised vaalad haavatu lähedusse, mõned neist ujusid laeva juurest mööda, seda peaaegu riivates, ning Krauli sportlasesüda ei jõudnud enam kauem vastu pidada. „Tulistan nüüd teise vaala pihta, too seal lõpeb iseenesest," ütles ta. Stankov heitis fokkmastile ja siis ka haavatud vaalale ärevust väljendava pilgu, kuid ei lausunud sõnagi. Ta kartis, et laev võib seeläbi vigastatud saada, kuid pidas kindlalt meeles meie flotillis kehtivat kategoorilist seadust: „Püügi ajal on harpuunija ainukeseks komandöriks laeval ja tema korraldusi tuleb vastuvaidlematult täita, kapten ja tüürimehed aga on tema õpilased."

Kahur oli laskevalmis ja ka saak ei lasknud end kaua oodata. Täpselt väljasihitud harpuun tabaski teist küürakvaala. Ja nüüd ongi vaalapüügilaeval kahe vaalatrossi otsas kaks veel alles elavat vaala. Seda ei juhtu mitte igapäev, meie püügipraktikas aga on see esmakordne juhtum. Teine haavatud küürakvaal kerkis esimese kõrval veepinnale, misjärel vaalatrossid tõmbusid järsku pingule ja vaalad suundusid ranna poole. Pole raske kujutleda meie enesetunnet sel momendil. Me püüdsime rannast kaugemale sõita, mõlemad vaalad aga kiskusid millegipärast just ranna poole.

„Trosse järele anda, masinale tagasikäik," kaman-

das harpuunija, kuid sellest polnud suuremat kasu. Liikusime endiselt aeglaselt, kuid pidevalt ja kõrvalekaldumatult ranna suunas. Meie laeva suhtes etendasid vaalatrossid puksiirköite osa: vastu tõrkudes ja tõugetest külili kaldudes, liikus meie vaalapüügilaev kord edasi, kord jälle peatus, olles otsekui kahe ohjaharu küljes, mida vaalad alatasa pingule tõmbasid.

„Tuleb teineteise järel laeva juurde vinnata ja siis lõplikult surmata," tähendas Kraul möödaminnes. Vaalad põikasid kõrvale ning hakkasid piki randa edasi ujuma, meile aga oli see rand juba ähvardavas läheduses. Otsustasime trossi tasakesi välja kerida, kuid üks küürakvaaladest hakkas sel ajal pekslema ning ringi tiirutama, ise pooleldi veest välja karates, nii et pidime ootama. Seejärel tegime veel kord katset läheneda haavatud vaaladele, püüdes samal ajal vaalatrosse välja kerida, ning alles siis märkasime, et mõlemad vaalatrossid olid omavahel sassi ning keerdu läinud. Olukord muutus veelgi keerulisemaks. Stankov soovitas läheneda vaaladele algul laeva ahtripoolse osaga, sest neile vööriga lähenedes olnuks raske järsku hoogu võtta ning manööverdades eemalduda rannast, kuna aga ahtriga lähenedes oli võimalik tsirkulatsiooni läbi viia ning moodustada vaalatrossidest kaart selleks, et need laevapropelleri ümber ei põimuks. Nii me tegime ettevaatlikult täisringi, mille tulemusena trossid kerkisid veepinnale, seejärel suunasime laevanina otse vaalade poole, kes olid endid tihedasti teineteise ligi surunud (õigemini surusid neid trossid teineteise vastu). Kahurilask tegi lõpu ühe küürakvaala piinadele, misjärel hakkasime tagasikäigul eemalduma rannast, tegutsedes nüüd juba märksa julgemalt ja enesekindlamalt, sest tapetud küürakvaala keha pidurdas temaga trossi abil ühendatud teise, alles elava vaala liigutusi. Surmasime lõplikult ka teise vaala, kuid pärast seda kaotasime palju aega ülijämedate vaalatrosside lahtiharutamisele. Üldiselt aga olid kõik rahul, et meil ei tulnud neid trosse katki raiuda. Kapten Stankovi leidlikkuseta meil olekski vast tulnud nõnda toimida, — kirvedki olid meil valmis pandud.

Sel päeval püüdsime veel ühe küürakvaala, õhtuks aga siirdusime Glubokaja lahte tagasi.

Need kohad Oljutora neeme läheduses on meil üldse hästi meelde jäänud. Mõne aasta pärast, jällegi sellesama lahekese — Tjulenje järve lähikonnas, märkasime küürakvaalade gruppe. Tol püügihooajal sõitsin ma koos oma vana sõbra kapten-harpuunija Afanassi Nikolajevitš Purginiga vaalapüügilaeval „Avangard". Me olime tolleks ajaks oma „jahiterritooriumi" hästi põhjalikult läbi uurinud ja ka vaalade harjumusi küllaldasel määral tundma õppinud. Tõsi küll, vaaladega on juba nõnda, et õpi neid tundma kui palju tahes, ikkagi võid vahel kohata mõnd säärast „iseloomu", mille mõistmiseks ei piisa isegi kõigist ammustest kogemustest. Teinud kerge vaevaga kindlaks, kellega meil on tegemist (hiiglaslikud „liblikad" tõendasid küllaldase veenvusega nende vaalade „isikut"), hakkasime neile lähenema. Aeg oli jahipidamiseks kõige soodsam — varajane hommik augustikuu alguses, kui ilm on võrdlemisi soe, kui paistab päike ja ka udud ei tüüta nii, nagu muul ajal. Pärast seda, kui olime tundi paar vaalu jälitanud, õnnestus meil läheneda ühele vaalagrupile nn. „Purgini distantsile", see tähendab umbes 70 meetri kaugusele, ja tabada suurt küürakvaala juba esimese lasuga. Me olime juba ammugi unustanud 10—20-meetrilised laskekaugused, mis ainsana garanteerivat õige tabamuse — kõik meie harpuunijad tulistavad vaalu 40—50 meetri kauguselt, Afanassi Nikolajevitš aga tulistab neid veelgi pikema vahemaa tagant, riskib lasta ka seitsmekümne-meetriliselt distantsilt. Harpuun tabas hästi, kuid ka niisuguse raske haavaga võib vaal veel kaua elada ning, järelikult, mitte lasta vaalapüügilaeva enda lähedusse. Otsustasime tarvitada kavalust: andsime oma uue püügimeetodi kohaselt võimalikult rohkem trossi järele, moodustasime vaalatrossist hiiglasuure kaare ning võtsime küürakvaala liikumissuuna suhtes paralleelkursi, kord-korralt temale lähemale sõites. Kahurit laetakse meil nüüd magasini kaudu (see on valmistatud meie kodumaises tehases), kuid harpuuni sissepanek toimub muidugi endist viisi, kahuritoru kaudu.

Kogu laadimisprotsess kestab praegu siiski kolm-neli minutit. Meeskond on meil hästi treenitud (Afanassi Nikolajevitš on nõudlik komandör), kuid praegu on märksa kergem töötada just seetõttu, et kapten ja harpuunija on meil ühes isikus.

Sel momendil märkasime, et haavatud küürakvaala juurde on ujunud veel kaks vaala, kes hoiduvad tema kõrvale. Kiikriga oli hästi näha, et need vaalad olid suured eksemplarid, järelikult ei saanud seekord tekkida oletust, et seal on emavaal koos poegadega. Ka haavatud vaal oli väga suur isend. Me teadsime, et küürakvaalad on väga seltsiarmastavad loomad ega lahku niipea oma haavatud kaaslaste juurest. Tulime otsusele, et need seal on haavatud vaala „sõbrad". Nagu meile näis, hakkas vaal umbes neljakümne minuti pärast märgatavalt väsima, ei rebinud enam nii järsult vaalatrossi ning lebas juba mitmel korral pikemat aega veepinna juures. Hakkas muutuma ka tema fontääni värvus — see oli muutunud roosakaks, mis viitas verevalumile kopsudes.

Purgin hakkas vaalatrossi ettevaatlikult veest välja tirima, lähenedes samal ajal vaaladele. Ta valmistus juba teiseks lasuks, kuid järsku peatus. Silmitsedes tähelepanelikult vaalade gruppi sain ma aru, mispärast ta oma tegevuse katkestas. Vaalad olid moodustanud tihedasti ühteliitunud grupi — kaks tervet vaala olid endid tihedasti haavatud vaala keha vastu surunud ning hoidsid teda ülal veepinna juures, andes talle niiviisi võimaluse hingata. Ta oli nähtavasti juba nõrkemas ning hakkas uppuma, ja seepärast nad nüüd abistasidki teda. Me vaatasime korraks teineteisele otsa: seal oligi too vastastikune abistamine, mida tuleb ette ka loomariigis! Siin oli meil tegemist mitte enam pimesi järgitava emainstinktiga, mitte ema eneseohverdusega, vaid vist küll juba tõelise seltsimeheliku abistamisega. Ma olen lugenud, et niiviisi abistavad elevandid oma haavatud liigikaaslasi, kuid nüüd selgus, et vastastikust abistamist esineb ka vaalade juures. Haavatud vaal hakkas purskama hõredaid, nüüd juba veriseid fontääne, vaalatross hakkas lõdvaks vajuma, ja seda trossi ettevaatlikult välja kerides liikusime

vaalale veelgi lähemale. Vaalad hakkasid meist aeglaselt eemalduma, ujudes nüüd tunduvalt aeglasemalt kui varem. Oli näha, kuidas mõlemad külgmised vaalad tirisid aeglaselt ujudes haavatud, nüüd juba täiesti nõrkenud vaala. Kuid polnud midagi parata, — võib ju vaaladele igati kaasa tunda ning imetleda nende käitumist, kuid niisugust juhust mööda lasta me ei tohtinud, ning Purgin tabaski lühikeselt distantsilt teist küürakvaala, kes hakkas kohe uppuma, misjärel hakkas põhja vajuma ka esimene, juba agoonias olev küürakvaal. Ja alles pärast seda sukeldus viimaks vee alla too kolmas vaal, kes ilmus hiljem nähtavale juba õige kaugel meie laevast. Niisuguseid lugusid juhtub küürakvaaladega kaunis sageli. Juba ammust ajast tuntakse nende suurt kiindumust üksteisesse ja juba noist ammustest aegadest on vaalapüüdjad kasutanud seda küürakvaaladele omast vastastikust kiindumust. Varustanud mõlemad vaalad lipptähisega, hakkasime jälitama kolmandat, kuid too ei lasknud meid enda lähedusse. Pidimegi lõpuks ta sinnapaika jätma ning lähenema teistele küürakvaaladele, kes ujusid rannale lähemal.

Tahan jutustada veel ühest küürakvaalast, kes saatis meid kaua aega, hullas meie laeva juures, kuid enda lähedusse seda siiski ei lasknud ega näidanud end kordagi meie laevanina ees kahurilasu kaugusel. Oli augustikuu lõpp ja me pidasime tol korral jahti Anadõri lahes, kui järsku silmasime finnvaalade grupi hulgas üht küürakvaala. Üksikult ujuvaid küürakvaalu kohatakse tavaliselt väga harva, kuid see vaal äratas meis huvi mitte ainult sellepärast, et ta ujus üksi, vaid ka oma erilise käitumisega. Meil õnnestus tappa kaks suurt finnvaala, — ülejäänud vaalad kadusid meie silmist, — siis aga märkasime, et meie laeva saadab too küürakvaal. Selles polnud meil mingit kahtlust: ta ilmus vahetevahel nähtavale meie ahtri taga või ka ühe kui teise parda kõrval, laskis välja ühe või kaks fontääni ja sukeldus siis uuesti vee alla, kuid meie laevast siiski maha ei jäänud. Afanassi Nikolajevitš otsustas täiendada selle küürakvaalaga oma tookordseid trofeesid ega lahkunud enam kahuri juurest.

Muutsime sageli laeva sõidukiirust. Meie liikumist takistasid mõningal määral suurte finnvaalade korjused, kuid pealevalguv udu ei lubanud neid lipptähisega varustatult merele jätta, sest niiviisi võisid nad hiljem meile märkamatuks jääda ning kaduma minna. Mitte kordagi ei näidanud see küürakvaal end laskekauguse ulatuses eespool meie laevanina, kuigi ujus õige sageli päris laeva lähedal, kas ahtri taga või parda juures. Veelgi enam — mõnikord hüppas ta pooleldi veest välja otse meie laeva kõrval, otsekui oleks tahtnud meid lähemalt silmitseda, ning isegi veel siis, kui meid mattis enda alla tihe udu, kuulsime laeva kõrval ujuva küürakvaala fontäänide pahinat. Nii saatis ta meie laeva järelejätmatult kuni Providenije laheni, ja kadus meie silmist alles siis, kui olime lähenemas Ploveri lahekesele.

Küürakvaalade mälu kohta on samuti olemas rohkesti jutustusi. Paljude välismaiste harpuunijate sõnade järgi (ka meie omad patustavad mõnikord ses suhtes) ei lase haavatuna harpuuni küljest lahti rabelnud küürakvaal enam kunagi ühtki vaalapüügilaeva laskekaugusele. Meie pikaajalised meresõidud ja vaalapüügiretked võimaldasid täiel määral kontrollida selle teooria õigsust. Meil esines küllaltki juhtumeid, kus küttimise ajal tungis küürakvaala kehasse ainult harpuunipesa koos granaadiga või kus harpuun riivas küürakvaala rikošett- ehk põrkelasuna ning jättis tema seljale või külgedele ainult märgi. Selline märk esines tavaliselt umbes poolteise meetri pikkuse ja vähemalt poole meetri laiuse haava kujul. Niisugused küürakvaalad vältisid tõepoolest mõne päeva kestel kohtumist laevaga, kuid pärastpoole... Parem jutustan teile ühe loo, mille pealtnägijaks ma ise olin.

Oli augustikuu keskpaik, kui me pidasime jahti väiksemale küürakvaalade grupile Karaginski saare lähikonnas. Merel oli kerge lainetus, mis võimaldas siiski vaalade küttimist, kuigi tuul hakkas tugevnema. Küürakvaalad olid siirdumas saare taha, kuid lõpuks õnnestus meil läheneda neile laskekaugusele, ning Purgin tulistas täie käigu pealt ühe küürakvaala pihta.

Sel hetkel juhtus laine kergitama laevanina, mistõttu harpuun vedas vaala seljale vao, rebis ära poole tema seljauimest ja riivas ka tema sabavart, kuna aga vaalatross muutis vaala selja ja küljed nii vöödiliseks, et teda võis nüüd kaugeltki ära tunda. Pärast esimesi metsikuid hüppeid ja sukeldumisi ujus vaal meist üsna kaugele ja lebas tükk aega rahulikult veepinnal, lastes välja fontääne ning otsekui toibudes ja järele mõeldes, mis temaga õieti oli juhtunud. Seejärel hakkas ta kiiresti ujuma põhjakaare suunas. Tema tagaajamine olnuks asjatu.

Kuid kaks ööpäeva hiljem märkasime teda Oljutora neeme juures kümnest vaalast koosnevas grupis. Meie lähenemisel ujus ta kiiresti minema, lahkudes oma liigikaaslaste juurest, kuid hoidus edaspidi siiski nende lähedusse. Hiljem nägime seda „ristipoega", nagu kõik olid teda nüüd nimetama hakanud („Afanassi Nikolajevitš, ristipoeg on jälle külla tulnud..."), Tjulenje järve viiva sissekäigu juures, ja ta kadus jällegi niipea, kui tegime katset talle lähemale sõita. Teda nähti ka teistelt vaalapüügilaevadelt meie flotilli teekonnal Anadõri lahte, ka Anadõri lahes nähti teda. Kord märkasime Preobraženije lahe lähikonnas mitut küürakvaala. Kui olime vaaladele lähemale jõudnud, siis silmasime nende hulgas ka oma vana tuttavat — poolenisti ärarebitud seljaehtega ja triibuliseks pekstud seljaga küürakvaala. Lähenesime talle, tema aga ei teinud meist enam väljagi, vaid ujus otse risti meie laevakursile, umbes kahekümne meetri kaugusel meie laevast, s. o. kõige kindlamas laskekauguses! Seal ta siis tapetigi. Siin teile kujukas näide küürakvaalade heast mälust. Ta mäletas senikaua, kuni ta haav veritses ning valutas, kuid juba mõne aja möödudes, kui valu oli vaibunud, unustas kõik ära.

Me jõudsime otsusele, et kõigist vaalaliikidest on küürakvaalad vististi küll kõige muretumad. Väga sageli ujuvad nad randade läheduses, põikavad lahekestesse ja laguunidesse ega osuta tähelepanu laeva lähenemisele. Ja keda peaksidki nad kartma? Ainult mõõkvaal võib talle kallale tungida, kuid sedagi juhtub õige harva. Kui vahel tulebki ette, et näljased

mõõkvaalad, leidmata muud saaki, mõnele küürakvaalale kallale sööstavad, siis võib ju temagi neile vastata oma pikkade „käte" ja saba võimsate löökidega. Üldiselt aga küürakvaalad mõõkvaalu ei karda ega püüa endid nende eest kõrvale hoida. Me võisime korduvalt täheldada küürakvaalade äärmiselt ükskõikset suhtumist mõõkvaalade lähenemisse, kuigi nende küürakvaalade karjas leidus imetavaid emavaalu ühes poegadega. Tõsi küll, lipptähisega merele jäetud tapetud vaaladel rebisid mõõkvaalad sageli suust nende keele ja närisid rasva nende sabavarrelt, kuid seal oli neil tegemist ikkagi tapetud vaaladega.

Väga paljudel minu poolt läbivaadatud küürakvaaladel leidus vigastusi rinnauimedel ja vahel ka kõhul. Mõningatel juhtudel võis täheldada jälgi, mis sarnanesid haikala hammustusega. Kuid pidades silmas küürakvaalade harjumust läbida kitsaid väinu ning põigata madalaveelistesse lahekestesse ja laguunidesse, peetakse siiski tõenäolisemaks oletust, et need vigastused on neil saadud kokkupuutumisest veealuste kividega.

Nüüd aga jutustan sellest, missugustes vetes esineb küürakvaalu. Vaguvaallastest oli küürakvaal esimeseks vaalaks, kellele hakati jahti pidama juba ammu enne harpuunikahuri leiutamist. Võib olla, et neid oli kergem küttida just küürakvaalade harjumuse tõttu ujuda randade lähedusse. Tuleb märkida, et näiteks põhjapoolkeral sooritavad küürakvaalad oma hooajalisi migratsioone ehk rändeid (kevadel — põhja suunas ja sügisel — lõuna suunas) samuti randade läheduses, mis muidugi tegigi võimalikuks nende küttimise kõige primitiivsemate püügiriistadega. Üsna hiljuti näiteks tappis salk eskimo kütte Ueleni asulast Dežnjovi neemel minu enda nähes küürakvaala, tulistades teda kogupaukudega vintpüssidest, kusjuures too vaal ujus, ilma igasuguse liialduseta, kõigest viie meetri kaugusel rannast. Seepärast teataksegi küürakvaaladest rohkem kui teistest vaalaliikidest, seepärast ongi muutunud nii hõredaks nende loomade kunagised väga suured karjad, mis koosnesid vanasti tuhandetest isenditest. Me võime öelda, et nende vaalade bioloo-

gia, nende eluviisiga seotud harjumused, nende käitumine määrasidki juba ette ära nende tähelepanuväärsete loomade hävitamise.

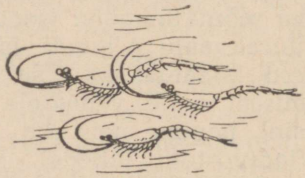
Vaikse ookeani põhjapoolses osas, muuhulgas ka meie Kamtšatka ja Tšuktšimaa ranniku läheduses, on neid vaalu käesoleval ajal säilinud üsna vähesel arvul. Tuhandepealised küürakvaalade karjad on jäljetult kadunud, järele on jäänud ainult mõnedkümned küürakvaalad. Peaaegu täielikult on need vaalad hävitatud Jaapani saarte piirkonnas, — praegu on seal küürakvaalad õige haruldaseks nähtuseks, seda enam, et jaapanlased hävitavad neid halastamatult paljunemiskohtades. Neile peetakse jahti ka Põhja-Ameerika ranniku juures, kuid sealgi esineb neid ainult väikeste gruppidena, harva mõnikümmend isendit ühes parves. Oleme näinud küürakvaalu Aleuudi ja Kuriili saarte vetes. Oleme neid kohanud ka Tšuktši ja Ohhoota meres (jahipidamisest neile vaaladele Beringi meres ma juba jutustasin), nägime neid ka Jaapani meres, Amuuri lahes Vladivostoki lähedal. Vaikse ookeani teisel poolel peetakse neile jahti Mehhiko ranniku juures — Kalifornia lahes, samuti Peruu ja Tšiili ranniku lähikonnas.

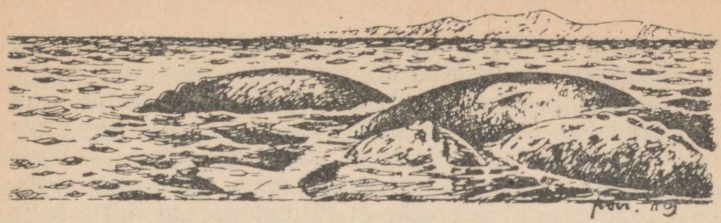
Veel kuni käesoleva ajani on säilinud tuhandepealisi küürakvaalade karju Antarktise vetes, — sinna lähevad nad toituma, talve veedavad aga Austraalia, Uus-Meremaa, Madagaskari, Prantsuse Kongo ja Lõuna-Aafrika ranniku juures, kus neid praegugi veel hävitatakse halastamatul viisil. Kõige häbiväärsem on siin just see asjaolu, et neid hävitatakse tuhandetena nende paljunemispaikades, küürakvaalade paljunemine toimub aga kummalgi poolkeral asetleidval talveperioodil.

Atlandi ookeani põhjapoolses osas võib praegusel ajal õige harva kohata küürakvaalu Norra, Islandi, Fär-saarte, Gröönimaa ja Newfoundlandi ranniku juures. Seal saadakse vaid üksikuid küürakvaalu.

Näiteks 1951. aastal püüti kogu maailmas ühtekokku 4307 küürakvaala, sealhulgas juba üksnes nende sigimiskohtades (troopilistes ja lähistroopilistes vetes) 2576; Antarktise vetes saadi 1634 küürakvaala. Ent

Vaikse ookeani põhjapoolses osas, kus omal ajal püüti sadu ja isegi tuhandeid küürakvaalu, saadi tolsamal aastal ainult 59 küürakvaala. Oma rännuteede suhtes on küürakvaalad kaunis püsikindlad ning neil on harjumus aeg-ajalt ühte ja samasse kohta tagasi pöörduda. On esinenud juhtumeid, kus küürakvaalade kehas on leitud käsiharpuune (millega neid oli tabatud, kuid nõnda, et nad kergesti haavatutena minema pääsesid) 18 aasta pärast, ja just tolles samas kohas, kus nende harpuunidega oli kunagi vaalu kütitud.

KAHETEISTKÜMNES PEATÜKK

Jahipidamine hallvaaladele. — Elavad „fossiilsed" vaalad. — Kuidas peetakse jahti hallvaaladele. — Kõige targem vaal. — Vanade harpuunijate jutustusi. — Hallvaalade kiindumus. — Tapja-vaal ja hallvaalad. — Miks hallvaaladel on halb iseloom. — Millest nad toituvad. — Vaalade lasteaed. — Mida nägime lahtedes Rubikoni neeme juures. — Kus võib kohata hallvaalu. — Nende käitumise iseärasustest.

Ühes augustiga olid lõpule jõudmas ka lühikese polaarsuve viimased päevad, ning meie flotill ruttas nüüd ära kasutama neid viimaseid ilusaid päevi jahipidamiseks Tšuktši meres. Seda merd me veel ei tundnud, ja võõramaalastest harpuunijad ennustasid üksmeelselt minu kavatsuse läbikukkumist, rääkisid, et mingeid vaalu me Tšuktši merest ei leia, et seal on palju jääd ja et isegi norralased oma „Komandorenil" ei suutnud Beringi väinast läbi murda. Nii kapten Dudnik, parteikollektiivi sekretär Nelga kui ka Dalmorzverpromi volinik Štšerbakov heidavad mulle aeg-ajalt tavalistest ärevamaid pilke. Nad kõik toetasid palavalt minu püüdlusi liikuda veelgi kaugemale põhja poole, kus pidime leidma häid püügivälju, milles ma olin päris kindel rea tunnuste põhjal. Ja nüüd me seisimegi Providenije lahes ning täiendasime oma magevee-varusid, kuid vaalapüügilaevadelt polnud ikka veel teateid rikkaliku saagi kohta. Lõpuks hilis-

õhtul, kui olin äsja tagasi saabunud meie kutrikese „Aleutikuga" sooritatud ringsõidult nimetatud lahte, kus ma panin tähele mingeid imelikke olendeid, kellest jutustan veidi hiljem, tuli minu juurde Pjotr Nelga ning küsis, kuidas on lood minu meeleoluga, mida ma seal nägin ja mida kavatsen nüüd ette võtta. Sain kohe aru, et sekretär ei tulnud sugugi mitte selle küsimiseks minu juurde, ja palusin teda kõik südame pealt ära rääkida.

„Senini pole veel ühtki vaala märgata olnud," ütles ta lõpuks, „tuleks luureretkele minna." Otsustasimegi, et lähen koos Zarvaga „Trudfrondil" luuresõidule, vaalade otsingule. Meie jutuajamine polnud veel lõppenud, kui meie juurde „sõudsid" kapten Dudnik ja minu ülikoolipõlve kaaslane Miša Štšerbakov, mõlemad nukras meeleolus. Selgus, et neidki erutas seesama asi. Jõudsime ühisele otsusele, et hakkame siiski põhjas püügivõimalusi otsima ega lase ajutiste ebaõnnestumiste pärast pead norgu. Kutsusime kohale ka Petja Zarva, kes on alati valmis sõitma uutesse paikadesse õnne katsuma.

Nüüd aga jutustan teile sellest, missuguseid imelikke olevusi me silmasime Providenije lahe sissekäigu juures. Sel ajal, kui me parajasti lahte sisse sõitsime, märkas tüürimees Dotsenko meie laevakursiga ühes suunas otse kalda all ujumas mingeid olendeid, kes võisid olla kas väikesed vaalad või siis väga suured delfiinid, kuid hõreda udu tõttu polnud seal õieti midagi näha. Niipea, kui olime ankrusse asunud, pöördusin kapteni vanemabi Zahharovi poole palvega, et ta laenaks mulle tunniks-paariks „Aleutiku", milleks saingi temalt, nagu alati, lahke nõusoleku. Liikudes tolle kalda all, nägime ühes kaldaõõnsuses, sügavusel, mis ei ületanud kahte-kolme meetritki, kolme seal askeldavat vaala. Ja kuigi ma ei olnud neid kuni selle päevani veel kunagi näinud, tundsin ma neis kohe ära kalifornia hallvaalad. Vaalade seljad paistsid sageli veest välja, ja sakid nende seljal ei jätnud nende liigilise kuuluvuse suhtes mingit kahtlust. Nende vaalade kohta olin ma palju lugenud, olin neist kuulnud ka vanadelt vaalapüüdjatelt, neist olid mulle jutusta-

nud ka Tšuktšimaa põliselanikud tšuktšid ja eskimod, kuid kõik need jutustused käisid mineviku kohta, sest juba väga ammu pole neid vaalu enam kohatud Ameerika ranniku läheduses ning püsis arvamus, et neid on säilinud vaid üksnes Korea rannikul ja Ohhoota meres. Omaaegne suurejooneline jahipidamine neile vaaladele, mis leidis aset Kalifornia poolsaare lääneranniku lahtedes ja Kalifornia lahes, hävitas (ameerika uurijate andmete kohaselt) täielikult hallvaalade karjad, kes kunagi elutsesid Ameerika vetes.

Seda vaala nimetatakse „kuradikalaks". Nii nimetavad teda ameerika, mehhiko ja norra vaalapüüdjad; samuti nimetavad teda ka jaapani vaalapüüdjad. Meie kütid (tšuktšid näiteks) nimetavad teda „kentaen-uiiut", mis tähendab väga vihast või väga kardetavat vaala (seda nimetust on mulle tõlgitud nii üht kui ka teist moodi). Vaalapüüdjad-eskimod, kes tunnevad samuti hästi selle vaala harjumusi, nimetavad teda „anhotak", viidates selle nimetusega hallvaala raevukale iseloomule. Need nimetused omistasid hallvaalale möödunud sajandi lõpul tegutsenud vaalapüüdjad, kes küttisid hallvaalu võrdlemisi primitiivsete püügiriistadega — käsiharpuunidega, võrkudega, sõudepaatidel kasutatavate püssidega, sõites vaalajahile sõudepaatidel või süstadel. Nendele vaaladele jahti pidades hukkus üsna palju julgeid vaalapüüdjaid, aga kui palju vaalapüügipaate peksti puruks nii Kalifornia lahe ja Korea ranniku soojaveelistes laguunides kui ka Tšuktšimaa ranniku udustes lahesoppides ja laguunides!

Seda vaala nimetavad kõik vaalapüüdjad juba ammust ajast üksmeelselt kõige targemaks kõigist vaaladest. Siiski, arukuse poolest võiks vahest küürakvaalgi temaga edukalt võistelda, kuid vaieldamatu on igatahes see tõsiasi, et teaduse seisukohalt pakub ta suurt huvi. Oma koljule omaste paljude primitiivsuse tunnuste poolest seisab ta üsna lähedal tertsiaarajastust (pilotseenist) tuntud fossiilsetele vaaladele. Ühtlasi võib teda nimetada üleminekuvormiks päris- ehk silevaallaste ja vaguvaallaste vahel, kusjuures eriti huvitav on siin see asjaolu, et neid „elavaid fossiilseid"

vaalu esineb nüüd ainult Vaikse ookeani põhjapoolses osas, ja sealgi on nad juba välja suremas.

Asjaolu, et me kohtasime hallvaalu Providenije lahes, näitab seda, et meie tšuktši küttide jutud nende vaalade sagedasest esinemisest Beringi väinas ja Tšuktši meres vastavad tõele. Nad aga jutustasid meile mitte üksnes hallvaaladest, vaid ka finnvaaladest, küürakvaaladest ja isegi grööni vaaladest. Toitorganismide fauna madalaveelises Beringi väinas on nii oma liigilise mitmekesisuse kui ka kvantiteedi poolest väga rikkalik ning koosneb paljudest, vaalade poolt armastatud vähilistest ja limustest. See kõik kõneles selle poolt, et vaalad peaksid külastama neid piirkondi, seda enam, et seal pole organiseeritud püüki hallvaaladele ja et keegi neid seal ei tülita.

Ja nüüd olemegi Tšuktši meres ning meie ootused on täitunud: jääpanku ei ole, vaalu leidub aga rohkesti, ja meie võõramaiste õpetajate-harpuunijate suureks hämmelduseks käib meil siin juba neljandat päeva edukas vaalajaht. Hallvaalu pole veel näha olnud.

Kuid 3. septembril ilmusid nähtavale ka hallvaalad, kes olid kusagilt loodest siia ujunud. Harpuunijad ei tahtnud neile jahti pidada; ütlesid, et nendest on vähe tulu, et leidub palju teisi, suuremaid vaalu. Hallvaalad ujusid suure karjana, kuhu võis kuuluda umbes kakssada isendit. Nende viie- kuni seitsmepealisi gruppe nägime päris ranna juures. Mul oli tarvis uurida hallvaalu. Juba palju aastaid on neile jahti peetud, kuid mitte keegi ei tea veel, millest hallvaalad toituvad, nagu ei teata ka mõningaid teisi nende vaalade kehaehitusse ja bioloogiasse puutuvaid iseärasusi. Olnuksid meil tollal omad harpuunijad, siis poleks me tarvitsenud nendega nii pikalt seletama hakata, oleksime kohe mõned kätte saanud, ja asi sellega. Siin aga oli tarvis osata neile meestele õigesti läheneda. Ja me kapten Zarvaga alustasime „lähenemist". Astusin telefoniühendusse „Entusiasti" kapteni Stankoviga (meil on alatine telefoniside, muidugi mõista raadiotelefoni abil, nii vaalapüügilaevade eneste vahel kui ka „Aleuudiga") ning jutustasin talle, milles asi sei-

sab, tema aga kutsus telefoni juurde harpuunija Krauli, kellelt ma siis küsisingi, et kas ikka vastab tõele see jutt, et jahipidamine „hallidele" on väga raske, et see eeldab suuri kogemusi ja nende vaalade harjumuste õige põhjalikku tundmist. Mina aga teadsin, et kuni tänase päevani polnud temagi hallvaala kordagi näinud, sest Vaikse ookeani põhjapoolses osas ei olnud ta veel kunagi küttinud. Rääkisime veel nii ühest kui teisest, kuni järsku silmasin, et „Entusiast" ongi juba „hallide" suunas teele asunud. Pärast seda võtsime käsile ka Carlseni: ennäe Krauli, peab „hallidele" jahti, on siis tõesti nii raske kasvõi ainsatki neist vaalatrossi otsa haakida!

Siinkohal tuleb silmas pidada, et meie töötasutariifi järgi — harpuunijaile makstakse aga tasu tapetud vaalade arvu järgi — on hallvaalad arvatud „ülejäänud väikeste vaalade" hulka ning hinnatud väga madalalt.

Kuid Carlsen andiski juba käsu hallvaalade karjale lähemale tüürida. Ilmse kahjusaamise peale läksid seekord välja meie harpuunijad ja laevade meeskonnad, ja seda üksnes „teaduse pärast". Suure südamesoojuse ja tänutundega meenutan ma igakord oma seltsimehi kaugete meresõitude päevilt, kes ükskõik missuguse ilmaga ja mistahes kellaajal mind alati ning kõiges meelsasti abistasid, tehes seda alati täiesti omakasupüüdmatult.

Olime parajasti lähenemas rannale, kus sel momendil viibisid hallvaalad, kui saime „Entusiastilt" teate, et neil ongi juba „hall" harpuuni otsas ja nad teevad nüüd ettevalmistusi tema lõplikuks surmamiseks. Kuid ka meie laev oli selleks ajaks vaaladele õige lähedale jõudnud, vaalad ise aga olid peaaegu kaldale roninud, lobistasid seal merikapsa tihnikutes, ja pootsman Haugen kutsus mind masti otsa vaatluskorvi, et saaksin sealt paremini näha hallvaalade kõiki liigutusi. Viie minuti pärast olimegi juba vaalagruppide keskel. Nad purskasid välja üsna madalaid (mitte üle kolme meetri) fontääne, arvult kaks-kolm, kuid mõnikord ka neli kuni kuus fontääni, 6—8-sekundiliste vaheaegadega iga kahe niisuguse fontääni vahel. Pärast seda sukel-

dusid nad uuesti 6—8 minutiks vee alla. Zarva ja mina, mõlemad sekundimõõtjaga varustatult, jälgisime vaalade käitumist ning teatasime teineteisele saadud vaatlustulemustest.

Carlsen ei kiirustanud, sest ta mõistis väga hästi, et ka need tähelepanekud on mulle vajalikud. Vaalad, kes asusid rannast kaugemal, sügavuse kohal, näitasid sukeldumisel sabauimesagaraid, samuti nagu küürakvaaladki, kuid siiski mõnevõrra erineval viisil, sest nad näitasid seejuures ka tunduvat osa oma sabavarrest. Vahepealsete õhusõõmude sissehingamise momentidel tõid nad veest nähtavale ainult õige väikese osa oma seljast, mistõttu nende tabamine harpuunikahurist oli tõepoolest küllaltki raske. Kuid nad ujusid väga aeglaselt, märksa aeglasemalt kui küürakvaalad, finnvaaladest juba rääkimata.

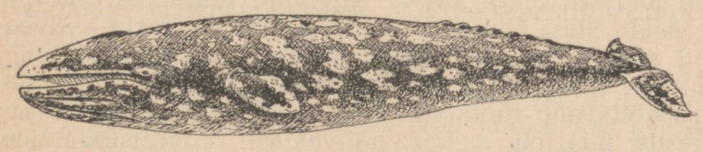
Mõningate vaalade fontäänid köitsid erilist tähelepanu: üldiselt olid kõik fontäänid ühejoalised; nad tõusid õhku oma ülaosas veidi laieneva, mitte jämeda vertikaalse sambana, kuid mõned vaalad paiskasid välja laialihargnevaid, kahejoalisi fontääne! Mul tekkis juba mõte, et vast on tegemist grööni vaaladega, kuid peagi selgus, et ka need olid hallvaalad, kuid nähtavasti kõige suuremad eksemplarid. Vaalad, kes ujusid päris ranna läheduses, purskasid õhku ühe või kaks fontääni, need vaalad aga, kes viibisid sügavuste kohal, paiskasid välja kuni kuus purskejuga; seejuures näitasid need vaalad oma sabauimesagaraid. Nende vaalade välimus mõjus meile kuidagi võõrastavalt, ebatavalisena: neil puudub ju seljauim, kuna aga sabaosas (õigemini sabavarrel) esinevad „sakid" (mõhnad või köbrud), mis on küll üsna madalad ning ainult lähedalt märgatavad.

Siis järsku kerkis otse meie laevanina alt veepinnale mitu hallvaala ja Carlsen muutus korraga liikumatuks, hakates sihtima. Pean tunnistama, et seekord ma pettusin — vaal tapeti otsekohe, juba esimese harpuuniga.

„Tapsin neid sageli Kuriili saarteaheliku ja Korea ranniku läheduses," tähendas Carlsen ning hakkas jällegi askeldama oma kahuri juures.

„See on rasvane vaal, ta ei upu," tähendas Zarva. Tal olekski üsna raske neis paikades lahjaks jääda: lasksin korduvalt planktonivõrgu vee alla, ja selle saak ei tahtnud mul klaasi ära mahtuda; kui aga lasksin ta põhjale lähemale ja vedasin teda veidi aega, siis täitus ta poolenisti väikeste planktonivähikestega ja limustega ning ka sügavamates veekihtides elavate suuremate organismidega.

Silmitsesime huviga tapetud hallvaala. Õieti öeldes ta polnudki oma värvuselt hall, — pigemini nimetak-

Hallvaal.

sin teda mustaks. Ta oli peaaegu üleni kaetud väänеljalaliste vähikeste lubikodade massiga, kes sarnanesid mõnevõrra nende kroonvähkidega, keda leidsime küürakvaaladel, kuid hallvaalade kehal, kus neid esines tihedamalt koos ja tunduvalt suuremal hulgal, olid nende vähikeste kojad peaaegu täiesti rasvasse sööbinud. Nuivähkidest „narmaid" aga neil lubikojakestel ei olnud. Seevastu vaalaväive leidus siin tohutu suurel hulgal. Vaala kõhualune oli sile, ilma vagude ja voltideta, ning ainult tema kõri kohal paistis neli väikest kurdu või vaokest. Tema keha kattis suur hulk sõõrjaid ja poolkuu-kujulisi valgeid laike, — need olid tõenäoliselt vähikeste kodade jäljed. Vaalakerel leidus palju lõikehaavu, kriime ja muid haavakesi. Lausa hämmastav, kuid mõnest haavast immitses mäda! Ja igas haavakeses oli määratu suur hulk vaalaväive. Pole midagi imestada, et tal on nii halb iseloom.

Sel päeval saime veel kaks finnvaala, misjärel siirdusime oma baasi juurde. Õhtul aga, nagu tavaliselt, vestlesime oma mälestustest, rääkisime hallvaaladest,

nende käitumise iseärasustest, meenutasime nii läbielatut kui ka läbiloetut.

Talveperioodiks kogunevad hallvaalad suurel arvul (kunagi koosnesid nende karjad tuhandetest isenditest) Lõuna-Korea ja Kalifornia (Kalifornia lahes) kinnistesse lahekestesse ja laguunidesse. Neid on kaks põhikarja, kellel on omad täpselt kindlakskujunenud levimispiirkonnad: üks neist (korea kari) veedab talve Korea ja Hiina ranniku juures, teine aga (ameerika kari) talvitab Kalifornia poolsaare ranniku vetes, samanimelises lahes. Suveks siirduvad korea karja hallvaalad Jaapani mere kaudu Sahhalini idaranniku juurde ja sealt edasi Ohhoota merre, ameerika karja hallvaalad aga Beringi ja Tšuktši merre. Oma rändeid (migratsioone) sooritavad nad tavaliselt ranniku läheduses, mis hõlbustab tunduvalt nende küttimist. Just see iseärasus, mis on omane hallvaalade migratsioonidele, võimaldaski rannikuäärsetel indiaanlaste, aleuutide ja eskimote suguharudel, aga samuti ka korealastel ja jaapanlastel, juba enne eurooplaste tulekut küttida neid vaalu kõige algelisemate püügiriistadega. Uute püügiriistade tarvituselevõtmisega hävitati hallvaalad lühikese aja jooksul, kusjuures uute püügiriistade all me mõistame antud juhul vaalapüügipaati, granaadiga varustatud käsiharpuuni ja püsskahurit paadist tulistamiseks.

Talvekuude kestel põikavad emavaalad mõnda vaiksesse rannaäärsesse laguuni, kus sünnitavad oma ainsa poja, kuna isavaalad viibivad sel ajal vastava laguuni sissekäigu juures. Rannast kaugele nad ei uju, nii et avamerel võib neid kohata ainult harukordadel. Tihti läbivad nad otse ranna juures kasvavaid merikapsa- ja meriheinatihnikuid, nagu me täheldasime seda Tšuktši poolsaarel asetseva Ueleni asula piirkonnas.

Endistel aegadel peeti hallvaaladele jahti spetsiaalsetelt vaalapüügipaatidelt, ning siis juhtus õige sageli, et haavatud vaalad tungisid paatidele kallale ja purustasid need, kusjuures teinekord hukkus ka inimesi. Just seepärast nimetataksegi seda vaala „kuradikalaks". Vaalapüügilaevade ilmumine kiirendas veelgi hallvaalade hävitamise tempot, — käis ju niisuguse

laeva purustamine või uputamine vaaladelegi üle jõu, ning vaalapüük muutus siitpeale täiesti ohutuks.

Kalifornia lahe vaiksetes soppides on tihti tähelda-tud, et hallvaalad hüppavad peaaegu täiesti veest välja, tuues nähtavale suurema osa oma hiiglasuurest kehast, ning langevad siis enda ümber vett vahule ajades just nagu kogemata küliti vette tagasi. Vana-aegsetes kirjeldustes, mis käsitlevad vaalapüüki Kali-fornia laguunides, on märgitud sedagi, kuidas need vaalad teinekord tuulevaikse ilmaga lebasid terve tund või isegi kauem täiesti liikumatult veepinnal, mida siis kasutasidki vaalapüüdjad, kes neile oma vaalapüügi-purjepaatidel tasa ning märkamatult juurde hiilisid.

Senikaua, kui jutustame oma mälestusi, on laev juba möödunud Dežnjovi neemest ning liigub tugeva hoovusega võideldes Dežnjovi lahe poole, kus seisab meie „Aleuut". Ma ootan kärsitusega, millal mul ava-neb võimalus uurida nende vaalade sisikonda, — kõigi uurijate kõigis seda küsimust puudutavais teaduslikes töödes on ju kuni käesoleva ajani öeldud, et hallvaala toidu liigiline koostis on alles teadmata, sest Kalifor-nia ja Korea lahtedes need vaalad ei toitu, kuna aga kaugemal põhjas pole neid veel keegi uurinud. Kää-naku tagant tulevadki juba nähtavale „Aleuudi" tuled. Meie edasiliikumine on aeglane, sest lohistame nelja puksiirivõetud vaalakeret. Kapten Zarva istub ruhvis ning täidab tänase päeva jooksul tapetud vaalade „pas-sideks" kujunevaid blankette. Me kuulemegi juba „Aleuudi" rohkearvuliste vintside mürinat. Seal on täie hooga käimas vaalakerede tükeldamine.

Kostab „aeglast käiku" tähendav mehhaanilise tele-graafi signaalkell, ja me tõukamegi juba pehmelt vaalakehadega vastu „Aleuudi" parrast, sest vaala-kered täidavad suurepäraselt fendrite ülesannet.

Minu palve kohaselt vinnatakse hallvaalade kered lekile „väljaspool järjekorda". Kõik ümbritsevad neid uudishimulikult, — meie püügipraktikas on need ju esimesed, kuid meil teatakse neist, sest oma loengutes olen jutustanud ka hallvaaladest, samuti ka sellest, et kohtame neid Beringi väinas, aga võib-olla koguni

Anadõri lahes, kui mitte sealt veelgi kaugemal lõunas. Meie oletus selle kohta, et need vaalad toituvad veesügavuses elavatest vähilistest, osutus õigeks, kuid üks asi on ikkagi oletada ja hoopis teine asi tegelikult veenduda selle oletuse õigsuses. Niisiis on nüüd veel ühe väikese mõistatuse suhtes selgusele jõutud. Avastus ise pole ju kuigi suur, kuid siiski valmistab ta meile rõõmu, — me tegime esimestena kindlaks, millest toituvad need huvitavad loomad ning laiendasime oma teadmisi ka ses suhtes, kus veedavad nad suvekuud. Huvitav on seegi asjaolu, et neid vaalu peeti hävitatuks, nüüd aga on selgunud, et hallvaalade üldkari on vahepeal taastunud, võib-olla küll mitte just endise ulatuseni, kuid meil õnnestus siiski näha tunduvalt rohkem kui sada hallvaala ainult ühes karjas, nende karjade arv aga ei piirdu muidugi üheainsa ega ka mitte kahe karjaga.

Möödus tükk aega, enne kui sain jälle osa võtta jahipidamisest hallvaaladele. Küttisime selgi korral juba tuttavates paikades, Beringi väinas, Metšigmeni lahekese lähedal. Oli augustikuu lõpp. Liikusime lõunasse, Arakamtšetšeni saare poole. Vaatlesime kõrgeid koonusekujulisi sopkasid, milledele on antud Dumas' kuulsa romaani kangelaste nimed — Athos, Porthos ja Aramis, kui järsku märkasime mitut ranna lähedal õhku paiskuvat vaalafontääni. Hakkasime lähenema neile vaaladele. Selgus, et seal oli grupp hallvaalu. Kuid nad olid väga valvsad ja ettevaatlikud. Vaevalt olime jõudnud neile lähemale sõita, kui nad kõik suundusid järsku ranna poole, otsekui alludes mingisugusele meile kuuldamatule käsklusele.

Seesugust vaalade käitumist võisime täheldada juba varemaltki teiste vaalade küttimisel, kuid nii üksmeelset pagemist polnud me seniajani veel näinud. Hakkasime siis meiegi rannale lähemale sõitma. Pjotr Andrejevitš Zarva on praegu vaalapüügilaeva ainuõiguslik komandör: ta on kapten-harpuunija. Ilm on võrdlemisi vaikne. Vaatluskorvist on kogu silmapiir hästi nähtav; hästi on sealt võimalik näha ka seda, mis sünnib laeva läheduses. Täna paistab päike, ja seetõttu on vesi nüüd rohekas-türkiissinine ning läbipaistev, aga mitte

tinahall, nagu tavaliselt. Järsku märkasime kaht suurt varju, mis ujusid veel võrdlemisi sügaval, ning teatasime sellest Zarvale. Ent varjud — need olid kaks suurt hallvaala — tõusid üsna veepinna lähedale ning, paiskamata välja tavalist purskejuga, sukeldusid uuesti vette. Meile selgus, et vanade hallvaalade käitumist on õigesti kirjeldatud, selles aga, et need vaalad olid päris vanad isendid, polnud meil enam kahtlust: nad olid väga suured, nähtavasti muidugi emavaalad, sest hallvaaladel on emased isastest märksa suuremad. Kuid need vaalad polnud mitte ainult vanad emavaalad, vaid ühtlasi ka „vanad kalad", kellel oli juba kogemusi kunagistest kokkupuutumistest vaalapüüdjatega — nad ju sukeldusid, uuendamata oma õhutagavara, ning eemaldusid meist, nägime seda selgesti, siksakiliselt ujudes! Kogu meie senise vaalapüügipraktika jooksul polnud selliselt käitunud veel ükski vaal. Ent me jätkasime vaalade jälitamist, järgnedes neile tollesama siksakilise kursiga ning liikudes kõige tasasemal käigul, sest ka vaalad ujusid aeglaselt. Vaalad hakkasid taas veepinnale lähenema ning Zarva võttis meilt saadud signaali järgi veel kord sisse laskeasendi, kuid ka seekord kadusid vaalad fontääni välja laskmata vee alla ning suundusid ranna poole, nii et me ei saanud neile järgneda.

Peaaegu neli tundi jälitasime neid kaht suurt vaala, kuid nad ujusid iga kord ära madalasse vette, kuhu me ei riskinud neile järgneda. Kord oli siiski säärane moment, et meie ees ujuv vaal laskis välja oma esimese fontääni (vee all aga viibisid nad umbes viis minutit), kuid sukeldus siis otsekohe vette tagasi, kuna aga teine vaal ei lasknud välja ühtegi fontääni, — ning nad ujusid meie eest jällegi ära, liikudes ka nüüd ikka siksakiliselt, aga mitte sirgjooneliselt.

Lõpuks pidimegi jätma selle ettevaatliku vaalapaari sinnapaika ning asuma teiste hallvaalade küttimisele, kelle fontääne oli näha kord siin, kord seal. Ikkagi trumpasid meid oma kavalusega üle nood vanad hallvaalad, aga sinna polnud midagi parata; kaotasime vaid asjatult palju kallist püügiaega. Nii nagu alati säärastel puhkudel, on Pjotr Andrejevitš nüüdki tub-

listi erutatud, — ta on üldse väga ekspansiivne ning keevavereline.

Siis aga naeratas meile jahiõnn: kui olime parajasti vaaladele lähenemas, kerkis umbes paarikümne meetri kaugusel meist otse vööri ees veepinnale mitu hallvaala, ning Pjotr Andrejevitš kihutas n. ö. käigu pealt oma harpuuni kõige suuremasse vaalasse. Vaalakeres kumedalt lõhkenud granaat tegi oma töö, ja vaalakere pöördus aeglaselt kummuli. Selgus, et see oli suur emavaal. Kuid järsku ta võpatas, pööras enese veel kord ringi ning hakkas eemale ujuma.

Vaal oli raskesti haavatud, — ta purskas välja veriseid fontääne. Ja siin me nägimegi unustamatut vaatepilti. Surmavalt haavatud emavaalale lähenes kolm väiksemat vaala, kes hakkasid toetama haavatu keha, seda oma peamüksudega alatasa ülespoole tõugates. Kiiresti laadisime kahuri: otsustasime tekkinud olukorda ära kasutades tappa veel ühe vaala. Zarva tulistaski teise vaala pihta ning tappis ta koha peal. Aga kaks ülejäänud vaala toetasid endiselt haavatud emavaala. Tapetu osutus isavaalaks. Me teadsime, et hallvaalade isaloomad saadavad tihtipeale mõnd emavaala ja et isavaalade kiindumus temasse viib neid sageli eneseohverdamiseni. Nüüd veendusime selles oma silmaga. Kahur laeti taas ning Pjotr Andrejevitš tappis järgmise vaala, samuti isalooma. Haavatud emavaal tiriti baki lähedale, nii et võisime hästi näha ellujäänud isavaala käitumist. Kuid see viimane vaal, keda riivasime vaalatrossiga, ujus siiski ära kaugemale ning kadus, sukeldudes vee alla.

Niisiis kaks isast hallvaala, päästes emavaala, tõid siin tema eest ohvriks oma elu. Seda hallvaalade isaloomade käitumise iseärasust kasutasimegi edaspidi vaalade küttimisel. Kuid mitte kordagi ei näinud me, et ka mõni emavaal oleks katsunud päästa haavatud isavaala...

...Suvi oli juba lõppemas. Jõudis kätte sügiseste tormide aeg. Jahipidamine Beringi väinas muutus raskeks — sinna kandus ujuvaid jääpanku. Ka Anadõri lahes polnud püügioluд sugugi paremad. Viimane söe punkerdamine Preobraženije lahes, — ja me alusta-

megi sõitu üle Anadõri lahe. Viibin „Trudfrondil". Otsustasime selle sõidu ajal hoiduda ranna lähedusse, sest märkasime siinsetes lahekestes ja laguunides (Navarini neeme piirkonnas ja sealt lõuna pool) suurel hulgal hallvaalu. Ületasime sel aastaajal tormise Anadõri lahe, Navarini neeme taga aga sattusime järsku tuulevaikuse piirkonda. Tõsi küll, siin on ummiklainetus, mis mõnikord on üsna tugev, kuid pole ulguvat ning kõledat tuult, ja mõnikord näeb siin rebenenud pilvede tagant isegi päikest. Rand on süngevõitu, — paljad kaljud, suur hulk linde, mitte ühtegi inimest, kuigi kusagil siin peab toimuma töönduspüük. Me sõidame küll ranna läheduses, kuid mitte just liiga lähedal — siinne rannajoon on kaartidel märgitud punktiiriga, viimane asjaolu näitab aga seda, et vee sügavused on siin alles läbi uurimata. Uurin tähelepanelikult kiikriga silmapiiri ja rannatsooni. Merepoolne horisont on puhas, ainult üksikud kajakad elustavad seal sünget merd, kuid päris ranna lähedal paistab nagu midagi olevat. Jään teraselt silmitsema. Näib, nagu paiskuks õhku vaalafontääne, kuid nii ranna lähedal võib neid sageli ära vahetada rahude juures esineva lainemurruga, eriti veel siis, kui seal leidub üksikuid, üsna veepinna ligi ulatuvaid karisid.

Läheneme kõige aeglasemal käigul rannale. Zarva vahib ärevusega vette, käsib põhjaloodi sisse visata, kuid sügavus on ikka veel väga suur, nii et lood ei ulatugi põhja. Näemegi juba päris selgesti, et seal on nii kohulaineid kui ka fontääne, isegi õige palju fontääne. Muidugi on need hallvaalad. Kes veel vaaladest riskiks nii ranna lähedusse ujuda, vahest ainult küürakvaalad? Kuid meie püügivetes võib küürakvaalu nende omapärase sukeldumisviisi järgi otsekohe ära tunda. Sõidame veelgi lähemale. Seljauime puudumine veenab meid selles, et need on tõepoolest hallvaalad, keda on siin pealegi suurel hulgal.

Meile aga on need vaalad kättesaamatud — ligemale me enam sõita ei saa, sest veealused karid on juba ähvardavas läheduses. Läbi kiikri näen selgesti, kuidas vaalad meie eest mööda ujuvad ning kaovad siis kusagile kaljude vahele. Aga äkki on siingi...

Tahtmatult meenub Kalifornia laht oma soojaveeliste laguunidega. Kuid see siin on ikkagi Põhjala, — siin on külm ja kõle, vähe päikest ja palju udu. Jah, ent see-eest leidub siin palju toitu, kuna aga Kalifornia soojades laguunides annab end tunda toidupuudus. Räägin oma oletustest Pjotr Andrejevitšile. Too süttib kohe põlema: muidugi mõista, seda asja me niiviisi jätta ei või, tuleb tingimata välja selgitada, kuhu siirduvad nood kaljulõhedesse põiganud vaalad. Mootorpaat vette lasta! On kerge öelda — mootorpaat vette lasta, kuid selle allalaskmine ise polegi nii lihtne. Tuleb tükk aega jännata, enne kui saame ta lõpuks vette. Petja meiega kaasa sõita ei saa — ta on laeva kapten! Ta ei tohi lahkuda laevalt sellises kohas, kus varitseb palju ohte. Motorist käivitab ruttu mootori, kaks madrust, Pavlov ja Kuznetsov, võtavad vaimustatult osa meie ekspeditsioonist, ja me sõidamegi vaalade „jälil" otse kohulainete suunas. Ilmub nähtavale mitu mõõkvaalade teravat seljauime. Näib, et need kiskjad ongi hallvaalad säärastesse kitsustesse ajanud, kuhu neil endil pole julgust järele ujuda, ja patrullivad nüüd nende kaljulõhede lähikonnas. Me kõik vihkame mõõkvaalu (neist jutustan ma hiljem), mistõttu kõigil neil puhkudel, kui kusagil meie läheduses tuleb nähtavale hiiglakõrge sirbikujuline seljauim, me tulistame nende pihta padruneid säästmata, kusjuures tihti laseme neid ka suurekaliibrilistest vintpüssidest. Kergesti haavatud või vähemalt kohkunud kiskjad ujuvad kaugemale, ja me läheneme rannale, mille vastu pekslevad kohisedes murdlained. Sõidame mitte just väga ranna läheduses, et lained meid kaasa ei haaraks, kuid märkame siiski ühes-kahes kohas laguuni viivat sissekäiku, — seal on hoopis teist laadi lainetus ega ole ka kõrgele üles paiskuvaid murdlaineid. Pootshaak käes seisan paadininas ning uurin teraselt neid kaljulõhesid: tõsi jah, siin on olemas läbikäik, ja pealegi veel võrdlemisi lai läbikäik. Keerame paadinina sinnapoole ning hakkame ettevaatlikult lähenema. Liigume piki rahude rodu, millede vastu pekslevad lained, siis aga silmame päris tuulevaikset kohta, kus lained on üsna väikesed ja kus pole ka vahtu, — järelikult ei peaks

olema ka veealuseid kive, kuigi praegu on mõõna-aeg ning rannaäärne vesi üsna madal.

Meie ees avaneb võrdlemisi lai, edelasse kulgev laguun, mida ümbritsevad püstloodselt allalangevad kaljud tohutu paljude lindudega. Linde on siin kõikjal: rannal, kaljudel ja isegi... vaalade selgadel! Ja mitte ainult nende selgadel, vaid ka külgedel, sest kaks, koguni kolm, siiski, ei — tunduvalt rohkem vaalu lebab madalas vees, ja linnud muudkui jalutavad ringi vaalakehadel. Laguunis aga näeme kümneid vaalafontääne. See järsku avanenud vaatepilt paneb meid nagu jahmatama, kuid meie motoristil jätkub siiski taipu paadimootorit välja lülitada. Nüüd kuuleme ainult lindude karjeid ja vaalade turtsumist.

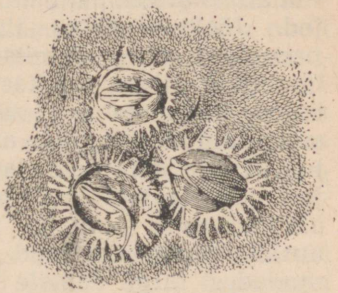
Tasakesi õõtsub mootorpaat väikestel lainetel, ja me triivime madaliku poole, kuhu vaalad on nüüd takerduma jäänud. Vett on seal kõigest meetri-poolteise sügavuselt, kuid see-eest on seal palju kive. Tõukame paati pootshaagiga ja aerudega, kuid jääme siis jällegi paigale toppama. Udutab peenikest vihma — taevas muutub süngeks, kaljude taustal ilmuvad nähtavale pilvesagaraid meenutavad udulaigud, kuid meie ei märkagi seda. Vaalad lebavad liikumatult paigal, kuid hingamisel purskavad regulaarselt välja fontääne, harva liigutavad endid — nähtavasti pole see olemine kividel kuigi mugav. Kajakad aga, me näeme kolme kuni viie meetri kauguselt, patseerivad vaalade kehadel, nokkides parasiitide lubikodasid ja haarates osavasti noka vahele vaalaväive. Me ei märganudki, kui kaua me seal liikumatult paigal seisime, vaadeldes seda elu, mis avanes siin meile oma ürgses, primitiivses lihtsuses: ka aastatuhandeid tagasi põikas ju nendesse samadesse laguunidesse vaalu — meie praeguste vaalade esivanemaid —, ja võib-olla, et siis vahtisid neid täpselt samuti mõned ürgaegsed kütid. Siiski ei, mitte just täpselt samuti! See tähendas ju neile kindlat saaki, millest sõltus nende olemasolu, kogu algelise kollektiivi kindlustamine paljudeks kuudeks vajaliku liha- ja rasvatagavaraga. Tõsi küll, ka meie oleme vaalade küttijad, kuid praegu ei mõtle me sellele üldse. Kerge tuul kannab meid edasi laguuni.

Otse meie kõrval kerkivad veest välja hallvaalade kehad, — nad on täiesti rahulikud ega pööra meile mingit tähelepanu. Aga kui palju on siin väikesi vaalu, päris vaalapoegi. Suuri vaalu peaaegu polegi näha. See on nagu lasteaed!

Meil on mootorpaadis põhjavõrk ehk nn. dredž. Heidame selle vette ning veame mootorit käivitamata meetrit viis edasi. Dredžis on tohutu palju vee põhjakihtides elutsevaid üsna suuri vähilisi, mitu veerkivi ja veidi mudast liiva. Aga kui suurel hulgal leidub siin kirpvähilisi! Just neid vähikesi olemegi leidnud Anadõri lahes, Beringi väinas ja ka Tšuktši meres püütud hallvaalade sisikonnas. Laguuni suubub õige palju koski ja ojakesi. Maitsen siinset vett, see on peaaegu mage. Tahtmatult köidab minu tähelepanu asjaolu, et paljud neist vaaladest, kes viibivad siinsamas meie kõrval (ma ulatuksin päris tihti pootshaagiga puudutama mõne meist mööda ujuva vaala selga), on täiesti puhta seljaga, kus pole näha ei lubikojakesi ega ka vaalaväive. See on vahest kajakate töö, kuid võib tähendada ka midagi muud. Aga mida?

Otse meie kõrval pistis enese (just pistis, aga ei hüpanud) peaaegu täiesti veest välja väike vaal. Kuigi see kestis ainult kaks-kolm sekundit, jõudsin ma siiski märgata, et ta oli täiesti vaba vääneljalaliste vähkide lubikodadest, kes tavaliselt parasiteerivad nendel vaaladel. Ma juba kirjeldasin, et need vähikeste kojad katavad mingi soomusrüü taoliselt iga hallvaala kogu pead (või vähemalt suuremat osa sellest), sageli ka tema selga, alalõuga ja sabauimesagaraid. Kuid sellel vaalal, nagu ka teisel hallvaalal, kes oli enese meie läheduses veest välja nihutanud, polnud märgata seda „soomusrüüd". Kas see ei olene magedast veest? Paljud mereorganismid ei talu ju üldse magedat vett. Võib-olla võtavad vaalad siin „tervisvete-vanne", mis vabastavadki neid parasiitidest? Muidugi, räägin seda poolnaljatades. Aga kui olin kontrollinud neid oma oletusi parasiitide hukkumise põhjuste suhtes magedas vees, siis selgus tõsiasi, et kõik vaalanugilised — nii kroonvähid kui ka vaalaväivid — hukkusid poole kuni ühe minuti jooksul

pärast nende paigutamist magedasse vette. Ent- lahesoppides ja laguunides on poolmage vesi (nn. riimvesi), sageli koguni päris mage vesi, nii et vaalad vabanesid seal tõepoolest täiel määral neid seniajani piinanud parasiitidest: ükski neist nugilistest ei jäänud ellu, nende lubikojad aga langesid mõne aja möödumisel naha seest välja, misjärel vaala nahale jäid ainult mitmesuguse kujuga armid. Hallvaalad kannatavad parasiitide tegevuse läbi rohkem kui teised vaalad, kuid see-eest on neil olemas ka kõige radikaalsem vahend, mis võimaldab neil vabaneda nimetatud parasiitidest — riimvesi ja mage vesi.

Nugilised kroonvähid hallvaala nahal.

Selles „lasteaias" loendasime üle kuuekümne vaala. Lasteaiaks aga, meenutan siinkohal, nimetasime selle laguuni just seetõttu, et suurem osa seal ujunud vaaladest olid väga väikeste mõõtmetega.

Kuid me otsustasime ka neid isiklikke tähelepanekuid praktiliselt kontrollida. Kui olime jutustanud oma „avastustest" Petja Zarvale, lõid tal silmad särama, ja ta tähendas masinlikult: „Ei või olla!" Aga enne seda tuli meil veel laguunist väljuda ja vaalapüügilaevale tagasi pöörduda. Parajasti algas tõus, ning madalikule takerduma jäänud vaalad hakkasid aegamisi oma vangistusest vabanema. Me nägime, et vaalad polnud seeläbi üldse kannatada saanud, sest nad hakkasid siinsamas kohe sukelduma ning toituma, kui otsustada nende regulaarselt kordunud sukeldumiste ja nähtavaleilmumiste järgi. Aga mõned vaalad jäid kauaks ajaks liikumatult paigale, pursates õige harva välja oma fontääne. Nii mulle kui ka minu seltsimeestele paistis, et nad magavad. Sõudsime ettevaatlikult ühe seesuguse vaala juurde ning müksasime teda

pootshaagiga, kuid ta ei reageerinud sellele üldse. Pilt oli niivõrd rahutunnet sisendav, et me ei suutnud endile kuidagi ette kujutada, nagu oleks meid siin võinud ähvardada kasvõi kõige väiksemgi hädaoht. Selline haruldane tuulevaikus, meie ümber aga ainult vaalafontäänide pahinad ja kajakate monotoonsed karjed. Jõekese ääres ilmus kalju tagant nähtavale pruunkaru ning, silmitsenud meid veidi aega uudishimulikul pilgul, hakkas piki kallast aeglaselt edasi liikuma, tundmata meie vastu vähimatki huvi. Jah, inimesi polnud siin juba ammu käinud! Nähtavasti on juurdepääs siinsetele laguunidele rannapoolsest küljest väga raske või koguni päris võimatu, kuna aga alatised udud ning ka rannajoone ja vee sügavuse uurimatus on sundinud laevu nendest üsna süngetest randadest targu eemale hoiduma.

Kuid meres alanud tõus sundis meid kiirustama tagasisõiduga. Käivitasime taas mootori, mille hääl kõlas naabruses olevates kaljudes vastu kumeda kajana, ning ettevaatlikult, nüüd juba tuttavat teed sõites, hakkasime väljuma tollest laguunist. Märkisime ära täpse kellaaja, ning jõudsime poolteise tunni pärast meid ootava vaalapüügilaeva juurde. Kui palju „ei või olla'sid" kuulsime tol õhtul! Siiski teatasime flotillile oma vaatluste tulemustest ning otsustasime siin mõne aja vaalu küttida, et kinnitada meie järelduste õigsust juba veenvate faktidega.

Neli päeva oli „Aleuut" triivis, kuna vaalapüügilaevad vedasid tema juurde kokku oma saaki, mis koosnes eranditult hallvaaladest. Püüdsime neid vaalu otse laguunidesse viivate sissekäikude juures, laguune aga leidus siin rohkel arvul, kusjuures igas laguunis oli näha vaalade purskejugasid. Tapsime siin nende päevade jooksul üle viiekümne hallvaala, ja kuna enamiku neist moodustasid väikesemõõdulised isendid, siis nimetasime selle piirkonna ametlikult „hallvaalade noorkarja rajooniks", oma igapäevases, koduses keeles aga lihtsalt „lasteaiaks", ning otsustasime kuulutada selle rajooni kaitsepiirkonnaks. Sellisena ongi märgitud meie kaartidele see rajoon, mis asub Navarini neeme ja Rubikoni neeme vahel.

Mis puutub Rubikoni neemesse, siis oli ta tõepoolest mingiks „sillaks" hallvaaladele: sellest neemest põhja pool leidus neid suurel hulgal, kuna neemest lõuna pool polnud ühtegi vaala (vähemalt rea aastate jooksul me ei kohanud seal ühtegi hallvaala). Imestust äratas aga asjaolu, et suuri hallvaalu põikas nendesse laguunidesse siiski võrdlemisi harva. Meie poolt selles piirkonnas tapetud hallvaalade üldarvust moodustasid vanad vaalad ainult 15 protsenti. Ning kõik need vaalad olid puhtad, täiesti vabad igasugustest parasiitidest. Tõeline vaalade sanatoorium — toiduküllus, vabanemine nugilistest ning tervenemine igasugustest haavadest ja paisetest! Ja veel milline tuulevaikus...

Minu töös hallvaalade kohta on kirjeldatud vaatlusi ühel püügihooajal järgmiselt: „1936. aasta septembri lõpul täheldasime kümneid halle kalifornia vaalu Navarini neemest lõuna pool asuvates lahekestes ja laguunides, Maina-Põlga laguuni rajoonis ning seejärel ka Rubikoni neeme piirkonnas asuvates lahtedes, samuti Hatõrka piirkonnas. Vaalad olid laguunidesse põiganud; kümned vaalad täitsid madalaveelisi järvi, mis olid merega ühenduses kitsaste väinakeste kaudu, kuna mõned vaalad lebasid päris madalikul. Vaalapüügilaevad asusid neisse paikadesse positsioonile, hoidudes võimalikult lainemurru lähedusse, ning pidasid jahti laguunidest väljuvaile hallvaaladele. Jälitamishoogu sattunud püügilaevad sõitsid niivõrd ranna lähedale, et riivasid kiiluga põhja ning olid sunnitud lahkuma sügavamatesse kohtadesse, jättes sinnapaika oma kindla saagi; vaalad ise aga viibisid otse keset lainemurdu."

Ma juba mainisin, et mõõkvaalad jälitavad hallvaalu. Ka hallvaalade noorkarja rajoonis nägime mõõkvaalu, kuid kõik hallvaalad viibisid tol korral kas lainemurrutsoonis, kuhu mõõkvaalad kardavad neile järgneda, või siis laguunides, kuhu on võimalik pääseda ikkagi ainult pärast lainemurrutsooni ületamist. Üldiselt olime sageli näinud mõõkvaalu toitumas külg-külje kõrval teiste vaaladega (küürakvaaladega, finnvaaladega), sellest aga, kuidas nad suhtuvad

hallvaaladesse, polnud me senikaua teadlikud, kuni leidsime viimaks ühe tapetud mõõkvaala maost suuri vaalaliha tükke ja kiuseid, mis võisid kuuluda ainult noorele hallvaalale. Nähtavasti oli see mõõkvaal koos teiste liigikaaslastega hallvaaladele jahti pidanud, ja too jaht oli neil hästi õnnestunud.

Meie vanad vaalapüüdjad aga jutustasid mulle palju lugusid, mis pärastpoole või ka juba varemalt leidsid kinnitust teadlastest vaatlejate poolt (näiteks R. C. Andrews Ameerika Ühendriikide Teaduste Akadeemiast). Siin mõned neist lugudest: „Sagedamini kui mistahes muid vaalu ründavad tapjad (nii nimetavad mõõkvaalu harpuunijad) hallvaalu. Kui hallvaalad märkavad läheduses mõõkvaalu, hirmuvad nad niivõrd, et pööravad endid kõhuga ülespoole ning, ajanud uimed siruli, lamavad liikumatult paigal, olles nähtavasti paralüseeritud suurest hirmust. Mõõkvaalad ajavad oma lõuad hallvaala kokkusurutud suu juurde ning püüavad seda jõuga lahti kiskuda ja oma pead sinna sisse pista, et vaala keelele ligi pääseda. Kuid mõõkvaal ei ütle ära ka hallvaala muudest kehaosadest ning närib tal hammastega katki rinnauimi ja sabauimesagaraid." Mõõkvaalad on niivõrd julged, et ujuvad vaalapüügilaeva juurde sel ajal, kui tema parda kõrvale on vaierdatud tapetud hallvaal, ning püüavad ta keelt ära napsata. Me tulistasime mõõkvaalu ning teinekord tapsimegi mõned neist tabava lasuga siis, kui nad püüdsid saagitseda meie poolt tapetud vaalade arvel.

Kuid Carlseni kinnituste järgi juhtuvat vahel sedagi, et mõõkvaalad osutavad vaalapüüdjatele suurt abi, sest mõõkvaalade poolt hirmutatud hallvaalad ei pööra enam püügilaevadele mingit tähelepanu ning langevad vaalapüüdjatele kergesti saagiks, eriti just neil puhkudel, kui nad hirmust rabatuna lebavad kõhuga ülespoole. Nii Carlsen kui ka teised vaalapüüdjad on tihti tapnud hallvaalu just neil momentidel, kui nood lebasid kõht ülespoole, kusjuures harpuun tungis siis vaala rinda või kõhtu.

Pika aja jooksul on hallvaaladel välja kujunenud instinktiivne harjumus pageda mõõkvaalade eest

lainemurrutsooni, ja see instinkt on muutunud pärilikuks.

Ma juba jutustasin, et mõned vanad vaalad ei ilmu kaua aega veepinna juurde hingama sel juhul, kui neid jälitab vaalapüügilaev, — näib, et see on ainuke vaal, kes ka selles suhtes on „kohanenud" uute elutingimustega. Kuid noored vaalad on täiesti muretud ega karda laeva! Kus on siis siin „kogemuste edasiandmine", naeravad meie vaalapüüdjad. Kuid me oleme täheldanud ka niisugust vaala, kes kerkis vaalapüügilaeva läheduses veepinna juurde, tõstis veest õige vähe kõrgemale oma hingamisavad, purskas välja pisikese fontääni, hingas sisse õhutagavara ning kadus siis jälle kauaks ajaks vee alla. Jah, see oli kogenud vaal, tõenäoliselt mõni vana emavaal, kes oli oma elu kestel nii mõndagi näinud. Muide, vaalapüüdjate hulgas on millegipärast levinud arvamus, et hallvaalade karja eesotsas olevat alati vana emavaal. See näibki tõele vastavat. Me oleme juba korduvalt püüdnud läheneda suurtele hallvaalade karjadele, kuid iga kord, kui esimestena juhtusid meile ette sattuma üks või mitu suurt emavaala, lõppes meie jaht ebaõnnestumisega: kõik vaalad pöörasid järsku meie laeva eest kõrvale ning kadusid jääpankade vahele, kui seal läheduses juhtus olema jääd, või ujusid ära lainemurrutsooni, kui nende asukoha läheduses juhtus olema maa. Et need olid vanad emavaalad, selles polnud meil kahtlust, sest oma püügipraktika jooksul oleme näinud palju hallvaalu (mina aga olen ka mõõtnud küllaltki palju neid vaalu) ning oleme jõudnud veenduda selles tõsiasjas, et suured hallvaalad on alati emavaalad.

Samuti ei kahelnud me ka selles, et vaalad oskavad anda üksteisele signaale, mis on nende liigikaaslastele arusaadavad. Need on, muidugi mõista, helisignaalid, sest vee all kuulevad vaalad suurepäraselt. Oleme mitmel korral olnud selle nähtuse tunnistajaiks, millest ma sobival kohal veel jutustan.

Teatavasti on olemas kaks hallvaalade põhikarja — aasia kari ja ameerika kari. Selles veenab meid kasvõi seegi asjaolu, et paljude püügiaastate jooksul

Kamtšatka lõunarannikut ümbritsevates vetes me kohtasime ainult üht hallvaala, kes põgenes „Trudfrondi" jälitamise eest lainemurrutsooni; lugu ise aga leidis aset Šipunski neeme lähikonnas. Seda vaala märkas kapten Zarva Moržovaja lahte viiva sissekäigu juures ning pidades hästi meeles, et tuleb tähelepanelikult jälgida kõike uut, mida kohtame merel, otsustas kontrollimise huvides järele vaadata, mis vaal see õieti on, ning hakkaski teda jälitama. Seljauime puudumine, siksakilised kühmukesed sabavarrel, fontääni kuju, sukeldumise laad ja lõpuks ka veel see asjaolu, et ta pages ära lainemurrutsooni, veensid kõiki selles, et see oli hallvaal. Nõnda käituvad ainult hallvaalad. See vaal ujus ära edelasse, Šipunski neeme taha, ning me ei kahelnudki, et ta kuulus korea põhikarja hulka ja oli sattunud siia juhuslikult.

Nüüd mõni sõna hallvaalade mõõtmetest. Suurim meie poolt mõõdetud hallvaaladest oli 15 meetrit pikk, see oli emavaal. Kõige suurem isavaal (see oli väga haruldane eksemplar) oli 14,3 meetrit pikk. Tavaliselt aga on emavaala keskmiseks pikkuseks umbes 12 meetrit ja isavaala keskmiseks pikkuseks veidi üle 11 meetri.

Hallvaalad kannatavad rohkem kui teised vaalad parasiitide ja mitmesuguste haiguste all: vahel harva oleme kohanud ka sääraseid hallvaalu, kellel olid suured, roideid paljastavad haavandid (ja seda merevees!). Kuid niisugused juhud on siiski haruldased. Nende vaalade liha on väga hea välimusega — värvuselt roosakaspunane, ja ka maitselt on ta suurepärane.

Pöördun veel tagasi hallvaalade psühholoogia, nende käitumise juurde. Minu ees on Ueleni rajooni täitevkomitee akt vaalapüügipaadi hukkumise kohta hallvaala löökide tagajärjel. Lugu ise oli järgmine. Vaalakütid märkasid ranna läheduses hallvaalade gruppi. Ruttu lasti vette vaalapüügipaat ning sõuti õige lähedale ühele neist vaaladest. Lähedale sõitmine tähendab aga kohalike arusaamade järgi käsiharpuuni viskekaugust. Tšuktšimaa vaalakütid kasutavad veel praegugi käsiharpuune, mille teraviku moodustab

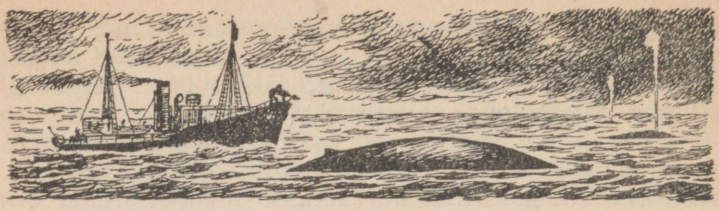
lõhkegranaat. Selleks aga, et seesugust harpuuni vaala kehasse lüüa, tuleb vaalale paadiga täiesti ligi sõita. Nad sõitsidki lähedale ning lõid talle harpuuni kehasse. Siis selgus, et nad olid haavanud imemisealist vaalavasikat. Hallvaalad on aga väga hellad ning õrnatundelised emad, — selles suhtes sarnanevad nad küürakvaaladega. Haavatu hakkas rabelema, ema oli mõne hetkega ta kõrval, ja kuna vaalapüügipaat oli sealsamas, vaalapoeg aga peksles edasi ning oli verest tühjaks jooksmas, sööstis raevusattunud emavaal vaalapüügipaadi kallale ning tagus selle pilbasteks. Ainult õhukastid püsisid veel vee peal ja neist haarasidki kinni õnnetud vaalakütid. Kogu varustus (sealhulgas ka granaadikahur) vajus põhja, kuna kütid pääsesid eluga tänu kohalerutanud süstadele.

Emase hallvaala kiindumus imikusse küünib eneseohverduseni: mitte kunagi ei jäta emane hallvaal maha oma haavatud või surmasaanud poega ning kaitseb teda väga raevukalt, nagu siinkirjeldatud juhulgi, või siis hukkub ka ise, alistudes oma saatusele pärast seda, kui ta poja on haavanud või tapnud kaasaegne vaalapüügilaev. Seevastu aga on üldreegliks, et haavatud vaalapoeg põgeneb alati neil juhtudel, kui ta ema on saanud haavata.

Vahepeal toibunud kütid lasksid vette teise vaalapüügipaadi, kutsusid appi kuunari ning lähenesid ettevaatlikult haavatud vaalapojale ja ta emale. Nad tulistasid korraga kahest paadisolevast püsskahurist lõhkegranaatidega vaalapoega kaitsnud emavaala pihta, kuid too ei reageerinud üldse valule, sest ta pidi toetama ning vee peal hoidma oma haavatud poega. Nii ta seal tapetigi... Kuid selleks tuli küttidel lasta tunni jooksul tema pihta tervelt kuus kogupauku!

Seepärast nimetavadki vaalapüüdjad hallvaala „kuradikalaks".

Käesoleval ajal on meil hallvaalade kohta välja kuulutatud püügikeeld, ja me ei küti enam neid vaalu. Oleks hea, kui meie kinooperaatorid siirduksid hallvaalade noorkarja rajooni, Navarini neeme lähikonda, ning väntaksid neist seal filmi, et näidata pildikesi nende ülihuvitavate loomade intiimelust.

KOLMETEISTKÜMNES PEATÜKK

Jahipidamine ookeanihiiglasele — sinivaalale. — Miks nimetatakse seda vaala sinivaalaks. — Tabav lask. — Kuidas hingab sinivaal. — Juhtumitest sinivaalade küttimisel. — 26 tundi vaala taga puksiiris. — Kuidas ja millest sinivaalad toituvad. Sinivaalade geograafilised levikualad. — Nende vaalade bioloogia. — Kuidas sinivaalu ära tunda. — Kui palju rasva annab sinivaal. — Sinivaalade püügi ajalugu Arktises ja Antarktises.

Oli septembri lõpp, kui meie flotill pöördus tagasi lõunasse, oma endisesse peatuskohta Moržovaja lahes. Põhjast sundisid meid lahkuma suured jääpangad, millede pealevalgumine hakkas juba septembrikuu algpäevist peale takistama laevasõitu Beringi väinas ning mis sundisid meid siirduma sealt algul Lavrenti lahte ja seejärel Anadõri lahte. Kuid sügistormid ei võimaldanud meil Anadõri laheski vaalu küttida. Ka Oljutora lahes ja Komandori saarte juures ei suutnud me püsima jääda, ja nüüd olimegi siis jälle „lõunas", juba tuttavates paikades. Üsna ebamugavaks osutus ka meie olemine Kronoki lahes — üksteisele järgnenud tormid sundisid meid seisma Moržovaja lahes, mis oli küll kaitstud paljude tuulte eest, kuid mitte põhjatuule eest.

Laevade peatus- ja veevõtmise kohaks kogu ülejäänud püügiajaks valitigi seepärast Tarja laheke oivali-

ses Avatša lahes, mis asetseb Petropavlovski linna külje all. Siin valitseb veel tõeline kuldne sügis, ja pärast pikka meresõitu Kaug-Põhja vetes me ei jõua küllalt imetleda tiheda taimestikuga kaetud sopkade pisut koltunud roheluse ilu. Kaugele nähtavate vulkaanide Korjakskaja, Avatša ja Kozelskaja sopkade majesteetlikud koonused on juba kaetud lumega. Avatša suitseb. Avatšasse sõitsime selgel, meie jaoks päris suvepäeval (Avatša lahte muidugi, mitte vulkaani). Merel on külm ja rõske, siin aga nii õndsalik olemine. Kuid minu töö vaalapüügilaevadel polnud veel lõpule viidud, ning vaevalt olime seal jõudnud värsket köögivilja varuda (seda leidub seal külluses), kui hakkasime jälle kõnelema uuest mereleminekust.

Tuleb tähendada, et mõningate oletuste järgi pidi Kamtšatka lõunaranniku lähikonnas sügiskuudelgi esinema sinivaalu. Lähenedes Avatša lahele võtsime merest planktoniproove, ning umbes viiskümmend miili Avatšast kagu pool avastatigi vähikeste „laigud", lihtsamalt öeldes — vähikestest koosnev rokataoline „supp", mis ulatus paljude miilide kaugusele. Need vähikesed aga on lemmiktoiduks sinivaaladele. Tõsi küll, ka finnvaalad söövad neid meelsasti, neid armastavad põhjavaalad ja ka küürakvaalad ei ütle neist ära, kuid mul oli tungiv soov osa võtta just sinivaalade küttimisest. Unistasin sellest juba ammu, kuid esiteks esineb neid vaalu meie vetes väga harva, — nende päriskoduks on lõunapoolkera veed, suvel aga need veed, mis asetsevad lähemal Antarktisele, — ja teiseks mulle (ja kas üksnes mulle?) näis, et nii Carlsen kui ka Ekvedt püüavad neist vaaladest kõrvale hoiduda.

Samal ajal aga oli Kraul juba kahel korral neile vaaladele edukalt jahti pidanud ning tapnud mõlemal juhul sinivaala juba esimese lasuga. Ma juba mainisin, et Otto Karlovitš vaatab oma kutsetegevusele mitte ainult elukutselise harpuunija silmadega, vaid ka sportlase pilguga, mistõttu ta ei keeldu uuest võimalusest sinivaalale jahti pidada ja sellega seotud põnevaid momente veel kord läbi elada.

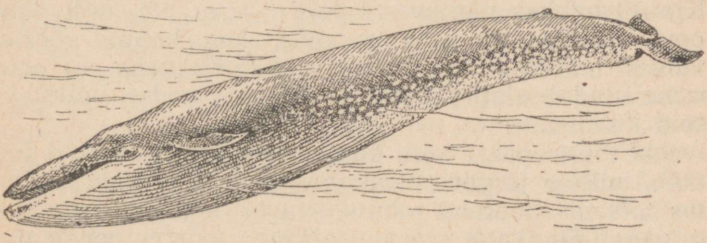
Ühel kaunis jahedal oktoobrikuu päeval seisin pool-

kasukas ja viltides „Entusiasti" kaptenisillal ning uurisin tähelepanelikult hallikat-helesinakat uduvina, lootes silmata seal midagi huvitavamat, kui seda olid kašelottide fontäänid, keda siin sageli esines ja kes olid kõiki meid juba tublisti ära tüüdanud — nii harpuunijaid kui ka vaalakerede tükeldajaid „Aleuudil". Sõitsime neli tundi järjest täiskäigul, hoides kurssi nädala eest nähtud „söödalaikude" (vähikeste) suunas. Tuul puhus ranna poolt, mistõttu kohtumist vaguvaallastega (näiteks finnvaaladega) oli oodata alles kaugemal avamerel.

Umbes pealelõuna paiku, kui ma juba kolmandat tundi hoolsasti kuid asjatult istusin fokkmasti otsas vaatlustünnis ja kui kiikumine oli jõudnud mind juba põhjalikult ära tüüdata (merel oli kerge ummiklainetus, meie aga viibisime ju ikkagi vaalapüügilaeval!), märkasin umbes nelja miili kaugusel meist kaht fontääni, mis sarnanesid oma kujult finnvaalade fontäänidega. Otto Karlovitš nõustus minu arvamusega, ning me võtsime kursi silmatud vaaladele, kes olid vahepeal jõudnud vee alla sukelduda. Umbes paarikümne minuti pärast olimegi juba ligikaudu tolles kohas ning, imestades selle üle, et pole ikka veel märganud nende purskejugasid, tahtsime seal juba teha ühe tiiru, kui järsku tõusis peaaegu otse laevaparda kõrval õhku tohutu suur fontään ja siis ka teine, misjärel kerkisid veepinnale kaks hiiglasuurt vaala. Meie ees olid merehiiglased — sinivaalad.

Masti otsast oli näha nende suurepäraste loomade kõiki majesteetlikke, aeglasi, graatsilisi liigutusi. Nende sile selg küütles sinakashallilt; võimas sabavars oli mõnevõrra heledam; rinnauimed olid külgede vastu surutud. Mõned vaalad ujusid üsna veepinna läheduses, umbes 3—5 meetri sügavuses. Mul kumises veel kõrvus esimese purskejoa pahisev heli, kui need vaalad, otsekui käskluse järgi, kerkisid taas veepinna ligi ning, avanud päris veepinna juures (kuid siiski mitte õhus!) oma hingamisavad, paiskasid võimsa hingeõhuga üles pealmise veekihi — lasksid välja uue fontääni. Kraul askeldas kahuri juures, valmistudes lasuks, kui vaalad järsku tardusid kohale terveks

minutiks, mis tundus meile ebatavaliselt pikana, ning pöörasid siis ootamatult kõrvale, ujudes ikka veel päris veepinna lähedal. Vaalapüügilaev hakkas neid jälitama, kuid selle ajaga olid vaalad jõudnud juba laskeulatusest välja ujuda ning purskasid uuesti õhku mitu fontääni. Olin nende majesteetlikust nõtkusest niivõrd hämmastatud ja võlutud, et unustasin hoopiski ära oma sekundimõõtja, nagu ka meie siinviibimise eesmärgi. Toibusin alles siis, kui nad vette sukeldu-

Sinivaal.

sid, näidates oma väikest seljauime, ning olin taas valvel edaspidisteks vaatlusteks. Minu juurde mastitünni tõusis kapteni vanemabi Nefedjev, ning me hakkasime koos ootama hiiglaste pinnaleilmumist.

„Kumbki neist on vähemalt kahekümne viie meetri pikkune," hüüdis mulle Otto Karlovitš ning heitis mastile ja vintsile uuriva pilgu.

„Niipea kui näete, et hakkan sihtima, laskuge viivitamatult dekile," pöördus harpuunija meie poole, ning mulle meenusid kohe harpuunijate ja üldse vaalapüüdjate jutustused juhtumitest, mis olid aset leidnud sinivaalade küttimisel.

Kui juba finnvaal, kes on sinivaalast palju väiksem, pani mind ja minu seltsimehi läbi elama rea õudseid momente Oljutora neeme juures ja Kronoki lahes, mida võis siis oodata merehiiglaselt — sinivaalalt?

Selle aja jooksul käskis Kraul teise harpuuni valmis seada ning käepärast panna, vaalatrossid aga oma-

vahel ühendada selleks, et saada ligemale kilomeetri pikkust trossi, kontrollis trosside asetust plokkide vahel, — ühe sõnaga, valmistus ette täie tõsidusega. Ta nähtavasti närvitses, heitis pilke kord meile, tünnimeestele, kord jälle merele. Meri aga oli nüüd vaikne ning selge taeva tõttu kuidagi hellitavalt sõbralik ja nii kaunilt helesinakas-roheline. Muide, see polnudki meri — see oli ju ookean, Vaikne ookean! Päikesepaistel hakkas meil soojem, isegi ummiklained muutusid tasasemaks ning tunduvalt veerjamaks, just nagu oleks ookean nüüd vaevaltmärgatavalt hinganud. Kraulil hakkas nähtavasti palav — ta lõi eest lahti oma poolkasuka ning proovis, kas kahur pöörleb vabalt lafetil. Minutid tundusid pikkadena, — ootamine tundub alati pikana, — siin aga oodati suursuguseid külalisi.

Siis tõusis paari miili kaugusel meist nähtavale fontään, millele järgnes otsekohe teine, ning päike läigatas mõneks hetkeks tohutu suurte loomade siledatel selgadel. Senikaua kui me seisime, oodates nende pinnalekerkimist kusagil meie lähikonnas, ujusid vaalad vee all ära vähemalt kaks miili, mistõttu olime nüüd sunnitud neid täie auruga taga ajama, sest me teadsime, et veel enne, kui oleme jõudnud nende lähedusse, sukelduvad nad uuesti vee alla, sest sinivaalad ei viibi veepinna lähedal üle kolme minuti, täiskäigul liikuv vaalapüügilaev vajab aga kahe miili katmiseks 8—9 minutit. Kuid polnud midagi parata: vaalajaht on juba kord niisugune. Teinekord võid jälitada vaala kogu päeva ning pead lõpuks ikkagi tühjalt tagasi pöörduma, vahel aga õnnestub tappa vaala juba kümne minuti pärast. Seetõttu on vaalapüüdjad kannatlikud inimesed, aga sellise vaala nägemisel, nagu seda on sinivaal, kasvab küttijate kannatus kahekordseks. Me kiirustasime, et saaksime kasvõi umbkaudugi tähele panna, kuidas vaalad sukelduvad ning seejärel enesele ette kujutada nende võimalikku liikumisteed vee all. Tõsi küll, see ettekujutus on väga oletuslik ning, nagu enamasti ikka, seisab tegelikkusest üsna kaugel, aga alati on ikkagi palju kergem siis, kui sa tegutsed, pealegi „magavale kassile hiir suhu ei

jookse", nagu ütleb vanasõna. Seepärast me nüüd tegutsemegi, tormates kord sinna, kord tänna. Ah, kui meil oleks selline aparaat, mis võimaldaks jälgida vaalade liikumist vee all!

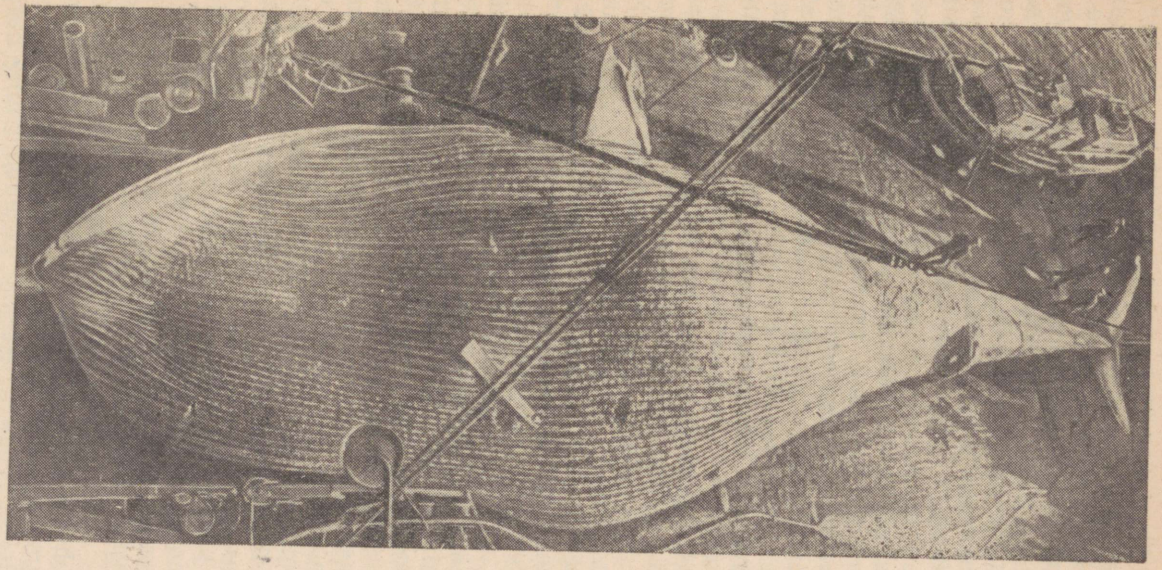
Kui silmasin uuesti pinnalekerkinud sinivaalade esimesi purskejugasid (neid vaalu nimetab Kraul „blüvaliteks", mis meie keeles tähendabki sinivaalu), siis ma seekord ei unustanud enam vajutamast sekundimõõtja nupukesele ja tröötisin end edaspidi sellega, et mul läks siiski korda jälgida ajavahe pikkust esimesest kuni viimase fontäänini ning seejärel ära märkida ka sukeldumise momenti ja näha selle sukeldumise iseärasusi. Nüüd aga ootasin ma vaalade nähtavaleilmumist, et kindlaks teha nende vee all oleku aja kestust. Kumbki vaal purskas välja 12 fontääni, mis näitas seda, et nad parajasti toitusid, sest nii pikkadel kui ka lühikestel üleminekutel ühest rajoonist teise lasevad nad välja üks-kaks kuni kolm fontääni, misjärel kaovad taas kauaks ajaks vee alla. Lausa karjudes tegin oma kaalutlused teatavaks Otto Karlovitšile, ja ta nõustus minuga. Kui me nüüd ainult neid ebaõnnestunud lasuga ära ei heidutaks! Kuid Krauli kogu käitumisest paistis, et tal polnudki mingit tahtmist riskida.

Üheteistkümne minuti pärast ilmusid fontäänid uuesti nähtavale poole miili kaugusel meie laevast, kuid vaatamata sellele, et olime õigeks ajaks kohale jõudnud, Kraul siiski ei söandanud tulistada, sest oli olemas teatud riisiko: ta võis märgist mööda lasta või vaala ainult kergesti haavata, sinivaaladega aga selles suhtes riskida ei tohi. Kraul oli minetanud oma paljukiidetud rahuliku, alati tasakaaluka hoiaku (mille üle ta oli väga uhke) ning tagus nüüd närvitsedes rusikaga vastu kahurit, jooksis sillal edasi-tagasi ja koguni heitis maha oma mütsi. Tunnid muudkui veeresid edasi, meie aga liikusime ikka veel kolme miili pikkusel raadiusel ega suutnud kuidagimoodi läheneda vaaladele kindla laskedistantsi kaugusele. Mul hakkas oma vaatlustünnis külm (paistis küll päike, kuid samal ajal puhus tuul ja ka õhutemperatuur polnud kuigi kõrge) ning otsustasin laskuda dekile, et end pisut soojendada. Kuid vaevalt olin jõudnud tünnist välja

ronida ja vantide esimesele köisastmele laskuda, kui otse meie laevaparda kõrval paiskus õhku võimas vaalafontään ning seejärel ka teine.

Krauli kime hüüatus sundis mind vantidelt rutuliselt sillale laskuma. Kraul sihtiski juba liikumatult oma kahuri taga. Laev triivis inertsi jõul vaevaltmärgatavalt edasi ning pööras oma käila temaga seni paralleelselt ujunud vaalade poole. Sel hetkel, kui vaalad olid taas veepinna juurde kerkinud, et seal fontääne välja pursata ning kopsudesse uut õhutagavara võtta, asus laev neist ülimalt 10—12 meetri kaugusel. Harpuunija kummardus veelgi madalamale, misjärel pöördus ise küljega kahuri poole, ning siis lajatas pauk, mis katkestas senise pingelise vaikuse. Vasaku rinnauime piirkonda tunginud harpuun kadus täielikult vaala kehasse. Vaalatross lõi spiraalina loogeldes vastu vett ja ka vaalakeha pihta, kostis looma kehas lõhkenud granaadi kume plahvatus, misjärel vaal, kes esialgu näis nagu liikumatult lamama jäävat, hakkas aeglaselt külili vajuma. Teine vaal, kes oli kahuripaugust hirmunud, aga võib-olla ka vaalatrossiga pihta saanud (ta oli ju päris esimese vaala kõrval), tegi võimsa poolhüppe õhku ning tekitades kõrgeid laineid, mis panid meie vaalapüügilaeva õõtsuma, kadus sügavusse.

Esimestel hetkedel me ei tahtnud nagu uskudagi oma harukordset edu ning seisime liikumatult paigal: tappa seesugune hiiglane kohe esimese lasuga! Siis aga omandas Krauli pinguldatud nägu naeruilme ja ta ütles: „Finita" (lõpp). Merehiiglane uppus aeglaselt keset üha laienevat verelaiku. Laeval algas elevus ja reibas askeldamine. Raadiotelegrafist jooksis teatama „Aleuudile" meie saagist; lustlikult hakkas ragistama vaalatrossi üleskeriv vints, pootsman tõttas kummivoolikuga vaalakeresse õhku pumpama... Kraul isiklikult juhtis kogu seda õhupumpamise ja vaalakere vaierdamise protsessi. Veel veerand tundi, ning merede ja ookeanide uhkus — sinivaal — lebaski juba laeva kõrval, teraseläikeline hall kõht, mida kattis suur hulk volte ja vagusid, ülespidi. Vaala keel oli suust välja libisenud ning tolknes nüüd vees tohutu suure halli

Sinivaal „Aleuudi“ dekil.

massina. Vaalapüügilaev tegi vajaliku pöörde, et vaalakere jääks paralleelselt parda äärde; hiiglase saba võeti algul trossiga ning seejärel ka tropi ja ketiga haardesse, ning me jätkasime edasiliikumist. Oleks hea, kui meil õnnestuks tabada ka teist sinivaala, kuid selleks on siiski üsna vähe lootusi, kuigi me näeme tema fontääne kord siin, kord seal. Seal ta nüüd viskleb ja rahmeldab, otsides taga oma sõbratari, sest meie poolt tapetud sinivaal osutus emavaalaks.

Õhtul siirdusime Avatšasse, ja muidugi algasid kohe jutustused ohtudest, mis on seotud vaalajahiga üldse ja sinivaalade küttimisega eriti. Mulle meenus meie ettevaatliku Carlseni jutustus tema jahipidamisest sinivaaladele Jaapani ranniku juures. Tuleb märkida, et Jaapani ranniku lähikonnas esineb sinivaalu igal aastaajal, ja selle üle ei tulekski meil sugugi imestada, kui me ainult meenutame seda, et Jaapan, see on ju nii Hokkaido, mille põhjapoolne osa asetseb Ohhoota meres, kui ka Bonin-šima saarestik, mis kuulub juba troopikavööndisse. Ning seal leidub rohkesti rannal paiknevaid vaalapüügijaamu, mis on laiali pillatud üle kogu Jaapani. Sinivaalu esineb neis vetes peaaegu aasta läbi, kuid nad ilmuvad sinna ja ka kaovad sealt äkitselt, täiesti ootamatult. Nende üldarv on siiski üsna väike. Nad toituvad seal, nagu igal pool mujalgi, planktonilistest pisivähkidest, kes sageli kas hukkuvad mingil meile senini veel teadmata põhjusel või kaovad merede pindmistest veekihtidest, rännates sealt ära niisugusele sügavusele, mis osutub sinivaaladele ligipääsmatuks. Seepärast peavadki sinivaalad oma toiduotsingutel sooritama pikki rändeid.

Kord 19... aasta augustis küttis kapten-harpuunija Carlsen vaalu Aikava lähikonnas; varemalt oli see jaapani vaalapüügikeskuseks, nüüd aga üheks tähtsamaks vaalapüügipunktiks. Ta küttis põhjavaalu, keda oli märganud juba hommikul, kui järsku tünnis istunud vaatleja hüüdis sealt, et näeb kaht „siro-nagasukuzirat", nagu jaapanlased nimetavad sinivaalu. Laev jättis kohe põhjavaalade jälitamise ja sööstis sinivaalu taga ajama. Pärast võrdlemisi lühikest jälitamist õnnestus Carlsenil jõuda lähedasele distantsile ning harpuu-

nida üht neist sinivaaladest. Õnnetuseks aga osutus haav mittesurmavaks, ning vaal hakkas püügilaeva nagu õngekorki enda järel puksiiris vedama. Mida kõike ei teinud Carlsen ära selleks, et vaalale veel kord lähemale pääseda ja tabada teda teise harpuuniga, mille tross oli kinnitatud jaapani vaalapüügilaeva ahtrisse! Sellest hoolimata, et vaalapüügilaeval oli kogu aeg peal täiskäik tagasi, tiris vaal teda kaheksa-sõlmelise kiirusega edasi, ookeanile.

Kakskümmend kuus tundi tuli vaalapüügilaeva meeskonnal olla raugematu pinge all, enne kui läks korda vaala teise harpuuniga tabada. Kuid see õnnestunud lask oleks peaaegu lõppenud katastroofiga, sest teine, ahtripoolne tross oli vööripoolsest lühem, ning vaal, olles saanud teise raske haava, sukeldus niivõrd sööstlikult, et tiris vee alla vaalapüügilaeva ahtriosa, kusjuures vesi täitis kajutid. Õnneks üks madrustest raius kirvega katki ahtripoolse trossi ning päästis niiviisi laeva hukkumisest. Masinaruum oli üleujutamata, ja see võimaldas avaldada sinivaala jõupingutustele edasist vastupanu. Kahe harpuuniga kehas, kusjuures teise harpuuni granaat oli lõhkenud kopsudes, tiris vaal veel neli tundi nende püügilaeva, misjärel ta jõud hakkas nõrkema. Üldiselt arvatakse, et sinivaalad surevad saadud haavadesse üsna ruttu, kuid nähtavasti esineb siingi erandeid. Carlsenil tuli sõita lähemasse sadamasse pärast seda, kui ta kolmanda harpuuniga oli vaala lõplikult surmanud, ning anda vaalakere üle samale kompaniile kuuluvale vaalapüügifaktooriale, sest ta ei riskinud pukseerida vaala oma jaamani, kuhu päralejõudmiseks oleks kulunud kaks ööpäeva. Selle ajaga oleks vaalakere muidugi roiskuma hakanud ja ta liha poleks kõlvanud enam toiduks. Nagu teada, on vaalaliha Jaapanis juba ammustest aegadest suures lugupidamises, ja seal leiavad vaalad kõige täielikumat ärakasutamist: konservideks ja üldse toiduks läheb seal jäägitult kõik, isegi sooled kaasa arvatud.

Analoogilisest juhtumist jutustab ka ameerika uurija Andrews: vaalapüügilaev „Puma" haavas suurt sinivaala, kes siis 28 tunni jooksul vedas laeva enda järel

puksiiris, — vaalapüügilaeval oli kogu aeg tagasikäik, — ja kes olekski peaaegu uputanud selle laeva, sest kajutid ja osa masinaruumist täitusid veega. Tuli katki raiuda vaalatross ning loobuda sinivaala edaspidisest jälitamisest. Laevameeskond kaotas vaalatrossi ja harpuuni, vaalast enesest muidugi rääkimata. Samasuguseid juhtumeid mainib ka vene zooloog Grimm, kes nägi pealt vaalapüüki Barentsi meres.

Aga kui palju tragöödiaid on jäänudki ainult „mere saladuseks", või nagu tavatsetakse öelda, „salapäraseks juhtumiks merel", kus ei jäänud ellu ainsatki tunnistajat, kes oleks võinud jutustada sellest, kuidas hiiglasuur vaal hukutas laeva koos kogu meeskonnaga, kiskudes ta enda järel vee alla, sest alati ei lähe ju korda vaalatrossi õigel ajal katki raiuda. Tõsi küll, meie vaalapüügilaeva ei saa nii kergesti vee alla tirida.

Nüüd aga liigume kiiresti sadama poole. Juba paistabki tuletorn, mis seisab sissekäigust paremal. Meie ees on „Kolm venda" ja „Vanaema majakas", nagu teda nimetatakse vanadel kaartidel (Stanitski neem); sõidame ümber Lahtatši neeme ja näemegi juba üleni tuledes säravat „Aleuuti".

Mõne päeva pärast läksin „Entusiastil" uuesti merele. Hommikul saime ühe finnvaala, ja kuna ilm oli täiesti hea, siis kavatsesime jätkata jahti finnvaaladele, kuid sel ajal ilmus meie lähedal nähtavale kolm võimsat purskejuga, mis tõusid õhku nendesamade finnvaalade fontäänide keskel, kuid erinesid neist oma kõrguse poolest. Need võisid olla kas väga suured finnvaalad või siis sinivaalad. Kuid harpuunija käskiski juba anda laevale täiskäigu ning näitas käega ära vajaliku liikumissuuna. Vedades endaga kaasa kaunis suurt sinivaala, kes oli meil parda äärde puksiiri võetud, kaotas vaalapüügilaev loomulikult osa oma liikumiskiirusest, rääkimata juba manööverdamisvõimest... See asjaolu ärritas nii kaptenit kui ka harpuunijat, mistõttu otsustati see finnvaal lipptähisega varustatult merele triivima jätta. Mõne minuti pärast oligi finnvaal meist maha jäänud, kuna vaalapüügilaev kihutas täiskäigul sinivaalade ja finnvaalade grupi

poole, kes olid vahepeal veepinnale kerkinud ning purskasid nüüd välja fontääne.

Jah, muidugi mõista olid need sinivaalad. Seal ilmusidki juba nähtavale nende pisikesed seljauimed, hiiglasuured, tohutu laiad seljad, mida kattis räniveti-katest moodustunud kollakas kile, ja nende võimsad fontäänid. Finnvaalade hulgas paistsid nad kohe silma. Sellesse gruppi kuuluvad vaalad polnud sugugi kartlikud, ja pärast nende poolteisetunnilist jälitamist mitmesugustes, sageli ootamatult muutuvates suundades, jõudsime sinivaalade ja finnvaalade pinnalekerkimise koha lähedale just esimese fontääni õhkupaiskumise momendil. Pööramata finnvaaladele mingit tähelepanu ja neid laevateelt peaaegu kõrvale tõugates (me tundsime kergemaid tõukeid ja mükse, sest riivasime ikkagi kergelt mõningaid finnvaalu), jõudis Kraul kolme sinivaala lähedusse ning tappis ühe neist tabava lasuga silmapilkselt. Kõik vaalad — nii sinikui ka finnvaalad — sukeldusid kohe hirmunult vee alla, Kraul aga juhtis võidurõõmsal ilmel vaala vaierdamist.

„Nagu näete, ei riski ma sinivaaladega," tähendas ta minust möödudes. Ja tõesti, kõik oma sinivaalad oli ta tapnud juba esimese lasuga.

Kuid jahipidamine jätkus, ning ma jälgisin tähelepanelikult sinivaalade käitumist ja harjumusi, sest finnvaalad olid mind juba tublisti ära tüüdanud ja ka ülestähendusi nende kohta oli mul esialgu küllaldasel hulgal. Sinivaalade kohta aga oli mul neid vähevõitu, kuigi neid vaalu peetakse väga seltsiarmastavateks loomadeks. Andrews jutustab, et purjekale „Plymouth" järgnes üks sinivaal kakskümmend neli päeva järgemööda. Kartusest, et ta võib kasvõi kogematagi vigastada puust ehitatud purjelaeva, loobiti teda sealt kõigega, mis aga kätte juhtus, isegi tulistati tema pihta, kuid vaal ei lahkunud ikkagi laeva juurest, pööramata tähelepanu hoopidele. Tühjas, lagedas ookeanis näis ta üksinda igavust tundvat, ja järgneski seepärast purjelaevale, millest jäi maha alles siis, kui laev hakkas juba sadamasse sisenema.

Kuid meie sinivaalad polegi nii seltsivad. Seal purs-

kavad nad jälle õhku oma võimsaid fontääne, mis osalt sarnanevad finnvaalade fontäänidega, kuid osalt siiski erinevad neist. Kujult on nad väga sarnased, kuid oma võimsuse ja kõrguse poolest ületavad suuresti finnvaalade purskejugasid. Ka hingamisrütm on neil vaaladel hoopis teistsugune: fontäänide vaheliste intervallide pikkuseks on 15—20 sekundit, — seda oleme juba korduvalt täpselt mõõtnud, fontäänide arv aga on sinivaaladel kaks kuni kolm korda suurem kui finnvaaladel. Sinivaalad purskavad välja 10—12 kuni 20 fontääni. Ja ka veepinna juures viibivad nad järelikult kauem aega, keskmiselt kolm minutit. See-eest aga sukeldub sinivaal sügavamale kui finnvaal. Me oleme juba täheldanud, et mida suuremal arvul fontääne vaalad välja purskavad, seda kauem viibivad nad vee all. Planktonivõrk aga, mida laseme aeg-ajalt vette vaalade toitumispaikades, näitab meile juba ette ära sügavused, kuhu need vaalad laskuvad. Me laseme planktonivõrku erisugustele sügavustele, kus ta toob päevavalgele üsna mitmesugust saaki, hiljem aga võrdleme neid võrgusaake vaalade maosisaldusega. Need võrdlused näitasidki meile, et toiduotsingute ajal sukelduvad sinivaalad vahel seitsmekümne-kaheksakümne meetri sügavusse, kuid mitte üle selle. Finnvaalad aga sukelduvad väiksematesse sügavustesse, — umbes viiekümne, harvem kuuekümne meetri sügavusse. Selleks et toituda suuremas sügavuses, kulub rohkem aega ühelt poolt sukeldumisele enesele ja teiselt poolt toitumisele, seepärast viibivadki sinivaalad kauem vee all kui teised kiusvaalalised. Me arvutasime välja selle ajavahemiku, ning selgus, et vahel viibivad nad vee all üle poole tunni, kui aga planktonilised pisivähid asetsesid veepinnale lähemal, siis kümme-kaksteist minutit.

Kuid jätkan oma jutustust jahipidamisest sinivaaladele. Kaotanud oma kaaslase (see oli suur isavaal), ujusid nad vee all üsna kaugele, nii et praegu näeme nende fontääne umbes kolme miili kaugusel meie laevast. Ka finnvaalad hakkasid millegipärast neile lähemale ujuma, ning finnvaalade järel suundusime sinna ka meie. Sinivaalad käituvad väga rahutult ja, otsus-

tades nende fontäänide järgi, ujuvad ringjoont mööda. Me püüame neil teed ära lõigata, kuid laeva külge vaierdatud vaalakere pidurdab suuresti tema edasiliikumist. Teda lipu all triivima jätta me siiski ei riski, sest mere kohale on laskumas udu, mille „sein" tuleb meile järjest lähemale, mistõttu laeva manööverdamisvõime on olulisel määral piiratud. Olen jälle „varesepesas". Sinivaalad on uuesti ühes grupis finnvaaladega, kuid nende pisikeste, kujult kuidagi kolmnurksete seljauimede järgi on neid väga kerge ära tunda. Jälgime ainult sinivaalu, sest kohates neid merehiiglasi unustame ju kõik teised vaalad, nagu seda muide teevad ka kogu maailma vaalapüüdjad. Ei tohi unustada, et keskmine sinivaal, see on oma kakskümmend tonni toidurasva, mitte toorainet-rasva, vaid juba töödeldud — väljasulatatud ning separeeritud vaalarasva. Kui palju kaalub sinivaal, sellest räägin teile hiljem, siis, kui hakkan jutustama tööst baasilemalaeval, praegu aga kütime vaalu.

Vaalad sukeldusid taas kõik korraga vee alla — nii sinivaalad kui ka finnvaalad. Ma panin käima sekundimõõtja ja hakkasin kiikriga silmapiiri uurima, kui järsku tundsin, et vaalapüügilaev tegi äkilise pöörde ning kaldus muidugi seetõttu ühele küljele (ülal, vaatlustünnis, annab see end eriti tunda...) ning kuulsin ka kohe käsklust: „Masin, stopp!" Vaalade nähtavaleilmumist „passivad" vaalapüügilaeval kõik vahiteenistusest vabad inimesed, ning igaüks, kes juhtub vaalafontääni silmama, teatab sellest viivitamatult harpuunijale. Senikaua kui otsisin vaalu horisondil, kerkisid nad meie laeva läheduses veepinnale, ja neid märgatigi juba meie püügilaevalt. Kuid nad käitusid kuidagi ebatavaliselt, olles nähtavasti häiritud ning üsna ettevaatlikuks muutunud: nad ujusid küll veepinna läheduses, kuid ei tulnud veepinna juurde õhku hingama, misjärel sukeldusid taas sügavusse, kusjuures üks neist näitas oma tohutu suure saba uimesagaraid! Seda polnud me veel kunagi näinud. Me teadsime ülihästi, missugused vaalaliigid näitavad sukeldumisel oma sabauimesagaraid, kuid nüüd selgus, et seda, meie poolt koostatud nimestikku tuli siiski täiendada: ka

sinivaalad näitavad vahel (kuid mitte alati!) sabauimesagaraid.

Me püüdsime veel ja veel kord läheneda neile kahele sinivaalale. Esines momente, kus nad möödusid meist vee all päris parda lähedal, ja nüüd ma mõistsin, mispärast neid vaalu nimetatakse „helesinisteks": rohekas-helesinises vees ujus meist mööda peaaegu samasuguse, ainult veidi tumedama värvusega vaal, kes oma suurusele vaatamata oli sihvaka kehaga, ning „lahustus" seejärel (ma ei leia siin teist, paremat sõna kui „lahustus") pikkamööda sügavuses. Kuid vaalapüügilaeva läheduses need sinivaalad pinnale ei ilmunud, vaid ujusid meist mööda. Nähtavasti polnud nad veel unustanud seda möllu, mille oli põhjustanud nende liigikaaslase hukkumine, nii et täna me neid vist küll kätte ei saa. Ja nii see juhtuski, seekord pidime leppima üksnes finnvaaladega.

Ma juba rääkisin, et kõik meie senised sinivaalad olid püütud ilma igasuguste avariideta: meil kas lihtsalt vedas nende vaaladega, või olid meie harpuunijad väga ettevaatlikud ning tulistasid neid ainult kindlalt laskedistantsilt. Mõni aasta hiljem me küttisime vaalu Kronoki lahes. „Avangardi" kapten-harpuunijaks oli siis juba Afanassi Nikolajevitš Purgin. Ilm oli küll üsna jahe, kuid siiski võimaldas jahipidamist. Sõitsime sellel kunagisel „Kopra merel" juba varahommikust saadik, kuid esialgu ei näinud seal mitte midagi. Lõunastasime, magasime umbes sada kakskümmend minutit (me magame katkendlikult, — kord vaalad, kord jälle ilmastik ei lase meil endid korralikult välja magada), seejärel aga otsustasime sõita kaugemale lõuna poole. Kuid umbes saja viiekümne miili kaugusel Šipunski neemest kagu pool märkasime sinivaala võimsat fontääni ja seejärel ka teist. Purgin oli siiamaani harpuuninud ainult finnvaalu ja teisi võrdlemisi väikesi vaalu, siin aga on järsku sinivaalad. See asjaolu õhutas muidugi veelgi enam nii Purgini enese kui ka kogu meeskonna jahihasarti. Oli ju Zarva saanud juba mitu „isiklikult" harpuunitud sinivaala, aga Purgini laeva teele ei olnud nad juhtunud veel kordagi ette sattuma. Seepärast otsustaski ta nüüd, et nii-

sugust juhust käest lasta ei tohi. Paha lugu oli aga see, et ilm oli nii vilu ja et polnud märgata mingit paranemist. Säärase ilmaga on laskmine raskendatud, — vaalapüügilaev „komistab" siis iga laine vastu ja üle baki, kus seisab kahur, veereb aeg-ajalt laineid või siis jälle paiskub pritsmete ja piiskadena laiali mõni vahutav lainehari. Sellises olukorras aga ei või harpuunija lahkuda kahuri juurest ja nüüd siis liguneski seal meie Afanassi Nikolajevitš, vaadates kord minu poole masti otsa, kord jälle horisondile. Ma olin küll kuiv, kuid kõikumise amplituud oli seal selline, et tuli anda märku vajadusest muuta veidi laevakurssi: õõtsumine „varesepesas" pole sugugi see, mis õõtsumine dekil, kaugeltki mitte see.

Ilmusid uuesti nähtavale purskejoad, ja me nägime taamal selgesti kaht sinivaala. Neil on millegipärast harjumus liikuda ikka paarikaupa, aga mitte finnvaalade moodi viie- kuni kümnekaupa. Ainult ühel korral nägime üheskoos kolme sinivaala, muidu ikka paaridena. Õige harva kohtame siin neid vaalu, kes on nii tavalised Antarktises. Me märgime hoolikalt üles kõik kohtumised vaaladega, nende liigilist kuuluvust aga oleme õppinud fontäänide ja sukeldumise iseloomu järgi hästi kindlaks määrama, mistõttu meie arvestused on õiged: püügihooaja jooksul kohtame ülimalt viitkümmend sinivaala, harilikult aga tunduvalt vähem. Ja üldreeglina viibivad need vaalad alati randadest kaugel, nagu selgi korral, kus me sõitsime ära kaugele ookeanile. Tõsi küll, ka siin, nii kaugel randadest, leidub koht, kus puutuvad teineteisega kokku soojad ja külmad hoovused, — me teadsime seda ning sõitsime siia mitte umbropsu, vaid arvestades saagivõimalusi. Oleme püügiaastate jooksul tähtsamaid vaalapüügikohti põhjalikult tundma õppinud ning teame vaaladest üsna palju.

Üle nelja tunni jälitasime seda vaalapaari, enne kui ta lähenes meile parajale laskedistantsile. Taevas muutus tuhmiks, ja meil oli raske näha vaalade liigutusi; pealegi algas vihm, mis takistas samuti vaatlusi, kuid me liikusime ikkagi ettevaatlikult („sosinal ja kikivarvul", nagu nimetatakse meil naljatoonis säärast lähene-

mist) risti vastu meist vasemal uuesti pinnale kerkinud vaalade liikumissuunale. Purgin ei rahmeldanud, vaid seisis rahulikult oma kahuri juures ning ootas, — tahtis harpuunida vaala vääramatult kindla lasuga. Loetlesin vaalafontääne... kuues, seitsmes... sukeldusid... kaheksas, üheksas, — fontäänid paiskusid õhku üheaegselt mõlema vaala pea kohal, — kümnes... üheteistkümnendani ei tulnudki mul lugeda, — kajas pauk, millele järgnes kohe ülitugev tõmme, mida tajusin kogu oma olemusega: ma olin ju vaatlustünnis masti otsas, mille külge on kinnitatud amortisaatorite plokid. Granaadi lõhkemise kumedat heli ma ei kuulnud, kuid see-eest kuulsin, kuidas rebenes katki vaalatross; plokkamortisaatori viimse võimaluseni kokkusurutud vedru lõi enese sirgu, kusjuures plokk, mis oleks peaaegu vaatlustünnigi riivanud, andis õige tugeva hoobi vantide pihta, mis hakkasid undama.

Vaal pääses minema nähtavasti raskesti haavatuna, sest harpuun tabas hästi, surmavasse kohta, — me nägime seda, — ja viis enesega kaasa mitukümmend meetrit eesmist vaalatrossi. Teist vaala polnud samuti näha. Kiiresti valmistati ette kahurit järgmiseks lasuks; ma laskusin alla, ja me hakkasime rebenenud vaalatrossi lähemalt silmitsema. See oli tugev, vastupidav tross, pehkinud kiude polnud kusagil märgata, — sinivaala tõmme osutus lihtsalt liiga tugevaks, nii et amortisaatori vedrudki ei aidanud. Kuid miili kaugusel meist ilmusid uuesti nähtavale vaalafontäänid. Üks neist oli verine, see aga tähendas surmavat tabamust. Purgin jagab lühikesi käsklusi ning kinnitab ise hoolikalt harpuuni külge uut vaalatrossi. Mõlemad vaalad lebavad kõrvuti veepinnal, niipea aga, kui oleme lähenenud neile umbes seitsmekümne meetri kaugusele ja kui Purgin hakkab juba sihtima, sukeldub üks vaaladest vee alla. Teine vaal jääb kohale ning paiskab endiselt välja madalaid veriseid fontääne. Nähtavasti ei kuule ta enam midagi või on juba kõige suhtes täiesti ükskõikseks muutunud, sest mingeid pagemiskatseid ta ette ei võta.

Purgin annab märku laevamasina peatamiseks, ja

me liigume inertsi jõul tasakesi edasi. Oleme lähenenud umbes kahekümne meetri kaugusele, kui kostab teine kahuripauk ja harpuun tungib taas täielikult vaalakehasse, veidi allapoole tema seljast. Ta võpatab korraks, — näeme seda selgesti, proovib sukelduda, kuid hakkab siis edasi ujuma. Sahinal keritakse välja vaalatrossi. Me kõik saame aru, et nüüd ta küll enam meie käest ära ei lähe ega upu (vaguvaalad upuvad pärast surma), kuid et läheb ikkagi vaja veel kolmandat lasku. Kahuri laadimine toimub nüüd juba kõige kiiremas tempos, ja 3—4 minuti pärast hakkame vaalatrossi vintsiga ettevaatlikult veest välja kerima. Vaal avaldab vaid nõrka vastupanu, kuid teeb aegajalt siiski mõne jõulise tõmbe, mis surub amortisaatori üsna laevalae ligi. Siis aga jääb vaal päris vaikseks ning, tõmmanud veel paaril korral trossi pingule, hakkab uppuma. Agoonia on lõppenud. Ettevaatlikult keritakse välja vaalatrossi; Afanassi Nikolajevitš seisab igaks juhuks ikka veel kahuri juures, hoides kätt selle käepidemel, kuid tross vajubki juba longu. „On paneeril," tähendab pootsman lõbusalt. Vints hakkab kiiremini töötama, ja juba ilmubki veest nähtavale merehiiglase tinahall, üleni voldiline kõht. See on suur isavaal. Edasi sünnib kõik ettenähtud korras: pärast vaala vaierdamist alustame liikumist „Aleuudi" asukoha suunas, sest olime temast tugevasti eemaldunud, läheneb öö ja ka tuul muutub jahedamaks, piserdades meile hooti vihma.

Õhtul käib laeva ühiskajutis lugude ja mälestuste jutustamine. Tuletame meelde õppuse algaastaid, meenutame kaugesõitudest osavõtnud seltsimehi-reisikaaslasi ja muidugi ka juhtumeid, mis on seotud sinivaalade küttimisega.

Täna lõppes meil kõik õnnelikult ja pealegi veel lühikese ajaga, aga alles hiljaaegu leidis Norra rannikul aset juhtum, kus haavatud sinivaal tiris vaalapüügilaeva tervelt 28 tundi. Teisel juhul vedas raskesti haavatud sinivaal enda järel kaht vaalapüügilaeva (teine laev oli esimesele appi tulnud) üle kahe tunni, enne kui ta korduvate laskudega tapeti; seejuures oli mõlemal püügilaeval kogu aeg peal täiskäik

tagasi ning nad pidurdasid vaala liigutusi kahe eri suunas hargneva vaalatrossiga.

Kuna olime juba korduvalt sinivaalu jälitanud, siis võisime välja arvestada, et nende ujumiskiirus ületab tunduvalt vaalapüügilaeva liikumiskiiruse, kusjuures otsesihis liikudes ujusid nad tunni jooksul meie eest ära fontääni nähtavuse kadumise distantsile, s. o. 5—6 miili kaugusele. Kuna me jälitasime neid vähemalt 14-miililise tunnikiirusega, siis ujus vaal järelikult tunni jooksul vähemalt oma 20 miili. Toitumise ajal aga ei ületa nende vaalade ujumiskiirus 10 miili tunnis.

Jahipidamine sinivaaladele algas alles pärast harpuunikahuri leiutamist ning täiustamist. Nende vaalade kui avamerede elanike küttimine sai võimalikuks alles siis, kui vaalapüük oli tõusnud kõrgele arenguastmele ja kui vaalapüüdjad olid õppinud vaalakerede täispumpamiseks kasutama suruõhku, sest sinivaalad, nagu peaaegu kõik ülejäänud vaguvaallasedki, upuvad pärast surma.

Tavaliselt sinivaalad ei pööranud meile tähelepanu, kuid on teada, et mõned neist vaaladest on väga uudishimulikud ning saadavad ookeanil sõitvaid aurikuid. Laialdaselt on tuntud juhtum purjelaevaga „Plymouth", mis Atlandi ookeani ületamisel sattus suurele sinivaalade karjale, keda ameerika vaalapüüdjad nimetasid suurteks vaguvaaladeks ehk väävelkõhtvaaladeks. Üks neist merehiiglastest — umbes 25 meetri pikkune sinivaal — eraldus oma kaaslastest ning hakkas ujuma laeva kõrval niisuguses läheduses, et see asjaolu põhjustas meeskonnas ärevust. See oli nähtavasti vanavõitu laev, — meeskond oli sellest teadlik, ning kartis, et vaal võib seda kuidagi kogemata või ka meelega müksata ja vigastada. Seepärast püüdsid mehed sinivaala laeva juurest igati ära ajada. Kõigepealt pumpasid nad trümmist välja sinna kogunenud haisva vee, sest meremehed on miskipärast veendunud, et vaalad ei salli musta, lehkavat vett. Mitte kõik inimesed ei tea, et vaalad ei erista lõhnu, mistõttu see sinivaal järgnes endiselt purjelaevale, osutamata haisvale veele vähimatki tähelepanu. Siis hakati tema pihta

loopima pudeleid ja puuhalge, sihtides vaala pähe — vaal ujus ju otse laeva kõrval, nii et mõned tema fontäänidest paiskusid isegi läbi illuminaatorite kajutitesse, mis iseendast pole kuigi meeldiv asi, kui arvestada seda, et vaalafontäänidele on omane spetsiifiline ebameeldiv lõhn.

Viimaks haarati püstolid. Vaala pihta lasti mitu kuuli, — tulistati ligidalt ja muidugi mõista tabatigi vaala, kuid ka see ei aidanud: vaal ujus rahulikult laeva kõrval ega reageerinud üldse säärastele tühistele pisiasjadele. Tõsi küll, vahete-vahel ujus ta kõrvale või sukeldus laeva alla, kuid pöördus siis jälle tagasi oma harjunud kohale laevaparda kõrval.

See oli talve algul, novembris, — ilm oli üsna muutlik: kord puhus võrdlemisi tugev tuul, ja laev liikus siis kiiresti oma kursil, kord saabus aga jälle tuulevaikus, millal laev peaaegu ei liikunudki edasi. Tuli ette ka torme — siis õõtsus laev lainetel rehvitud purjedega või ka täiesti purjedeta. Vaal aga jäi truuks oma kiindumusele ega lahkunud laeva juurest, ujudes kas päris selle kõrval või siis kusagil laeva läheduses. Kui liikus laev, siis liikus ka vaal; oli aga laev sunnitud triivi jääma, siis viibis samas ka sinivaal. Lõpuks harjusid nii meeskonnaliikmed kui ka reisijad selle vaalaga niivõrd ära, et lakkasid teda kartmast ja isegi hüüdsid teda, lugedes ta heaks reisikaaslaseks, kes aitas neil pikal ookeanisõidul igavust eemale peletada.

Novembri lõpus kohtas „Plymouth" merel teist laeva. Pärast seda, kui laevad olid teineteisest ligistikku mööda sõitnud, järgnes vaal esialgu vastutulnud laevale, kuid pöördus peagi „Plymouthi" juurde tagasi ning jätkas tema saatmist. Kui „Plymouth" hakkas lähenema rannikule, madalale veele, muutus vaal ilmselt rahutuks, ja alles madalvee piiril lahkus ta laeva juurest ning pöördus ookeani tagasi.

See vaal saatis laeva 24 päeva, seejuures temast peaaegu eemaldumata. Teatakse jutustada teistestki seda liiki juhtumitest, kuid seal saatsid sinivaalad laeva ikkagi vaid mõned päevad, mitte aga 24 päeva järgemööda. Igatahes meie laevadele nad küll sedasi ei järgnenud. Muide, võib-olla, et nad mõnel juhul

püüdsidki seda teha, kuid me oleme ju ikkagi vaalakütid ning vaatame neile üksnes kui saagile.

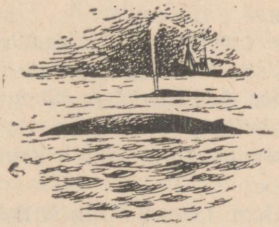
Muuhulgas märgin ka seda, et peaaegu kõigil meie poolt püütud sinivaaladel leidus seljal ja isegi peal välisparasiite, kes on omased üksnes lõunapoolkera vetele. Järelikult nad olid sooritanud pika ning kiire rände, tulles kaugest Lõunaookeanist meie vetesse. Need parasiidid olid antarktilised penellad (*Penella antarctica Quid.*). Sinivaalu kohtasime me reeglina väga kaugel ookeanis.

Ma juba mainisin, et meil on tekkinud säärane mulje, mille kohaselt sinivaalad on vähem vastupidavad kui näiteks heeringavaalad-finnvaalad. Nii oleks meid tänagi niisama raskelt haavatud finnvaal üsna tublisti enda järel puksiiris ringi vedanud, kuna aga haavatud sinivaal vandus peagi alla. Ent kuigi meie harpuunijad arvavad, et sinivaalad surevad ruttu haavadesse, ei taha nad siiski nende vaalade puhul kuigi palju riskida, vaid tulistavad neid alati ainult lühikeselt distantsilt, olles täiesti kindlad lasu täpsuses.

Käesoleval ajal loetakse sinivaalu kõige tulusamateks küttimisobjektideks, mistõttu kogenud harpuunijad, kes kohtavad oma teel sinivaalu, teisi vaalu siis enam ei kütigi. Ka töötasuarvestus on sinivaala pealt kõige kõrgem, ja seda täiesti mõistetaval põhjusel: nagu ma eespool juba ütlesin, saadakse sinivaalast keskmiselt umbes kakskümmend tonni rasva. On teada aga ka juhtum, kus Aafrika edelaranniku juures Walfish Bay nimelise lahe lähikonnas (meie kaartidel kannab see laht Vaalaskala lahe nimetust), püüti sinivaal, kellest saadi rekordiliselt suur rasvakogus — tervelt 55 tonni! Kuid kõige suurem sinivaal, kes kunagi on Maailma ookeanist püütud, oli 3333 sentimeetrit pikk — kolmkümmend kolm ja üks kolmandik meetrit! Ent sääraseid vaalu esineb siiski üliharva, ja seniajani on registreeritud ainult ühe sellise merehiiglase pikkus.

Praegusel ajal moodustavad sinivaalad maailma vaalapüügi põhialuse, kuigi püütavate isendite arvu poolest seisavad nad teisel kohal (esikohal on finnvaalad): nad seisavad esikohal oma produktsiooni poolest.

Peaaegu kõik sinivaalad saadakse käesoleval ajal Antarktise vetes, kuid neid esineb peaaegu igal pool, kõikides ookeanides. Neile peetakse jahti meie Kaug-Ida meredes, Peruu ja Tšiili ranniku juures; Norra, Gröönimaa ja Islandi lähedal; Fär-saarte ja Newfoundlandi ranniku juures; Lõuna-Aafrika ja Hispaania Maroko vetes; Hispaania ja Portugali rannikul, — kuid kõigis loetletud paikades saadakse neid väga vähesel arvul. Ainult Antarktise meredes püütakse neid tuhandetena ka praegusel ajal.

NELJATEISTKÜMNES PEATÜKK

Jahipidamine seivaaladele — põhjavaaladele. — Välkvaal. — Miks harpuunijad ei armasta küttida põhjavaalu. — Kuidas sukelduvad ja hingavad põhjavaalad. — Ookeanihulkurid. — Veidi bioloogiat. — Põhjavaalade geograafilised levikualad.

Vaalade küttimisel Lõuna-Kamtšatka rannikul kohtasime kaunis sageli põhjavaalu ehk ivašivaalu, keda norralased ja inglased nimetavad seivaaladeks. Neid vaalu oli kerge ära tunda kõrgete seljauimede järgi. Põhjavaala fontään sarnaneb noore finnvaala fontääniga, ja ainult seljauim võimaldaski meil kindlaks määrata, et tegemist oli just põhjavaalaga. Jaapani ja meie Primorje ranniku juurde ilmuvad põhjavaalad ühes ivaši-sardiinidega. Nad ujuvad väga kiiresti, mistõttu jaapani vaalapüüdjad nimetavad neid „ivašikuzira" (välkvaal); Norra rannikule ilmuvad põhjavaalad aga koos saida-nimelise kalaga, keda norra keeles nimetatakse sej'ks. Aja jooksul võetigi tema kohta maailmakirjanduses tarvitusele nimetus „seivaal". Muide, esimestena hakkasid neid vaalu küttima needsamad norralased möödunud sajandi kahekümnendail aastail, pärast Svend Fojni harpuunikahuri moderniseerimist.

Harpuunija Carlsen oli sageli küttinud põhjavaalu Norra ja Jaapani ranniku juures, kuid siin polnud tal tahtmist neid taga ajada, sest esiteks on neid tundu-

valt raskem tabada kui teisi vaalu ja teiseks toovad nad ka märksa vähem tulu — annavad ülimalt vaid kolm tonni rasva, — nii et teiste vaalade ülirohkuse juures polnud üldse mõtet väikestele põhjavaaladele kallist aega raisata. Kuid mul oli lihtsalt vaja uurida mõnd põhjavaala, sest eksisteerib arvamus, et Kamtšatka rannikul põhjavaalu ei esine. Seepärast ma leppisingi kokku „Avangardi" harpuunija Olaf Ekvedtiga ja kapten Korolkoviga, et ma juba lähemail päevil, — oli parajasti juuli keskpaik, — sõidan „Avangardil" merele ning juhul, kui meil õnnestub seal kohata põhjavaalu, katsub Olaf tingimata kasvõi ühegi neist kätte saada.

Nüüd olengi siis „Avangardil", kus mind võtab vaimustusega vastu minu vana sõber ning reisikaaslane ümbermaailmasõidu aegadest — esimese järgu madrus Volodja Ljubavin. Temal lasuvad nüüd vastutusrikkad tööülesanded, sest tüürimehe ülesannete kõrval täidab ta ka harpuunija abilise kohustusi, mõistes Olaf Ekvedtit juba poolest sõnast ja isegi poolest žestist. Ljubavin on uhke endise pootsmani Olaf Ekvedti üle, kes on nüüd tõusnud harpuunija vastutusrikkale tööpostile. Ta ütleb, et see tähendab veel üht pragu kodanlike spetsialistide korporatsioonis. Siinkohal olgu tähendatud, et teised harpuunijad suhtuvad Olafisse teatud kõrkusega, — ta ei ole kapten.

Ma juba rääkisin sellest, et Olaf Ekvedt on väga ebausklik: „Jumal halastagu, reisija on pardal, kuidas meil võib siis olla edu!" Kuid tuletades meelde, et troopikavetes viibimise ajal tal minu pardal olles siiski „vedas" ning teades seda, et ma tihtipeale ning üsna pikka aega sõidan teistel vaalapüügilaevadel, ei avalda ta enam ses suhtes erilisi kartusi, kuid ta on ilmselt rusutud. Ent Volodja Ljubavin oli hea „dialektik" ja kuna minu kohalviibimine teda väga rõõmustas, siis õnnestus tal õige varsti veenda (seks korraks) Olafitki ebausu kahjulikkuses. Igatahes, kas just sel või ka mõnel muul põhjusel, kuid Olaf muutus minu vastu niivõrd lahkeks, et püüdis isegi oma kajutit mulle vägisi kaela määrida, ise aga tahtis kubrikusse üle kolida. Suuri vaevu suutsin teda veenda selles, et kap-

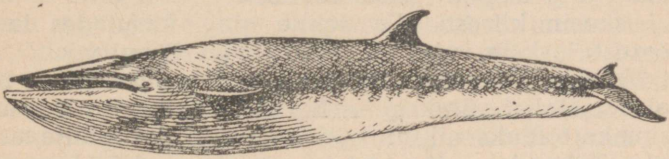
ten Korolkovi kajutis leiduv diivan rahuldab mind täiel määral ja et puhkeaegki on vaalajahil olles alati üsna üürike.

Hommikuks olime juba kaugel merel, kuid just nagu meie kiuste polnud seal näha ainsatki vaalafontääni. Selle „ebaõnne" põhjuseks võis muidugi olla üksnes see asjaolu, et reisija kuri silm oli kõik vaalad „ära kahetanud". Meie mehed naersid omaette, kuid Olaf oli nukker. Ent seitse tundi järelejätmatult kestnud otsingute tulemusena, sõites kogu aeg siksakiliselt, leidsime lõpuks siiski ligemale kümme finnvaala ja mõned kašelotid. Pärast kahe finnvaala tapmist, — algajale harpuunijale Ekvedtile aga oli see harukordselt edukas päev, — muutus ta tuju jällegi heaks, ning selleks, et heaks teha oma „hirmu reisijate vastu", hakkas ta vaimustusega jutustama lugusid vaalapüügist Antarktises, kus ta oli käinud palju kordi.

Aeg kaldus juba õhtule, kui märkasime kaht vaala, kelles pärast mõningaid vaidlusi arvasime ära tundvat põhjavaalu. Ma mäletasin troopikavete noori põhjavaalu, need siin aga olid palju suuremad, — nähtavasti täiskasvanud, kui mitte vanad isendid. Katsed läheneda neile, mis üksteise järel lõppesid ebaõnnestumisega, viisid Olaf Ekvedti ägedushoogu, tema aga pidas harpuunija au küsimuseks tappa kasvõi ühegi põhjavaala. Kuid häda seisis selles, et põhjavaalad viibivad väga lühikest aega veepinnal, on harukordselt kiired ja kärmed ning toovad ainult õige lühikeseks ajavahemikuks vee alt nähtavale oma kõrge uimega selja. Me olime juba mitmel korral põhjavaaladele väga lähedale jõudnud, kuid tulistada nende pihta ei õnnestunud meil mitte kuidagi: vaalad kadusid järsku meie silmist, otsekui lahustudes vees.

Tõtt öeldes tundsin selle üle isegi rõõmu, sest jälgisin suure huviga tolle „elegantse" vaalapaari liigutusi. Finnvaalad ja sinivaalad on liiga suured selleks, et neid võiks nimetada „elegantseteks", kuid põhjavaalade kohta sobis see täiel määral. Kujutlege enesele pikliku kujuga kalalaadset (ma ütleksin veel — kuivetut) keha tumehalli seljaga, elegantselt paindliku sabavarrejoonega, terava otsaga tumehallide rinnauime-

dega, elegantselt (teisiti ei saa siin öelda) joonestatud uimesagaratega painduval sabavarrel ja roosaka või helesinaka kõhualusega. Ta seljal ja külgedel on valged ja helehallid täpid, nagu orlovi traavlitel. Ja tõepoolest, põhjavaal ongi meretraavel, sest ta ujub kiiremini ning hoogsamalt kõigist teistest vaaladest, kuna tema esimene sööstlik hüpe heitumise või haavamise korral on päris välkkiire.

Põhjavaal ehk seivaal.

Põhjavaala seljal paistab silma ning kerkib vee kohal reljeefselt esile kaunilt ja sümmeetriliselt kooldunud, võrdlemisi kõrge (üle poole meetri) uim, värvuselt veidi tumedam kui selg. Kogu see kalajas keha on sihvakas ning voolujooneline: kohe on näha, et ta on kohanenud pikkadeks ning kiireteks rändudeks, põhjavaalade ränded aga on paljude andmete põhjal otsustades vägagi pikad.

Nägin neid mastilt, vaatlustünnist, tugeva kiikriga, neil puhkudel aga, kui põhjavaalad ilmuvad meie laeva vahetus läheduses veepinnale, näen neid selgesti nende võimsa kehastruktuuri kõigis detailides, sest meri on täna rahulik ja taevas selge. Märkan isegi seda, et ühel vaalal on kõht valkjasroosa, kuna teisel on see helesinine.

Põhjavaalad ei sukeldu sügavamale kui 20 meetrit veepinnast. Nii vähemalt paistis see mulle ülalt vaatlustünnist, sest sügavuseski on sealt näha nende suuri kehasid, mis liiguvad vee all nagu varjud. Mind hämmastas, mispärast käituvad nad nii imelikult. Siingi andis end tunda finnvaalade käitumise jälgimisel omandatud harjumus. Ma ei suutnud järsku taibata, et siin nad toitusid, sest finnvaalad laskuvad toitumi-

sel tingimata ühele küljele, siin aga polnud midagi sellesarnast. Siis aga meenusid mulle põhjavaalade mõningad iseärasused, milledest olin kuulnud või lugenud kaunis palju. Liiguvad ju põhjavaalad toitumise ajal otsesuunas ja normaalasendis ning lasevad seejuures välja õhumullikesi, millede järgi on hea jälgida nende veealust teekonda. Me nägime ka siin neid õhumullikesi ja hakkasime, nüüd juba täiesti kindlalt, neid „jälgi mööda" edasi liikuma.

Laskusin kiiresti alla dekile ning, kasutades laeva peatust, lasksin vette planktonivõrgu. Peagi veendusin, et 20 kuni 30 meetri sügavusel leidub õige suurel hulgal aerjalalisi vähikesi — hormikuid, kes on armastatuimaks toiduks nii sinivaaladele kui ka põhjavaaladele. Tähendab, siin nad siis toituvad. Nüüd muutus asi palju lihtsamaks: oma söödaväljadelt lahkuvad vaalad alati vastumeelselt, need siin aga paistsid olema üsna näljased, sest nad laskusid sageli sügavusse. Nüüd ei tohtinud me neid enam silmist kaotada. Liikudes kahekordistunud energiaga õhumullikestest jälgi mööda, alustasime nende põhjavaalade jälitamist, ning meie ühist püüdu ja jõupingutusi kroonis lõpuks edu. Põhjavaalad kerkisid veepinnale põiksuunaliselt meie kursile, umbes viieteistkümne meetri kaugusel laevast, ning Olaf kihutas ühte põhjavaala oma harpuuni, ja niivõrd õnnestunult, et tappis ta silmapilkselt. Põhjavaal pööras aeglaselt ülespoole oma roosa kõhu ning hakkas vajuma. Juba kuulduski vintsi raginat, ning oma harpuunija üle uhke Volodja Ljubavin astus minu ligi ja sõnas otsekui möödaminnes, muuseas:

„Põhjavaala on raske harpuunida, seda rääkisid sa ise, Olaf aga näitas selleski suhtes klassi."

Meie põhjavaal osutus umbes 15 meetri pikkuseks emavaalaks. Üldiselt aga kasvavad põhjavaalad kuni 17 meetrit pikaks, väga harva sellest kakskümmendkolmkümmend sentimeetrit pikemaks, nii et täna püütu oli keskmise pikkusega.

Mõne aasta pärast sõitsime koos Petja Zarvaga „Trudfrondil" umbes nendes samades paikades. Päeva jooksul õnnestus meil saada ühe finnvaala. Õhtupooli-

kul märkasime veel mitut fontääni, mille peale võtsimegi kursi. Varsti tundsime kõrgete seljauimede järgi ära põhjavaalad ning otsustasime õnne katsuda. Peagi tegime õhumullikeste järgi kindlaks nende vee all liikumise suuna ja sõitsime neid jälgi mööda aeglasel käigul edasi. Kuid nähtavasti põhjavaalad kuulsid meie laevamasina ja -propelleri mürinat: nad suurendasid oma ujumiskiirust ning kerkisid veepinnale juba suures kauguses. Vaalad kuulevad väga hästi, põhjavaalu aga jälitatakse Jaapani rannikul intensiivselt, mistõttu on väga võimalik, et nad on ehk juba harjunud kõrvale hoiduma igasugustest müratekitajatest, pidades meeles sääraste müradega seotud pahandusi ja ebameeldivusi. Ei tea, millega seda seletada, kuid nad suurendasid vee all ujudes pidevalt oma liikumiskiirust iga kord, kui sõitsime nende kohal.

Otsustasime siis muuta taktikat. Jälginud üle tunni aja selle põhjavaalade grupi käitumist (neid oli kokku viis isendit) ning olles planktonivõrgu abil järele uurinud, kuivõrd rikkalikult on siin esindatud põhjavaalade poolt nii armastatud hormikud, jäime lihtsalt triivi ning hakkasime vaikselt ootama. Ei möödunud poolt tundigi, kui põhjavaalade grupp oli meist vaid kahesaja meetri kaugusel ning tuli järjest lähemale, liikudes otse laeva suunas. Zarva oli juba laskevalmis. Veel kolm-neli minutit, ja vaalad olid juba umbes kuuekümne meetri kaugusel meie laevast. Ning Zarva, keda pikk ootamine oli jõudnud ära tüüdata, otsustas tulistada sellelt distantsilt. Üldiselt (ja eriti just põhjavaalade puhul) tulistavad harpuunijad vaalu ainult kuni 30-meetriliselt distantsilt. Ma jälgisin tähelepanelikult oma mastitünnist põhjavaalade liikumist ning karjusin Zarvale oma vaatluste tulemustest.

Ta tõstiski juba käe, järelikult tulistab kohe. Ja tõesti: liigutas õige vähe kahuritoru, siis veel murdosa sekundist sihtimisele ja... kõlaski pauk, ning harpuun tungis teiste keskel ujunud põhjavaala kehasse, kusjuures õhus looklev vaalatross andis meile kõige lähemal viibinud vaalale mitu tugevat „piitsalööki". Mulle näis, et harpuun sattus vaala sabavarde, seljauime vahetusse lähedusse — verelaik vees ja rullidest läbi-

jooksev tross kinnitasid tabamust; kuid trossi pinguldatus näitas, et see polnud surmav tabamus. Ent põhjavaal pole ju suur vaal, meie laev on aga suurepärane, nagu ka kogu püügivarustus, mistõttu Zarva lubaski enesele mõningaid „vabadusi". Senikaua kui käib kahuri ettevalmistamine uueks lasuks, annab ta käskluse vaala vintsi abil laevale lähemale tirida, — mis temaga ikka jännata, säärase väikese vaalaga, — kuid siin just näitaski end too põhjavaal. Ta kerkis järsku veepinnale pinguletõmmatud harpuunitrossi teises otsas (järele oli aga antud vähemalt kakssada meetrit vaalatrossi) ning hakkas tiirutama, ja veel mismoodi tiirutama! Vaalatross ainult võnkus vetruvalt ja helises nagu pillikeel, kui juhtus laineharju riivama ja neid „lõikama", — niivõrd suur oli põhjavaala kiirus.

Laev tegi rohkem kui saja kaheksakümne kraadise pöörde. „Kui ta nüüd meil trossi otsast ära ei lähe, masin käima," käsutas Zarva tüürimehele. Põhjavaal aga suundus sel hetkel otse laeva poole. Keegi karjus: „Fender vahele!", kuid vaal juba kihutaski meist mööda, torpeedokaatrina vett vahutama pannes, olles nii lähedal vaalapüügilaevale, et pidi peaaegu tabama selle parempoolset parrast. Meie mõiste järgi oli see väike vaal, aga ta tekitas selliseid laineid, mis oleksid sobinud ka parajale finnvaalale. Siin oli veel teinegi mure: me ei kuulnud granaadi plahvatust (vahel juhtub sedagi, et granaat ei lõhke), ja seepärast võis arvata, et ta oli ainult harpuunist haavata saanud. Tavaliselt tungivad granaadikillud sügavale vaalakehasse, riivates ta eluliselt tähtsaid keskusi.

Oli see aga nii, siis võis ju vaal sääraste tõmmete juures harpuuni oma kehast välja rebida, ja ka jämeda vaalatrossi vastupidavusel on ikkagi piir. Pilt ise oli aga täiesti ainulaadne. Vaal vähkres vees, sealt pooleldi välja hüpates (just nagu lõhe spinningunööri otsas — vilksatas mul mõte), sukeldus vee alla, ujus siis taas marulise hooga ringjoont mööda, kuni lõpuks sukeldus veel kord ning hakkas meie püügilaeva enda järel puksiiris vedama. Laevale anti tagasikäik, et sel viisil pidurdada meie edasiliikumist, kuid vaal pukseeris meid ikka veel enda järel. Teised põhjavaalad olid

kadunud, ja me ei märganud isegi seda, mis suunas nad olid ära ujunud. Nende fontääne me nüüd enam ei näinud. Möödusid minutid. Ma olin vajutanud sekundimõõtja nupukesele vaala esimeste tõmmete ajal, ja see näitas juba üle kahekümne minuti. Zarva oli kahuri uuesti ette valmistanud ning otsustas nüüd põhjavaalale „ajujahti" pidada, s. o. trossi aeglaselt välja kerides ning talle järk-järgult lähemale jõudes katsuda seda vaala lõplikult surmata. Seda võtet olime juba korduvalt ning edukalt kasutanud teiste vaalade küttimisel. Harpuun oli siiski hästi pidama jäänud, sest vaala rapsakud olid küllaltki tugevad ja plokk-amortisaator ulatus poolde masti.

Oli juba päris pime, kui meil läks lõpuks korda läheneda sellele rahutule vaalale kindlale laskedistantsile, s. o. umbes viieteistkümne meetri kaugusele. Ta laskis ikka veel välja purskejugasid ja tegi sukeldumiskatseid, kuid tõusis iga kord kohe veepinna juurde tagasi, tõmmates jõuliselt vaalatrossi, seejärel aga hakkas järele andma. Teine lask tegi tema piinadele ja meie kahtlustele kiire lõpu. Tirisime vaalakere õhu sissepumpamiseks vööri juurde ning nägime siis, et harpuun oli otse seljauime taga läbistanud tema sabavarre, kuid nähtavasti polnud riivanud ega paralüseerinud selgroolülisid. Granaat tolknes välja läbivast haavast: ta oli jäänud lõhkemata. Selle vaalakerega tuli väga ettevaatlikult ümber käia, sest granaat võis ootamatult lõhkeda, granaat kaalus aga 9 kilogrammi. Vaierdasime suure ettevaatusega seda meile üsna ohtlikku vaala, — vahepeal oli ümberringi veelgi pimedamaks läinud, — ning suundusime oma baasi poole, saates talle juba ette teate oma seekordsest saagist ja ka lõhkemata granaadist.

Kaasaegsele vaalapüügilaevale ja eriti viimasel ajal konstrueeritud püügilaevadele on jahipidamine põhjavaaladele täiesti ohutu, ükskõik kuidas see vaal ka ei käituks ja missugusesse kohta ka ei satuks teda tabanud harpuun. Kuid alles üsna hiljuti peeti neile vaaladele Jaapani ranniku juures jahti väikestelt, umbes 100- kuni 120-tonnistelt puust vaalapüügilaevadelt. Meie harpuunija Carlsen jutustas mulle oma elamustest

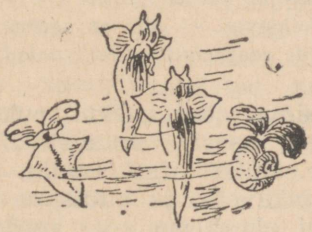
nende väledate vaalade küttimisel. Ühe püügiretke ajal, küttides vaalu ranna lähikonnas Aikava juures, haavas ta üht põhjavaala. Haavatud vaal keris maha umbes kakssada meetrit vaalatrossi, ja kerkis siis veepinnale, muutes enda ümber oleva vee veripunaseks. Seejärel hakkas ta, nagu meil äsja asetleidnud juhtumilgi, rabelema ning veepinnal maruliselt ringi kihutama. Ühel korral riivas ta oma sööstlike hüpete ajal isegi nende püügilaeva, õnneks küll ainult kergelt, kuid sellestki müksust laev võpatas, otsekui karile joostes. Trossi järele andes hakkas vaalapüügilaev eemalduma, et surmaheitluses viskleva vaala teele mitte ette jääda. Sel hetkel märkas Carlsen, et vaal ujub otse laeva peale. Ainult rooliratta järsk pööre võimaldas neil vältida otsest kokkupõrget, ning vaal ujus laevast mööda, seda ainult kergelt riivates; kuid seegi tõuge paiskas kõik dekilolijad pikali. Õnneks laev ei hakanud lekkima. Varsti pärast seda vaal nõrkes, jäi vaiksemaks ning tapeti piigiga lõplikult.

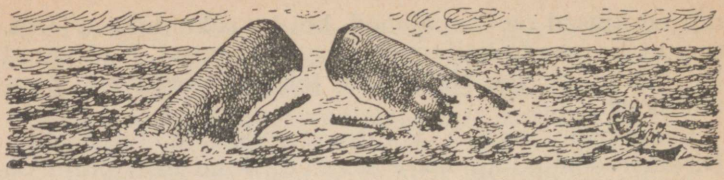
Paljudel Jaapani ranniku lähedal püütud põhjavaaladel on leitud parasiite, kes on omased (endeemilised) üksnes Antarktise vetele. Sääraseid aerjalaliste vähikeste hulka kuuluvaid nugilisi leidsime meiegi. Nimetatud asjaolu tõendab aga seda, et need põhjavaalad olid sooritanud tohutu pika rännaku Antarktise vetest Vaikse ookeani põhjapoolsesse ossa. Nad on seega tõelised ookeanihulkurid ning seejuures ka veel kiiremad ujujad kõigist meile teadaolevatest vaaladest. Valitseb arvamus, et põhjavaalad toituvad ainult planktonilistest pisivähkidest, kuid me oleme vahel harva leidnud nende maost ka ivaši-sardiine ja isegi väikesi kalmaare. Põhiliselt aga toituvad nad ikkagi ainult planktoni pisivähkidest.

Kunagi oldi arvamusel, et põhjavaalad kujutavad endast noori finnvaalu, sest nii nende purskejoad kui ka üldine kehaehitus on küllaltki sarnased. Kuid vaalapüüdjad, need suurepärased loodusevaatlejad, teadsid juba ammustest aegadest, et see on täiesti iseseisev, omaette vaalaliik, mis sarnaneb vähe noorte finnvaaladega. Nad tundsid põhjavaalu kergesti ära nii kiuste järgi, mille liistakud on väga elastsed ja mille

niitjad kiused on õrnpehmed, kui ka sukeldumise järgi, samuti ka nende käitumise järgi toitumisel. Nad panid ka tähele, et vee all ujudes tekitab põhjavaal õhumullikesi.

Põhjavaalu esineb kõigis meredes ja ookeanides (sisemered muidugi välja arvatud), kuid eriti palju on neid Jaapani ja Lõuna-Kuriili saarte juures, kus käesoleva sajandi algusest peale leiab aset nende intensiivne küttimine. Jaapani rannikul püütakse igal aastal sadu põhjavaalu; seal hinnatakse väga nende liha, mis oma maitse poolest on tõesti suurepärane. Kuid neile peetakse jahti ka Lõuna-Aafrika ranniku juures, Brasiilia vetes, Norra, Fär-saarte ja Newfoundlandi ranniku lähedal, Alaska vetes ja piki kogu Põhja-Ameerika Vaikse ookeani poolset rannikut, Peruu ja Tšiili vetes, Madagaskari saare ja Hispaania ranniku lähikonnas, samuti ka Antarktises.

VIIETEISTKÜMNES PEATÜKK

Kašelottide jahile. — Kašelottide mäng. — Kopra meri. — Kapten Zarva elamused. — Kuidas käitub haavatud kašelott. — Kašelottide seltsimehelikkus. — Visa hingega vaal. — Kašeloti „kallaletung" vaalapüügilaevale. — Elava kašeloti vaierdamine. — Kuidas kütiti kašelotte möödunud sajandil. — Kašeloti heitlus hiiglasuure kaheksajalaga. — Kui sügavale kašelotid sukelduvad. — Mis on ambra. — Kašelottide geograafilised levikualad.

Juba mitu päeva järgemööda pukseerisid vaalapüügilaevad meie baasi, emalaeva „Aleuudi", parda juurde kašelotte. Sellest ajast saadik, millal viibisime meresõidul troopikavetes ja küttisime Revilla Gigedo saarte juures, ei olnud ma veel kordagi osa võtnud jahipidamisest kašelottidele. Siis aga ühel ööl kuulsin läbi illuminaatori kapten Zarva häält, kellega olin raadiotelefoni teel eelnevalt kokku leppinud oma osavõtu kohta vaalajahist järgnevate päevade jooksul. Kapten Zarva oli nüüdsama südaööl oma saagiga kohale sõitnud ning tahtis viivitamatult merele tagasi minna, et jõuda hommikuks püügikohale, mis asetses umbes neljakümne miili kaugusel või veidi kaugemalgi Moržovaja lahest, kus seisis „Aleuut". Ma keerasin lambi põlema, avasin oma kajuti ukse ning hakkasin kiiresti riietuma. Minu tualett aga on üpris lihtne — pesen end kiiruga, ajan selga kombineeritud ülikonna,

sviitri ja meremehe-vihmamantli ning tõmban jalga kõrgete säärtega jahisaapad. Kõike vajalikku sisaldav kohvrike ja fotoaparaat on mul alati valmis. Vahepeal tegi Pjotr Andrejevitš mulle teatavaks, et tollesse piirkonda on ilmunud palju kašelotte. Praegu tõi ta neid siia kaks ning loodab heale jahisaagile ka järgmisel päeval, seda enam, et selge taevas ennustab head ilma. Me sammusime piki uinunud emalaeva dekki, ületasime libeda ahtriplatsi ja laskusime „Aleuudi" parda kõrval seisvale vaalapüügilaevale.

Tasane käsklus, „otsad" päästeti lahti, ning vaalapüügilaev, kogudes lahes kiirust, suundus merre viiva läbikäigu poole. „Aleuudi" ahtris paistis kapteni vanemabi Zahharovi üksik kuju. Pimeduses sulasid mägede piirjooned veega ühte, ning mulle näis, et me põrkame kohe vastu kallast. Siis aga tundsin kerget tuulehõngu — olimegi juba läbikäigu juures. Zarva tõmbas telegraafi hoova „täiskäigu" kohale, ning meie vaalapüügilaev hakkas vee pahisedes kiiremini edasi liikuma. Läksime tunniks-paariks tukkuma. Vahitüürimees märkis oma ruhvis üles väljasõidu aega ja laevakurssi, mille kapten oli talle kätte näidanud. Mere kohal seisis kuu, mistõttu paistis, nagu sõidaksime mööda hõbedast, vaevaltkuuldavalt krabisevat maanteed. Magada ma ei tahtnud, ning läksin kaptenisillale tagasi, et veeta ülejäänud osa ööst vestluses tüürimees Kuznetsoviga. Kuid meid ümbritsenud vaikus ei äratanud soovi vestlemiseks, ning olles laskunud ühes nurgakeses presendile, ei märganudki ma, kuidas olin sinna magama jäänud. Mind äratasid Carlseni sammud, kes oli juba üles tõusnud, kuigi kell oli alles nelja peal, ja kõndides edasi-tagasi rääkis endamisi: „Magada ei tohi, tuleb ringi vahtida ja jahti pidada, — vaalad ei oota, nad pole kammitsasse seotud," ja muud sellesarnast.

Me liikusime kauguses paistva rannaga paralleelselt lõuna suunas, kus eile oli nähtud kašelottide gruppe. Varsti tõuseb päike, küllap siis juba näeb. Esiotsa aga tõusis vee kohalt kerget udu, kuna lõuna poolt puhus meile näkku eksimatult tajutav soe tuuleke. Idas paistis vaevaltmärgatav koidukiir. Meri oli väga vaikne,

nagu mõni suikunud metsajärv. Möödus veel veidi aega. Mul hakkas külm, ja ma läksin sillalt bakile. Haugen seisis kahuri juures ja kuulatas midagi. Tõepoolest, selle tuulevaikusega ulatusid vahetevahel meieni mingisugused kumedad, sulpse või paterdamist meenutavad helid, just nagu oleks kusagil palke lapiti vette loobitud. „Tõenäoliselt hüplevad seal kašelotid," tähendas Haugen, „kuulatan juba ammu neid helisid, kuid praegu on veel pime ja udune." Laevale anti aeglane käik, sest helid kuuldusid juba selgemini. Ma teadsin kirjandusest ja ka jutustuste põhjal, et mõningatele vaaladele, sealhulgas ka kašelottidele, on omane harjumus aeg-ajalt veest välja hüpata. Vaalapüüdjad viivad selle harjumuse seosesse vaalade sooviga vabaneda neid piinavatest parasiitidest vaalaväividest, kes oma tugevate „küünistega" klammerduvad vaala naha külge. Neid vaalaväive pesitseb kümnete kaupa kašeloti iga nahavoldi vahel, samuti igas nahakriimustuses, neid kriime ja haavakesi on tal aga üsna palju. Nad klammerduvad niivõrd tugevasti vaala naha külge, et neid tuleb tugeva pintseti abil naha küljest lahti kiskuda (see nõuab teatud jõupingutustki) või siis kallata nad üle mageda veega, mis mõjub neile mürgina. Seepärast ma olengi arvamusel, et vaalad ei suuda veest väljakarglemisega vabaneda parasiitidest, hüplevad nad aga, nagu seda teevad sageli ka paljud maismaaloomad, lihtsalt liigsest, ületulvavast energiast. Karglevad ju ka aasale lastud vasikad ja varsad, mõnikord aga koguni päris vanad hobused.

Liikusime aeglaselt edasi. Uduvina hakkas vähehaaval hõrenema, tõusis päike, ning me märkasime umbes kolme miili kaugusel oma laevast mitu kašelottidele iseloomulikku fontääni (ettepoole ning mõnevõrra vasakule suunatud, umbes 45-kraadise nurga all), misjärel nägime, kuidas üks tõmbininalistest koletistest peaaegu täielikult veest välja paiskudes hüppas kohmakalt õhku ning kukkus raskelt küliti vette tagasi. Vaalapüügilaev kihutas täiskäigul vaalade suunas. Zarva on juba kaptenisillal ning pakub mulle kruusitäit kuuma kohvi. Carlsen on kahuri juures, Haugen ronib vante mööda üles „varesepessa". Zarva tantsisk-

leb ärevusest oma sillal, — kapten Zarva „elab kaasa" igale vaalajahile. Ebaõnnestunud lasu või möödalaskmise korral tallab ta jalgadega oma mütsi ega leia kusagil rahu, eriti veel siis, kui juhtub ise märgist mööda tulistama... ta on ju harpuunija õpilane ja tulistab mõnikord ka iseseisvalt. Me naerame tasakesi omaette tema „lõunamaise vere" üle, — Zarva on Kertši kalur, ta ei suuda rahulikult läbi elada ei rõõmu ega ka muret.

Senikaua kui me lähenesime, jõudsid kašelotid juba sukelduda, näidates seejuures oma hiiglasuuri sabauimesagaraid. Vaalapüügilaev jäi liikumatult paigale. Märkinud üles kašelottide sukeldumisaja, jõin ära oma kohvi ning ronisin Haugeni juurde vaatlustünni. Ma teadsin, et kašelotid sukelduvad vee alla pikemaks ajaks, ja seepärast eriti ei rutanudki. Ilm tõotas kujuneda suurepäraseks. Päike oli hommikuse hõreda udu lõplikult ära sulatanud; meist paremal paistsid kaugusest lumega kattunud mäed; ookean oli vaikne ja sõbralik; tuuleke pani õige kergelt virdama veepinna, millel istusid kord siin, kord seal punapealised, papagoide nokka meenutava nokaga lunn-algid ja valgerinnalised aarad.

Carlsen jalutab edasi-tagasi oma kahuri juures, aegajalt Haugenile midagi hüüdes. Zarva uurib kiikriga silmapiiri, Zarva kaasmaalane Voituhhov tegeleb hommikuse koristustööga. Ümberringi on nii vaikne, et ei tahaks nagu uskuda, et juba mõne minuti pärast tehakse sellele idüllile lõpp.

On möödunud juba kakskümmend minutit, kuid kašelotte pole ikka veel näha. „Kui istuvad kaua vee all, siis lebavad hiljem kaua aega vee peal," ütles Haugen. Me olime juba tähele pannud, et mida kauem viibib vaal vee all, seda kauem aega veedab ta seejärel veepinnal ning seda rohkem laseb siis välja ka purskejugasid. Kolmekümne teine minut oli juba lõpule jõudmas, kui märkasime vees mitut tohutu suurt musta varju, mis olid sügavusest pinnavette kerkinud. Nad kerkisid peaaegu püstloodselt, kusjuures kõigepealt ilmusid veepinnale nende tömbininalised, pigemini tilgakujulised, voolujoonelised, kuid siiski koh-

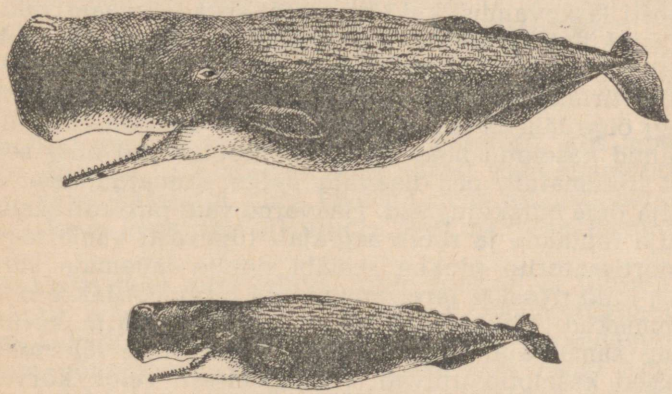
makad pead, paisates õhku esimesi võimsaid külgsuunalisi fontääne. Ma pole veel maininud seda, et kašelottide hingamisava paikneb s-tähe kujuliselt nende tohutu suure pea vasakpoolses nurgas.

Kašelotid lebasid liikumatult veepinnal, aeg-ajalt fontääne välja pursates. Carlsen viivitas tulistamisega, kuigi ta sihtimisobjektid olid juba päris lähedal (ülimalt kahekümne meetri kaugusel meie laevast), nähtavasti tahtis ta nende hulgast mõnd suuremat kašelotti välja valida. Siis ta aga kummardus, suunas kahuritoru veidi vasakule, ja harpuun tungis äärmise, võrdlemisi suure kašeloti kehasse. Kõike seda oli meie vaatlustünnist hästi näha, ning seda vaatlemist ei takistanud ka suitsuta püssirohu suits (püssirohi ise on küll suitsuta, kuid suitsu tekitab ta siiski). Harpuun oli hästi tabanud: veidi tahapoole rinnauime ning sellest õige vähekese allapoole, — nägime seda päris selgesti. Harpuunitud kašelott ei sukeldunud kohe vee alla ega liikunudki paigalt. Ta jäi, otsekui nõutult, kaheks-kolmeks sekundiks täiesti liikumatuks, misjärel hakkas jõulise rapsakuga edasi liikuma. Ma olen jälginud paljusid minu nähes tapetud kašelotte ning olen jõudnud veenduda selles, et haavatud kašelotid laskuvad harva otsekohe sügavusse. Nad katsuvad tavaliselt ikka otsesuunas minema pageda. Kašeloti kehas lõhkenud granaat lõi ta küll korraks kõikuma, kuid ei sundinud veel alistuma. Vaal tegi veelgi tugevama rapsaku ettepoole, — mahedalt sahisedes jooksis vaalatross üle plokkide. Haugen, kes vahepeal oli jõudnud tünnist alla laskuda, valmistas kahurit ette järgmiseks lasuks. Kätt mütsinoka kohal hoides jälgis Carlsen kašeloti liikumist, mina aga jäin „varesepessa" edasi istuma, et sealt paremini näha selle kašelotijahi kogu edasist käiku ja jälgida ka tema liigikaaslaste käitumist.

Siis aga jäi kašelott liikumatult lebama, õõtsudes kergetel ummiklainetel ja pursates välja sagedasi fontääne. Hakkas töötama vints, kerides ettevaatlikult välja vaalatrossi, ning uuesti tardus kahuri taga harpuunija, valmistudes teiseks lasuks. Jõudsime veepinnal lebavale kašelotile õige lähedale ning teine har-

puun, vaala nahka kiirtekujuliselt rebestades, tungis peaaegu esimese harpuuni kõrval tema kehasse. Järgnes uus pöörane rapsak, ja nüüd jooksis juba kaks trossi rigisedes üle rullide ja plokirataste. Kašelott ei mõelnudki alla anda: nähtavasti olid ta haavad küll rasked, kuid mitte surmavad, ning paistis isegi, nagu oleks teine harpuun talle energiat juurde andnud.

Kašeloti poolt pukseeritav vaalapüügilaev libises kergelt edasi ookeanipinnal. Suunasin kiikri teistele

Kašelotid: ülal isaloom, all emaloom.

kašelottidele, kes olid võrdlemisi lähedal. Nad kõik järgnesid laevale, ujudes haavatud kaaslase poolt jäetud verist jälge mööda. Ma teadsin vanade vaalapüüdjate jutustuste põhjal, et kašelottidele ja ka mõnedele teistele vaaladele on omane harjumus ümbritseda oma haavatasaanud liigikaaslast, otsekui väljendades sellega oma kaastunnet või imestust temale osakssaanud õnnetuse üle. Haavatud kašelott peatus taas, mis andis tema kaaslaste grupile võimaluse meile järele jõuda. Nad möödusid meist asjalikul ilmel, ujudes otse vaalapüügilaeva parda kõrval ning õõtsudes rütmiliselt oma hiiglasuure saba — selle kõigi vaalaliste põhilise liikumisvahendi — uimesagarate löökidest. Nende lii-

gutused olid läbipaistvas vees selgesti jälgitavad: sagaratelöök alla — pea kerkib ülespoole, sagarad üles — pea alla. Kuid samal ajal sooritavad uimesagarad ka külgsuunalisi liigutusi, alludes sabavarre samasugustele liigutustele. „Töötavad päramõlaga," tähendavad selle kohta meie meremehed, kes on jälginud kašelottide liigutusi. Ja see sarnanebki tõepoolest nende liigutustega, milliseid tehakse päramõlaga, selle mõla abil paati edasi ajades.

Nähtavasti tuleb veel kord tulistada. Kahur seatakse uuesti laskevalmis, kuid harpuuni seekord enam vaalatrossi külge ei seota, sest mõlemad trossid on juba käiku lastud, kuna kolmandat trossi ei taheta vist välja tirima hakata, — pealegi toimub nüüd tulistaminegi õige läheda maa pealt. Selle aja sees on kõik ülejäänud kašelotid haavatu ümber koondunud ning seistes liikumatult, pea haavatu poole suunatud, lasevad välja oma purskejugasid. Haavatud vaal purskab samuti välja fontääne ja rebib aeg-ajalt tugevasti vaalatrosse, amortisaatorite plokke seeläbi dekile lähemale surudes, kuid trosside järeleandmisega likvideeritakse need tõmmakud. Hakkame uuesti vaalatrosse välja kerima ning samal ajal aeglasel käigul haavatule lähenema. Teised kašelotid ujuvad vastumeelselt veidi kõrvale ning jäävad peatuma mõne meetri kaugusel haavatud kaaslasest ja vaalapüügilaevast. Carlsen sihib hoolikamalt kui tavaliselt, sest möödalaskmise korral vajub see, laevaga trossi abil ühendamata harpuun otseteed merepõhja. Tervelt viis harpuuni tuli meil lasta selle visahingelise kašeloti kehasse, aga ta ei surnud ikka veel. Umbes 400 kilogrammi terast, sealhulgas 50 kilogrammi lõhkegranaate (see aga tähendab kaks kilogrammi püssirohtu, mis lõhkes tema kehas) suutis välja kannatada see üsna ainulaadne kašelott. Tõsi küll, liikuda ta enam ei saanud, sest ta selgroog oli purustatud, kuid ta hingas veel veriste fontäänidega, turtsus, puristas ja nohises valjusti. Meil otsustati ta elusalt laeva äärde vaierdada ning pumbata talle sisse teatud portsjon suruõhku. Nõnda tehtigi, kuid veel üle tunni aja pärast kõiki neid tapvaid operatsioone elas see kašelott.

Ma kasutasin juhust ning mõõtsin kašeloti vere temperatuuri, — see oli 38,2° C, osutudes seega üsna lähedaseks inimese vere temperatuurile. Mässates selle kašelotiga kaotasime üle nelja tunni. Kuid sääraseid juhtumeid tuleb üldiselt harva ette, ja üle kahe-kolme harpuuni ühe kašeloti peale tavaliselt ei raisata.

Kuidas käitusid siis teised kašelotid? Nad ootasid... Kord üks, kord teine kašelott ujus aeg-ajalt haavatu juurde ning pöördus siis uuesti grupi juurde tagasi. Tõsi, see oli suur kašelott (ta pikkus oli kaheksateist ja pool meetrit) ning võib-olla, et ta oli kunagi selle karja juhiks. Ühe sõnaga, võis teha igasuguseid oletusi selle kašelottide grupi käitumise kohta, kes viibisid nii kaua aega oma haavatud liigikaaslase vahetus läheduses.

Sellest grupist saime veel kaks kašelotti, kes tapeti juba esimese harpuuniga. Alles pärast seda sukeldusid ülejäänud kašelotid ning kadusid meie silmist, nähtavasti kaua aega vee all ujudes, sest neid me enam ei näinud.

Möödus veel mitu päeva, mille jooksul ei juhtunud midagi märkimisväärset. Tavalised vaalapüügilaeva argipäevad: kauakestvad saagiotsingud, jahipidamine, enam või vähem õnnestunud tabamused, saagi lõplik surmamine teise lasuga, seejärel vaalakere vaierdamine või lipptähisega triivi jätmine, vaalade pukseerimine emalaeva juurde, siis jälle vaalade otsingud ja igasugused muud tööd.

Kord (see oli samuti juuli alguses) märgati mitut suurt kašelotti. Väikesi kašelotte kohtasime oma vetes üldse suhteliselt harva, selles grupis aga oli mitu eriti suurt isendit. Sõitsime neile lähemale, Carlsen valis välja ühe suurema vaala, tulistas ning laskis mööda — ei võtnud arvesse laeva õõtsumist. Harpuun, teinud veepinnal rikošeti, langes kašelotile pähe ning libises seda mööda alla, kuid harpuuni allalibisemise momendil lõhkes vees granaat. Killud haavasid kašelotti, selle plahvatus aga lõi ta uimaseks. Alguses ta õõtsus veepinnal, seejärel hakkas aga ujuma laeva suunas, mis seisis temast ainult mõne meetri kaugusel, ning andis oma hiiglasuure peaga parda pihta tugeva hoobi. Löök

oli niivõrd tugev, et pani laeva korraks kõikuma. Sellele järgnes veel mitu niisama jõulist lööki. Valvemehhaanik hüppas masinaruumist välja: ta arvas, et oleme karile jooksnud või et mõni laev on meile otsa sõitnud. Sel hetkel andis kašelott ahtri pihta viimase löögi, millest laev võpatas ning nihkus mõnevõrra ettepoole, masin oli meil seisma pandud, — ning möödus ahtrist. Vaal vaarus küljelt küljele ega püüdnudki sukelduda. Nähtavasti ta polnud veel toibunud. Vahepeal laeti kahur. Teised kašelotid sukeldusid vee alla ega näidanud endid: võib-olla oli neidki ära hirmutanud vees lõhkenud granaat.

Me lähenesime rahulikult vee peal lebavale kašelotile ning tapsime ta kohe esimese lasuga. Niisugune ongi kašeloti „kallaletungi" lugu vaalapüügilaevale „Trudfront". Kui vaalad mõnikord ründavadki vaalapüügilaevu, siis teevad nad seda enamjaolt ikka ebateadlikult, nagu käesolevalgi juhul, või siis ka tugeva valu mõjul, kui nad visklevad ja rabelevad ning juhuslikult laevale otsa sööstavad; ja kui on tegemist väikese, puust ehitatud laevaga, siis võib kergesti juhtuda, et nad purustavadki selle. Kuid kaasaegsel vaalapüügilaeval võib säärastel puhkudel täiesti rahulik olla. Muidugi mõista, kui suur vaal surmaheitluse ajal veest välja kargab ning juhuslikult vaalapüügilaevale peale langeb, siis võib ka kaasaegne ning isegi suur vaalapüügilaev seeläbi hukkuda. Õnneks aga juhtub seda väga harva.

Ja seepärast neil juhtumeil, kui ma loen mõnede meie seltsimeeste ajakirjanike kirjutusi sellest, et „vaalapüügilaev astus võitlusse hiiglasuure kašelotiga", või jälle et „võitlusest kašelotiga väljus vaalapüügilaev seekord võitjana", hakkab mul nende, sensatsiooni taga ajavate seltsimeeste pärast päris piinlik. Olles varustatud kaasaegse tehnikaga me teostame vaalapüüki — päris tavalist jahti vaaladele — ega pea mingeid võitlusi vaaladega; me püüame võimsatelt laevadelt lõhkegranaatidega varustatud terasharpuunidega üsna tavalisel, kuigi kaasaegsel, moodsal viisil nende püügiriistade vastu täiesti abituid loomi, kes katsuvad alati püügilaeva eest ära ujuda.

Ma ei taha sellega sugugi öelda, nagu oleks vaalajaht täiesti ohutu, kuid leian, et siin ei maksa siiski liialdada. Jahipidamisel kašelottidele esines küll kaunis õudseid momente, kui kaheksateistkümne meetri pikkune harpuunitud merehiiglane metsikult vees ringi tiirutas, kerides maha süldade viisi vaalatrossi, ning ajanud lõuad pärani, viskles sööstlikult, just nagu otsides taga oma vaenlast, kes tekitas talle nii suurt valu. Kuid kannatlikkus ja püsivus on kaks voorust, mis kaasaegsele vaalapüüdjale on kõige hädavajalikumad.

Jälgides teinekord haavatud kašeloti käitumist, tema sööstlikke hüppeid, kogu tema hääletut surmaheitlust, millest annab tunnistust ainult vee pladin, kandus minu mõte vahel tahtmatult mõne aastakümne võrra tagasi — tollesse aega, millal kašelottidele peeti jahti sõude- või purjepaatidelt, surmates neid käsiharpuunidega, ning mu silme ette kerkis vaalapüügipaadi ninas seisva inimese võimas kuju, kes seistes harkis jalu, õõtsutas hoovõtuks oma käte vahel poolteise puuda raskust noolharpuuni, tema taga aga kuue sõudja pinguldatud kujud, kes on harpuunija esimesel märguandel valmis kuue aeru võimsa ühistõmmakuga päästma paati kindla hukkumise eest. Noil aegadel asuti vaaladega võitlusse, kusjuures inimene oli siis vahest vaalast nõrgem. Vaala taoti käsiharpuuniga, seejärel kirveste ja jahiodadega, ning kõike seda tehti n. ö. käeulatuses, laintel tugevasti õõtsuvast, ebakindlast paadikesest.

Meie ajal aga — võimas, terasest ehitatud ning aurukatla või diiselmootoriga varustatud vaalapüügilaev, tugeva püssirohulaengu jõul väljalastav neljapuudane harpuun, mille otsa on kinnitatud 9 kilogrammi raskune lõhkegranaat, tugev vaalatross ja terve kaitseseadmete süsteem. Mida võibki vaal vastu seada niisugusele vaenlasele? Ainult oma ujumiskiiruse ja elutahte, millest aga igakord ei piisa. Muide, vaguvaaladega võrreldes on kašelotid väga pikatoimelised, nii et vaalapüügilaev suudab alati neile järele jõuda, isegi siis, kui nad on haavatud või ära hirmunud.

Peaaegu kõik kašelotid on värvuselt mustad, kuid

nende hulgas esineb ka erandeid; me oleme mõnikord kohanud tõelisi albiinosid, kusjuures nende kehavärvus viis meid vahel eksiarvamusele. Kord 1936. aasta augusti keskpaiku küttisime Komandori saarte lähedal. Ilm oli „komandorlik", s. t. puhanguline tuul, lainetus, aeg-ajalt lõikav vihm, mistõttu olime sunnitud minema Beringi saarte tuulealusele küljele, et seal varju leida, kui järsku märkasime kašelotte, kes eemaldusid samuti meie laeva liikumissuunas. Kašelotid mis kašelotid, aga nende hulgas paistsid silma mingid valkjashallid kogud, mis erinesid järsult mustadest vaalakehadest. Hakkasime neile lähenema (ujuvatele kašelottidele järele jõuda pole aga raske) ning veendusime, et need valged kogud olid samuti kašelotid! Esimene neist kašelottidest langes meile saagiks umbes neljakümne minuti pärast — Zarva tappis ta kohe esimese lasuga, teise kašeloti saime aga umbes pool tundi hiljem. Need olid tavalised, veel mitte vanad kašelotid, — teravate hammastega, kuid valkjashalli seljaga ning piimvalge kõhualuse ja külgedega. Tõelised albiinod, kellede silmadki olid roosakad.

Kuid olen teemast kõrvale kaldunud, sest tahan jutustada veel kašelottide mõningatest harjumustest ja juhtumitest, millede pealtnägijaks olen olnud oma pikaajaliste meresõitude kestel vaalapüügilaevadel. See juhtus augustikuu algul. Me olime juba võrdlemisi kaua ringi sõitnud määratu suurel Kronoki lahel — sellel meie kunagiste maadeuurijate Kopra merel, kes siin ranna läheduses küttisid „merekopraid"; viimaste karusnahad olid maailmaturul eriti kõrges hinnas. Vanaaegsetele maakaartidele ongi nõnda märgitud: Kronoki neemest lõuna pool leidub kõikjal merekopraid; sealsamas on ka ära näidatud, et Kronoki neem on morskade levikupiirkonna kõige lõunapoolsemaks tipuks. Jõudsime Kronoki neeme traversile, misjärel suundusime otse itta, kuid saaki sealt ei leidnud. Vahel harva nähtavale tulnud finnvaalad ujusid kiiresti põhja poole, ja nende tagaajamisel polnud mõtet, — nad ujuvad vaalapüügilaevast tunduvalt kiiremini. Õhtu eel märkasime siiski veel üht kaheksast peast koosnevat kašelottide gruppi, kes ujusid rahulikult kirdesse,

tõenäoliselt Komandori saarte poole. „Noh, kui me ei suuda vaguvaaladele järele jõuda, siis need siin meie eest juba ära ei pääse," ning vaalapüügilaev hakkaski neid täiskäigul taga ajama. Me jõudsime neile järele umbes viieteistkümne-kahekümne minuti pärast, ja juba paar minutit hiljem tappis Carlsen tabava lasuga kašeloti, kes ujus viimasena kolonni sabas. Tuleb tähendada, et need kašelotid, olles hargnenud üksteise järel kiiluveekolonni, liikusid päris veepinna lähedal, pursates harva õhku üksikuid fontääne ning turtsatades aeg-ajalt; nad olid teisale siirdumas ega toitunud. Kašelott tapeti koha peal, kuna tema ülejäänud liigikaaslased, keda nüüd jäi järele seitse, jätkasid oma teekonda, liikudes otsekui kompassi järgi.

Otsustati nende jälitamist jätkata, tapetud vaal aga lipptähisega merele triivima jätta. Kiiresti lõigati trossi küljest ära eesmine vaalaliin, pisteti kašeloti kehasse lipp ja mässiti ta sabavarre ümber poiga ühendatud köis, — keresse õhku sisse pumbata polnud tarvis, sest kašelotid pärast surma ei upu, — ning me järgnesime kašelottidele, kes polnud veel jõudnud meist kaugele ujuda. Kurssi muutmata jätkasid nad edasiliikumist.

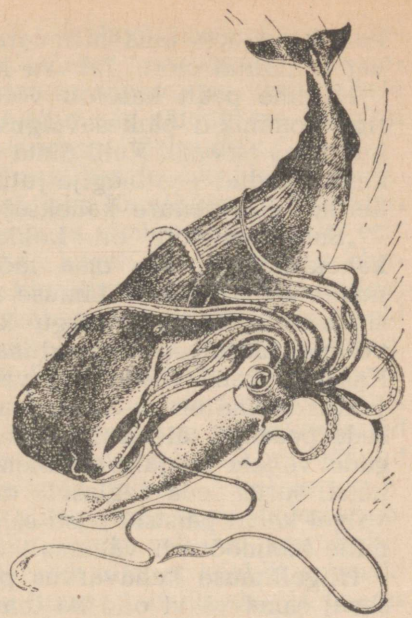
Järgnenud nelja tunni jooksul tapsime veel neli kašelotti, tulistades iga kord viimase pihta, ja ainult mere kohale laskunud udu päästis ülejäänud kolm hukkumisest. Meid üllatas väga kašelottide loidus ja ükskõiksus ning hädaohutunde täielik puudumine. Tappa nii lühikese ajaga kaheksapealisest karjast tervelt viis isendit ning mitte põhjustada seejuures ärevust ellujäänud kašelottide hulgas! Nähtavasti need kašelotid ruttasid kusagile ega pannud tähele seda, mis toimus nende selja taga. Hiljem leidsime suuri vaevu üles oma laialipillatud saagi, sest udu varjas lipukesi, ning väga aeglaselt edasi liikudes (meie liikumist pidurdasid parraste kõrval pukseeritavad kašelottide kered) jõudsime lõpuks „Aleuudi" juurde.

Carlsen jutustas mulle, kuidas üks jaapani harpuunija, olles kohanud oma teel suurt, siirdrändel olevat kašelottide karja, hakkas ahnitsema ning tappis nende

hulgast kaksteistkümmend isendit. Kui juba viis kašelotti pidurdasid meie vaalapüügilaeva edasiliikumist, siis pole raske enesele ette kujutada, missuguse kiirusega võis edasi liikuda too vana jaapani püügilaev, mis vedas enda järel puksiiris kahtteistkümmend kašelotti. Ja tõesti, ta liikus vaid ühemiililise tunnikiirusega ning vinnas oma saagi ranna ääres paikneva püügijaamani alles järgmise päeva hilisõhtuks. Kaheteistkümne kašeloti eest maksti talle nii palju, kui palju makstakse tavaliselt ühe kašeloti eest, sest kõik need vaalad olid teel roiskuma hakanud.

Ma olen juba maininud, et kašelotid toituvad hiiglasuurtest peajalgsetest limustest — kalmaaridest ja kaheksajalgadest. Ühel varahommikul juhtusimegi pealt nägema kašeloti heitlust hiiglasliku kalmaariga. Mitte kaugel meie laevast märgati suurt kašelotti-erakut, kelle kummaline käitumine äratas meie tähelepanu. Ta kas hüples täiesti veest välja või siis keerles koha peal ringi, just kui harpuunist tabatu. Algul arvasin, et siin on vahest tegemist mõne vaalatrossi puruks rebinud kašeloti surmaeelse agooniaga: eile oli meil üks kašelott kõige harpuuni ja osa vaalatrossiga minema läinud ning ka meie teisel vaalapüügilaeval oli ühel kašelotil korda läinud trossi otsast minema pääseda, sest mere kohale laskunud udu ei võimaldanud meil neid jälitama hakata ning uuesti vaierdada. Kuid midagi pärja taolist kašeloti tohutu suure pea kohal — see „pärg" muutus kord suuremaks, kord jälle väiksemaks, — võimaldas meil taibata, et see kašelott heitleb parajasti hiiglasuure kalmaariga, kes on oma pikkade kombitsatega ta pea ümbert kinni haaranud. Nähtavasti püüdis kašelott oma ohvrit vastu vett uimaseks põrutada, võib-olla aga tahtis ta mistahes võimalikul viisil vabaneda teda suuresti segavast kalmaarist, ja selleks siis ta hüpleski peaaegu täielikult veest välja ning keerles koha peal. Senikaua kui me kašelotile lähenesime, oli ta jõudnud juba oma saagi alla neelata. Meid hämmastas see kiirus, millega ta selle, arvatavasti juba uimaseks löödud või tapetud kalmaari alla kugistas.

See „saak" võis olla ning tõenäoliselt oligi kallaletungivaks pooleks, sest kalmaarid on õelad kiskjad, ja mulle näib, et küsimus sellest, kes keda ründab, — kas kašelott kalmaari või kalmaar kašelotti, — pole veel kaugeltki otsustatud. See fakt, et võit neis kokkupõrgetes jääb alati kašelotile, seisab muidugi väljaspool igasugust kahtlust, ent kes on kallaletungivaks pooleks? Peajalgne limune ujub väga kiiresti, vahel isegi välkkiirelt, nii et ta saaks soovi korral kašeloti eest kergesti ära pageda. Ma arvan, et sügavusse laskudes hoiavad kašelotid pärani avatuna oma valge suukoopa ja et just see valge värvus meelitabki ligi kiskjalikke kalmaare.

Kašeloti heitlus hiiglasliku kalmaariga.

Meie kašelott oli nähtavasti juba veesügavuses haaranud oma lõugade vahele selle limuse tohutu suure keha. Hiiglaslike kalmaaride olemasolu saigi inimestele teatavaks just tänu nende jäänuste leidmisele kašelottide sisikonnast. Limuste keha pikkus ulatub kolme meetrini, suurte iminappadega varustatud kombitsate pikkus aga 15 meetrini; säärase kiskja üldpikkuseks on 18 meetrit. Pole midagi imestada, et ta mässib oma kombitsate kütkesse kašeloti, kes on samuti 18 meetrit pikk.

Me jälgisime vee alla vajuvaid kombitsatükke ning meenutasime vanaaegsete meresõitjate jutustusi nende poolt kaugetes meredes kohatud hiiglaslikest mere-

koletistest, kes oma hirmuäratavate kombitsatega olevat peatanud merel liikuva laeva.

Nägime pealt kašeloti võitlust hiiglasliku kalmaariga hommikul päikesevalgusega ning parasvöötmesse kuuluvas tsoonis. Kuid nüüd toon ära P. Bartch'i poolt kirja pandud pealtnägija-jutustuse, kes jälgis kašeloti heitlust hiiglasuure kaheksajalaga troopikavetes.

„Suur kašelott oli kokku läinud tohutu suure kaheksajalaga, kes oma mõõtmeilt peaaegu ei jäänudki vaalast maha. Limuse arvutud kombitsad mässisid oma kütkesse peaaegu kogu kašeloti keha, olles võtnud haardesse vaala rinnauimed ja eriti tema pea. Kašeloti keha vastu tugevasti liibunud kaheksajalg juhtus olema enam-vähem vaala pea kohal ning kattis seda peaaegu täielikult. Kašelott, haaranud oma lõugade vahele peajalgse vähemalt 1700-liitrise mahuga keha, surus seda aeglaselt oma hammastega. Limuse valgel kehal paistsid hästi selgesti tema mustad silmad, mille läbimõõt oli vähemalt üks jalg."

Hiigellimuse kehavärvus paistis meile lillakaspunasena; sama värvi olid ka tema kombitsad, mis näisid sakilistena, eriti oma otsmises osas. Tuletan meelde, et nende kalmaaride iminapad on kuni 20-sentimeetrilise läbimõõduga. Niisuguste „käpakeste" haardest on raske vabaneda.

Ette rutates märgin siinkohal, et ma toimetasin mitme peajalgse limuse jäänused — nokisnukid, osa limuste kodasid ja muud sarnast — meie instituuti, kus peajalgsete limuste eriteadlane N. N. Kondakov tegi kindlaks, et juba kalmaari keha pikkus üksi ulatus kahe meetrini, kuna tema kombitsate pikkuseks pidi olema vähemalt kümme meetrit. Nende merekoletiste silmad on kuni 30-sentimeetrilise läbimõõduga.

Nüüd veidi sügavusest, milleni sukelduvad kašelotid. Vaidlused sügavuste üle, milliseid külastavad iga liiki vaalalised, kestavad veel seniajani, ning selle suhtes esineb erinevaid seisukohti, ent kašelottide kohta võib täie kindlusega öelda, et nad sukelduvad väga sügavale. Kašeloti hiiglasuur, ümaralt-tömpjas, ideaalselt voolujooneline pea ei ole suuremalt osalt mitte midagi muud kui tohutu suur nina, mis sisaldab reser-

vuaari õlitaolise ainega — vaalavõidise ehk spermatseediga. Selle „nina" on kašelott omandanud pikaajalise evolutsiooni ja suurtes sügavustes toitumisele kohastumise protsessis. Nähtavasti täidab see kašeloti „nina" ka hüdrostaatilise organi ülesandeid.

Meie kauaaegsed vaatlused kašelottide üle on näidanud, et nad sukeldusid (näiteks Kamtšatka meres) alati 250—300 meetri sügavusele ja veelgi sügavamale, sest leidsime nende maost üsna sageli nois paikades elutseva raikala mune, mis kinnituvad alati põhja külge; samuti leidsime nende sisikonnast ka mitmesuguseid süvaveekalu. Kuid sel väitel on veel teisigi kinnitusi. 1931. aastal konstateeriti Peruu ranniku juures veealuse kaabli katkemist 500 sülla sügavusel. Pärast kaabli ülestõstmist selgus, et sellesse oli takerdunud kašelott; kaabel oli tema lõugade vahele kinni jäänud ning mässinud end vaala saba ümber — kašelott muidugi lämbus. Nähtavasti oli ta saaki taga ajades kaablisse takerdunud ning selle puruks rebinud, kuid vabaneda ta siiski ei suutnud. Võib olla, et kaablit ennastki pidas ta mõne hiiglasliku limuse kombitsaks, ja haaras selle oma lõugade vahele. Viimaste aastakümnete jooksul on esinenud juba kolm sellist juhtumit, kusjuures kõik need kašelotid olid takerdunud kaablisse alati oma kitsast ning hambulist alalõuga pidi 250, 450 ja 500 sülla sügavusel.

Jutustan veel kašelottide... minestamisjuhtudest. Kord juulikuu lõpus pidasime umbes saja miili kaugusel rannast jahti ühele kašelottide grupile. Sõitsin tollal „Avangardil". Olaf Ekvedt tappis kahe harpuuniga kašeloti, kelle keha otsustati laeva juurde vaierdada, sest aeg hakkas juba õhtule kalduma ning pidime kokku koguma oma päevasaagi, mis koosnes veel kahest lipuga triivima jäetud kašelotist. Kašelott lamas külili — surmasaamise tundemärk kašelottide juures. Ta oli juba ketiga püügilaeva parda külge kinnitatud (vaalatrosse aga ei jõutud veel ära lõigata), kuid ärkas siis äkki ellu ning, vapustades ja kallutades meie laeva, hakkas tugevasti pekslema ja vähkrema. Te võite muidugi ette kujutada, mida me siis läbi elasime! Meie õnneks rebis ta rabeldes ära oma

saba, kuid peksles ka sabata veel kakskümmend minutit kahe vaalatrossi otsas. Olime sunnitud teda kolmandat korda tulistama.

Teine säärane juhtum leidis aset Komandori saarte lähikonnas. Kašelott tapeti juba esimese lasuga, ja kuna ilm hakkas halvenema, siis otsustasime ta laeva äärde vaierdada ning oma baasi suunas teele asuda. Vaierdasimegi ta nagu kord ja kohus, ning sõitsime seejärel umbes pool tundi päris rahulikult, kui järsku kuulsime otse parda kõrval mingit nohinat. Vaatasime üle ääre ja nägime, et kašeloti hingamisava kord avanes, kord jälle sulgus. Me polnud jõudnud õieti veel toibudagi, kui ta hakkas järsku niisuguse jõuga vähkrema ja rabelema, et kallutas vaalapüügilaeva ja rebis ära oma saba. Üle tunni aja pages meie eest see moonutatud kehaga kašelott, enne kui meil avanes võimalus lasta tema pihta järgmist harpuuni. Ka seda kašelotti tuli meil pukseerida peaga eespool pärast seda, kui olime tõmmanud trossi ümber ta ülalõua ja tohutu suure pea.

Neis paikades, kus esineb palju kašelotte, jälgivad vaalapüüdjad tähelepanelikult veepinda, lootes leida kašeloti kõige hinnalisemat produktsiooni — halli ambrat, mida hinnatakse veel seniajani nii kõrgelt parfümeerias kallite lõhnaõlisortide valmistamisel, sest ta teeb need lõhnaõlid väga püsivateks, raskesti lenduvateks. Mida kujutab siis endast see kuulus ambra?

Hall ambra on aine, mis tekib mõnede, peaaegu alati väga vanade kašelottide maos või (tunduvalt harvem) nende soolestikus mingisuguse anormaalsuse tagajärjel, mis nähtavasti ei tarvitse alati olla haigusliku iseloomuga. Sellega seletubki tõsiasi, et kašelottidest leitakse ambrat üsna harva. On tehtud oletusi, et sapinõred katavad igast küljest peajalgsete limuste kitiinollusest osade seedimatuid jäänuseid (näiteks maoseinte külge ühel või teisel põhjusel takerdunud nokisnukke) ja et neist kämpudest moodustubki ambra. Ambrat leitakse enamasti kas ujuvana veepinnal või siis uhutuna rannaliivasse neis paikades, kus kašelotte esineb eriti sageli (Lõuna-Jaapanis, Filipiinidel, Vaikse ookeani troopilises osas). Üheski meie poolt tapetud

kašelotis, kelle hulgas oli ka väga vanu ja haigeid isendeid, ei õnnestunud ambrat leida. Harilikult on ambrat leitud ikka troopilises tsoonis püütud kašelottidest. Kuid on siiski teada, et Županovi jõe suudmes, meie vaalapüügipiirkonnas Kronoki lahes, uhtusid lained 1929. aastal kaldale suure kašeloti, kelle maost leiti umbes 60 kilogrammi raskune ambrakamp.

Väliselt on ambra erilise spetsiifilise mullalõhnaga (rohukamara alt võetud värske mulla lõhnaga) kõva, vahataoline aine, mille värvus varieerub ühes ja samas tükis tuhmhallist kuni intensiivselt mustani (ambra tähnilisus). Ta on kergesti lõigatav ning säilitab enesel mistahes eseme vajutusjäljendi. Ambra erikaal kõigub 0,780 ja 0,926 vahel. Ehtne hall ambra peab tingimata sisaldama peajalgsete limuste (kalmaaride, kaheksajalgade) kitiinosakeste jäänuseid, mida näeb ainult mikroskoobiga. See on ainus ehtsa halli ambra kindlakstegemise viis, sest keemiline analüüs võib osutuda ekslikuks. Asi seisab nimelt selles, et on olemas veel taimse päritoluga „näiline hall ambra". Nii tõelise kui ka näilise ambra leiukohtadeks on ühed ja samad alad troopilistes laiustes. Oma välimuselt ja ka lõhnalt on nad sarnased, kuid mikroskoopilise analüüsi teel tehakse võrdlemisi kerge vaevaga kindlaks taimejäänuste olemasolu näilises ja kitiinosakeste jäänuste olemasolu ehtsas ambras.

Ambrat tunti juba iidsetest aegadest ning kasutati väga mitmesugusteks otstarveteks. Hiina arstiteadus kasutab tänase päevani ambrat ergutusvahendina. Indias ja ka mujal Aasias kasutatakse teda kõige peenemate roogade valmistamisel.

Kuigi käesoleval ajal on leitud hallile ambrale parfümeerias aseaineid, ei suuda need siiski kindlustada lõhnade püsivust sellisel määral nagu ehtne ambra. Ambra aseainete hulka kuuluvad bensoehappe bensüülester, ambretool ja nn. kunstlik muskus. Ja ehkki ambra hind on meie ajal mõnevõrra langenud, püsib ta ikkagi veel väga kõrgena, olles tunduvalt (tihti isegi mitu korda) kõrgem kulla hinnast. Üsna hiljuti sai üks harpuunija tema poolt tapetud kašelotis leitud ambrakamba eest saja tuhande dollari suuruse preemia.

Tuleb märkida, et ambratükkide kaal ulatub mõnekümnest grammist mõnekümne, isegi kuni saja kilogrammini. Mööda sajandil said laevakaptenid oma peremeestelt spetsiaalseid instruktsioone — täies ulatuses tünnidesse sisse soolata kašelottide kogu sisikond, sealhulgas tingimata nende magu ja soolikad.

Vahel on leitud teadmatuil põhjusil hukkunud kašelottide korjuseid. Vanad harpuunijad väidavad, et niisugustes korjustes on alati leitud suuri ambrakampu, mis olnudki nende arvates looma surma põhjustajaks, sest ummistanud sageli nende soolestiku, takistades seega organismi normaalseid talitlusi. Neid jutte võib uskuda, sest kõige suuremaid ambrakampu on leitud ikka uhutuina rannaliivasse. On üsna tõenäoline, et pärast kašeloti hukkumist (teinekord ka vanadussurma) süüakse ta korjus õige lühikese ajaga loendamatute mereloomade poolt, kuna ambra kerkib veepinnale ning ujub seal senikaua, kuni lained ta lõpuks rannale kannavad.

Seepärast just paluvadki kõik meie vanad vaalapüüdjad neil puhkudel, kui neil õnnestub tappa mõnd suurt kašelotti, — juba vana, ärakulunud hammaste ja paljude armidega, aga sageli ka haavanditega isendit, — tingimata, et säärase vaalakere tükeldamisel ja rookimisel vaadataks hoolikalt läbi tema magu ja soolestik. Vanasti tapeti kašelotte, kelle pikkus ulatus 25 meetrini, kuid meie päevil selliseid hiiglasi enam ei esine. Me oleme tapnud palju kašelotte, ent kõige suuremaks neist osutus Kuriili saarestiku juures tapetud isend, kelle pikkuseks oli 2073 sentimeetrit, s. o. peaaegu kakskümmend üks meetrit. See oli aga õige haruldane eksemplar. Ambrat temas kahjuks ei leitud.

Üldreeglina ilmuvad Kamtšatka vetesse ainult „karjas ülearusteks osutunud" isased kašelotid. Kašelottide segakarjad, kuhu kuulub nii emavaalu, isavaalu kui ka vasikaid, rändlevad üksnes troopilistes ja lähistroopilistes vetes, ilmudes Kamtšatka rannikule ainult noil aastail, millal soe Kurošivo hoovus ulatub kaugele põhja. Aga Kuriili saarestiku lõunaosa vetesse tulevad need kašelottide segakarjad päris sageli: seal esineb siis väga palju emavaalu vasikatega ning noori isa- ja

emavaalu, kusjuures iga säärase, umbes 20—40 peast koosneva vaalakarja juurde kuulub, muidugi mõista, ka üks hiiglasuur isane kašelott, kes tõrjub karja juurest minema kõik oma võistlejad. Meie vetesse tulevad kašelotid neisse piirkondadesse rändavate peajalgsete limuste kalmaaride, kašelottide armastatuima toidu, tohutu suurte parvede kannul.

Arvutul hulgal kalmaare ja kaheksajalgu leiavad nad eest Komandori saarte lähedastes vetes, kus igal aastal toitub kogu suve ja sügise kestel sadu kašelotte, kes ujuvad seal sageli ka saarte vahetusse lähedusse, kuigi maismaale lähenevad kašelotid üldiselt harva: seal võib ju madalikule sattuda ja ka lainete jõul randa kantud saada. Esines ju meie vetes säärane lugu, kus üks kašelott „istus" Tokarevskaja Koška lähikonnas plinktulepoi juures (Vladivostoki lähedal) madalikule, kust vabanes alles tuule suuna muutudes, mis veeseisu madaliku kohal kõrgemaks paisutas. Üldiselt aga on nad lahtise ookeani elanikud ning on vähem kui kiusvaalalised seotud mandrinõlvakuga ja madalveealadega, sest nende toitu — peajalgseid limuseid ja peaasjalikult just kalmaare — leidub nähtavasti igal pool, sealhulgas ka väga kaugel maismaast.

Kašelottidest saadavast produktsioonist ja selle kasutamisest jutustan hiljem, siin märgin aga ainult seda, et kaasaegse varustuse juures on jahipidamine kašelottidele vaalapüügi alal üks kergemaid. Meil naljatatakse vahel, et kašeloti puhul on võimalik talle õige lähedale sõita, vaierdada ning siis tulistada. Üks meie mehhaanikutest tegi poolnaljatades ettepaneku paigutada vaalapüügilaeva vööri etteulatuv ramm ning rammida siis sellega täiskäigul, harpuune ja aega raiskamata, veepinnal lebavat kašelotti. Kašelottide säärane muretus on ka täiesti arusaadav. Kes julgeks neid rünnata peale inimese. Kui mõõkvaal võib teha ja teinekord teebki liiga teistele vaaladele, siis vaevalt küll tooks talle midagi head see, kui ta söandaks kašelotile kallale tungida, sest ka viimasel on ju „hambakesed".

Mõnikord peavad kašelotid ka omavahelisi võitlusi; tavaliselt on need õige suured isaloomad, kes kisklevad emavaalade pärast. Nagu jutustavad ning kirjel-

davad vanad vaalapüüdjad, haaravad nad heitluse ajal teineteisel alalõuast kinni. Me oleme püüdnud mitukümmend suurt kašelotti, kes kandsid kahevõitluste jälgi: nende alalõug oli kõverdunud, kuna hambad olid suust välja pudenenud.

Jahipidamine kašelottidele algas XVIII sajandi algul. Muidugi mõista tapeti neid juhuslikult juba varematel aegadelgi, kui nad juhtusid teinekord ranna lähedusse ujuma või kui lained paiskasid neid randa. Kuid tõeline jahipidamine kašelottidele toimub 1712. aastast alates, millal üks ameerika vaalapüüdja kandus tormi ajal merele ja harpuunis seal ühe kašeloti. Sellest juhuslikust saagist saanudki oma alguse pärastine pikka aega kestnud tulus kašelotipüük. Purjelaevastiku aegadel organiseeriti kašelottide püügiks kaugesõidu-ekspeditsioone, kes viibisid kaks-kolm aastat lahtisel ookeanil ning küttisid kašelotte spetsiaalse ehitusega paatidelt, niinimetatud vaalapüügipaatidelt, millel puudus tõmpotsaline pära. Nii paadi nina kui ka selle pära olid ühteviisi teravaotsalised, mistõttu need vaalapüügipaadid liikusid võrdselt hästi nina kui ka ahtri suunas; sellel asjaolul aga oli vaalapüügis väga suur tähtsus, sest peaaegu alati esines püügi ajal vajadus paati raudharpuuniga tabatud vaala juurest maksimaalse kiirusega eemale viia juba enne seda hetke, kui vaal hakkas pekslema ja visklema. Need vaalapüügipaadid olid varustatud õhukastidega, mis tõstsid suuresti paatide ujuvust, — nad ei uppunud isegi siis, kui olid juba poolenisti puruks pekstud ning veega täidetud. Noil aegadel peeti jahti ainult säärastele vaaladele, kes pärast surma ei upu, kašelotid aga püsivad ka pärast surma veepinnal.

Maailma ookeani troopilises ja lähistroopilises vööndis pidas tollal kašelottidele jahti sadu laevu, ning hoolimata sellisest primitiivsest püügiriistast, nagu seda on käsiharpuun, esines siiski aastaid, millal saadi kuni kümme tuhat kašelotti.

Käesoleval ajal kütitakse kašelotte meie Kaug-Ida meredes, peaasjalikult Kamtšatka lõunaosa piirkonnas, Komandori saarte juures ja Beringi meres — Oljutora lahes. Suurel hulgal kašelotte püüavad ka Kuriili saa-

restikus (täpsemalt öeldes — selle saarestiku lõunapoolses osas) asetsevad nõukogude rannajaamad. Juba ammustest aegadest ja kuni praeguse ajani peetakse kašelottidele jahti Jaapani lõunapoolsete saarte lähedastes vetes, ning määratu suurt ookeaniala Jaapani ja Havai saarte vahel nimetataksegi „Jaapani püügiväljaks". Palju kašelotte püütakse sõjajärgseil aastail Peruu ranniku juures. Sadu kašelotte saadakse Assoori saarte ja Madeira saare lähikonnas. Neile peetakse jahti ka Lõuna-Aafrika ja Prantsuse Kongo vetes, Norra, Fär-saarte ja Islandi ranniku, samuti ka Gröönimaa lääneranniku juures. Kašelotte püütakse ka piki kogu Ameerika Vaikse ookeani rannikut. Ja lõpuks saadakse igal aastal tuhandeid kašelotte Lõuna ookeanis, Antarktise meredes.

1951. aastal saadi Maailma ookeanist ühtekokku 18 256 kašelotti, mis on enneolematu arv kašelottide küttimise ajaloos.

Pidades jahti kašelottidele, uurisid vaalapüüdjad kõiki troopikavetes leiduvaid saari, õppisid hästi tundma meresõidu hüdrograafilisi ja meteoroloogilisi tingimusi õige mitmesugustes, ka kõige kaugemates ookeaniosades ning elasid seal muidugi läbi palju igasuguseid seiklusi, milledest mõned on läinud „vaalapüügi ajalukku" või siis mitmesugustesse purjelaevastiku ajastu „kroonikatesse". Neis leidub palju jutustusi kašelottide raevukusest. Esitan siin mõned vaalapüügi kroonikasse läinud juhtumid, mida mainivad peaaegu kõik purjelaevastiku ajastu vaalapüüki uurinud ajaloolased.

Walter Tower ja teised ajaloolased kirjutavad, et kašelott on kõige kohutavam ja kõige raevukam kõigist vaaladest ning et tema küttimine on seetõttu väga ohtlik. Kõigi teiste hulgas on kašelott ainukeseks vaalaks, kes ründab ise vaalapüüdjaid, ootamata ära, millal nad temale kallale tungivad. Ta sööstab vaalapüügipaadile kallale, peksab seda sabaga või peaga, purustab seda oma võimsate hammastega. Aastal 1820 kohtas vaalapüügilaev „Essex" kašelottide karja ning hakkas nendele vaalapüügipaatidelt jahti pidama. Järsku ilmus laeva läheduses nähtavale suur isane kašelott,

kes sööstis otse laeva peale ning lõi selle parda pihta tugeva hoobi. Löök oli niivõrd tugev, et laev hakkas lekkima. Kuid ka kašelott ise oli nähtavasti sellest löögist põrutada saanud, sest ta peksles tugevasti laeva lähikonnas, siis aga ujus minema, kuid mitte kaugele. Senikaua kui laeva meeskond püüdis auku kinni toppida, sööstis kašelott uuesti laevale kallale ning andis tema ninaossa sedavõrd tugeva hoobi, et purustas vööri küljelauad, mistõttu laev hakkas uppuma. Meeskond oli sunnitud vaalapüügipaatides pääsu otsima ning jääma lahtisele ookeanile väga piiratud vee- ja toidutagavaraga. Enamik meeskonnast hukkus, ja ainult mõnel üksikul meremehel läks korda eluga pääseda ning jutustada hiljem tolle laeva hukkumise põhjustest.

1851. aastal ründas püügilaeva „Alexander" suur vaalapüüdjate poolt haavatud kašelott, kes peksis selle laeva puruks. Laev vajus põhja. Neli kuud hiljem kohtasid vaalapüüdjad ühelt teiselt laevalt oma teel kašelotti, kelle tapsid ilma erilise vaevata. Tema kere läbivaatusel selgus, et osa kašeloti lõuast oli purustatud ning sellest tolknesid välja laeva tammepuust pannuli tükid. Kašeloti kehas leiti kaks harpuuni, mis kandsid hukkunud kuunari „Alexander" märki. Kogu selle kuunari meeskonnast jäid ellu ainult kaks inimest, kuna kõik ülejäänud hukkusid vee- ja toidupuuduse tagajärjel.

Samad ajaloolased toovad ära veel järgmise juhtumi, kus on samuti tegemist laeva ründamisega kašeloti poolt. 1867. aasta sügisel haavas üks vaalapüügilaeva „Ozeola" harpuunijatest suurt kašelotti. Viimane sööstis vaalapüügipaadi kallale ning peksis selle pilbasteks, misjärel purustas ka teise, sealsamas läheduses viibinud püügipaadi. Senikaua kui kolmas vaalapüügipaat oli ametis inimeste päästmisega, lähenes kašelotile neljas püügipaat ning haavas teda harpuuniga ja mitme suurekaliibrilise lõhkekuuliga. Kašelott tungis kallale ka sellele vaalapüügipaadile ning muljus ta hammastega puruks, misjärel hakkas raevukalt taga ajama kaht ülejäänud vaalapüügipaati, millede meeskonnad olid oma elu päästmiseks sunnitud laevale

põgenema. Kašelott andis laevale nii tugeva hoobi, et purustas mitu pannulilauda. Laev püsis siiski veel veepinnal, ning meeskond tulistas kašeloti pihta laevadekilt lõhkekuulidega. Üleni haavatud kašelott ujus siis tükk maad laevast kaugemale ning lebas seal liikumatult veepinnal. Ja alles järgmisel päeval läks vaalapüüdjatel korda lõplikult surmata seda paljudest haavadest nõrkenud kašelotti.

Toon veel kaks näidet, mis kõnelevad kašelottide küttimise ohtlikkusest purjelaevastiku aegadel. Omal ajal oli laialdaselt tuntud vana kuulus kašelott, kes elutses ühe Uus-Meremaa lahe lähikonnas. Selle kašeloti kohta on säilinud palju jutustusi ja legende. Vaalapüüdjad nimetasid teda Uus-Meremaa Tomiks. Ta ei lasknud enda lähedusse ühtki vaalapüügipaati, vaid sööstis otsekohe paadile kallale ning peksis selle puruks. Ameerika Ühendriikide vaalapüügilaevastiku ajaloos mainitakse isegi seda, et pealtnägijate kinnitust mööda tolknenud tema keha küljes nii palju harpuune, et ta välimus meenutanud siili. Kindlalt aga on tema kohta teada järgmine juhtum.

Mitme laeva kaptenid, kes olid juba selle kašeloti metsiku õeluse läbi kannatada saanud, otsustasid talle ühendatud jõududega üheaegselt kallale tungida. Kui aga vaalapüügipaatide flotill oli sellele kašelotile juba lähedale sõitnud, ründas ta ise hoogsalt neid vaalapüügipaate ning peksis õige lühikese ajaga puruks või vigastas ühtekokku üheksa vaalapüügipaati, kusjuures hukkus neli meremeest. Tema metsiku raevu ees kartma löönud vaalapüüdjad pidid taganema ning Tomi rahule jätma.

Uus-Meremaa Tomist sugugi mitte väiksema kuulsusega ei olnud ka Payta Tomi nime all tuntuks saanud erak-kašelott. Ta ilmus perioodiliselt Payta lahe lähikonda (Peruu) ning oli kohalike ebausklike päriselanike arvates Payta lahe „kaitseingliks", kes tõrjus sellest lahest eemale haikalu. Juba palju kordi olid vaalapüüdjad katsunud temale jahti pidada, kuid kõik need katsed lõppesid alati traagiliselt: Payta Tom tungis ise esimesena kallale ning purustas ja uputas vaalapüügipaate, kusjuures väga sageli hukkus ka vaala-

püüdjaid. On andmeid, et selle kašeloti küttimisel hukkus üldse ligemale sada meremeest. Seepärast vaalapüüdjad ei riskinudki enam läheneda talle oma vaalapüügipaatidel. Ometi läks lõpuks korda tappa see hirmuäratav kašelott. Tema tapjaks osutus tüürimees Melloy — meremees, kes küttis esmakordselt kašelotte Vaikses ookeanis. Lugu ise aga arenes järgmiselt.

Payta lahe lähedal triivis olnud vaalapüügilaeval kostis ühel pärastlõunal kella nelja ajal tuttav vali hüüe: „Fontään silmapiiril!" Minuti pärast oli kogu meeskond dekil. Ülimalt miili kaugusel laevast lebas päris veepinnal hiiglasuur kašelott. Eemalt paistsid silma vaala harukordselt kõrge seljaküür ja tema kummalised, kašelottide tavaliste purskejugadega mitte sarnanevad fontäänid, mis köitsid erilist tähelepanu. Kapten uuris teda tähelepanelikult kiikriga, kuid oodatud käskluse „vaalapüügipaadid vette" asemel lõi pikksilma kokku ning tähendas oma abilisele tüürimees Melloyle: „See on Payta Tom. Ma tunnen seda vana saatanat. Läinud aastal tagus ta meil puruks kaks vaalapüügipaati ja tappis suurte kogemustega ning teadmistega harpuunija. Ta on hukutanud rohkem inimesi kui seda on too rasvakogus tünnides, mis peitub ta vana musta naha all. Me ei hakka sellele vaalale jahti pidama. Aitab õnnetustest, ujugu ta oma teed, meie aga sõidame oma teed. Mitte ühegi vaalapüügipaadiga ei hakka ma enam riskima. Mister Melloy, asuge bidevindi ning jätke see sell ahtri taha." Seejärel siirdus kapten randa posti järele, lubades alles järgmisel päeval laevale tagasi pöörduda.

Melloy triivis kogu öö, ning hoovus kandis laeva teatud kaugusele Payta lahest. Hommiku eel tahtis ta kasutada hommikust briisi, et sõita lahte kapteni järele, kuid keskhommiku paiku tuul rauges ning laev jäi tuulevaikuses seisma umbes kuue miili kaugusel Payta neemest. Hommikueine ajal kostis jälle vahimadruse hüüe: „Fontään silmapiiril!" Miili kaugusel laevast paistis kašeloti hiiglasuur must selg järsult esiletungiva küüruga. Meeskond tungles laevadekil ning silmitses vaikides kašelotti, kes lebas rahulikult veepinnal ning purskas kindlate vaheaegade järel välja

oma imelikke fontääne. Iga fontään oli ebatavaliselt kõrge ning katkeline. Juba teist korda nägid nad Payta Tomi. Iga kütt, ja mitte üksnes vaalapüüdja, mõistab seda, mida elas läbi laeva meeskond, kes pealegi oli juba kuus nädalat olnud ilma saagita. Valitses täielik tuulevaikus. Merepind oli peegelsile. Siis aga keeras kašelott ookeani pinna kohale oma tohutu suured sabauimesagarad ning sukeldus vee alla. Juba üle tunni aja oli laev liikumatult paigal seisnud, kui kašelott lõpuks uuesti veepinnale kerkis — ikka tollesama võrdlemisi lühikese vahemaa taga, umbes miili kaugusel laevast.

Sel hetkel kõlas tüürimees Melloy vali ning erutatud käsklus: „Kõik mehed dekile!" Kui kõik meremehed olid tema ümber kogunenud, vaatas ta neile teraselt silmi ning ütles: „Te kõik teate, et kui kapten viibib rannas, siis käsutan mina laeval ning vastutan kõige eest. Me tulime siia vaalu küttima. Juba kuus nädalat oleme olnud saagita, ja niisugune „vedamine" on mind ära tüüdanud. Siin on meie ees kindel saak, mis annab sada tünni rasva, — ma usun, et me saame ta kätte lähema paari tunni jooksul. Kutsun kaasa vabatahtlikke — julgeid mehi, kes aitaksid mul seda looma tabada ning oleksid nõus mind vaalapüügipaadil piigilöögi kaugusele toimetama. Vajan viit abilist."

Esimesena astus ette madrus, kes oli möödunud aastal viibinud tolles vaalapüügipaadis, mille Payta Tom puruks peksis, ning tema järel ka kogu meeskond. Melloy valis välja talle vajalikud mehed ning vaatas siis tähelepanelikult üle kogu tarvismineva püügivarustuse. Peale selle käskis ta hoolikalt kinni korkida ühe tühja tammelaudadest tünni ning asetas selle vaalapüügipaadi ninasse. Jätnud laeva teise tüürimehe hoolde ning olles temaga ka edaspidise tegevuse kohta igaks juhuks kokku leppinud, laskus ta vaalapüügipaati ning hakkas lähenema veepinnal rahulikult lebavale kašelotile.

Kuuldes aerude lööke (tuletan siinkohal meelde, et kõigil vaaladel on väga hea kuulmine), pistis kašelott äkitselt veest püstloodselt välja kogu oma hiiglasuure pea — pealtnägijad teadsid jutustada, et see kerkinud

sealt esile tohutu suure sambana — misjärel pööras enese aeglaselt ringi, otsekui selleks, et oma väikeste silmadega horisonti uurida. Siis sööstis ta, enda ümber vett lainetama pannes, väikese vaalapüügipaadi poole, milles viibisid Melloy ja ta kaaslased. Sel hetkel, kui kašelott ja vaalapüügipaat olid ühel joonel, heitis Melloy paadininast vette tühja tünni ning käskis vastupidises suunas eemale sõuda. Tünn aga ujus vastu vaalale, kes neile marulise hooga järele kihutas. Tõstnud aerud veest välja, jäi paadimeeskond ootama, mis edasi saab. Kašelott tormas tünni kallale, kuid see libises täiesti tervena tema eest kõrvale. Ta sööstis teistkordselt tünnile kallale, kuid samasuguse tulemusega. Siis pööras Payta Tom enda ringi ning haaras tünni oma pika alalõuaga, kuid ta hambad ainult libisesid tünni ümmargusi külgi mööda, ja see ajas ta veelgi rohkem marru. Suunanud tünnile kogu oma tähelepanu, sööstis ta ikka ja jälle selle kallale. Seda asjaolu kasutaski Melloy. Ta asus vaalapüügipaadi ninasse, ja kui inimesed tema sõnatut, käeviipega antud käsklust täites hakkasid sõudma ning olid tünniga arveid õiendavast kašelotist parajasti möödumas, torkas pika teraspiigi tugeva löögiga kõige tundlikumasse, kohe rinnauime taga asetsevasse kohta. Vaal tegi vaalapüügipaadi suunas krampliku pöörde, tõstis siis oma pea kõrgele veest välja ning langes tünnile otsa, mida ta pidas ikka veel oma peamiseks vaenlaseks. Kuid tünn libises tema alt välja ning kerkis uuesti veepinnale. Sel momendil purskas ta välja oma esimese verise fontääni. Inimesed karjusid vaimustusest, sest kõigile oli nüüd selge, et ta oli surmavalt haavatud. Järgmine fontään oli veelgi tumedam ning tihedam, — vaal oli verest lämbumas.

Seejärel hakkas kašelott ringi tiirutades visklema ja rabelema ning peksis oma sabauimesagaratega nii tugevasti vastu veepinda, et need löögid meenutasid kahuripauke. Kuid ta löögid ja liigutused jäid järjest nõrgemaks, ja kahekümne minuti pärast pöörduski ta juba küliti, ajas sirgu oma rinnauime ning muutus täiesti liikumatuks.

Inimesed hõiskasid võidu puhul. Keskpäeval hakkas

merelt puhuma tavaline briis, ning laev suundus Payta lahte, vedades enda järel puksiiris kuulsat Payta Tomi. Seal hakkasid mehed eraldama tema kere küljest rasva, et seda vastavates kateldes sulatada. Rasvakihis leidsid nad üle kahekümne kõverdunud ning roostetanud harpuuni. Üks neist harpuunidest oli läbistanud ta hingamisava, mistõttu see kašelott purskaski välja selliseid imelikke fontääne.

Vaalapüüdjate imestuseks raevutses Payta lahe rannaäärne elanikkond sellepärast, et nad olid tapnud nende kuulsa kašeloti — Payta sadama valvuri ning „kaitseingli". Sellest kašelotist saadi 75 tünni rasva, mis teeb 12,5 tonni. Nii püüti kinni kuulus Payta Tom.

Haavatud kašelott ja eriti veel säärane, kellele tekitatud haav pole surmav, vähkreb jõuliselt vees pärani avatud lõugadega ning mässib oma kehale palju meetreid jämedat vaalatrossi. Ning kui niisugusel momendil juhtub tema läheduses olema mõni vaalapüügipaat, siis on muidugi täiesti võimalik, et ta hävitab selle oma võimsa, keha üheainsa liigutusega. Kuid kaasaegsele teraslaevale ei suuda kašeloti löögid erilist kahju tekitada. Tõsi küll, meil esines kord juhtum, kus surmaheitluses viselnud kašeloti juhuslik löök tabas laevapropellerit ning murdis ära võlliotsa koos propelleriga, kuid see oli ikkagi väga haruldane juhtum. Hoopis teine lugu oli purjelaevastiku ajastu laevadega — puust ehitatud vaalapüügilaevadega, mis sõitsid merd 40—50 aastat ühtesoodu vettelaskmise päevast arvates ja millede pannul oli pahatihti pehkinud või laevaoherdi poolt uuristatud. Paljud säärastest, juba vananenud puulaevadest võisid üsna kergesti hukkuda kokkupõrke tagajärjel niisuguse võimsa loomaga, nagu seda on kašelott.

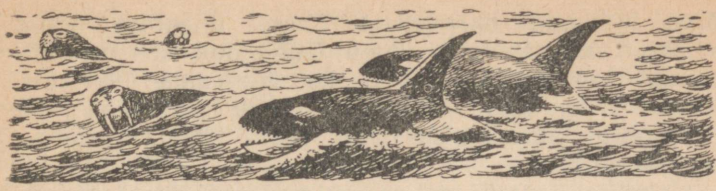
Jutud kašelottide õelusest ja raevukusest näivad olevat tugevasti liialdatud, sest ma olen võtnud osa jahipidamisest sadadele kašelottidele, sealhulgas ka nende segakarjadele, kuid mitte ükski kašelott pole veel kunagi püüdnud meie laevale kallale tungida. Pigemini olen tähele pannud hoopis vastupidist nähtust: mõningatel juhtudel tuli ette isegi seda, et hiiglasuur isane kašelott, keda me pidasime karja juhiks, püüdis

meie laeva eest ilmselt kõrvale põigelda, otsekui omades säärase kokkupõrke suhtes põhjendatud kartusi. Ma olen täheldanud mitu sellist juhtu, kus niisugune isane kašelott jättis meie laeva lähenemisel oma karja sinnapaika ning eemaldus tema juurest õige kaugele, kuna samasse karja kuulunud emased ja noored kašelotid näisid olevat täiesti muretud ega osutanud meile mingit tähelepanu. Ka need kašelotid, kes kuuluvad vastu nende oma tahtmist „poissmeesteks" jäänud (karjas ülearusteks osutunud) isaloomade karjadesse, käituvad samuti muretult ning rahulikult ega osuta vaalapüügilaeva lähenemisele kuigi tõsist tähelepanu.

Kašelotid uitavad ringi kogu ääretus ookeanide avaruses ning rändavad isegi ühest ookeanist teise. Kapten Mackenzie, möödunud sajandi üks vanimaid ning kogenumaid vaalapüüdjaid, kes pidas kaua aega jahti kašelottidele, kirjutab näiteks järgmist: „Ma ei kahtle selles, et kašelotid läbivad oma rännetel kogu ookeani. On esinenud näiteid, kus Jaapani ranniku juures haavata saanud, kuid koos harpuuniga minema pääsenud kašelotte on püütud Tšiili ranniku juures ning seal neis leitud harpuunide pealiskirjade järgi ära tuntud. Üks kašelott, keda haavati harpuuniga Peruu rannikul, tapeti varsti pärast seda Ameerika Ühendriikide ranniku juures. Healootuse neeme ja Kap Hoorni juures olen ma nii mõnelgi korral näinud kašelotte, kes olid seal parajasti ühest ookeanist teise siirdumas."

Nagu kõik ülejäänud vaalad, nii on ka kašelotid väga tundlikud ilmastiku muutuste suhtes, milledele nad on õige erksad reageerima: tugeva tormi lähenemisel ujuvad nad kiiresti ära vaiksematesse kohtadesse.

Käesoleval ajal me kütime kašelotte oma Kaug-Ida meredes, kus jätkab oma tööd meie esimene vaalapüügiflotill „Aleuut" ja on loodud rannas asuvad vaalakombinaadid (Kuriili saarestiku lõunaosas), ning ka Antarktise vetes, kuhu sooritab oma püügiretki meie teine vaalapüügiflotill „Slava".

KUUETEISTKÜMNES PEATÜKK

Jahipidamine väikestele vaaladele. — Kääbusvaal ehk minke. — Mille järgi kääbusvaalu ära tuntakse. — Nende küttimise iseärasusi eri maades. — Miks neid nimetatakse „lahevaaladeks". — Mõõkvaal ehk tapjavaal. — Mõõkvaalad ja merihobused. — Mõõkvaalad ja kotikud. — Mida nägime lennukilt. — Jahipidamine mõõkvaalale. — Vaikse ookeani nokisvaal ja tema iseärasused. — Kuidas kütitakse nokisvaalu ning mispärast neid nimetatakse ka pudelninadeks. — Nokisvaala käitumise iseärasused. — Kotik „Aleuudi" pardal.

Kääbusvaala nägin ma esmakordselt Tatari väinas, Sovetskaja Gavani lähikonnas. Meie flotill liikus parajasti Sahhalini saare poole. Oli maikuu teine pool, neis paikades aga oli kevad alles vaevalt algamas, ning olles mähkinud endid poolkasukatesse, seisime vaalapüügilaeva „Entusiast" kaptenisillal ja vahtisime ükskõikselt tinahalle laineid, kui järsku natuke maad meist eespool kerkis nähtavale seljauim ja seejärel ka väike fontään, millele peagi järgnes teine. Nende fontäänide vahetus läheduses tõusis õhku veel mitu purskejuga.

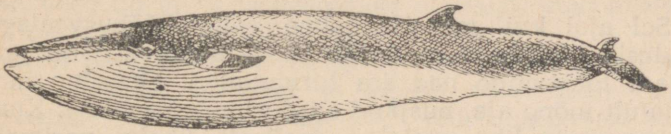
Kiikriga oli selgesti näha kõrgeid, järsult kooldunud seljauimi ja väikesi kuhikjaid fontääne. Seljauim sarnanes suuresti põhjavaala omaga, kuid fontäänid olid väga erinevad. Nähes minu nõutust, lausus minu

kõrval seisnud harpuunija Kraul üheainsa sõna: „Minke." Ah siis nii on lugu! Tähendab, see on kääbusvaal, kes kannab sageli ka lahevaala nimetust. Norra vaalapüüdjad nimetavad teda „minkeks", ja nende järgi nimetatakse neid vaalu nõnda peaaegu kogu maailmas.

Sel hetkel teatati meile raadiotelefoni teel emalaevalt, et nad näevad seal mingit vaalade gruppi, ning küsisid meilt, kas me näeme neid vaalu. Selle aja jooksul palus Kraul, kellel polnud midagi jahipidamise vastu neile vaaladele, kahuri laskevalmis seada ning päris „Aleuudilt" järele, kas seal võetakse vastu saaksel juhul, kui tal läheb korda tappa üks neist vaaladest. Baasist saabus kiiresti vastus „hea küll", ning me hakkasimegi lähenema neile väikestele vaaladele. Kõik vaalad, kelle pikkus kõigub kümne meetri läheduses, on vaalapüüdjate vaatevinklist lähtudes „väikesed vaalad", kellele tavaliselt ei pöörata tähelepanu. Praegu aga on lugu niisugune, et teisi vaalu ei ole, puhkame juba neljandat päeva sõidul olles, oleme endid korralikult välja maganud ning põhjalikult puhkust nautinud, nii et nüüd oleks juba paras aeg end raputada ning oma oskusi ja harjumusi meelde tuletada. Ja ka teatud treening kuluks meile ära, sest laeval leidub uusi inimesi.

Mõne minuti pärast on kahur laetud, tünnimees oma „varesepesas", kapten Stankov ruupori juures ja kõik vahiteenistusest vabad mehed laevadekil. Kraul ootab fontäänide nähtavale ilmumist, sest vaalad on vahepeal sukeldunud, ning annab käskluse: „Stopp!" Laev liigub aeglaselt inertsi jõul ning hakkab siis kergelt lainetel õõtsuma. Me vahime ringi, — vaalad võivad ju seal pinnale kerkida, kus neid kõige vähem oodatakse, — kuni viimaks meie selja taga (kahju küll!) tulevad üksteise järel nähtavale purskejoad ning hakkavad paistma viie, ei, koguni kuue kääbusvaala seljauimed. Vaalapüügilaevale antakse täiskäik; see pöörab enese „kanna peal" ringi, kuid vaalad sukelduvad taas vee alla. Nad purskavad välja kaks-kolm fontääni, — peame jälle ootama nende pinnaleilmumist.

Möödub kolm, neli, viis minutit enne kui nad uuesti nähtavale ilmuvad, kuid nendeni me nagunii enam ei jõua, — veepinnal viibivad nad üsna lühikest aega: esimesel korral umbes minut ning teisel korral — mitte üle ühe minuti ja viieteistkümne sekundi. Kuid siin need vaalad nähtavasti toitusid, sest nad ei püüdnud kaugemale ära ujuda — rand oli lähedal, ning tänu sellele oli meil kerge orienteeruda. Üle tunni aja püüdsime neile läheneda, kuni lõpuks nad

Kääbusvaal ehk minke.

ise ujusid meie laeva lähedusse. Kerkinud meie ahtri taga veepinnale, liikusid nad paralleelselt meie laevakursiga. Seepärast me lihtsalt panime masina seisma, ning Kraul valmistus lasuks. Neid on hästi näha: sinakashall selg, märksa tumedama värvusega kõrge seljauim, seljal valkjad laigud. Nad ujuvad kõigest viie kuni seitsme meetri kaugusel pardast, ning Kraul, olles kahuritoru järsu pöördega sinna suunanud, sihib otse alla. Ilmub teine fontään, siis ka kolmas, — kohe kaovad nad vee alla, juba kõverdavadki oma keha sabapoolset osa, — kuid siis järsku kõlab pauk, ning merepinnale tekkinud suur verelaik hakkab vees laiali valguma; järgneb granaadi kume plahvatus, kuid see kostab juba kuskilt kaugemalt. Selgub, et harpuun on selle vaala täielikult läbistanud, nii et granaat lõhkes vees.

Viivitamatult astub tegevusse vints, ja see „vaalajõmpsikas", nagu nimetavad kääbusvaala meie meremehed, tiritaksegi juba vaierdamise eesmärgil vaalapüügilaeva vööri juurde. Vaal lebab küliti, nii et me näeme tema piimvalget kõhtu õige paljude vagude-voltidega. Torkab silma ka selle vaalaliigi eritunnus — tema rinnauimedel leiduv võrdlemisi lai (umbes 20 sen-

timeetri laiune) valge põikvöönd, mis on eredaks kontrastiks uime tumedal üldtaustal. Tema teiseks eritunnuseks on kuni 50 sentimeetri kõrgune seljauim, mis erinevalt teistest vaaladest ei asetse üsna sabauime läheduses, vaid märksa eespool, lähemal vaala peale. Ja kui mõned meie hulgast oletasidki algul, et see on vahest siiski väike finnvaal, osutasid tähelepanelikumad kohe sellele vaala seljauimele, valgele vöödile tema rinnauimel ja ka tema kollakasvalgetele kiustele.

Sel ajal kui me jändasime selle kääbusvaalaga, kadusid ülejäänud meie silmist — nähtavasti oli granaadi lõhkemine nad ära hirmutanud. Otsisime neid asjatult mõne aja, misjärel siirdusime oma baasi. Kuna kääbusvaala liha peetakse maitselt üheks parimaks vaalalihaks, siis ruttasime tema baasi toimetamisega, et sellest osa saada. Alles kolme tunni pärast õnnestus meil baasile „Aleuut" järele jõuda ning talle oma saagi üle anda. Kolisin nüüd üle „Aleuudi" pardale, esiteks selleks, et hoolikalt mõõta seda vaala (neid juhtub meile väga harva saagiks langema), ja teiseks ka veel selleks, et uurida tema magu. Selgus, et kääbusvaalad toitusid siin navaagast! Seal on siis too mõnede uurijate poolt loodud teooria, et need vaalad, kelle kiused on õrnpehmete narmastega, toituvad üksnes planktonilistest pisivähikestest. Sellel vaalal olid nii kiuse sarvliistakud kui ka narmad väga pehmed ning õrnad, tema magu aga sisaldas suuri navaagasid. Tõsi küll, seal leidus ka planktonilisi pisivähke. Selle kääbusvaala pikkuseks oli 835 sentimeetrit.

Möödus mitu aastat, enne kui mul läks jälle korda osa võtta jahipidamisest kääbusvaalale. Oli juulikuu lõpp, ja me küttisime tookord vaalu Komandori saarte piirkonnas. Hiljutine tugev torm oli vaalad laiali ajanud, ning me kaotasime tervelt pool päeva fontäänide asjatuile otsinguile. Ilm aga oli Komandori saarte piirkonna kohta õige harukordne — päikesepaisteline, ning me liikusime Komandori neeme lähikonnas, kasutades tuulevarju, mida pakkus meile Beringi saare tuulealune külg. Selle ranna piirkonnas hukkus 1741. aasta novembris komandor Beringi reisi- ja postilaev

„Svjatoi Pjotr". Mitte kaugel neist paikadest suri komandor Bering. Tema haud, mida tähistab rist, asetseb Polovinnaja lahte suubuva jõekese kaldal, umbes viie kilomeetri kaugusel seda jõekest pidi ülespoole liikudes. Seal on tänini alles võib-olla juba Beringi aegadesse ulatuvad, nüüd aga poolenisti lagunenud jurtad või nende riismed. Anname pika laevavilega au julgetele meresõitjatele ning sõidame sealt edasi põhja poole, Polovinnõi neeme suunas. Siinsed rannalähedased veed on üldse laevasõiduks ohtlikud, kuid hea ilm hõlbustab meie edasiliikumist.

Neis paikades silmasimegi otse oma laevakursil väikest kuhikjat fontääni ja kõrget vaalauime. Algul arvasime, et see on pudelnina ehk nokisvaal, kuid siis, lähemale jõudes, tundsime temas ära kääbusvaala. Nende vaalade harjumus ujuda üksinda (nad liiguvad aga õige sageli üksikult) ongi põhjuseks, miks neid nimetatakse ka munk-vaaladeks. Ent kuna nad põikavad tihti lahtedesse ja abajatesse, siis veelgi sagedamini nimetatakse neid lahevaaladeks. Et see vaal liikus ühes suunas meie laevakursiga, siis otsustas Zarva teda küttima hakata. Andsime laevale käiku juurde. Millegipärast vaal ei sukeldunud, vaid ujus edasi veepinna juures, aeg-ajalt üksikuid fontääne välja pursates. Meist vasakul paistis rand väga paljude merre suubuvate jõekestega. Paistis ka rohelust, see oli kõrge rohi. Rand oli lauge, kuid käänuline. Ranna juures vahutas pulbitsev lainemurd; samuti ka teatud kaugusel rannast, rahude kohal. Kunagi elutses neis paikades suurel arvul vesiõhvu, kes tapeti aga lühikese ajaga viimseni küttide poolt. Viimane vesiõhv tapeti 1786. aastal. Leningradi Zooloogia Instituudis säilitatakse selle looma skeletti, kuid vesiõhva ainuke täielik skelett asetseb Geograafia Seltsi muuseumis Habarovskis.

Vaal liikus vahepeal rannale lähemale, kuid suundus siis uuesti loodesse, paralleelselt meie laevakursiga. Ta ujus nüüd aeglasemalt, mistõttu meiegi vähendasime oma sõidukiirust. Zarva ei tahtnud rannale veelgi lähemale tüürida (siin olid ohtlikud kohad), kuid ka vaala et tahtnud ta käest ära lasta,

seda enam, et too liikus meiega ühel kursil, otsejoones Staraja Gavani suunas. Kuid Bujani neeme juures hakkas see vaal otsesihis meie poole ujuma. Nähtavasti sundis lainemurd, mis peksles rahude kohal, vaala kaugemale lahekese sisemusse, vaiksemasse vette ujuma. Ta liikus väga rahulikult, otsekui soovides meie laeva seltsis oma teekonda jätkata. Siis aga käskis Zarva anda laevale kõige aeglasema käigu ning astus kahuri juurde. Vaal ujus niisama rahulikult nagu ennegi, kavatsedes meie kurssi põiksuunas ületama hakata. Masin pandi täielikult seisma. Olimegi juba lähedal, — kõigest 10—12 meetri kaugusel, ja sel momendil Zarva tulistaski vaala pihta. Pean ütlema, et väikesi vaalu tulistavad meie harpuunijad ilma et nad laeksid granaate püssirohuga. Ligemale viiepuudasest harpuunist (koos selle otsa keeratud malmgranaadiga) piisab täiel määral nende vaalade tapmiseks. Seepärast granaadi plahvatust me seekord ei kuulnud, ja ainult verine laik tolles kohas, kus me äsja nägime kääbusvaala, tõendas, et harpuun oli märki tabanud. Väikeste vaaladega toimitakse meil ilma pikema tseremooniata, ja sel juhul, kui ta on ainult haavatud, pistetakse ta lihtsalt piigiga surnuks. See kääbusvaal (olime tabanud väikse emavaala) osutuski haavatuks. Tema mõõtmisel selgus, et ta pikkuseks oli kõigest seitse meetrit. Nagu näete, päris „tilluke" vaal.

Õhtu eel jõuame baasi juurde ning anname üle oma saagi. Seal aga naerdakse meid, — kust olete küll säärase vaalamüraka välja kaapinud! Kuid tuleb tähendada, et kääbusvaalu on harpuunikahurist palju raskem tabada kui tõelisi suuri, tööndusliku tähtsusega vaalu. Seega siis osutub nende väikeste vaalade küttimine väga heaks treeninguks harpuunijatele.

Kuid kääbusvaalu kohatakse vahel ka gruppidena, milledesse kuulub mõnikord kuni kakskümmend isendit. Kuu aega hiljem olime vaalajahil Beringi väinas. Arakamtšetšeni saare juures kohtasime kääbusvaalade gruppi ning loendasime selles ühtekokku kaheksateist looma. Kuna läheduses polnud teisi vaalu, siis otsustasime hakata neid küttima. Võtsime kursi otse nende poole: vaalad ujusid rahulikult piki Senjavini väina,

lastes õhku ühtlasi purskejugasid. Lasevad kolme-nelja sekundi pikkuste intervallide järel välja kaks-kolm fontääni ning sukelduvad siis uuesti umbes viieks-kuueks minutiks vee alla. Veepinnale kerkimisel näitavad need vaalad oma kõrge uimega selga, vette sukelduvad nad aga mitte järsult, vaid laugelt, tuletades väga meelde põhjavaalade käitumist. Kääbusvaalade fontäänide kõrgus ei ületa kaht meetrit, nii et neid fontääne võib märgata ainult võrdlemisi lühikese vahemaa tagant, ja sedagi üksnes vaikse ilmaga.

Sellele suurele kääbusvaalade grupile jõudsime järele väina kitsaimas kohas, ning kahe tunniga õnnestus Zarval tappa kolm vaala, misjärel ülejäänud kääbusvaalad taipasid pugeda otse rannakaljude alla, kuhu me ei riskinud neile järgneda. Senjavini väinas täheldasime tohutul hulgal plaktonilisi pisivähikesi, kelledest toitusidki need vaalad. Kuid näiteks Kronoki lahes leidsime ühe seitsme meetri pikkuse kääbusvaala maost üle viiekümne suure tursakala! Nähtavasti oli mõni suurem tursaparv tõusnud vee pindmistesse kihtidesse toituma, ning seal siis sattuski tollele tursaparvele meie ablas kääbusvaal, sest terava ninamikuga vaalad suurtele sügavustele ei sukeldu.

Nagu selgub, kannab see vaal kõikjal „minke" nimetust sel lihtsal põhjusel, et kunagi vanasti, kaasaegse vaalapüügiajastu koidikul, vahetanud keegi madrus, kelle perekonnanimeks olnud Minke, väikese kääbusvaala eksikombel ära hiiglasuure sinivaalaga. Lugu algas pilkamisega, kuid lõppes sellega, et jäädvustas igaveseks ajaks ühe vaalapüüdja nime.

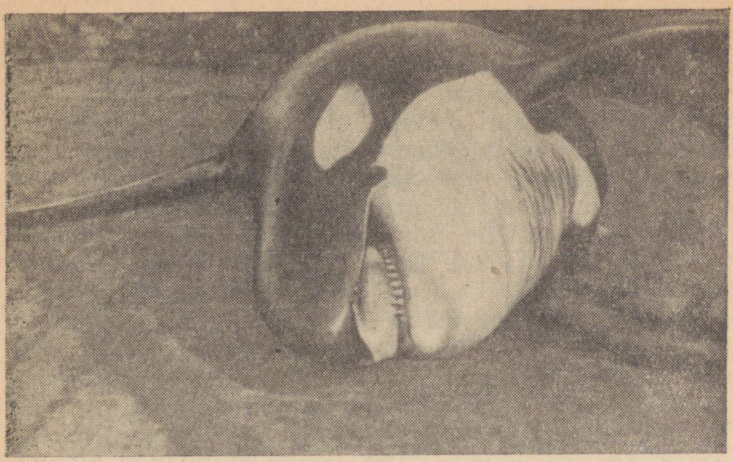
Neid vaalu kütivad norralased juba ammustest aegadest oma kodumaa ranniku lähikonnas ja fjordides. Huvitava kirjelduse jahipidamisest sellele vaalale on koostanud Fridtjof Nansen. Ta kirjutab: „See oli vaal, keda vaalapüüdjad nimetavad kääbusvaalaks ja kes Norra rannikualadel kannab „lahtede vaala" nimetust. Ma tundsin temas ära vana tuttava, sest olin juba korduvalt võtnud osa nende vaalade püügist Sartori saarte juures, Bergenist edelas. Vaalad tungivad seal madalaveelistesse, kitsa „kaelaga" lahtedesse, ning kohalikud elanikud tõkestavad „kaela" selle

sissepääsu kohal vaalavõrguga, viimase puudumisel aga ühe või mitme heeringavõrguga selleks, et vaal ei saaks sealt välja pääseda. Seejärel asutakse neemedele ning hakatakse sealt vibudest vaala pihta laskma. Harilikult lennutatakse nooled õhku sellise arvestusega, et nad allalangemisel vaala selja sisse tungiksid. Noolte roostesed raudotsad tungivad õige sügavale ning jäävad oma sämbitud kiskudega kindlalt pidama vaala lihavasse selga. Haavad paistetavad tugevasti üles, ja mõne päeva pärast muutub vaal, — nähtavasti mingi veremürgituse tagajärjel, — niivõrd nõrgaks, et inimesed võivad talle paatides rahulikult lähedale sõita ning tema pihta harpuune pilduda; lõpuks tapetakse vaal tavaliselt pika ahingu löögiga. Kalurid ise ei tea, mispärast need haavad vaala nii tugevasti nõrgestavad või mis põhjusel nooleotsad avaldavad tema suhtes palju tugevamat toimet kui kõige suurema kaliibriga kuulid. Nad kinnitavad ainult seda, et teatud rauasortidele on omane eriline võim. Seepärast selliseid surmatoovaid nooli, mis tekitavad surmavaid haavu, s. o. põhjustavad tugevat paistetust, hoitakse eriti hoolikalt, kattes neid tavaliselt rasvakihiga.

Tegelikult aga seisab selle põhjus nähtavasti järgmises: need alatiselt tarvitusel olevad vanad roostesed nooleotsad kannavad oma karedal pinnal ühelt tapetud vaalalt teisele üle midagi laibamürgi taolist. Kalurid seda ei tea, kuid on tähele pannud, et uued nooleotsad ei avalda mingit mõju."

Ka Tšuktšimaa põliselanikud kütivad vahel kääbusvaalu, kui need põikavad laguunidesse ja ranniku kitsastesse lõhangutesse. Nende vaalade jäänuseid olen leidnud Sireniki ja Dežnjovo asulais. Küttide sõnade järgi tapavad nad neid vaalu harpuuniga ja laskudega paadi-kahurpüssist, mõnikord aga tulistavad neid ka vintpüssidest. Jahti peetakse ainult neile vaaladele, kes ujuvad ranna lähedusse, sääraseid juhuseid aga esineb väga sageli.

Suurel hulgal on kääbusvaalu hakatud püüdma Norra rannikul, ja seda eriti just viimase viieteistkümne aasta jooksul. Nii näiteks saadi neid sealt 1949.

Mõõkvaal ehk tapja-vaal „Aleuudi" pardal.

aastal ligi nelja tuhande ja 1950. aastal ligi kahe tuhande ümber.

Kääbusvaalu leidub kõigis ookeanides ja avamerede, Lõuna ookean ja Antarktise mered kaasa arvatud, kuid kõikjal peale Norra saadakse neid ainult üksikjuhtudel ning õige vähesel hulgal. Norras tapetakse neid väikestelt laevadelt väikesekaliibriliste harpuunikahuritega, samuti ka Nanseni poolt kirjeldatud viisil.

Nüüd aga jutustan teile ookeani kõige kohutavamast kiskjast — mõõkvaalast.

Kõik Põhjala, Kaug-Ida ja teiste piirkondade mererannikuil elavad rahvad on juba ammustest aegadest alates harjunud nägema mõõkvaalas kõige elava ning vees ujuva vaenlast. Ja tõesti, kõigist meres elutsevatest imetajatest on ta kõige aplam, kõige metsikum ning kõige jõhkram kiskja. Oma nimetuse „mõõkvaal" on see kiskja saanud väga kõrgest (kuni kahe meetri pikkuseni ulatuvast) seljauimest, mis oma väliskujult sarnaneb tõepoolest mõõgaga.

Nii-öelda palgest palgesse nägin esmakordselt mõõkvaalu 1931. aasta augustis. Sõitsin tollal koos

grupi oma seltsimeestega, teaduslike töötajate ja üliõpilastega, teaduslike uurimiste läbiviimiseks ettenähtud kuunaril „Rosinante". Me töötasime Tatari väinas, Sovetskaja Gavani lähedal. Mõningaid töid teostati minu järelevalve all suurelt päästepaadilt. Olime oma töö juba peaaegu lõpetanud, kui järsku meie läheduses ilmus nähtavale grupp mõõkvaalu.

Lähenenud meile kuue-seitsme meetri kaugusele, mõõkvaalad peatusid. Kuid üks neist, suur isaloom kõrge ja kitsa seljauimega, mis ulatus veest välja enam kui poolteise meetri kõrgusele, ujus üsna meie päästepaadi juurde ning peatus. Vesi oli niivõrd läbipaistev, et isegi mõõkvaala tumelillad silmad olid meile selgesti nähtavad. Ta silmitses meid teraselt, kusjuures tema silmad meenutasid mulle millegipärast suurte kaheksajalgade silmi, nende kalki viha ja tigedust väljendavat pahaendelist ilmet. Meie seisukord muutus ebameeldivaks, ja kuna mul oli kaasas hea poolautomaatne vintpüss, siis otsustasin mõõkvaala püssilaskudega paadi juurest ära ajada. Kuid minuga paadis olnud madrused ja kalurid — siinsetest paikadest pärit olevad inimesed — palusid mind loobuda sellest kavatsusest, sest sugugi mitte igakord ei õnnestu tappa mõõkvaala kohe esimese lasuga, kuna aga haavatud mõõkvaalad tungivad peaaegu alati paatidele kallale ning paiskavad need kummuli, mille pealtnägijateks on nad juba korduvalt olnud. Olime sunnitud katkestama oma töö. Minutid möödusid, kuid mõõkvaalad ei mõelnudki lahkuda meie juurest, võibolla seostades meie raudpaadi valget värvust valgevaalaga, kellele mõõkvaalad sageli jahti peavad.

Märganud meie täbarat seisukorda, tuli kuunar meid hädast välja aitama. Meie laeva kapten, kes oli samuti kohalik elanik, tundis hästi mõõkvaalade harjumusi ning ruttas seepärast meile appi, kartes paadisolijate elu pärast. Alles kuunari lähenemine sundis mõõkvaalad paadi juurest ära ujuma, kuid tollest ajast saadik ma ei suuda enam unustada mõõkvaala saatanlikult kalki ning julma pilku.

Mõne päeva pärast sõitsime sisse Sovetskaja Gavanisse ja kuulsime seal lugu ühest kütist — Venemaalt

siia ümberasunust, kes oli sõitnud paadiga lahekesest merele, et seal rändlindudele jahti pidada. Koos temaga viibis paadis ta jahikoer. Paadi lähedusse ilmusid mõõkvaalad. Uustulnukana siinsetes paikades, kes ei tundnud veel nende kiskjate harjumusi, laskis kütt ühe mõõkvaala pihta ning haavas teda kuuliga. Mõõkvaal sööstis otsekohe paadi kallale, kuid kütt jõudis siiski õigel ajal kõrvale põigata ning hakkas kogu jõust lähedalasuva ranna poole sõudma. Rand oli juba õige lähedal, kui mõõkvaal paadile järele jõudis ning selle tugeva löögiga uputas. Kütt ja koer hakkasid ranna poole ujuma. Mõõkvaal aga jätkas nende jälitamist, mida nägid pealt rannas olnud kalurid, ning jõudis juba võrdlemisi madalas vees haarata koera ja ta vee alla tõmmata. Võib kujutleda, mida elas läbi too õnnetu kütt. Tollest ajast peale ei läinud ta enam kunagi lahekesest merele, kui võis arvata, et läheduses viibib mõõkvaalu, neid märgata pole aga kuigi raske. Üldse meie kütid ja kalurid ei sõida väikestel paatidel merele neil puhkudel, kui seal lähikonnas viibib mõõkvaalu.

Mõõkvaalu nimetatakse veel tapjateks vaaladeks ja mõnikord ka merehuntideks. Ja tõepoolest, mõningad mõõkvaalade karjale omased võtted ja harjumused meenutavad hundikarja jahipidamistaktikat saagi jälitamisel. Jutustan siin mõned lood, millede pealtnägijaks juhtusin olema oma vaalapüügiretkede ajal.

Septembris võib Anadõri lahes ja Beringi väinas sageli kohata suuri, lõuna poole suunduvaid merihobuste karju. Kord silmasime suurt merihobuste karja ning sõitsime neile lähemale, et neid paremini jälgida, kui järsku meie lähedal ilmus nähtavale grupp mõõkvaalu, kes ligines väga kiiresti merihobustele. Meid hakkas huvitama küsimus, kuidas reageerivad merihobused mõõkvaalade lähenemisele. On ju merihobustel võimsad kihvad, mistõttu nendega ei saa nii lihtsalt toime tulla. Ja siis me nägimegi, et mõõkvaalad tegutsesid samuti nagu hundid maismaal: nad piirasid merihobuste grupi igalt poolt sisse, kusjuures mõlemal küljel liikusid ühtlases rivikorras, üksteise taga „kiiluvees", kuus või seitse mõõkvaala, meri-

Merihobuste laagripaik Tšuktšimaal.

hobustele vastu suundus viis, nende taga aga oli umbes kümmekond mõõkvaala. Siis sööstis üks suur isane mõõkvaal (me tundsime ta ära tohutu kõrge, kahemeetrise seljauime järgi), kes ujus merihobuste taga, ootamatult nende karja keskele ning hirmutas selle kaheks rühmaks; seejärel jõudsid kohale ka ülejäänud, tema taga ujunud mõõkvaalad, ning vesi läks keema otsekui lainemurru kohal.

Ka meie segasime end sellesse võitlusmöllu, olles neile päris ligi sõitnud, kusjuures Zarva tabas harpuuniga üht kaunis suurt isast mõõkvaala, mina aga tulistasin neid vintpüssist. Kuid mitu noort merihobust oli siiski tükkideks kistud, kuna ülejäänud koondusid uuesti tihedasse gruppi (noorloomad keskel, vanad isaloomad ees ja külgedel, samuti ka salga „sabas") ning hakkasid ranna poole liikuma. Me saatsime neid tükk aega, tulistades vintpüssidest mõõkvaalu, kui need püüdsid jälle läheneda sellele merihobuste kar-

jale, kuni ettevaatlikud kiskjad lõpuks eemaldusid. Tuleb märkida, et mitte iga kuul ega ka mitte iga tabamus ei avaldanud neile mõju. Kui tulistasin selja piirkonda, siis ei pööranud nad sellele peaaegu mingit tähelepanu, kuid saanud haava pea või rinnauimede piirkonda, hakkasid nad vähkrema ning, pooleldi veest välja hüpates, kihutasid sööstlikult minema, kadudes taamal meie silmist.

Mõni päev hiljem olime jälle samasuguse plaanikindla merihobuste hävitamise tunnistajaiks, kuid lähenesime sündmuskohale liiga hilja. Mõõkvaalu oli üle viiekümne, ning otsustades suurte verelaikude järgi pinnavees, olid nad seal korda saatnud õige verise tapluse suure merihobuste grupiga, mis liikus samuti lõuna poole. Meie lähenemisel mõõkvaalad eemaldusid ning merihobused koondusid taas tihedasse rühma. Kuid siin esitatud näidetest nähtub, et sellest ühtehoidmisest on neil vähe kasu.

Mõõkvaalad ei karda kitsusi ning tungivad saagi jälitamisel õige sageli randade lähedusse, vältides seejuures siiski lainemurdu. On esinenud juhtumeid, kus hülgeid taga ajanud mõõkvaalad hüppasid jälitamishoos rannale ning hukkusid. Sääraseid juhtumeid täheldatakse sageli meie Kaug-Ida rannikualadel ja Komandori saartel. Saaki jälitades kaotavad need kiskjad igasuguse ettekujutuse kohast, kus nad antud hetkel viibivad. Ma nägin kord üht mõõkvaala, kes jälitas merilõvi väga madalas kohas, Šipunski neeme lähedal, ning sattus karile, kus peksleski kuni tõusu tulekuni.

Vaalade küttimise ajal tolles samas piirkonnas, kui halb ilm sundis meid rannale lähemale sõitma (tuul puhus ranna poolt ning vesi oli ranna läheduses võrdlemisi vaikne), märkasime Šipunski neeme lähikonnas mitukümmend mõõkvaala. Neid oli seal vähemalt viiskümmend. Tundes suurt huvi nende sealviibimise põhjuse suhtes, lähenesime neile ettevaatlikult, ning meile avanes harukordne vaatepilt: Šipunski neeme kaljudel ja seda ümbritsevail rahudel, samuti ka väikestes lahekestes paiknes tuhandepealise merilõvide karja laagrikoht. Igal pool paistsid silma nende loiva-

liste läikivad kollakad kehad. Ja nende laagrikoha lähedusse oligi nüüd ilmunud suur grupp mõõkvaalu. Kiskjad ujusid lahtede järskudele kallastele õige lähedale, põikasid ka lahtedesse ning olid merilõvid niivõrd hirmule ajanud, et väga paljud neist, olles kaotanud igasuguse kaalutlusvõime, hüppasid kaldalt vette — otse neid ootavate mõõkvaalade lõugade vahele. Kuid osa merilõvisid hakkas siiski kaljusid pidi kõrgemale ronima. Nähtavasti need merilõvid, kes vette hüppasid, lootsid seal pääsu leida, sest nad tundsid endid vees kindlamini kui kaldal. Sellise omapärase „instinkti moondumise" tagajärjeks oli see, et mõõkvaaladele langes osaks kergestitabatav saak.

Me ajasime muidugi kiskjad laiali, aga kui palju hukkus seal merilõvisid, seda on raske ära arvata. On ju teada juhtum, kus ühe 638 sentimeetri pikkuse mõõkvaala maost leiti kolmteist delfiini ja neliteist kotikut. Neljateistkümnenda kotiku allakugistamisel see mõõkvaal lämbuski.

Millal me ka ei küttinud Komandori saarte lähikonnas, alati kohtasime seal mõõkvaalu, kes „patrullivad" neid saari ning seal asetsevaid kuulsaid kotikute laagrikohti.

Kord juulikuu algul sõitsime Mednõi saare läheduses, liikudes Kitolovnaja madaliku suunas, mis asetseb Mednõi saarest üheteistkümne miili kaugusel. Kõikjal võis näha uudishimulike kotikute päid ning harva sekka ilmus nähtavale ka „merekopra" — kalaani — väike ümmargune pea. Nad toitusid ja seetõttu meid ümbritses kord suurem, kord jälle väiksem arv neid huvitavaid mereloomi. Olime rohkem kui pool tundi jälginud seda rahulikku pilti, kui järsku silmasime horisondil mingeid kohulaineid ning mingisuguseid vee kohal läikivaid esemeid paljudes suundades. Nägime kiikrite abil selgesti, et lähenes suur kari mõõkvaalu. Kotikute arv kasvas märksa suuremaks ning nad kõik hakkasid järsku ranna poole ujuma. Nad nähtavasti kuulsid mõõkvaalade lähenemist, sest mõõkvaalad tekitavad sukeldumisel ja veepinnale kerkimisel müra, vees aga kanduvad helid kiiresti ning

kaugele laiali. Kuid nüüd võis juba kiikritagi hästi eraldada mõõkvaalade kõrgeid seljauimi. Ujusid hiiglasuured isased mõõkvaalad; kõikjal oli näha emaste mõõkvaalade ja noorloomade märksa vähemaid seljauimi. Nad võtsid oma alla laialdase merelõigu ning olid juba jõudnud teatud hulgal kotikutel taganemistee ranna juurde ära lõigata. Me vaatasime korraks teineteisele otsa ning otsustasime samas proovida kiskjaid eemale tõrjuda. Andsime laevale täiskäigu ning suundusime mõõkvaalade kõige tihedama koondise asukohta. Ma unustasin märkida, et sõitsin tookord „Avangardil" Afanassi Purginiga. Me otsustasime tulistada mõõkvaalade pihta kahurist ja vintpüssidest.

Mõõkvaalad ei pööranud meile tähelepanu: nad olid süvenenud oma töösse — kotikute hävitamisse. Me nägime ja kuulsime selgesti, kuidas kotikud ujusid möirgeid ja mingisuguseid imelikke häälitsusi kuuldavale tuues, ning kadusid üksteise järel veekeerisesse, mille kohal ilmus peagi nähtavale mõõkvaala seljauim. On raske ütelda, kui palju kotikuid seal mõõkvaalade poolt lõhki kisti või lihtsalt alla neelati, ent niipea, kui vaalatrossi otsas hakkas visklema Purgini poolt ujumise pealt harpuunitud suur isane mõõkvaal, hakkasid kõik mõõkvaalad tema ümber kogunema, millist asjaolu kasutasin kohe selleks, et tulistada neid kiirlaske-vintpüssist. Meie vaheleastumine päästis üsna palju kotikuid, ning nüüd jälgisime huviga mõõkvaalade käitumist, kes olid oma haavatud kaaslase ümber kogunenud. Senikaua kui laeti kahurit, jätkasin järjekindlalt sihtimist ning tulistamist vintpüssist. Aeg-ajalt hakkas mõni kuulist tabatud mõõkvaal veest välja karglema ning põgenes kaugemale tollest paigast, kus ta oli nii valusasti pihta saanud, kuna aga ülejäänud kiskjad tunglesid endist viisi sealsamas, hinge heitva mõõkvaala ümber. Teine mõõkvaal tapeti harpuuniga, misjärel kõik mõõkvaalad pistsid äkki ujuma ning, sukeldunud viimane kui üks vee alla, ilmusid uuesti nähtavale juba suures kauguses meie laevast. Tuleb märkida, et see mõõkvaalade grupp püüdis siitpeale meid ilmselt vältida, ning maksis meil

ainult nende poole suunduda, kui nad kohe kadusid vee alla.

Ma juba jutustasin sellest, et me nägime mõõkvaalu, kes rahulikult toitusid tohutu suurte heeringaparvede keskel Oljutora neeme lähedal. Kuid sealsamas, neeme kõrval, asetseb hüljeste laagrikoht; selle laagrikoha juures täheldasime alati viiest kuni seitsmest isendist koosnevat mõõkvaalade „patrulli". Oljutora neeme juures toitusid mõõkvaalad heeringatest küürakvaalade ja finnvaalade vahetus läheduses, kuid vaalad ei pööranud neile tähelepanu, kuigi mõõkvaalad kerkisid alatasa mühinal kord ühe, kord teise vaalagrupi läheduses veepinnale, kusjuures nende vaalagruppide hulgas oli ka imetavaid emavaalu koos poegadega. Sellest tegime siis järelduse, et küürakvaalad ja finnvaalad ei tunne instinktiivset hirmu mõõkvaalade ees. Kuid juba üsna peatselt, kui hakkasin uurima seal tapetud mõõkvaalu, leidsin nende maost mitte ainult loivaliste, kalade ja peajalgsete limuste jäänuseid (ühe mõõkvaala maos avastasin peaaegu veel täiesti värske noore merijänese, see loom aga on keskmise suurusega hüljes), vaid ka peaaegu terve hallvaala keele („hallidele" me tol korral jahti ei pidanud, tähendab neid „küttisid" mõõkvaalad ise), samuti palju hallvaala kiuse plaadikesi, mitu noore finnvaala kiuse plaadikest ja palju vaalaliha tükke finnvaala kõhukelme küljest. Järelikult pidasid mõõkvaalad siin jahti ka vaaladele.

Mõõkvaala peetakse delfiinide, kõigi hüljeste ja kotikute, valgevaalade ja muidugi ka kalade peamiseks vaenlaseks. Niipea kui lõhilaste parved on rannikule lähenenud, ilmub sinna ka palju mõõkvaalu, kes mõnikord ei lase neil kaladel isegi jõgede suudmete juurde pääseda. On võimatu välja arvestada, kui palju loomi hävitavad igal aastal need aplad kiskjad. N. A. Grebnitski, kes on töötanud Komandori saartel palju aastaid, rõhutab eriliselt mõõkvaalade kiskjalikku aplust. Ta kirjutab: „Mõõkvaal ilmub Komandori saarte lähikonda perioodiliselt suurte parvedena. See kiskjalik vaal on tõeliseks nuhtluseks astelsabaraidele, keda ta hävitab tervete parvedena; lõhilaste

sugukonda kuuluvad kalad tõrjutakse nende poolt randadest kaugele sel juhul, kui kallaletung neile toimub kaugel jõgede suudmeist. Täiesti kompetentsed isikud, kes on jälginud mõõkvaalu Jaapani meres ja Jesso saare rannikul, avaldavad oma veendumust selles, et astelsaba-raide hävitamises on mõõkvaalad süüdi sugugi mitte väiksemal määral kui kütid, kes tegelevad astelsaba-raide tööndusliku püügiga merevetes."

Jutustan veel oma tähelepanekutest mõõkvaalade käitumise kohta, millised sain lennates Beringi mere kohal ning otsides vaalu. Meie flotill oli saanud katsetamiseks väikese amfiiblennuki, millelt otsustasin jälgida vaalade liikumist. Vilunud lendur Semjon Jakovlevitš Ivlev oli ühtaegu nii tüürimeheks kui ka lennuki komandöriks, mina aga lendasin kaasa vaatlejana. Kord 1936. aasta septembris lendasime Anadõri lahe kohal, otsides kusagile kadunud finnvaalade karja, kui järsku märkasime mitte suurt, umbes 60—70-pealist merihobuste karja, mis liikus mere poolt Preobraženije neeme suunas. Merihobuseid piirasid mõõkvaalade rühmad, ühtekokku kuni 15 looma. Me tegime mõned tiirud selle piirkonna kohal 40—50 meetri kõrgusel ning võisime sealt hästi jälgida kiskjate taktikat. Merihobused piirati mõõkvaalade poolt igast küljest sisse, — mõõkvaalad rivistusid ujuvate merihobuste tiibadele, samuti neist ette- ja tahapoole, misjärel ilmus kaks kõrget seljauime merihobuste parve keskele, mis jagunes mitmeks väikeseks, 10—12-pealiseks rühmaks. Ühe niisuguse grupiga hakkasid mõõkvaalad omal viisil „arveid õiendama" ning nähtavasti kiskusidki lõhki kõik selle rühma loomad, sest ülejäänud merihobused ühinesid uuesti ning hakkasid ranna poole ujuma, kuna paratamatule hukkumisele määratud rühm kadus silmist tugevas „lainemurrus".

Väga tihti järgnesid mõõkvaalad tundide kaupa vaalapüügilaevale, mis pukseeris tapetud vaalu, ning rebisid välja nende keele. Neid ei heidutanud siis ei meie laevalolek ega ka püssilasud. Need, tavaliselt väga ettevaatlikud kiskjad ei pööranud säärastel puh-

kudel enam millelegi tähelepanu, vaid muudkui rebisid tapetud vaalade suust väljaripnevaid keeli. Pean märkima, et mõningatel minu poolt läbivaadatud vaalakeredel avastasin hammaste jälgi, mis kuulusid nähtavasti mõõkvaaladele: pole muid lõugu, mis võiksid tekitada selliseid haavu.

Meenutan veel juhtumit, mille märkis ära kapten Scott oma Antarktise-ekspeditsiooni ajal, kus mõõkvaalad ujusid jääpanga juurde, mille serval viibisid parajasti ekspeditsiooni koerad, ning tagudes peaga vastu jääd, püüdsid koeri sealt vette paisata. Nähtavasti pidasid nad koeri hüljesteks. Pärast seda, kui hirmunud koerad viidi jääpangalt ära, ujusid mõõkvaalad minema.

Tšuktšimaa elanikud kardavad väga mõõkvaalu (kunagi neid seal isègi austati jumalatena...) ning kinnitavad, et mõõkvaal võivat nahast valmistatud süsta või kerge sõidupaadi põhja oma terava seljauimega just nagu noaga lõhki lõigata. Sellest asjaolust nähtub, et enne meid pole seal neile veel keegi kunagi jahti pidanud, sest mõõkvaala seljauim on teatavasti pehme, „nahkne", ilma toeseta. Siinkohal märgin muuhulgas sedagi, et meil esines juhtum, kus harpuunija Carlsen „niitis" ebaõnnestunud lasuga suurel isasel mõõkvaalal maha tema seljauime. Kuna mõned uurijad väitsid, et mõõkvaala kõrge seljauim kujutavat endast kiireks ujumiseks vajalikku kohanemust, siis jälgisin eriti suure huviga selle mõõkvaala edaspidist käitumist. Olles kaotanud oma kaugele nähtava seljaehte, kihutas mõõkvaal esialgu suure kiirusega merel sinna-tänna, aeg-ajalt veest välja hüpates, kuid oma kaaslaste karjast siiski kaugele eemale ei ujunud. Ja ka umbes paar tundi hiljem, kui püüdsime neile mõõkvaaladele järele jõuda, eemaldus ta meie juurest niisama kiiresti, nagu teisedki mõõkvaalad, ega jäänud oma ujumiskiiruselt sugugi maha teistest liigikaaslastest, kelle seljauimed olid alles ning terved.

Kord silmasime Anadõri lahes väga suurt ning seejuures üleni valget mõõkvaala. Ma palusin väga Afanassi Nikolajevitš Purginit tabada see huvitav loom, ning me jälitasime teda palju tunde, kuid albiino osu-

tus arguseni ettevaatlikuks ega lähenenud meile kordagi enam-vähem kindla lasu kaugusele. Tema tohutu kõrge, samuti üleni valge seljauim (see oli isaloom), nagu ka kogu tema piimvalge keha, paistsid teravalt silma teiste, musta-valge kirju kehaga mõõkvaalade hulgas. Nägime seda mõõkvaala mitmel päeval, kord isegi viie meetri kaugusel meie laevast, kuid mõõkvaalad ujusid meie ahtri taga, kahur aga asetseb meil teatavasti laevaninas. „Mingi nõiutud vaal," naersid meie meremehed, „ja nähtavasti haritud: teab, kus võib liikuda ja kus on ohtlik."

Meie flotillid ei pea jahti mõõkvaaladele, sest see vaal pole kuigi tulus püügiobjekt. Annab ju mõõkvaal kõigest ühe tonni tehnilist rasva. Tõsi küll, tema lõuaosadest saadakse suurepärast rasva, mida tarvitatakse määrdeainena täppismehhanismide jaoks: see rasvaine ei tardu.

Selleks, et lõpetada ülevaadet väikestest vaaladest, tuleb mainida veel Vaikse ookeani „pudelnina" ehk nokisvaala, keda esineb nii meie Kaug-Ida meredes kui ka Maailma ookeani muudes osades.

Juba meie vaalapüügiflotilli esimesest püügiaastast alates köitsid meie tähelepanu väikesed vaalad, kes oma välimuselt ei sarnanenud ei mõõkvaaladega ega ka kõigi ülejäänud vaaladega, kuid keda nägime õige sageli neissamades paikades, kus kohtasime teisigi vaalaliike. Me kohtasime neid vaalu Peeter Suure lahest alates kuni Tšuktši mereni (viimane kaasa arvatud), vahel ka üsna suurte gruppidena, kuhu kuulus oma viiskümmend või rohkemgi vaala. Nende iseloomulikud, oma väliskujult kohulaineid meenutavad fontäänid ning madalad, korrapärase kujuga seljauimed ei võimaldanud meil neid vaalu kuidagi ära vahetada ühegi teise vaalaliigiga. Meie välismaalastest harpuunijad nimetasid neid „bottlenose'ideks", mis meie keeles tähendab „pudelnina", sest norra vaalapüüdjate arvates meenutavat nende vaalaliste lõugade üldine struktuur pudeli kaela.

Jälgides teiste vaalade harjumusi ning neid harjumusi lähemalt tundma õppides, hakkasime tahes-tahtmata tundma huvi ka nende väikeste vaalade käitu-

mise vastu, sest meile torkasid silma mõned veidrad iseärasused, mis olid omased nende „pudelninade" käitumisele. Kord olime Kronoki lahes vaalajahil, kui järsku ilmus nähtavale suur grupp neid vaalu, kes kaunis kiiresti meile vastu ujusid. Kui nad olid meile juba päris lähedale jõudnud, siis nägime, et seal leidus loomi õige mitmesuguses suuruses, kusjuures mõned nende hulgast paelusid meie tähelepanu oma vallatu mänglemisega, — sobivamat sõna ma ei leia. Nad ujusid vahel karjast ette ning tegid kõrgeid hüppeid, täielikult veest välja kareldes ning siis jälle, pea ees, vette sukeldudes, või tungisid karja sekka, kukerpallitades üle oma liigikaaslaste kehade. Mõnikord hüppasid üheaegselt veest välja mitu looma ning langesid siis vette mitte küliti, nagu teevad seda tavaliselt vette tagasi langedes kõik suured vaalad, vaid algul õhus ringi pöörates ning seejärel peaga vette sukeldudes. Kui niiviisi kargleb mõni väike, poolteise meetri pikkune delfiin, siis köidab seegi juba üldist tähelepanu ning kutsub esile kõigi pealtvaatajate imestuse, neil puhkudel aga, kus veest hüppab täielikult välja kümne meetri pikkune vaal ning kordab samasugust trikki, on see juba tõepoolest unustamatu vaatepilt. Vahel karglesid veest välja ka mõõtmeilt väiksemad loomad, otsekui vaheldudes ning võisteldes oma suuremate liigikaaslastega.

Siis aga olid nad kõik järsku kadunud. Otsekui oleks antud mõni käsklus, mida täites nad sukeldusid. Me otsustasime oodata ning märkisime ära nende sukeldumisaja. Kuid möödus tervelt nelikümmend minutit, enne kui nad kerkisid uuesti veepinnale ning nende kohulaineid meenutavad fontäänid ilmusid suurel hulgal nähtavale kõige rohkem miili kaugusel meie laevast. Ning jälle hakkasid kord siin, kord seal mõneks hetkes õhku kerkima nende vaalade kaunikesti tüsedad kehad. Mõned neist ajasid hüppe ajal pärani oma lõugu, mis sarnanesid suuresti pardinokaga, tõsi küll, hiiglasliku pardinokaga.

Me hakkasime liikuma mänglevate vaalade suunas, kuid silmasime samal ajal kahekümne mõõkvaala „kohulaineid" ja kõrgeid seljauimi, kes suundusid

samuti otse nokisvaalade karja poole. „Noh, nüüd saavad mõõkvaalad vististi küll suure noosi sellest karjast," tähendas Zarva ning andis käiku juurde. Tundes mõõkvaalade aplust, keda paljud vaalapüüdjad nimetavad täiesti põhjendatult „merede hirmuks", arvasin minagi, et nüüd leiab aset verine taplus, ning jälgisin tugevajõulise kiikriga üha lähenevaid mõõkvaalade ja nokisvaalade gruppe. Seal ilmusidki juba kõrged seljauimed nokisvaalade madalate uimede keskele, kuid mingit paanikat viimaste hulgas polnud märgata; polnud märgata ka seda, et mõõkvaalad oleksid püüdnud neile kallale tungida. Sõitsime veelgi lähemale. „Pudelninade" hulgas valitses endine elevus, mingit kartust nende käitumisest välja ei paistnud, ning mõõkvaalad ujusid rahulikult läbi nende vaalade üksikute gruppide vahelt, püüdmata seejuures rünnata või lõhki kiskuda seda, päris kindlana näivat saaki, kes vaevalt küll oleks saanud neile vastupanu avaldada, sest nokisvaaladel pole ju hambulisi lõugu.

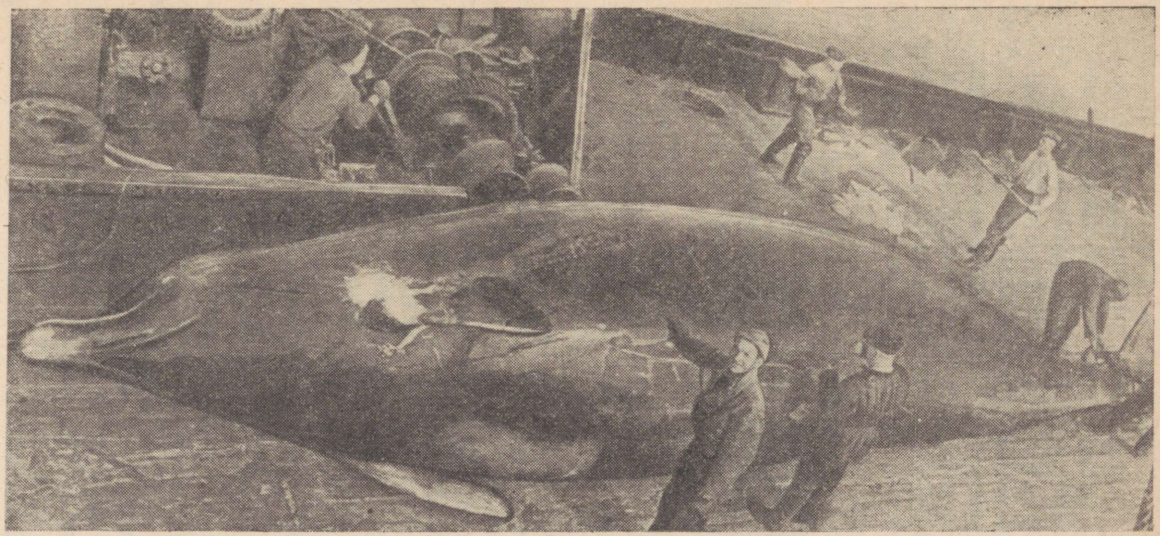
Me ei teadnud, mida sellest arvata: kas need mõõkvaalad olid endid kõrini täis söönud ning seetõttu ei puutunud nüüd nokisvaalu, või ei puuduta nad neid üldse. Ent senikaua kui ma mõtisklesin mõõkvaalade sellise käitumise põhjuste üle, valmistus Zarva lasuks ning nähtavasti otsis nüüd mõnd suuremat nokisvaala. Tal polnud vajadust rutata — nokisvaalad kas lebasid veepinnal, aeg-ajalt turtsatades, või siis ujusid aeglaselt mitmesugustes suundades, lahkumata karja juurest. Siis ilmus aga umbes kuue-seitsme meetri kaugusel meist, ujudes ristsuunas meie laevakursile (meie liikusime õige tasasel käigul), nähtavale mitu suurt, kollaka seljaga nokisvaala. Need olid nähtavasti juba vanad loomad, sest kõigi ülejäänute seljad olid sinakasmustad. Me teadsime, et vanaduse saabudes muutub nokisvaalade kehavärvus kollakaks. Carlsen seisis Zarva kõrval ning jagas talle juhatusi. Oli näha, et Pjotr Andrejevitš mõningal määral närvitses, kuid sihtis väga hoolikalt.

Nagu alati, nii kajas kahurilask selgi korral täiesti ootamatult. Et harpuun oli märki tabanud, see oli

selge, sest eespool paistis juba silma laialivalguv verelaik, kuid me ei kuulnud granaadi lõhkemist, nii kiiresti kadus haavatud nokisvaal. Siis järsku hakkas vaalatross sööstlikult ülespoole liikuma (me seisime poolbakil, kust võisime hästi näha kõike seda, mis toimus läbipaistvas vees), misjärel umbes viiekümne meetri kaugusel meist kerkis veepinnale haavatud nokisvaal. Tema juurde sööstis otsekohe mitu suurt liigikaaslast. Vaal tõmbas nõrgalt harpuunitrossi, — ma tundsin oma käega tema järske, kuid nõrku tõmbeid. Otsustati ta laeva juurde tirida ning siis piigiga surnuks pista. Hakkas ragistama trossi väljakeriv vints. Koos laeva juurde tiritava vaalaga ujus sinna veel mitu suurt nokisvaala, kusjuures nende arv üha suurenes, ja kui vaal oli juba üsna laevanina juurde tõmmatud, siis veepind lausa kubises neist vaaladest, kes olid kogunenud meie laeva vahetusse lähedusse.

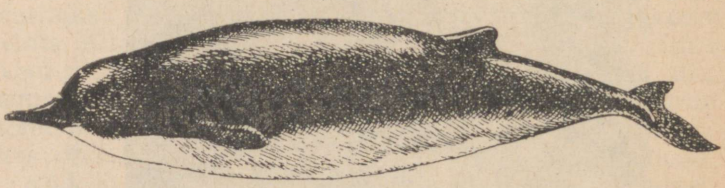
Kõikjal meie ümber oli kuulda oigeid ja sulpsatusi. Mõned nokisvaalad olid oma pea haavatud kaaslase keha vastu surunud, otsekui toetades teda. Haavatud vaal aga tõmbas veel mõne korra kramplikult õhku sisse ning jäi siis vaikseks; ainult tema sabauimesagarate otsad värisesid veel kergelt. Mõõkvaalad viibisid ikka veel laeva lähikonnas, kuid ei segunenud nüüd enam nokisvaaladega, kas kartusest laeva vastu, või siis mõnel teisel põhjusel. Haavatu surnukspistmiseks polnud vajadust, sest ta surmaeelne agoonia oli juba lõppenud. Selle aja sees valmistati kahur ette järgmiseks lasuks, kuid jällegi sukeldusid kõik nokisvaalad, nagu signaali järgi. Me ootasime neid umbes tund aega, kuid nad ei tulnudki enam nähtavale, olles arvatavasti meie juurest vee all kaugele ära ujunud. Ja kuna nende fontäänid on õige madalad ning sarnanevad väga kohulainetega, siis osutub nende märkaminegi võimalikuks üksnes lähedalt.

Tapetud nokisvaal oli 1020 sentimeetri pikkune isaloom, ning temast saadi kolm tonni kvaliteetset tehnilist rasva. Tema maos leidsime kalmaare ja kaheksajalgu, samuti ka umbes kolmkümmend ivaši-sardiini. Tema lõuaosadest sulatati välja erilist rasva, millest saadi luuõli täppismehhanismide määrimiseks.

Nokisvaal „Aleuudi" pardal.

Möödusid pingelised püügipäevad. Me kohtasime kaunis tihti nokisvaalu, kuid ei pööranud neile tähelepanu, sest leidus palju tulusamaid püügiobjekte. Kuid ükskord maikuu lõpul märkasime jällegi silmapiiril meile juba tuttavaid „kohulaineid" ning aeg-ajalt veest välja karglevaid kaunis suuri vaalu. Viibisime umbes kuuekümne miili kaugusel rannast, ning ei olnud seni midagi muud silmanud, mistõttu otsustasimegi nüüd sellele nokisvaalade karjale lähemale sõita ja, kui õnnestub, siis harpuunida mõnd suuremat

Vaikse ookeani nokisvaal.

nende hulgast. Kuid nad suundusid otse meie poole ning varsti oligi kogu see kari oma müra, puhkimise ja turtsumisega meie laeva vahetus läheduses. Me kartsime, et nad võivad iga hetk meie eest vette sukelduda, ja seepärast kiirustasime, kuid neile päris lähedale me seekord ikkagi ei jõudnud: nad sukeldusid. Me teadsime, et nokisvaalad viibivad vee all kaua, peaaegu niisama kaua nagu kašelotidki, ning valmistusime pikemaks ootamiseks. Kuid ei möödunud viitteist minutitki, kui nad ilmusid uuesti nähtavale, ja seekord juba päris laevaparda kõrval. Võisin hästi jälgida nende liigutusi. Millegipärast olin seni olnud arvamusel, et pärast kestvat vee all viibimist tõusevad nad veepinna juurde väga järsu nurga all, peaaegu vertikaalselt (nii nad igatahes sukelduvad — järsult, püstloodselt, pea otse alla suunatud), nüüd aga nägin vaatlustünnist päris selgesti, et nad kerkivad pinnavette väga laugelt, kusjuures veepinnale ilmuvad üheaegselt nii vaala seljauim kui ka õhu väljahingamisel tekkiv „kohulaine", s. o. selle vaala fontään. Nägin

väga selgesti, kuidas mõned nokisvaalad jäid meie laeva parraste ääres liikumatult veepinnale lebama ning viibisid seal nõndaviisi kaua aega, misjärel hakkasid taas fontääne välja purskama. Aeg-ajalt hüppasid mõned neist peaaegu meetri kõrgusele veest välja ning, teinud õhus pöörde, sukeldusid pea ees vette tagasi, ujusid oma kaaslaste kõhu alla, neid tõugates ja neile külge müksides. Nägin seal nii suuri kui ka väikesi nokisvaalu. Väikesed olid nähtavasti imemisealised vaalapojad.

Kostis kahuripauk, ja me nägime, et harpuun oli tabanud suurt nokisvaala, kes sai kohe surma ning hakkas uppuma. Ülejäänud nokisvaalad hajusid mööda merd laiali, kuid koondusid siis jälle ning ujusid uppuva kaaslase juurde, ja nagu näis, isegi müksisid teda. Seejärel eemaldusid nad kiiresti ja sukeldusid.

Seekord tapsime suure emalooma, kelle pikkuseks oli 1110 sentimeetrit. „Aleuudil" kaaluti ta ära: 11 380 kilogrammi! Üle poole sellest kogusest langes rasva arvele — 5615 kilogrammi. Liha aga oli ainult kahe tonni ümber.

Jahipidamisest nokisvaaladele olen ma enam kui kümnel korral osa võtnud, ja nad käitusid alati selliselt, nagu ma juba kirjeldasin, ning alati tapsime neid juhuslikult, kas siis, kui nad ise meie laeva lähedusse ujusid, või siis säärastel puhkudel, kus polnud saada mingeid teisi, tulusamaid vaalu.

Organiseeritud tööduspüüki nokisvaaladele käesoleval ajal kusagil ei teostata, kuid möödunud sajandi teisel poolel püüdsid norra vaalapüüdjad suurel hulgal Atlandi ookeani nokisvaalu. Laevad, milledel siirduti küttima neid vaalu Davise väina, Hudsoni lahte või Teravmägede juurde, olid väikesed, 30- kuni 50-tonnise veeväljasurvega kuunarid, millede pardal oli mitu väikest vaalapüügipaati. Igal kuunaril oli viis-kuus väikest harpuunikahurit, mis paiskasid lendu meetripikkuse, lõhkegranaadita noolharpuuni. Tulistati kuunari või vaalapüügipaadi pardalt. Meie harpuunija Carlsen võttis noorena osa säärastest vaalajahtidest, ning jutustas meile selle kohta järgmist.

„Tavaliselt siirdusime merele juba kevadisel ajal ning sõitsime neisse paikadesse, kus esines palju „pudelninasid" — kas Davise väina või siis Teravmägede lähikonda. Kuunari meeskond polnud kuigi suur; meil oli neli väikest vaalapüügipaati ning iga paadi kohta tuli kolm meest. Niipea kui kohtasime suurt nokisvaalade karja, lasksime paadid vette ning püüdsime neile vaaladele võimalikult lähemale sõita. Samas suunas järgnes meile ka kuunar. Neid vaalu lasti väga lähedase vahemaa tagant, kusjuures harpuuni külge seoti neil puhkudel alati pikk vaalatross, sest haavatud „pudelninad" sukelduvad väga sügavale. Esines juhtumeid, kus haavatud nokisvaalad kerisid paari minuti jooksul maha kuni kilomeetri vaalatrossi ning istusid siis poolteist või isegi kuni kaks tundi järgemööda vee all.

Üks meie vaalapüügipaatidest haavas kord üht kaunis suurt „pudelnina". Kuid selle asemel, et sukelduda, nagu nad seda tavaliselt teevad, sööstis see haavatud nokisvaal vaalapüügipaadi kallale ning purustas selle pooleldi. Pidime oma seltsimeestele appi minema, vaal aga sukeldus vee alla. Kui ta uuesti veepinnale kerkis (teda ja tema liikumist vee all võisime jälgida vaalatrossi järgi, mis oli tünnikeste külge seotud; nüüd olid need tünnikesed koos trossiga tollest poolenisti purustatud vaalapüügipaadist välja paisatud), tabasime teda teise harpuuniga. Tabamus osutus heaks, kuid nokisvaal tiris meid ikkagi veel üle kahe tunni, enne kui suri.

Aga teisel korral juhtus veelgi halvem lugu. Ühel vaalapüügipaatidest töötas sõudjana noor meremees, kes küttis neid vaalu alles esmakordselt. Ta ei pidanud neid ohtlikeks ning naeris meie juttude üle, kui rääkisime talle nokisvaalade küttimisega seotud hädaohtudest. Niisiis, kui vaalapüügipaat alla lasti, oli ta seal roolijaks ning pidi jälgima vaalatrossi ja üksteise järel õigeaegselt vette heitma ujukid-tünnikesed koos nende külge seotud trossidega. Nende ujukite abil jälgiti harpuunitud vaala liikumist vee all. Ta ei võtnud kuulda meie hoiatusi „pudelnokkade" suure jõu suhtes, vaid ainult naeris. Lähenesime väikesele nokis-

vaalade rühmale, ning harpuunija tabas võrdlemisi hästi üht neist, kuigi haav ei olnud surmav. Järsku nägin teisest vaalapüügipaadist (Carlsen oli seal laskuriks-harpuunijaks), kuidas keegi esimese vaalapüügipaadi meestest paiskus äkki üle parda ning kadus vee alla. Me sõitsime viivitamatult esimese paadi juurde, et jõuda selgusele, mis seal juhtus, kuid leidsime eest ainult kaks meremeest, kes ei saanud millestki aru, sest nende paadis polnud enam ei vaalatrossi ega ka kolmandat meest. Alles mitu tundi hiljem õnnestus meil selgitada see mõistatuslik tragöödia. Haavatud „pudelnina" juhtus ühe teise laeva püügipiirkonnas pinnale kerkima ning surmati seal lõplikult. Vaalatrossi väljakerimisel leiti selle otsast meie õnnetu meremees. Selgus, et ta oli vaalatrossi otsa oma jala külge sidunud, lootes nähtavasti sedasi pidurdada haavatud vaala, tõmmati muidugi vette ja uppus."

Kuid on esinenud juhtumeid, kus haavatud „pudelninad" on tirinud vaalapüügipaadid vee alla ja kus paadisolijate päästjaks on osutunud teised vaalapüügipaadid. Peaaegu igal aastal tuli nokisvaalade püügil ette inimohvritega õnnetusjuhtumeid.

Säh sulle siis väikesed vaalad! Tõsi küll, meie vaalapüügilaeva ja meie püügivarustuse jaoks on see vaal küll kerge saak, kuid väikesele kolmeliikmelise meeskonnaga vaalapüügipaadile on ta juba ohtlik vastane.

Nokisvaalu esineb kõigis meie Kaug-Ida meredes, nagu ka üle kogu Vaikse ookeani; neid kohatakse ka Atlandi ookeani põhjapoolses osas, samuti Antarktise vetes.

Viimasel aastail püütakse neid vaalu ainult möödaminnes teiste väikeste vaalade — kääbusvaala ja mõõkvaala — küttimise käigus Norra rannikul, kus neid saadakse püügihooaja kohta mitukümmend, kuid praegu tulistatakse neid täiustatud väiksekaliibrilistest harpuunikahuritest harpuuniga, mille otsas on lõhkegranaat. Seetõttu on nende küttimine muutunud täiesti ohutuks. Neid kütitakse seal väikestelt laevadelt. Meie Kaug-Ida meredes kohtame igal aastal suurel arvul

mõõkvaalu ja nokisvaalu, ning olemegi juba jahipidamiseks neile väikestele vaaladele välja töötanud nii vajalike püügilaevade kui ka väiksekaliibriliste kahurite tüübid. Meil on projekteeritud kiired püügilaevad, et võiksime neile vaaladele järele jõuda. Mõõkvaalade hävitamine tooks suure kergenduse meie loivaliste karjadele, kelledelt mõõkvaalad võtavad igal aastal ränka andamit.

Nüüd aga jutustan veel ühest harukordsest juhtumist, sellest kuidas noor kotik otsis mõõkvaalade eest pääsu... „Aleuudi" pardal. Lugu juhtus augustikuu keskpaiku. Sõitsime Moržovaja lahest Komandori saarte suunas. Õhtul oli võrdlemisi hea ilm, kuid õõtsutas siiski keskmiselt. Öösel tuul mõnevõrra nõrgenes, taevas oli selge. Minul millegipärast ei tulnud und, ning ma läksin dekile. Öö oli valge, kuupaisteline, mistõttu horisont oli selgesti nähtav. Vahitüürimees seadis kolmjalale suure 42-kordse pikksilma ja uuris midagi õige teraselt. Ronisin sillale ning küsisin temalt, missugust tähekest ta vaatleb, kuid ta soovitas mul ise pikksilmaga vaadata, mis oli äratanud tema huvi. Selgus, et ta oli märganud meie kursist pisut vasakul suurt mõõkvaalade gruppi ja mingisuguseid punktikesi. „Küllap rabavad seal hülgeid," ütles ta. Tõepoolest, kuigi olime tollest kohast veel üsna kaugel, võis seal siiski ka petliku kuuvalguse juures eraldada vee lokseid, seljauimi, mis sarnanesid mõõkvaalade uimedega ja ka mingeid ümmargusi läikivaid punkte-kerakesi, mis aegajalt kadusid silmist, et siis varsti jälle nähtavale ilmuda.

Umbes 40 minuti pärast sai meile täiesti selgeks, et suur salk mõõkvaalu oli hüljeste (tõenäoliselt kotikute) karjale kallale tunginud. Kuid meie ei saanud neid millegagi aidata, sest vaalapüügilaevad olid meist ette sõitnud, öine tulistamine vintpüssidest aga oleks üles äratanud eilse päeva tööst väsinud meeskonna. Seepärast otsustasime vaid kursist veidi vasakule kalduda, et mõõkvaalu laiali hirmutada. Nii me tegimegi. Seejärel sõitsime sisse udumüüri, ning siitpeale tuli mul juba lõplikult loobuda uinakust, sest hakati andma

eeskirjades udu puhuks ettenähtud vilesignaale, minu kajut paiknes aga kohe laevavile kõrval. Seetõttu otsustasin veeta ülejäänud osa ööst roolikambris, kandes seal püügikaartidele viimaseid andmeid vaalade tabamispaikade kohta.

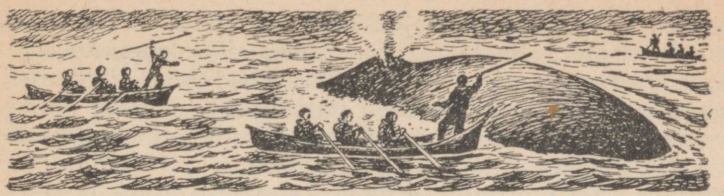
Möödus veel pool tundi; vahimadrus läks vaatama logi lugejat, kuid pöördus õige ruttu ja joostes tagasi. Ta pistis rooliruhvi lahtisest aknast sisse oma erutatud näo ning sõna otseses mõttes karjus: „Boriss Aleksandrovitš, laevadekil lebab kotik, elus, liigutab!"

Tõepoolest, slipi lähedal lamaski päris ehtne komandori kotik, kes oli nähtavasti väga väsinud, sest ta lebas seal kuidagi imelikult küliti, olles tõstnud üles oma vasakpoolse loiva. Astusin kotikule päris lähedale, kuid ta ainult urises veidi ning lebas rahulikult edasi. „Kindlasti tollest kotikute karjast," kuulsin vahimadruse häält. Nii see tõenäoliselt oligi. Ent kuidas riskis see vaene kotik meie slipile ronida, — seal on ju laevapropelleri poolt tekitatud kohulained ja kostab tema kume mürin? Võib-olla paistis talle, et need on tema kodusaare kohulained? Aga kuidas õnnestus tal lõbedat slippi mööda üles ronida? Või kasutas ta slipi kaldpinna külge keevitatud metallist külgtrepi astmekesi? Oli see kuidas ta oli, aga kotik on dekil.

Vahilolijad jooksid ära, tõid talle mitu kala eilsest saagist ja asetasid need tema ette maha, kuid kotik ei pannud kalu tähelegi, — ta muudkui lebas ning tukkus. Kotikut ei heidutanud ei hommikune kolistamine laeval ega ka päevased tööd dekil. Seal lebas ta niiviisi kuni järgmise ööni. Kotikule pakuti ka liha, kuid ta ei söönud, vaid ainult puhkas. Teda isegi silitati ettevaatlikult, aga kotik ainult võpatas kergelt ning urises õige tasakesi. „Väsinud, vaeseke, pääses surmast," kuuldus kaastundlikke hääli. „Need neetud mõõkvaalad!" Laevakoerad (neid oli meil pool tosinat) hakkasid algul külalise peale haukuma, kuid jäid hiljem vait. Kodustatud karupoeg aga ei söandanud kotikule ligineda, vaid ainult nuusutas eemalt temale uut, seni veel tundmatut lõhna.

Ööseks jõudsime Komandori saarte juurde ning jäime triivi kotikute põhjapoolse laagrikoha lähikonnas. Õhtul oli kotik veel laevadekil, öösel aga kadus. Võib-olla haistis ta oma sünnisaare lõhna. Võib-olla oli ta nüüd välja puhanud ning lõplikult toibunud ja pöördus tagasi oma stiihiasse. See kotik jäi meile kauaks meelde.

SEITSMETEISTKÜMNES PEATÜKK

Jahipidamine sile- ehk pärisvaaladele. — Miks neid nii nimetatakse. — Nende vaalade kehaehituse ja käitumise iseärasusi. — Jahipidamine silevaaladele Maailma ookeani mitmesugustes paikades. — Kuidas ja mispärast hävitati silevaalad. — Grööni vaal ja tema küttimise iseärasused. — Ohhoota vaal. — Jaapani vaal. — Biskaia vaal. — Lõunavaal. — Kus esineb neid vaalu praegusel ajal ja katsed kaitsta neid hävitamise eest. — Kuidas tšuktšid ja eskimod kütivad silevaalu. — Vaalajaht enne ja nüüd. — Silevaalade bioloogia iseärasused.

Juba kolm aastat on möödunud tollest ajast, millal alustasime vaalade küttimist, kuid kogu selle aja jooksul pole ma veel kordagi näinud ainsatki sile- ehk pärisvaala fontääni, nagu pole neid näinud ka minu seltsimehed. Ometi on meile instituudi poolt tehtud ülesandeks katsuda kinni püüda kasvõi üksainuski silevaal (võimaluse korral aga rohkem), hoolikalt ära mõõta ning tuua kaasa vastavad kollektsioonid — skelett, parasiidid, kiused jne., hoolikalt uurida, millest nad toituvad, lühidalt — teostada täielik bioloogiline analüüs.

Teoreetiliselt me teame ülihästi, kuidas eristada silevaala kõigist teistest vaaladest, kuid seniajani pole meil ikka veel avanenud võimalust rakendada neid

teoreetilisi teadmisi tegelikus praktikas. Kui palju kordi oleme juba teraselt silmitsenud ookeaniavarusi, lootes silmata seal mitte tavalisi, meid juba tüüdanud vaguvaalade või kašelottide purskejugasid, vaid pärisvaala võimsat kahejoalist fontääni ning tema täiesti siledat, seljauimedeta ja küüruta selga. Me teame, et Beringi väinas kütitakse veel käesoleva ajani polaarehk grööni vaalu, kuid nad viibivad seal siis, kui meid seal ei ole, s. o. varasel polaarkevadel (juunis) või siis sügisel, kui meie kütime juba Lõuna-Kamtšatka rannikul. Me teame sedagi, et XIX sajandil esines pärisvaalu suurel hulgal Ohhoota meres, Kuriili saarteaheliku juures ja Lõuna-Kamtšatka vetes, — kuid kõik see on minevik, nüüd aga jälgime juba kolm aastat järgemööda tähelepanelikult kõike, mis toimub meres, võime õigusega öelda, et omame hulga teadmisi, oleme ette valmistanud oma harpuunijad, kuid ühtki pärisvaala pole me seniajani näinud. Umbes nii me arutlesime Pjotr Andrejevitš Zarvaga, viibides kaugel luuresõidul Moržovaja lahe traversil, kaugel ookeanis. Olime enam kui 150 miili kaugusel rannast, nii et isegi kõige kõrgemad sopkad olid kadunud meie vaatepiirilt, kuid esialgu ei märganud merel midagi sellist, mis oleks võinud meile huvi pakkuda. Pöördusime ümber ning hakkasime oma tava kohaselt sõitma siksakiliselt, muutes iga tunni tagant oma liikumissuunda. Olles lõunastanud, läksime kaptenisillale, et soojendada end päikese käes, — oli vaikne päikesepaisteline ilm, nii et isegi meie „tünnimees", nagu me nimetasime „varesepesas" viibivat madrust-vaatlejat, oli kuidagi vaikseks jäänud; võib-olla tukkus ta?

Kuid otsekohe selgus, et ta seal sugugi ei tukkunud. Me ei jõudnud end veel sillal mugavamini sisse seada, kui ta karjus mulle, et ma tema juurde üles roniksin. Ta olla juba mitu minutit üht kohta jälginud, kus vilksatanud korraks hiiglaslik liblikas. Vististi kašelott, aga võib-olla ka küürakvaal, jõudsime Pjotr Andrejevitšiga ühisele otsusele, ning ma hakkasin ruttamata mööda vante tünni ronima. Kuid ma ei jõudnudki veel tünnini, kui silmasin kõige rohkem miili kaugusel meist toredat kahejoalist vaalafontääni! Noh,

see pole küll kellegi kašelott ega ka küürakvaal, — selles suhtes võib ükskõik mille peale kihla vedada; see on muidugi ehtne silevaal! Vaalapüügilaev tegi järsu pöörde, mis mind vantide vastu surus, ning suundus selle, meile varem nägematu fontääni poole. Juba tõusis teine fontään ja samuti kahejoaline, kuid mitte enam nii võimas, juba oli näha laia ning ümarat vaalaselga, kus polnud jälgegi seljauimest. Vahtisin kogu aeg kiikriga merele, hoides seda ühes käes (teise käe ja jalgadega rippusin vantide küljes, sest ma polnud ikka veel tünnini jõudnud), ning karjusin sealt Zarvale, et see on kahtlemata silevaallane, aga missugune? Asi seisis selles, et meie Kaug-Ida vetes esineb kolme liiki silevaalu: polaar- ehk grööni vaal, siis jaapani ehk loodevaal (nõnda nimetavad teda võõramaised vaalapüüdjad) ja lõpuks veel üks silevaala liik, keda möödunud sajandi vaalapüüdjad tundsid „poggy" ehk „ohhoota pärisvaala" nime all ja keda kuni seniajani pole kirjeldanud veel ükski teaduslik töötaja. Polaarvaal juba sellesse piirkonda ei tungi, ent jaapani või ohhoota vaala esinemine on siin täiesti võimalik, kohati ju siin neid vaalu möödunud sajandi lõpul.

Mõtiskledes selle üle katsusin ühtlasi rutem vaatlustünni jõuda ning hakkasin sealt üksisilmi vahtima toda silevaala. Sel ajal kui me talle lähenesime, jõudis vaal välja pursata kaheksa fontääni ning vee alla sukelduda.

Mõistsin nüüd madrus Pavel Kuznetsovi hämmeldust hiiglasuurt „liblikat" nähes: see liblikas ei sarnanenud küürakvaala ega kašeloti „liblikaga". Esiteks, tema sabauimesagarad olid tunduvalt pikemad ning ühtlasi ka märksa teravamate otstega, ja teiseks, ta liputas nendega korduvalt vee kohal. Just, liputas! Nagu näha, valmistab talle sukeldumine suuri raskusi, et tal tuleb selleks nii palju jõudu pingutada. Ja siin polegi midagi imestada: tegelikult on ju silevaal rasvaga täidetud kott. Esialgu tean seda kirjanduse, tšuktši vaalaküttide seletuste ja ka silevaala rasva põhjal, mida saime Tšuktšimaalt ning säilitame instituudi muuseumis. Selle rasvakihi paksus ulatub 50 sentimeetrini.

Me teame, et silevaalad ei sukeldu sügavale ega viibi ka kuigi kaua vee all, ning ootame nüüd iga hetk nende pinnalekerkimist. Vaala sukeldumise momendil käivitasime muidugi stopperi, ning nüüd loeme minuteid. Seitsmendal minutil ilmus ta uuesti veepinnale poole miili kaugusel meie laevast ning paiskas taas välja oma kahejoalisi fontääne: esimene fontään oli suurem ning ajaliseltki pikema kestusega, ülejäänud olid juba tunduvalt väiksemad, kuid kõik olid kahejoalised, kahele poole laiali hargnevad. Fontääne välja pursates ujus vaal aeglaselt edasi, kusjuures võisime sageli näha tema laia, ümarat ning mõnevõrra esiletungivat selga. Olimegi juba tema läheduses, vaatlustünnist nägime selgesti kogu tema koonusekujulist ning äärmiselt kohmakat keha järsult aheneva sabavarre ja tohutu suurte sabauimesagaratega, mida ta õige kergesti liigutas. Selle kahe minutiga, mille jooksul ta veepinna lähedal viibis, jõudsime üsna tema juurde sõita, kuid vähemalt esialgu paistis, et vaal ei mõtlegi sukelduda. Ta oli juba välja pursanud kuus fontääni ning näis parajasti mõtisklevat küsimuse üle, mida veel ette võtta. Meist ei tee ta väljagi, vaid lebab endiselt liikumatult paigal, senikaua kui me temast mööda sõidame. Meil oli juba varem ülesandeks tehtud jälgida tähelepanelikult ühe või mitme silevaala käitumist juhul, kui me peaksime kusagil neid vaalu kohtama, ja alles hiljem otsustada, kas tulistada või valida selleks mõni teine eksemplar. Vajame suurt või keskmist silevaala, aga mitte mingil juhul väikest isendit. Seepärast Zarva ei lähenegi seekord kahurile, vaid on roninud vantidele, kust jälgib samuti silevaala käitumist.

Selges vees näeme selle kohmaka olendi iga liigutust. Ta kergitab veidi oma keha sabauime kerge liigutusega, ning jälle tõuseb veepinna kohale tema kahejoaline fontään. Rinnauimed on tal keha ligi surutud; need on laiad (näen hästi ainult vasakut rinnauime) ning võrdlemisi pikad, vähemalt kahe meetri pikkused. Nüüd aga hakkab vaal edasi ujuma: ta sabauimesagarad liiguvad üles-alla, sooritades üheaegselt ka külgsuunalisi liigutusi. Vaal töötab agarasti

sabaga, kuid ta ujumiskiirus on ikkagi üsna väike. Jah, see pole välkkiire vaguvaal ega ka mitte pikatoimeline kašelott, vaid tõepoolest päris ehtne kott pungil rasva. Ent kogu oma kohmakuse juures on ta ookeanis täiesti omal kohal ning isegi tema kohmakuses võib täheldada mingit nõtkust, mingit voolujoonelisust — ei midagi ülearust, kui vahest mitte arvestada ta kolju mõningat (võib-olla ehk näilist?) nurgelisust. Veel üks väike fontään, ja me näeme, kuidas tema lehtrikujulised hingamisavad ilmuvad veepinna kohale, ahmides sisse portsjoni värsket õhku. Meie kohalviibimine ei eksita teda põrmugi, kuigi oleme siinsamas, peaaegu tema kõrval, nii et võiksime tema ümarale seljale mütsi visata. Seepärast siis oligi purjelaevastiku ajastul neid vaalu nii kerge küttida. Silevaalade peaaegu täieliku kadumise põhjus peitus nende äärmises muretuses, mis on ehk veelgi suurem kui kašelottidel. „Nood kisklevad kasvõi harvagi omavahel igasuguste kirgede tuhinas, aga siin pole kirgedelgi mingit kohta," arutlevad meie meremehed täie tõsidusega.

„Noh, kuidas on?" küsib Pjotr Andrejevitš. „Kas see vaal sobib sulle?" Kuid ma viivitan vastusega. Minu meelest on see vaal väike. Püüame vaala pikkust umbkaudselt, silma järgi kindlaks määrata, tema aga muudkui lebab ning ootab, pööramata endiselt tähelepanu vaalapüügilaevale ja ka meie vahepeal üsna valjuks muutunud kõnelustele.

„Nähtavasti on end täis söönud ning nüüd seedib," kuuldub arutlusi vaala aadressil. „Hakka kasvõi lipptähist sisse pistma." Osustasime kontrollida, mida ta siin tegi ja kas ta tõepoolest seedib nüüd oma lõunasööki. Kiiresti vette lastud planktonivõrgud näitasid, et 20 meetri sügavusel leidus palju vaalade poolt nii armastatud aerjalalisi vähikesi — hormikuid, kuna 35 meetri sügavusel vesi lausa kubises neist vähikestest. Selles siis peituski silevaala rahuliku mõnulemise põhjus. Nähtavasti toitus ta siin juba hommikust saadik, misjärel ta nüüd puhkas. Me seisime vaala kõrval vähemalt pool tundi, tema aga lebas rahulikult edasi, pursates aeg-ajalt välja lühikesi fontääne. Võib-

olla ta tukkus? Väga võimalik. Hommikuti ja päeval oleme tihti näinud innukalt sukelduvaid ning regulaarselt veepinnale kerkivaid vaalu. Täpselt samuti oleme sageli näinud vaalu toitumas päris veepinna juures ka sombuse ilmaga päevadel ja „valgetel öödel", millal planktonilised pisivähid viibivad täiesti veepinna juures.

Pärast mõningaid arutlusi jõudsime siiski otsusele, et see on noor vaal (ta pikkus ei ületanud vahest ühteistkümmend meetritki), ning jätsime lihtsalt rahule selle nii muretu ja abitu silevaala. Instituudi poolt meile silevaala püüdmiseks antud juhises oli öeldud, et tuleb tabada täiskasvanud ning võimalikult suur silevaal või kaks. Neile tingimustele see vaal igatahes ei vastanud, ja seetõttu otsustasimegi veel vähe aega oodata ning siirduda siis tõelise saagi ostinguile. Meie vaal lebas üle tunni aja paigal, misjärel hakkas end jälle liigutama, käänas enese järsku lookjalt kõveraks, mis tema kohmaka keha kohta tundus üsna hämmastavana ja isegi naljakana, ning hakkas siis ilmse jõupingutusega pea ees vee alla sukelduma, selleks sabaga agarasti kaasa aidates. Juba vilksatavadki õhus vaala sabauimesagarad, õigemini mitte ainult sabauimesagarad, vaid ka peaaegu kolmandik tema sabavarrest. Järgneb üks, kaks, kolm sabalööki, ning vaal kaobki vee alla, ainult õhumullikesed kerkivad veel mõne aja sügavusest veepinnale. Jälgisime kahetsustundega selle vaatepildi kadumist, kuid niisugune tore ilm ei hellita meid kes teab kui tihti, meie aga olime hommikust saadik saagita. Veel kaua aega tuletasime meelde seda noort vaala, kusjuures kõnelus algas peaaegu alati nii: „Ei tea, mis meie vaalake nüüd teeb?" ja kõik teadsid, missugusest vaalast oli juttu.

On möödunud kaks aastat tollest ajast, millal jälgisime „meie vaalakese" käitumist, ja me oleme nüüd jälle peaaegu nendes samades paikades. Ma sõidan „Avangardil". Harpuunijaks ning üheaegselt ka kapteniks on sellel vaalapüügilaeval minu vana sõber Afanassi Purgin. Juunikuu algus tähendab Kamtšatka merel kõigepealt rohket udu ning aeg-ajalt puhuvaid tormi-iile, ja üldse on siin sel ajal veel väga külm.

Eile oli meil edukas jahipäev, Afanassi Nikolajevitš viis baasi kaks finnvaala ja ühe kašeloti, täna aga eksleme juba hommikust saadik udus ringi, suutmata selles mõnd „akent" leida. Otsustame veelgi kaugemale merele sõita, „kus võib-olla pole seda neetud udu", nagu toriseb Purgin. Vaalapüügilaev liigub kiiresti edasi, pannes õige kergelt vahutama temale vastu jooksvate väikeste ummiklainete harjad. Sõidame otse itta, päikesele lähemale. Udu on meil töös suureks takistuseks, rääkimata juba sellest, et selles piimas kaotad üldse igasuguse ettekujutuse ajast ja ruumist. Kuid umbes kaks tundi kestnud kiire sõidu järel liugleme udust välja ning satume järsku päikesepaistelisse paradiisi. Selgub, et taevaski meie kohal on helesinine (varem meil polnud võimalik seda näha) ja ka ookean on kuidagi piduliku ilmega, sinine kuldses.

Ei möödunud poolt tundigi, kui kõik märkasid üheaegselt meie kursist veidi vasakul mitut vaalafontääni. Tüürimees ei jäänudki seekord enam käsklust ootama, vaid suunas ise meie laeva nende fontäänide poole. Purgin vaatas ainult korraks tagasi ning saatis talle heakskiitva pilgu. Juba võis selgesti näha, et need seal olid finnvaalad, ning Purgin astus oma kahuri juurde. Kuid samal hetkel ilmus mõnevõrra paremal ning veidi kaugemal korraga nähtavale kaks fontääni, ja veel missugust fontääni! Mõlemad fontäänid olid võimsad ning kahejoalised. Ning siis veel ja veel... Vaatasin korraks Purginile otsa ning nägin, et ta kõhkleb: ütled ehk jälle, et on liiga väikesed, nagu ütlesid omal ajal Zarvale. Kuid ta sai vist aru ka minu meeleolust ning andis käega vehkides tüürimehele märku mööduda finnvaaladest ning liikuda kahejoaliste fontäänide juurde. Otsustades esimeste võimsate fontäänide järgi, mis olid paremini nähtavad ning võib-olla ka kõrgemad kui finnvaalade purskejoad, oli meil siin tegemist suurte silevaaladega. Loeme kuuldavalt neid fontääne: viis... kaheksa... ning kaks hiiglaslikku liblikat vilksatasid korraks veepinna kohal ja kadusid siis meie silmist. Panime masina seisma. Nüüd seisame ning ootame, igale poole ringi vahtides. Möödub kuus, siis seitse minutit, ning üsna meie laeva

läheduses „lööb kohisema" kaks fontääni. Noodsamad, kahejoalised fontäänid, ent seekord juba õige lähedal. Ma viibin vantidel (vaatlustünni ronimine võtaks palju aega), ning silmitsen teraselt meie vahetus läheduses olevaid silevaalu. Jälle ja jälle fontäänid! ... Jah, siin on juba midagi soliidsemat! Seal paistabki hiiglasuur ümar vaalaselg (me oleme päris kõrvuti temaga), ning laev libiseb vaevaltmärgatavalt edasi, paralleelselt suurele silevaalale. Siin pole enam tegemist ei üheteistkümne ega ka mitte viieteistkümne meetriga. Muidugi mõista pole see jaapani vaal — tolle pikkus ulatub vaid veidi üle viieteistkümne meetri. See on kas polaarvaal ehk grööni vaal või siis kuulus ohhoota vaal, keda peetakse viimseni hävitatuks möödunud sajandi vaalapüüdjate poolt teostatud intensiivse röövpüügi tagajärjel.

Ronin kiiresti alla ning jooksen Purgini juurde, kes seisab laskevalmis kahuri taga. Minu erutust nähes ta muigab ning tähendab enesekindlalt: „Kui on „see vaal", siis on ta meil kohe käes."

Ent sel hetkel sukeldusid mõlemad vaalad vee alla, ilmudes kuue minuti möödudes uuesti nähtavale kõige rohkem kahe kaabeltau kaugusel meie laevast. Nad pöörlesid vees ringi, otsekui mängides, — meile paistsid kord nende sabauimesagarad, kord jälle rinnauimed, nende fontäänid aga olid kuidagi madalad ning laialipaiskuvad. Alludes Purgini käsklusele, pöördus vaalapüügilaev kiiresti ümber ning hakkas lähenema silevaaladele, kuid vaalad hakkasid meie eest ära ujuma, otsekui hädaohtu aimates, pursates seejuures välja kõrgeid, ülaosas hargnevaid fontääne. Nad ujusid umbes kaheksamiilise tunnikiirusega, mistõttu jõudsime neile kerge vaevaga järele. Aeg-ajalt nad sukeldusid, kuid ilmusid siis uuesti veepinnale ning ujusid edasi ühes ning samas suunas.

Nüüd liigume nendega juba kõrvuti, siis pöörame veidi kõrvale, ning Afanassi Nikolajevitš tulistabki suurema vaala pihta. Me nägime, kuidas harpuun tungis täielikult vaala küljesse, kes sööstis järsku kõrvale ning sukeldus siis sügavusse. Kõik sündis, nagu tavaliselt: tühikäigul töötav vints helises vaevaltkuuldavalt,

amortisaatorite plokid pöörlesid ning vaalatross libises kiiresti parda taha, kuid järsku jäi longu, ja amortisaatorid hakkasid „varesepesa" all rahulikult kiikuma. Mis on juhtunud? Kas on katkenud vaalatross, seda aga juhtub, või on harpuun murdunud, mida tuleb samuti ette. Kiiresti keritakse vintsi abil veest trossi välja ning lõpuks tuleb nähtavale ka harpuun, — ta on täiesti terve, granaati enam ei ole (see lõhkes vaala kehas), kuid harpuuni „käpad" seekord ei avanenud, ning vaal oma tugevate tõmmetega rebis harpuuni kehast välja. Kuid vaal on raskesti haavatud, ehkki eemaldub nüüd laevast temataolise kohmaka olendi kohta üsna suure kiirusega, jättes enda taha rasva- ja verejälje. Järgneme täiskäigul meie eest põgenevatele vaaladele. Ent kui kiiresti need vaalad ka ei ujunud, nende maksimaalne ujumiskiirus ei ületanud siiski üheksat-kümmet miili, mistõttu jõudsime juba varsti nende kõrvale. Purgin otsustab harpuunida ka teist vaala, sest esimene silevaal nagunii enam kaugele ära ei lähe, selleks on ta liialt raskesti haavatud ning on sunnitud kaua aega veepinnal viibima. Ta sihib väga hoolikalt, ning väljalastud harpuun tungib vaala kõige õrnemasse kohta vahetult rinnauime taha, sellest veidi allapoole, järelikult südamesse. Ja tõesti, vaal laskub aeglaselt ühele küljele ning ei liiguta enam.

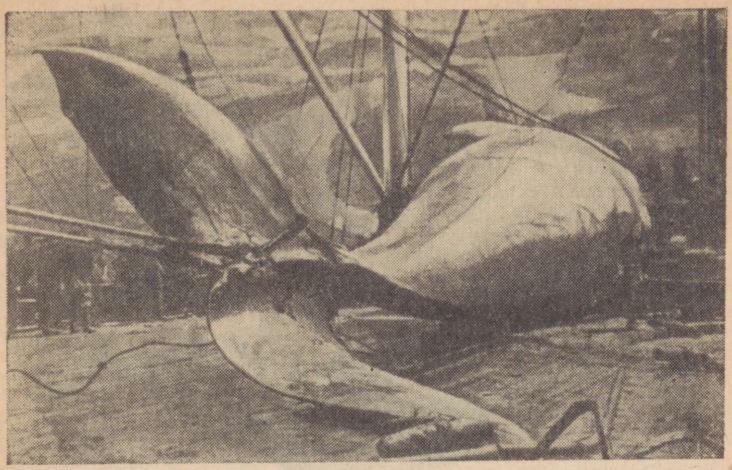
Tapetu tiritakse vaalapüügilaeva vöörtäävi juurde ning pumbatakse seejärel parema ujuvuse saavutamiseks õhku täis, kuna see hõlbustab oluliselt vaala pukseerimist. Üldiselt need vaalad pärast surma ei upu. Ent haavatud vaal ei lahkunud tapetu juurest. Ta ujus viimase alla ning kergitas teda oma seljaga; haavast uhkas verd, ning vesi vaalapüügilaeva ümber muutus veripunaseks. Meil kõigil oli üsna räbal tunne. Verega me olime juba harjunud (vaaladele jahti pidades näeme seda liigagi palju), kuid just see asjaolu, et need vaalad olid nii abitud ja et teine vaal ei tahtnud tapetu juurest kuidagi lahkuda, vaid oli temasse nii liigutavalt kiindunud, avaldas meile masendavat mõju. Nii see on, kütime juba aastaid, ent säärastel puhkudel närvitseme siiski, tundes tahtmatult kaasa niisugu-

sele õrn-hellale, igasugustest kaalutlustest vabale kiindumusele. Olnuks see veel imemisealine vaalapoeg, siis oleksime seda kuidagi mõistnud, ja me poleks hakanudki seesuguseid vaalu harpuunima (meil on veel hästi meeles meie elamused seoses vaalapoegade ja imetavate emavaalade haavamisega, mistõttu me emavaalu ja vaalavasikaid enam kunagi ei jälita), siin aga olid mõlemad vaalad juba täiskasvanud, suured loomad. Kahur on taas laetud, ning Afanassi tulistab uuesti haavatud vaala pihta. Tabamus osutub heaks, kuid vaal on ikka veel elus ega lahku nüüdki tapetu juurest, vaid müksib teda endiselt peaga. Alles kolmas lask teeb sellele raskele stseenile lõpu.

Praegu on kella viie ümber pärast lõunat, hiljuti löödi neli klaasi, ja ma tahan võimalikult rutem emalaevale pääseda, et seal need vaalad üle vaadata, ära mõõta ning neid kirjeldada, samuti ka jälgida algusest lõpuni vaalakerede tükeldamist nende skelettide säilitamise huvides. Vaalad ongi vaierdatud, ning me sõidame baasi poole.

Ette rutates märgin siinkohal, et suurem vaal oli 1870-sentimeetrilise (nende vaalade kohta seega rekordilise) pikkusega, kuna teine silevaal oli umbes viisteist meetrit pikk. Ning nad mõlemad olid emavaalad! Kuid nende kiuse pikkus ei ületanud kaht meetritki — järelikult oli siin tegemist nende salapäraste ohhoota vaaladega, kelledest kirjutati nii palju möödunud sajandi lõpul, kuid keda ei nähtud enam paljude aastate jooksul. Nende magu sisaldas planktonilisi pisivähke.

Tuleb märkida, et kõigi silevaallaste suhtes on meie püügieeskirjadega kehtestatud püügikeeld, nii et silevaalu on lubatud küttida ainult teaduslikel eesmärkidel, igakordsel eriloal. Tšuktšimaa kütte see keeld ei hõlma. Just seetõttu kuulasingi nii suure huviga meie tšuktšidest vaalapüüdjate jutustusi sel ajal, kui viibisime nende jahialade piirkonnas (tavaliselt augustis ja septembris), ning silmitsesin uurivalt nende püügivarustust. Polaarvaalale peavad need kütid jahti väikestelt vaalapüügipaatidelt, olles varustatud käsiharpuunidega ning väikeste, paadisveetavate kahurpüssi-

Ohhoota silevaal.

dega. Harpuuni varre külge on kinnitatud pikk merihobuse nahast rihm, mille otsa on seotud õhku täis puhutud viigrinahk või mingi põis.

Eskimod ja tšuktšid on suurepärased loodusevaatlejad ning igasuguste mereloomade sünnipäraselt osavad küttijad. Ma vestlesin Ueleni, Naukani, Dežnjovo, Tšaplino, Sireniki ja rea teiste asulate küttidega, kes tegelevad ka vaalajahiga, ning nad jutustasid mulle järgmist.

Nende asulate lähikonda Beringi väinas hakkavad grööni vaalad ehk polaarvaalad ilmuma väikeste gruppidena (aga sageli ka üksikult) juba novembri esimestest päevadest alates, eriti karmide jääoludega aastail aga juba oktoobris. Grööni vaalade liikumistee nende sügiseste lahkumisrännete ajal on väga püsiv ning kulgeb ligikaudu järgmiselt: põhjast ja kirdest Dežnjovi neeme juurde, sealt edasi piki rannikut (fonṭäänide nähtavuse kaugusel, s. o. umbes 5 miili kaugusel rannast) ning seejärel Providenije lahe ja Beringi neeme lähikonnas asetseva Tšaplini neeme juurde. Nähtavasti viibivad nad mõne aja Anadõri lahes, misjärel neid võib kohata jääpiiril või siis koguni lahvan-

dustes. Arakamtšetšeni saarest, Tšaplini neemest ja mõningatest teistest punktidest mööduvad need vaalad peaaegu täiesti kalda ääres ujudes, teinekord vaid mõnesaja meetri kaugusel rannast. Seepärast paiknevadki kohalike vaalapüüdjate asulad ja vaatlustornid kaugele merre ulatuvatel maaninadel.

Paljud kütid teadsid jutustada, et nad on mõnikord silmanud üheaegselt mitukümmend polaarvaala fontääni, kuid lisasid juurde, et viimasel ajal on säärased

Grööni vaal ehk polaarvaal.

juhud muutunud üsna haruldasteks. Viimaste aastakümnete jooksul aga pole nad üheski grupis enam täheldanud üle kümne vaalafontääni. Kohalikud kütid tunnevad ülihästi meres elavate imetajate eluviise ja harjumusi ning eksivad üsna harva mõne vaala liigilise kuuluvuse kindlaksmääramisel. Neil on suurepärased pikksilmad mereloomade jälgimiseks, kuid kõik see, mis ületab kümnemiilise kauguspiiri, jääb neile muidugi mõista nähtamatuks isegi siis, kui nad vaataksid kõrgelt merekaldalt. Kõik kütid jõuavad lõpuks üksmeelsele otsusele, et põhjavaalade üldarv ei ületa nüüd enam sadat isenditki. Aga kunagi oli neid palju tuhandeid.

Kevadel, olenevalt jää seisukorrast ja selle liikumisest, algavad polaarvaalade migratsioonid põhja suunas. Mõnikord täheldatakse polaarvaalade ilmumist juba aprilli algul. Kütid arvestasid välja, et kogu talveperioodi kohta aheldab lammjää kogu nähtava ookeani pinna mitte kauemaks kui umbes kahekümneks päevaks (jaanuaris ja veebruaris), ning kevadel loendasid nad umbes sada polaarvaala. Nende vaalade

kevadised ja sügisesed rännuteed langevad ühte. Kevadel liiguvad nad põhja poole, ujudes Beringi neeme juurest Providenije lahe suunas, mööduvad siis Sireniki asulast ja seejärel ka Tšaplini neemest, liiguvad sealt edasi Punjagmo neeme juurde ning, möödunud Diomedese saartest, ilmuvad Tšuktši merre. Talve veedavad need vaalad Beringi mere Aasia-poolses osas jääpiiri lähikonnas, samuti ka lahvandustes. Kui kaugele polaarvaalad käeoleval ajal lõunasse tungivad, seda on raske öelda: vanasti rändasid nad Kronoki neemeni, kuhu ulatusid ka merihobuste ränded.

Tšuktši kütid-vaalapüüdjad peavad polaarvaaladele jahti allpool kirjeldatud viisil. Novembri algul, millal algab talv ja tormid muutuvad veelgi tugevamaks, hakkab sinna ilmuma lõuna poole rändavaid polaarvaalu. Selleks ajaks seavad vaalapüüdjad korda oma püügiriistad ning katavad oma vaalapüügipaadid värske valge värviga, sest valgesse värvusesse suhtuvad need vaalad usalduslikult, kuna aga musta- ja muuvärvilisi esemeid püüavad vältida, samuti valmistavad uued purjed — tavalise ehk nn. kiirsõidupurje ja tormipurje. Tšuktši küttide vaalapüügipaadid on väga hea ehitusega, harukordselt kerged ning vastupidavad, varustatud piki pardaid ja ka istepinkide all asetsevate õhukastidega, mis hoiavad neid püügipaate veepinnal isegi nende täitumisel veega, nagu ka osalise (näiteks vaala löökidest tingitud) avarii korral, mida tšuktšidelgi vahel ette tuleb. Nende vaalapüügipaatide pikkuseks, mida mina juhtusin silmitsema, on 8—9 meetrit, kusjuures iga säärase püügipaadi meeskond koosneb alati seitsmest inimesest. Küttide püügivarustuse moodustavad granaatharpuun (soontega põimitud puust käepide, mille otsas on vasest rautis koos vinnakuga ja vastav pesa granaaditeraviku sissesurumiseks) ja paadis veetav, granaatidega tulistav kahurpüss, mis on valmistatud spetsiaalsest pronksist ning meenutab oma väliskujult lehtritaolise toruotsaga suurekaliibrilist musketit.

Nagu ma juba märkisin, koosneb säärane granaadiga varustatud käsiharpuun tugevast puuvarrest (sageli on

see vars valmistatud tamme- või tiikpuust); selle puuvarre otsas on vasest rautis, mille sisse lükataksegi lõhkegranaadi hülss. See rautis on ehitatud nõnda, et lisaks temasse paigaldatud ning granaadi vask-kesta tugevasti kinni hoidvatele kinnitustappidele on tema külge väljastpoolt kinnitatud veel päästik ühes vinnakuga, tugeva vedruga ja löökrauaga, mis lööbki laskmisel granaadikestas oleva kapsli pihta. Granaadil on väga terav ots, mis tungib kergesti vaala kehasse. Niipea kui see harpuuni granaat-teravik on kogu oma pikkuses vaalakehasse tunginud, pääseb tema edasisel sisenemisel tekkiva surve toimel lahti harpuuni päästik, ning kapsli pihta langenud löökraud süütab granaadi laengu, kusjuures granaadi terav ots tungib plahvatuse tõukejõul veelgi sügavamale vaalakehasse, tema siseelundite piirkonda; granaadikillud tabavad võrdlemisi laialdast pindala, kuna lõhestunud hülss ei lase harpuunil haavast välja libiseda. Harpuuni külge on seotud mitme meetri pikkune peenike rihm (lahtaki- või merihobusenahast), mille otsas on õhku täis puhutud viigrinahk või merihobuse põis, — säärased ujukid näitavad haavatud vaala liikumist vee all. Nagu kõik teisedki pärisvaalad, nii sukelduvad ka polaarvaalad suhteliselt väikesesse, kolmekümne meetrini ulatuvasse sügavusse, harva sügavamale, mistõttu vaala veealuse liikumise suuna jälgimine ei valmista erilisi raskusi. Vaalapüügipaadis on mitu granaatharpuuni, mis on kõik koheseks rakendamiseks valmis seatud. Granaadipüsse, mida mõnikord nimetatakse ka paadikahuriteks, tuleb iga vaalapüügipaadi kohta üks või kaks (sagedamini siiski üks), koos kümne laetud padruniga nende püsside tarvis. Vahel kasutatakse granaatharpuuni asemel ka tavalist, rauaga ülelöödud luuteravikuga harpuuni. Selline harpuun on mõeldud vaala veealuste manöövrite jälgimiseks vastava (harpuuni külge seotud) ujuki järgi, vaal aga tapetakse laskudega granaadipüssist.

Polaarvaalad ei upu pärast surma, kuid Tšuktši vaalapüüdjad, kelle käsutuses on vaid ebakindlad püügipaadid, ei riski rannast kaugele eemale sõita, ning kütivad tavaliselt pisut üle ühe miili kaugusel,

sageli veelgi lähemal. Tuule korral jälitatakse vaala purjede abil, tuulevaikuse korral aga aerude jõul edasi liikudes. Mootorpaate vaalajahil ei kasutata, sest küttide arvates teeb paadimootori mürin vaalad läheneva hädaohu suhtes valvsaks ning peletab neid paadist eemale. Kogu see jahipidamise protsess koosneb järgmistest momentidest.

Olles silmanud vaala, lükkavad vaalapüüdjad püügipaadi kiiresti vette. Tavaliselt seisavad kõik vaalapüügipaadid rannas erilistel, polaarvaala enda luudest ehitatud kiilplokkide taolistel seadistel. Mõnikord lastakse üheaegselt vette kaks või kolm vaalapüügipaati. Paadimeeskond istub oma kohtadele, meeskonna juht — harpuunija — asub oma kohale püügipaadi ninas ning juhib vaalapüügipaadi liikumist. Roolimees ja sõudjad alluvad harpuunija igale žestile, täites kiiresti ning vastuvaidlematult kõiki tema korraldusi. Õnnestumise korral sõidetakse vaalale nii lähedale, et teda võib käega puudutada, mõnikord aga põrkab paadinina koguni vastu vaala. Samal hetkel pistab harpuunija harpuuni jõulise löögiga vaala kõige õrnemasse kohta — natuke allapoole ning ühtlasi veidi tahapoole rinnauimest, katsudes tappa vaala üheainsa löögiga, mis tal vahel õnnestubki. See eeldab aga suurt jõudu, külmaverelisust ning osavat silma. Samal hetkel tulistab harpuunija abiline vaala pihta paadikahurist, toetades selle kaba oma õla vastu ning püüdes samuti surmavalt tabada, kuna ülejäänud kütid-sõudjad ja roolija muudavad järsult vaalapüügipaadi liikumissuunda või annavad sellele lihtsalt tagasikäigu, sõudes vastupidises suunas, püüdes vaala juurest ohutule kaugusele jõuda ning pääseda sel viisil hirmutatud vaala sabalöökide eest.

Harpuunilöögile järgnevate sekundite jooksul heidab harpuunija üle parda vette köie ühes selle külge seotud ujukiga ning alustab siis, kui vaal pole tapetud, haavatud vaala jälitamist, püüdes teda võimalikult ranna lähedusse ajada. Polaarvaal viibib vee all tavaliselt vaid lühemat aega, kuid haavatuna ei ilmu ta vahel veepinnale rohkem kui 15 minuti ja mõnikord isegi poole tunni jooksul. Õhutagavara uuendamiseks

on ta siiski sunnitud varem või hiljem pinnale kerkima, ujukiga varustatud köis aga näitab tema veealust teekonda, ja seda asjaolu kasutavadki vaalapüüdjad. Kui vaalapüügipaate on mitu, siis võtavad nad kõik vaala jälitamisest osa, tulistades tema pihta granaadipüssidest. Mitme tabamuse järel nõrkeb vaal verekaotuse ja seesmiste vigastuste tagajärjel ning lakkab vastupanu avaldamast. Ta surmatakse lõplikult ning hakatakse seejärel ranna poole pukseerima. Pukseerimise hõlbustamiseks püütakse vaala selili pöörata ning vältida seega tema hiiglasuure alalõua ja tohutu suure keele allaripnemist, kuna need pidurdavad suuresti vaalakere pukseerimist. Vaalu pukseeritakse alati saba eespool.

Juhul, kui vaal põgeneb kaugele merele, loobutakse tema jälitamisest, kuid piki rannikut antakse edasi teade, et niisugusel ajal ja niisuguses kohas haavati vaala. Juhtub sageli, et säärane vaal leitakse hiljem üsna kaugel küttimispaigast. Üldreeglina aga kõik need vaalad, kes on haavatud kopsude või sisikonna piirkonda, hukkuvad varem või hiljem, mõnikord alles kolme-nelja päeva pärast, olles aga suutelised selle ajaga mitmekümne ja vahel isegi üle saja miili kaugusele ujuma.

Pärast seda, kui vaalakere on randa pukseeritud, püütakse teda seal kaldale tõmmata, kasutades selleks tõusuvett või merelt puhuvat pärituult. Kõigepealt võetakse töötlemisele vaala pea ning lõigatakse suust välja veel alles hiljaaegu kõige väärtuslikumaks peetud vaalajahi saadused — vaalakiused. Neid ei lõigata välja mitte üksikute plaadikeste kaupa, vaid kümme sarvliistakut korraga koos vastava igemeosaga. Keskmiselt saadi kuni kolmsada paari müügiks kõlblikku vaalakiust, mis kaalusid kokku kuni üks tonn. Suurtel isenditel ulatus kiuse pikkus peaaegu viie meetrini (lõua keskmisest osast võetud sarvliistakud). Seejärel asutakse rasva eraldamisele, kusjuures mõnikord lõigatakse eelnevalt välja pigmenteeritud pealiskiht (nn. „vaalanahk"), mida peetakse maiustoiduks ning kasutatakse ka ravimina skorbuudi vastu. Polaarvaala rasvakihi paksus ulatub kohati kuni 70 senti-

meetrini, ning seda lõigatakse maha paksude ribadena, tungides kuni lihani välja. Üheaegselt rasvaga lõigatakse välja ka vaala keel, mis kaalub kuni kolm tonni. Ühest suurest vaalast saadakse kuni nelikümmend tonni rasva. Pärast rasva eemaldamist lõigatakse peenikeste ribadena välja ka liha ning eraldatakse hoolikalt kogu sisikond, millest osa läheb toiduks ja osa mitmesugusteks majapidamistarveteks (vaalasooltest valmistatakse rasvahoidlaid jms.). Vaalaluid kasutatakse ehitusmaterjalina jarangade ja muldonnide püstitamisel (eskimote juures), võrgukuivatusvabedena, kiilplokkidena vaalapüügipaatide jaoks ja isegi põletusmaterjalina.

Tšuktšimaa elanikud kasutavad vaalarasva toiduks, valgustuseks ja kütuseks. Vaalakiustega kaetakse parimate kelkude jalased, neist valmistatakse hästi vastupidavaid õngenööre ja kalavõrke, mis kunagi ei mädane. Selleks lõigutakse pehmeksleotatud vaalakiused õhukesteks, peaaegu niidijämedusteks ribadeks. Vaalakiustega ühendatakse ka kelkude ja süstade raamistikke. Kiuseid kasutatakse veel mitmesuguste väiksemate tarbeasjade, jahiriistade jms. esemete valmistamisel ja parandamisel. Liha läheb inimestele ja koertele toiduks õhu käes kuivatatud, hapendatud või värskel kujul.

Õnnestunud jahipidamine polaarvaalale (nagu ka mistahes muule vaalale) toob külluse mitme lähestikku asetseva asula jarangadesse, millede elanikele jätkub kauaks ajaks hiiglasuurest vaalakerest nii toiduks, kütuseks kui ka valgustuseks. Kogu vaalakere leiab Tšuktšimaa elanike poolt äärmiselt ratsionaalset ärakasutamist — mitte midagi ei lähe raisku.

Samasugusel viisil, nagu kütivad vaalu meie tšuktšidest vaalapüüdjad, peeti pärisvaaladele jahti ka kõikjal mujal, kus aga ainult esines neid vaalu. Nagu me teame, oli see püük väga primitiivne, kuid vaatamata sellele hävitati siiski sadu tuhandeid silevaalu, kusjuures mõnel aastal tapeti neid ühe püügihooaja jooksul üle kümne tuhande.

Purjelaevastiku ajastu vaalapüüdjad ilmusid Beringi merele aprillis ning kohtasid seal polaarvaalu jääpiiri

Grööni vaala poegade sündimine tšuktšide ja eskimote ettekujutuse järgi.

läheduses ja ka lahvandustes. Seejärel liikusid nad jääpiiri taandumisel põhja poole ning tungisid maikuus Anadõri lahte ja sealt edasi Kresti lahte. Maikuus pidasid nad neile vaaladele jahti ka Krononi neemest põhja pool, Kamtšatka neeme piirkonnas, Oljutora lahes ja sellest veelgi enam põhja pool, tungides itta kuni 165. kraadini idapikkusel. Mõnel aastal ilmusid nad Beringi väina juba mais. Juunis ja juulis jätkasid nad vaalade küttimist samades paikades, kuid suurema osa vaaladest püüdsid siiski Anadõri lahest ja Beringi väinast. Augustis saadi polaarvaalu Pribõlovi saarte juures, Severnaja Glubokaja lahe lähikonnas, kuid suurem osa vaalu oli tolleks ajaks siirdunud juba Tšuktši merre, Wrangeli saare ja Barrow' neeme vahelisele alale.

Meie ajal võib neid vaalu vaid õige harva kohata kogu tollel laialdasel veealal, kus kunagi sadu ja isegi tuhandeid fontääne elustas tühje veevälju. Ja kui barbaarselt neid hävitati! Paljudelt tapetud vaaladelt võeti ainult kiused! Kiuseliistakud lõigati suust välja, kõik muu aga jäeti sinnapaika. Ja ka jahipidamine ise oli barbaarselt julm. Asi seisab selles, et vaalapüüdjad olid juba ammustest aegadest tähele pannud grööni vaala ehk polaarvaala emalooma harukordset kiindumust oma poja vastu. Ja seda emalikku kiindumust

kasutasidki röövlid-vaalapüüdjad, kes koostasid tapetud vaalade suhtes isegi oma sellekohase õiguste koodeksi. Selgub, et sellele, kes oli tapnud vaalapoja, kuulus õigus ka emavaalale; sisuliselt oli see tõeline ainuõigus, sest emavaal ei lahku kunagi oma haavatud või tapetud poja juurest. Niisiis, taga ajades hinnalist vaalakiust, mille eest möödunud sajandil maksti neli dollarit naelast, tapsid ameerika vaalapüüdjad vaalavasikaid selleks, et saada emavaalade kiuseid. Tõsi küll, vaalapüügi kroonika annaalides mainitakse paljusid juhtumeid, kus poja haavamisest või surmamisest marru läinud emavaal sööstis vaalapüügipaatide kallale ning uputas need. Üldiselt aga on nad väga rahulikud ning pealegi veel aeglaselt ujuvad loomad, kes olid peaaegu alati kergeks saagiks vaalapüüdjatele juhul, kui need tundsid põhjalikult oma tööd ning olid head meremehed.

Me küsitlesime grööni vaalade eluviiside ja harjumuste suhtes tšuktši kütte, sest need vaalad hävitati, nende elu ja harjumusi aga ei jõudnud kirjeldada ei teadlased ega ka loomakütid, mistõttu nende huvitavate, kuid nii mõtlematul viisil hävitatud loomade kohta leiame kirjanduses vähe andmeid.

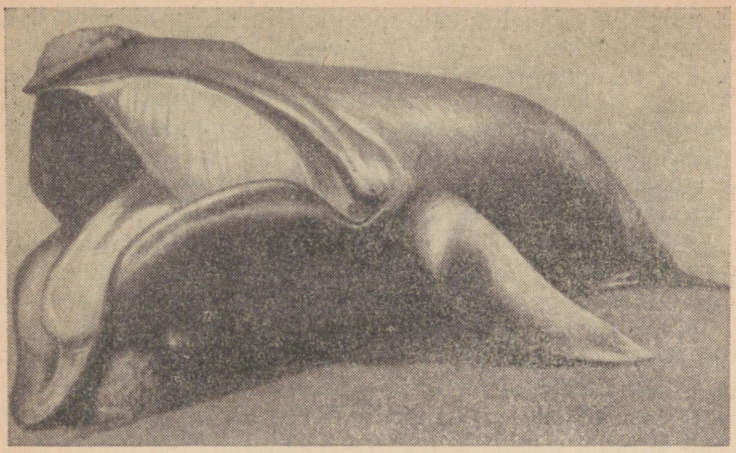
Eskimod ja tšuktšid on arvamusel, et emane polaarvaal sünnitab kolme või nelja aasta tagant ühe poja, kusjuures see poegimine leidvat aset aprillis. Ent teiste vaalade (finnvaalade ja hallvaalade) kohta nad seda kategooriliselt ei väida, vaid peavad täiesti võimalikuks, et teised vaalad sünnitavad poegi ühe aasta tagant. Sireniki ja Tšaplino kütid arvavad, et emane polaarvaal heidab vastsündinud poja jääpangale, milleks ta hõõrub end jääserva vastu, ning paiskab siis poja sealt sabaga vette. Eskimod kinnitavad, et emavaalad on sel ajal väga ohtlikud, mistõttu nad kunagi ei kütigi sääraseid imetavaid emavaalu. Arvamus selle kohta, et emavaal heidab vastsündinud poja jääpangale, on levinud üle kogu Tšuktšimaa, kuid mitte kordagi ei õnnestunud mul saada sellele laialdaselt levinud arvamusele kinnitust küti enese isiklike, vahetute tähelepanekute näol. Tähele panna nad aga oskavad! Ja vastupidiselt paljudele teistele küttidele räägivad

alati ainult sulatõtt... Antud juhul rakendavad nad siin arvatavasti analoogiat sellele nähtusele, mida täheldavad hüljeste juures. Ueleni asulas sain ühe joonistega kaunistatud merihobusekihva, millel kujutatakse vaalapoegade sündimist jääpankade vahel ja ka vaalapoegi jääpankadel, kusjuures on näidatud, et inimesed kasutavad seda ning lõikavad vastsündinud vaalapoegi sealsamas kohe tükkideks. Nähtavasti kandub see legend, mida peetakse siin igati tõele vastavaks, põlvest põlve edasi.

Aprillis ja mais lähevad emavaalad koos vastsündinud poegadega Beringi väina ning siirduvad sealt raske jää puudumise korral edasi Tšuktši merre. Nende ränded langevad ühte kogu selle, üldiselt õige väikesearvulise vaalakarja migratsioonidega, kuid emavaalad koos poegadega ujuvad omaette, teistest lahus ega segune ülejäänud täiskasvanud vaalade karjaga. Seejuures püüavad poegadega emavaalad vältida sääraseid piirkondi, kus valitsevad rasked jääolud, mistõttu nende ränded teinekord ka suuresti hilinevad. Nähtavasti polegi nii haruldased need juhud, mis lõpevad jääpankade vahele surutud polaarvaalade hukkumisega. Mõnikord põikavad vaalad liikuvate jääpankade vahelistesse lahvandustesse, kuid tuul ajab hiljem sinna kokku ujuvad jääpangad, need moodustavad suure lausjäävälja, lahvandused lakkavad olemast, ning vaal hukkub siis õhupuudusest juhul, kui tal ei lähe korda leida mõnd lahvandust või jõuda jää piirini. Säärastel vaaladel, kui nad hiljem randa uhutakse, ei leidu mingeid vigastusi, kui mitte arvestada jää vastu kriimustatud pea- ja seljanahka. Tšuktšid teavad väga hästi, mis on selliste vaalade hukkumise põhjuseks.

Tšuktši küttide sõnade järgi toidab emane polaarvaal vähemalt pool aastat (isegi kauem) oma poega piimaga, ja ka pärast selle aja möödumist liigub ta temaga endiselt koos, olles õrnalt kiindunud oma pojasse.

Nägime Ueleni asulas-faktoorias palju kokkuostetud vaalakiuseid, millede sarvliistakute pikkus ulatus 410 sentimeetrini ja laius (igeme juures) kuni 30 senti-

Lõunavaal.

meetrini. Need liistakud on väga painduvad ning elastsed. Ega siis asjatult valmistatud neist jõhvvedrusid kuulsatele bregee-kelladele.

Ma juba mainisin, et kõigil vaalapüügikompaniidel ja kaasaegsetel vaalapüügilaevadel on käesoleval ajal keelatud tappa silevaalu; neid on lubatud tappa ainult Tšuktšimaa põliselanikel või siis teaduslikel eesmärkidel sellekohase eriloaga. Ent see keeld kehtestati liiga hilja, ja sellest keelust ei hoolitagi kuigi palju. Mainisin ka neid silevaalu, keda on veel säilinud õige vähesel arvul Vaikse ookeani põhjapoolses osas. Kuid veel võrdlemisi hiljuti, alles seitsmekümne aasta eest, esines meie silevaalade sugulasi „lõuna-silevaalu" üsna suurel hulgal Atlandi, India ja Vaiksest ookeanist lõuna pool, Antarktikat ümbritsevas Lõuna ookeanis. Sealt tõusid nad suurel hulgal piki Lõuna-Ameerika rannikut ning piki Humboldti hoovust põhja poole. Väljaspool selle hoovuse piirkonda hõlmasid silevaala levikuala piirid lõunalaiuse 40. ja 30. kraadi vahel asetsevat veeala. Vaalapüüdjad nimetasid seda lõunavaala „kapi vaalaks". Neid vaalu püüti kogu sektoris, mis asetseb India ja Atlandi ookeanist lõuna pool,

Austraalia, Healootuse neeme ja Lõuna-Ameerika ranniku vahelisel alal. Eriti sageli kohati neid silevaalu Patagoonia ja Falklandi saarte vahelises lõigus, Tristan da Cunha ja Diego Alvarezi lähikonnas, Healootuse neeme, Madagaskari saare vetes ning Marioni ja Amsterdami saare juures.

Need täiesti kaitsetud ning aeglaselt ujuvad loomad andsid väga suurt tulu, mistõttu käesolevaks ajaks on nad praktiliselt hävitatud, kusjuures see toimus veelgi lühema aja jooksul, kui nende põhjapoolsete sugulaste hävitamine.

Nüüd on teada, et vaalapüügilaevad ja enne neid ka hülgepüügilaevad olid jõudnud külastada paljusid Lõuna ookeani saari juba ammu enne nende avastamist teaduslike ekspeditsioonide poolt. Missugused laevad ja mida nimelt tollal avastasid, seda on nüüd väga raske kindlaks teha, sest vaalapüüdjad hoidsid nende poolt avastatud uusi püügipiirkondi kõige rangemas saladuses. Purjelaevastiku ajastu vaalapüüdjate käsutuses seisid väliselt küll kohmakad, kuid küllaldaselt tugevad ning vastupidavad, tammepuust ehitatud 300- kuni 400-tonnise veeväljasurvega laevad, mis suutsid vastu pidada nii jääpankade löökidele kui ka jää survele. Neil laevadel tungisid nad kõikjale, kus aga iganes võis loota kohata silevaalu, ning käesoleva sajandi alguseks nad tegelikult hävitasidki kõik silevaalad Maailma ookeanis.

Ma juba märkisin seda, et kõik silevaalad ujuvad väga aeglaselt. Ometi see asjaolu ei takistanud neid sugugi aeg-ajalt ette võtmast väga pikki rändeid. Nii näiteks on teada, et grööni vaalu ehk polaarvaalu sattus mõnikord Gröönimaa vetest Vaiksesse ookeani, kuhu nad olid tunginud arktilise arhipelaagi väinade kaudu, liikudes piki Põhja-Ameerika rannikut, muidugi jääolude suhtes soodsail aastail. Möödunud sajandi algul tegutsenud tuntud polaaruurija ning vaalapüüdja William Scoresby junior kirjutab näiteks, et hollandi harpuunija Jacob Coel Saardamist, kes küttis vaalu Ida-Siberi ranniku juures, tappis kord grööni vaala, kelle seljast leiti hollandi päritoluga harpuun, mis kandis nimetähti „W. B." See märk

tõendas, et leitud harpuun kuulus tollal kuulsale hollandi vaalapüüdjale Wilhelm Bastiantsile, kes küttis vaalu e r a n d i t u l t Teravmägede vetes ega olnud kunagi käinud Beringi meres.

Fridtjof Nansen mainib, et kapten Mackay püüdis 1894. aasta septembris Davise väinas harukordselt suure grööni vaala ning leidis tema nahaalusest rasvakihist terasharpuuni, mis kandis märki „Jean av Bo'ness" ja daatumit „1854. aasta". Nelikümmend aastat oli see vaal kandnud oma kehas seda terasharpuuni ning oli järelikult vähemalt nelikümmend aastat vana.

Polaarvaalad kasvavad kakskümmend meetrit pikaks, nende lõunapoolsetes vetes elutsevad sugulased jaapani silevaalad aga veidi üle viieteistkümne meetri pikkuseks. Üksnes grööni vaala ehk polaarvaala kiuse pikkus ulatub kuni viie meetrini. Kui suur peaks siis olema niisuguse vaala pea ja eriti veel ülalõug, kellel on nii pikad kiused! Mitte asjata ei nimetanud vaalapüüdjad teda „võlvkaarepealiseks" vaalaks. Kõigil ülejäänud vaaladel, isegi ka hiiglasuurel ohhoota vaalal, ulatub kiuste pikkus ainult veidi üle kahe meetri, kuigi need kiused on niisama painduvad ning elastsed. Antarktise vetes elutsevad lõunavaalad on meie grööni vaaladest samuti märksa väiksemad: nad kasvavad kõigest viieteistkümne (harva rohkem) meetri pikkuseks ja ka nende kiuste pikkus ulatub harva üle kahe meetri.

Suured grööni vaalad andsid rohkem kui 30 tonni rasva, suured jaapani, biskaia ja lõunavaalad aga keskmiselt 20 tonni.

Möödunud sajandi tuntud vene vaalapüüdja kapten Lindholm (temast jutustan veel edaspidigi), kes paljude aastate jooksul küttis silevaalu Ohhoota meres, jutustab, et tema poolt püütud vaalade hulgas oli üks tõeline hiiglane: 25 meetri (82 jala) pikkune ja ümbermõõduga 21 meetrit (69 jalga) keha kõige paksemas osas; kiuse liistakute pikkus 365 sentimeetrit. Tollest vaalast saadi 1442 puuda rasva ja 88 puuda 15 naela vaalakiust. Tookordsete hindade järgi, kus ühe naela kiuse eest maksti 5 ja iga puuda rasva eest 9 kuld-

rubla, sai Lindholm nimetatud vaala eest ühtekokku 24 815 kuldrubla.

See oli haruldane hiiglane. Muide, Lindholm jutustab ka ühest teisest, veelgi suuremast vaalast. Ta kirjutab: „Viie püügisesooni vältel järgemööda nähti säärast imeelukat Šantari (Tuguri) lahes, kuid tema jälitamine oli asjatu, ning lõpuks hakatigi juba arvama, et see on ainult viirastus, keda näevad oma vaimusilmas paljud julged vaalapüüdjad, kes unistavad „rasvast ja vaalakiustest“.“ Ja edasi: „Too vaal külastas Šantari lahte alati üksipäini, ei pursanud seal välja ühtegi fontääni, vaid pistis veest välja ainult oma hingamisava ja osa peast. Ainult ühel korral, millal autor oleks teda peaaegu torganud harpuuniga, ujus ta minema pärast seda, kui oli teinud hüppe, mille ajal suurem osa tema kehast kerkis veepinna kohale. Vaala keha oli kollakashall, tema seljal aga leidus mitu laiku, milledest üks muutis valgeks tema hingamisava, mis võimaldaski seda vaala ära tunda. Tema kehal paistis silma suurel hulgal nuivähke, kuna pea eesmist osa katsid harjased. Ta oli tohutu suur ja tema välimus jättis mitte vaala, vaid pigemini möödunud aegade merekoletise mulje.“

Nii imelik kui see ka ei ole, kuid need kohmakad loomad ujuvad tihtipeale ranniku lähedusse. Seda tõsiasja kinnitavad meile ka Tšuktšimaa kütid-vaalapüüdjad. Nii näiteks kirjutab toosama kapten Lindholm oma tähelepanekutest nende vaalade kohta muu hulgas järgmist: „Ma olin kord neemekese kaldal, Ajanist lõuna pool, ning istusin kaljude vahel, oodates pardiparve lähenemist, kes ujus minu varitsemispaiga suunas. Meri oli täiesti vaikne ning vesi liikumatu, päike paistis soojalt, sest ilm oli selge. Minu vastas, umbes kuue sülla kaugusel, oli mitu väikest, veest vaevalt välja ulatuvat kaljut, ja ma ei pööranud neile erilist tähelepanu, enne kui märkasin, et üks neist hakkab järsku veest välja kerkima. Silmitsedes seda terasemalt märkasin, et see oli suur vaal, kes alles äsja oli end põhjas kogu keha pikkuses siruli ajanud ning oma hingamisava ja osa peast veest välja tõstnud. Olukord muutus väga huvitavaks minu lähedase naabruse tõttu

säärase mereelukaga, kes, nagu mulle näis, silmitses mind alt üles. Ma otsustasin teda jälgida, kuid pean tunnistama, et kauemini kui 22 minutit ei suutnud ma seda olukorda taluda. Kui ma siis äraminekuks püsti tõusin, hakkas vaal minu imestuseks samal hetkel põhja mööda taanduma ning kadus."

KAHEKSATEISTKÜMNES PEATÜKK

Vaalade tükeldamine „Aleuudi" pardal. — Kuidas vinnatakse vaalu kaasaegsete emalaevade pardale. — Vaalade mõõtmine. — Tükeldamise algus. — Mida tehakse tükeldamisplatsidel. — Kuidas vaalalt rasva võetakse. — Aurusaed. — Kuidas vaala pea ära lõigatakse. — Vaala liha. — Brigadir ja tema alluvad. — Kuidas me vaalasid kaalusime. — Kui palju kaaluvad eri liiki vaalad. — Vaalaliha väärtuslikud omadused. — Vaalapiim. — Kuidas me töötame, õpime ja puhkame.

Senini jutustasin meie jahipidamisest vaaladele, sellest, kuidas me õppisime tundma nende loomade eluviise, kuidas me neid luurasime, nagu ka mitmesugustest juhtumitest, millede pealtnägijaks juhtusin ise olema või milledest kuulsin oma seltsimeestelt. Nüüd aga tahan teile jutustada meie tegevuse teisest küljest, mis pole küll nii huvitav kui vaalade küttimine, kuid mis on täiesti vajalik ning kujutab kõigi meie jõupingutuste lõpptulemust: tööst meie ujuvbaasi „Aleuut" pardal. Kuigi ma veedan väga palju aega vaalapüügilaevadel, pean siiski tunduva osa oma tööst sooritama „Aleuudi" pardal, kus olen alatine elanik, samal ajal kui ma vaalapüügilaevadel olen ajutiseks külaliseks.

Alustan seda ajaloolist laadi sissejuhatusega. Sellest, kuidas me tükeldasime vaalu troopikavetes, jutustasin tookord ainult möödaminnes, sest tõelisi tööndusliikke

vaalu me seal ei näinud, õigemini küll ei küttinud, seal püütud väikesed vaalad aga ei tule meil arvesse. Tõsi küll, esimene vasikas läks meil aia taha, nagu ütleb vanasõna. Te ehk mäletate veel seda, et me juba oma tõelise püügitegevuse esimesel päeval saime kätte sinivaala, kellega mässasime tervelt kolm päeva, nii et mõni mees hakkas juba meelt heitma? Ometi möödus sellest üsna vähe aega, kui vaalade tükeldajad meenutasid juba muigega oma kõhklusi ja hirmu püügi algul. Muiates meenutati ka toda kuulsat esimest sinivaala. Brigaadid (neid on meil „Aleuudil" kaks — ahtri- ja vööripoolne brigaad) on nüüd oma tööga harjunud, on tükitöö-süsteemile üle läinud, ning nende töö kulgeb väga ladusalt, ilma liigse rabelemiseta. Brigadirid — mõlemad vanad pootsmanid — on õppinud ka sel, neile uudsel tööalal olema nõudlikud ja hoolsad.

Meie ujuvkombinaadi kõik tsehhid on haaratud sotsialistlikust võistlusest. Ahtripoolsel dekil on nähtavale kohale üles pandud tahvel, mis näitab plaanitäitmise käiku ja töötasu arvestamist. Raamatupidajad peavad iga päev iga perekonnanime taha märkima töötatud tundide arvu ning vastava töötasu-summa. Muidugi, teinekord tuleb ette ka häireid ja viperusi, kuid need on ikkagi teisejärgulise iseloomuga.

Kuid vahest oleks ehk parem, kui ma jutustaksin sellest, kuidas möödub vaalapüügi-emalaeval üks harilik ööpäev — päris tavaline tööönduslik ööpäev, milliseid oli sadasid, lühidalt, nüüd jutustan teile meie argipäevaelust.

Meie flotill tarvitab suurel hulgal magedat vett, mistõttu „Aleuut" siirdub aeg-ajalt mõnda lähemasse sobivasse lahekesse värske vee järele. Neil puhkudel, kui me töötame Lõuna-Kamtšatka rajoonis, on meile seesuguseks kohaks Moržovaja laht tema arvukate koskedega, milledest üks varustabki meid värske veega. Siin seisab meie flotill ka tugevate tormide ajal. Eile põikasime sellesse lahte, et varuda magedat vett, kuna vaalapüügilaevad jäid merele püüki teostama, sest seal märgati mitut vaalagruppi. Veevõtuks on randa toimetatud kummivoolikud — „Aleuut" seisab siis ankrus, olles samal ajal vaierdatud tünni külge,

mille me ise paigaldasime sinna selleks, et hõlbustada ning kiirendada laeva vaierdamist. Õhtul saime raadiotelegrammid, et vaalapüügilaevad tulevad saagiga ja et nad ööseks jõuavad „Aleuudi" juurde. Nad vajavad vett ja sütt, samuti ka mõningat muud varustust.

Hilja öösel toovad vaalapüügilaevad kohale kolm vaala: kaks finnvaala ja ühe kaseloti. Ma magan erksa unega ning kuulen, kuidas avatud illuminaatori juurde, katsudes vältida müra, ilmub kaks inimest, misjärel lauale langevad krabisedes äsjatapetud vaalade „passid", mis täidetakse kapteni poolt vaala tapmise momendil. Selles „vaalapassis" on lühidalt kirja pandud kogu vaala jälitamise, küttimise ning tapmise lugu. Ma tõusen, riietun kiiresti ning lähen dekile. Muidugi, juba üksnes nende dokumentide esitamise täpsuse järgi võis arvata, et need olid kaptenid P. A. Zarva ja A. N. Purgin. Dekil seisab „unetu" Vassili Nikititš Zahharov — flotilli kaptendirektori vanemabi ning tema parem käsi. Vaalapüügilaevadel on kuulda askeldamist ja kettide lõginat — seal vabastatakse parajasti vaalakeresid, terastroppide otsi „Aleuudile" üle andes. Samal ajal kuuldub ka konveieri mürinat. Söekomando puistab vaalapüügilaevale sütt, seda aga laaditakse meil konveieriga. Madrus dekil tirib kummivoolikut, mille abil varustatakse vaalapüügilaevu mageda veega. Laevakokad otsivad taga kuhugi kadunud toitlustamisala juhatajat, et temalt kätte saada eile tapetud kahe sea singid vaalapüügilaevade meeskondade jaoks. Möödaminnes võtavad nad konksudelt maha mõned vaalalihatükid — need kuluvad ära biifsteegiks. Lüüakse neli klaasi, ning vaalapüügilaevad ruttavad merele — nad on niigi juba hiljaks jäänud. On kuulda mehhaanilise telegraafi helinat, vaalapüügilaevad on saanud kõik vajaliku (see käib meil väga kiiresti) ning on juba ärasõiduvalmis. Jätame nendega hüvasti ja nad liuglevadki juba tasakesi vaikse lahekese pinnal koidueelses udus. Heitnud hiljuti kohaletoimetatud vaaladele põgusa pilgu, lähen oma kajutisse, et magada seal veel mõned tunnikesed.

Niisugustel päevadel tõuseb laeva meeskond sisekorra-eeskirjade kohaselt juba kell 6 hommikul.

Nõnda on see vaiksetel päevadel, kui vaalu pole palju ja kui tööpäev ei lõpe öösel. Laeva ühiskajutist kuuldub lauale asetatavate nõude klõbinat: meile valmistatakse hommikusööki. Kuulen vanemmehaanik Geine häält, — ta on meil varajane linnuke ning on jõudnud juba ära käia nii masina- kui ka tehaseruumis. Praegu tirib ta üht eksinud hinge oma kajutisse, et seal talle peapesu teha. Seda armastab ta teha nelja silma all, et mõni süüdi olev, kuid muidu hea töötaja liialt araks ei lööks. Naaberkajutist kuuldub jutukõminat — keegi parteiorganisaatoritest on tulnud meie parteikollektiivi sekretäri Jan Napoleonovitš Gajevski juurde, et saada talt mõnd kiireloomulist konsultatsiooni. Täna on meil hommikueineks külmalt serveeritud vaalapraad — seda võis juba öösel ette arvata, otsustades kambüüsi juurde jahtumiseks ülesriputatud noorvaala lihatükkide järgi. Kiiresti korrastan end (meil on saanud kombeks end iga päev raseerida) ning lähen dekile, kust kostabki juba väikese vintsi raginat. Olen meie mehhanismide mitmesuguste helidega juba niivõrd ära harjunud, et võin alati öelda, kes mida antud momendil teeb. On kuulda suure vintsi rasket ning rütmilist tegevust. Tähendab, dekil askeldab Mitja Pikulo, ahtripoolse tükeldamisplatsi brigadir. Nii Pikulo kui ka tema abiline Saša Babenko on leidurid ning ratsionaliseerijad. Nad ehitasid väga lihtsa ning oivalise mehhanismi vaalakerede ülesvinnamiseks „Aleuudi" dekile ükskõik kui suure lainetuse ajal, ning selleks läks neil tarvis ainult mõnikümmend meetrit terastrossi ja mõned plokid. Tõsi küll, enne seda tuli mõlemal leiduril kahe püügisesooni kestel oma leiutise kallal usinasti töötada ning kogu asja põhjalikult läbi mõelda ja kaaluda.

Praegu hakatakse vaalakeret veest välja vinnama. Lähen dekile ning suundun slipi juurde. Meie leidurite mehhanism töötab häireteta ning vaala saba ongi juba selle mehhanismi abil slipile tõmmatud. Praegu haaravad madrused Bragin ja Burnus parajasti seda vaalasaba jämeda, 6-sentimeetrilise tropiga, mille ümber on punutud tõrvaga immutatud nöör, ja mis omakorda on klamberhaagi abil ühendatud suure

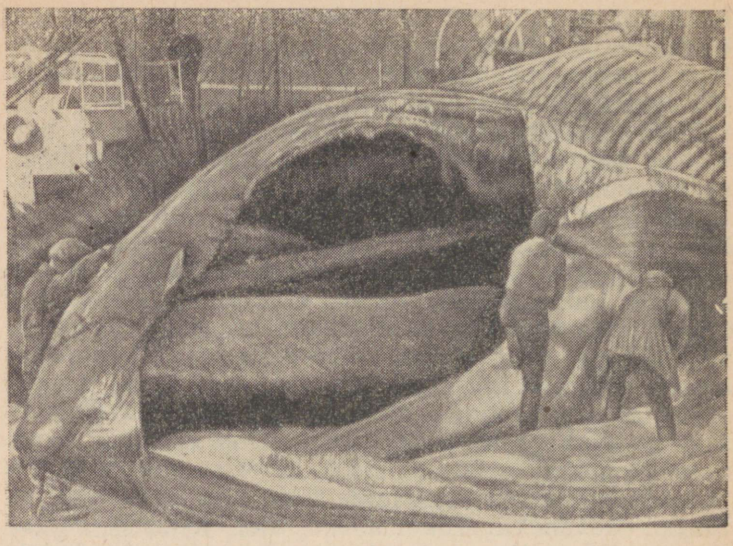
35-tonnise vintsi trossiga. See 13-sentimeetrilise läbimõõduga tross tõmbab kerge vaevaga välja keskmise vaala. Keskmine vaal aga kaalub umbes viiskümmend tonni. Vaala saba ongi juba tugevasti tropi haardes, ning nüüd algab vaala vinnamine slipi kaldpinda mööda dekile, tükeldamisplatsile. Vaala ülesvinnamise ajal kastetakse slippi kummivoolikust juhitava veega selleks, et vaal paremini libiseks. Raskelt ning aeglaselt töötab suur laevavints, mille käiku reguleerib üks mehhaanikutest. Brigadir Pikulo juhib, õigemini küll dirigeerib seda vinnamist, sest oma käsklusi ei anna ta mitte häälega, vaid käesignaalidega: tõstab käe üles — stopp, keerutab seda sujuvalt, tähendab — viira (tõsta), laseb käe alla — maina (lase alla) jne.

Pikulo jälgib hoolega, et vaala sabavars ei rebeneks. Juhul, kui kuuldub sidemete ja selgroolülide kahtlustäratavat rudinat, jäetakse ülesvinnamine seisma ning vaalakere haaratakse lisatropiga veidi kõrgemal tema „sabajuurest", milleks raiutakse vaod kummalgi pool sabarootsu olevasse rasvakihti. Nii või teisiti, kuid „Aleuudi" mehhanismide abil vinnatakse igas suuruses ja igas seisukorras olev (isegi ilma sabata) vaal üles laevadekile ning lohistatakse siis seda mööda edasi kuni laeva pealisehitisteni; neil puhkudel aga, kui vaal juhtub olema väga suur, tiritakse tema saba õige avarasse koridori parempoolsel pardal. Niipea kui vaal on dekile vinnatud, tuleb ta kohe kinnitada, et ta ei hakkaks veerema mööda dekki, vaid lamaks paigal. Selleks ronib keegi meestest (tavaliselt teeb seda konksumees Bragin) vaala selga ning tõmbab ühe 5-tonnise vintsitrossi vaala rinnauime alt läbi. Tavaliselt lamab vaal külili. See tross läbib parda ketasplokid, mis on ühendatud parraste ääres deki külge kinnitatud spetsiaalsete raudrõngastega. Mõnikord, kui vaal on suur ning kui on karta, et üks vints ei suuda seda vaalakeret paigal pidada, kinnitatakse ta täiendavalt, kuid nüüd juba rasvakihi kaudu, milleks vaala selja- või kõhupoolsest osast lõigatakse välja nelinurkne rasvatükk, jättes selle üht, sisselõiketa külge pidi ripnema; sellesse nelinurka lõigatakse auk, millesse pistetakse nn. „kleevant" (otstest ahenev

tahutud puutükk, mis on keskpaigast trossi silmusega haardesse võetud). Seejärel vabastatakse („antakse lahti") suure vintsi tross ning asutakse vaalakere tükeldamisele.

Enne tükeldamise algust jõuan mõõta vaala nii tervikuna kui ka osade kaupa. Selles abistab mind mõni tükeldamisplatsil töötajatest või siis keegi vabade seltsimeeste hulgast. Vaala mõõtmisest on huvitatud ka tükeldajate brigaadid ise, sest tükitöötasu väljamaksmist teostatakse vaala üldpikkuse igalt jooksvalt meetrilt. Vaala pikkust mõõdetakse sirgjoones alates tema ninamiku tipust kuni sabauimesagarate vahelise väljalõikeni. Seejärel üks lõikajatest ronib vaalakere otsa ning lõikab lahti rasvakihi ülalt, rinnauime kohalt alates kuni peaaegu saba lõpuni välja. Mõlema tükeldajate brigaadi töölised kannavad erilisi kõrgeid soosaapaid, millede paks nahktald on varustatud teravate jäänaeltega selleks, et vältida libisemist vaalakerel ja libedal laevadekil. Tükeldamise ajal jookseb vaalakerest välja palju verd, mis rasvaga segunedes katab kogu laevalae. Brigadir teeb vaala ninamikule sisselõike, eraldab ninamiku tipu juurest algava rasvakihi (selles abistab teda agarasti üks konksumeestest, kes kisub oma konksuga kihti lahti), teeb üleskistud rasvakihti kolmnurkse lõike ning asetab sellesse „kleevandi", õigemini selle silmuse, mis ühendatakse siis viietonnise vintsi trossiga. Ninamiku tipust alustatud sisselõiget pikendatakse kolju serva pidi kuni vaala rinnauimeni, misjärel see lõige ühendatakse juba algul vaalaküljesse tehtud sisselõikega. Seejärel jätkatakse seda sisselõiget ka teises suunas, kuni dekini välja. Pärast seda hakatakse rasvakihti vintsi abil kere küljest lahti kiskuma, kusjuures lõikaja aitab kergete noalöökidega kaasa selle kihi eraldamisel, tehes seda ilma märgatavate jõupingutusteta.

Kui rasvakiht on lõplikult vintsi juurde üles vinnatud, raiutakse ta katki, kere külge jäänud kihiossa aga aetakse uuesti kleevandi silmus. Niiviisi on kolmandik vaalakerest rasvast vabastatud. Töö teisel, kõhupoolsel küljel toimub järgmiselt: rasva lahtilõikamist teostatakse seal alalõua otsast alates, piki selle

Vaala pea tükeldamine. Tükeldajate jalad on vajunud keele sisse; on näha alumise lõualuu kaar.

lõua kaarjoont, allpool lõualuud, misjärel sisselõikekohta asetatakse kleevant ning rasvakiht kistakse vintsi abil üles. Piki alalõua kaart kulgev sisselõige ulatub vaala külje sisse tehtud esialgse lõikeni, ainult teisest, kõhupoolsest küljest, kulgedes allpool rinnauime ning piki kõhtu otse laevadeki juures. Siingi kistakse rasvakihti vintsiga ning mõne noalöögiga eraldatakse tohutu suur kiht kõhukelmet koos hiiglasuure vaalakeelega. Seejärel eraldatakse vaala pea. Selleks tehakse umbes 50—70 sentimeetri kaugusel rinnauimede vahelisest joonest, rohkem pea lähikonnas, ristsuunaline sisselõige, vintsitross kinnitatakse ninamiku otsa külge ning tõmmatakse pingule. Vaalapea eraldamist teostavad tavaliselt vilunud tükeldajad. Ma imetlen sageli Mitja Pikulo, Saša Babenko ja Fedja Okolõhhini tööd, kes käsitsevad nuga suure oskuse ning meisterlikkusega. Nüüd süvendabki Pikulo sujuvate vertikaalsete lõigetega esialgset sisselõiget, vints

kisub kihti ülespoole ning kaelalülide ja kolju ühtumiskohas leiabki aset vaalapea täielik eraldamine keha küljest. Alumine lõug raiutakse ülemisega ühinemise kohas läbi, ning vints tõmbab ta kergesti kõrvale.

Seejärel asutakse vaala ümberpööramisele. Peata jäänud vaal pööratakse teisele küljele sinna jäänud rasvakihi mahakoorimiseks, mida tehakse kahe, mõnikord ka kolme vintsi abil, millede trossid kinnitatakse rinnauime, selleks otstarbeks allesjäetud rasvakihi ja saba külge. Trosside asetus sõltub vaalakere enese asendist. Vintsid kisuvad vaala mitmes suunas, mille tulemusena, tänu trosside omapärasele kinnitusviisile, vaal pöördubki teisele küljele. Alles jäänud rasvakiht eraldatakse jällegi vintsi kaasabil üheainsa võttega, misjärel lõigatakse maha osa sabavarrest. Peale kõige ülalnimetatu tuleb ahtripoolsel platsil eraldada ka vaala seljaliha, mida teostatakse samuti vintsi ja noa abil.

Ülejäänud kere, kolju ja alalõug kinnitatakse vööri parempoolses osas asuva viieteistkümnetonnise vintsi trossi külge ning lohistatakse siis mööda parema parda laia koridori laevaninas olevale platsile nende edasiseks tükeldamiseks.

Samal ajal lõigatakse ahtripoolsel platsil vaalarasv ja -keel poole meetri pikkusteks tükkideks ning heidetakse need ahtrideki all asuvate katelde avadesse. Rasva ja keele tükeldamisel kasutatakse samuti vintside ja poomide abi, millede trossid tõstavad rasvakihi ja keele üles; nende lõikamine toimub seetõttu rippasendis, mis kergendab tunduvalt lõikajate töövaeva. Ka selle eest võlgneme tänu oma brigadiridele, sest norra instruktorid olid arvamusel, et neidki operatsioone tuleb teostada laevadekil.

Vööripoolsel platsil eraldatakse sel ajal lihajäänused ja ka sisikond (kui seda ei tehtud juba ahtripoolsel platsil), eraldatakse roided selgroolülidest ja nii edasi. Seejärel vinnatakse vaala selgroog, roided, kolju ja alalõug kahe aurusae „ešafottide" juurde, mis saevadki kõik vaalaluud väikesteks tükkideks.

Saed töötavad meil suurepäraselt, tungides sahinaga rabedatesse vaalaluudesse.

Sooled ja magu, samuti aga ka sisikonnas leiduv rasv lõigatakse tükkideks, pestakse läbi ning heidetakse samuti katlasse — nad sisaldavad palju rasva. Osa vaalalihast läheb konservideks (selleks kasutatakse tavaliselt selgroo ümber olevat liha), osa aga külmutatakse või soolatakse sisse (kui on sellekohaseid tellimusi).

Pärast luude ja kõige muu katkilõikamist ning tükkideks saagimist aetakse kõik see katelde kümnesse vööripoolsele dekile (tükeldamisplatsile) väljuvasse avasse.

Kašeloti tükeldamine sarnaneb vaguvaala tükeldamisega, kuid on viimasest tunduvalt raskem. Kašelottide rasv on vaguvaalade omast palju paksem ning „tugevam". Laevalae külge kinnitatakse kašelott alalõuga ja rinnauime pidi. Ka tema pea eraldamine nõuab rohkem vaeva. Kuid eriti raskeks osutub kašeloti tükeldamisel töö, mis toimub laeva vööripoolsel platsil. Kõigepealt kallatakse seal kašeloti peast — tollest tohutu suurest „võidisekotist" — välja vedel vaalavõidis ehk spermatseet, mida seal leidub vähemalt kaks tonni (keskmine kogus). Selleks lohistatakse hiiglaslik kašelotipea katlaava juurde, peasse tehakse ninamiku kohale sisselõige, mida siis järk-järgult süvendatakse, eraldatakse vastavad rasvatükid, ning vedel võidis jooksebki katlasse. Võidiserasv voolab aeglaselt, moodustades „purikaid", sest ta hangub ning kalgastub õhu käes kiiresti. Kui kogu võidis on kašeloti peast välja jooksnud, eraldavad tükeldajad pea küljest rasvatükid ja lihased, kuna aga kõik ülejäänu läheb sae alla.

Meie tükeldajad Šiškov, Pikulo ja Tereštšenko on leidnud erilise meetodi kašeloti pea lõhkirebimiseks vintside abil. Sellega lihtsustasid nad tunduvalt kašeloti pea tükeldamise operatsiooni, kergendasid nii endi kui ka oma seltsimeeste tööd ning lühendasid tööaega.

Kogu töö kestel ahtri- ja vööripoolsel tükeldamisplatsil uhutakse sealt kummivoolikutest juhitavate võimsate veejugadega vahetpidamata maha verd ja

rämpsu, et need ei satuks katelde avadesse, sest rämps suurendab rasva happelisust, järelikult vähendab kvaliteeti, seda asjaolu aga peavad meie rasvasulatajad hoolega silmas.

Vaguvaalade rasval ja luudel ei lasta seguneda kašelottide rasva ja luudega, vaid need juhitakse eri kateldesse, sest vaguvaalade rasv läheb toiduainete (näiteks margariini) ja seebi valmistamiseks, kuna kašeloti rasva toiduks ei tarvitata ning see läheb tehnilisteks otstarveteks ja ka parfümeeriatööstuse vajadusteks (võidis). Pärast tähtsamate tööde sooritamist lõigatakse suust välja vaalakiused, mille sarvliistakuid pestakse merevees, kuivatatakse ning pannakse kottidesse; kistakse välja kašeloti alalõuas olevad hambad.

Selline on õige lühike ülevaade tükeldamisplatsidel tehtavast tööst. Nüüd tuleks aga jutustada tööjaotusest tükeldamisplatsidel töötavate inimeste vahel ja nende tööalade iseärasustest.

Põhilist osa etendab mõlemal tükeldamisplatsil brigadir — kogu töö peremees ning korraldaja. Sellele töökohale määratakse tavaliselt hea, põhjalike teadmistega meremees, õige sageli pootsman. Praegu on meil brigadiriks Dmitri Pikulo, kes on juba mitu aastat töötanud meie emalaeval ning saavutanud oma töös kõrge meisterlikkuse. Tema vahetul juhtimisel võtab brigaad vaalakered sabapidi troppi ja vinnab need mööda slippi üles laevadekile, kinnitab nad tükeldamisplatsil kohale ja pöörab hiljem teisele küljele, kasutades seejuures paljusid keerulisi mehhanisme. See eeldab puht-meremehelikku taibukust, kärmust ja leidlikkust töös esinevail riskantsetel momentidel, autoriteeti ja suurt asjatundlikkust korralduste tegemisel, suurt enesevalitsemist ja distsiplineeritust. Pikulo on töös tooniandjaks ning temast sõltubki põhiliselt kogu töötempo. Tollest ajast saadik, kui meil mindi üle tükitöö alusele (see üleminek aga toimus meil juba esimese reisi ajal), pole enam kedagi vaja tagant sundida — brigaad ise teeb otsekohe kindlaks kõik kiire töötempo saavutamist pidurdavad kitsaskohad ning ajab asja joonde mistahes olukorras ja tingimustes,

kuid ei lase mingil juhul alaneda brigaadi töötasul, mis, olgu siinkohal tähendatud, on üsna kõrge.

Järgmiseks ametiks, mis nõuab vilumust, jõudu ja osavust, on tükeldajate töö. Kõik meie tükeldajad käsitsevad oma nuga suure meisterlikkusega ega jää selles palju maha Pikulost ja Babenkost, kes sooritavad kõige keerulisemaid operatsioone, eraldades rekordiliselt lühikese ajaga hiiglasuuri päid ja roideid, suuri rasva- ja lihalahmakaid; eemaldamata nuga toese juurest, eraldavad nad kahe-kolme löögiga kõik küljeluud. Säärase kõrge meisterlikkuse saavutasid nad muidugi aja jooksul, ning ainult tänu nende suurele praktikale ja töökogemustele võime nüüd imetleda nende spetside tööd. Vaala anatoomiagi on nad täiuslikult selgeks õppinud (tõsi küll, ilma ladina keeleta), sest ilma selleta nende töös läbi ei saa. Konksumeeste töö, kellede ülesandeks on tassida rasva-, liha- ja luutükke ning heita neid katelde avadesse, ei nõua mingit erilist kvalifikatsiooni, vahest ainult oskust liikuda libedal laevadekil ning seejuures mitte libiseda. Vintsitööliste töö ei erine millegagi tavalisest veolaeva madruste tööst. Aga saagimistöö nõuab juba vastava ala tundmist ning oskust õigesti arvestada nii masina kiirust kui ka tooraine kvaliteeti.

Kummalgi tükeldamisplatsil töötavad meil peaasjalikult noored. Vööripoolsel platsil kuuldub sageli naeru — seal hiilgavad oma teravmeelsusega tükeldajad Šiškov ja Grištšuk, kes tögavad teineteist või oma seltsimehi. Üks asjaolu on siin siiski hea ning kiiduväärne — nad lobisevad küll palju, kuid nende käed ei ole sel ajal tegevuseta, vaid tükeldavad võimsate noalöökidega hiiglasuuri vaalakeresid. Ahtripoolsel tükeldamisplatsil on palju vaiksem — sinna on juhtunud tõsisemad ja sõnaahtramad inimesed, ja ka Pikulo ei kiida just eriti heaks põhjuseta huumorit.

Aja jooksul võtame oma töö organiseerimise alal ette mõningaid muudatusi. Otsustasime nõnda, et meil mõlema platsi kohta oleks üks tükeldamismeister ja kaks brigadiri. Tükeldamismeistriks on Dmitri Pikulo, brigadirideks aga Pavel Ratušnõi ja Davõd Moskalenko. Tähelepanuväärne on see tõsiasi, et peaaegu

igal uuel püügihooajal me töötame senisest tõhusamalt, ladusamalt ning ratsionaalsemalt, järjest vähem esineb meil asjatut rabelemist, meie töö jookseb üha kooskõlastatumalt, üha rütmilisemalt ning ka vaalakered leiavad meil järjest täielikumat ärakasutamist.

Me oleme läbi viinud rea eri liiki ja erineva suurusega vaalakerede katsekeetmisi, mistõttu meil on nüüd olemas keskmised normatiivid, ja seda mitte ainult eri liiki ja erineva suurusega vaalade kohta, vaid ka nende püügiaja kohta: ühed normatiivid kevadeks, teised suveks ja kolmandad sügiseks. Ükskõik kui suure vaala tükeldamisele ei kuluta me enam üle tunni, alati sellest vähem. Ometi oli aeg, kus piiravaks oli tükeldamise tempo. Kuid see oli juba kauges minevikus, nüüd aga muudkui anna ette, katsu aga võimalikult rohkem vaalu hankida ja neid õigeks ajaks baasi juurde toimetada. Muide, nüüd viibib meie baas-emalaev suurema osa ajast otse vaalapüügirajoonis ning meie vaalapüügilaevad jälitavad väga tihti vaalu oma baasi vahetus läheduses, kes korjabki siis ise üles lipptähisega merele triivima jäetud vaalakered. Nüüd on meie käsutuses nii puksiir- kui ka luurelaevu.

Jätkan tavalise tööpäeva kirjeldamist „Aleuudi" pardal. Öösel saime kolm vaala, hommikuks aga tõi „Entusiast" kohale ka oma saagi — finnvaala ja kaseloti. Esmajoones asume alati kõige värskemate vaalade töötlemisele, sest nende tükeldamine läheb alati kiiresti, graafiku järgi, nagu öeldakse. Selliseid värskeid vaalu on meil praegu neli, kuna üks finnvaal on tapetud juba ööpäev tagasi. Meie praktika on näidanud, et esmajärjekorras tuleb tükeldada värskeid vaalu, et saada neist kvaliteetset rasva, kuna aga ööpäevased vaalad, s. o. säärased, kes on ligunenud vees terve ööpäeva või kauemgi pärast surma, tavaliselt ei anna enam kõrgemat sorti rasva, ja seda isegi ka kõige tähelepanelikuma suhtumise juures sellesse töösse. Enne lõunat jõudsime ümber töötada neli värsket vaalakeret. Viienda olime alles paigale kinnitanud, kui kostis lõunavaheajale kutsuv laevavile; samal ajal lõi vahimadrus neli klaasi, kell oli seega 12, lõunasöök aga on meil alati täpselt keskpäeva ajal.

Brigaadid lähevad lõunastama, ainult brigadirid ja kaks madrust-konksumeest jäävad veel mõneks ajaks dekile, et seda kummivoolikute abil puhtaks pesta, brigadirid aga kontrollivad nii laevalae puhastamist kui ka tööriistade seisukorda. Kõik noad ja konksud on korralikult asetatud spetsiaalselt selleks otstarbeks valmistatud püramiididesse.

Laskume koos meestega alla, et vaadelda meie söögituba. Tükeldajad ja konksumehed koorivad endid kuivati juures kiiresti riidest lahti ning jooksevad spordipükste väel pesemisruumi, mõned aga, võtnud kaasa pangetäie kuuma magedat vett, siirduvad ahtris olevasse saunaruumi. Samal ajal väljub masinaruumist vahetus — katlakütjad ja masinistid, enamasti samuti spordipükstes, ning lähevad samuti sauna; igaühel on käes oma isiklik pang kuuma mageda veega. Tuleb tähendada, et mageda vee kulutamise suhtes peetakse meil ranget arvestust ja selle tarvitamine pesemise otstarbeks on täpselt normeeritud; ainult veevõtu-peatuste ajal lahtedes naudime seda oma „võimete kohaselt".

Meie mehed armastavad endid pesta. Üldse armastavad vene inimesed sauna juba iidsetest aegadest peale, aga kõige tihedamini pesevad endid muidugi katlakütjad, ning minu arvates võib katlakütjat mistahes meie aurikul just tema silmatorkava puhtuse ja värskuse järgi alati kergesti ära tunda. Katlakütja töö on must, nõgine, kajut aga puhas, valge emailvärviga kaetud, ja meie inimeste harjumusedki on puhtuse ja mugavuste suhtes muutunud hoopis teistsugusteks, seepärast katlakütja pesebki end iga vahetuse järel suurima hoolikusega. Puhtuse eest ei vastuta meil mitte üksnes administratsioon, vaid ka komsomoli-algorganisatsioon. Viimase sekretäriks aga on meil väga sageli katlakütja, praegu näiteks katlakütja Jatsõšin.

Siseneme sööklasse. See asub peadeki keskel ja võtab enda alla peaaegu kogu laeva laiuse — 16 × 8 meetrit. Ridamisi seisvad lauad on kaetud valge vahariidega. Kella 12-ks on neile sirgete ridadena asetatud taldrikud, valmislõigatud leivatükkidega vaagnad,

noad, kahvlid, lusikad ja soolatopsid. Ühe laua juures lõpetavad rutuliselt lõunastamist madruste, masinistide ja katlakütjate järjekordsed vahetused. Kärarikkalt sisenevad uued meremehed, kellel näib praegu olevat üsna hea söögiisu. Neid voolab järjest juurde, ning varsti on söögisaal noori kubinal täis, sest meie töötajate enamiku vanus kõigub 18 ja 27—30 aasta vahel. Naisettekandjad kannavad kärmesti laudadele õige suuri supitirinaid, mis sisaldavad aedoa- ja kartulisuppi, muidugi mõista lihaga. Esialgu kuuldub ainult lusikate klõbinat, kuid veidi hiljem algab jutlemine.

„Kehv supp!" püüab keegi alustada rünnakut toitlustamisala juhataja vastu, kes lõunasöögi ajal tingimata kohal viibib, kuid saab kohe väärika vastulöögi: „Seepärast sõidki kolm taldrikutäit, püüdsid muidugi õiget sotti saada." Ja vali naerulagin viib „nuriseja" kimbatusse. Kaevata oleks patt, tänane supp on väga hea, aga meremeestel pole kombeks kõigega nurinata rahul olla — kokk võib ju upsakaks minna; parem teda juba pärastpoole, sõidu lõpul, premeerida. Teiseks söögiks on eile tapetud noore finnvaala (heeringavaala) lihast valmistatud biifsteek — sugugi mitte halb roog.

Tuleb märkida, et vaalaliha (ma mõtlen muidugi inimeste toiduks tarvitatavat kiusvaalaliste liha) sarnaneb väliselt tavalise loomalihaga, ainult selle värvus on veidi tumedam ning ta näib olevat ka kuidagi jämedakiulisem; oma maitselt meenutab ta ulukiliha, — mõned peavad teda sarnanevaks hirvelihaga, mina aga ei leia siin sarnasust, — kuid tal on värskest peast mingi spetsiifiline kõrvalmaik, mille eemaldamiseks leotame teda kas soolases vees või äädikas. Kõige parem on teda leotada tundi neli külmas soolases vees ja seejärel tund või paar veel äädikaessentsi lahuses. Siis ei erine see liha enam mitte millegi poolest mistahes väga heast veiselihast. Mingit kalalõhna tal muidugi ei ole, nii et juhul, kui teid eelnevalt ei hoiatata, võite süüa tüki hautatud vaalaliha või sellest valmistatud biifsteeki või ka lihtsalt keedetud vaalaliha, ning teil pole aimugi, et sööte seesugust eksootilist rooga.

Kui meil on kord juba juttu vaalalihast, siis tutvustan teid siinkohal ka selle liha toiteväärtusega. Värske vaalaliha sisaldab 71,2% vett, 23,1% valkaineid, 1,2 % sooli ja keskmiselt 4,2% rasva. Katsed aga, mis viidi läbi eriuurimiste käigus, millede eesmärgiks oli vaalaliha seeduvuse kindlaksmääramine hariliku veiseliha seeduvusega võrreldes, andsid järgmisi tulemusi: vaalaliha on niisama hästi seeduv nagu iga teinegi liha, keedetud vaalaliha seedub inimese maos isegi kiiremini ja täielikumal määral kui veiseliha. Seejuures ei maksa unustada, et vaalarasv on rikas vitamiinide poolest.

Nagu näete, on meie biifsteek „à la Aleuut" vahest tervislikum kui paljud teised sedalaadi road. Vaadake ainult meie meremeeste nägusid: kõik tugevad ning terved inimesed. Korrapärane eluviis, tervislik töö värskes õhus või siis hea puhkus värskes õhus (masinistidel, katlakütjatel), tervislikku puhkust soodustav väsimus — kõik see on andnud õitsva tervise ka neile meie meeste hulgast, kes varemalt poleks saanud kiidelda oma hea tervise ning väljanägemisega. Vaalaliha ei etendanud siin tähtsusetut osa.

Lõpetanud vaalalihast biifsteegi söömise, mille kogus pole samuti piiratud (igaühele tema isu kohaselt), saab laevameeskond täna kolmanda toiduna kompotti. Kuni kella 13-ni on meil keskpäevane puhkeaeg. Puhatakse kajutites, magades seal pool tundi, või siis punanurgas pianiino taga, sest muusikamehi on meil üsna rohkesti. Komandeeriva koosseisu hulka kuuluvad isikud söövad sama toitu, mida sööb laeva meeskond, ainult nad lõunastavad oma ühiskajutis.

Kell 13 kutsub uus vile kõiki dekile. Vinnatakse üles ööpäeva eest tapetud finnvaala. Madrus Bragin, kes vaala seljas seistes lõikas parajasti lahti rasvakihti, sattus, tema oma väljenduse kohaselt, „fugassile" ning oleks peaaegu õhku lennanud. Suureks paisunud vaalakere lõhkes tolles kohas, kust Bragin seda lõhki lõikas, ning vaalakere külgmises osas juhtus olema terve pundar gaasiga täidetud soolikaid. Küll need olid alles aroomid! Neid võis võrrelda vahest

ainult keetmiskateldest väljalastava liimivee haisuga. Üldiselt aga on meie „Aleuut", nagu iga teinegi vaalapüügi-emalaev, lehkav laev, nii et neil puhkudel, kui tuul puhub „Aleuudi" poolt, pole meie vaalapüügilaevadel enam udus vajagi raadiopeilingaatoreid — nad sõidavad siis lõhna järgi orienteerudes.

Finnvaalaga tuldi meil kiiresti toime, seda enam, et ta roiskunud liha ja sisikond heideti üle parda, misjärel kõik komandod asusid kogu tööinventari korrastamisele. Brigaadide vahel sõlmitud sotsialistliku võistluse lepingu üheks tähtsamaks punktiks on ju tootmisinventari korrashoid ning selle korralik säilitamine. Nüüd määritaksegi tavotiga terastrosse, teritatakse nuge, valmistatakse uusi kleevante, võetakse koost lahti, puhastatakse ja määritakse vintse. Siingi paistavad oma kogemuste poolest silma vanad meremehed ja eriti vanad pootsmanid. Vana pootsman on alati valmis noorele madrusele ruttu ning täpselt kätte näitama, kuidas saab käsi veristamata lahti harutada mõnd terastrossi otsa, mille sassiläinud spiraalidele noor madrus nukraid pilke saadab, kuidas kiiremini plessida, kuidas ... aga lihtsam oleks siin vahest loetleda seda, mida ei tea või ei oska üks vana meremees.

Täna lõpeb meie tööpäev kell 17, sest merelt teatatakse, et seal on praegu torm ja et vaalu ei ole. Tavaliselt aga, kui meie vaalapüügilaevadel on õnnestunud vaalu saada, töötatakse meil niikaua, kuni viimane neist on muudetud ühesuurusteks rasva- ja luutükkideks, kuna ülejäänud töö jääb juba rasvasulatajate hooleks. Lõbusalt jooksevad mööda pikki koridore meremeeste, enamasti puha noorte inimeste kujud, pesema ning ümber riietuma. Kell on praegu viis, aga kell seitse õhtul on tunnikava järgi vaba õhtu puhuks ette nähtud vaalapüügialase ringi õppus. Kaks tundi pühendame täna suurte vaalaliste bioloogia aluste tundmaõppimisele; on võetud kavasse ka loengud küürakvaaladest. Meie noored on erakordselt teadmishimulised, ja tavaliselt esitatakse mulle juba enne loengut kümneid küsimusi, milledele soovitakse vastust.

Kell 17 on õhtusöök, mis koosneb meil alati kahest roast. Täna näiteks on õhtusöögiks borš ja külmalt serveeritud keedetud vaalaliha, pärast seda aga tee.

Kell 19 teeb laevakomitee esimees Okolõhhin (endine tükeldaja ning ahtripoolse tükeldamisplatsi brigadir) teatavaks, et loengule on kogunenud 102 inimest — kõik vahiteenistusest vabad inimesed. Abi poliitalal Jan Napoleonovitš Gajevski astub minu juurde sisse ning teatab konfidentsiaalselt, et kuna meeskond pole täna väsinud, siis tuleks organiseerida isetegevusõhtu. „Lühidalt," ütleb ta, „katsu oma ilukõnega 1 tunni 20 minuti jooksul toime tulla." Nii me tegimegi, ja lõbus sumin täitis meie sööklaruumi, mis oli nüüd muutunud õige avaraks punanurgaks, sest punanurka sööklast eraldavad vaheseinad olid maha võetud.

Täna on meil tantsude ja rahvatantsude õhtu. Meil leidub kirglikke tantsu uhtujaid. „Aleuudil" on palju mitmesuguste rahvuste esindajaid üle kogu meie ääretult laia kodumaa. Lesginka asendub hopakiga, iseloomulikud madruste tantsud vanaaegse valsiga. Ja kuidas meil tantsitakse, kui palju on siin särtsu ja tuld, kui palju igasuguseid omapoolseid väljamõeldisi ja virtuooslikke ootamatusi! Muidugi mõista pole see ju mõni „Punane moon", kuid meil näeb ka selliseid tantsunumbreid, mis ei jää maha pealinna omadest.

Laiali läheme kesköö paiku. Ülemisel laevadekil tundub olevat jahe, ning pärast isetegevusõhtu muljeid ja elamusi mõjub see eriti meeldivalt. Peaaegu kõik väljuvad rüsinal laevalaele. Arutletakse mees- ja naistantsijate võimeid ning saavutusi, kirutakse pianiste ja bajaanimängijaid, kes ei võimaldavat neil arendada küllaldaselt kiiret tantsutempot. Õine taevas on täna tähine, järelikult võib merelgi tuul raugeda. On oodata head ilma.

Mitte just päris täpselt päevakavade järgi, kuid rangelt plaani järgi, kord dekaadi jooksul, tulevad kokku partei ajaloo õpperingid. Igal viispäevakul töötavad kvalifikatsiooni tõstmise koolid. Need on kohustuslikud kõigile rasvasulatajatele, separaatoritöölistele, konservitöölistele, kes peavad kindlaksmääratud tähtaega-

deks sooritama tehnilise miinimumi eksamid. Teise järgu madrused ja masinistid peavad sooritama eksamid esimese järgu saamiseks. Õpivad ka tüürimehed (mida nad miskipärast eriti ei armasta...), mehhaanikud. Kõik õpivad ja väga paljud õpetavad ka teisi.

Ma juba jutustasin sellest, et Moržovaja lahe rand on „marudalt karurikas". Meil on palju kütte ning häid, isegi esmajärgulisi laskureid, kes pidevalt treenivad. Nende eesotsas on kõige kirglikumad jahimehed: abi poliitalal Jan Gajevski, tüürimees Volodja Štšetinin ja enesestmõistetavalt ka meie vana tuttav ümbermaailmasõidust osavõtja Oskar Ginter, praegune mehhaanik. Moržovaja lahe ümbrus pole mitte ainult karurikas, vaid siin esineb ka palju metsikuid lambaid argalisid, mitmesuguseid rebaseid (sealhulgas ka hõberebaseid), palju veelinde. Moržovaja lahte viiva sissekäigu juures olevatel rahudel paiknevad merilõvide laagrikohad — Šipunski neemel asetseva laagrikoha „filiaalid". Merilõvide suhtes kehtib meil tapmiskeeld. See keeld sai teoks pärast seda, kui me oma järjekordses loengus Kaug-Ida merevetes elavate imetajate kohta olime välja selgitanud, et merilõvide arv on äärmiselt kokku kuivanud ja et üks nende viimaseid laagrikohti maailmas paikneb Šipunski neeme juures, Moržovaja lahe lähikonnas.

Kütid varustavad meid (kuigi mitte just korrapäraselt) nii karu- kui ka lambalihaga, rääkimata sadadest eri liiki lindudest. Lambaliha me kiidame, kuid karulihast suuremat ei hooli. Suvel ja kevadel toituvad karud igasugustest raibetest, — pähkleid ju siis veel ei ole, samuti ka marju, — seepärast eelistamegi vaalaliha.

Meie kalamehed kasutavad endist viisi iga vaba tundi ning püstitavad (sobiva koha leidmisel muidugi) kalasaakide alal uusi rekordeid. Meie kalastajate saagi moodustavad siin tursad, lestad, hiidlestad ja meriahvenad. Neil puhkudel aga, kui seisame veevõtu või katelde puhastamise eesmärgil lahekestes, lisanduvad neile üsna tavalistele merekaladele veel lõhilased, malmad kaasa arvatud.

Meil on suurepärane raamatukogu, mida täiendame

iga aasta; on olemas kinoaparatuur, ja me ei jäägi ses suhtes eriti maha, sest saame varustajate kaudu uusi kinofilme. Male- ja kabemäng on puhkeaja lemmikharrastuseks väga paljudele meie seltsimeestele. Regulaarselt korraldatakse ka vastavaid turniire, millede käiku jälgivad kõik asjahuvilised pingelise tähelepanuga. Paljude turniiride võitjaks tuli esimese järgu katlakütja Hohlatšov, keda tituleerisime kolme püügisesooni kestel oma tšempioniks ning meistriks. Puhkpilliorkester tegutseb meil pidevalt ning aitab puhkust nautida.

Ma juba jutustasin, et aeg-ajalt puhkeb meil igasuguste luu-, puu- või terasasjakeste valmistamise alal tõeline epideemia. Siingi on omad meistrid. Tüürimees Volodja Štšetinin näiteks pole mitte üksnes suurepärane laskur ja kütt, vaid ka tunnustatud kunstnik: ta oskab hästi joonistada, kuid ka luust ja puust oskab ta nikerdada sääraseid meistriteoseid, millede ees kahvatavad jaapani ja muud luunikerdised. Tema tööd silmitsenud Tšuktšimaa luunikerdajad laksutasid ainult keelt ja vangutasid pead: tõeline meister!

Kuid meil esineb ka sääraseid päevi, kus töö kestab ööpäeva läbi. Nii on see neil puhkudel, kui vaalapüügilaevadel juhtub olema suur saak. Säärastel päevadel käib pingeline töö, mis ei rauge ei päeval ega ka öösel. Jagunenud päevasteks ja öisteks vahetusteks ning saanud „abiväge" kõigi nende näol, kes aga ainult võivad vaalade tükeldamisest osa võtta, kahjustamata seeläbi muid töid, tükeldavad meie inimesed ööpäeva läbi vaalakeresid, ning laevalaele, katelde avade juurde, kerkivad siis terved rasva-, luu- ja lihamäed. Üksnes mehhanismide — rasvasulatamisaparaatide — läbilaskevõime pidurdab vahel mõnevõrra seda kiiret töötempot. Hakkasime tegelema ka vaalade kaalumisega. Sellest väga palju vaeva ja ajakulu nõudvast tööst võtsid osa seltsimehed, kes otsustasid mind abistada — Jan Gajevski, Viktor Porohhovnik, Pjotr Nelga ja, muidugi mõista, ka tükeldajate brigaadid Dmitri Pikuloga eesotsas. Iga vaala kaalumisele kulus meil oma 8—10 tundi, sest me kaalusime (ja pealegi veel väga hoolikalt) iga kehaosa eraldi, mil-

leks vaalad tuli väikesteks tükkideks lõigata või siis vabastada teatud üksikosad (näiteks luud) kõigest muust. Niiviisi kaalusime ära kolmteistkümmend eri liikidesse kuuluvat vaala.

Üksikasjalised andmed vaalade üksikute kehaosade kaalu kohta esitan edaspidi, siinkohal märgin aga ainult seda, et suur emane finnvaal, kelle pikkuseks oli 20,8 meetrit, kaalus 53 801 kilogrammi, suur, 18 meetri pikkune kašelott kaalus 53 364 kilogrammi, suur emane küürakvaal (13,9 meetrit pikk) kaalus 32 374 kilogrammi, emane hallvaal (13,36 meetrit pikk) kaalus 31 466 kilogrammi ja väga suur emane nokisvaal (11,1 meetrit pikk) kaalus 11 064 kilogrammi.

Nagu näete, oli, mille kallal vaeva näha. Ja me töötasimegi jõudu säästmata. See võimaldas meil välja töötada väga lihtsa valemi vaala kehakaalu kindlaksmääramiseks kahe mõõtme abil, kuid sellest jutustan teile hiljem — siis, kui puudutan lähemalt vaalade bioloogiat ja nende kehaehitust (vt. lisa 1 raamatu lõpus).

Peale selle jälgisime rea eri liiki vaalade juures nende rasvasisaldust. Nii näiteks saime esimesest sinivaalast 16 tonni rasva, — nii vähe üksnes sellepärast, et me töötlesime teda liiga kaua. Aga juba järgmine sinivaal andis meile 20 tonni rasva. Suur finnvaal andis vähemalt 10 tonni rasva, aga mõnikord isegi üle 12 tonni. Suurest kašelotist saime 16 tonni rasva, keskmiselt aga veidi üle 9 tonni. Suur emane küürakvaal andis rohkem kui 12 tonni rasva, niisama palju ka emane hallvaal. Möödaminnes analüüsisime ka juhuslikult tapetud emase finnvaala piima ning saime järgmised tulemused: rasva 44,4%, vett 42% ja kuivainet 13,6%. Võrdluseks esitan lehmapiima koostise: rasva 3,7%, vett 87,3% ja kuivainet 11,7%. Teiste vaalade piimast räägin edaspidi.

Ma ei kõnele siin rasva väljasulatamise puht-tehnilisest protsessist. Mainin siiski, et kõik rasvasulatusmehhanismid paiknevad meil sügaval „Aleuudi" deki all ning nad koosnevad kahest määratu suurest Quarner-Bruggi katlast ja kümnest press-boilerist. Töö käib siin ööpäev läbi, mitmes vahetuses. Vahetused

vahetuvad iga nelja tunni tagant, ning inimestelt, kes teenindavad kõiki neid aparaate, nõutakse tehnoloogilise protsessi miinimumi ja mehhanismide tundmist, suurt tähelepanelikkust ja valvsust, sest juba üheainsa vales suunas tehtud kraanipöördega võib tunduv osa produktsioonist sattuda hiljem praagina parda taha või osutuda segatuks madalakvaliteediliste rasvadega. Ma ei hakka siin kirjeldama ka meie konservimisaparatuuri, mis võimaldab toota kümneid tuhandeid kaste häid vaalakonserve.

Ja lõpuks meie ajalehtedest. Neid on meil kolm: suure tiraažiga ajaleht, seinaleht ja midagi satiirilehe taolist, kohalik „Krokodill". Suuretiraažiline leht ilmub kaks korda nädalas poolformaadis. Selles ajalehes leiavad käsitlemist kõik „suure maa" põhilised küsimused ja suur hulk meie ellu puutuvaid küsimusi. Seda lehte toimetab Jan Gajevski. Seinaleht ilmub mitmevärvilisena, — meil on häid kunstnikke ja ka fotograafe. Kaks korda kuus avaneb meil meeldiv (tõsi küll, pahatihti mitte just kõigile meeldiv) võimalus lugeda seda seinalehte. Meie „Garpuntšik" toob ära palju luuletusi. Meil on omad luuletajadki, leidub valmimeistreid ja isegi ballaade kirjutatakse. See on väga populaarne ajaleht, mille ilmumist märgib alati vali naer ja deklameerimine laevadekil. Hambuline ajaleht ja kirjutab „isikutele vaatamata", mis aga mõnele „isikule" sugugi ei meeldi. Ent kriitika ja enesekriitika kuuluvad meie relvade arsenali, ja parteiorganisatsioon tegi selle tõsiasja täie veenvusega selgeks kõigile neile, kes püüdsid seda liiki „igapäevastest asjadest" kõrgemal seista.

Säärane olekski siis väga põgus ülevaade meie tavalisest argipäevaelust vaalapüügi-emalaeva pardal. Ma ei maininud siin meie võimlejaid ja kehakultuurlasi, samuti ka meie jalgpallimeeskonda. Noh, saate isegi aru, me viibime ju merel, palju seal joosta ei saa ning seepärast eriliste võitudega jalgpalliväljakul me kiidelda ei või...

ÜHEKSATEISTKÜMNES PEATÜKK

Jahipidamine vaaladele vanal ajal. — Jahipidamine silevaaladele ja kašelottidele. — Vaalaküttide püügivarustus. — Silevaalade ja kašelottide röövellik hävitamine. — Vaalapüügi osatähtsus mitmesuguste riikide tolleaegses majanduselus. — Vaalasaadused. — Vaalapüük purjelaevade ajastul. — Vaalapüügi ajalugu Vene Kaug-Idas. — Harpuunikahur. — Uus ajajärk vaalade hävitamises. — Vaalapüük Vaikse ookeani põhjapoolses osas.

Pole kahtlust, et vaalapüügiga (samuti nagu kalapüügigagi) hakkasid inimesed tegelema juba õige vanal ajal. Rannaäärsed elanikud kasutasid esialgu üksnes lainete poolt randa uhutud vaalu, kuid pärastpoole hakkasid juba ise neile merehiiglastele aktiivselt jahti pidama. Vaalapüük ja vaalasaadused muutusid aja jooksul üha tuntumaks ning koos rahvaste kultuuritaseme tõusuga tekkis vaalapüügist saadava produktsiooni — rasva, liha ja vaalakiuse — järele suur nõudmine.

Inimeste kõrgeltarenenud majandusliku tegevuse haruna eksisteerib regulaarne vaalapüük juba üle tuhande aasta, ning jahti vaaladele on peetud Arktise vetest alates kuni Antarktise karmide meredeni. Ja kui vaalade küttimine veel purjelaevade ajastulgi oli väga ohtlik, siis võib enesele ette kujutada, kuivõrd ohtlik pidi see olema suurte purjelaevade ajastule eelnenud aegadel.

IX sajandist alates kuni XVI sajandini tegelesid Euroopa vaalapüügiettevõtted peaaegu eranditult biskaia silevaala küttimisega Biskaia lahes. Hiljem, XVII sajandi algul, vaalapüük laienes ning sellesse lülitusid ka teiste mererannikute elanikud: hollandlased, inglased, sakslased. Juba üksi Hollandi vaalapüügilaevastik kogus 1669. aastast kuni 1787. aastani 4 385 565 tünni vaalarasva (üks tünn = $^1/_6$ tonni) — see rasv saadi sajalt tuhandelt polaarvaalalt. Teiste maade püügilaevad püüdsid nimetatud aastate jooksul ligikaudu niisama palju vaalu.

Vaalapüügi tõus, õitseng ja langus vaheldusid korduvalt mõningate vaalaliikide osas liiga intensiivseks muutunud püügitegevuse paratamatu tulemusena. Varem või hiljem kandus püügitegevus väljakurnatud püügialadelt uutele, seni puutumatuks jäänud vaalaväljadele, kus kordus sama lugu.

Jahipidamine Põhja-Atlandi pärisvaalale (vaalapüüdjad nimetasid teda biskaia vaalaks) oli Euroopa vanima vaalapüügi aluseks, millega tegelesid baskid (Hispaania). Baskide püügitegevus pakub just sellepoolest erilist huvi, et ta näitab meile piltlikult, mida vaalade kestva ning visa jälitamisega võib saavutada isegi siis, kui püügimeetodid on veel väga ebatäiuslikud. Baskid tegelesid vaalapüügiga Biskaia lahes ja piki Hispaania põhjarannikut juba IX sajandist alates. Sajandi võrra hiljem hakkasid Islandi saare elanikud ja nende järel ka norralased küttima polaarvaalu põhjameredes. Noil aegadel leidsid vaalakered täielikku ärakasutamist: kasutati ära mitte ainult vaalaliha ja -rasv, vaid ka vaalade luud (selgroolülidest valmistati toole, roietest — aedadele tarasid) ning isegi vaalade koljud ja nende alalõuad, mis läksid hukkunud või surnud valapüüdjate haudadele mälestusmärkideks.

Algul tapeti ainult neid vaalu, kes ujusid ranna lähedusse, kuid hiljem hakati saatma merele vaalade otsinguile purje-sõudepaate. Kütiti üksnes pärisvaalu, kes ujuvad aeglaselt ega upu pärast surma. Pärastpoole hakati vaalade püügiks ehitama väikesi merelaevu (80- kuni 100-tonnise väljasurvega) ja veel hil-

jem märksa suuremaid, pikkadeks meresõitudeks ettenähtud laevu, mis viisid näiteks baske kaugele põhja kuni Teravmägedeni ja läände kuni Newfoundlandini. On teada, et baskid ja teiste rahvuste hulka kuulunud vaalapüüdjad küttisid pärisvaalu Newfoundlandi vetes, kus need vaalad aga peagi hävitati, misjärel vaalapüüdjad hakkasid vaalajahi jätkamiseks otsima uusi püügialasid.

Teiseks suureks püügialaks kujunes Teravmägede rajoon, kus kütiti grööni ehk polaarvaalu. Inglaste poolt 1610. aasta paiku organiseeritud Inglise-Moskva kompanii alustas püügioperatsioone Teravmägede piirkonnas, suunates sinna oma vaalapüügilaevastiku. Püügitegevus tolles rajoonis arenes kiiresti, ja juba mõne aasta möödudes hakkasid seal tegutsevaid vaalapüügiflotille saatma sõjalaevad. Hollandi ja Inglise sõjalaevastike vahel puhkes korduvalt merelahinguid vaalarikaste püügikohtade pärast.

Püügitegevuse algperioodil organiseeriti Teravmägedel mitu rannabaasi. Teravmägede lääneranniku, Amsterdami saarel, tekkis 1619. aastal terve linnake, mida hakati nimetama Smeerenburgiks („Traanilinnaks"). Aastast 1639 hakkas püügitegevus langema, kuigi seda jätkati veel kuni 1691. aastani. Ajavahemikul 1680—1689 püüti tolles rajoonis kümme tuhat grööni vaala. Aastal 1697 seisis ühes Teravmägede lahes üle 120 hollandi laeva, millede lasti moodustas 1 252 vaalast saadud produktsioon, ja veel 71 teistele maadele kuuluvat laeva, kes olid püüdnud 636 vaala. Kõik need vaalad saadi Teravmägede ja Grööni maa vahelisest piirkonnast.

Noil aegadel oli grööni vaala kommertsväärtus niivõrd kõrge, et laeva püügilesaatmist loeti vägagi tulusaks isegi sel juhul, kui kogu püügihooaja jooksul jõuti tappa kolm säärast vaala, mõnikord aga kattis juba ühest suurest vaalast saadud tulu kõik püügiga seotud kulud. Grööni vaalast saadi keskmiselt 40 kuni 57 tünni rasva, kuna suur vaal võis anda isegi 180 tünni (30 tonni!) rasva. Rasva kõrge hind meelitas väga paljusid kütte ja meremehi tegelema selle tulusa alaga. Kasvas ka nõudmine vaalakiuse järele, mis tõi

enesega kaasa vaalapüügi veelgi kiirema ning laiaulatuslikuma arengu.

Vaalakiuseid, mille hind noil aegadel oli väga kõrge, kasutati korsettide, kõrgete püstkraede, krinoliinide, kiivritel kantavate suletuttide ning vihmavarjude „ribide" valmistamiseks. Vaalakiustest valmistati ka bregee-kellade jõhvvedrusid, sest vaalakius säilitab väga kauaks ajaks oma painduvuse ja elastsuse.

Pärast 1718. aastat hakkasid vaalapüüdjad külastama Davise väina. Näiteks 1721. aastal registreeriti seal juba 355 laeva, kes tegelesid grööni vaalade küttimisega. See vaalapüük Grööni maa vetes kestis peaaegu sada aastat, kuni järgnes vältimatu krahh, sest vaalad olid lõpuks siingi hävitatud.

1843. aastaks sai paljudele teatavaks, et Ohhoota meres leidub külluses pärisvaalu, ning sadu ettevõtlikke vaalapüüdjate laevu ruttas tollesse Maailma ookeani kaugesse nurka — Šantari saarte juurde, kus neil õnnestuski avastada suured, mitme tuhande pealised pärisvaalade karjad. Sellest jahipidamisest pärisvaaladele Ohhoota meres jutustan mõnevõrra hiljem.

Aastal 1848 tungis üks ameerika vaalapüüdja Tšuktši merre, kus leidis suured grööni vaalade karjad, keda küttisid seal ainult meie maa kirderanniku põliselanikud. Sellest aastast alates algas nende vaalade tõeline, kiskjalik hävitamine, sest paljud ameerika vaalapüüdjad võtsid tapetud vaaladelt ainult nende kiused, kõik ülejäänu aga heitsid merre. Ameerikas puhkenud kodusõda andis vaalapüügile ränga hoobi, kuid sõja lõppedes jätkus taas püük Tšuktšimaa vetes. Teatud ajapikenduse polaarvaalade üliintensiivse hävitamise käigus põhjustas kogu vaalapüügilaevastiku hukkumine 1871. aastal rüsijää tagajärjel; kahjud ületasid 2 miljonit dollarit. Kuid pärast seda hakkas vaalapüük taas kiiresti elustuma, mistõttu meie päevil võime kohata vaid viletsaid mõnekümnepealisi riismeid kunagisest paljudest tuhandetest isenditest koosnenud polaarvaalade karjast.

Huvitav on märkida, et veel 1897. aastal maksti San Francisco turgudel vaalakiuse naela eest 4 dolla-

rit, kusjuures ühest vaalast saadi keskmiselt 1500 kuni 1700 naela müügiks kõlblikku kiust ja 70 kuni 90 tünni rasva, millede koguväärtuseks oli 8000 dollarit.

Vaalapüügi languse (eriti just vaalakiuse osas) põhjustas kiussarvise asendamine terasplaadikestega ja tselluloidiga, kuid tolleks ajaks oli siiski jõutud hävitada õige palju vaalu.

Nüüd aga pöördume veel korraks sajandi võrra tagasi — vaalapüügi lühikese ajaloo ja lõunavaala hävitamise loo juurde. Pärast Arktise vaalaväljade tühjenemist algasid uute, peamiselt lõunapoolkera vetes asuvate püügialade otsingud. Juba kauges minevikus olid Magalhães ja tema kaaslased jutustanud rohkearvulistest merekoletistest (vaaladest), kes elutsenud lõunanaba ümbritsevais meredes. Nii vaalapüüdjad kui ka kuulsad meresõitjad ise jälgisid alati suure tähelepanuga kõiki teateid kaugetest ekspeditsioonidest, nagu ka seda, mida nood ekspeditsioonid nägid. Kuid alles 1753. aasta paiku alustasid vaalapüüdjad Nantucketist (Ameerika Ühendriigid) suurt vaalapüüki lõunas ja 1755. aasta paiku järgnesid neile ka inglise vaalapüüdjad. Esialgu küttisid laevad kašelotte, kuid varsti õppisid vaalapüüdjad tundma lõunavaalu, kes osutusid märksa kergemaks saagiks kui kašelotid. Suured vaalapüüdjate flotillid jälitasid neid vaalu Kerguéleni saarte piirkonnas, Lõuna-Aafrika vetes, Uus-Meremaa, Austraalia ja Tasmaania ranniku juures. Neis piirkondades elutses tollal suurel hulgal lõunavaalu, ja 20 aasta kestel püüti neid igal aastal kuni 14 000. Juba üksi ameeriklased püüdsid aastail 1804—1817 lõuna vetes 193 522 pärisvaala. Huvitav on märkida, et see vaalasaak on võrdlemisi lähedane praeguse aja vaalapüügistatistikale Antarktise vete kohta. Nagu ma juba tähendasin, sõltus naiste moodne riietus tol ajal olulisel määral just vaalakiuse tagavaradest müügiturul. Nahapuhtuse säilitamiseks ja pesu pesemiseks vajalikku seepi valmistati vaalarasvast, kuna elamute valgustamiseks kasutati kas vaalarasvast valmistatud küünlaid või siis tollesama vaalarasvaga täidetud lampe.

Vaalarasva kasutati ka veel polituuri ja värvide

valmistamisel, samuti naha ja jämedast villast kootud riide viimistleval töötlemisel. Tõldade rattaid määriti traani sulatamisel tekkiva paksu jääksadestisega. Paljude linnade tänavaid valgustati vaalarasvast saadud gaasiga. Vaalakiuse madalamad sordid läksid sõjaväelaste peakatete, harjade ja madratsite valmistamiseks. Väga paljud rannaäärsete asulate elanikud olid ühel või teisel määral seotud selle tööstusharuga, millele kuulus üsna tähtis koht paljude maade (sealhulgas ka Ameerika Ühendriikide) majanduselus. Lisaks eespool-öeldule tuleb meil siin märkida veel seda tõsiasja, et suurem osa tolleaegsetest mereriikidest komplekteeris oma sõjalaevastiku kaadri põhiliselt just vaalapüügilaevade meeskondade hulgast.

Suurte ohtudega seotud vaalapüük kasvatas julgeid, tugevaid ning tahtekindlaid inimesi, niisuguseid mehi vajati aga sõjalaevastikus rohkem kui kusagil mujal. Seepärast seadsidki paljude maade valitsused vaalapüüdjate kaadri pideva kasvu kindlustamiseks sisse erilise vaalapüüdjate premeerimise korra, mille kohaselt iga vaalapüüdjate poolt kohaletoimetatud rasvatünni eest maksti neile preemia, mille suurus võrdus selle tünnitäie rasva turuväärtusega.

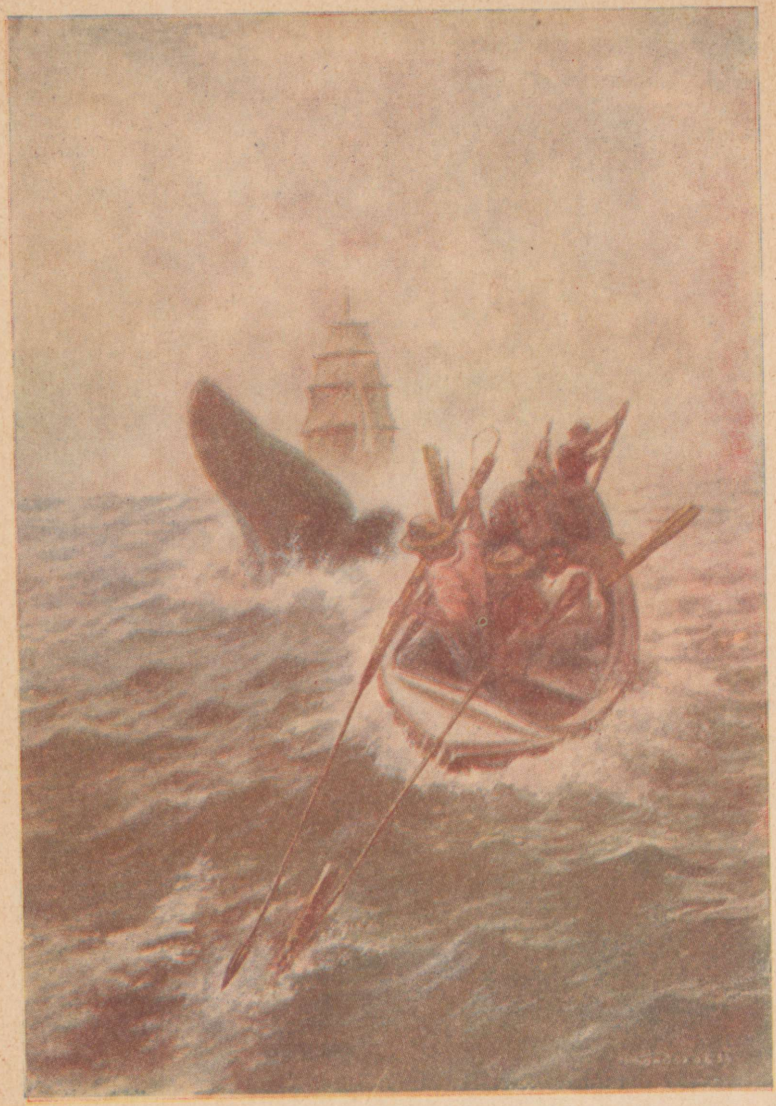
Kuni möödunud sajandi keskpaigani etendas küünlatööstus riikide majanduselus küllaltki tähtsat osa. Seepärast ei tule sugugi imestada, et kašelottidele peeti tollal agarasti jahti ja et neist saadava võidise järele valitses suur nõudmine. Võidisele on omane väga kõrge sulamispunkt ja temast valmistatud küünlad põlevad ereda leegiga ning ei aja tahma. Võidist kasutati kõrgeima kvaliteediga küünalde valmistamiseks.

Atlandi, Vaikse ja India ookeani soojades vetes asetleidnud intensiivne jahipidamine kašelottidele, mille teostajaiks olid peamiselt ameeriklased, põhjustas olulisel määral nende loomade arvu vähenemise. Oma alguse saanud see jahipidamine aga päris juhuslikust seigast. Nagu sellest jutustab meile vaalapüügi kroonika, kandnud torm ühe ameerika vaalapüüdja merele, kus ta tapnud kašeloti. See vahejuhtum kujunenudki kestva ning tuluka püügitegevuse alguseks.

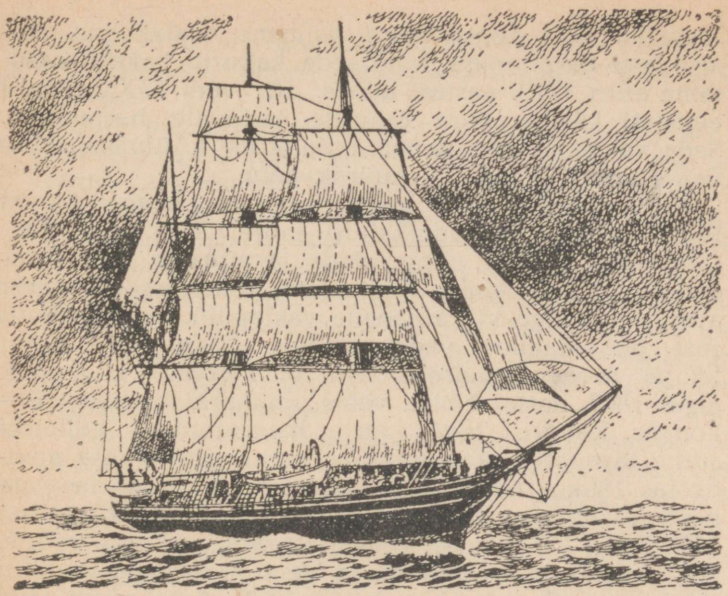
See seik leidnud aset 1712. aastal. 1770. aastaks koosnes eranditult kašelottide püügiga tegelnud vaalapüügilaevastik 125 laevast, millede meeskonnad küttisid kašelotte tohutu suurel alal, mis ulatus lõuna suunas Newfoundlandi madalike juurest kuni Charlestoni vaalaväljadeni ning ida suunas Rohelise neeme saarte juurest kuni Brasiilia rannikuni. 1774. aastaks aga jälitasid ameerika vaalapüüdjad kašelotte juba maailma kõigis meredes ja ookeanides. Tolleaegsete arvestuste kohaselt saanud ameerika vaalapüüdjad igal aastal umbes 45 000 tünni vaalavõidist. 1812. aastal siirdusid ameerika vaalapüüdjad Vaiksesse ookeani pikaajalisele püügiretkele, mis pidi kestma 2—2,5 aastat. 1835. aastal tegeles umbes 100 vaalapüügilaeva kašelottide küttimisega Jaapani saarte piirkonnas; palju laevu tegutses ka India ookeani vetes. 1837. aastal tõi ameerika vaalapüügilaevastik kohale 126 884 tünni võidiserasva, see aga tähendas, et oli tapetud 2100 kašelotti, sest keskmisest kašelotist saab 60 tünni rasva. 1842. aastal tegutses juba 824 vaalapüügilaeva, milledest 594 kuulus ameeriklastele, 1846. aastaks aga tõusis ameerika laevade arv 730-le. Tolle aja paiku täheldati kašelottide arvu märgatavat vähenemist, nii et 1858. aastal pöördus 68 laeva püügilt tagasi 1 miljoni dollari suuruse üldkahjumiga. Kašelotipüük jäi soiku. Ainuüksi ameerika vaalapüügilaevastik oli ajavahemikul 1810—1880 püüdnud 65 000 kašelotti, kusjuures selle üldarvu hulka pole arvatud neid tapetud kašelotte, keda vaalapüüdjad ei saanud ära kasutada, sest nad läksid kaduma kas tormi tõttu või muudel põhjustel.

Noil aegadel, kus vaalapüüki teostati väikestelt laevadelt ja vaalu tapeti väikeste inimgruppide poolt kas sõude- või purjepaatidelt, pidi vaalapüük paratamatult piirduma üksnes nende vaalaliikidega, kes pärast tapmist ei upu. Just sellepärast küttisidki vaalapüüdjad tollal ainult pärisvaalu ja kašelotte. Kuidas toimus see jahipidamine vaaladele, sellest annavad ettekujutuse väljavõtted esimese norra vaalapüügilaeva „17. Mai" vahižurnaalist, mis avaldati hiljem norra vaalapüügialases ajalehes.

Seal on kirjutatud: „Lasksime alla kaks vaalapüügipaati ning alustasime jahti vaalale. Kapten Holmer lõi vaala kehasse kaks harpuuni. Vaal sööstis teise paadi poole, mille juhiks oli tüürimees. Ka tema pistis vaalasse kaks harpuuni ning hakkas siis oma paati trossi abil vaalale lähemale tõmbama. Pool tundi oli vaal trossi otsas, misjärel ta sukeldus vee alla ning, tõusnud uuesti veepinnale, haaras kinni tüürimehe paadi ninast. Kogu paadi meeskond paiskus õhku, ja mehed lendasid kes vette, kes aga vaala seljale. Püügipaat oli tükkideks purunenud. Kapten Holmer lõikas katki oma vaalatrossid, et uppuvaid inimesi veest välja tirida." Ja edasi: „Kell 4 pärast lõunat silmasime uuesti vaala, kes ujus meie parda joonel. Lasti alla kolm püügipaati. Varsti lõi tüürimees vaalasse trossi külge kinnitatud harpuuni, kuid löök ebaõnnestus ning harpuun libises haavast välja, kiskudes endaga kaasa ka teise harpuuni. Selgus, et on tegemist kapten Holmeri poolt hommikul haavatud vaalaga. Tüürimees sõitis oma paadiga uuesti vaala juurde ning kinnitas tema kehasse teise harpuuni, misjärel andis talle mitu nii tugevat piigilööki, et isegi laevalt oli näha, kuidas vesi muutus veripunaseks. Kuid sel ajal tegi vaal säärase pöörde, et vaalapüügipaat jäi tema seljale, kusjuures vaal ujus sellega tükk maad kaugemale. Seejuures peksis ta puruks kaks paadilauda, kuna tüürimees sai lauatükiga vastu pead säärase hoobi, et langes üle parda vette, kuid jõudis siiski paadiservast kinni haarata. Siis sõitis oma vaalapüügipaadil kohale kapten Holmer, kes pistis vaalasse veel ühe trossi külge seotud harpuuni ja seejärel ka piigi. Vaal kadus uuesti vee alla ning kerkis siis veepinnale otse vaalapüügipaadi all, millel tüürimees just laeva poole aerutas, teised paadid olid aga üsna kaugel. Vaal andis oma peaga vastu paadipõhja säärase löögi, et purustas ühel küljel kuus ja teisel kaks lauda. Tolles paadis olnud inimesed tõstsid hädasignaali, ning laev ruttas neile pärituult kasutades appi. Kell oli juba üheksa õhtul, sadas vihma, mere kohale oli laskumas udu. Sel hetkel kinnitas teine paat vaala kehasse veel ühe harpuuni, kuid vaal sööstis ta kallale ning paiskas oma keha-

Jaht kašelotile (vana gravüüri järgi).

XIX sajandi vaalapüügipurjekas — bark „Hommikutäht".

pöördega seesolijad vette. Senikaua kui päästeti inimesi, ujus vaal kiiresti eemale, vedades enda järel püügipaati. Ja nii me ei näinudki enam ei toda vaala ega ka oma püügipaati. Kaotasime ühe päeva jooksul vaalapüügipaadi ühes kogu selle varustusega, viis harpuuni, kaks piiki ja vaalatrossid, kuna kaks ülejäänud püügipaati olid niivõrd vigastatud, et polnud enam püügiks kõlvulised. Nende paatide parandamine võttis meil mitu päeva aega."

Edasi leidub vahižurnaalis iseloomulik märkus: „Mõtlen kogu aeg selle reisi tagajärgedele ja vastuvõtule, mida võin arvestada tagasipöördumisel oma koju, Norrasse. Oma elu kohta võin tähendada sedasama, mida ütles üks meremees: „Elasin ränka elu, töötasin palju, surin piinades ja lõppude lõpuks langesin needuse alla."" Selle laeva merereis leidis aset aastail 1845—1846.

Aastal 1731 konstrueeriti esimene vaalakahur, millest lasti harpuuniga, kuid seda kahurit hakati kasutama alles 1772. aastast alates. Ka veel XIX sajandil eelistati käsiharpuuni kahurist lastavale harpuunile. Seda vaalakahurit kasutati kašelottide küttimisel, kuid vahel kütiti temaga ka küürakvaalu.

Alles 1867. aastaks konstrueeris norralane Svend Fojn lõplikult harpuunikahuri, mille kallal ta oli töötanud rea aastaid, ning võttis tarvitusele vaalakeredesse õhu pumpamist võimaldava kompressori. Sellest ajast peale algaski kaasaegne vaalapüük, peaasjalikult just jahipidamine vaguvaaladele, keda enne Fojni leiutist peaaegu üldse ei kütitud. Moodne vaalapüük algas 1867. aastal Norra vetes, Finmarki ranniku lähikonnas. Kahurist lasti suurte harpuunidega küllaltki suure täpsusega, kusjuures harpuuni terava otsa moodustas lõhkegranaat; seda harpuuni ühendas laevaga hästi vastupidav tross. Kahur asetses kiirekäigulise, 100- kuni 150-tonnise veeväljasurvega auriku vööris. 1887. aastaks töötas Norra ja Vene Muurmani ranniku lähikonnas 37 seda tüüpi laeva. 1898. aastal püüti 1100 vaala, peamiselt kõige tulusamaid neist — sinivaalu. Edukas vaalapüük Norra rannikul põhjustas palju tülisid ja kokkupõrkeid vaalapüüdjate ja kalurite vahel. Kalurid olid nimelt arvamisel, et vaalad ajavad kalu rannavetesse, ning olid väga vihased selle üle, et hävitatakse loomi, kes abistavad kalureid. Vaalapüüdjate ja kalurite suurte jõukude vahel asetleidnud veriste tapluste likvideerimiseks tuli korduvalt kasutada suuremaid väesalku suurtükiväe osavõtul. Kuid 7. jaanuaril 1904. aastal anti Norra valitsuse poolt välja seadus, millega keelati ära vaalapüük Norra vetes. See asjaolu sundis norra vaalapüüdjaid otsima uusi kohti oma tulusa püügitegevuse jätkamiseks. Niisugused püügikohad leitigi varsti Lõuna ookeanis, ning esimeseks vaguvaallaseks, kes sõna otseses mõttes langes selle püügitegevuse ohvriks, oli küürakvaal ehk pikkuimvaal. Kogemused näitavad, et kõikjal hävitati esmajoones just küürakvaalu, peamiselt viimaste omapärase bioloogia tõttu ja ka nende harjumuse tõttu ujuda sageli ranna lähedusse. Lõuna-Georgia saartel ja

Lõuna-Aafrika rannikul loodi suured vaalapüügirannajaamad, mida teenindasid kümned vaalapüügilaevad.

Selle aja jooksul täiustati nii harpuunikahurit kui ka lõhkegranaati, mida hakati nüüd harpuuni otsa keerama; paranesid ka vaalakerede töötlemisviisid. Vaalapüüdjad tegutsesid edaspidi enesekindlamalt ning produktiivsemalt. 1909. aastast alates hakati Antarktises püüdma rekordiliselt suurel hulgal küürakvaalu, keda näiteks 1910/11. aasta püügihooaja jooksul saadi 8294! Kuid 1920. aastaks oli hävitatud niivõrd palju küürakvaalu, et nad omandasid juba teisejärgulise tähtsuse. Vaalapüüdjad läksid nüüd üle teiste vaguvaalade hävitamisele.

Kuivõrd kiire oli küürakvaalade hävitamine, seda võivad illustreerida järgmised arvud. Arvestati välja, et 1911. aasta jooksul liikus piki Aafrika rannikut põhja poole kokku umbes 14 000 küürakvaala; sellest karjast püüti 4000 isendit. 1912. aastal kohati neid seal 12 000 ümber ja püüti 4500 isendit. Huvitav on märkida, et Natali (Aafrika) vetes 1912. aasta püügihooaja kestel püütud 799 vaala hulgas oli 770 küürakvaala.

Petrooleum ja täiustatud petrooleumilamp, elektrivalgustuse ilmumine, naiste kleidilõigete muutumine ja vaalakiuse asendamine tselluloidiga andsid vaaladele võimaluse mõned aastad vabamalt hinge tõmmata, kuid tööstuses oli nüüd tekkinud nõudmine glütseriini järele, mis andiski suure tõuke vaalapüügi edasisele arenemisele. Enne Esimest maailmasõda kasutati glütseriini seebitööstuses, kuid siis tekkis glütseriini järele tohutu nõudmine seoses tema kasutamisega lõhkeainete valmistamisel, mistõttu tõusis järsult ka nõudmine vaalarasva järele. Sõda aastail 1914—1918 tegi lõpu vaalapüügioperatsioonidele Atlandi ookeani põhjapoolses osas, sest Saksa allveelaevad uputasid halastamatult vaalapüügilaevu, kes varustasid liitlasi vaalarasvaga. Kuid see-eest algas tollal aktiivne vaalajaht lõunapoolsetel püügialadel. On enesestmõistetav, et vaalapüüdjate tähelepanu köitsid eeskätt just need vaalad, kes andsid rohkem

rasva, ja seetõttu algaski intensiivne jahipidamine sinivaaladele. Sinivaal annab keskmiselt 16—20 tonni, finnvaal 9—10 tonni, küürakvaal aga 6 tonni rasva.

Pärast 1919. aastat täheldati vaalapüügi alal mõningat langust, mis oli tingitud majanduslikest põhjustest, kuid hiljem kasvas taas nõudmine vaalarasva järele, kusjuures suurema osa sellest rasvast andsid nüüd sinivaalad ja finnvaalad. Praegusel ajal kasutatakse vaalarasva peamiselt toidurasvade (margariini), seebi ja väiksemal määral ka igasuguste määrete valmistamisel ja naha töötlemisel, vaalavõidist aga näokreemide, salvide jms. valmistamisel. Mõningaid madalaid rasvasorte kasutatakse masinate määrimiseks ja terase töötlemisel.

Peale rasva annab keskmise suurusega vaal 3—4 tonni kariloomade, sigade ja kanapoegade söötmiseks kasutatavat söödajahu, üle ühe tonni kondijahu ja ka põlluväetist. Vaalakiuse peamiseks turustamiskohaks on Pariis, kus seda kasutatakse madratsite toppimismaterjalina ning kunstjuuste ja kunstlike jaanalinnusulgede valmistamiseks; vaalakiusest saadavad peenikesed niidid punutakse siidriietesse, mõningaid vaalakiuse karedamaid sorte kasutatakse aga harjade valmistamiseks. Ei tule unustada, et vaalakiuse pehmekshautatud sarvliistakuile võib pressimise teel anda mistahes kuju ja et vastupidavuselt ületavad nad isegi metalle, mistõttu neid võib täiel määral kasutada tööstuses ja tõenäoliselt ka meditsiinis.

Enne kui asuda Antarktise vetes asetleidva kaasaegse vaalapüügi ja selle maailma-majandusliku tähtsuse kirjeldamisele, vaatleme siin õige lühidalt Venemaa ja Vene Kaug-Ida vetes toimunud vaalapüügi ajalugu. Meie Kaug-Idas ja eriti selle kirdepoolse osa ääremaadel (Kamtšatka ja Tšuktšimaa rannikualadel) arenenud vaalapüük algas juba väga kauges minevikus. Kohalikud päriselanikud küttisid vaalu juba iidsetest aegadest alates primitiivsete püügiriistadega — harpuunidega, võrkudega, vahel ka mürgitatud nooltega, siirdudes vaalajahile ebakindlatel, kergesti ümber minevatel nahksüstadel. Vene maadeuurijate kohaleilmumise momendiks seisis nende rannaalade

põliselanike vaalapüügitehnika kõrgel tasemel ega erinenud oma printsiibilt kuigi palju tolleaegsest euroopa vaalapüüdjate püügitehnikast. Vaalapüügi saadusi kasutas kogu elanikkond, kes võttis ühel või teisel määral osa vaala jälitamisest, ning vaal leidis seal täielikku ärakasutamist toiduna, kütusena, materjalina ehitamiseks ning väiksemate tarbeasjade valmistamiseks jne.

Võib täie kindlusega väita, et Tšuktšimaa päriselanikud olid esimesi vaalapüüdjaid vanemal ajal ja et sealne vaalapüük võis alata juba enne baskide püügitegevust.

Seejärel, kui neisse paikadesse oli ilmunud G. I. Šelihhovi kompanii (1782. a.), mis liitus 1794. aastal tolleks ajaks asutatud Vene-Ameerika Kompaniiga, kuulutati kõik sealsete ääremaade elanikud selle kompanii teenistuses olevaiks ning nad pidid kogu oma saagi (ükskõik, mis see ka ei olnud) üle andma faktooriatele, mis organiseeriti tolle laialdase maa-ala mitmesugustes punktides. Kompaniile olid antud kõige laialdasemad volitused ja võimalused, tema tegevuspiirkond hõlmas Kuriili saari ja kõiki Vene valdusi Ameerikas — Alaskat, Aleuudi saari, samuti ka kogu põhjapiirkonda. Pärismaalaste poolt üleantavate kaubasaaduste eest makstava tasu suuruse määrasid kompanii enese agendid. Nii näiteks maksis kompanii ühe tapetud polaarvaala eest 15 kuni 30 rubla. Ei tohi aga unustada, et juba üksi vaalakiuse väärtust (mida ühelt tapetud vaalalt saadi mitte alla 500 kilogrammi) hinnati vähemalt viiesajale rublale, sageli märksa kõrgemaltki, kuna kogu ühest polaarvaalast saadava produktsiooni väärtuseks oli kaks tuhat kuni kakskümmend tuhat rubla. Vene Kaug-Ida vetes kütiti noil aegadel eranditult silevaalu, keda esines seal väga suurel arvul.

Kahjuks aga ei osutanud Vene-Ameerika Kompanii vaalapüügile kuigi tõsist tähelepanu, vaatamata kolossaalsetele kasumitele, mida see tegevus tõotas. Kompanii tegelasi huvitas esijoones karusloomade — kobraste, kotikute, polaarrebaste jt. küttimine kui kõige tulusam tegevusala, sest see ei nõudnud suuri

kapitalimahutusi vaalapüügilaevade ja võrdlemisi keerulise püügivarustuse muretsemiseks. Ent juba tol ajal teostasid välismaalased Vene Kaug-Ida vetes erakordselt tulusat vaalapüüki, ja meie sealseid meresid külastas sadu võõraid laevu. Tuleb märkida, et vaalarikka Ohhoota mere vetes, peamiselt Šantari saarte lähikonnas, tegutses XVIII sajandil kümneid vene vaalapüügilaevu. Vene-Ameerika Kompanii asutamisega lõppes nende püügitegevus: kompanii juhatus pidas vaalapüüki kasutuks ning ebatulukaks ettevõtteks, mis kiskus kütte eemale karusnahkade hankimisest. Sellest kirjutas kibestusega Maksimov, üks jahinduse uurijaid Kaug-Ida meredes (1880. a.). Nähtavasti meie vaalapüüdjad, kes teostasid vaalapüüki Ohhoota mere sobivates paikades, kasutasid selleks väikseid laevu.

1821. aastal tegi valitsus kompanii juhatusele ametliku ettepaneku arendada „vaalapüüki ja igasugust kalapüüki võõramaalaste eemaletõrjumiseks nii seda liiki tööndusest kui ka karusnahkade hankimisest pärismaalastega teostatava vahetuse korras". Kuid ka sel juhul piirdus kompanii, olles eelnevalt hankinud välismaalt teateid vaalapüügilaevade hindade suhtes, ainult sellega, et palkas tööle ühe võõramaalasest vaalapüügi-instruktori, kes pidi tutvustama pärismaalastele euroopa ja ameerika vaalapüügiviise ja -võtteid, mis eeldasid jahipidamist vaalapüügipaatidelt.

Nähtavasti ei teadnud kompanii tegelased seda, et tšuktšid olid juba iidsetest aegadest peale vilunud vaalapüüdjad ning kasutasid eurooplastest vaalapüüdjate omadega sarnanevaid püügiriistu. Kutsuti kohale instruktor, kes 1833. aastast kuni 1838. aastani küttis vaalu ja õpetas aleuutidele vaalapüüki Kodiaki ja Unalaska saare juures, saavutamata selles mingit edu.

Aleuudid, kes olid harjunud vaaladele nooltega jahti pidama, suhtusid ameerika harpuunisse suure umbusuga, sest nad olid arvamusel, et harpuunide kasutamine peletab vaalu rannast eemale.

Tavaliselt tapsid aleuudid vaalu väikeste, sageli taimsete mürkidega mürgitatud nooltega. Vibu ja mürgitatud nooltega varustatud vaalapüüdja lähenes

oma kerges nahksüstas vaalale laskekaugusele, laskis tema pihta mitu noolt ning pöördus siis randa tagasi, jäädes seal ootama vaala surma. Kaugeltki mitte alati ei uhtunud lained vaala just sinna kohta, kus viibis kütt, mõnikord ujus ta ise või uhuti lainete poolt kümnete miilide kaugusele, aga kui lained ta hiljem siiski kusagil randa uhtusid, näitasid nooltele tehtud märgid alati ära, kes oli tema surma põhjustaja, ja temale jäeti randauhutud hiiglase parimad kehaosad ning esmajärjekorras just vaalakiused kui tolle aja kõige hinnalisemad vaalapüügisaadused. On täiesti loomulik, et see käsiharpuuni kasutamist eeldav ning harpuunija ja sõudjate elu tõsiselt ohustav uus püügiviis, mille rakendamisel tuli vaalapüügipaadiga päris vaala juurde sõita ja mille puhul juba väikseimgi ettevaatamatus võis põhjustada paadi ning sageli ka selle meeskonna hukkumist, tundus aleuutidele võõrastavana.

1838. aastal loobus kompanii instruktori teenustest ning otsustas tarvitusele võtta ergutusabinõud — kahekordistas (?!) aleuutidele iga tapetud vaala eest makstavat tasu ning hakkas lisaks sellele maksma veel erilist tasu (nn. „vaalapüügi-õpetajate" preemiat) neile vilunud vaalapüüdjatele, kelle juhatusel keegi noortest pärismaalastest tappis vähemalt kolm vaala. Kuid ka see abinõu ei andnud soovitud tulemusi: aleuudid tapsid vaalu vajaduse järgi, sest vaalaliha ja -rasv oli kohaliku elanikkonna armastatuimaks toiduks, andes kompaniile üle ainult vaalakiused, ja neidki väga vähesel hulgal.

Ent samal ajal jätkasid välismaalased, peamiselt ameeriklased, neile väga tulusat vaalapüüki meie vetes.

Ajavahemikul 1843—1850 saabub vene kolooniatest palju kaebusi võõramaiste vaalapüüdjate jultunud omavolitsemise üle. Rääkimata juba sellest, et nad maandusid Aleuudi ja Kuriili arhipelaagi saartel, raiusid metsa seal, kus see aga neile meeldis, sulatasid meie randadel vaalarasva ning kahjustasid sellega tõsiselt karusloomade (eriti just kobraste) küttimist, läks nende jultumus lõpuks isegi nii kaugele, et nad hakkasid riisuma

ning laastama päriselanike jurtasid ja kompaniile kuuluvaid faktooriaid, pärismaalaste ja vene esindajate protestidele aga vastasid nad ähvardustega ja irvitamisega. Need röövlid taganesid ainult jõu ees, ja neil puhkudel, kus kompanii esindajad tegutsesid energiliselt, saavutasidki nad kiireid ning soodsaid tulemusi.

Pöördume nüüd umbes sajandi võrra tagasi. Kuulus Kamtšatka-uurija akadeemik Stepan Krašeninnikov mainib oma „Kamtšatkamaa kirjelduses" korduvalt vaalu ja nende püüki. Ta kirjutab: „Nii ookeanis kui ka Penžina meres leidub vaalu tohutul hulgal, mille üle võib otsustada vaikse ning selge ilma korral fontäänide järgi, milliseid nad nende peas asetseva avause kaudu välja lasevad. Sageli ujuvad nad niivõrd ranna lähedale, et neid võib püssist tulistada, mõnikord aga hõõruvad endid päris rannakivide vastu, võib-olla teokarpe maha kraapides, milliseid nende kehal leidub külluses ja milledes sündivad loomad neid häirivad, nagu võib otsustada selle järgi, et nad, toonud oma selja vee seest nähtavale hiiglasuurtele kajakate parvedele, kes neid loomi nokivad, lasevad neil kaua aega enda seljas istuda... Sel ajal, kui kala tõuseb merest jõgedesse, põikavad ka nemad (vaalad) veetõusu ajal jõgede suudmetesse, mõnikord kahe- või kolmekaupa koos, mida olen ise juhtunud palju kordi nägema... Oma suuruselt on nad sealsetes meredes seitse kuni viisteistkümmned sülda pikad, kuid kahtlemata leidub ka suuremaid, ainult et randade läheduses sääraseid ei esine. Paiksed korjakid ja tšuktšid kütivad neid meelsasti, aga ka surnutena uhub neid vesi sageli randa. Stelleri tähelepanekute järgi uhuvad lained vaalu ookeanist rannale Kuriili Lopatka, Avatša, Kronoki ja Kamtšatka jõe suudme piirkonnas suuremal arvul kui Penžina meres, ja sagedamini sügisesel ajal. Lopatka ja oma saarte lähikonnas sõidavad kuriillased süstadel ringi ning otsivad sääraseid kohti, kus vaalad tavaliselt magavad, keda seal eest leides lasevad mürgitatud nooltega. Ja kuigi noolehaav pole suur, lõpevad nad lühikese aja jooksul, olles laiaks paisunud. Oljutoorlased püüavad vaalu võrkudega, mida nad valmistavad inimese käe jämedustest suitsutatud meri-

hobusenahksetest rihmadest. Nimetatud võrgud asetavad nad merelahe suudmetesse, kusjuures võrgu ühe otsa külge kinnitavad raskuseks suure kivi, kuna teise otsa jätavad vabaks, millesse kalu taga ajavad vaalad takerduvad ning seal endid surnuks peksavad. Pärast seda oljutoorlased, olles süstadel kohale sõitnud ning rihmad külge sidunud, tirivad nad kalda juurde, — sellega käivad kaasas religioossed kombetalitused. Liha, mis rikneb kiiresti, kuivatatakse õhu käes, nahka aga pärast tema eraldamist rasvast pargitakse ning taotakse vasaratega pehmeks, et kasutada teda taldadeks, mis peaaegu üldse ei kulugi (nähtavasti on siin juttu valgevaala nahast. — *B. Z.*); rasv suitsutatakse ära, soolikad aga kaabitakse ja pestakse puhtaks ning kallatakse rasva täis."

Tšuktšide vaalapüügi kohta kirjutab Krašeninnikov järgmist: „Tšuktšid kütivad vaalu Anadõri suudmest kuni Tšuktši mereni samasugusel viisil nagu eurooplasedki. Mitmel suurel, lahtakinahkadega üle tõmmatud süstal, millesse mahub kaheksa-kümme inimest, sõidavad nad kaugele merele ning, silmates seal vaala, sõuavad võimalikult kiiresti tema juurde, lasevad temasse täkkega noole, mis on seotud väga pika rihma külge ning rõngakujuliselt süstas kokku pandud, et seda saaks vabamalt järele anda siis, kui vaal laskub sügavusse. Rihma külge on ahingu lähedale kinnitatud õhku täis puhutud põis, et näha, kus kohas haavatud vaal kerkib veepinnale, ning säärasel juhul tõmmatakse süsta rihma pidi temale lähemale ja lastakse temasse teine nool. Seda jätkavad nad mitmelt süstalt senikaua, kuni vaal on lõplikult ära väsitatud ja kuni kõik süstad on tema külge kinnitatud, misjärel hakkavad teda ranna poole tirima ... Tšuktšid püüavad neid määratu suurel arvul ning, lootes oma osavusele, randa uhutavaid lõpnud vaalu toiduks ei tarvita, nagu seda teevad teised rahvad, vaid võtavad ainult valgustuseks nende rasva. Vaalasooltest valmistavad nad endile särke, samuti nagu ameeriklased, ja kasutavad neid söögiõudena, nagu oljutoorlased."

Sellest nähtub selgesti, et tšuktšid olid juba ammu aega enne eurooplaste tulekut osavad ning igati kaas-

aegsed vaalapüüdjad ja et nende vaalapüük ulatus väga kaugesse minevikku.

Ja edasi: „Kõik Kamtšatka elanikud saavad vaaladest suurt kasu ja mõned ka mõnu, sest nende nahast teevad nad taldu ja rihmu, liha tarvitavad toiduks, kiustega õmblevad kokku oma süsti ning punuvad neist rebase- ja kalavõrke. Alalõugadest valmistavad saanide jalaseid, noapäid, rõngaid, painardeid koerarakmete jaoks ja muid väiksemaid tarbeasju. Sooled asendavad neil rõivaid ja anumaid. Sooled kõlbavad rangiroomade ja kaplade, selgroolülid aga uhmrite valmistamiseks." Ühtlasi märgib Krašeninnikov ka seda, et kõik rannaäärsed elanikud kardavad väga mõõkvaala, pidades teda õelaks kiskjaks, ega söö tema liha ega rasva, sest see ei seedu ning tekitab haigusi. Nagu ma juba varem mainisin, püsib see hirm mõõkvaala ees seal kuni praeguseni. Krašeninnikov märgib ka seda, et „terved ostroogid surid välja, olles söönud mürgistatud nooltega tapetud vaala liha".

Säärase vaalarohkuse tingimustes ning omades valmis kaadreid põliste vaalapüüdjate näol, ei suutnud Vene-Ameerika Kompanii siiski organiseerida seda tulusat püüki.

Meenutan siinkohal, et 1806. aastal põletati Koola poolsaare lähedal vene vaalapüügilaev; laeva põletasid Venemaa liitlased — inglased, kes olid selle operatsiooni läbiviimiseks ümber riietatud prantslasteks, sest Prantsusmaaga seisis Venemaa tollal sõjajalal. Liitlasriik Inglismaa kartis vaalapüügi arenemist Venemaal. See kinnitab veel kord tõsiasja, et vaalapüügi arenemise pidurdamine Vene-Ameerika Kompanii tegelaste poolt polnud mingi juhuslik nähtus.

Huvipakkuv on kompaniile kuulunud briki „Konstantin" komandöri Gavrilovi ettekanne, kes ristles Kuriili saarestiku vetes. Ta kirjutas: „Vaalapüüdjad, teostades saarte juures massilist püüki, on katnud merepinna rasvaga ning rannad vaalaluustikega ja haavadesse surnud vaaladega. Vaalapüügipaadid aga sõidavad randa, eriti öösiti, ning süütavad kõikjal lõkkeid, millede suitsu eest põgenevad mitte ainult koprad, vaid ka merilõvid ja viigrid."

Kompaniile ei läinud peaaegu üldse korda võõramaiste vaalapüüdjate edusammud Vene meredes, ja alles siis, kui see püügitegevus hakkas kahjustama kompanii osanike huvisid, sattus juhatus ärevusse ning hakkas taotlema ristlejate kohalesaatmist kolooniate kaitseks, kusjuures viidati asjaolule, et nende ametlike taotluste ainukeseks eesmärgiks on pärismaalaste (aleuutide, korjakkide, tunguuside ja teiste) vabastamine röövimisest ja ekspluateerimisest välismaalaste poolt.

Alles 1848. aastal andis Mereväestaap kompanii palvetele järele ning 1850. aastal saadeti Suurde ookeani jahindusliku kaitse eesmärgil ristlema sõjalaev — korvett „Olivutsa", „et Vene maavaldusi uhtvais meredes kõikjal vajalikust korrast kinni peetaks". 1855. aastal kinnitati spetsiaalne instruktsioon Vaikse ookeani vetes ristlevatele Vene sõjalaevadele. Selles instruktsioonis tehti ristlejaile ülesandeks korraldada oma ristlemine vastavalt vaalapüüdjate tavalistele liikumisteedele püügihooaja kestel. Ristlejad pidid valvama selle järele, et ükski välismaine vaalapüüdja ei siseneks lahtedesse ega läheneks rohkem kui 3 miili kaugusele rannast.

Mereväeohvitser V. Zbõševski, kes viibis Ohhoota meres (oma „geograafiliselt asendilt Vene sisemeres", nagu märgiti instruktsioonis) ristelnud korveti pardal, kirjutab vaalapüügi kohta järgmist: „1847. aastast alates ei näinud Ohhoota mere vaalad ainsatki puhkeaastat: jänkid võtsid igal aastal meie merelt andamit, hävitades neid kahesajast laevast koosnevate eskaadritega. Püügilaevad väljusid New Bedfordist, Rhode Islandist ja Bostonist. Neljateistkümne aasta jooksul (1847—1861) veeti välja vaalarasva ja -kiuseid 130 miljoni dollari väärtuses. Üksikud laevakaptenid said kuni 4 000 tünni vaalarasva ning viisid selle Honolulusse. Rasva hinnaks oli 30—40 dollarit ühe tünni (barrel) ja kiuse hinnaks 70 senti ühe naela eest. Šantari (Feoktistovi) saarte juures tappis 60 püügilaevast koosnev laevastik päeva jooksul kuni 50 vaala... Ühest vaalast saadi 100 kuni 250 tünni rasva (tünn ehk barrel = 10 puuda)."

Fregatt „Pallada" meresõidust osavõtja mereväeohvitser Tihmenev, kes koostas Vene-Ameerika Kompanii ajaloo (1863. a.), teatab järgmist: „Niipalju kui on teada välismaistelt vaalapüüdjatelt hangitud teatmeist ja üldse mõnedest seda ala puudutavatest trükitud väljaannetest, muutus eriti Ohhoota meri käesoleva sajandi viiekümnendate aastate alguses vaalapüügi peamiseks salaurkaks. Juba mõnd aega enne seda nähtus Orlovi ja mõningate teiste kompanii teenistujate ettekannetest, et Amuuri suudme naabruses paiknevate Kirde-Siberi randade uurimisel olid need isikud tolle rannikuala lahtedes ja lahesoppides sageli kohanud palju rikkaliku laadungiga vaalapüügilaevu. Pärastpoole kasvas seal nende laevade arv iga aastaga ja lõpuks, väga lühikese aja möödumisel, võis peaaegu kindlasti väita, et ükski Ohhoota mere nurgake ei jäänud jahinduslikus mõttes läbi uurimata. Säärase Ohhoota meres alanud eriti elava liikumise välismaiste vaalapüüdjate ja eriti New Bedfordist lähtuva ameerika vaalapüügiflotilli liikmete hulgas, kes enne seda suunasid oma laevad tavaliselt Beringi väina kaudu põhja poole, oli põhjustanud silevaallaste erilisse perekonda *Balaena* kuuluvate vaalade avastamine Ohhoota mere põhjapoolsetes rajoonides ning peaasjalikult Tuguri, Ulbani ja Ussalgini lahes."

Ajani sadama ülema Elfsbergi ettekande järgi otsustades ulatus Ohhoota merd igal aastal külastanud välismaiste vaalapüügilaevade arv möödunud sajandi viiekümnendail aastail vähemalt sajani, kusjuures seal saadud vaalarasva keskmiseks koguseks oli vähemalt 1000 tünni iga laeva kohta.

Umbes samal ajal asutati Soomes Turu linnas vaalapüügi organiseerimiseks Vaikse ookeani vetes vaalapüügikompanii, mille üheks osanikuks sai Vene-Ameerika Kompanii. Põhikirja kohaselt pidi see uus kompanii hankima ning varustama vajaliku püügivarustusega vähemalt neli laeva (esimene neist laevadest pidi seatama püügivalmis hiljemalt 1851. aastaks) ning sõitma Vene-Ameerika Kompanii lipu all. Kompanii tegevuspiirkonna moodustasid kõik Vene valduste lahed ja sadamad. Selle kompanii loomisele aitas

omalt poolt tõhusalt kaasa Ida-Siberi kuberner kindral Muravjov-Amurski, kes vähe aega enne seda oli sõitnud Ohhoota merel. Seal nägi ta oma silmaga palju välismaalaste laevu, ning kirjutas oma kirjas 26. septembrist 1849. aastast: „Juba üksnes meie Ohhoota meres käis käesoleval aastal vähemalt 250 vaalapüügilaeva, — kõik suure tonnaaži ja rohkearvulise ekipaažiga laevad. Oma merereisi ajal kohtasin neid alatasa kõigis punktides ning mitmekaupa koos, niisamuti Nevelskoi ja Korsakov, ning minu poolt märgitud arv on kõige tagasihoidlikum kõigist neist arvudest, milliseid olen kuulnud vaalapüüdjatelt endilt."

Kompanii esimene laev — 500-tonnine „Suomi" — ehitati Turus. Laeval oli neli püügivahenditega varustatud vaalapüügipaati. Meeskond koosnes 36 inimesest, kelle hulgas oli 8 välismaalast: kolm roolimeest, kolm harpuunijat ja kaks vaatlejat — „tünnimeest". Kaks aastat kestnud püügitegevuse tulemusena Ohhoota meres sai see laev 15 vaala — 2909 tünni rasva ja 43 846 naela vaalakiust. Jahipidamine algas 1852. aasta kevadel ja lõppes 1853. aasta sügisel. Seejärel müüdi see laev koos kogu lastiga Bremenis.

1852. aasta sügisel seati püügivalmis teine Vene lipu all sõitev vaalapüügilaev „Turko", mille tonnaaž oli veidi üle 500; laeva meeskond koosnes 25 inimesest. See laev asus teele 27. septembril 1852. aastal, võttes ühtlasi kaasa kompanii poolt kolooniate jaoks määratud lasti. Vaalapüügile siirdus „Turko" alles 1853. aasta septembris. Juhatuse aruannete järgi otsustades püüdis see laev Ohhoota meres ainult ühe väikese vaala, kellest saadi 80 tünni rasva ja 650 naela kiuseid. Kuid „Turko" vanemtüürimees Lindholm kirjutab oma 1888. aastal ilmunud vaalapüüki käsitlevas artiklis, et vaatamata hilisele päralejõudmisele püügikohale, sai „Turko" 1853. aasta oktoobris Kollases meres ja seejärel ka Jaapani meres 9 grööni vaala ning võttis peale selle Ohhoota meres oma pardale lasti. Ja seda 1853. aasta septembri- ja oktoobrikuu jooksul. 1854. aasta algul püüdis „Turko" vaalu Hiina meres ja Jaapani ranniku juures ning hiljem, pärast Ohhoota mere vabanemist jääkattest, ka tolles meres. Püük õnnestus:

kevade ja kevadsuve jooksul sai ta 1670 tünni vaalarasva ja 23 441 naela kiuseid. Siis puhkes sõda, „Turkol" tuli korduvalt põgeneda Inglise ja Prantsuse ristlejate jälitamise eest, ning alles 1857. aastal pöördus ta Euroopasse tagasi.

Inglased ja prantslased, kes 1854. aasta sügisel üritatud katsel vallutada Petropavlovsk Kamtšatkal said ränga õppetunni, otsisid kõikjal vene vaalapüügilaevu, kuid tabada ning põletada õnnestus neil ainult üht neist — „Ajani". „Turko" pöördus uuesti püügivetele tagasi, küttis vaalu kuni 1859. aastani, misjärel siirdus koju, ning müüdi siis maha.

Inglaste poolt Petropavlovski sadamas kinnivõetud ning ärapõletatud „Ajan" viibis vaalapüügil ainult ühe sesooni ning sai selle ajaga 417 tünni rasva ja 5000 naela vaalakiuseid.

Peale kolme eespoolnimetatud laeva saatis kompanii vaalapüügile veel neljanda, 600-tonnise veeväljasurvega püügilaeva, mille nimeks oli „Graf Berg". See oli hoolikalt ehitatud ning hästi varustatud laev, mis võis võistelda parimate vaalapüügilaevadega, sest ta sai üheaegselt vette lasta viis vaalapüügipaati. Laeva meeskond koosnes 40 inimesest. See laev sõitis koos „Turkoga", kuid tema püügitulemused osutusid mitmel põhjusel mitte eriti rahuldavaiks. Talve veetsid need laevad reeglina Havai saartel, Honolulus.

Tuleb märkida, et inglaste poolt põletatud „Ajani" eest sai vaalapüügikompanii riigilt täieliku hüvituse, mistõttu ta võis jätkata uute laevade ehitamist. Pärast Krimmi sõja (Sevastoopoli kaitsmine) lõppemist ehitas kompanii rannalähedaste vaalapüügioperatsioonide läbiviimiseks veelgi väiksema tonnaažiga (276-tonnise veeväljasurvega) püügilaeva „Amuur". 1858. aasta lõpul siirdus nelja vaalapüügipaadiga varustatud „Amuur" Ohhoota merele. Laev pöördus Euroopasse tagasi 1862. aasta mais lastiga, mille moodustasid 500 tünni vaalarasva ja 4500 naela vaalakiuseid. 1863. aastal müüdi seegi vaalapüügikompanii viimane laev.

Üks Vaikse ookeani karusloomade küttimise ja vaalapüügi uurijatest V. Tihhomirov kirjutab selle Vene-Soome vaalapüügikompanii tegevuse lõpetamise

põhjuste kohta, et peamiseks põhjuseks oli välismaalaste visa vastutegevus vene vaalapüügi arendamisele ning meie vetes toimunud vaalapüügi alal ilmnenud langus, mis oli välismaalaste, ja eelkõige ameeriklaste, paljuaastase röövpüügi tagajärjeks. Nähtavasti nii üks kui ka teine põhjus etendas seal oma osa, ning Vaikses ookeanis lõppes Vene lipu all teostatav vaalapüük. Vaalapüüki jätkati ainult Venemaa äärmise kirdetipu piirkonnas, Tšuktšimaa vetes, kus kohalikud elanikud küttisid vaalu oma esiisade eeskujul, saades sel viisil kogu püügihooaja kohta ainult veidi üle kümne vaala.

Samal ajal aga jätkasid välismaalased vaalapüüki meie vetes. Nii näiteks püüdsid nad aastail 1849 ja 1850 ainult Beringi merest umbes 200 grööni vaala, kellest saadud produktsiooni müüsid Honolulus 8 miljoni dollari eest; juba üksi vaalakiuste eest said nad üle 2 miljoni dollari.

Seega siis lõppes 1863. aastal Vene vaalapüügilaevade tegevus Vaikse ookeani vetes, 1867. aastal aga eraldati Alaska — see suur ning erakordselt rikas osa Venemaa territooriumist — Vene impeeriumi küljest ning müüdi Ameerika Ühendriikidele 7 200 000 dollari (umbes 11 000 000 rubla) eest. Nii müüdi krosside eest maha Vene riigi ülirikkad maa-alad, mille olid omandanud meie maadeuurijad oma ületamatu mehisusega.

Ameerika Ühendriikide valitsus teadis väga hästi, mida ta omandas. Ühes Ameerika Ühendriikide Mereministeeriumi sekretäri aruandes öeldakse: „Kogu ameerika kaubandus Idaga on vähem väärt, kui see vaalapüük Beringi väinas. Selles nii väikeses Polaarmere osas viibis nende kahe aasta kestel rohkem ameerika meremehi kui neid on kogu Ameerika Ühendriikide sõjalaevastikus" (Tower, 1907. a.). Ameerika sissetulekud üksnes rannalähedasest vaalapüügist Alaska ranniku juures moodustasid aastail 1868—1890 rohkem kui 22 miljonit kuldrubla. Juba üksi vaalakiuseid saadi 16 500 000 rubla väärtuses, mis kattis ülejäägiga kogu tolle summa, mille ameeriklased olid kulutanud selle muinasjutuliselt rikka maa ostmiseks; need sissetulekud aga moodustasid ainult 15% kogutulust,

mis saadi Alaska territooriumilt ja ta vetest (Prozorov, 1912. a.).

Vähe aega enne vaalapüügikompanii likvideerimist organiseeriti veel üks vene osaühing vaalapüügiks Vaiksel ookeanil. Laeva „Tsesarevitš Konstantin" juhtimine usaldati Otto Lindholmile. Laeva pardal oli neli vaalapüügipaati, meeskond koosnes 28 inimesest. 1857. aasta oktoobris väljus ekspeditsioon merele, kavatsedes alustada vaalapüüki Vaikse ookeani lõunapoolses osas, Uus-Meremaa ja Austraalia ranniku juures, et siis hiljem, kevade poole, siirduda Ohhoota merre ja Kamtšatka vetesse. Püügiretk kestis umbes neli aastat, mille jooksul saadi 1900 tünni vaalarasva ja 23 000 naela kiuseid. Ekspeditsioon pöördus koju tagasi 1861. aasta augustis.

Vene-Soome vaalapüügikompanii likvideerimise momendil, 1863. aastal, organiseeris Vene sõjalaevastiku kaptenleitnant Elfsberg, kes tundis hästi Ohhoota merd, Tuguri lahe kaldal, Tuguri jõe suudme kohal, väikese vaalapüügifaktooria. Esimene püügilaev ehitati Elfsbergi juhatusel Ajanis; see oli väike jahitüüpi laev 80-tonnise veeväljasurvega. Inglaste poolt põletatud vaalapüügilaeva „Ajan" auks anti talle tolle laeva nimi. Seejärel hangiti veel üks väike kuunar, mõned vaalapüügipaadid ja vastav püügivarustus. Elfsberg teostas kaunis edukalt vaalapüüki kolme püügihooaja kestel, kuni 1865. aastani. Selle aja jooksul saadi 2700 tünni vaalarasva ja 31 000 naela kiuseid.

Pöördume mõne aasta võrra tagasi, et jutustada vaalapüüdjast Otto Lindholmist — kuulsa Tuguri vaalapüügi organiseerijast. Vaalapüügi entusiastina, kes oli rea aastaid sõitnud vaalapüügikompanii laevadel Ohhoota merel ja paljudel teistel meredel, suure energia ja algatusvõimega inimesena, organiseeris Lindholm koos kahe kaaslasega Tuguri lahes üle 20 aasta õitsel olnud vaalapüügi, omamata selleks mingeid summasid, saamata selleks mingeid subsiidiume või muud riiklikku toetust, vaid just vastupidi, olles kohustatud tasuma iga tapetud vaala pealt erilist maksu 500 rubla suuruses summas. Oma mälestustes kirjutab kapten Lindholm järgmist: „Ohhoota merre

oli tekkinud tuhandeid vaalu, kes võisid anda miljoneid. Mispärast, küsisin ma endalt, kui need rikkused võimaldasid ehitada linnu maailma mitmesugustes osades, — mispärast Venemaalgi mitte ehitada oma Smeerenburg, ainult suuremate mugavustega meresõitjatele, kui neid on hollandlastel jääga kaetud Teravmägedel?" Ja kapten Lindholm, kes oli juba 12 aastat sõitnud kompaniile kuulunud vaalapüügilaevadel, siirdus 1861. aastal koos kahe seltsimehega Amuuri ääres asuvasse Nikolajevski linna, hankis seal 22 jala pikkuse ja 7 jala laiuse vana laevapargase, tegi talle ise kapitaalremondi, ehitas pargasele deki, püstitas masti ning, varunud vajalikku toidumoona, sõitis koos kaaslastega sellel laevukesel 8. juulil 1862. aastal Ohhoota merele.

Omamata raha vaalapüügivarustuse ostmiseks, uurisid nad põhjalikult Sahhalini lahe rannikut kuni Uda jõe suudmeni ning korjasid kiuseid mere poolt randa uhutud vaaladest. Kahe kuuga korjasid nad kuni kolm tuhat naela vaalakiuseid ning, pöördunud Nikolajevskisse tagasi, müüsid seal selle kiusesaagi, mis andis neile võimaluse osta kaks head vaalapüügipaati ja kogu vaalapüügivarustuse. Vaalapüügijaama organiseerimise paigaks valisid nad Kutini jõe suudmeala. See jõgi suubus Tuguri jõe lähedal Tuguri lahte, mida nii vene kui ka välismaised vaalapüüdjad hindasid kõrgelt parima püügikohana vaalade varajastest kogunemispaikadest. Kümne püügihooaja jooksul, aastail 1864—1873 püüdis Lindholm 65 vaala, kellest saadi 4710 tünni rasva ja 60 658 naela kiuseid. Oma püügitegevuse keskpaiku ostis ta kuunari ja bargi ühes seitsme vaalapüügipaadiga, kuna püügitegevuse lõpuks oli tal aurik „Sibir", mis teostas püüki ainult Jaapani meres. Järk-järgult täiustades oma püügitehnikat, varustas Lindholm oma laevad tolleks ajaks leiutatud harpuunikahuriga. Lindholm ise tappis 26 silevaala.

Üht episoodi ebaõnnestunud jahipidamisest pärisvaalale Jaapani meres kirjeldab ta järgmiselt: „1854. aastal märgati Jaapani meres mitu tõelist grööni vaala ja nende hulgas ka emavaala pojaga; me hakkasime kohe neid jälitama ja varsti üks paatidest andis pojale pihta, kuid kahjuks lõi ta surnuks. Emavaal hakkas vee all

maruliselt pekslema ja meie ümber algas kohutav veemöll; mõne hetke pärast kerkis vaal meie paadi lähedal veepinnale; paadi puri oli lahti keeratud, ja ühe hetkega olime ta juurde lennanud. Ohvitser, kes juhtis paati, karjus mulle: „Nüüd olge hästi valvsad!", ja hetke pärast istuski minu harpuun juba tugevasti vaala seljas, kuna aga veel sekundi pärast lendasin ma ise õhku koos purjega ja ühe kolmandikuga püügipaadist. Üks paat korjas meid üles, teisel paadil aga õnnestus vaalatrossist kinni haarata ja niiviisi vaala taha sleppi asuda. Võitlus algas taas, ja lühikese ajaga olid juba kõik kolm paati löönud oma harpuunid tema seljasse; meie vaalapüüdjad olid kindlad selle looma tabamises. Kuid varsti selgus, et emavaal suutis end kaitsta samasuguse vaprusega, mida ilmutasid need, kes temale kallale tungisid. Niipea kui mõni paatidest ilmus niivõrd lähedale, et vaalapüüdja võinuks heita oma piigi, paisati ta silmapilkselt paadist välja ning lendas koos paadikildudega õhku. Piisab sellest, kui mainida, et kella 11-ks öösel oli meil veel kaks vigastatud paati, ja pärast kümnetunnilist heitlust raiuti trossid katki ning vaal, kelle seljas oli pool tosinat harpuune ja külgedes suurel hulgal haavu, lasti minema. Meie laevalatern vilkus allpool tuult horisondi kohal, kui hakkasime laeva poole sõudma, — ja vaevalt juhtis kuu teisi nii löödud ning pettunud inimesi nende laeva juurde keset ääretut ookeani."

Oma püügitegevuse lõpul hakkas Lindholm taotlema valitsuselt monopoolse õiguse saamist vaalapüügi teostamisele piki kogu Ohhoota ja Beringi mere rannikut ning monopoolset õigust pärismaalastega kauplemiseks Oljutora neemest kui Põhja-Jäämereni. 1885. aastal oli Lindholm saatnud Beringi ja Tšuktši merre oma auriku „Sibir" ning veendus selle reisi andmete põhjal, et need mered olid rikkad vaalade ja loivaliste poolest. Saamata palutud monopoli, likvideeris Lindholm oma vaalapüügiettevõtte. Oma vaalapüügitegevuse kohta avaldas ta mitu artiklit, kuna 1896. aastal Nižni Novgorodis ülevenemaalisel näitusel demonstreeriti stendi eksponaatidega vaalapüügi alalt.

Lindholmi esimeseks järeltulijaks sai mereväeohvit-

ser, energiline ning haritud meremees leitnant Akim Grigorjevitš Dõdõmov. Ta tundis põhjalikult vaalapüüki Vaiksel ookeanil, sest oli mitu aastat sõitnud ristlejal, mis oli valveteenistuses Ohhoota ja Beringi merel.

Akim Dõdõmov otsustas alustada püügitegevust, kasutades selleks vaalapüügitehnika uusimaid saavutisi. Omades isiklikult 60 000 rubla, saanud riigilt 50 000-rublase subsiidiumi ja mitmesugustelt isikutelt laenuks 20 000 rubla, kasutades tuntud vene zooloogi O. A. Grimmi palavat toetust, tellis Dõdõmov spetsiaalse vaalapüügilaeva — oma mõõtmeilt mõnevõrra suurema kui need, mida kasutasid tollal norralased. Dõdõmov arvestas ümbermaailmasõiduga, seepärast oligi see laev mõnevõrra suurem ja parema ehitusega kui norra vaalapüügilaevad. Oli arvestatud ka Kaug-Ida merede iseärasusi. 1887. aastal oli see „Gennadi Nevelskoi" nime saanud kuunari-tüüpi vaalapüügilaev sõiduvalmis.

Selle laeva vaalakahur kujutas endast Svend Fojni harpuunikahuri täiustatud mudelit. Sellest tulistati lõhkegranaadiga varustatud harpuunidega, milliseid ühendas laevaga 5,5-tolline pehme vaalatross. Tross ise oli valmistatud parimast v e n e kanepist. Laeva meeskond koosnes 12 inimesest, kellest seitse olid norralased. Dõdõmov, kes ise juhtis laeva ümbermaailmasõidul, vallandas Vladivostokki jõudmisel kõik norralased ning värbas meeskonna sõjalaevastikust tähtajatult vabaks lastud madruste-meremeeste hulgast. Kogu Vladivostoki avalikkus võttis Dõdõmovi soojalt vastu; eriti sooja poolehoiuga suhtusid temasse ta ametivennad — sõjalaevastiku meremehed. Kuberner andis tema käsutusse ühelt ameerika röövpüüdjalt konfiskeeritud kuunari, mille Dõdõmov nimetas „Nadeždaks" ning kohandas transpordilaevaks. Kapteni-harpuunijana töötas Akim Dõdõmov ise.

10. novembril 1889. aastal tappis Dõdõmov Wrangeli lahes oma esimese vaala. Teise ja kolmanda vaala tappis ta novembri lõpul Ameerika lahes, Vladivostoki lähedal. Ajavahemikus 14. detsembrist 1889. aastal kuni 22. märtsini 1890. aastal tappis Dõdõmov veel 20

vaala. Ta küttis vaalu kõige raskemal, talvisel ajal, mil säärastes laiustes üldreeglina vaaladele jahti ei peeta. Nende vaalade produktsiooni eest sai Dõdõmov 38 000 rubla. Üldse sai ta 12 000 puuda vaalarasva ja 5 tonni kiuseid. Laeva „Gennadi Nevelskoi" ja abikuunari „Nadežda" tavaliste ülalpidamiskulude katmise ja võlasumma tasumise järel andis see ettevõte talle kuni 20 000 rubla puhastulu. Isegi vaguvaalade küttimise korral, millega peamiselt tegeleski Dõdõmov, andis see vaalapüügiettevõte suurt tulu. 1890. aasta kevade, suve ja sügise jooksul tappis Dõdõmov Korea ranniku juures umbes 50 vaala. Säärane oli uue vene ettevõtte seisukord Kaug-Idas 1890. aasta lõpul, kui Dõdõmov, olles teel Jaapanisse, jäi jaanuari alguses 1891. aastal möllanud tugeva tormi ajal koos oma auriku ja kogu selle meeskonnaga jäljetult kadunuks.

Järgmiseks ning vahest ka kõige suuremaks ettevõtteks Vene Kaug-Ida vetes tuleb pidada 1894. aastal organiseeritud Vaikse ookeani vaalapüügikompaniid. Kompaniil oli kaks kaasaegset vaalapüügilaeva ja ujuvbaas aurik „Mihhail". Esimestel aastatel teostas see kompanii vaalapüüki kahe vaalapüügilaeva abil, kasutades selleks püügiinventari, mis oli Dõdõmovist järele jäänud Gaidamaki lahekesse Vladivostoki lähedal. Kompanii sai valitsuselt suure laenu, millise rahaga osteti kaks vaalapüügilaeva — „Georgi" ja „Nikolai"; mõlemad laevad olid 120-tonnise veeväljasurvega ja nende keskmiseks kiiruseks oli 10 miili tunnis. Kummagi püügilaeva meeskond koosnes 13 inimesest. Kütiti peaaegu eranditult vaguvaalu. Ehitati rasvasulatamistehas, kuivati ja slipp vaalakerede ülesvinnamiseks. Rannajaamas töötas 70 inimest. Teise jaama organiseeris kompanii Korea rannikul, mille lähikonda vaalad rändavad talviseks ajaks. Pärast ujuva tehase omandamist need rannajaamad likvideeriti, sest „Mihhail" järgnes püügilaevadele ning korjas üles nende saagi juba küttimispaigal. Esimese saagi võttis „Mihhail" oma pardale 27. juunil 1903. aastal.

Pärast sõda aastail 1904—1905 esines katseid saada kontsessioone „vaalapüügiks ja muuks püügitegevuseks", milliseid võtsid ette iga liiki ärimehed, kes pol-

nud huvitatud mitte sedavõrd vaalapüügist, kui just „muust püügitegevusest", kuid need katsed ei andnud mingeid reaalseid tulemusi; neid „vaalapüüdjaid" huvitasid karusnahad. Põllutöödepartemangu nappidest teatmetest nähtub, et Tšuktšimaal tegelesid kohalikud elanikud endiselt vaalade küttimisega, püüdes aasta jooksul keskmiselt kuni kümme vaala. Väljatõmmatava andruga püügipaatidest, vaalapüügipüssidest ja granaatharpuunidest koosnevat püügivarustust said aivanid ja tšuktšid välismaalastelt vahetuskaubana vaalakiuste ja muidugi mõista ka karusnahkade vastu.

Anadõri maakonna põliselanike käsutuses oli näiteks kuus väikest vaalapüügikuunarit. Maakonnaülemate ettekannetest selgub, et vaalapüügil oli Tšuktšimaa suhtes erakordselt suurt tähtsust. Neis ettekannetes öeldakse, et käesoleva sajandi teisel aastakümnel oli Tšuktšimaa elanikkonnale sel alal suurima tähtsusega Tšuktši neeme piirkonnas toimunud vaalapüük. Juba üksi vaalakiuste eest said kohalikud elanikud 35 000 kuni 100 000 rubla. Peale selle jäi vaalaküttide käsutusse tohutul hulgal vaalaliha ja -rasva, sest keskmisest vaalast saadi 3000—4000 puuda neid produkte. Samades ettekannetes märgiti ka seda, et vene kommersandid polnud huvitatud vaalapüügi arendamisest Tšuktšimaa vetes, sest eduka vaalapüügi korral tšuktšid ei tegelnud enam karusloomade küttimisega. Tšuktšimaa elanikkonna majanduselus oli vaalapüügil otsustav tähtsus mitte ainult jahipidamisena, mis võimaldas saada vahetuskaubanduseks vajalikku müügikaupa, vaid ka toiduressursside — elanikkonnale ja koertele toiduks minevate tohutu suurte liha- ja rasvatagavarade — hankimisviisina.

Ka välismaise sõjalise interventsiooni aastail tehti Kaug-Idas katseid taaselustada sealset vaalapüüki. 1920. aastal seadsid mitu kalatöösturit püügivalmis väikese purje-mootorkuunari „Diana", paigutades sellele ka ühe vana harpuunikahuri. Kuid see kahur lakkas kõige otsustavamatel momentidel töötamast, ja kogu püügiretke jooksul ei tapetud ainsatki vaala, kuigi neid kohati õige sageli. „Diana" sattus tugeva tormi kätte, tema mootor läks rikki, kapteni ja ühe

madruse paiskasid lained merre, kus nad hukkusidki, laeva mastid murdusid, ning lained kandsid seda kuunarit sada päeva mööda ookeani, kuni ajasid ta lõpuks Mariaani saarestikku kuuluvale Guami saarele.

Pärast nõukogude võimu väljakuulutamist Kaug-Idas tõusis päevakorda selle ülirikka ääremaa mererikkuste, sealhulgas ka vaalarikkuste ärakasutamise küsimus. Otsustati anda välismaistele vaalapüüdjatele vastava kontsessiooni põhjal õigus küttida vaalu meie Kamtšatka ja Tšuktšimaa ranniku juures. 1923. aastal andiski Nõukogude valitsus kontsessiooni põhjal norra vaalapüügikompaniile „Vega" õiguse teostada vaalapüüki Lopatka neemest alates kuni Tšuktši meres asetseva Serdtse-Kameni neemeni. Kontsessioon oli antud 15 aastaks, kuid norralased küttisid vaalu meie rannikul ainult kahe püügihooaja kestel, aastail 1925 ja 1926. Kahe püügisesooni jooksul püüdsid nad 570 vaala, kusjuures neil töötas üks vana tüüpi (slipita) baas „Komandoren" ja 5 vaalapüügilaeva.

Kontsessionäärid küttisid vaalu peamiselt Kronoki lahes ja Komandori saarte juures. 1925. aastal püüdsid nad hallvaalu Navarini neemest lõuna pool asetsevas rajoonis, kuid Anadõri lahte ja Beringi väina ei tunginud. Kalapüügieeskirjade jäme rikkumine kontsessionääride poolt viis selle kontsessiooni likvideerimisele.

1933. aastast alates alustas meie Kaug-Ida vetes püüki esimene nõukogude vaalapüügiflotill „Aleuut", kes juba oma esimesest tegevusaastast alates uuris põhjalikult läbi meie püügiveed alates Lopatka neemest kuni Tšuktšimaal asetseva Serdtse-Kameni neemeni (viimane kaasa arvatud). Pärast Kuriili saarte ja Lõuna-Sahhalini tagasiandmist Nõukogude Liidule organiseeriti Kuriili vaalapüügiflotill, kes teenindab Kuriili arhipelaagi saartel asetsevaid rannabaase; see flotill alustas oma püügioperatsioone 1948. aastal. Kuriili saarestiku veed kujutavad endast üsna vana, juba purjelaevastiku aegadest tuntud vaalapüügiala.

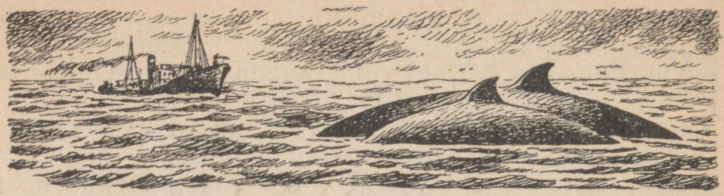
Vaalapüük Vaikse ookeani teises osas, Ameerika Ühendriikide ja Kanada ranniku juures, ulatub kaugesse minevikku, kuid kaasaegsetele alustele rajati see

seal alles möödunud sajandi lõpul ja käesoleva sajandi algul. Veel võrdlemisi hiljuti käisid ameerika purjemootorkuunarid Beringi väina kaudu polaarmeredes ja küttisid seal grööni vaalu. Vaikse ookeani Põhja-Ameerika rannikul töötasid 1951. aastal kaks rannajaama, mida teenindasid 8 vaalapüügilaeva. Aeg-ajalt töötab rannajaam Alaskal 4—5 vaalapüügilaevaga. Mõnel aastal ulatus niisuguste rannajaamade arv kümneni ja neid teenindavate vaalapüügilaevade arv kahekümne kuueni. Rea aastate jooksul töötas seal ka kaks ujuvbaasi.

Jaapan on samuti maa, mille elanikud on juba iidsetest aegadest alates tegelnud vaalapüügiga oma maa rohkearvulistes merelahtedes. Kaasaegne vaalapüük vaalapüügiaurikute ning harpuunikahuritega algas seal 1901. aastal. Käesoleval ajal töötab Jaapanis 9 rannajaama ja 36 vaalapüügilaeva. 1935. aastast alates hakkas Jaapan ehitama ujuvaid vaalapüügibaase, milledest üks töötab Vaikse ookeani põhjapoolses osas. Vaalaliha on jaapanlastel tavaliseks toiduks.

Kõigest öeldust nähtub, et vaalapüügil Vaikse ookeani põhjapoolses osas, sealhulgas ka meie Kaug-Ida meredes, on suur ajalugu. Vaalavarud on seal suuresti kokku kuivanud, rääkimata juba sellest, et on peaaegu täielikult hävitatud päris- ehk silevaalad, ning on vaja otsustavaid keeluabinõusid, mis kaitseksid vaalu nende röövhävitamise eest paljunemiskohtades. Meie kaasaegset vaalapüüki neis vetes teostatakse täiesti ratsionaalsetel alustel, sest meie püügiflotillid kütivad vaalu ainult nende toitumispaikades, — ja seepärast me ei kanna ka vastutust vaalade kiskjaliku hävitamise eest.

KAHEKÜMNES PEATÜKK

Uurimis- ja püügiretked Lõuna-Jäämerel. — Venelased Lõuna-Jäämerel. — Bellingshausen ja Lazarev vaalapüügist Antarktises. — Uute maade avastajad. — Kaasaegsete vaalapüügipiirkondade geograafiline paiknemine. — Rahvusvaheline konventsioon vaalapüügi reguleerimise kohta. — Kaasaegne vaalapüük Antarktise meredel.

Juba ammumöödunud aegadel jutustasid Magalhães, ta reisikaaslased ja ka tema järglased sellest, et lõunanaba ümber asetsevais meredes elutseb palju merekoletisi. Alles nüüd on saanud teatavaks see tõsiasi, et vaala- ja hülgeküttide ekspeditsioonid jõudsid külastada paljusid Lõuna-Jäämere saartest juba ammu aega enne nende saarte avastamist teaduslike uurimisekspeditsioonide poolt. Missuguste ekspeditsioonide poolt, millistel laevadel ja mida nimelt seal kunagi avastati, seda on nüüd väga raske kindlaks teha, sest konkurentsi kartnud kütid hoidsid oma saagialasid rangeimas saladuses. Igatahes hävitati tohutu suured loivaliste karjad peaaegu kõikides Lõuna-Jäämere maades juba ammu enne nende maade ametlikku avastamist teadlaste poolt.

Selles takerdumuses, mis ilmnes Lõuna-Jäämere uurimisel, etendas teatud osa ka kapten Cooki avaldus selle kohta, et kellelgi ei õnnestu temast veelgi kaugemale lõunasse tungida, ja et seal ei saagi olla midagi

head. Cook määras juba ette ebaõnnestumisele igasuguse katse liikuda veel kaugemale lõunasse kui tema oli seda teinud. Cooki autoriteet oli väga suur, ning möödus mitu aastakümmet, enne kui Lõuna-Jäämerele saadeti esimene vene ekspeditsioon F. G. Bellinghauseni ja M. P. Lazarevi juhtimisel.

Vene ekspeditsioon jõudis Antarktisesse pärast suurte raskuste ületamist. Teatavasti seati ekspeditsiooni tarvis sõiduvalmis kaks mereväepurjekat — „Vostok" F. G. Bellinghauseni ja „Mirnõi" M. P. Lazarevi juhtimisel. Esmakordselt lähenes vene ekspeditsioon Antarktise mandrile lõunalaiusel 69°23′ (Lazarevi ülestähenduste järgi) või 69°21′28″ (Bellingshauseni ülestähenduste järgi) 16. jaanuaril 1820. aastal, ja just mandri tolles osas, mis kannab meie ajal nimetust „Kroonprintsess Martha maa". 9. veebruaril 1820. aastal lähenes Vene ekspeditsioon teistkordselt Antarktise mandrile, seekord „Printsess Ranhilde maast" mõnevõrra lääne pool. Vene ekspeditsioon avastas ning andis nimed mitmele saarele, sealhulgas ka Antarktise mandri vahetus läheduses asetsevatele maadele — Peeter Suure saarele, Aleksander I maale. Tuleb märkida, et ükski Vene ekspeditsioonist osavõtnuist ei maini nende paikade külastamist mistahes võõramaiste laevade poolt, ei vaala- ega ka karusloomaküttide laevade poolt.

Meenutan siin seda, et kuulus inglise meresõitja J. C. Ross hindas väga kõrgelt venelaste teeneid Antarktika avastamisel. Ta kirjutas: „Teadaolevatest mandritest kõige lõunapoolsema vallutas vapralt kartmatu Bellingshausen ja see vallutus oli üle k a h e k ü m n e aasta venelaste päralt."

F. G. Bellingshausen oli esimene meresõitja, kes pööras tähelepanu paljude vaalade olemasolule Lõuna-Jäämere suurtel laiuskraadidel, Antarktika lähedal. Ta märkis, et „mida kaugemale me liikusime suurtesse laiustesse, lausjää suunas, seda rohkem kohtasime seal vaalu, nii et nende ilmumine järjest suureneval arvul ennustas meile jääväljade lähedust".

Tähelepaneliku vaatlejana tegi ta pidevalt märkmeid mitmesuguste teel kohatud loomade kohta, ja tema

päevikus leidub rohkesti märkmeid ka vaalade kohta, kusjuures ta mainib väga sageli „tohutul hulgal esinevaid vaalu", keda ta kohtas lähenedes Antarktika rannikule. Nii näiteks kirjutab ta 15. detsembril 1819. aastal: „Suur hulk vaalu laskis välja fontääne . . ." 19. detsembril: „Mitmes eri paigas purskasid vaalad välja fontääne . . ." Ja nii päevast päeva.

Mõne aasta möödudes, pärast Antarktika ranniku avastamist vene ekspeditsiooni poolt ja suurte vaalakarjade olemasolu kindlakstegemist nende randade juures, suundusid ettevõtlikud vaalapüüdjad samuti kaugele lõunasse ning tegid seal rea märkimisväärseid avastusi.

Vaalapüüdja kapten Weddell kohtas 1823/24. aasta polaarsuvel erakordselt jäävaba, sõbralikku merd ning viibides pikkusel 34°17', jõudis 20. veebruaril lõunalaiuseni 74°15'. Tema nime on saanud meri, mis tungib Lõuna-Georgia saare juurest lõuna suunas sügavale polaarmandrisse. Kapten Biscoe avastas 1831. aastal Enderby maa ning järgmisel aastal Adelaide ja Biscoe saare. Kapten Kemp avastas 1834. aastal Kempi maa ja Balleny tema auks nimetatud saared. Enne neid, 1806. aastal oli vaalapüüdja Bristow, laeva „Ocean" kapten, avastanud Auclandi saarterühma.

Vaalapüüdjate avastused äratasid veelgi suuremat huvi uurimisreiside vastu Antarktisesse. Lühikese aja jooksul korraldati sinna kolm teaduslikku uurimisekspeditsiooni: prantsuse ekspeditsioon Dumont d'Urville'i juhtimisel (1838—1840), kes avastas Adélié maa, kuid ei läinud kordagi rannale; ameerika (Ameerika Ühendriikide) ekspeditsioon Wilkesi juhtimisel (1840), kelle väga segane aruanne kõneleb avastustest, milledest osa lükati hiljem ettekujutatavate avastustena Douglas Mawsoni poolt ümber ja lõpuks kolmas ning ühtlasi ka kõige tähtsam neist ekspeditsioonidest, mis viidi läbi laevadel „Erebus" ja „Terror" inglase James Clark Rossi juhtimisel (1840—1843).

Rossi ekspeditsiooni peaeesmärgiks oli rikastada teadust magnetismi alal laialdase vaatlusteseeria läbiviimise teel lõunapoolkera suurtes laiuskraadides. Jaanuaris 1841. aastal hakkas Ross rajama enesele teed

läbi rüsijää ning jõudis 9. jaanuaril lahtisesse vette. Liikudes piki idapikkuse 170. kraadi, lähenes ta 11. jaanuaril maismaale, suundus Adare'i neeme juurest lõunasse ning avastas 28. jaanuaril kaks kõrget mäge, milledele pani nimeks Erebus ja Terror. 2. veebruaril jõudis ta kõige lõunapoolsema punktini — 78°4', kuid ei saanud sealt enam kaugemale edasi liikuda jääbarjääri tõttu, mis sulges läbipääsu merre, mis kannab nüüd tema (Rossi) nime. Veel kahel korral püüdis julge meresõitja tollest jääbarjäärist läbi tungida, kuid needki katsed ei andnud mingeid tulemusi.

Ross kirjutab oma päevikus, et tema poolt (nagu enne teda ka kapten Bellingshauseni poolt) Lõuna-Jäämeres, Antarktika lähikonnas, sooritatud meresõidu ajal avastatud vaalaväljad „väärivad küttide tähelepanu". Tema kinnitust mööda „võib ükskõik kui suur arv nendesse vetesse tunginud laevu täita lühima ajaga oma trümmid". 25. novembril 1840. aastal märgib ta kašelottide rohkearvulist esinemist Lory Harbouri juures, Aucklandi saarestiku vetes. 28. jaanuaril 1841. aastal sõitsid Rossi laevad 69°57' lõunalaiusel ja 16°5' idapikkusel piki jää-äärt ning nägid seal suurel hulgal vaalu, kes tulid nähtavale pikkade rüsijää-väljade alt ja purskasid õhku fontääne, misjärel kadusid taas jää alla.

31. detsembril 1842. aastal märgib Ross uuesti oma päevikusse, et lõunalaiusel 64° ja idapikkusel 55°28' kohtas ta tohutul hulgal õige suuri musti vaalu, kes lebasid veepinnal ja kelle suured mõõtmed hämmastasid meremehi. Vesi oli seal poripruuni värvi.

Vaalapüüdjad ja karusloomade küttijad jätkasid oma tegevust Antarktises. Nad küttisid mitte ainult Euroopa ja Ameerika turgude, vaid ka Ida ja Kaug-Ida turgude jaoks. Hiinas valitses suur nõudmine kotikunahkade järele. Arvestamata seda tõsiasja oleks raske mõista, mispärast kütid otsisid uusi, India ja Vaiksest ookeanist lõuna pool paiknevaid püügialasid, samal ajal kui Atlandi ookeanist lõuna pool asetsevad jahialad polnud kaugeltki veel tühjad.

Purjelaevade ajastu vaala- ja karusloomakütid kasutasid 300- kuni 400-tonnise veeväljasurvega, väliselt

üsna kohmakaid, kuid vastupidavaid, tammepuust ehitatud laevu, mis olid küllalt tugevad selleks, et vastu pidada jääpankade löökidele ja jää survele. Jahti peeti ainult silevaaladele (aga mõnikord ka küürakvaaladele) käsiharpuuniga ja püssidega, ja noil aegadel oli vaalajaht, muidugi nii Antarktises kui ka igal pool mujal, väga ohtlik. Kotikuid ja merielevante kütiti väiksearvuliste, küttidele hästi tuntud saarte ja saarestike rannikuil. Seda jahti peeti samuti, nagu praegugi: randunud loomakütid, olles varustatud nuiadega, harvemini vintpüssidega, ründasid ootamatult loomade laagrikohti ning panid seal toime massilisi tapmisi.

Noil aegadel olid kütid ajutiselt asustanud kõik Lõuna-Jäämere maad, välja arvatud Antarktise manner ja ümberkaudsed saared, mida kattis igijää. Ei leidu ainsatki, ka kõige kaugemat saart, kus poleks näha asulate jälgi — onnide varemeid, majakraami riismeid ja kilde ning muid sarnaseid rannaäärsete laagri- või peatuskohtade jälgi. Loomaküttide tegevus Antarktise vetes kestis umbes kuni 1870. aastani. Pärast seda hakkas see tegevus tähtsamates mereriikides märgatavalt vaibuma. Nii näiteks Prantsusmaalt väljus viimane laev Lõuna-Jäämerre vaalapüügile aastal 1866. Selle põhjuseks oli asjaolu, et tolleks ajaks leidsid põhjapoolkeral täiustamist vaalapüügiriistad ja -viisid, — leiutati harpuunikahur, millega hakati küttima vaguvaalu, kelle hulk põhjapoolkera vetes kindlustas täiel määral turu nõudmiste rahuldamist vaalarasva osas.

Kuid mõned vaalapüüdjad jätkasid ikkagi püüki Kaug-Lõunas. Näiteks 1874. aasta jaanuaris jõudis vaalapüügilaev, mille kapteniks oli E. Dallman, Grahami maa juurde. Aastal 1892 väljus Dundee'st (Šotimaa) Lõuna-Jäämerre vaalapüügile neli aurikut. Laeval „Balaena" viibis tuntud polaarmaade uurija W. Bruce. Laevad jõudsid Joinville'i saare juurde ning leidsid sealt eest norra vaalapüüdja Larseni, kes 1893. aastal avastas Oskar II maa. Teine vaalapüügilaev jõudis lõunalaiusel 69°10' ja läänepikkusel 76°12' asetseva punktini, kust kapten Evensen nägi Aleksander I maad. Üks vaalapüügilaev toimetas

1894. aastal Adare'i neemele uurija Carsten E. Borchgrevinki ja laskis ta seal maale. See oli esimene inimene, kes maandus Antarktise mandril.

Neil aurikutel sooritatud vaalapüügi-ekspeditsioonid tähistasid püügitegevuse ja avastuste uue faasi saabumist Antarktises ja neile järgnesid peagi teaduslikud uurimisekspeditsioonid. Sellega õieti lõppeski Lõuna-Jäämeres XIX sajandil asetleidnud uurimis- ja püügitegevus. Samasse aega kuulub ka karusloomade ja vaalade küttijate purjelaevastiku tegevuse lõppetapp ning nende siirdumine uute püügimeetodite juurde.

XX sajandil puhkes taas elav huvi uurimisreiside vastu Antarktisesse. Sinna korraldati mitu ekspeditsiooni, mis avastasid rea uusi maid ning tõid Antarktise mandri geograafiasse murrangulise tähtsusega pöörde. Ekspeditsioonide tulemused said kiiresti laialdaselt teatavaks, eelkõige muidugi küttidele, kes jälgisid Lõuna-Jäämeres teostatavaid uurimisi erilise tähelepanuga. Teaduslikud ekspeditsioonid kinnitasid veel- ja veelkordselt vene Antarktise-ekspeditsiooni järeldusi ülisuurte vaalakarjade eksisteerimise kohta Antarktise mandri lähedastes vetes.

Lõunameredes asetleidva küttimise, eriti vaalade küttimise alal algas uus elavnemise periood. Vajadus rasva ja karusnahkade järele oli kasvanud, põhjapoolkeral asetsevad, liiga intensiivselt ekspluateeritavad püügirajoonid olid aga ilmselt välja kurnatud. Vaalavarude vähenemise tõttu põhjapoolsetes vetes ja Norra stortingi poolt vastuvõetud seaduste tõttu, mis kitsendasid vaalapüüki Norra ranniku juures, olid norralased sunnitud otsima uusi, kodurandadest kaugel asetsevaid püügipiirkondi. Norralastele järgnesid ka Inglismaa, Kanada ja Ameerika Ühendriikide karuslooma- ja vaalakütid. Kõik nad olid tolleks ajaks varustatud täiesti uute püügilaevade ja -riistadega. Loodi laevad-vabrikud, mis võimaldasid järgneda rändavaile vaalakarjadele, ootamata nende ilmumist ranniku lähikonda, leiutati granaat-harpuunikahur vaalade küttimiseks. Rasva ja muu produktsiooni hankimine ning töötlemine muutus märksa tulusamaks. Samal ajal toimus lõunapoolkeral asetsevate maade kiire asustamine. Tekkis

uusi sadamaid ning häid varustusbaase nii Lõuna-Ameerikas kui ka Lõuna-Aafrikas, Austraalias ja Uus-Meremaal. Lõpuks, tänu uusimatele suure tonnaažiga ning kaitseks jää vastu tugevama ehitusega laevadele, millede trümmides ja dekkidel olid uusimad tehnoloogilised seadised vaalade töötlemiseks, laienesid tunduvalt ka püügipiirkonnad. See, mis purjelaevastiku ajastul oli teostamatu või teostatav uskumatu kangelaslikkuse abil (näiteks vene ekspeditsioon Bellingshauseni ja Lazarevi juhtimisel), muutus nüüd täiesti jõukohaseks enamikule neist inimestest, kes võtsid osa püügist Lõuna-Jäämeres.

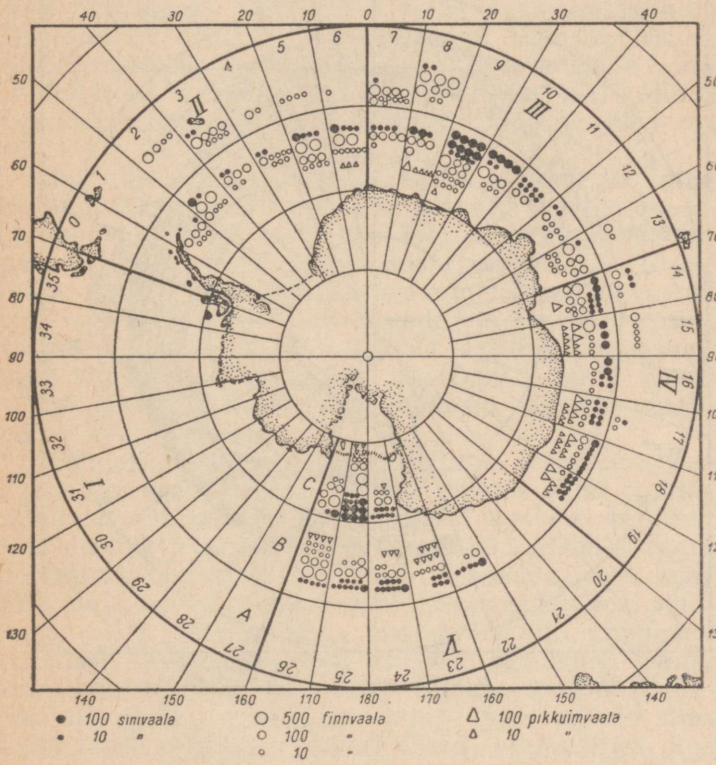
Nii algas uus periood vaalade ja karusloomade küttimise alal Lõuna-Jäämeres, kusjuures küttimine oli röövellik, taotledes kiiret rikastumist. Silevaallased ja suurem osa loivalisi hävitati juba purjelaevade ajastul, kuid tohutu suured vaguvaallaste karjad olid veel jäänud puutumatuks. Antarktise vaalaväljade mõistliku ekspluateerimise korral jätkuks vaalu ka meie kaugetele järglastele, kuid kiskjad-kapitalistid mõtlevad ainult tänasele päevale ning tahavad minimaalsete kulutuste juures saada maksimaalseid kasumeid. Möödus veel mitu aastakümmet, enne kui kehtestati eeskirjad, mis muutsid sunduslikuks vaalakerede töötlemise ning kohustasid mitte piirduma rasva eraldamisega, vaid teostama ka rasva väljasulatamist vaalaluudest. Esimese kahe-kolmekümne aasta jooksul „kooriti" vaalakerelt ainult tema keha kattev rasvakiht, kuna kõik ülejäänu heideti vette tagasi.

Organiseeriti ka vaalapüügi-rannajaamad Kerguéleni, Deceptioni ja Lõuna-Georgia saartel. Grytvikeni lahes (Lõuna-Georgia) organiseerisid paljud vaalapüügikompaniid oma laod. Käesoleval ajal elab seal üle kahe tuhande inimese. Ka Antarktise mandrile ilmus inimesi. 1909. aastal jõudsid professorid T. David ja D. Mawson lõunalaiusel 72°25′ ja idapikkusel 155°16′ magnetilise lõunapooluseni. R. Amundsen ja R. Scott avastasid aastail 1911 ja 1912 lõunanaba ning tegid kindlaks, et see asetseb mandril.

Niipea kui pooluse probleem oli lahendatud, asusid uurijad Antarktise mandri ja seda ümbritsevate

merede üksikasjalisemale uurimisele. Sellesse tegevusse lülitusid ka vaalapüüdjad.

Viimastel aastakümnetel hakati Antarktise uurimisel, sealhulgas ka vaalakarjade otsingutel, laialdaselt kasutama lennukeid.

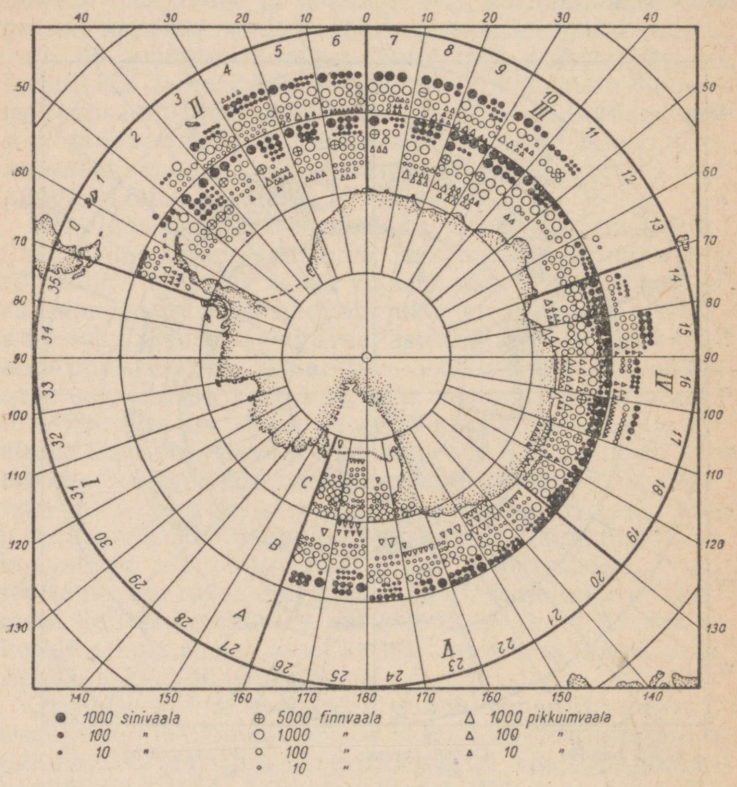

Vaalapüük mitmesugustes Antarktise sektorites aastail 1937—1952.

1946/47. aasta püügisesoonist alates sõidab Antarktise meredesse igal aastal nõukogude vaalapüügiflotill „Slava". „Slava" pardal töötab igal aastal suur grupp teaduslikke töötajaid, kes jätkavad meie kuulsate esivanemate F. Bellingshauseni ja M. Lazarevi

üritust selle Maailma ookeani kauge piirkonna uurimise alal.

Nüüd aga vaatleme lähemalt kaasaegset vaalapüüki Antarktise vetes.

Vaalapüük mitmesugustes Antarktise sektorites a. 1951/52.

Esimesi Antarktisesse siirdunud vaalapüügiekspeditsioone tabasid suured ebaõnnestumised. Ei laevad ega ka inimesed olnud ette valmistatud töötamiseks Antarktise eriti karmides tingimustes. Üks esimestest vaalapüügiekspeditsioonidest osavõtja — kapten Larsen, rahvuselt norralane, olles põhjalikult tutvunud

kohaliku olukorraga ja veendunud selles, et Antarktise vaguvaalad on nii oma arvukuse kui ka suuruse tõttu väga tulusad püügiobjektid, alustas seal jahipidamist sinivaaladele, finnvaaladele ja küürakvaaladele, organiseerides 1904. aastal Lõuna-Georgias esimese rannabaasi. 1905. aastal saatis norra vaalapüüdja Christiansen nendesse püügivetesse esimese vaalapüügiekspeditsiooni, kuhu kuulusid baas-emalaev aurik „Admiralen" ja kaks vaalapüügilaeva. Nad küttisid vaalu väga edukalt ning said sellest püügiretkest suurt tulu.

Nende eeskujule järgnesid teised ettevõtjad, ning 1910. aastaks töötas Antarktise vetes 6 rannajaama ja 14 ujuvbaasi, mida teenindas 48 vaalapüügilaeva; viimased said üheainsa püügisesooni jooksul üle 10 000 vaala. Oma püügitegevuse esimestel aastatel seisid need ujuvad tehased alati lahtedes ja saarte varjulistes lahesoppides, ja alles 1923/24. aasta püügisesoonil algas kaasaegne pelaagiline vaalapüük, mille puhul baasid ja vaalapüügilaevad hakkasid töötama ulgumerel, kaugel randadest.

Üleminekut uutele püügimeetoditele stimuleeris see asjaolu, et vaalade hulk saarelähedastes vetes muutus tunduvalt väiksemaks ja et riigid, kellele kuulusid need saared, hakkasid rakendama jahipidamist reguleerivaid eeskirju. Sellele tuleb lisandada veel suur lõiv, mida saarte fiskaalorganid hakkasid võtma igalt rasvatonnilt. Merevetele, mis asetsesid kaugemal 3-miilisest rannatsoonist, ei ulatunud aga ühegi võimu jurisdiktsioon, mistõttu vaalapüügiekspeditsioonid läksidki üle puht-pelaagilisele vaalapüügile, millele aitas kaasa seegi asjaolu, et antarktilised vaalaväljad, kus suveperioodil toitus valdav enamik vaalu, asetsesid õige kaugel maismaast. Nagu teada, asetsevad põhjapoolkera vaalaväljad saarte ja mandrite lähikonnas, mandrinõlvakul. Esialgu, kui vaalu tükeldati parda taga vee peal, püüdsid flotillid hoiduda jääpankade varju, kus polnud suurt lainetust, kuid aja jooksul, pärast seda, kui juba käesoleva sajandi algul leiutatud slipid leidsid järjest laialdasemat rakendamist vaalakerede ülesvinnamisel laevadekile (umbes 1924. aastast alates),

lakkas vaalapüük sõltumast jää olemasolust. Flotillid omandasid nüüd suurema manööverdamisvabaduse ning võisid järgneda vaalakarjadele igas mõeldavas suunas. Nii vaalapüügiks ettenähtud laevu kui ka toorsaaduste töötlemise meetodeid oli tolleks ajaks tunduvalt täiustatud.

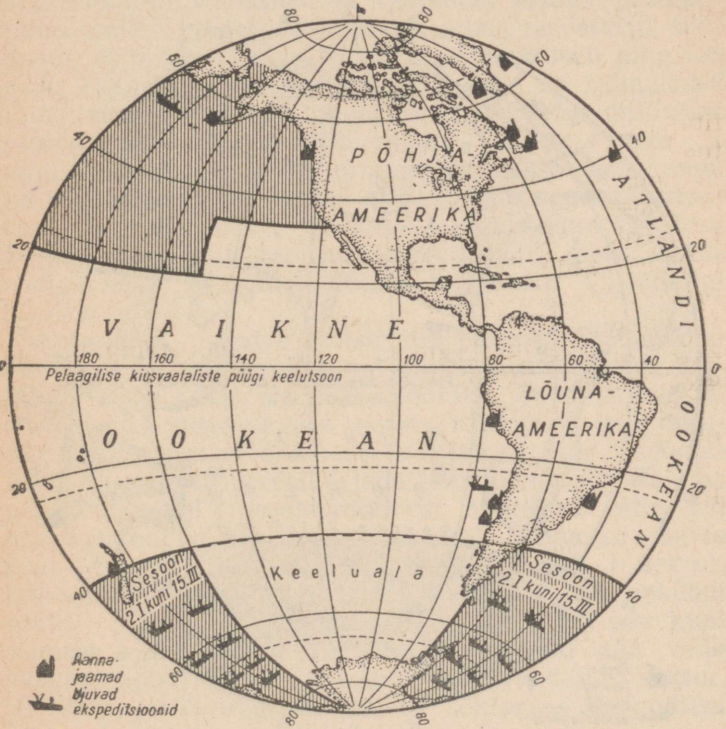
Küllaltki tähtsat osa Antarktise vetes teostatava vaalapüügi arenemise pidurdamises etendas ka kvalifitseeritud tööjõu puudumine. Paljud vaalapüügiga seotud operatsioonid nõuavad suurt füüsilist jõudu ja vilumust, suurt tahtejõudu ja iseloomukindlust, harjumist meremehe-elu iseärasustega, suurt vastupidavust ning oskust kohaneda Antarktise eriti karmide kliimatingimustega. Õppida seda tööd püügitegevuse käigus pole kasulik, sest see on seotud suurte kadudega; tuleb juba algusest peale täiesti ettevalmistatult tööle asuda. Eriti käib see juhtivate tööalade — vaalapüügilaevade meeskondade ja tükeldajate brigaadide töö kohta.

Selguse mõttes olgu mainitud, et 60 kraadi võrra ekvaatorist lõuna pool on klimaatilised tingimused palju halvemad kui 70 kraadi võrra ekvaatorist põhja pool.

Kuna töö Antarktises tegutsevates vaalapüügiflotillides on seotud suurte raskustega, siis on ka vaalapüüdjate töötasu seal väga kõrge ning ületab mitmekordselt selle tasu, mida makstakse samasuguste tööde eest teistel laiustel.

Antarktise meredes asetsevad maailma kõige laialdasemad ning kõige rikkamad vaalapüügirajoonid. Ainult lõunapoolkera vaalapüügipiirkondade tohutu avarusega ja vaalade ülirohkusega ongi võimalik seletada seda kolossaalset tulu, mida saavad sealt vaalapüügiekspeditsioonid. Viimase 48 püügiaasta jooksul saadi neist vetest 775 652 vaala, sealhulgas sinivaalu 311 209, finnvaalu 354 718, pikkuimvaalu (küürakvaalu) 58 695, põhjavaalu 10 311, kašelotte 31 391 ja muid vaalu 9 328; neist vaaladest saadi sama ajavahemiku (1904—1952) jooksul 9 118 782 tonni rasvaproduktsiooni. Mõnel aastal püüti üle 40 000 vaala. Nii näiteks saadi 1930/31. aasta püügihooajal 40 201 vaala, kellest saadi 601 391 tonni rasva, kõnelemata kondi-

jahust ja muust produktsioonist; 1937/38. aasta püügisesooni jooksul saadi 46 039 vaala ja 556 722 tonni rasva. Väiksema rasvakoguse saamine 1937/38. aasta

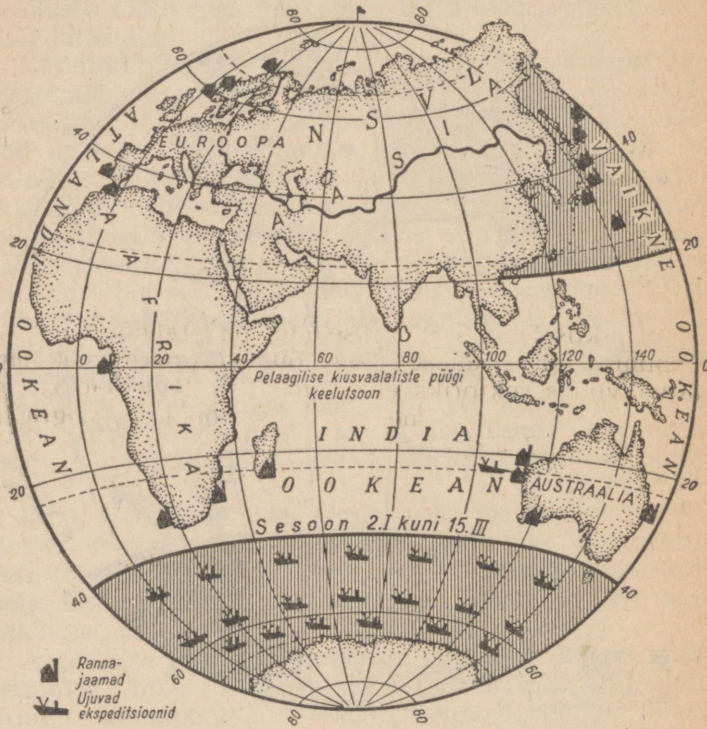

Rahvusvahelise kokkuleppega kindlaks määratud vaalapüügitsoonid ja ülemaailmsed vaalapüügioperatsioonid a. 1952/53. Läänepoolkera.

püügihooajal on seletatav asjaoluga, et siis püüti vähem sinivaalu, kes on Antarktise vaaladest kõige rasvasemad.

Vaalade üliküllusega Antarktise vetes on seletatav ka Teise maailmasõja ajal peaaegu täielikult hävitatud või rivist välja löödud vaalapüügilaevastiku kiire

taastamine pärast sõda. Kui enne sõda oli vaalapüügi-ekspeditsioonidel püügioperatsioonide läbiviimiseks Antarktise vetes 41 ujuvat baasi-vabrikut ja üle

Rahvusvahelise kokkuleppega kindlaks määratud vaalapüügitsoonid ja ülemaailmsed vaalapüügioperatsioonid a. 1952/53. Idapoolkera.

280 vaalapüügilaeva, siis pärast sõda, 1945/46. aasta püügisesoonil võis siirduda Antarktise püügivetele ainult 9 ujuvbaasi, vaalapüügilaevade (sealhulgas ka rannajaamu teenindavate vaalapüügilaevade) arv aga oli vähenenud 93-le. Kuid juba 1951. aastal töötas Antarktises 19 ujuvbaasi 241 vaalapüügilaevaga ja

3 rannajaama 21 vaalapüügilaevaga. Tuleb silmas pidada, et suurem osa Antarktise vaalade rasvast läheb toitlustamisvajaduste rahuldamiseks, milline asjaolu tõstab veelgi enam selle rasva väärtust. Käesoleval ajal mõjutab vaalasaak ja vaaladest saadav produktsioon olulisel määral olukorda maailma rasvaturul, seda enam, et produktsiooni toodetakse massiliselt ning see asub enamjaolt ujuvatel baasidel, mis on võimelised toimetama seda kõige lühema ajaga ükskõik millisesse maailma sadamasse. Kui võtta arvesse rasva ja muu vaaladest saadava produktsiooni odavust, nagu ka seda asjaolu, et valdav enamik sellest produktsioonist saadakse üsna lühikese ajavahemiku (vähem kui kolme kuu) jooksul, siis kasvab meie silmis veelgi selle Antarktise vetes teostatava vaalapüügi tähtsus.

Antarktise meredes asetsevate püügialade tundmaõppimise hõlbustamiseks on Lõuna-Jäämere veed jaotatud viieks sektoriks ehk rajooniks. Seda jaotust ei dikteerinud mitte üksnes nende rajoonide geograafiline paiknevus, vaid ka majanduslikult ning bioloogiliselt eristatavate vaalakarjade eksisteerimine, kes oma migratsioonidel troopikavöötmest hoiduvad selle või teise rajooni vetesse. Need sektorid kannavad nende avastajate nimesid ning on nummerdatud: I sektor, kuhu kuulub Bellingshauseni meri (Vaikse ookeani sektor), meie nimetame seda Vene sektoriks, sest kuni viimase ajani puudus tal nimi, ta avastati aga vene ekspeditsiooni poolt; II sektor — Weddelli sektor, III sektor — Bouvet' sektor, IV sektor — Kerguéleni sektor ja V sektor — Rossi sektor.

Pelaagilise vaalapüügi arenemise algaastail külastasid flotillid kõige sagedamini II sektorit — Weddelli mere rajooni, mis asetseb läänepikkusel 0 kuni 70°. Vaalade küttimist alustati tavaliselt Bouvet' saare ja Lõuna-Sandwich'i saarte vahelises piirkonnas, võttes arvesse sealseid ilmastikuolusid ja vaalade olemasolu. Weddelli meres eneses esineb vaalu väga vähesel arvul.

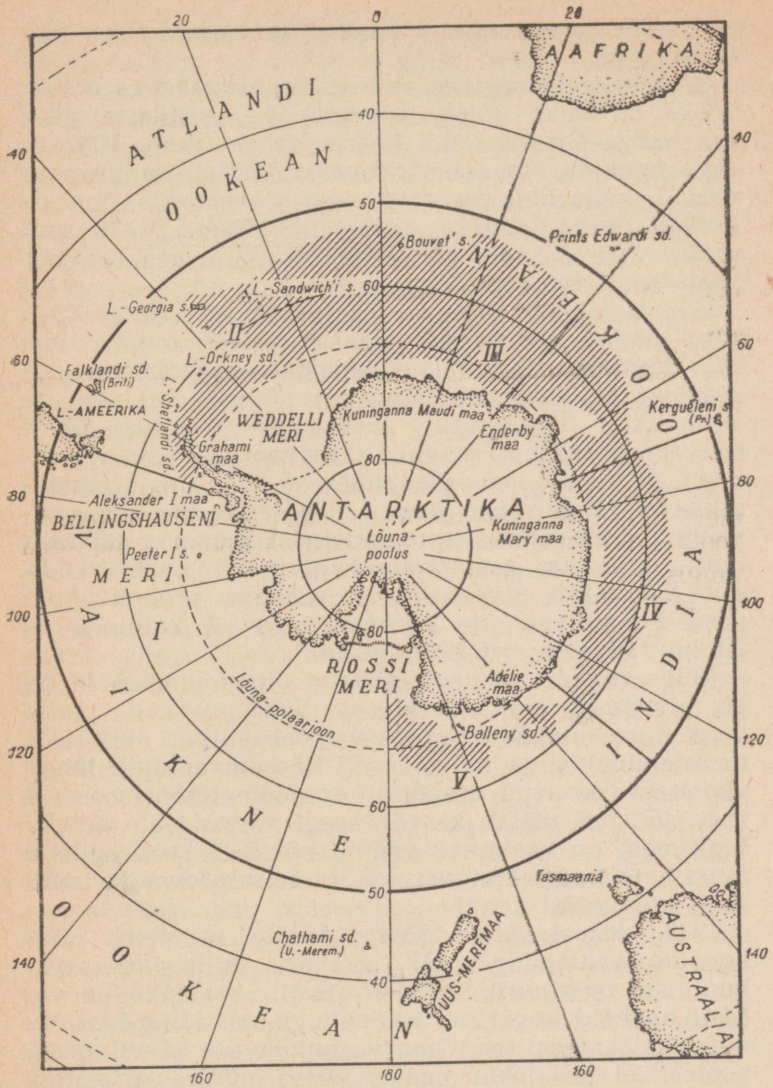
Bouvet' rajooni (III rajoon, idapikkusel 0 kuni 70°) külastab suur arv flotille; nad tegutsevad Bouvet' saa-

rest ida pool ning liiguvad sealt kaugemale ida suunas, lähenedes Enderby maa piirkonnas Antarktise mandrile.

Kerguéleni rajooni (IV rajoon, idapikkusel 70 kuni 130°) hakati intensiivselt külastama alles viimaseil sõjaeelseil aastail. Jahipidamist alustati Kerguéleni saarest ida pool, püügihooaja keskpaiku siirduti suurte laiuste piirkonda, liikudes jääpiirist lõuna pool lähemale mandrile neis piirkondades, mis asetsevad idapikkusel 90 kuni 110°. Püügisesooni lõpuks suundusid flotillid rändavate vaalagruppide otsinguil sageli Bouvet' rajooni.

Rossi rajooni (V rajoon, idapikkusest 130° kuni läänepikkuseni 160°) ei külastatud selle rajooni kauguse ja raskete jääolude tõttu kaugeltki mitte igal aastal, ning seal käisid ainult rasketele jääoludele kõige enam kohandatud flotillid. Kaugele mandrisse ulatuv Rossi meri on suvel jäävaba, kuid teda lahutab ookeanist 300—600 miili laiune liikuva rüsijää vöönd. Esimesena tungis rüsijäärst läbi Rossi merre vaalapüügile kapten Larsen ujuvbaasil „Sir James Clark Ross", ning tollest ajast alates pole Antarktise vetes jäänud enam ühtki säärast paika, mida poleks külastanud vaalapüüdjad. Jäävööndi ületamiseks on ekspeditsioonidel kulunud 6 kuni 20 päeva, kusjuures kõige soodsamaks ajaks selle operatsiooni läbiviimiseks on ajavahemik 20. novembrist kuni 20. detsembrini. Selles rajoonis kütitakse vaalu peamiselt idapikkusel 160 kuni 180° ning pöördutakse tagasi väga heade püügitulemustega. Sellessamas rajoonis on täheldatud suurte vaalakarjade esinemist Balleny saarte lähikonnas.

Bellingshauseni ehk Vene rajooni (I rajoon, läänepikkusel 160 kuni 70°) vaalapüüdjad ei külasta, sest vaalapüügi suhtes on see rajoon kuulutatud keelupiirkonnaks. Tuleb märkida, et vaalapüüdjate katsed selles sektoris vaaladele jahti pidada lõppesid nurjumisega, mistõttu vaalapüügi kohta käiva rahvusvahelise konventsiooni sõlmimisel 1937/38. aastal tehtud ettepanek kuulutada see sektor keelupiirkonnaks ei leidnudki vastuseismist. On andmeid, et selles rajoonis esineb suuri vaalakarju, kuid nende küttimist takista-

Püügipiirkonnad Antarktises. Viirutatud alad on vaalapüügiflotillide tegevuspiirkondadeks.

vad seal suuresti rasked jääolud ja karmid ilmastikutingimused.

Kaasaegse pelaagilise vaalapüügi peamisteks objektideks on kaks kõige suuremat vaguvaallaste liiki: sinivaal ja finnvaal ehk heeringavaal. Kuni 1937/38. aasta hooajani domineerisid vaalapüüdjate saagis sinivaalad, kelle hulk saavutas oma maksimaalse taseme 1930/31. aasta püügisesoonil, millal saadi 29 410 sinivaala. 1937/38. aastast alates kuulub aga esikoht vaalasaagis finnvaaladele.

Kui vaalapüügi organiseerimise algperioodil Antarktises saadi keskmisest sinivaalast 15—16 tonni rasva, siis töötlemisprotsessi täiustamise tulemusena ja seaduste kehtestamise tõttu, mis nõudsid vaalakerede võimalikult täielikumat ärakasutamist, tõusis ühest sinivaalast saadav keskmine rasvaproduktsioon peaaegu 20 tonnile, ja seda püütavate vaalade keskmise pikkuse vähenemise juures. Ühest keskmisest sinivaalast saadavat rasvaproduktsiooni peetakse ülemaailmses praktikas vaalaproduktsiooni ühikuks. Üldiselt lähtutakse arvestusest, et saadava produktsiooni poolest 1 sinivaal = 2 finnvaala = 2 kašelotti = 2,5 küürakvaala = 6 põhjavaala.

Kõige rohkem vaalapüügilaevu oli enne sõda ja on ka praegusel ajal Norral ja Suurbritannial, kelle majanduses etendab vaalarasv (peaasjalikult just selle turustamine) väga olulist osa. Käesoleval ajal läheb vaalarasv peaaegu eranditult toiduainetetööstusele ja tema tähtsust näitab kasvõi seegi tõsiasi, et näiteks Inglismaal on vaalarasv võetud põhiliste strateegiliste toorainete nomenklatuuri, kus ta seisab leiva ja nafta järel kolmandal kohal.

1947. aastast alates töötab Antarktise vetes nõukogude vaalapüügiflotill „Slava", mille koosseisu kuuluvad baas-aurik „Slava" ja 15 vaalapüügilaeva. Meil on häid kogemusi vaalapüügi alal Kaug-Idas, ja nüüd ka Antarktises. Oma vastupidavuse ja vilumuse poolest ei jää meie vaalapüüdjad maha parimatest norra meremeestest.

Kapitalistliku vaalapüügi kaasaegne arenemine ja sellega seotud üksikute vaalaliikide kiskjalik hävita-

mine ning kunagiste suurte vaalakarjade kadumine Põhja-Atlandi vetest häirib nüüd mitte üksnes teadlasi, vaid isegi mõningate vaalapüügi jätkamisest eriti huvitatud maade valitsusi (Norra).

Küsimus sellest, kas nende väärtuslike mereloomade varudest piisab nii ulatusliku ning intensiivse püügitegevuse jätkamiseks, ei tekita enam mingeid kahtlusi, ning mitte ainult teadlased, vaid ka kapitalistlike kompaniide juhtivad tegelased on sunnitud andma selle küsimuse peale eitava vastuse. Kõik uurijad märgivad vaalade keskmise pikkuse pidevat vähenemist erandituit kõigi tööndusliku tähtsusega vaalaliikide osas. Isegi püügitegevuse tahtmatu soikumine ning unarusse jätmine sõja-aastail, millal vaalapüüki peaaegu üldse ei teostatud, ei aidanud siin kuigi palju.

Aga mõistliku, ratsionaalse majandamise juures (mis, tõsi küll, osutub kapitalismi tingimustes teostamatuks) võivad vaalakarjad anda inimkonnale veel määramatult pika aja jooksul tohutuid väärtusi rasva, vaalaliha ja vitamiinide näol. Seda selget ning meile igati arusaadavat tõde on hakanud lõpuks mõistma ka kapitalistliku maailma teaduse kõige ettenägelikumad esindajad, ning üsna hiljuti loodigi „Rahvusvaheline komitee vaalapüügi reguleerimise alal", mille koosseisu kuuluvad tuntud teadlased R. Kellog, N. Macintosh, E. Sleeper ja teised. 1946. aastast alates võtavad selle komitee tööst osa ka NSV Liidu esindajad.

Hakati välja töötama seadusi ning eeskirju, mis reguleerivad vaalapüüki Maailma ookeanis. Põhilised püügieeskirjad, milledest peavad praegusel ajal kinni kõik vaalapüügist osa võtvad maad, seisnevad alljärgnevas: päris- ehk silevaalade püük on kõikjal keelatud, kusjuures silevaaladeks loetakse grööni ehk polaarvaala, jaapani ehk loodevaala, biskaia ehk atlandi vaala ja lõunavaala. Hallvaalade püük on samuti kõikjal keelatud. Kuid nende suhtes on siiski tehtud väike erand: hallvaalade (sealjuures ainult täiskasvanud isendite) püük on lubatud ainult kohaliku elanikkonna vajaduste rahuldamiseks. Keelatud on küttida imetavaid emavaalu, kes liiguvad oma imemisealiste poegade saatel, imemisealisi vaalavasikaid ja

ka noori vaalu. On täpselt kindlaks määratud püügikõlvuliste vaalade minimaalsed mõõdud. Nii näiteks ei või tappa sinivaalu, kes pole veel 21,3 meetri pikkused, finnvaalu, kes on alla 16,8 meetri pikad jne.

Kõikjal on keelatud tappa kiusvaalalisi nende paljunemispaikades, s. o. lähistroopika- ja troopikavetes, põhjalaiuse 35°-st lõuna pool ja lõunalaiuse 40°-st põhja pool; see keeld kehtib aga ainult kõikide ujuvate vaalapüügiflotillide kohta, kuna kiusvaalaliste püük rannajaamadest on siiski lubatud.

Kõik tapetud vaalad tuleb maksimaalselt ära kasutada. Vaalasaak ei tohi ületada seda vaalade arvu, mida on võimalik kohale toimetada ning töödelda 33 tunni jooksul tapmise momendist arvates. Nõuetele mittevastavate vaalade (kas alamõõduliste vaalade või siis poegadega emavaalade ja vaalavasikate) tapmise eest harpuunijaile tasu ei maksta, kusjuures nõukogude seaduste järgi võetakse harpuunija peale selle veel vastutusele silevaalade ja hallvaalade, samuti ka imetavate emavaalade ja imemisealiste vaalapoegade tapmise eest.

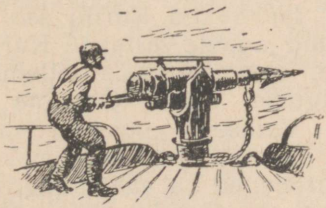
Rannabaaside püügisesoon on ajaliselt piiratud. Püügisesooni kestus flotillide jaoks, kes opereerivad Antarktise meredel, määratakse peaaegu igal aastal kindlaks erilistes rahvusvahelistes kokkulepetes, ja selle püügihooaja kestus ei ületa nelja kuud, tavaliselt aga on isegi märksa lühem. Antarktise jaoks on vaalade tapmise suhtes ette nähtud kindel kvoot (16 000 sinivaala tingühikut), ja niipea kui üldine vaalasaak on lähenemas sellele arvule, lõpetavad kõik flotillid üheaegselt edasise vaalapüügi. Antarktise vetes on loodud vaalapüügi suhtes alatine keelupiirkord, millest rääkisime juba eespool.

Püügi lõpetamise järel, hiljemalt viiendal päeval pärast sadamasse jõudmist, on iga vaalapüügiflotill kohustatud esitama üksikasjalise, kindlaksmääratud vormi kohaselt koostatud aruande püütud vaalade arvu ja saadud produktsiooni koguse kohta, samuti ka vastava informatsiooni kogu püügitegevuse käigust. Kõik püütud vaalad tuleb tingimata mõõta standardse

vormi kohaselt, kusjuures tuleb ära näidata ka nende liigiline ja sooline kuuluvus jms.

Kuid kapitalismi tingimustes on võimatu ellu viia seadusi, mis püüavad kuidagi ohjeldada aktsionäride-monopolistide üha kasvavat isu. Siin üks piltlik näide. Igal aastal määratakse kindlaks, kui palju võib Antarktise vetes püüda küürakvaalu (viimastel aastatel on selleks arvuks olnud 1250). Kuid samal ajal lubatakse püüda kolm korda rohkem neidsamu küürakvaalu nende paljunemispaikades! Ja isegi mitte kolm korda rohkem, vaid niipalju, kui jõutakse neid välja püüda, sest seal peavad neile vaaladele jahti rannajaamadele kuuluvad vaalapüügilaevad, rannajaamade püügitegevust pole aga piiratud...

Kõik eeskirjad ja seadused kehtivad ainult neil perioodidel, millal vaalasaaduste pakkumine ületab nende nõudmise. Kuid maksab vaid kapitalistlikku turgu juhtivatel tegelinskitel seda nõudmist suurendada, kui kõik need reeglid tallatakse otsekohe jalge alla ning tullakse välja teadetega, et bioloogide kartused on täiesti alusetud ja isegi naeruväärsed. Nii see oli ja nii on see ka praegu kapitali võimutsemise maailmas, kus kõrgeimaks seaduseks on võimalikult suuremad kasumid.

JÄRELSÕNA

On möödunud 20 aastat esimese nõukogude vaalapüügiflotilli „Aleuudi" esimesest meresõidust. Meie Kaug-Ida meredes töötab praegu 6 vaalapüügi-rannajaama ning jätkab endiselt oma tegevust vaalapüügiflotill „Aleuut". Antarktise karmidel meredel käib igal aastal vaalajahil vaalapüügiflotill „Slava". 1947. aastast alates lehvib meie kodumaa lipp meie suurte esivanemate F. G. Bellingshauseni ja M. P. Lazarevi poolt uuritud mereteedel.

Kuriili saarestik ja Lõuna-Sahhalin on nüüd jaapani imperialistide käest ära kistud ning sinna on pöördunud tagasi maa pärisperemehed — vene maadeuurijate järeltulijad, julged ning andekad nõukogude inimesed. Lõuna-Sahhalin ja Kuriili saared võimaldavad nüüd otsest sidepidamist Nõukogude Liidu ja Vaikse ookeani vahel ning on saanud meie maa kaitsebaasiks agressiooni vastu Kaug-Idas. Siin on hakanud pulbitsema uus elu, millest võtavad aktiivselt osa ka nõukogude vaalapüüdjad. Reipalt tervitavad vaalapüügiflotilli „Aleuut" laevaviled Kuriili saartel paiknevaid nõukogude asulaid ja neile vastavad Kuriili vaalapüügiflotilli ja saartel asuvate vaalatöötlemiskombinaatide viled. Nüüd liigume o m a Ohhoota merest o m a väinade kaudu Vaiksesse ookeani vaalapüügile, ja meie vaalasaak on muutunud suuremaks ning rikkalikumaks. On suurenenud ka vaalapüügiflotilli „Aleuut" koosseisu kuuluvate laevade arv: praegu on selles flotillis viis vaalapüügilaeva. Kaksteist vaalapüügilaeva töötab Kuriili vaalapüügiflotilli koosseisus. „Aleuudi" saak läheneb nüüd tuhandele vaalale ühe püügisesooni kohta; üle kahe tuhande vaala püüab Kuriili vaalapüügiflotill.

Järk-järgult taastatakse Kuriili saarte kaardil vanad

vene kohanimed, mis on antud nende paikade esimeste vene uurijate — Ivan Kozõrevski, Ivan Jevrenovi, Fjodor Lužini, Vassili Šestakovi, Stepan Krašeninnikovi ning teiste tuntud ja tundmatute vene maadeuurijate poolt.

Meist on saanud vilunud ning oma ala põhjalikult tundvad vaalapüüdjad. Kui me 20 aasta eest tundsime püügilt tagasipöördumisel rõõmu 204 vaalast koosnenud saagi üle, siis kümme aastat hiljem, karmidel Isamaasõja päevadel, 1942. aastal, saime 533 vaala, 1952. aastal aga sai ainuüksi flotill „Aleuut" 1006 vaala, see aga tähendab ligi 6 000 tonni vaalarasva. Meie Kuriili vaalapüügiflotill alustas püüki 1948. aastal, saades siis 461 vaala, 1952. aastal püüdis ta aga juba 2 105 vaala, kellest saadi 8 576 tonni rasva.

Antarktise vaalapüügiflotill „Slava", mida tema püügitegevuse esimesel aastal, 1947. aastal, teenindasid välismaised harpuunijad, püüdis nimetatud aastal 386 vaala — 5 832 tonni rasva. Aga 1952/53. aasta püügihooajal, millal meil ei tulnud enam mõttessegi kasutada välismaiste harpuunijate kaasabi, saadi 2 726 vaala — s. o. rohkem kui 24 000 tonni rasva, arvestamata veel söödajahu, maksa jms. „Slava" pardal töötab suur grupp Üleliidulise Merekalamajanduse ja Okeanograafia Teadusliku Uurimise Instituudi (ВНИРО) teaduslikke töötajaid. Suur rühm NSV Liidu Teaduste Akadeemia Okeanoloogia Instituudi teaduslikke töötajaid tegutseb meie Kaug-Ida vaalapüügiflotillidel. Vaalapüügi alal on Nõukogude vaalapüügilaevastik asunud Norra, Suurbritannia ja Jaapani järel neljandale kohale maailmas.

Aga mis on saanud inimestest? Kus on „Aleuudi" vanade, esimeste reisipäevade seltsimehed? Paljusid ei ole. Kuid paljud nende hulgast on sidunud oma elu vaalapüügiga. Siin on kiri Pjotr Andrejevitš Zarvalt. Ta on nüüd vaalapüügiflotilli „Slava" kapten-instruktoriks ning võib oma õpilastele uhke olla. Hiljuti sain kirjakese ka Afanassi Nikolajevitš Purginilt. Ta on meie vaalapüügiflotillide parimaks kapten-harpuunijaks ning talle on antud sotsialistliku töö kangelase nimetus. Praegu töötab ta kauges Antarktises. Seal-

samas töötab ka Saša Taškenov — rasvasulataja, paljude ordenite kavaler. „Slaval" töötab ka Nikolai Polikarpovitš Bojev. Vilunud insener-tehnoloogina juhib ta kogu baasi tootmistegevust. Madrus Fedja Prokopenko on nüüd kuulus harpuunija ning sotsialistliku töö kangelane. Mark Stepanovitš Redkinist on saanud tuntud fotokorrespondent, kelle suurepäraseid fotosid ilmub kaunis sageli meie illustreeritud ajakirjades. Endine katlakütja Petja Jelissejev on saanud nüüd, samuti nagu paljud teisedki seltsimehed „Aleuudilt", kaugesõidukapteniks.

Aeg läheb edasi, meie ei muutu nooremaks, kuid ka ei vanane. Meie maal on hea töötada, ja ehkki vaalapüügiflotillid kujutavad endast üsna väikest „kruvikest" meie üldises „masinas", tunneme siiski väga hästi seda, et meid vajatakse, ning me oleme uhked sellele, et sammume eesrindlaste hulgas. See aga kohustab paljuks.

Siirdudes igal aastal karmidele, kuid heldetele meredele vaalapüügile, me töötame ning õpime innuga selleks, et oma pikkade meresõitude ajal mitte maha jääda meie kalli kodumaa elu tempost. Me jälgime tähelepanelikult kõigi meie vaalapüügiflotillide tööd, ning Antarktise vaalapüüdjad vahetavad raadio teel õige sageli mõtteid Arktise vaalapüüdjatega, jutustades oma elust ja tööst, oma edusammudest ja ebaõnnestumistest.

Meie pead on halliks läinud, kuid silmad säravad endiselt. Ja endiselt me armastame ka merd!

Pole kahtlust, et ei ole enam kaugel see aeg, millal Nõukogude Liit saadab Maailma ookeani oma suure püügiflotillide armaada, ning siis hõlmavad meie uurimised kõige kaugemaidki, sageli hoopis unustatud ookeanialasid. Siis suureneb tunduvalt pikkadest vaalapüügiekspeditsioonidest osavõtjate ja sealhulgas ka vaalu uurivate teadlaste arv.

Vana kaadri asemele astub meie imetlusväärne noorsugu. Oma vanadele ja tulevastele seltsimeestele-töökaaslastele pikkade vaalapüügiekspeditsioonide alal pühendangi käesoleva raamatu.

Moskva, 1953. a. juulis.

Lisa 1

VAALADE BIOLOOGIA

Raske on kujutleda tohutu suurt vaala sammuvana maismaal, ometi olid nende merehiiglaste esivanemad paljude miljonite aastate eest maismaaloomad, kes kõndisid neljal jalal kuival maal, olid päris tavalised neljajalgsed maismaaloomad. Meil on palju tõendeid, mis kinnitavad vaalade kunagist maapealset eluviisi, nii karvkatte jäänuste näol, mis esinevad loodetel üle kogu keha ja täiskasvanud vaaladel peamiselt pea peal, kui ka tagumiste jalgade jäänuste (rudimentide) näol, mis on säilinud nende loomade kehas; eriti veenab meid selles lähem tutvumine kiusvaalaliste väikeste loodetega, kelle pea meenutab linnu pead. Ja ka vaalade rinnauimed — nende kunagised eesmised jalad — kujutavad endast nelja või viie varbaga jäsemeid, — selles võime alati veenduda, silmitsedes zooloogia muuseumis vaala skeletti. Vaalad pole veel seniajanigi jätnud oma väga tähtsaid, maapealse eluviisiga seotud harjumusi: kuni tänase päevani hingavad nad õhku ning toidavad poegi emapiimaga. Järelikult, vaatamata oma välimuse muutumisele ja tähelepanuväärsele kohanemisele eluga eranditult vees, on nad jäänud imetajateks.

Mispärast siirdusid vaalade eellased vette elama? Põhjusi, mis sundisid vaalu üle minema täielikule vee-elule, võis olla palju. Nimetame vaid tähtsamaid neist. Selleks oli esiteks toidu vähesus maismaal, — vaalad on ju lihatoidulised loomad, vees aga leidub igasugust elustoitu külluses, seejuures veel niisugusel hulgal, mida ei saaks kunagi esineda kuival maal. Teiseks põhjuseks oli jälitamine tugevamate röövloomade poolt, kelle eest võis pääseda jällegi vees, ja nii edasi.

Muidugi ei kohanenud vaalad vee-eluga järsku. Esialgu, ja õige pika aja jooksul, läksid nad vette ainult toitumiseks või röövloomade eest pääsemiseks. Piisab sellest, kui meenutame teisi veeloomi, kellel see üleminek toimub meie silmade all, näiteks

kasvõi vees elamisega hästi kohanenud hülgeid; ja ka jääkaru võib aegade jooksul muutuda täielikult vees elavaks loomaks, kui inimene teda ära ei hävita.

Käesolevaks ajaks on vaalast saanud imetaja veeloom, kes on juba niivõrd kohanenud elamisega vees, et ta isegi oma poegi sünnitab ja toidab vees.

Siirdudes vette elama, hakkas vaala eellane järk-järgult omandama uut kehakuju, mis hõlbustas seal tema edasiliikumist. Vees liikumisel on kõige sobivamaks kujuks teatavasti kala- või torpeedolaadne kehakuju. Ja vaal omandaski aja jooksul sellise kehakuju, mistõttu peaaegu kõik rahvad hakkasidki teda nimetama valaskalaks.

Kui vaalad elasid veel maismaal, vajasid nad kaitseks külma ja kriimustuste vastu karvkatet ja paksu nahka, koguni karusnahka. Vees muutus see karvkate ülearuseks ning isegi segavaks, mistõttu ta kaduski aja jooksul, ja ainult mälestusena sellest on mõnedel vaaladel säilinud veel mõnikümmend karvakest siin-seal peas või alalõual. Kuid vaalad on püsisoojased loomad, kelle kehatemperatuur on lähedane 38°-le, vesi aga saavutab sellise temperatuuri harva, ning seetõttu on loodus andnud vaalale karvkatte asemele paksu rasvakihi, mis kaitseb teda külma vastu ning ühtlasi (tänu sellele, et rasv on veest kergem) aitab tal püsida vee pinnal. See rasvakiht katab vaala keha just nagu rasvasärk, mis säilitab hästi soojust ning võimaldab vaalal sooritada kaugeid rändeid nii põhja kui ka lõunasse, Antarktise ja Arktise külmadesse meredesse, kus suvel, pärast jää sulamist, leidub vaala jaoks alati palju toitu.

Vaalade kehatemperatuur pole maapealsete loomade kehatemperatuurist sugugi madalam: arvamus, nagu oleks vaaladel madalam temperatuur, on ekslik. Märgin veel seda, et püsiva kehatemperatuuriga loomad on mitmesugusel viisil kaitstud välise jahtumise vastu. Kõige kindlamaks soojuse kao vähendamise abinõuks on aga keha suhtelise kogupinna vähenemine. Imetajatest on see suhteline kehapind kõige väiksem just alatistel vee-elanikel, esmajoones aga vaalalistel. Imetajate võime reguleerida oma kehatemperatuuri sõltumata väliskeskkonna temperatuurist annab neile palju eeliseid kõigusoojase kehatemperatuuriga loomade ees, eriti levimisel.

Mingeid erilisi elundeid soojuse reguleerimiseks vaaladel ei ole, nii et vaala rinnauimed ja seljauim sellisteks muidugi ei ole ega saagi olla.

Tollal, kui vaala eellane elas veel kuival maal, hingas ta kopsudega, nagu tavalised maapealsed loomad. Olles siirdunud alatiseks vette elama, säilitas sealgi oma kopsud, mis, tõsi küll, aegade jooksul mõnevõrra muutusid, kuid jäid ikkagi kopsudeks. Seetõttu peab vaal enne iga järjekordset sukeldumist oma kopsudesse värsket õhku varuma. Kui vaal ei saa miskipärast uuendada õhutagavara oma kopsudes, siis ta paratamatult lämbub.

Mõnikord ujuvad vaalad jäätükkide vahel ning esineb juhtumeid, kus tuul ajab kokku ning ühendab need jäätükid, moodustades ühe tohutu suure lahvandusteta jääpanga. Sellistel puhkudel vaalad ei pääse enam jää alt välja ning lämbuvad seal. Sääraseid vaalu paiskavad lained päris sageli randa meie maa kirdeosas.

Karmide jääoludega aastail hukkub põhjapoolsetes vetes üsna palju vaalu, kes liiga vara ning ettevaatamatult tungivad jääpankade vahele. Seda tuleb ette (kuigi tunduvalt harvemini) ka kaugel lõunas, Antarktises.

Elades vees, hakkas vaal aegamisi oma mõõtmeilt suurenema. Toitu on palju, vesi hoiab keha ülal ning hõlbustab edasiliikumist, ja vaal omandab säärase suuruse, mida poleks võinud ega või saavutada ükski kuival maal elav loom. On teada juhtumeid, kus püütud vaalade pikkus ulatus üle 33 meetri ja nende kaal üle 6000 puuda. Millist tohutu suurt ning ülitugevat luustikku vajaks vaal, kui ta elaks maismaal, ja kust leiaks ta maismaal nii palju toiduks vajalikke loomorganisme?! Vaala keha ülal hoidvas vees aga pole vaja kuigi tugevat luustikku.

Ja vaala luud on tõepoolest väga urbsed, haprad ning rasvaga täidetud. Ka selles avaldub vaala kohanemine uue eluviisiga. Vaala luustik pleegib õhu ja päikese käes kiiresti valgeks, rasv jookseb luudest välja ning need muutuvad rabedaks, murduvad kergesti ja lihtsalt pudenevad laiali.

Meil oli juba juttu sellest, et karvad, mis katsid kunagi vaala nahka, kadusid aegade jooksul, ning tema nahk muutus siledaks, rasva- ning higinäärmeteta nahaks. Vees on nad ülearused, ning kadusidki seetõttu aja jooksul. Mõningail vaalaliikidel tekkis seljauim; selle omandasid kõige kiiremini ujuvad vaalad — vaguvaallased. Selle uime (toeseta nahakurru) tagaserv on tavaliselt sirbikujuliselt kaarjas. Oma kujult varieerub seljauim isegi ühe ja sama vaalaliigi piirides. Kiiresti ujuvatel vaaladel on seljauim mõnevõrra kõrgem kui aeglaselt ujuvatel vaaladel. Väga aeglaselt ujuvatel silevaaladel aga pole seljauime üldse, pikatoimelisel hallvaalal asendab seljauime väike mõhn seljal. Mõned uurijad olid

arvamusel, et seljauim on tasakaaluorganiks väga kiiresti ujuvatel vaaladel, näiteks mõõkvaaladel, kelle seljauime kõrgus ulatub kahe meetrini. Kuid me veendusime, et see arvamus on ekslik, sest meie praktikas esines juhtumeid, kus vaalad kaotasid lasu tõttu oma seljauime, kuid ei teinud sellest väljagi ega vähenenud seeläbi ka nende ujumiskiirus. Kord „niitsime" maha ühel isasel mõõkvaalal tema tohutukõrge seljauime, see aga ei takistanud teda sugugi ujumast endise kiirusega oma liigikaaslaste seltsis ning kergesti põgenemast meie jälitamise eest.

Aegade jooksul laiakskasvanud sabanahk moodustas rõhtselt asetunud sabauime, aga vaala tagumistest jalgadest (sellest oli juba juttu) jäi järele kaks väikest, sügavale vaagnalihaste vahele surutud luud.

Vaala eesmised jalad muutusid lühikesteks ning laiadeks, väliselt aerulaba meenutavateks rinnauimedeks. Neist said vaala ujumist reguleerivad tüürid. Rinnakorvi luustik muutus väga elastseks, sest vaal vajab sellist rinnakorvi suure õhutagavara sissehingamiseks enne sukeldumist sügavusse.

Vees elamisega kohanemise protsessis muundus suuresti kogu vaala luustik. See omandas pikliku kuju, kusjuures pea (õigemini küll kolju) muutus teravaotsaliseks. Kogu skeletist tegi suurimad muutused läbi vaala kolju, mis muutus lamedaks, madalaks ning terav-laiaks (lainemurdjaks). Vaala silmad paiknevad kaugel tagapool, sest kolju ninamik on veninud õige pikaks. Ninasõõrmed on nihkunud kiirule, vaala pea kõige kõrgemasse punkti. Kõige selle tulemuseks on ühtede luude omapärane tuginemine teistele luudele, ning seda muljet tugevdab veel seegi tõsiasi, et kuklaluud on tavaliselt nihkunud ettepoole kolju kiiru piirkonda. Seetõttu me ei näe enam kolju ülaosa, vaid ainult selle eesmist ja tagumist osa. Seoses nende omapäraste muutustega on suuresti muutunud ka vaala ajukolju: ta on kõigil vaaladel lühike, kuid lai ning kõrge. Ninaluud on lühenenud, seetõttu asetsevad sõõrmed vaala pea kõige kõrgemas punktis ja ilmuvad pea veest välja tõstmisel esimestena veepinnale.

Vaala kael kadus sel põhjusel, et ta polnud suuteline ülal hoidma vaala tohutu suurt pead, ja seetõttu ongi kõigil vaaladel väga õhukesed ning plaatjad kaelalülid; mõnikord on need kaelalülid isegi liitunud pidevaks soliidseks massiks vaala hiiglasuure pea toetamiseks. Vaaladel nagu teistelgi imetajatel on seitse kaelalüli. Vaalade nagu kõigi teiste imetajate mereloomade lülisamba ülejäänud osad jagunevad rinna-, nimme- ja sabalülideks.

Kiusvaalalistel (vaguvaallastel) on 12—16 ja kašelottidel 11—12 rinnalüli. Nimmelülisid on kiusvaalalistel 10—16 ja kašelottidel 8—10. Sabalülisid on märksa rohkem ning nende arv kõigub kiusvaalalistel 21—28 ja kašelottidel 23—24 vahel. Sabalülid on massiivsed ning sarnanevad saba põhilises osas nimmelülidega. Ristluulülid puuduvad, sest on kadunud seos lülisamba ja vaagna rudimentide vahel. Rinnalülidel, nimmelülidel ja eesmistel sabalülidel on tugevasti arenenud külgmised ristjätked. Seljalülide (rinnalülide) külge kinnituvad roided. Teiste meres elutsevate imetajate roietest erinevad vaalade roided selle poolest, et peaaegu kõik nad on kaotanud pähiku.

Kiusvaalaliste rinnak (rinnaluu) on lühenenud ning sellega seisab ühenduses ainult kaks esimest roiet, kuna ülejäänud roiete otsad on vabad — jällegi selleks, et õhu sissehingamisel oleks võimalik rinnakorvi laiendada. Eesmiste jäsemete täiuslikumaks vormiks vee-elule kohastumisel on tüüpilised uimed (loivad), mis on juba täiesti kõlbmatud eluks maismaal, kuid suurepäraselt kohanenud ujumisega. Eri liiki vaaladel on rinnauimed erisuguse kujuga: kiusvaalalistel näiteks on nad tavaliselt kitsad, süstikjad (välja arvatud küürakvaaladel) ning võrdlemisi pikad, hammasvaalalistel aga ümarjad ning võrdlemisi lühikesed. Kõik neli või viis säilinud varvast on kaetud ühise tiheda ning liikumatu nahkse-kiulise kattega. Kuigi vaala jalalaba, küünarnuki- ning varbaliigesed on veel säilinud, ei täida nad luude paindumatu ühendumise tõttu enam mingeid funktsioone. Ainult õlaluu saab veel liikuda õlaliigeses ning on seetõttu hästi väljaarenenud lihastega. Nagu me juba eespool mainisime, on see vajalik seepärast, et vaala rinnauimed täidavad liikumisel tüüri ülesandeid. Eriti paistavad oma võimsuse poolest silma küürakvaalade lihased, kellede rinnauimede pikkus ületab ühe kolmandiku pikkusest. Need loomad kasutavad rinnauimi vees väga osavalt mitmesuguste liigutuste sooritamiseks. Tuleb märkida, et mõnikord kasutavad vaalad oma rinnauimi ka liikumiselundeina.

Seoses vaalade eluviisi iseärasustega esineb neil vajadus kaitsta vastavaid õhukanaleid vee sissetungi eest. Nende loomade kõva suulagi on keskpaigas vastamisi lähenevate tiibjate luude abil tahapoole välja veninud. Samal ajal venib kurk kilpkõhre pikenemise tõttu pikaks toruks ning ei avane mitte suuõõnde, vaid ninakanalitesse, mis on eriliste pehmes suulaes esinevate lihaste abil neelust täiesti isoleeritud. Seepärast on absoluutselt ekslik ettekujutus, et vaalad neelavad vett ning paiskavad seda hiljem välja

fontäänide näol. Vee sattumine hingamisteedesse on vaalale niisama ebameeldiv, nagu meilegi juhul, kui me tõmbaksime kogemata vett oma kopsudesse.

Kogu hingamisaparaat, mis esialgselt oli ette nähtud vaala maapealse elu tarvis, on nüüd kohanenud alatise veeselamise ja veesurvega, mis esineb sukeldumisel suurematesse sügavustesse. Tekkis vajadus vastu võtta suurt hulka õhku ning välja töötada kaitsevahendeid veesurve vastu, lämbumise vastu vees hapnikupuuduse ja lämmastiku ülikülluse tagajärjel. Esimeseks kohanemiseks vaala hingamiselundite osas oli veresoonte poolest rikkaliku vahekihiga varustatud lühenenud kõri ja sellele vastavalt ka lühikese kaela väljakujunemine, mida kaitsevad veesurve vastu võimas muskulatuur ja suur keelealune luu.

Kašelottidel on kurk välja veninud pikaks, ninakoopasse ulatuvaks toruks ning on täiesti eraldatud neelust rõngja lihasega, mis paikneb pehme suulae seinas ja selle suulae jätkus — kurgukaartes. Tänu niisugusele ehitusele liigub hammasvaalaliste toit toruja kurgu mõlemat külge pidi ega sega looma hingamist. Samasugust olukorda näeme ka kiusvaalaliste kurgu puhul, kuigi see pole neil pikenenud; nende kurgule on iseloomustav suur kurgukott. Kõigil vaalalistel puuduvad häälekurrud, järelikult ei saa vaalad möirata ega ammuda.

Vaala kogu h i n g a m i s p r o t s e s s tuleb jaotada neljaks faasiks: 1) ilmumine veepinnale pärast kestvat sukeldumist; 2) vahepealsed sisse- ja väljahingamised ning sukeldumised; 3) puhkus veepinnal ja 4) sukeldumine pikemaks või lühemaks ajaks vee alla. Nende faaside analüüsimisel tuleb silmas pidada järgmist: a) vaalad, kelle eellased olid kunagi maismaaloomad, on aegade jooksul kohastunud eranditult vee-eluga; b) vaal toitub vees, kuid h i n g a m a p e a b t a õ h u s.

Maismaaloomade hingamine koosneb sisse- ja väljahingamisest, mis järgnevad üksteisele regulaarsete intervallide tagant; neil puhkudel aga, kui maismaaloom sukeldub vette, muutub tema h i n g a m i s r ü t m: kiirete sisse- ja väljahingamiste seeriale järgneb üks õige sügav sissehingamine, misjärel hingamine jääb kogu sukeldumise ajaks seisma; tagasi veepinnale kerkides hingab sukelduja (kasvõi näiteks inimene) sügavalt v ä l j a, millele järgneb terve rida lühikesi sisse- ja väljahingamisi. See hingamisrütm, mida maismaal elavad imetajad kasutavad ainult harukordadel, on v a a l a d e l n o r m a a l s e k s h i n g a m i s r ü t m i k s.

Tõusnud pärast pikemat vee all viibimist veepinnale, hingab

vaal sügavalt välja ja seejärel lühidalt sisse, sukeldub siis mitte sügavale vee alla, ilmub uuesti välja- ja sissehingamiseks veepinnale, sukeldub jälle vee alla, ja nii mitu korda järgemööda; siis hingab ta lõpuks sügavalt sisse ning sukeldub kauemaks ajaks veesügavusse. Need sisse- ja väljahingamised teostuvad väga korrapäraselt ja on iseloomulikud igale vaalaliigile. Fontääni väljapurskamise (väljahingamise) ajal moodustavad kiusvaalaliste hingamisavad võrdlemisi suure kraatrikujulise kõrgendiku, mis on eriti hästi märgatav väljahingamisprotsessi lõpul ja sissehingamise algul. Fontäänide väljapurskamise kestus varieerub olenevalt vaala suurusest. Üldreeglina on kestvale vee alla viibimisele järgnev fontään tunduvalt kõrgem ning ajaliseltki pikem kui vahepealsed fontäänid. Väljahingamine kestab alati kauem kui sissehingamine. Fontääni väljalaskmisel, peamiselt aga õhu sissehingamisel, on alati kuulda enam või vähem tugevat heli, mis meenutab surve all väljalastava auru heli; viimane kujutab endast õhu vibreerimist, mida põhjustab selle õhu kiire läbivoolamine suhteliselt kitsastest hingamisavadest. See ongi tõenäoliselt too „möirgamine", mida mainivad möödunud sajandite vaalapüüdjad.

Fontääni väliskuju sõltub suurel määral jõust, millega õhk kopsudest välja paiskub, samuti ka vaala liigutuste järskusest ja atmosfääri seisukorrast. Väliselt kujutab vaalafontään valget aurumassi ja peenikesi veepritsmeid, mis paiskuvad õhku enam või vähem korrapärase sambana. Eriti reljeefselt tungivad vaalade fontäänid esile polaarvetes.

Korduvad tähelepanekud paljude eri liiki vaalade kohta, mida tehti nende vahetus läheduses, lubavad järeldada, et vaala pinnavette kerkimisel avanevad tema hingamisavad juba pinnalekerkimise e e l, kui nende kohal asetseb veel õhuke veekiht. Hingamisavadest jõuga välja paiskuv ärakasutatud õhk haarab endaga kaasa teatud hulgal vett ning pihustab seda väljapurskamisel, see ongi põhiliselt fontään, mida täheldame vaala pinnalekerkimisel. Niisama selgesti kui polaarvete piirkonnas, võib vaalafontääne täheldada ka ookeani troopilises tsoonis. Seal me eristasime niisama hõlpsasti eri liiki vaalade fontääne, nagu polaarvete rajooniski, õhutemperatuur aga oli 30° C, nii et auru kondenseerumisest ei võinud olla juttugi. Mõnikord troopikavetes me vaalafontääni ennast ei näinudki, vaid kuulsime ainult „fontääni häält", vaala välja- ja sissehingamisel tekkivat heli.

Sissehingamine järgneb otsekohe väljahingamisele, ilma vaheajata. Sel momendil võib näha kiusvaalaliste väljasirutatud, veest

esiletungivaid kraatrikujulisi hingamisavasid. Sissehingamise kestus on alati lühem väljahingamise kestusest, ning sissehingamisel tõstab vaal hingamisavad veest välja, mis fontääni väljapurskamisel pole sugugi vajalik. Hingamisavade tõstmine veepinnast kõrgemale on vaaladele täiesti mõõdapääsmatu, sest vastasel korral satub vesi hingamisavadesse, mis, nagu me juba tähendasime, on vaaladele väga ebameeldiv. Me täheldasime, et lainetuse ajal, eriti kui see ületab 4—5 palli, on vaalad rahutud („rabelevad", nagu ütlevad vaalapüüdjad), tõstes siis sageli veidi kõrgemale veepinnast oma keha eesmist osa.

Enne sukeldumist käituvad vaalalised samuti, nagu kõik maismaa- ja veeloomad: sooritavad teatud ajavahemiku jooksul kiireid sissehingamisi, rikastades hapnikuga oma verd, mis pärast kestvat sukeldumist sisaldab palju süsihappegaasi.

Haistmisorgan kui täiesti ülearune elund on vaalal kadunud.

Vaala silmad on võrdlemisi väikesed. Teatavasti ei toimu valguskiirte murdumine eri loomade silmaläätses kaugeltki mitte ühesuguselt. Veeloomadel, sealhulgas ka vaaladel, on see murdumine tugevam, sest et iga aine valguskiirte murdumise koefitsient on õhu suhtes suurem kui vee suhtes. Selle koefitsiendi suurenemine silmaläätse jaoks saavutatakse tema kuju või teda moodustava aine muutumise teel. Vaalaliste silmalääts on keraja kujuga ning teda moodustavad sarvestunud kiud on tihkemad ning järelikult murravad valguskiiri tugevamalt.

Me teame, et selgroogsete silmades on kaht liiki valgustundlikke elemente: kepikesi ja kolvikesi. Vaaladel, nagu ka kõigil teistel tüüpilistel veeloomadel, kolvikesi ei ole, mistõttu võib kinnitada, et vaalad ei erista värvusi. Silma sarvkest on vaaladel ebakorrapärase kujuga, selle kõverdus horisontaal- ja vertikaalsuunas pole ühtlane, nii et vaala silmas peab seetõttu tekkima esemest moonutatud kujutis. Silma kõvakest on väga paks ning kõva, silmalihased on hästi välja arenenud. Silmanärv on kaitstud veresoonte kihiga, mis moodustavad elastse kesta. Silmapilu kummaski nurgas asetsevad näärmed (Harderi näärmed), mis eritavad rasvainet, nähtavasti selleks, et kaitsta silmamuna väliskatet merevee sööbiva toime vastu. Pisarnääret vaaladel ei ole. Silmalaud on puudulikult välja arenenud, pilkkile puudub või on vaevalt märgatav. Meie kogemused näitavad, et vaalad on nõrga nägemisega. Seevastu on neil väga hea kuulmine.

Vaalade kuulmiselund on vees elamise mõjul tunduvalt muutunud nii oma välimises kui ka sisemises osas. Kõigepealt kadus

neil väliskõrv. Ainult hammasvaalalistel on veel säilinud kõrva kõhr, mis asub kileja kuulmekanali sügavama osa ääres. Sisekõrv on säilitanud staatilise elundi — tasakaalu- ja suunaelundi — tähtsuse. Kuulmistajud tekivad võnkumiste abil, mis kutsutakse esile massiivsete, paksuseinaliste, teokarpi meenutavate luupõite (kuulmeluude) sisemuses.

Vaalad kuulevad hästi ning reageerivad alati kiiresti v e e s tekkivaile helidele. Vaatamata oma massiivsusele ning tihedusele, on kuulmeluud ehk -põied väga haprad. Igal vaalaliigil on omad, teistest erinevad kuulmeluud, mis võivad seetõttu olla heaks materjaliks ühe või teise vaala liigilise kuuluvuse kindlakstegemisel.

Vaalade peaaju on keraja kujuga, lai ning võrdlemisi ühetaoliselt asetatud rohkearvuliste vagude ja käärudega. Kogu vaalakerega võrreldes on peaaju väga väike ning moodustab vaala kogukaalust vaid üsna tühise osa. Nii näiteks kaalus peaaegu 54-tonnise finnvaala peaaju veidi üle 6 kg ja 32-tonnise küürakvaala peaaju umbes 6 kg.

Peaaju alumises osas asub tähtis sisenõrenääre — ajuripats; ta nõristab verre erilisi aineid — hormoone, mis mõjutavad looma kasvamist, piima tekkimist piimanäärmetes, kilpnäärme tegevust, ainevahetust ja nii edasi. Vaaladel on ajuripats hästi välja arenenud ja võib arvata, et just see asjaolu ongi vaalade hiiglasliku kasvu põhjuseks.

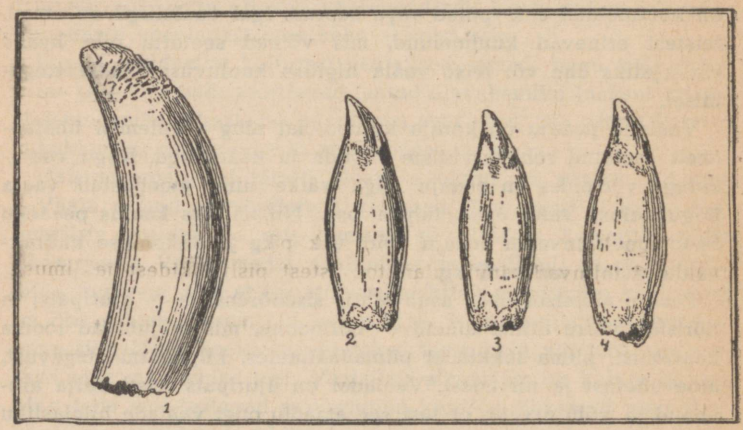
Vaalade seljaaju on samuti väike, tema läbimõõt on umbes üks sentimeeter.

Nüüd räägime kohanemisest toitumisega. Vaalad on kohanenud eluga vees. On arusaadav, et vees on toidu mälumine suuresti raskendatud, kui see üldse ongi võimalik. Seetõttu isegi hammasvaalalistel, kes on veel säilitanud arvukalt hambaid, on kogu mälumisaparaat koos vastavate lihaste ja alalõuaga suuresti muutunud. Lõuad on pikenenud ning kohanenud eranditult haaramiseks. See on seda vajalikum, et neil tuleb haarata libedat saaki — kalu, peajalgseid limuseid. Seetõttu muutuvadki nende hambad lihtsateks, koonilisteks, ning nende ülesanne piirdub ainult saagi haaramise ja kinnihoidmisega.

Urgsed vaalad olid röövloomad, kes toitusid kaladest ja teistest kiiresti ujuvatest loomadest. Enamik praegusi vaalalisi kuulub liikidesse, kes omavad veel hambaid, kuid need hambad, nagu me juba tähendasime, on lihtsustunud ning kujutavad endast lihtsaid koonuseid. Hammaste üldarv ületab tavaliselt 44 — hammaste

lähtearvu, mis on omane emakoogilistele imetajatele. Mõnedel vaalaliikidel, näiteks nokisvaaladel, on hammaste arv suuresti vähenenud (kuni neljani).

Üleminek toitumisele peajalgsetest limustest toob peaaegu alati kaasa hammastiku atrofeerumise. Näiteks kašelotil, kes toitub peaaegu eranditult peajalgsetest limustest (kalmaaridest, kaheksajalgadest), on funktsioneerivad hambad säilinud üksnes alalõuas,

Kašeloti (1) ja mõõkvaala (2, 3, 4) hambad.

aga nokisvaaladel leiame ainult 2—4 mittefunktsioneerivat hammast alalõua kõige tagumises osas. Mõnedel vaalalistel on hammaste arv, just vastupidi, tunduvalt suurenenud, nii et nende hambad meenutavad juba roomajate hambaid. Sellised hambad on kalatoidulistel vaalalistel, näiteks delfiinidel.

Kuid paljudel vaaladel on hambad täielikult kadunud ning nende aset täidab „filtreerimisaparaat" vaalakiuste näol. Vaalakiusteks nimetatakse suulae limasepiteelist arenenud narmataolisi sarvliistakuid — sarvestunud epiteeliribakesi. Nad laskuvad vertikaalsuunas alalõuale ning lõpevad seestpoolt enam või vähem peenikeste kiudude või niitide põimikuga — „narmastega", mis moodustavad midagi sõela taolist.

Nokisvaalade arenemislugu on võrdlemisi hästi läbi uuritud, ning seepärast on võimalik jälgida teed, mida mööda kulges hammaste atrofeerumine selle vaalagrupi juures. Nende vaalaliste

ühel esindajal — nokisvaalal ehk Vaikse ookeani pudelninal — leidub veel praegugi suulael põiksuunalisi sarvjaid epiteeliribakesi.

Need sarvestunud ribakesed on esimeseks viiteks sellele, kuidas tekkisid nood habet meenutavad kiused hambututel vaaladel (kiusvaalalistel). Teiseks näitab meile vaala kiuste arenemisteed see, et mõnedel nokisvaaladel, nagu kiusvaalalistelgi, tungivad alalõua harud kõrvalt vaadatuna palju rohkem esile kui ülalõua harud.

Kunagi oli kiusvaalalistel palju hambaid, üle 200. Seda teame sellest, et kiusvaalaliste loodetel nende embrüonaalse arenemise esimesel poolel leiame veel praegugi nende hammaste sugemeid.

See räägib sellest, et kiusvaalaliste esivanemad toitusid kunagi erandilt kaladest ja peajalgsetest limustest. Muide, veel praegugi toituvad mõned vaalad mõnikord nii peajalgsetest limustest kui ka kaladest, kuigi nende põhiliseks toiduks on hoopis planktonilised pisivähid.

Peaaegu kõik vaguvaallased ja kõik pärisvaalad ehk nn. silevaallased toituvad ainult planktonilistest pisivähkidest ja limustest.

Nende loomade püüdmist võimaldab vaala erakordselt laiade lõugadega suu, mis näiteks grööni vaalal võtab enda alla peaaegu kolmandiku keha pikkusest. Kiusvaalaliste laienenud ülalõuga katavad tihedasti üksteise ligi asetsevad kiuse liistakud; oma kujult sarnanevad vaalakiused täisnurkse kolmnurgaga, mis oma väiksema kaatetiga istuvad suukoopa seintes, kuna aga suurem kaatet on suunatud mokkade poole, õigemini küll sinna, kus peaksid olema tema mokad, sest pehmeid mokki vaaladel ei ole. Nende kolmnurkade hüpotenuusile vastav serv on hargnenud narmasteks ning piirab seda ruumi, kuhu ulatub altpoolt tulev, vaala alalõua külge kasvanud tohutu suur keel. Vaalakiused moodustavad hiiglasliku filtreerimisaparaadi.

Kiusvaalalised ujuvad planktoniliste organismide poolest rikastes vetes, hoides oma lõugu pärani lahti. Tuhandeid planktonivähikesi sisaldav vesi, mis jookseb pärani avatud vaalasuhu ja mis lõugade kokkusurumisel kiuseliistakute vahelt ostekui läbi sõela uuesti välja jookseb, jätab kiuse „narmastele" õige suurel hulgal pisiloomi, mis vaala suus kokku pressitakse ning seejärel keele tõsteliigutusega neelu suunas edasi lükatakse. Sellise toitumisviisi puhul muutuvad hambad täiesti ülearuseks.

Nagu teada, on vastsündinud vaalapoja pikkus ainult veidi väiksem kui pool tema ema kehapikkust. Toitudes umbes kuus kuud

emapiimaga, kasvab ta selle ajaga peaaegu kaks korda suuremaks, kahe aasta vanuselt aga saavutab suguküpsuse.

Pole kahtlust, et nii kiirele kasvutempole ja nii varajasele suguküpsusele peab avaldama põhilist mõju just emapiim. On välja arvestatud, et imetamisaja (laktatsiooniperioodi) kestel võtab sinivaala poeg näiteks iga ööpäeva kohta kaalus juurde keskmiselt 100 kg, ja nii kestab see kuni seitsme kuu vanuseni. Uurisime oma laboratooriumis „Aleuudil" viie vaalaliigi piima ning saime järgmised tulemused:

Keskmised andmed

(protsentides)

Vaala liik	Rasvad	Kuivaine	Vesi
Finnvaal	43,57	13,50	42,93
Sinivaal	40,25	13,70	46,05
Küürakvaal	39,93	14,02	46,05
Hallvaal	53,04	6,38	40,58
Kašelott	37,30	8,00	54,70

Sinivaala ja finnvaala suurte emaloomade piima hulk on 15—20 pange.

Nagu kõik loomad, nii vajavad ka vaalad puhkust ja unerahu, ning nad magavad muidugi veepinnal või siis veepinna juures, aga mitte vee all, nagu arvasid mõned bioloogid. Me jälgisime paljudel kordadel vaalu, kes lebasid pikka aega liikumatult päris veepinna juures ning purskasid aeg-ajalt üksikuid väikesi fontääne. Me täheldasime seda päeva-ajal ja polaarvööndi valgetel öödel. Säärastele vaaladele on tavaliselt kerge läheneda, eriti veel siis, kui õnnestub vältida igasugust kolinat ja müra, sest vaalad kuulevad väga hästi vees tekitatavat müra ning reageerivad sellele kiiresti, s. t. ärkavad ja hakkavad liikuma. On teada juhtumeid, kus laevad põrkasid magavate vaalade otsa. Ma juba jutustasin sellest, kuidas meie ujuvbaas „Aleuut" põrkas vaala otsa Panama kanali läheduses. Vaalal pole raske oma hiiglaslikku keha veepinna läheduses hoida, sest tema keha erikaal on peaaegu võrdne vee erikaaluga (vaguvaallased) või sellest väiksem (kašelotid ja silevaallased).

Nüüd aga peatume vaalade liigutustel, mis on seotud sukeldumise ja edasiliikumisega. Kõigi vaalaliste tähtsaim liikumiselund — keha sabapoolne osa ühes sabauime sagaratega — liigub mitte ainult üles-alla, vaid ka paremale ja vasakule. Vaal saab liikuda ka ilma sabauime sagarate vähimagi osavõtuta. See on eriti märgatav ärahirmunud vaala esimese sööstu momendil: vaal liigub siis k o g u kehaga, horisontaalasendisse jäänud sabauimesagaratega, olles ise pinevil nagu pillikeel. Tavaliselt aga meenutavad vaala sabauime liigutused aeru liigutusi, kui paati aetakse edasi üheainsa ahtris „töötava" aeruga. Surmaeelses agoonias olevatel vaaladel olen ma täheldanud mitmesuguseid sabauimesagarate liigutusi: parempoolne uimesagar võib koolduda ülespoole ja vasakpoolne sagar allapole või ka ümberpöördult; mõnikord kerkib üks uimesagaratest 90°, kuna teine jääb horisontaalasendisse ning võbiseb otsekui külmavärinates; teisel juhul liikus kogu sabavars kord paremale, kord vasakule, kuna sabauimesagaratest oli üks sellal üles- ja teine allpoole suunatud. Esines ka juhtumeid, kus horisontaalasendis lebanud vaal tõstis samaaegselt ülespoole ainult sabauimesagarate otsi ning siis surus need üheaegselt alla, kusjuures sabavars ei võtnud neist liigutustest üldse osa.

Me jälgisime sageli eri liiki vaalu, kes liikusid ühes suunas meie laevakursiga, ujudes laeva vahetus läheduses. Otsesuunalise liikumise ajal võis täheldada nii üles ja alla kui ka paremale ja vasakule suunatud sabaliigutusi, kusjuures viimased olid vähemmärgatavad ning nõrgemad. Pöörete ajal aga kooldus sabavars õige märgatavalt paremale või vasakule.

Inglise uurija Barcroft esitab arvutused vaala energiakulutuse kohta liikumisel veepinnal ja vee all. Pidades vaala kehakuju ideaalselt voolujooneliseks, selliseks, mis ei tekita veekeeriseid, jõuab ta järeldustele, et liikumine vee all viie-, kümne- ja viieteistkümnemiilise tunnikiirusega nõuab vaalalt jõukulu, mis on 5 miili puhul 7,54, 10 miili puhul 53,46 ja 15 miili puhul 168,08 hobujõudu. Liikumisel veepinnal annab 5-miiline tunnikiirus 12,2 HJ, 10-miiline tunnikiirus 243,4 HJ ja 15-miiline tunnikiirus 1775,0 HJ suuruse jõukulu. Teisel juhul Barcroft minu arvates eksib, arvestamata seda tõsiasja, et v e e p i n n a l vaal peaaegu kunagi ei liigu: ta liigub ikka v e e p i n n a l ä h e d u s e s, ja see liikumine nõuab väiksemat energiakulu. Olgu sellega, kuidas on, ent vaieldamatuks jääb ikkagi see fakt, et vaaladel, eriti suurtel sini- ja finnvaaladel, on tohutu palju jõudu ning et nad

võivad pukseerida võimsaid laevu (milledele on pealegi antud veel tagasikäik), liikudes neil puhkudel edasi kiirusega 4—7 miili tunnis.

Vaala kohanemine eluga vees ei võinud piirduda üksnes välistunnuste muutumisega, tema kalalaadse-torpeedokujulise keha väljakujunemisega, vaid pidi enesega kaasa tooma ka funktsionaalseid muutusi organismis, mis võimaldavad nüüd vaalal viibida kaua aega vee all suure veesurve tingimustes, uuendamata seejuures õhutagavara kopsudes. Looma kehas leiduv hapnikutagavara on toitainete ja vee varudega võrreldes väga tühine. Nagu teada, näitab ühe liitri vere poolt absorbeeritava hapniku hulk vere hapnikusisaldust. Sinivaalade vere hapnikusisaldus on 213 kuupsentimeetrit ühe liitri vere kohta; vere koguhulk võrdub 8000 liitriga, seega on veres olev hapnikuvaru 1700 liitrit. Sellele tuleb juurde arvata veel kopsudesse hingatud õhu hapnikuhulk, mida seal leidub 3000 liitri õhu kohta umbes 600 liitrit.

Verd on vaaladel suhteliselt veidi vähem kui inimesel, nende vere hapnikusisaldus aga on ligikaudu võrdne inimese vere hapnikusisaldusega, kuid siin peame silmas pidama ka seda asjaolu, et vaal pole mitte üksnes suuteline pikemat aega „hinge kinni pidama", vaid samaaegselt sooritama ka tohutu suurt mehhaanilist tööd oma hiiglasliku, olgugi peaaegu ideaalselt voolujoonelise keha edasiviimisel, ning siin on otsustava tähtsusega mitte veelooma morfoloogilised, vaid füsioloogilised iseärasused.

Suurt osa etendab muidugi soojuseisolatsiooniline rasvakiht, mis otsekui rasvsärgiga katab kogu vaala keha ning muudab minimaalseks alatise kehatemperatuuri säilitamiseks vajaliku energiakulu. See rasvakiht kui inertne kude kasutab suhteliselt vähe hapnikku, mistõttu verehulga ja aktiivsete kudede (lihased, süda, maks, neerud jne.) vaheline suhe osutub vaaladel tõenäoliselt suuremaks kui inimesel. On võimalik, et ka ainevahetus ise toimub vaaladel teisiti kui maismaaloomadel. Siin on kohane veel kord ära märkida ka vaala kopsude jõudsat väljaarenemist, mis on kahtlemata seotud tema vee-eluga. Eesmised jäsemed on lakanud toetamast vaala keha, see asjaolu aga põhjustab suuri muutusi rinnakorvi ehituses ja õlavöö hingamislihaste väljaarenemist. Tähendan veel kord, et organismi kohanemine väliskeskkonnaga ei saa piirduda üksnes keha struktuuri muutumisega; keha struktuuriga on tihedalt seotud elundite funktsioneerimine, ja seetõttu peab organismi füsioloogiline kohanemine olema niisama täiuslik kui anatoomiline kohanemine. Muidugi on täiesti arusaadav, et

kergem on jälgida loomade kehaehituse kohanemist elamiskeskkonnaga kui jälgida nende füsioloogilist kohanemist.

Üldtuntud on tuukrite haigus — kessoontõbi*. Vaalad aga sukelduvad toiduotsingutel kaunis sügavale — kiusvaalalised kuni 100 meetri ja kašelotid rohkem kui 500 meetri sügavusele — ning tõusevad seejärel kiiresti veepinnale tagasi ega kannata kessoontõve all. See vaalade iseärasus on juba ammu äratanud uurijate huvi. Teade mingisuguste organismide leidmisest vaala veres, kes pidavat absorbeerima lämmastikku (mille üleküllus põhjustabki embooliat), pole hiljem leidnud mingit kinnitust. Uurimised on näidanud, et lämmastikusisaldus vaala veres on kaks korda suurem kui inimese veres.

Vaalade võimet viibida kaua aega veel all ning taluda seal suurt survet võib seletada järgmiselt. Vaal ja tuuker viibivad vee all hoopis erinevates tingimustes — tuuker saab seal pidevalt juurdevoolavat värsket õhku ning järelikult ka lämmastikku, mis vähehaaval küllastabki tema verd. On ju kindlaks tehtud, et kiire tagasipöördumise korral veepinnale avalduvad haigusnähud seda raskemal kujul, mida kauemat aega viibis tuuker vee all. Vaalad aga on hoopis teistsuguses olukorras. Sukeldudes sügavusse, viib vaal oma kopsudes kaasa piiratud hulgal lämmastikku ning kasutab seal kuni veepinnale kerkimiseni piiratud hapnikuhulka. Järelikult langeb emboolia oht siin ära. Peale selle soodustab vaala olukorda ka hiiglasuur rasvamass, milles lämmastik hästi lahustub. Muuseas tuleb märkida, et inertse gaasi (heeliumi) tarvituselevõtmine veealuste tööde puhul (käesoleva sajandi kolmekümnendatest aastatest alates) on tunduvalt vähendanud embooliasse haigestumise ohtu.

Küsimus sellest, kui sügavale suudavad sukelduda eri liiki vaalad, ootab veel praegugi reale otsestele ja kaudsetele tähelepanekutele vaatamata lõplikku lahendamist. Me teame seda, et saagiotsingutel laskuvad vaalad sügavusse, teame ka nende toidu koostist — saakloomi ning viimaste bioloogiat. Nii näiteks toituvad mõned vaalaliigid planktonilistest pisivähkidest, keda suvisel ajal esineb kõige suuremal hulgal kuni saja meetrini ulatuvas veekihis. Ka sajast meetrist sügavamas vees sattus neid vähke plank-

* Emboolia (õhkemboolia) — antud juhul kessoontõbi ehk tuukrite haigus: kesknärvikava kahjustus, mida põhjustab soonte ummistumine (topistumine) verest erituvate gaasimullikestega, samuti südame parema poole, kopsu suurte veresoonte jne. ummistumine suurte gaasimullidega. Seda haigust täheldatakse tavaliselt pärast töötamist võrdlemisi suurtel sügavustel 3- kuni 4-atmosfäärilise rõhu juures.

tonivõrku, kuid juba väga väikesel arvul, vahel ainult mõned üksikud isendid. Seepärast ongi mul välja kujunenud kindel arvamus, et sajast meetrist sügavamale vaguvaallased ei sukeldu, vaid pigemini ei ulatu isegi selle kaunis suure sügavuseni. Ainuke vahetu tähelepanek, mida võib täiel määral usaldada, kinnitab aga arvamust, et kiusvaalalised sukelduvad võrdlemisi väikestele sügavustele: juba ammustest aegadest püüavad jaapanlased vaalu võrkudega. Nende kirjanduses, muu hulgas juba 1829. aastal välja antud instruktsioonides vaalapüügi kohta, võime lugeda järgmist: „Vaalu, kes sukelduvad sügavamale kui 27,4 meetrit, võrkudega püüda ei saa, välja arvatud need juhud, kus põhi ei olegi nii kaugel, ent kuna semi-kužira (jaapani silevaal) sügavamale ei sukeldu, võib teda võrkudega kinni püüda mistahes sügavusega kohtades."

Tuleb meeles pidada, et vaala mahukad kopsud sisaldavad tohutul hulgal õhku, mis mitte ainult ei aita tal püsida veepinna läheduses või sügavamates veekihtides, vaid ka sunnib teda tõusma veepinnale. Isegi sukeldumine väikestesse sügavustesse nõuab vaalalt tunduvaid jõupingutusi. Nendele jõupingutustele osutab ka vaala sukeldumise iseloom: peaaegu kõik vaalad sukelduvad püstloodselt, pea ees, sabaga energiliselt kaasa aidates, ja seda peaaegu ideaalselt voolujoonelise kehakuju puhul.

Täiesti omaette seisab kašeloti sukeldumise küsimus. Tema tohutu suur ümarjas-tömp, kuid ideaalselt voolujooneline pea kujutab oma valdavamas osas endast hiiglasuurt nina, milles paikneb õlitaolise vedelikuga (võidisega) täidetud reservuaar (nn. vaalavõidise organ). Selle „hiigelnina" on kašelott omandanud pikaajalise evolutsiooni tulemusena, veealuse toitumisega kohanemise protsessis. Nähtavasti on kašeloti ninal täita nii hüdrostaatilise organi ülesanded kui ka sügavuses valitseva veesurvega kohanemise organi funktsioonid. See nähtavasti ongi vaalavõidise organi tähtsaimaks funktsiooniks. Ma juba jutustasin neist juhtumeist, kus kašelotid olid takerdunud üle Vaikse ookeani põhja tõmmatud kaablitesse umbes kilomeetri kaugusel ookeani pinnast, samuti ka sellest, et kašelottide maost me leidsime alati süvaveekalu, põhja külge kinnituvaid raikala mune ja süvaveelisi peajalgseid limuseid.

Vaalade hübriididest. Meie poolt uuritud vaalade hulgas esines ka selliseid, kellel oli kahele erinevale vaalaliigile omaseid tunnuseid. Esines vaguvaalu, keda nende välimuse järgi võis arvata finnvaalade hulka, kuid nende kiused osutusid sinivaaladele tüüpilisteks vaalakiusteks, ja vastupidi. Me uurisime

vaalu, kes näisid noorte sinivaaladena, kuid kelle kiused olid tüüpilised finnvaaladele. Need olid kaheldamatult sini- ja finnvaala hübriidid. Juba ammustest aegadest on vaalapüüdjad täheldanud vahetevahel esinevaid veidraid vaalu, keda nad ei osanud arvata ühegi teadaoleva vaalaliigi hulka kuuluvaks ning nimetasid seepärast „bastardideks". Me uurisime läbi üle poolteise tuhande vaala ning leidsime nende hulgas ainult üksteist hübriidi. Harilikult me lugesime nad selle vaalaliigi hulka, kelle tunnused avaldusid selgemal kujul; põhilist osa nende liigi kindlaksmääramisel etendasid meil nende kiused. Üldine morfoloogia — kehavärvus ja muud säärased tunnused — on väga varieeruv, aga vaalakiuse sarvliistakud evivad selliseid iseloomulikke eritunnuseid, mis ei jäta mingit kahtlust. Seepärast arvasimegi need ilmsed hübriidid osalt sinivaalade ja osalt finnvaalade hulka kuuluvaks.

A l b i n i s m i s t vaalade juures. Nagu muude loomade juures, nii esineb ka vaalade hulgas niivõrd heleda kehavärvusega isendeid, et neid võib nimetada albiinodeks. Antarktise meredes kohati mitme aasta jooksul finnvaala-albiinot, kes erines järsult teistest vaaladest oma valge värvuse poolest. Komandori saarte juures püüdsime kaks erakordselt heleda kehavärvusega kašelotti. Nende selg oli helehall, peaaegu valge, kuna kõhualune ja küljed olid piimvalged. Nad erinesid teravalt oma mustavärvilistest liigikaaslastest. Mõlema albiino silmad olid roosakasvalged. Tähelepanelikule uurimisele vaatamata mingeid muid eraldustunnuseid nende juures ei leitud.

Kord kohtasime Tšuktšimaa ranniku juures mõõkvaalade karja. Üks suur isaloom selles karjas oli üleni valge; kahjuks ei läinud meil korda teda tabada. Nähtavasti osutub albinism vaalade juures väga haruldaseks nähtuseks, sest peaaegu kõik uurijad, kes on jälginud paljusid vaalu, viitavad ikka samadele juhtumitele, millal on täheldatud neid vaalu-albiinosid.

V a a l a d e e l u e a s t. Üheks tähtsaimaks küsimuseks vaalade bioloogia valdkonnas on nende eluea küsimus. Vaalade uurimisele pühendatud kirjanduses esineb üksteisele vasturääkivaid teatmeid. Ühed ütlevad, et vaalad elavad 100 kuni 400 aastat vanaks, kuid mitte millegagi oma arvamust ei kinnita. Teised arvavad, ja nad on lähedal tõele, et vaalade vanuse ülempiir on tunduvalt alla viiekümne aasta. Sellel väitel on mõningaid kinnitusi. Nii minu kui ka teiste uurijate katsed määrata vaalade vanust nende kiustel ja hammastel esinevate kihitiste järgi, pole andnud selgeid resultaate, ja avaldused selle kohta, et see meetod olevat

õige ning võimaldavat vaalade vanuse kindlakstegemist, ei vasta tõele ja viivad ainult eksiteele. Ka tiinuse kollaskehade järgi ei saa vaalade vanust kindlaks määrata — paremal juhul võivad need kollaskehad näidata ainult vaalade sünnituste (tiinusjuhtude) arvu, aga mitte nende vanust, mitte eluea kestust.

Juba vanal ajal juhtis Aristoteles tähelepanu sellele, et mida kauem aega võtab loomorganismi kasvamine, seda pikem on tema elu üldine kestus. Selle seisukohaga nõustuvad paljud väljapaistvad looduseuurijad ja arstid. Buffon näiteks oli arvamusel, et looma eluea võimalik kestus on 5—7 korda pikem kui tema kasvuperiood. Tuntud nõukogude teadlane akadeemik Bogomolets kirjutab: „Kui lähtuda sellest, et organismi kasv lakkab tema luude kasvamise lõppemisega pikkuse suunas, siis osutub Buffoni eluea pikkuse koefitsient enam või vähem tõelevastavaks kõige paremini läbiuuritud koduloomade suhtes."

Selleks et kasutada Buffoni koefitsienti vaalade võimaliku eluea väljaarvutamiseks, tuleb kõigepealt kindlaks määrata luude intensiivse kasvu lõppemise aeg, mis peab langema ühte füüsilise küpsuse saabumise perioodiga. Paljude vaalaluustike põhjalik uurimine võimaldas meil jaotada need skeletid neljaks vanusegrupiks:

1) skelett on pehme, luud kergesti painutatavad ja noaga lõigatavad, kõigil koljuõmblustel on kõhrkate, luud ise on väikesed ning peenikesed — need on veel emapiima imevad või alles äsja imemise lõpetanud, kuni 1 aasta vanused vaalapojad;

2) skeleti luud on suured, kõhrmoodustised on juba karedaks muutunud, kuid võtavad enda alla lülide liitekohtades ja koljuõmblustes veel palju ruumi, anküloosi ei ole — need on noored, mittesuguküpsed vaalad, kelle vanuseks on nähtavasti üks kuni kaks aastat;

3) skelett on peaaegu täiesti luustunud, õmblused on kinni kasvanud, koljuluud on siledad, samuti ka selgroolülid ja roided; koljuõmbluste joonis on selgesti nähtav: anküloosi algus — need on suguküpsed vaalad;

4) skelett on kõbruline, muhklik; koljuõmblusi pole enam üldse näha, koljul karedad muhud: täielik anküloos — need on vanad vaalad.

Kõrvutades vaalade uurimise alal saadud andmeid ja loendades emavaaladel esinevaid kollaskehasid jõudsime lõpuks järeldusele, et vaguvaallastel lõpeb kasvuperiood umbes 5.—6. eluaastal. Järelikult on nende elu võimalikuks kestuseks 25—30 aastat. Kuid

grööni vaalad ja kašelotid elavad kauem, sest teatakse juhtumeid, kus grööni vaaladest ja kašelottidest on leitud nelikümmend aastat vanu harpuune.

Vaalade nugilistest. Peaaegu kõik vaalad kannatavad siše- ja välisnugiliste tegevuse all. Huvitav on ära märkida, et peaaegu igal vaalaliste perekonnal on omad erilised välisnugilised (ektoparasiidid), kes parasiteerivad ainult ühe teatud vaalaperekonna esindajate kehal, vaatamata sellele, et kõik need vaalad esinevad vastavates vetes mitte ainult oma sesooniliste siirdrännete ajal, vaid külastavad ühtesid ja samu kohti ning peatuvad seal pikemat aega oma toitumis- ja poegimisperioodidel.

Mõned vaalaliigid kannatavad eriti rängalt välisnugiliste tegevuse all, kelle kolooniaid võib leida kogu nende keha pinnal, hambad ja kiused kaasa arvatud. Vaala kehal sigib, kasvab ning sureb terveid nugiliste põlvkondi. Tavaliselt esineb kolme perekonda ning väga mitmesugustesse vanusestaadiumidesse kuuluvaid ektoparasiite, alates vaevaltmärgatavatest ja väikestest isendeist ning lõpetades eksemplaridega, kes hämmastavad oma suurusega: 1) välisnugilised vaalaväivid võivad ühelt vaalalt teisele üle kanduda ainult vaalade tiheda kokkupuutumise korral, nähtavasti poja toitmisel emapiimaga, samuti paaritumise korral. Nad elavad vaalanahal, klammerdudes oma tugevate „küünekestega" vaala keha külge, ning tarvitavad toiduks vaala pigmenteeritud naha- ja rasvakihti; 2) vääneljalaliste vähkide hulka kuuluvad välisnugilised kroonvähid, kes juba vastsestaadiumis kinnituvad oma peapoolse otsaga vaala naha külge, kusjuures eriline „tsementi" tootev nääre eritab kleepuvat ainet, mis vees tardub ning moodustab lubikojakese. Nad ei söö vaala liha ega ta mahlu, kuid tungides sügavale vaala rasvasse, vigastavad niivõrd tema keha väliskatteid, et tekitavad sageli mädapaiseid ning deformeerivad naha suuri piirkondi; 3) aerjalaliste vähkide hulka kuuluvad välisnugilised penellad kinnituvad samuti vaaladele juba ühel naupliuse staadiumest, kusjuures nendegi armastatuimaks aluspinnaks on teatud vaalaliikide nahk.

Mõnede kroonvähkide kodadele, eriti nende omadele, keda me leidsime küürakvaaladel, asuvad elama vääneljalaliste vähikeste nuivähkide suured kolooniad, mis ripuvad siis kobaratena alla kroonvähkide kodadelt ning moodustavad „tihnikuid". Me loendasime vaaladel 15 eri liiki kuuluvaid loomse päritoluga välisnugilisi, kuid nende kehal elab ka veel palju ränivetikaid, peamiselt *Cocconeis*'ide hulka kuuluvaid.

Bioloogilised tsüklid		Vaalaliik				
		Sini-vaal	Finn-vaal	Küürak-vaal	Hall-vaal	Kašelott
Paaritumisaeg	Lõunapoolkeral	V—X	VI—X	VI—X	—	Aasta läbi
	Põhjapoolkeral	XI—I	X—V	II—VI	XII—III	Aasta läbi
Tiinuse kestus (päevades)		360	360	360	360	Umbes aasta
Vaalapoja sündimise aeg	Lõunapoolkeral	V—X	VI—X	VI—X	—	Aasta läbi
	Põhjapoolkeral	XI—I	X—V	I—VI	XII—III	Aasta läbi
Vastsündinud vaalapoja pikkus (cm)		850	700	520	480	450
Sündimiskoht		Troopikaveed				
Imemisperioodi kestus		Keskmiselt pool aastat (6—7 kuud)				Umbes aasta
Päevane juurdekasv laktatsiooniperioodil	Kaal (kg)	100	70—80	40—50	30—40	Teadmata
	Pikkus (mm)	33	25—30	18	7—8	Teadmata

Bioloogilised tsüklid		Vaalaliik				
		Sini-vaal	Finn-vaal	Küürak-vaal	Hall-vaal	Kašelott
Imemisperioodi lõpp ning üleminek iseseisvale toitumisele	Lõunapoolkeral	XI—III	XI—III	XI—III		Mitmesugustel aastaaegadel
	Põhjapoolkeral	V—VIII	VI—VIII	VII—VIII	V—VII	Samuti
	Pikkus (cm)	1 500	1 200	800	üle 600	Teadmata
Lahkulöömine emast (andmed ligikaudsed)	Vanus (kuudes)	12	12	20	8	2—3 aastat
	Pikkus (cm)	1 700	1 500	1 000	600	Isased üle 1050, emased teadmata
Suguküpsuse algus pikkuse juures (cm)	Emased	2 300	1 800	1 000	1 100	850
	Isased	2 250	1 800	900	1 000	1 450
Suguküpsuse saabumine		Kolmandal eluaastal				Emased — 2. eluaastal, isased — 5. eluaastal
Füüsilise küpsuse saabumine	Vanus (aastates)	5—6	5—6	5—6	4—5	Teadmata
	Pikkus (m)	25	20	13	12	Isased 15 emased 10
Tiine emavaala minimaalne teadaolev suurus (cm)		2 000	1 410	980	1 190	630
Tiine emavaala maksimaalne teadaolev suurus (cm)		3 078	2 650	1 676	1 460	1 200

Veelgi suuremal määral kannatavad vaalad sisenugiliste (endoparasiitide) tegevuse läbi, keda tuntakse kuni 25 liiki. Sisenugilisi esineb vaaladel väga suurel hulgal, mõnede vaalade maost leidsime neid sadadena. Vaalad, kelledes parasiteerib suurel hulgal neid nugilisi, erinevad teistest vaaladest õhukese rasvakihi poolest ning nende sisikonnas ei leidu tavalisi rasvakihte.

Sigimine-poegimine ja paaritumine toimub kõigil vaalalistel soojades vetes, tavaliselt põhja- või lõunapoolkera talvekuudel. Kõikidele selles raamatus nimetatud vaaladele on omased järgmised bioloogilised iseärasused. Vaalapojad sünnivad üldreeglina üks kord kahe aasta tagant, kusjuures tavaliselt sünnib üksainus vaalapoeg. Mõnikord esineb ka erandeid kahe või enama (kuni kuue) loote näol, kuid seda juhtub väga harva. On teada finnvaala kahe peaga loote leidmise juhtum. Loote arenemine kulgeb täpselt samuti nagu maismaaloomadel. Kõik vaalalised peale kašeloti on monogaamid, järelikult eeldab vaalapoegade sünnitamine ühepalju isa- ja emavaalu. Tiinus kestab umbes aasta aega ja vaalapoeg toitub emapiimast umbes poole aasta jooksul. Suguküpseks saavad kiusvaalalised kolmandal eluaastal.

Vaalapoegade kasvutempo oleneb nende sünniajast: need vaalapojad, kes on sündinud paljunemisperioodi algul ning on veetnud imetamisperioodi soojades vetes, kasvavad kiiremini ja saavutavad antud vaalaliigi jaoks võimaliku maksimaalsuuruse. Need vaalapojad aga, kes on sündinud talve lõpul ja varsti pärast seda koos emaga alustanud migratsiooni põhjapoolsetesse (arktilistesse) või lõunapoolsetesse (antarktilistesse) meredesse, peavad kulutama palju toitu ja energiat liikumisele ning soojusekao taastamisele, ning kasvavad seepärast aeglasemalt ega saavuta maksimaalseid mõõtmeid. Vaalapoeg sünnib täiesti väljaarenenuna, väikeste kiustega, mis hakkavad tal kasvama juba embrüonaalsel perioodil. Vastsündinud kašelottidel aga puuduvad esialgu pikema aja (umbes ühe aasta) kestel hambad.

Kõigil kiusvaalalistel on emaloomad isaloomadest suuremad, kuna kašelottidel ja mõõkvaaladel ületavad isaloomad oma suuruselt tunduvalt emaloomi.

Meie käsutuses olevad andmed võimaldasid koostada tabeli tähtsamate vaalaliikide poegimise ja kasvutempo kohta põhja- ja lõunapoolkera vetes. Tabelist nähtub, et vaalade paaritumis- ja poegimisperiood on õige pikaldane. Me võime öelda isegi seda, et tegelikult toimub paaritumine ja poegimine aasta läbi, kašelottide suhtes on see täiesti täpselt kindlaks tehtud. Ka kiusvaala-

lised võivad paarituda mistahes aastaajal, kuid alati ikkagi soojades ja ainult harva parasvöötme vetes. Poegimine peab igal juhul toimuma soojades vetes, sest vastsündinud vaalapojal on kas ainult väga õhuke rasvakiht või siis puudub üldse termoisolaator rasvakihi näol, mistõttu ta pole suuteline taluma madalat veetemperatuuri.

Vaalade kaal. Ma juba mainisin, et me otsustasime teha kindlaks vaalade täpse kehakaalu ning kaalusime oma emalaeva „Aleuut" pardal ära kolmteist eri liiki kuuluvat vaala. Seda ei teinud me mitte korraga, vaid mitme aasta jooksul. Nii saimegi alljärgnevad andmed.

Heeringavaalade ehk finnvaalade kaal *(kg)*

Keha üksikosade nimetus	Pikkus meetrites				
	20,80	19,90	18,85	18,50	19,80
	emane	emane	isane	isane	emane
Rasv	7 753	6 326	2 814,5	3 725	6 222
Kõhukelme	5 516	5 180	3 702	4 396	5 062
Keel	1 830	1 558	956	991	1 417
Liha	23 700	22 511	11 290	13 800	20 482
Selgroolülid	6 116	5 483	3 424	4 020	5 472
Kolju	2 055	1 647	3 314*	2 500*	1 890
Alalõug	1 322	1 161	1 292	1 343	1 158
Roided	1 480	1 356	3 711*	1 970	1 420
Abaluud	—	—	—	314	402
Rinnauimed	110	97	—	367	252
Kiused ühes lihaga	516	496	151**	206	168**
Sabauimesagarad	—	—	240	494	422
Süda	148	142	161	220	252
Maks	378	371	—	410	442
Kopsud	285	272	280	290	310
Magu	745	752	735	760	750
Ulejäänud sisikond	1 390	1 248	1 926	1 094	1 294
Loode	457,5	—	—	—	652
Kogukaal	53 801,5	48 600	33 996	36 900	48 067

* Sealhulgas liha kaal.
** Vaalakiuse sarvliistakute kaal.

Küürakvaalade kaal *(kg)*

Keha üksikosade nimetus	Pikkus meetrites	
	13,90	12,92
	emane	isane
Rasv	5 322	2 847
Kõhukelme	3 445	3 734
Keel		792
Liha	9 959	5 788
Selgroolülid ja roided	5 870	6 676
Kolju	1 601	2 243
Alalõug	1 152	1 103
Rinnauimed	1 000	1 016
Sabauimesagarad	—	910
Süda	243	125
Maks	315	327
Magu	148	105
Kopsud	372	362
Neerud	162	155
Ülejäänud sisikond	2 393	1 250
Seesmine rasv	—	443
Kiused ühes igemetega	388	—
Aju	4,522	4,537
Kogukaal	32 374	27 880

Seni pole meil veel õnnestunud kaaluda sinivaala, kuid on teada, et Antarktises püütud sinivaal, kelle pikkus oli 2 718 sentimeetrit, kaalus 122 004 kilogrammi. See oli suur emavaal. Isane sinivaal (noor loom), kelle pikkuseks oli 2 030 sentimeetrit, kaalus aga 48 903 kilogrammi.

Meie Antarktise vaalapüügiflotill kaalus ära seitse finnvaala. Kõige suurem neist kaalutud finnvaaladest (2 310 sentimeetri pikkune emavaal) kaalus 61 475 kilogrammi. Võrdlemisi suur isavaal, kelle pikkuseks oli 2 110 sentimeetrit, kaalus 60 466 kilogrammi. Siinkohal tuleb märkida, et Antarktise vaalad on põhjapoolkera vaaladest tunduvalt suuremad ning rasvasemad. Ent isane finnvaal, kelle pikkus oli 1 850 sentimeetrit, kaalus 41 075 kilogrammi ja 1 920 sentimeetri pikkune emane finnvaal kaalus 44 700 kilogrammi. Need arvud on lähedased umbes samasuguste mõõtmetega Kaug-Ida vaalade kaaluandmeile.

Isaste kašelottide kaal *(kg)*

Keha üksikosade nimetus	Pikkus meetrites			
	13,45	18,00	14,50	16,00
Nahaalune rasv	4 955	12 662	7890	9 236
Vedel võidis peast	620	5 757	4145	2 134
Kärgjas kude ühes võidisega	3 358	7 783	5152	8 531
Ninamiku kõhrkude	623	2 560	1059	1 953
Liha	5 640	7 679	5000	5 640
Kolju	1 800	6 087*	1950	2 120
Alalõug	320	880	381	302
Roided ühes lihaga	965	2 147	2193	2 138
Selgroolülid	1 985	3 387	3084	3 100
Rinnauimed	485	978	364	398
Abaluu			252	—
Vaagnaluud	108	200	—	—
Rinnak	209	329	—	—
Sabauimesagarad	314	715	486	485
Süda	113	211	128	132
Maks	331	368	634	323
Magu	—	—	254	200
Kopsud	161	317	372	352
Soolestik	254	465	374	302
Penis	88	106	83	—
Raiad	10,5	16,5	11	—
Ülejäänud sisikond	324	716	302	254
Kogukaal	22 664,5	53 364,5	34 114	37 600

Vaalade psüühilistest iseärasustest ma juba rääkisin, siin aga võtan ainult kokku need tähelepanekud. Nagu teada, pole eri liiki vaalade harjumused sageli kaugeltki mitte ühesugused. Ühtedele vaaladele on omane tugevasti väljaarenenud emainstinkt ja nad kaitsevad oma poegi, ohverdades oma elu (pärisvaalad, küürakvaalad, hallvaalad), kuna aga teised vaalad päästavad ainult iseendid, jättes hädaohu korral oma järglased sinnapaika (sinivaalad, finnvaalad). Ühtedele vaalaliikidele on omane tugevasti väljaarenenud karjainstinkt (kašelotid), teised jälle eelistavad hulkuda mööda ookeani väikeste, kahe-kolmepea-

* Sealhulgas peaaju kaal 4 885 grammi.

liste gruppidena. Ühed vaalaliigid, olles kahurilasust ja granaadiplahvatusest ära hirmunud, ujuvad kiiresti laiali ning jätavad maha haavatud liigikaaslase (sinivaalad, finnvaalad), kuna teised vaalad kogunevad haavatu ümber ning, hoolimata hädaohust, püüavad teda igati abistada (kašelotid, küürakvaalad).

Hallvaalade isaloomad on tuntud oma õrna, eneseohverdamiseni küündiva kiindumuse poolest emaloomade vastu; teiste vaalade isaloomadel säärast kiindumust ei esine. Mõned vaalad võivad isegi asuda aktiivsele kallaletungile juhul, kui nende poeg on haavata või surma saanud (hallvaalad, küürakvaalad, silevaalad). Kiskjalikud mõõkvaalad on omandanud harjumused, mis meenutavad hundikarja harjumusi saagi jälitamisel. Isased kašelotid astuvad omavahel vihastesse võitlustesse emaloomade pärast, tõrjudes karja juurest minema oma võistlejaid. Hallvaalad, otsides pääsu mõõkvaalade eest, ujuvad lainemurrutsooni ning märkavad väga hästi oma vaenlaste lähenemist. Kõik vaalad kuulevad ülihästi ning koonduvad kiiresti üheks karjaks, alludes mingisugustele helisignaalidele.

Isegi ühte ja samasse liiki kuuluvatel vaaladel on sageli erisugused, teiste liigikaaslaste omadest erinevad harjumused. Vanad vaalad on alati ettevaatlikud ning reageerivad erksalt neile tundmatuile helidele (vaalapüügilaeva lähenemisele, eriti veel siis, kui kostab laevapropelleri mürinat), kuna noored vaalad on teinekord hoopis ettevaatamatud. Nokisvaaladel on „musikaalne" kuulmine ning nad kuulavad vahel kaua masina ja laevapropelleri rütmilist mürinat, ujudes üsna ahtri ligi, mida mõnikord kasutavad ära vaalapüüdjad. Esineb ka mänglevaid vaalu, kes hüppavad veest välja ning ujuvad laevast ette, et siis veidi hiljem kusagil laevaparda juures uuesti veest välja hüpata (küürakvaalad). Vanad ning tähelepanelikud vaalapüüdjad on õppinud põhjalikult tundma neid vaalade psüühilisi iseärasusi ja nende kõiki harjumusi ning rakendavad suure eduga oma teadmisi vaalapüügipraktikas.

Nüüd aga tutvume lühidalt v a a l a d e r ä n n e t e g a. Vaalad on suured rändurid ning sooritavad igal aastal regulaarseid rändeid, mida oleme harjunud seletama kui migratsioone toitumispaikadele (suvistele söödaväljadele) ja poegimiskohtadele. Mõned vaalad (näiteks hallvaalad) sooritavad niivõrd regulaarseid kevad- ja sügisrändeid, et võib isegi päevase täpsusega ennustada nende ilmumist vastava sesoonilise elamispiirkonna ühte või teise paika, näiteks meie Tšuktšimaa ranniku juures. Teised vaalad (näiteks finnvaalad ja põhjavaalad) rändavad Maailma ookeani tohutu

laialdastel veealadel ning ilmuvad tihtilugu säärastesse paikadesse, kus neid varemalt pole veel kunagi täheldatud. Ent nendegi vaalade enamikul on oma alatised, kindlad rännuteed, mida nad (olgugi mõningate kõrvalekaldumistega) kasutavad regulaarsete rännete sooritamisel. Juba vanadest aegadest alates hakkasid vaalapüüdjad koostama vaalade rännuteede kaarte, ja peab ütlema, et need kaardid on õiged ka tänapäeval.

Juba ammu on tähele pandud, et mõnede vaalaliikide esindajad ilmuvad oma hooajaliste rännete ajal samaaegselt kahe või rohkemagi mandri ranniku juurde, kuna teiste vaalaliikide esindajaid võib kohata ainult ühe kontinendi teatud paikades.

Eksisteeris arvamus, mida toetasid ka paljud teadlased, et lõunapoolkera vetes elutsevad mereloomad ei ületa kunagi ekvaatorit ega lähe põhjameredesse, nagu ka põhjapoolkera vete-elanikud ei tungi üle ekvaatori lõunapoolkera vetesse. Kuid viimastel aastakümnetel läbiviidud uurimised kõnelevad sellest, et see seisukoht on vaalade suhtes väär, sest ekvaatorit ületavad mitte ainult üksikud vaalad, vaid isegi suured vaalagrupid, sageli mitmesajapealised karjad, liikudes Vaikse ookeani lõunapoolsest osast selle põhjapoolsesse ossa, ja vastupidi. Vaalapüüdjad aga teavad seda juba ammust ajast, sest nad märkasid sageli tõsiasja, et ühel või teisel viisil märgistatud põhjamerede vaalu võis kohata hiljem lõunapoolkera laiustel, ja ümberpöördult.

On teada, et Uus-Meremaa ranniku juures püütud küürakvaaladel parasiteeris põhjavetele omane vaalaväivi vorm. Jaapani ranniku ja Kuriili saarestiku juures püütud põhjavaalad olid nakatatud välisparasiitide penelladega, kes on omased ainult Antarktise vetele. On teada juhtumeid, kus Norra ranniku juures püütud vaaladest on leitud ameerika päritoluga harpuune.

Pole kahtlust, et oma rännetel sigimis- ja toitumispaikadele peab enamik vaalu sünnipärase instinkti mõjul kinni teatud kindlatest rännuteedest, kuid meile on teada palju erandeid sellest reeglist. Nii näiteks kohtasime sini- ja finnvaalu varakevadel Kamtšatka ranniku juures, kusjuures need vaalad olid väga rammusad ja mõnedel neist leidsime Antarktise vetele tüüpilisi nugilisi. Need olid kahtlemata antarktilise karja hulka kuuluvad vaalad. Tähendab, vaalad võivad rännata Antarktise meredest Vaikse ookeani põhjapoolsesse ossa ning tõenäoliselt ka vastupidises suunas, ühe mandri juurest teise juurde ning ookeanist ookeani. Täiesti võimalikud on ka eri karjadesse kuulunud isendite segunemise juhtumid, eriti neis piirkondades, kus põhja- ja lõunapoolsete vaala-

gruppide sigimispaikade vahemaa pole suur. Füüsiliste tõkete puudumise tõttu on vaaladel erakordselt suured võimalused laialdaseks levimiseks, ning ainsaks teguriks, mis reguleerib nende levimist, näib olevat vajaliku toidu olemasolu. Eranditeks tuleb siin nähtavasti pidada püügitegevuse läbi peaaegu täielikult hävitatud grööni vaalu, keda seni on registreeritud ainult põhjapoolkera vetes, samuti ka Kalifornia hallvaalu, keda on täheldatud üksnes Vaikse ookeani põhjapoolses osas.

Meie käsutuses olevad materjalid osutavad sellele, et vaalade enamiku rändeid reguleerivateks teguriteks on toidu (eriti zooplanktoni) olemasolu ning vaalapoegade sündi ning toitumist soodustavad hüdroloogilised tingimused. Teist tegurit kinnitavad üsna täpselt meie poolt läbiviidud uurimised, millede objektideks olid juba täielikult väljakujunenud vaalalooted, kelle sündimist oli oodata lähemate nädalate jooksul. Nimelt selgus, et neil sündimisküpseks saanud vaalaloodetel p o l n u d ü l d s e r a s v a. Sellest võib järeldada, et vaguvaallase poeg, kellel puudub termoisolaator rasvakihi näol, ei saaksi sündida külmades vetes, sest seal hukkuks ta paratamatult külma tagajärjel. Järelikult p e a b s ü n d i m i n e t o i m u m a s o o j a d e s, t r o o p i l i s t e s v e t e s, kus vaalapoeg, sattudes soodsatesse temperatuuritingimustesse, saab enne põhjapoolsetesse vetesse siirdumist koguda enesele vajaliku rasvakihi. Rasva kogunemine peab toimuma väga kiiresti, ja seepärast ongi vaalapiimal nii kõrge rasvaprotsent. Erandiks on nähtavasti ainult grööni vaalad, kellel poegimine leiab aset jääpiiri lähikonnas külmades vetes.

Oma hooajaliste migratsioonide ajal läbivad vaalad tohutu suuri vahemaid, ning võib oletada küllaldase kindlusega, et nad liiguvad teatud kindlat rännuteed mööda. Võttes arvesse vaalade eksisteerimise ammuaegsust, võib oletada, et vaalade kaasaegne põlvkond kasutab p ä r i l i k u i n s t i n k t i s u n n i l oma eellaste i i d s e i d r ä n n u t e i d. On võimalik, et kunagi kulgesid need teed mööda madalveealasid, muistsete arhipelaagide ja võib-olla ka mandrite lähikonnas, mis on juba ammugi kadunud. Teisiti oleks raske seletada seda vaistlikku „suunatunnet", millest juhinduvad vaalad kaugete rännete sooritamisel.

Lõuna ja põhja suunas teostatavad sesoonilised ränded võivad ulatuda ka laiuti kaugemale läände või itta. See tõsiasi muudab veelgi komplitseeritumaks nende ülihuvitavate mereloomade bioloogia uurimise. Katse antarktiliste vaalakarjade rännete peasuunda vaalade märgistamise teel kindlaks määrata on seni and-

nud ainult tühiseid tulemusi, see aga on kõige tõhusam meetod nende migratsioonide uurimiseks. Enne Teist maailmasõda märgistati spetsiaalsete märgistega ühtekokku 5 131 vaala, sealhulgas 668 sinivaala, 3 915 finnvaala ja 548 küürakvaala. Käesoleval ajal tegelevad vaalade märgistamisega ka nõukogude vaalapüüdjad nii Antarktises kui ka Kaug-Idas. Praegu toimub materjalide kogumine — märgistamist jätkatakse — ning aja jooksul kujunevad need andmed vaalade poolt troopilistesse ja külmadesse tsoonidesse teostatavate rännete uurimise aluseks. Praegu aga tuleb tähendada, et me ei tea isegi veel neid kohti, kus leiab aset sadade tuhandete vaalade poegimine ja kus määratu suur hulk neid mereloomi veedab talvekuud.

Selge on üksnes see, et see leiab aset kaugel mandritest, lahtises ookeanis, nähtavasti ookeani tuulevaikusetsoonis. Kuni käesoleva ajani pole ükski laev püüdnud järgneda kiusvaalalistele (nagu kašelottidelegi) nende siirdumise ajal parasvööndi või troopilise vööndi vetesse, sigimispaikadesse. Seda on muidugi väga raske organiseerida, sest vaalad liiguvad sageli eri tsoonidesse väikeste gruppidena, ning on üsna võimalik, et paljunemiskohtades nad ei kogunegi võrdlemisi piiratud aladel nii suurteks karjadeks, nagu need esinevad toitumispaikades. Kui suured ka ei oleks kasvõi näiteks Antarktise veeväljad, kus toitub igal aastal sadu tuhandeid vaalu, pole nad siiski nii väga laialdased, võrreldes Maailma ookeani paras- ja troopikavööndi vete ääretute avarustega.

Isegi oma söödaväljadel on vaalad alatises liikumises. Paljudel kordadel on konstateeritud juhtumeid, kus vaalad on lahkunud rikkalikelt söödaväljadelt, kusjuures sealt lahkumiseks polnud neil mingeid nähtavaid põhjusi, — ei tormi ega ka muid sääraseid nähtusi. Sageli siirduvad vaalad toidurikastest rajoonidest toiduvaestesse ning jäävad sinna pikemaks ajaks põhjustel, mis on meile samuti mõistmatud. Oletada seda, et vaalad otsivad sealt teisi toiduliike, võib näiteks ainult meie Kaug-Ida vete kohta, kus mõned vaalad tarvitavad toiduks ka parves elavaid kalu, kuid Antarktise vetes on nende toit väga ühekülgne ning kõikjal leidsime vaalade maost ainult planktontoidulisi pisivähke — mustasilmalisi hiilgevähklasi *(Euphausiidae)*, kes kasvavad seal kuni 6 sentimeetri pikkuseks.

Sellest nähtub, et käesoleval ajal teatakse veel üsna vähe neist põhjustest, mis kutsuvad esile tunduvaid sesoonilisi kõikumisi vaalade arvus paljudel vaalaväljadel. Siin peab hüdroloogia bio-

loogidele appi tulema. Uurides vete liikumist, mis ümbritsevad vaalade toitumisrajoone, on võimalik välja selgitada füüsikalisi ja bioloogilisi tegureid, mis kutsuvad esile neid kõikumisi, mõjustades neid ühes või teises suunas.

Üldse hüdroloogia ja eriti merehoovuste tähtsust kriipsutab alla tuntud vene okeanograaf Šokalski. Ta ütleb: „Mõned neist hoovustest on soojad hoovused ning avaldavad tunduvat mõju nende paikkondade hüdrometeoroloogiliste tingimuste muutumisele, milliseid nad läbivad, teised on jälle külmad hoovused, mis avaldavad samuti vastavat mõju. Nende hoovuste suuna ja ulatuse muutumine toob harilikult kaasa katastroofe, mis kajastuvad rängalt ümberkaudsete maade majanduses. Nii täheldati 1925. a. kevadel ja suvel piki kogu Lõuna-Ameerika troopilist rannikut harukordset nähtust: ekvatoriaalne vastuhoovus, mida sealsetes paikades nimetatakse El Ninoks, omandas erakordse arenemishoo ning jõu; ta suundus kaugele lõunasse, võrreldes oma tavalise levikualaga. 1925. aasta jaanuaris täheldati teda lõunalaiusel 5°, märtsikuu jooksul ulatus ta Callao sadamani lõunalaiusel 12° ning tõstis selle lähikonnas veetemperatuuri kuni 26,7° C. Kõik see põhjustas kogu ranniku ulatuses uskumatult palju hädasid, kadus neile laiustele tavaliselt omane plankton ning ühes sellega ujusid ära ka planktonitoidulised kalad, hukkus ka tohutu palju kaladest toituvaid merelinde; kohalik kalapüük kandis suuri kahjusid.

Rannikualadest sellel peaaegu põuasel maal käisid üle tugevad vihmad, mis tekitasid maismaal palju purustusi. Asetleidnu näitab, et me ei tunne kaugeltki veel Vaikse ookeani hoovusi, ent andmete puudumisel ookeani keskvööndis valitsevate okeanograafiliste tingimuste kohta ei tea isegi midagi oletada nendest põhjustest, mis tingivad selliseid kõrvalekaldumisi tavalistest tingimustest. Oma suuruse ja aurikuliinide hõreduse tingimustes kujutab Vaikne ookean endast peaaegu kõrbet."

Teatavasti on taimne plankton pelaagiliste loomade toitumise algallikas. Veepinna lähedal ujuvad mikroskoopilised ränivetikad moodustavad meie Kaug-Ida merevetes ning ka Arktise ja Antarktise meredes sellest taimsest planktonist olulise osa. Seal aga, kus leidub külluses fütoplanktonit, on rikkalikult esindatud ka zooplankton. Määratu suured pisivähkide parved, kes toituvad fütoplanktonist ja pisiloomadest, ilmuvad varakevadel nende merede mõningatesse paikkondadesse ning püsivad seal massilisel hulgal kuni hüdroloogilise suve lõpuni. Eriti suurel hulgal esineb neid organisme vaalade toitumispaikades ehk niinimetatud vaalavälja-

del. On tähele pandud, et meie Kaug-Ida või Antarktise tüüpi külmades või mõõduka veetemperatuuriga meredes eksisteerib suvekuudel suuremal arvul samaaegselt esinevaid põlvkondi kui soojaveelistes meredes. Kevadel ja suvel ilmuvad sinna suured vaalakarjad, kes toituvad põhiliselt zooplanktonist ja, nagu me näeme seda Kaug-Ida meredes, ka nendest pisiloomadest, kes tarvitavad omakorda toiduks sedasama zooplanktonit. Hilissügisel, vee jahenemisega ja planktoniliste organismide laskumisega kiusvaaladele ligipääsmatusse sügavusse, rändab suurem osa neist vaaladest soojadesse meredesse, kuna kohalejäänud kiusvaalad lähevad üle teisele toidule.

Vaalade kohtamine talvisel ajal jääpiiri läheduses osutab sellele, et hüdroloogilised muutused ei avalda vaaladele vahetut mõju — täiskasvanud vaalad on ükskõiksed veetemperatuuri muutuste suhtes; see on vaalade suur eelis.

Vaalade kevadised ränded külmadesse meredesse omavad toiduotsingutega seotud migratsioonide iseloomu. Varakevadel, põhjas märtsist-aprillist ja Kaug-Lõunas septembrist-novembrist alates, ilmub üksikuid vaalu ja vaalapaare. Lühikese aja möödudes nende üksikute vaalade arv suureneb, misjärel algab juba võrdlemisi suurte vaalagruppide liikumine. Soodsatel aastatel võib juba kevade algul täheldada sadadest isenditest koosnevaid vaalakarju, kes liiguvad aeglaselt põhja või Kaug-Lõunasse, Antarktise meredesse. Vaalad on sel ajal väga rahutud ning seni, kuni pole veel jõudnud oma söödaaladele, liiguvad peaaegu peatusteta ega katkesta oma edasiliikumist isegi öösel. Pärast migreerivate vaalade peamassi rännet võib veel kaua aega täheldada kiiresti ujuvaid väikesi vaalagruppe ja ka üksikuid vaalu. Harilikult võtavad neist migratsioonidest esialgu osa ainult täiskasvanud vaalad ja juba pärastpoole ka vaalade segakarjad — isavaalad, emavaalad koos imemisealiste poegadega ja noored vaalad.

Hammasvaalaliste — kašelottide — migratsioonid erinevad suuresti kiusvaalaliste migratsioonidest. Esimene erinevus seisab selles, et näiteks meie Kaug-Ida vetesse põikavad kašelotid segakarjadena (isaloomad, emaloomad ja vaalapojad) äärmiselt harva, ainult väga sooja ilmastikuga aastail. Võrdlemisi kaugele põhja ja lõunasse (Antarktise vetesse) tungivad ainult karjas ülearusteks osutunud isased kašelotid.

Antarktise vetes kohatakse kašelotte märksa külmemais vetes kui meie Kaug-Ida meredes.

On huvitav märkida, et pikkade rännete ajal kogunevad vaalad

karjadesse, mis koosnevad ühevanustest isenditest, kusjuures noored vaalad elavad vanadest lahus; karjadesse koonduvad üldreeglina ikka ühepikkused vaalad. Need karjad moodustuvad pikaajaliste rännete ajal, ning sellise grupeerumise peamine põhjus seisab selles, et ühesuguse pikkuse ja kujuga vaalad, arendades ühesugust ujumiskiirust, ületavad väliskeskkonna (vee) läbimisel ühesugust takistust. Toitumispaikades aga need vaalakarjad segunevad ning vaalade söödaväljadel võime samaaegselt näha nii hiiglasuuri vanu vaalu kui ka alles äsja imemise lõpetanud noorvaalu ja emavaalu ühes poegadega.

Troopilistest meredest saabuvaid vaalu on tavaliselt kerge ära tunda nende selja värvuse järgi, mis varieerub sinisest mustani. Umbes kaks-kolm nädalat pärast saabumist külmadesse vetesse kattuvad vaala küljed ja selg ränivetikate kollakaspruuni kilega, mis osutub harpuunijatele omapäraseks tähiseks küttimisobjekti valikul. Hiljuti soojadest meredest saabunud vaalad on väga kurnatud ning neist saadakse umbes kaks korda vähem rasva kui nendest vaaladest, kes kasvõi kuu jooksulgi on end nuumanud söödaväljadel. Nagu juba korduvalt tähendatud, võib vaalade keha katva ränivetikatest kile uurimine kaasa aidata vaalade rännuteede tundmaõppimisele.

Ränded, mida vaalad sooritavad soojadesse meredesse sigimise eesmärgil, algavad kummagi poolkera sügise keskpaiku, kuid vahel sõltuvad ka antud aasta hüdrometeoroloogilistest tingimustest. Varajaste öökülmadega aastail algavad ränded varem, kuid kulgevad aeglasemalt, sest vaalad peatuvad toitumiseks soodsates rajoonides; soojadel aastatel algavad need ränded tunduvalt hiljem, kuid kulgevad lühemat aega. Esimestena liiguvad lõunasse tiined emavaalad (Kaug-Ida meredes), kelle loode on valminud ilmaletulekuks, ja seejärel ka hilisemate sünnitustähtaegadega tiined emavaalad. Need on väga rasvased vaalad, kes liiguvad väikeste gruppidena aeglaselt lõuna poole. Samuti nagu põhjapoolkera vetes, alustavad ka Antarktise meredes toitunud tiined emavaalad esimestena liikumist põhja poole (soojadesse vetesse), lõunapoolkera sügise algul või selle keskpaiku.

Nende järel asuvad rändele ka teised täiskasvanud isa- ja emavaalad. Paljusid ahtraid emavaalu saadavad veel samal aastal piimatoidult iseseisvale toitumisele üle läinud vaalapojad, kes järgnevad harjumuse tõttu oma emale. Neid on kerge ära tunda madalate fontäänide ja väikeste seljauimede järgi, samuti ka nende harjumuse järgi ujuda ligistikku oma emaga. Neil puhkudel, kui

ilm on vaikne ja kui lähema aja jooksul pole tormi oodata, toimuvad ränded aeglaselt, peatustega teel ettejuhtunud söödaväljadel; kui aga on oodata ilma muutumist (tugevat tuult või tormi), siis liiguvad vaalad kiiresti, ilma peatusteta, ilmudes veepinnale ainult õhutagavara uuendamiseks.

Külmadel aastatel lahkub vaalade peamass meie Kaug-Ida merede vaalaväljadelt tavaliselt septembri lõpul; oktoobris esineb seal vaalu juba hõredamalt, kuna novembris muutub vaalade küttimine ja jälgimine tugevate tuulte ja sagedaste tormide tõttu niivõrd raskeks, et osutub praktiliselt võimatuks ning mittetasuvaks. Isegi Jaapani mere lõunaosas on vaalade jälgimine ja vaalajaht suuresti raskendatud, kuigi seal esineb vaalu nii üksikult kui ka gruppidena. Niisugustel aastatel täheldatakse ka Antarktises vaalade tavalisest varajasemat lahkumist söödaväljadelt.

Kašelotid kui soojalembesemad loomad või, täpsemalt öeldes, kui loomad, kellede rändeid on seotud võrdlemisi soojalembeste peajalgsete limuste migratsioonidega, asuvad rändele mõnevõrra varem kui kiusvaalalised: Kaug-Ida meredes näiteks lahkub nende põhiline mass septembris, kuna oktoobris võib seal kohata vaid harva vaalagruppe ja üksikuid isendeid. Üeldu kehtib Ohhoota, Kamtšatka ja Beringi mere kohta, sest Lõuna-Kuriilide rajoonis valitseb hoopis erisugune olukord: soojadel aastatel ulatub sinna lähedale üks Kurošivo hoovuse harudest, mis põikab isegi Sahhalini ranniku lähikonda, mistõttu kašelotte esineb siin nii varem kui ka mõnevõrra hiljem kui mujal, kusjuures nendesse paikadesse tulevad kašelottide segakarjad — emavaalad, noorloomad, emavaalad koos poegadega, igasuguses vanuses isaloomad. Tõsi küll, ka külmades meredes kohtasime veel hilisematel tähtaegadel üksikuid kašelotte, kuid need osutusid alati suurteks isaloomadeks.

Usnagi tõenäoliseks võib pidada oletust, et kašelottide ränded on seotud nende lemmiktoidu — peajalgsete limuste — migratsioonidega. Kašelotti peetakse soojade hoovuste „kosmopoliidiks", ja üldiselt see väide vastabki tõele, sest näiteks meie vetes esineb neid vaalu ikka ainult säärastes paikades, mida nii või teisiti läbib mingi soe hoovus, kasvõi selle tunduvalt jahtunud harukeste näol. Kašelottide levimise kohta Antarktise vetes puudub veel vajalik selgus; samuti tunneme veel vähe ka Lõuna-Jäämere hoovusi.

Tuleb märkida, et ka talvekuudel täheldatakse ühel või teisel (mõnikord väga suurel) hulgal vaalu nii meie Kaug-Ida meredes

kui ka jääpiiri lähikonnas Antarktise vetes, kus neid vaalu nimetatakse „jäävaaladeks". Need on „poissmeesteks" jäänud isavaalad, kes antud aastal ei võta osa paaritamisest. Sääraste vaalade suuri gruppe täheldasime detsembris ja jaanuaris Komandori saarte lähikonnas, kohtasime Oljutora lahes, samuti ka sellest lahest lõuna ja põhja pool.

Kašelottide segakarjade rände toimuvad aasta ringi neljakümnendate laiuskraadide piirides. Kašelottide esinemist suurel hulgal täheldatakse juba ammustest aegadest Jaapani lõunapoolsete saarte ja Havai saarestiku põhjapoolse osa vahel asetseval tohutu laialdasel veealal, kusjuures nende sealviibimine langeb suveperioodile — aprillist septembrini. Seda piirkonda nimetatakse „jaapani kašelotiväljaks". Suurel arvul kašelotte esineb aasta läbi Vaikses ookeanis kogu selle ekvatoriaalvööndi ulatuses. Tolles tuulevaikuse-tsoonis leiab aset nende paaritumine ja poegimine. Käesoleval ajal on alustatud taas suurejoonelist jahipidamist kašelottidele nende paljunemispaikades, eriti Peruu ja Tšiili ranniku juures, kus näiteks 1951. aastal tapeti üle seitsme tuhande kašeloti.

Lisa 2

VAALALISTE LÜHIKE ISELOOMUSTUS

Vaalalised, kes moodustavad seltsi *Cetacea,* jagunevad kaheks suureks grupiks ehk alamseltsiks: 1. Kiusvaalalised, kelle lõualuudes puuduvad hambad, mida neil asendavad ülalõuas kasvavad erilised sarvmoodustised niinimetatud vaalakiuste sarvliistakute näol. 2. Hammasvaalalised, kellel on säilinud ühel või teisel arvul hambaid.

Esimesse alamseltsi kuuluvad silevaallased (grööni, jaapani, biskaia ja lõunavaalad) ning vaguvaallased (sinivaal, heeringavaal ehk finnvaal, põhjavaal, Bryde'i vaal, kääbusvaal ja küürakvaal); peale selle kuulub sellesse alamseltsi hallvaal — vahepealne vorm silevaallaste ja vaguvaallaste vahel.

Teise alamseltsi kuuluvad kašelott, nokisvaal, mõõkvaal ja teised hammasvaalalised (delfiinid).

Esimene alamselts — kiusvaalalised — jaguneb kolmeks sugukonnaks:

1. *Silevaallased* ehk *pärisvaallased,* kellede esindajaiks meie Kaug-Ida meredes on grööni vaal ja jaapani pärisvaal, Põhja-Atlandi vetes biskaia ja grööni vaal ning Antarktises lõunavaal, erinevad teistest vaaladest selle poolest, et neil pole seljauime ning puuduvad ka voldid ja vaod kõhul ja kurgu piirkonnas.

2. *Hallvaallased,* kellede ainus esindaja kalifornia hallvaal on oma tunnuste poolest vahepealseks vormiks sile- ja vaguvaallaste vahel. Tal on üksikud voldid (2 kuni 4), mis asetsevad ainult kurgu piirkonnas. Seljauim puudub; selle asemel on sabavarrel kuni 11 sakki. Esinevad ainult Vaikse ookeani põhjapoolses osas.

3. *Vaguvaallased,* kelledel on alati olemas seljauim ning ühel või teisel arvul volte kõhul ja kurgu kohal. Esinevad kõigis meredes ja ookeanides.

Teine alamselts — hammasvaalalised — jaguneb kolmeks sugukonnaks:

1. Võidisvaallased — esindaja kašelott.
2. Nokisvaallased — esindaja nokisvaal.
3. Delfiinlased — esindajad mõõkvaal ehk „tapja-vaal", valgevaal jne.

Kiusvaalaliste ja hammasvaalaliste üksikute (tähtsamate) liikide eraldustunnused on järgmised.

Alamselts: KIUSVAALALISED

a) Sugukond: silevaallased

1. Grööni vaal ehk polaarvaal *(Balaena mysticetus L.)*. Kasvab kuni 20 meetrit pikaks. Emaloomad on isastest suuremad. Pea on tohutu suur, võttes enda alla umbes 1/3 kogu kehast. Kiused on kitsad, elastsed, õrnpehmete narmastega, ning kasvavad kuni 5 m pikaks; kiuse sarvliistakud on musta, kiusenarmad aga halli värvusega. Kiuse sarvliistakute arv ulatub 400-ni ülalõua kummalgi poolel. Kolju on kooldunud kaarjaks. Seljauim puudub. Kõht on sile. Selg ja küljed on värvuselt mustad või tumehallid, kuna alalõug, kurgualune ja osa kõhust on valkjad või valged. Massiivse üldstruktuuriga vaal.

Tüüpiline arktiline loom, kelle kogu elu, isegi paaritumine ja poegimine, möödub jääpiiri või jääpankade lähikonnas. Toitub pindmistes veekihtides elavatest planktonilistest pisivähkidest ja limustest. Sukeldub kuni 40 meetri sügavusse. Kunagi oli levinud üle kogu Arktise, kuid hävitati peaaegu täielikult purjelaevade ajastu vaalapüügi käigus, nii et käesoleval ajal esineb väikeste gruppidena ainult Beringi ja Tšuktši meres. Nende praegune kari ei ületa mõndakümmend pead. Emaloomi iseloomustab eneseohverdamiseni küündiv hoolitsus oma järglaste eest.

Polaarvaala on kerge ära tunda tema kahejoalise fontääni ja seljauimeta selja järgi. Sukeldumisel näitab sabauimesagaraid. Ujub väga aeglaselt, mitte üle 5 miili tunnis.

Kasulik produktsioon: kuni 30 tonni rasva ja üle 1 tonni kiuseid. Liha on söödav. Jahipidamine polaarvaalale on lubatud üksnes Tšuktšimaa põliselanikele, tema püük on keelatud nii riiklikele kui ka kapitalistlikele ettevõtetele.

2. Jaapani vaal ehk loodevaal *(Balaena sieboldi Gr.)*. On grööni vaalast tunduvalt väiksem, kuigi üldiselt temaga väga sarnane. Pikkus ületab harva 15 meetrit. Emavaalad on isastest suuremad. Pea on suur ning hõlmab 1/4 kogu kehast. Kiused sarnanevad grööni vaala kiustega, kuid on viimastest märksa lühemad, ulatu-

des vaid veidi üle 2 meetri. Kiusenarmad on õrnpehmed ja värvuselt mustad, nagu sarvliistakudki. Kiuste sarvliistakuid on üle 300 ülalõua kummalgi küljel. Seljauim puudub. Kõht on sile, must valgete laikudega. Nii selja kui ka külgede värvus on ühtlaselt must. Rinnauime otsa lähikonnas on midagi mõhnataolist.

Erinevalt polaarvaalast püüab vältida jää lähedust. Toidu moodustavad ülemistes veekihtides elutsevad planktonilised pisiloomad. Nende emavaaladele on omane eneseohverdamiseni ulatuv hoolitsus oma järglaste eest.

Levikualaks on parasvööndi veed. Meie vetes esineb harva Kamtšatka meres, Komandori ja Kuriili saarte juures ning Ohhoota meres. See vaalaliik on peaaegu täielikult hävitatud purjekatevaalapüügilaevade poolt.

Fontään on kahejoaline; sukeldumisel näitab sabauimesagaraid. Ujub aeglaselt, mitte üle 10 miili tunnis; sukeldub ülimalt 35 meetri sügavusele, mistõttu teda püüti juba ammustest aegadest võrkudega Jaapani ranniku juures. Selle vaala pea peal esineb sageli kroonvähkidest nugiliste kolooniaid, kelle kojad on kuni 12-sentimeetrilise läbimõõduga.

Kasulik produktsioon: umbes 15 tonni rasva ja üle 500 kg kiuseid. Liha on söödav. On keelatud tappa selle kunagise rohkearvuliselt esindatud vaalakarja riismeid.

Ohhoota meres ja tema naabruses paiknevates Vaikse ookeani osades võib kohata veel üht silevaala liiki, kelle esindajad on jaapani vaalast märksa suuremad. Tema pikkus ulatub üle 18 meetri, kuna kiuste pikkus on veidi üle 2 meetri. Oma mõõtmete ja välise kehaehituse poolest meenutab ta polaarvaala ning on tuntud juba möödunud sajandist alates ohhoota vaala nime all. Suurel hulgal esines neid vaalu omal ajal Šantari saarte lähikonnas.

3. Lõunavaal *(Balaena australis)* kasvab kuni 16 meetrit pikaks. Emased on isastest suuremad. Pea on suur, võtab enda alla rohkem kui 1/4 vaala kehast. Kiused on elastsed, mustad, veidi üle 2 meetri pikad, õrnpehmete narmastega, mis on samuti musta värvusega; kiuseliistakuid on 350 ülalõua kummalgi poolel. Seljauim puudub. Selja ja külgede värvus on tumehall, mõnikord peaaegu must. Alumisel mokal, küürul ja vahel ka kõhul esineb erisuguse kujuga valgeid laike. Toitub planktonilistest pisivähkidest ja limustest. Emavaaladele on omane õrn hoolitsemine järelkasvu eest, mis küünib eneseohverdamiseni.

Hävitati purjelaevastiku-ajastu vaalapüüdjate poolt. Nüüd on

keelatud tappa sellest kunagi suurest vaalakarjast säilinud isendeid. Esineb vähesel arvul Austraalia ja Uus-Meremaa vetes, Lõuna-Aafrika ja Lõuna-Ameerika ranniku juures ning Antarktise meredes.

Kasulik produktsioon: kuni 20 tonni rasva ja 500—600 kg kiuseid. Liha on söödav.

Kahejoalise fontääni ja seljauime puudumise järgi on teda kerge ära tunda; näitab sukeldumisel sabauimesagaraid. Ujub aeglaselt, nagu kõik pärisvaalad.

b) Sugukond: hallvaallased

4. California hallvaal *(Rhachianectes glaucus Cope).* Kasvab kuni 15 meetrit pikaks. Emaloomad on isastest suuremad. Kurgu piirkonnas 2 kuni 4 lühikest volti-vagu, kõhul volte ei ole. Seljauim puudub, kuid seljal (täpsemalt — sabavarrel) on kuni 11 erineva suurusega sakki, mille mõõtmed vähenevad sabauimesagarate suunas. Kõige suurema (esimese) saki kõrgus ulatub 10—11 sentimeetrini. Pea on suhteliselt väike, külgedelt lamenenud. Kiused on helekollased ning karedad, paksude karedate narmastega, ülalõua kummalgi poolel on kuni 170 kiuseliistakut. Kehavärvuselt on ta tavaliselt üleni hallikasmust, rohkearvuliste valgete ja hallide laikudega — parasiitide jälgedega kehal.

Suguküpsuse saavutavad teisel eluaastal. Poegivad Kalifornia ja Korea soojaveelistes lahekestes ja laguunides. Eristatakse kaht põhikarja: ameerika ja aasia karja. Ameerika kari toitub Tšuktšimaa ja Korjakimaa vetes, poegib aga Kalifornia lahe laguunides ja lahesoppides; aasia kari toitub Lõuna-Kuriilide ja Sahhalini saare lähikonnas, paljuneb aga Lõuna-Korea lahekestes ja lahtedes. Vastsündinud vaalapoeg on umbes 4 meetri pikkune, kuid kasvab juba esimesel eluaastal kaks korda suuremaks. Toitumine emapiimast kestab veidi rohkem kui pool aastat, misjärel noorvaalad moodustavad iseseisvad karjad. Emavaalad on tuntud oma suure kiindumuse poolest pojasse ja raevukuse poolest tema kaitsmisel.

Isaloomad on oma mõõtmeilt emaloomadest tunduvalt väiksemad ning ilmutavad suurt kiindumust emaloomadesse, — ei lahku tapetud emavaala juurest, mida sageli ongi kasutanud vaalapüüdjad, tappes ka isavaala. Seni on neid vaalu täheldatud Väikse ookeani põhjapoolses osas, randade juures. Fontään on madal ühejoaline (harva kahejoaline). Ujub aeglaselt, hädaohu korral sukeldub vee alla ning põgeneb jälitavate vaalapüüdjate eest,

ujudes siksakiliselt. Näitab sukeldumisel sabauimesagaraid. Need on tüüpilised rannavete vaalad, kes veedavad nii sigimis- kui ka toitumisperioodi rannalähedastes vetes — laguunides, väinades ja lahtedes, — iseärasus, mis tingiski kunagise rohkearvulise kogukarja kiire hävitamise. Rahvusvahelise konventsiooni järgi on hallvaalade tapmine keelatud, kuid Tšuktšimaa põliselanikel lubatakse küttida hallvaalu toiduhankimise eesmärgil. Käesoleval ajal on nende kari hakanud taastuma.

c) Sugukond: vaguvaallased

5. Sinivaal *(Balaenoptera musculus L.)*. Suurim kõikidest kunagi eksisteerinud ja eksisteerivatest loomadest, kasvab üle 33 meetri pikaks ning saavutab sellise pikkuse juures 100 tonni ületava raskuse. Suur lamenenud pea võtab enda alla 1/4 keha üldpikkusest. Pea ja selg on värvuselt kiltkivisinised, kõhualune — seatinahall. Seljal on väike (mitte üle 30 sentimeetri kõrgune) uim, mille kuju on üsna mitmesugune — kolmnurksest kuni sümmeetriliselt kaarjani. Kõhul on kuni 88 vagu. Kiuste sarvliistakud on värvuselt tõrvmustad, kiusenarmad jämedad ning karedad, meenutavad hobusejõhve, kuid on nendest jämedamad. Ka kiusenarmad on tõrvmusta värvusega. Kiuseliistakuid on üle 360 ülalõua kummalgi küljel. Sarvliistakute pikkus ulatub kuni 90 sentimeetrini. Toidu moodustavad eranditult planktonilised pisivähid ja limused; kaladest kunagi ei toitu. Ujub kiiresti, hirmutatuna isegi kiirusega, mis ületab 20 miili tunnis. Fontään on kõrge (kuni 15 meetrit), ühejoaline, meenutab oma ülaosas laienevat sammast.

Emavaalad on isaloomadest suuremad. Suguküpseks saavad kahe aasta vanuselt, olles saavutanud vähemalt 23-meetrise pikkuse. Vastsündinud vaalapoeg on üle 8 meetri pikk, kuid kasvab juba esimesel eluaastal kaks korda suuremaks; emapiimast toitub keskmiselt pool aastat, misjärel läheb üle iseseisvale toitumisele. Poegimine toimub tingimata soojades (troopilistes või lähistroopilistes) vetes. Eluea pikkuseks on veidi üle 20 aasta. Esineb kõigis meredes ja ookeanides, kuid põhjapoolkera vetes tuleb ette vähesel arvul. Ligemale pool sajandit kestnud intensiivsele püügitegevusele vaatamata on lõunapoolkera vetes elutsev sinivaalade kogukari ikka veel küllaldaselt suur.

Produktsioon: keskmiselt 20 tonni rasva. On teada juhtum, kus sinivaalast saadi 55 tonni rasva. Liha on söödav.

6. Heeringavaal ehk finnvaal *(Balaenoptera physalus L.)*. Oma

mõõtmete poolest teine vaal, kelle pikkus ületab vahel 27 meetrit. Pea on võrdlemisi väike, lamenenud, kuni 1/4 keha üldpikkusest. Pea ja selg on värvuselt kiltkivimustad, küljed — heledamad või valged, kuna kõhu- ja kurgualune on isegi piimvalged. Seljal on uim, mille kõrgus ulatub vahel kuni 50 sentimeetrini. Kõhuvolte kuni 66. Kiused hallikas-helesinised kollaste juttidega ja pruunide narmastega. Kiuse sarvliistakuid leidub üle 330 ülalõua kummalgi küljel, kiuseliistakute pikkus kuni 75 sentimeetrit. Ülalõua parempoolsel küljel on kiused 1/3 osas oma pikkusest kollakasvalge värvusega. Heeringavaal toitub planktonilistest pisivähkidest, kuid põhjapoolsetes vetes tarvitab toiduks ka väikesi pelaagilisi parves liikuvaid kalu (heeringad, ujokid, ivaši-sardiinid, sardiinid jt.).

Emavaalad on isastest suuremad. Suguküpseks saavad kahe aasta vanuselt, rohkem kui 18-meetrise pikkuse juures. Sünnitavad ühe poja, paremal juhul — kord kahe aasta kestel, ning toidavad teda umbes pool aastat. Eluea kestus — umbes 20 aastat. Vastsündinud vaalapoeg on vähemalt 6,5 meetri pikkune ning kasvab juba esimesel eluaastal kaks korda suuremaks. Pärast imemisperioodi lõppemist järgneb emale.

Suurte vaalaliste hulgas on heeringavaal kõige arvukamalt esindatud liigiks. Antarktise vetes esineb sadadest ja isegi tuhandetest finnvaaladest koosnevaid vaalakarju. Nende mitmesajapealisi karju ilmub ka meie Kaug-Ida meredesse. Finnvaalu saab ära tunda fontäänide ja sukeldumise iseloomu järgi: sukeldumisel ei näita nad kunagi sabauimesagaraid, fontään on ühejoaline, meenutab sinivaala fontääni, kuid on sellest mõnevõrra madalam.

Heeringavaalu esineb peaaegu kõigis meredes ja ookeanides. Keskmine produktsioon: 10 tonni rasva. Liha on täiesti söödav.

7. Põhjavaal e. seivaal *(Balaenoptera borealis Les.)*. Kasvab kuni 17 meetri pikkuseks. Pea pikkus moodustab kuni 24% vaala kogupikkusest. Keha on sale, üldine kehastruktuur sihvakas ning voolujooneline. Selja värvus on tumehall, kõht valge või sinakasroosa. Teravalt esiletungiv 50 sentimeetri kõrgune seljauim on järsu sisselõikega. Kõhul on umbes 50 volti. Kiused on tuhmjasmustad, pehmete pruunide narmastega, kusjuures viimased on kergelt säbrus. Kiuseplaate on kuni 340 ülalõua kummalgi poolel; plaadid on väga elastsed, sarnanevad oma kvaliteedilt pärisvaalade sarvliistakutega. Seljal ja keha külgedel palju valgeid ja halle täppe.

Emaloomad on isastest suuremad. Samuti nagu teised vaguvaallased, saavad ka põhjavaalad suguküpseks kahe aasta vanu-

selt, vähemalt 13-meetrise pikkuse juures. Vaalapoeg sünnib soojades vetes, olles siis vähemalt 4,5 meetri pikkune, ning toitub emapiimast umbes poole aasta kestel. Nagu kõik kiusvaalalised, nii on ka põhjavaalad monogaamid. Nende fontään on ühejoaline ning madal. Toituvad planktonilistest pisivähkidest ning vahetevahel ka väikestest parves liikuvatest kaladest ja väikestest peajalgsetest limustest. Eelistavad viibida soojades hoovustes. Elavad kõigis meredes ja ookeanides, kuid rohkearvuliselt esinevad ainult Jaapani ja Lõuna-Kuriilide ranniku juures ning Antarktises. Produktsioon: 3—4 tonni rasva. Liha on söödav ning tuntud oma hea maitse poolest. Ujuvad väga kiiresti, kiiremini kõigist teistest kiusvaalalistest.

8. Kääbusvaal ehk minke *(Balaenoptera acutorostrata Lac.)*. Nagu nimigi näitab, on see kõige väiksem praegu elavatest vaguvaallastest. Tema pikkus ulatub 10 meetrini. Selg on halli värvusega, kuid muutub järjest valgemaks kõhu suunas, kus leidub kuni 50 volti. Seljal on kõrge, terava sisselõikega uim, mis sarnaneb väliselt põhjavaala omaga. Rinnauimedel lai valge triip. Kiused on kollakasvalged sama värvi narmastega; kiuseliistakuid on kuni 325 ülalõua kummalgi poolel. Toitub planktonilistest pisivähkidest, väikestest parves liikuvatest kaladest (heeringas, ujok, navaaga, meritint) ja isegi turskadest. Esineb kõigis meredes ja ookeanides väikeste gruppidena ja üksikisenditena.

9. Bryde'i vaal *(Balaenoptera brydei Olsen)*. Sarnaneb väga põhjavaalaga, kuid on sellest lühema ning jämedama kehaga ning karedamate kiustega. Kasvab kuni 17 meetrit pikaks, harva üle selle. Seljal on kõrge uim, kõhul kuni 60 volti. Kiused on musta värvusega, karedate pruunide narmastega. Sarvliistakud on haprad, kergesti murduvad. Pea ja selg on värvuselt mustad, kõht aga valge. Toitub planktonilistest pisivähkidest ja väikestest parves liikuvatest kaladest. Esineb sageli Lõuna-Aafrika ranniku juures, kus elutseb mitmesajapealiste karjadena. Mõnikord harva tuleb ette ka Maailma ookeani teistes paikades. Kasulik produktsioon: kuni 4 tonni rasva. Liha on söödav.

10. Küürakvaal ehk pikkuimvaal *(Megaptera nodosa Bonn.)*. Sellel vaalal on lühike ning väga jäme keha, suur pea ja laiad kõhuvoldid, milliseid tal esineb vähesel arvul. Pikkus ulatub veidi üle 17 meetri. Seljal on väike uim, mille kuju varieerub kolmnurksest kuni korrapäraselt kaarjani. Kõhul leidub 12 kuni 26 volti. Kiuseliistakud on mustad, haprad, karedate pruunide narmastega; ülalõua kummalgi küljel on kuni 300 sarvliistakut. Pea,

selg ja seljauim on värvuselt mustad, kõht aga mustast kuni roosa või valge värvuseni. Selle vaalaliigi eraldustunnuseks on muhklik pea ja alalõug ning tohutu suured, kuni 4 meetri pikkused rinnauimed. Peal, alalõual ja rinnauimedel leidub rohkesti nahkjaid rasvkoelisi muhke-mügaraid.

Suguküpseks saab kahe aasta vanuselt; emavaal sünnitab ühe poja, kelle pikkus ulatub sündimisel vähemalt 4,8 meetrini. Imemisperiood kestab umbes pool aastat. Emavaal on isaloomast tunduvalt suurem. Neile mõlemale on omane kiindumus teineteisesse ning oma poegadesse. Toituvad põhjalähedastest ja planktonilistest pisivähkidest ning väikestest pelaagilistest ja põhjalähedastest parvekaladest. Küürakvaalu katab tavaliselt õige palju kroonvähkide *(Coronula diadema* ja *Coronula regina)* suuri kodasid. Kroonvähkide *(Coronula diadema)* kodadel elutsevad omakorda nuivähid *(Lepas).*

Küürakvaal on levinud kõigis meredes ja ookeanides, peamiselt just randade läheduses, ning ta ongi tegelikult tüüpiline rannavete vaal, kuigi viibib teatud aja maismaast kaugel, näiteks Antarktise meredes. Esineb sageli Lõuna-Jäämeres ning võrdlemisi rohkearvuliselt ka Vaikse ookeani põhjapoolses osas, eriti Tšuktši meres. Seda vaala on kerge ära tunda tema kuhikjate fontäänide järgi ja ka selle järgi, et ta näitab sukeldumisel kergesti äratuntavaid sakilisi sabauimesagaraid.

Suurtest eksemplaridest saadav kasulik produktsioon on kuni 14 tonni rasva. Liha on tuntud oma hea maitse poolest.

Alamselts: HAMMASVAALALISED

d) Sugukond: võidisvaallased

11. Kašelott ehk võidisvaal *(Physeter catodon L.).* Isaloomad kasvavad kuni 20 meetrit ja emaloomad kuni 13 meetrit pikaks. Isalooma pea on hiiglasuur (umbes 1/3 keha üldpikkusest); selles olevat õõnsust täidab eriline rasvaine — vedel vaalavõidis ehk spermatseet. Seljal on suur küür ja sabavarrel mitu mõhna. Hambad, millede arv ulatub 57-ni, paiknevad ainult alalõuas, kuna ülalõua osas on hambad redutseerunud. Kehavärvus on selja kohalt must, kõhul aga mõnevõrra heledam. Vanad isaloomad on heledama kehavärvusega. Kašelotid on polügaamid: ühel isaloomal on 20—40 emavaalast koosnev kari. Nende karjade kujunemisperioodidel on täheldatud heitlusi isaste kašelottide vahel. Kaše-

lotid paljunevad aasta ringi, kusjuures nende segakarjad rändlevad alati Maailma ookeani neljakümnendate laiuskraadide piirides. Kaugele lõuna ja põhja poole tungivad (soojade hoovuste harukeste kaudu) ainult karja juurest minema aetud, nn. ülearused isaloomad.

Kašelotid toituvad peajalgsetest limustest kalmaaridest, kaheksajalgadest ja seepiatest, hiiglasuured peajalgsed kaasa arvatud. Selle lemmiktoidu otsinguil sukelduvad suurtesse (kuni 1000 meetrini ulatuvatesse) sügavustesse. Emavaal sünnitab kahe-kolme aasta tagant ühe poja.

Emaloomad ja neid saatvad vaalapojad hoiduvad eemale külmadest vetest, kuid soojadel aastatel, liikudes piki sooje hoovusi, tungivad üsna kaugele, näiteks meie Kamtšatka ranniku lähedastesse vetesse.

Kašelotil on üksainus, hiiglasuure pea vasakpoolses nurgas asetsev hingamisava, mistõttu ta fontään on ühejoaline ning 45° nurga all ette ja vasakule suunatud; sukeldumisel näitab kašelott alati sabauimesagaraid.

Kasulik produktsioon: 8 kuni 20 tonni rasva, kuid sellist rasvahulka annavad ainult isaloomad. Emaloomadest ei saa üle 3 tonni rasva. Võidist saadakse mõnede suurte kašelottide peast üle 11 tonni, keskmiselt aga 3—4 tonni. Kašeloti liha ja rasv pole söödavad. Mõnede suurte kašelottide sooltest ja maost leitakse teinekord niinimetatud halli ambrat, mille üksikute kampade kaal ulatub 100 kilogrammini. Ambrakuhjumid kujutavad endast haiguslikku nähtust kašeloti maos ja soolestikus — sapinõre kalgendeid, mis ümbritsevad kiletaoliselt peajalgsete limuste nokisnukkide kitiinolluse jäänuseid. Ambra hind on erakordselt kõrge, tunduvalt kõrgem kulla hinnast. Kõige sagedamini leitakse ambrat ujuvana veepinnal (ta on veest kergem) ning ka saarte ja mandrite rannikualadel uhutuna kaldaliivasse neis piirkondades, kus esineb suurel hulgal kašelotte. Ta kujutab endast hallikasroheka, mõnikord ühes ja samas tükis kuni mustani varieeruva värvusega vahataolist ainet ning on (värskes olekus) mulla lõhna meenutava lõhnaga. Ambrat kasutatakse parfümeerias kallite lõhnaõlisortide lõhna kinnistamise vahendina.

e) Sugukond: nokisvaallased

12. Nokisvaal *(Hyperoodon rostratus Müll.)*. Kasvab veidi üle 12 meetri pikaks. Isa- ja emaloomad on ühesuurused. Ninamikul on pardinokka meenutav sirge nokk. Alalõuas on

2—4 hammast, kuna ülalõuas hambad puuduvad. Seljal on kõrge uim. Kurgu kohal 3—4 väikest volti-vagu.

Nokisvaala selg on must, kõht ja kurgualune aga valged.

Fontäänid on madalad ning kuhikjad, meenutavad kohulaineid. Nokisvaalad hüppavad täielikult veest välja, samuti nagu delfiinidki. On kergesti äratuntavad kõrgete seljauimede ja fontäänide kuju järgi. Liiguvad tavaliselt 7—8 kuni mitmesaja pealiste gruppidena.

Nokisvaalu iseloomustab vastastikune kiindumus üksteisesse ning eriti suur uudishimulikkus, mis sunnib neid sageli üsna laeva ligi ujuma ning kuulatama laevamasina rütmilist mürinat („musikaalsed vaalad"). Toituvad peajalgsetest limustest (kalmaaridest) ja pelaagilistest parves liikuvatest kaladest. Noored nokisvaalad põikavad lahtedesse ja lahekestesse, kuna vanad isendid hoiduvad rannast kaugemale.

Produktsioon: keskmiselt 3 tonni rasva. Lõualuudes leidub erilist rasvollust (luuõli), mida kasutatakse täppismehhanismide määrimiseks. Liha ja rasv pole söödavad.

Esineb kõigis meredes ja ookeanides.

f) Sugukond: delfiinlased

13. Mõõkvaal ehk tapja-vaal *(Grampus orca L.)*. Isaloomad kasvavad kuni 10 meetrit ja emaloomad kuni 7 meetrit pikaks. Isavaaladel on kaugele nähtav kõrge sirbi- või mõõgakujuline seljauim (sellest ka nimetus); isaloomadel ulatub seljauim kuni 2 meetri pikkuseni, emaloomadel on ta kaks korda väiksem. Hambad (arvult 48) paiknevad kummaski lõuas, 12 hammast kummagi lõua kummalgi küljel. Hambad on ühtlased, suured, tahapoole kaldunud teravate tippudega (haaramishambad). Selg on tumeda (kuni musta) värvusega, kõht valge; silmade vahel ja nende taga on heledad, mõnikord täiesti valged, pikliku kujuga laigud.

Mõõkvaal on ablas kiskja, kes toitub väikestest delfiinidest, loivalistest, peajalgsetest limustest ja pelaagilistest parves liikuvatest kaladest. Näljased mõõkvaalad ründavad isegi vaalu. Ujuvad 5—7 kuni mitmesaja pealiste gruppidena. Esinevad kõigis meredes ja ookeanides, kuni jää piirini.

Produktsioon: kuni üks tonn rasva. Liha pole söödav.

NSV Liidu vaalapüük Kaug-Ida vetes

Aastad	Vaalaliigid										
	Sinivaalad	Finnvaalad	Põhjavaalad	Kääbusvaalad	Küürakvaalad	Hallvaalad	Jaapani vaalad	Kašelotid	Nokisvaalad	Mõõkvaalad	Kokku
1932	—	5	3	—	—	—	—	14	—	—	22*
1933	5	109	3	1	26	2	—	57	1	—	204
1934	2	150	1	1	51	54	—	74	6	—	339
1935	1	208	—	—	143	34	1	94	3	3	487
1936	5	210	—	—	68	102	—	113	1	2	501
1937	—	146	1	—	59	14	1	198	—	—	419
1938	—	104	—	—	43	54	—	64	2	—	267
1939	—	238	—	4	43	29	2	154	1	5	476
1940	2	161	—	—	33	47	—	213	2	2	460
1941	9	244	11	2	7	57	—	194	5	4	533
1942	2	203	—	3	12	101	—	215	7	11	554
1943	—	132	—	—	29	99	—	216	1	1	478
1944	—	140	21	—	—	—	3	50	—	—	214
1945	1	131	—	—	1	30	1	206	—	3	373
1946	2	117	—	2	10	—	1	316	6	12	466
1947	—	129	—	—	10	1	—	470	—	—	610
1948	7	257	40	—	16	—	—	959	—	2	1 281
1949	3	117	81	8	7	—	—	1 760	11	28	2 015
1950	7	188	61	4	20	—	—	2 071	13	24	2 388
1951	16	247	66	6	8	—	—	2 210	8	23	2 584
1952	24	475	201	5	26	—	—	2 372	8	—	3 111

NSV Liidu vaalapüük Antarktises

Püügisesoonid	Vaalaliigid						
	Sinivaalad	Finnvaalad	Põhjavaalad	Küürakvaalad	Kääbusvaalad	Kašelotid	Kokku
1946/47	154	226	—	1	—	5	386
1947/48	185	592	—	—	—	47	824
1948/49	215	718	1	—	—	173	1107
1949/50	263	1217	1	36	—	57	1574
1950/51	380	949	279	—	—	81	1689
1951/52	191	1951	3	175	9	139	2459
1952/53	138	2366	—	142	—	80	2726

* Vaalapüük Vaikse ookeani troopilises tsoonis.

Vaalapüük Antarktises aastail 1904/05—1951/52

Lisa 3

Püügisesoonid	Püütud vaalade liik						Vaalu kokku	Rasvaproduktsioon tonnides	Ekspeditsioonid		
	Sinivaalad	Finnvaalad	Küürakvaalad	Põhjavaalad	Kašelotid	Muud vaalad			Rannajaamad	Ujuvbaasid	Vaalapüügilaevad
1904/05	11	4	180	—	—	—	195	884	1	—	1
1905/06	51	104	311	113	3	—	582	2 700	1	1	4
1906/07	20	53	240	—	—	799	1 112	4 621	1	2	8
1907/08	4	4	1 281	—	—	1 023	2 312	10 127	1	5	15
1908/09	253	270	3 087	—	—	373	3 983	15 084	5	6	21
1909/10	176	432	5 084	346	4	57	6 099	26 265	6	7	37
1910/11	393	680	8 294	195	—	668	10 230	48 528	6	14	48
1911/12	1 109	1 680	5 755	—	3	3 180	11 727	61 909	5	17	58
1912/13	2 193	4 527	3 038	43	3	956	10 760	71 429	6	21	62
1913/14	2 334	4 196	1 559	191	16	1 112	9 408	72 010	7	17	63
1914/15	4 203	3 894	1 489	—	1	277	9 864	83 140	7	15	61
1915/16	4 871	5 102	1 797	—	5	17	11 792	93 134	7	11	57
1916/17	3 820	2 208	399	—	35	12	6 474	60 638	6	6	44
1917/18	2 268	1 771	131	49	37	48	4 304	43 079	6	6	48
1918/19	1 801	2 791	149	8	18	20	4 787	40 949	5	6	50
1919/20	1 874	3 213	261	71	8	14	5 441	45 470	6	6	44
1920/21	2 617	5 491	260	36	31	13	8 448	65 104	6	8	47
1921/22	4 416	2 492	9	103	3	—	7 023	75 420	6	8	46
1922/23	5 683	3 677	517	10	23	—	9 910	102 424	6	13	60
1923/24	3 732	3 035	233	193	66	12	7 271	77 446	6	14	66
1924/25	5 703	4 366	359	1	59	—	10 488	116 182	6	13	65
1925/26	4 697	8 916	364	195	37	10	14 219	130 551	6	15	70
1926/27	6 545	5 102	189	778	39	12	12 665	145 394	6	17	80
1927/28	8 334	4 459	23	883	72	4	13 775	172 899	6	18	84
1928/29	12 847	6 690	59	808	62	—	20 466	273 440	6	27	113

Püügisesoonid	Püütud vaalade liik						Vaalu kokku	Rasvaproduktsioon tonnides	Ekspeditsioonid		
	Sinivaalad	Finnvaalad	Küürakvaalad	Põhjavaalad	Kašelotid	Muud vaalad			Rannajaamad	Ujuvbaasid	Vaalapüügilaevad
1929/30	17 898	11 614	853	216	73	1	30 655	424 460	6	38	194
1930/31	29 410	10 017	576	145	51	2	40 201	601 391	6	41	232
1931/32	6 488	2 871	184	16	13	—	9 572	134 760	2	5	45
1932/33	18 891	5 168	159	2	107	—	24 327	409 410	1	17	118
1933/34	17 349	7 200	872	—	666	—	26 087	399 257	2	19	126
1934/35	16 500	12 500	1 965	266	577	—	31 808	409 000	2	23	153
1935/36	17 731	9 697	3 162	2	399	—	30 991	406 056	2	24	175
1936/37	14 304	14 381	4 477	490	926	1	34 579	443 018	2	30	196
1937/38	14 923	28 009	2 079	161	867	—	46 039	556 721	2	31	256
1938/39	14 081	20 784	883	22	2 585	1	38 356	470 128	2	34	281
1939/40	11 480	18 694	2	81	1 938	705	32 900	424 042	2	28	240
1940/41	4 943	7 831	2 675	110	804	—	16 363	18 335	1	11	93
1941/42	59	1 189	16	52	109	—	1 425	12 970	2	—	12
1942/43	125	776	—	73	24	—	998	8 493	1	—	6
1943/44	339	1 158	4	197	101	—	1 799	22 000	1	1	15
1944/45	1 042	1 666	60	78	45	—	2 891	37 257	1	1	15
1945/46	3 606	9 185	238	85	273	—	13 387	136 442	3	9	93
1946/47	9 192	14 547	29	393	1 431	1	25 593	323 290	3	15	147
1947/48	6 908	21 141	26	621	2 622	—	31 318	350 675	3	17	183
1948/49	7 625	19 123	31	578	4 078	—	31 435	369 934	3	18	212
1949/50	6 182	20 060	2 143	1 284	2 727	—	32 396	361 084	3	18	237
1950/51	7 048	19 456	1 638	886	4 968	1	33 997	383 948	3	19	262
1951/52	5 130	22 494	1 555	530	5 482	9	35 200	412 280	3	20	291
Kokku	311 209	354 718	58 695	10 311	31 391	9 328	775 652	9 090 700			

SISUKORD

Eessõna 5

ESIMENE PEATÜKK

Jutuajamine Vladivostokis. — „Vladivostok—Moskva" kiirrongis. — Saabumine Leningradi. — Mida kujutab endast „Aleuut". — Pikaleveninud ettevalmistused. — Ettenähtamatu takistus. — Veidi mälestusi. — Vanad tuttavad. — „Aleuudi" inimesed. — Ettevalmistused kaugesõiduks. — Mereleminek. — Balti meri. — Saksamaal. — Tormituuled — kõikjal aina tormituuled. — Vaalapüügilaevade kohalesaabumine 7

TEINE PEATÜKK

Kieli kanal. — Põhjameri. — Viimane söe punkerdamine. — Puksiiris üle ookeani. — Randadeta meri. — Sargasso adrud. — Ületame Vähi pöörijoone. — Kariibi merel. — Jamaikal. — Elav konveier. — Port Royal ja Kingston. — Esimene orkaan. — „Eksootilised" muljed. — Jamaika maroonide järeltulijad 23

KOLMAS PEATÜKK

Üle Kariibi mere. — Taamal paistavad Kordiljeerid. — Magav vaal. — Colón ja San Cristobal. — Veidi ajalugu. — Peatus ja tutvused. — Kakaomaal pole šokolaadi. — Vaal Panama kanalis. — Ameerika põhja-ameeriklaste päralt . . 39

NELJAS PEATÜKK

Läbi Panama kanali. — Kus on siis krokodillid? — Lüüsid. — Tere, Vaikne ookean! — Taboga saare juures. — Jälle ameeriklased. — Tootmisnõupidamine ookeanil. — „Aleuut" on tööks valmis. — Vaala lahes. — Kostariika. — Jätkame meresõitu. — Hiigelraid. — Lõpuks ometi haikalad. — Püüdsime hiiglasuure kilpkonna 48

VIIES PEATÜKK

Esimene vaal „Aleuudi" pardal. — Vaalapassid. — Merejäljetundjad. — Õpime vaalu tükeldama. — Revilla Gigedo saarte juures. — Socorro saarel. — Õnnestunud kalapüük. — Linnulaadad. — Kilpkonnapesad 58

KUUES PEATÜKK

Vaalapüügilaeval. — Kohtumine kašelottidega. — Kõige kummalisem loom maailmas. — Kuidas troopikavööndis kašelottidele jahti peetakse. — Harpuunikahur tegevuses. — Kašeloti vaierdamine. — Lendkalad. — Haid. — Haide õngitsemine. — Vaalapüügilaeval „Trudfront". — Põhjavaalade nähtavaleilmumine. — Finnvaalade küttimine troopikavetes. — Kapten Zarva. — Vaalapüügilaeval „Avangard". — Kaks vaala ühe harpuuni otsas. — Harpuunija Ekvedti ebausk. — Püügi lõpp 63

SEITSMES PEATÜKK

Liigume Havai saarte poole. — Ookeani kõrb. — Jälle vaalad. — Vaalalihast biifsteek. — Igavese kevade maa. — Honolulu ja Pärlisadam. — Petja Jelissejevi „metslased". — Honolulu — vaalapüügikeskus. — Ananasside ja suhkruroo maa. — Pisut ajalugu. — Jooni Vaikse ookeani probleemist. — Waikiki. — Honolulu turul. — Burnes Pauaghi Bishopi muuseumis. — Legend kuningas Ronast. — Kapten Cook Havai saartel. — Venelased Havai saartel. — Lahkumine Havai saartelt. — Töötud „paradiisisaartelt" 82

KAHEKSAS PEATÜKK

Midway saare poole. — Lisjanski jälgedes. — Midway ja selle elanikud. — Jääme orkaani tiiva ette. — Vaalapüügilaevade ärasõit. — Bonin-šima saarte poole. — Fregatt „Pallada" jälgedes. — Ootamatu takistus. — Mõningaid dokumente on kasulik fotografeerida. — Havailased Bonini saartel. — Läheme Jokohamasse. — Vesipüks. — Jokohamas. — Ujuv kauplus. — Jalgrattatrekk „Aleuudil". — Uuesti teele. — Jaapani Sisemeri. — Jaapani merel. — Läheneme kodumaa randadele. — Vladivostok 108

ÜHEKSAS PEATÜKK

Vaalapüügile. — Uuesti merel. — Tatari väin. — Fregatt „Pallada" haud. — Sahhalin. — La Pérouse'i väin. — Kuriili saarteahelik. — Oma esivanemate radadel. — Veidi hiljutist ajalugu. — Vaikne ookean. — Esimene kašelott. — Püük on

alanud! — Millest toituvad kašelotid? — Kaalume kašelotti. — Temast saadav produktsioon. — Noorte vaalapüüdjate elamusi 132

KÜMNES PEATÜKK

Finnvaalade jahile. — Vaalapüügilaeval Kamtšatka merel. — Vana harpuunija. — Finnvaalade jälitamine. — Kuidas sukelduvad ja hingavad finnvaalad. — Vaal spinningu otsas. — Verised fontäänid. — Finnvaalade kiindumus. — Vaal on tapetud. — Milleks pumbatakse tapetud vaaladesse õhku. — Vaal lipuga. — Sidepidamine vaalapüügilaevade vahel. — Merehiiglase agoonia. — Vaala taga puksiiris. — Kutsume appi. — „Märgistatud" vaal. — Ohtlik seisukord. — Vanade vaalapüüdjate jutustusi. — Legend vaalakarjade juhist. — Vana harpuunija pettumus. — Kus ja kunas peetakse jahti finnvaaladele. — Finnvaalade ränded 148

ÜHETEISTKÜMNES PEATÜKK

Küürakvaalade jahile. — Pikkuimvaal. — Küürakvaalad ja heeringad. — Kuidas küürakvaalad heeringatele jahti peavad. — Tark vaal. — Küürakvaaladele omane emainstinkt. — Emavaala piinad. — Vanade harpuunijate mälestusi. — Küürakvaala-maiasmoka riukad. — Kus ja kuidas püütakse küürakvaalu võrkudega. — Küürakvaalade parasiitidest. — Kahe vaala taga puksiiris. — Küürakvaalade bioloogia. — Kus püütakse küürakvaalu. — Küürakvaalad — rändurid. — Meie vaatluste üldkokkuvõte nende vaalade kohta 183

KAHETEISTKÜMNES PEATÜKK

Jahipidamine hallvaaladele. — Elavad „fossiilsed" vaalad. — Kuidas peetakse jahti hallvaaladele. — Kõige targem vaal. — Vanade harpuunijate jutustusi. — Hallvaalade kiindumus. — Tapja-vaal ja hallvaalad. — Miks hallvaaladel on halb iseloom. — Millest nad toituvad. — Vaalade lasteaed. — Mida nägime lahtedes Rubikoni neeme juures. — Kus võib kohata hallvaalu. — Nende käitumise iseärasustest . . 217

KOLMETEISTKÜMNES PEATÜKK

Jahipidamine ookeanihiiglasele — sinivaalale. — Miks nimetatakse seda vaala sinivaalaks. — Tabav lask. — Kuidas hingab sinivaal. — Juhtumitest sinivaalade küttimisel. — 26 tundi vaala taga puksiiris. — Kuidas ja millest sinivaalad toituvad. — Sinivaalade geograafilised levikualad. — Nende vaalade bioloogia. — Kuidas sinivaalu ära tunda. — Kui palju rasva annab sinivaal. — Sinivaalade püügi ajalugu Arktises ja Antarktises 240

NELJATEISTKÜMNES PEATÜKK

Jahipidamine seivaaladele-põhjavaaladele. — Välkvaal. — Miks harpuunijad ei armasta küttida põhjavaalu. — Kuidas sukelduvad ja hingavad põhjavaalad. — Ookeanihulkurid. — Veidi bioloogiat. — Põhjavaalade geograafilised levikualad 262

VIIETEISTKÜMNES PEATÜKK

Kašelottide jahile. — Kašelottide mäng. — Kopra meri. — Kapten Zarva elamused. — Kuidas käitub haavatud kašelott. — Kašelottide seltsimehelikkus. — Visa hingega vaal. — Kašeloti „kallaletung" vaalapüügilaevale. — Elava kašeloti vaierdamine. — Kuidas kütiti kašelotte möödunud sajandil. — Kašeloti heitlus hiiglasuure kaheksajalaga. — Kui sügavale kašelotid sukelduvad. — Mis on ambra. — Kašelottide geograafilised levikualad 272

KUUETEISTKÜMNES PEATÜKK

Jahipidamine väikestele vaaladele. — Kääbusvaal ehk minke. — Mille järgi kääbusvaalu ära tuntakse. — Nende küttimise iseärasusi eri maades. — Miks neid nimetatakse lahevaaladeks. — Mõõkvaal ehk tapja-vaal. — Mõõkvaalad ja merihobused. — Mõõkvaalad ja kotikud. — Mida nägime lennukilt. — Jahipidamine mõõkvaalale. — Vaikse ookeani nokisvaal ja tema iseärasused. — Kuidas kütitakse nokisvaalu ning mispärast neid nimetatakse ka pudelninadeks. — Nokisvaala käitumise iseärasused. — Kotik „Aleuudi" pardal 301

SEITSMETEISTKÜMNES PEATÜKK

Jahipidamine sile- ehk pärisvaaladele. — Miks neid nii nimetatakse. — Nende vaalade kehaehituse ja käitumise iseärasusi. — Jahipidamine silevaaladele Maailma ookeani mitmesugustes paikades. — Kuidas ja mispärast hävitati silevaalad. — Grööni vaal ja tema küttimise iseärasused. — Ohhoota vaal. — Jaapani vaal. — Biskaia vaal. — Lõunavaal. — Kus esineb neid vaalu praegusel ajal ja katsed kaitsta neid hävitamise eest. — Kuidas tšuktšid ja eskimod kütivad silevaalu. — Vaalajaht enne ja nüüd. — Silevaalade bioloogia iseärasused 331

KAHEKSATEISTKÜMNES PEATÜKK

Vaalade tükeldamine „Aleuudi" pardal. — Kuidas vinnatakse vaalu kaasaegsete emalaevade pardale. — Vaalade mõõtmine. — Tükeldamise algus. — Mida tehakse tükeldamis-

platsidel. — Kuidas vaalalt rasva võetakse. — Aurusaed. — Kuidas vaala pea ära lõigatakse. — Vaala liha. — Brigadir ja tema alluvad. — Kuidas me vaalasid kaalusime. — Kui palju kaaluvad eri liiki vaalad. — Vaalaliha väärtuslikud omadused. — Vaalapiim. — Kuidas me töötame, õpime ja puhkame 356

ÜHEKSATEISTKUMNES PEATÜKK

Jahipidamine vaaladele vanal ajal. — Jahipidamine silevaaladele ja kašelottidele. — Vaalaküttide püügivarustus. — Silevaalade ja kašelottide röövellik hävitamine. — Vaalapüügi osatähtsus mitmesuguste riikide tolleaegses majanduselus. — Vaalasaadused. — Vaalapüük purjelaevade ajastul. — Vaalapüügi ajalugu Vene Kaug-Idas. — Harpuunikahur. — Uus ajajärk vaalade hävitamises. — Vaalapüük Vaikse ookeani põhjapoolses osas 377

KAHEKÜMNES PEATÜKK

Uurimis- ja püügiretked Lõuna-Jäämerel. — Venelased Lõuna-Jäämerel. — Bellingshausen ja Lazarev vaalapüügist Antarktises. — Uute maade avastajad. — Kaasaegsete vaalapüügipiirkondade geograafiline paiknemine. — Rahvusvaheline konventsioon vaalapüügi reguleerimise kohta. — Kaasaegne vaalapüük Antarktise meredel 408

Järelsõna 428

LISA 1. Vaalade bioloogia 431

LISA 2. Vaalaliste lühike iseloomustus 465

LISA 3. Tabelid:

NSV Liidu vaalapüük Kaug-Ida vetes 475

NSV Liidu vaalapüük Antarktises 475

Vaalapüük Antarktises aastail 1904/05—1951/52 . . . 476

Зенкович Борис Александрович
ВОКРУГ СВЕТА ЗА КИТАМИ
На эстонском языке
Рисунки Н. Кондаков
Оформление А. Вендер и Р. Пангсепп
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

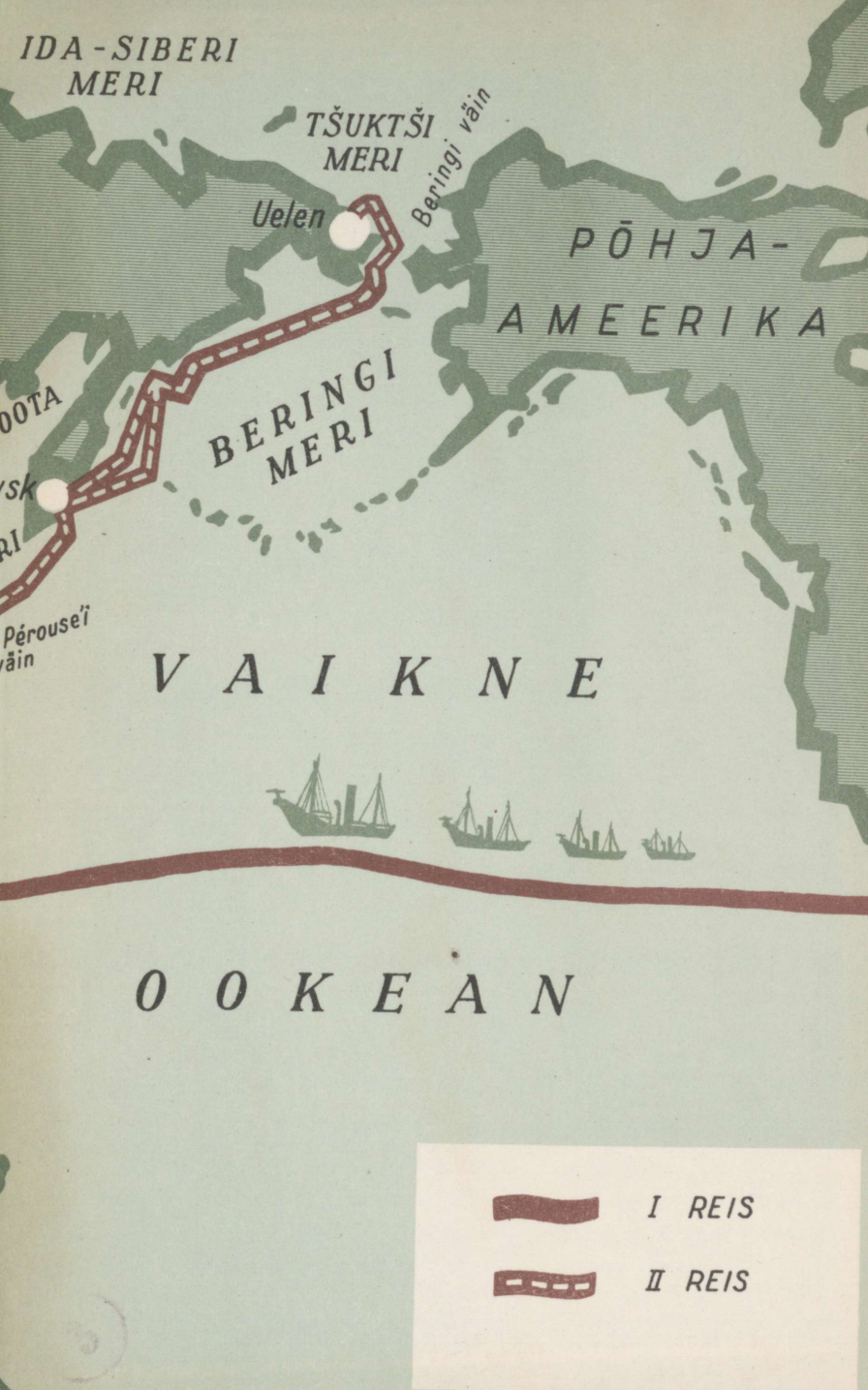
Toimetaja *R. Mägi*
Kunstiline toimetaja *A. Koemets*
Tehniline toimetaja *T. Mitt*
Korrektorid *L. Golberg* ja *E. Kask*

Ladumisele antud 22. IV 1957. Trükkimisele antud 12. VII 1957. Paber 54 : 84, 1/16. Trükipoognaid 30,25+2 lisa. Formaadile 60 : 92 kohaldatud trükipoognaid 24,91. Arvutuspoognaid 26,11. Trükiarv 30 000. Tellimise nr. 787. Trükikoda „Punane Täht", Tallinn, Pikk tn. 54/58.

Hind rbl. 9.35

2—7

A
I
S
A
A
Petropa
Vladivostok
I N D I A
O O K E A N
AUSTRAAL

IDA-SIBERI MERI
TŠUKTŠI MERI
Beringi väin
Uelen
PÕHJA-AMEERIKA
BERINGI MERI
VAIKNE
OOKEAN
I REIS
II REIS

Rbl. 9.35